Alex Mihai Stoenescu

ISTORIA LOVITURILOR DE STAT ÎN ROMÂNIA

vol. 1

Revoluție și francmasonerie

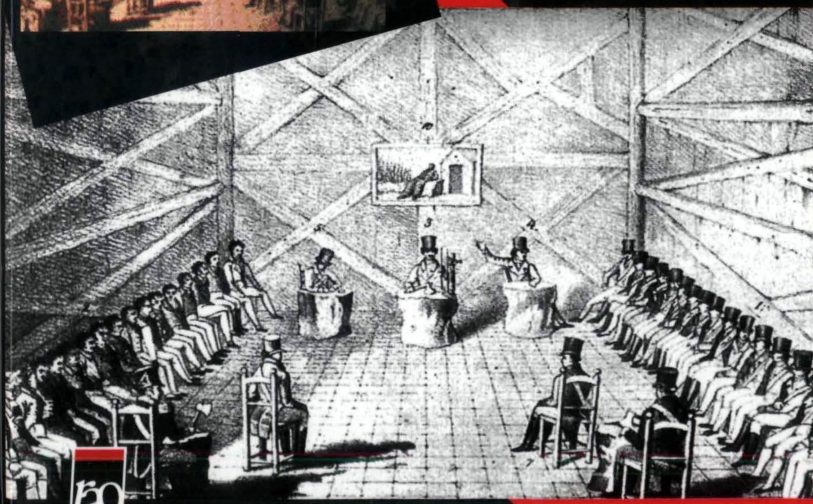

Fiului meu, VLAD ALEXANDRU

ALEX MIHAI STOENESCU

ISTORIA LOVITURILOR DE STAT ÎN ROMÂNIA

1821-1999

vol. 1

Revoluție și francmasonerie

RAO International Publishing Company
Grupul Editorial RAO
C.P. 2-124 Bucureşti, ROMÂNIA

ALEX MIHAI STOENESCU
Istoria loviturilor de stat în România
1821-1999
vol. 1
Revoluţie şi francmasonerie

© RAO International Publishing Company, 2002

Tiparul executat de
R.A. „Monitorul Oficial"
Bucureşti, România

2002

ISBN 973-576-460-1

Cuprins

Cuvînt înainte / 7
Introducere / 13

Capitolul I
PREMISE REVOLUŢIONARE PENTRU
NAŞTEREA NAŢIUNII ROMÂNE MODERNE
1821-1848 / 35

Capitolul II
PRIMA LOVITURĂ DE STAT
2 /14 MAI 1864 / 103

Capitolul III
O CONTRAREVOLUŢIE DATĂ
ÎNAINTEA REVOLUŢIEI
3/15 AUGUST 1865 / 231

Capitolul IV
O CĂDERE ÎNDELUNG AŞTEPTATĂ
11/23 FEBRUARIE 1866 / 267

Capitolul V
REPUBLICA DE LA PLOIEŞTI
8/20 AUGUST 1870 / 318

Capitolul VI
ROLUL FRANCMASONERIEI
ÎN CONSTITUIREA STATULUI
ROMÂN MODERN / 358

Cuvînt înainte

O analiză concentrată asupra şocurilor politice şi sociale care au zdruncinat statul modern român de-a lungul celor peste 150 de ani de existenţă poate fi o modalitate inedită de a privi istoria României dintr-un alt punct de vedere decît cel convenţional. Ar însemna, totodată, să încerci a lumina din nou evenimente istorice cunoscute, dar ridicîndu-le din întunericul discursului de manual şi înfăţişîndu-le dintr-o altă perspectivă cauzală. Marele risc pe care îl comportă analiza limitată la şocurile suferite de un regim politic este să te laşi atras de spectaculozitatea unui astfel de eveniment istoric şi să produci o speculaţie facilă asupra importanţei sale, mizînd pe tentaţia gregară pentru detaliul pitoresc. Premisa demersului de faţă mi se pare însă fundamentală:

Dacă acceptăm că revoluţiile, răscoalele şi loviturile de stat nu sunt evenimente întîmplătoare şi au avut întotdeauna o cauză majoră, profundă şi impersonală în organizarea şi funcţionarea statului român modern, atunci care a fost această cauză în stare să le producă la intervale atît de scurte, România cunoscînd din 1821 şi pînă astăzi 3 revoluţii, 2 răscoale şi nu mai puţin de 15 lovituri de stat şi tentative de lovitură de stat? Ce societate şi ce fel de naţiune au avut nevoie sau au putut admite o succesiune atît de periculoasă de evenimente violente majore în existenţa sa?

Noi am trecut prin mai multe faze ale abordării istoriografice, urmărind de fiecare dată să slujim o anumită necesitate politică a

momentului. Mereu a fost nevoie de istoricul care să justifice istoria în funcţie de fenomenul politic pe care îl străbătea ţara. Din acest punct de vedere, între a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi sfîrşitul secolului al XX-lea, istoricii noştri sunt cei mai străluciţi emuli ai oamenilor politici. Altfel spus, la români, istoricii au pus mereu umărul la construcţia statului, tocmai pentru faptul că statul s-a legitimat pînă acum în primul rînd după criteriul istoric. Este unul dintre motivele pentru care profesorul sau cercetătorul în istorie a avut şi are un loc distinct şi înalt în percepţia populară. Astăzi, România este pusă în faţa unei noi provocări: i se cere să renunţe la legitimarea istorică – temele originii, continuităţii, unităţii naţionale şi teritoriale nu mai au importanţă imediată şi trebuie trimise monobloc istoriografiei – şi este obligată să-şi legitimeze statul prin performanţă politică – democraţie + economie de piaţă. În acest loc istoricii români se despart în două curente:

1. **Tradiţionalismul.** *Este tentativa de a păstra intacte anumite teme naţionale, cu interpretările lor clasice, care să menţină interesul şi credinţa în rolul fundamental jucat de istorie în definirea statului român actual şi în cel pe care trebuie să-l joace pentru viitor. Conform acestui curent, naţiunea română trebuie să urmeze o politică internă şi externă tradiţională, care a dus uneori statul la succes, a conservat fiinţa naţională şi a dat consistenţă unei culturi de excepţie. Din păcate, istoria României nu poate fi înscrisă pe o curbă grafică ascendentă din care să se continuie astăzi o tendinţă, ea avînd enorm de multe fluctuaţii politice, căderi economice catastrofale, desincronizări în plan european şi rebuturi culturale multiple. Tradiţionalismul actual se revendică de fapt numai de la vîrfurile acestei evoluţii şi încă suferă de boala mitologiei, într-o încercare disperată de a menţine active valorile naţionale prin apelul la sentimente, la stereotipii, la documente şi mărturii partizane, la antinomii politice interne şi externe. La extrema acestui curent se află rezidual elementele de comunism naţionalist, fundamental populist şi inconsistent ştiinţific.*

2. **Pragmatismul.** *Este marcat de încercarea onestă a unor istorici de profunzime de a aduce rigoarea ştiinţifică şi*

interpretarea obiectivă şi complexă asupra evenimentelor istorice, atît cît pot fi ele cunoscute din documente şi mărturii credibile. Din cauza alegerii acestei metodologii stricte şi a tendinţei de a limita comentariul, pentru a nu avea surpriza contestării ulterioare, curentul pragmatic se înfăţişează arid, distant şi eliptic, dar are meritul de a se îndepărta categoric de politica momentului. La extrema lui se situează paradoxal un simptom neştiinţific al contestării, care minimalizează forţat importanţa unor evenimente şi personalităţi istorice şi care încearcă să polemizeze violent cu comunismul naţionalist, fiind în esenţă la fel de aberant ca şi acesta.

În a doua parte a secolului al XIX-lea, Istoria României era comentată mai mult cu aspectele sale legendare decît prin date cronologice, parfumate cu un iz pedagogic irezistibil, corespunzător nivelului de percepţie al unei populaţii rurale integrate secular filonului mitologic tradiţionalist. Atunci, „ultima noapte" a lui Mihai Viteazul, plasată ba înainte de Călugăreni, ba la Cetatea lui Negru vodă de pe Valea Dîmboviţei, după Călugăreni, a fost fără îndoială mai importantă decît considerentele economico-financiare care l-au proiectat pe Mihai Viteazul în conflictul cu Poarta. În preajma Marii Uniri din 1918, politica metodică a lui Ionel I. C. Brătianu a generat un curent istoriografic unionist, marele om politic liberal moştenind de la tatăl său o colecţie substanţială de documente, o metodologie politică şi reţele informative transilvănene cu care a operat pentru realizarea statului naţional unitar. Multe decenii istoria noastră s-a scris prin personalităţi – Mircea cel Bătrîn, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul, Horea, Nicolae Bălcescu –, apoi a venit perioada comunistă în care „masele" erau declarate făuritoare de istorie. Totul gravita în jurul deplasării lor sociale sau politice dinspre capitalism spre socialism. A urmat o revenire a centrării pe personalitate, prin cultul lui Nicolae Ceauşescu şi al figurilor istorice cu care se identifica acesta în chip fabulatoriu. După revoluţia din decembrie 1989 a apărut curentul contestatar, care face din Mihai Viteazul un condotier, din Tudor Vladimirescu un agent ţarist sau din

Nicolae Bălcescu un mason exaltat. Ca orice fenomen născut după turbulenţă, şi acesta suferă de excesul abordării unilaterale, de categoric şi de determinant, cu toate că în personalitatea complexă a celor trei nume istorice invocate au existat şi propensiuni expuse mai sus. A venit, de fapt, un nou flux politic excitant: europenismul, *cu toată lipsa lui de definiţie. Semnalele de alarmă emise în comentariul său la opera lui Oswald Spengler de filozoful şi logicianul Anton Dumitriu asupra evoluţiei crizelor culturale sunt ignorate. Din păcate încă nu a fost explicată suficient distincţia doctrinară între termenii de* naţiune *română şi* popor *român – populaţia, oamenii politici şi moderatorii de talk-show-uri trăind în continuare drama unei imperturbabile confuzii. Acum avem şansa unor istorici eliberaţi de prejudecăţi şi ei există, publică şi dau românilor acel instrument al cunoaşterii care aduce din trecut o experienţă pentru viitor. Îi vom regăsi la loc de cinste în bibliografia acestei lucrări, fiind în intenţia mea să multiplic informaţia lor către un public cu acces limitat la informaţie, dar în continuare însetat de înţelegerea istoriei sale. Istoriografia română trece ea însăşi printr-o criză, adîncită de acuzaţiile generalizatoare şi politizate de pactizare cu comunismul naţionalist înainte de 1990. Natura globalizantă a acestui atac vine din faptul că opera unor istorici români autentici, care stă şi astăzi în picioare din punct de vedere ştiinţific, este amestecată cu subprodusele unor activişti de propagandă comunistă. Unul din subiectele în dispută cu aceştia este determinarea corectă a originii şi sensului unor evenimente istorice violente.*

Aşadar, de ce nu o Istorie a României prin lovituri de stat?

Primul pericol pe care îl identific ar fi să acord loviturilor de stat, de exemplu, un caracter determinant sau decisiv pentru procese istorice notorii, prevalîndu-mă de incompleta lor cunoaştere. Mereu se va găsi acel detaliu spectaculos care să impresioneze neuronul de iubire pentru istoria naţională aflat în creierul fiecărui român şi mereu se va găsi cineva care să-l convingă de intervenţia unei mîini străine deasupra frunţii sale îngrijorate.

Românul pare pregătit pentru salturile Istoriei, deşi, nu-i aşa, historia non facit saltum. *Al doilea pericol ar fi să dau un caracter criticist, preconceput sau partizan poziţiei mele analitice asupra loviturilor de stat din România, arătînd cît de rău au făcut, cît de rău e să le dai şi ce glorie trebuie acordată celor care le-au înfrînt. Este mult mai comod să le analizezi prin consecinţe. Au existat fără îndoială lovituri de stat „bune" şi „rele", tentative eroice şi eşecuri rizibile, aşa cum au existat gînditori, planificatori şi executanţi ai acestora pe care istoria îi cataloghează simplu sau îi acoperă cu praful uitării. Revoluţiile sunt rare, pentru că o răsturnare integrală de sistem a avut întotdeauna o „ocazie" internaţională, s-a înscris în mişcarea politică pe care lumea o face din cînd în cînd pentru a se reaşeza în culcuşul său pămîntean. Răscoalele, privite unilateral, ca revolte populare cu substrat social, nu sunt întodeauna simple mişcări ţărăneşti pentru pămînt. Un lucru este însă cert: loviturile de stat, revoluţiile şi răscoalele sunt parte a istoriei noastre naţionale şi au avut întotdeauna o cauză. Fie că au existat o voinţă, un motiv, un acces de conştiinţă dintre cele ridiculizate de Nietzsche în* Amurgul zeilor, *fie că la originea lor s-a aflat acel „mecanism intern care asigură regularitatea şi legătura strînsă între evenimente", expus în* Cauzalitatea *lui Perminov în dezvoltare cronologică. Aplecarea atentă asupra evenimentului şi vigilenţa permanentă la tentaţiile amănuntului trebuie să dea nu numai o descriere cît mai fidelă a momentului de cotitură, dar mai ales să prezinte coerent şi veridic atît cauzele, cît şi consecinţele sale. Pentru că, dacă acceptăm criteriile empirice ale violenţei publice definitorii pentru lovitura de stat, revoluţie sau răscoală şi identificăm trăsăturile comune ale fiecărui astfel de eveniment, putem ajunge la imaginea unei periodicităţi încă neasumate. Marele pariu al premisei de la care am plecat este o altă întrebare fundamentală:*

Dacă putem identifica o periodicitate a evenimentelor violente de tip revoluţie sau lovitură de stat, pornind din 1821 şi pînă la mineriadele din 1999, este oare posibilă repetarea lor într-o

perioadă scurtă de timp, semn că românii nu au rezolvat cauza care le produce mereu?

Aşadar, a existat oare în societatea românească modernă un motiv profund care a generat cu mare frecvenţă loviturile de stat, revoltele de stradă, insurecţiile? Continuă oare să existe acest motiv, astfel încît România să le cunoască din nou? Acestea sunt întrebările tulburătoare la care voi încerca să răspund în tratatul de faţă. Pentru acest demers aleg drept vehicul al analizei comportamentul naţiunii şi acea parte a imagologiei care analizează imaginea naţiunii despre sine însăşi.

Autorul

Introducere

La o primă privire aruncată spre percepţia populară la români, *Principele* lui Machiavelli este cel mai cunoscut apel la autoritate. Machiavellismul se citează cu mare frecvenţă, mai ales prin sintagma *scopul scuză mijloacele*, dar cu precizarea că românul înţelege bine folosirea mijloacelor, dar cam uită scopul. Odată impresionaţi de această teză preluată strident de iezuiţi, restul operei lui Machiavelli poate fi ignorat. Vom observa însă că statul modern român se va preocupa permanent de constituirea unei armate puternice şi că toate loviturile de stat au avut componente militare sau au fost date cu sprijinul armatei. Principiul vine tot din Machiavelli: „Orice republică sau orice monarhie care va acorda întreaga grijă şi va face toate eforturile pentru a dispune de o armată atît de organizată, să fie sigură că prin astfel de exerciţii va dispune permanent de soldaţi excelenţi, superiori celor ai vecinilor, *destinaţi să impună şi nu să accepte legea*"[1]. La fel este ignorat şi faptul, destul de evident pentru specialişti, că *Principele* florentinului este o adaptare borgiană a lucrării *De Regno* a lui Toma din Aquino[2], precum şi a acelor *questiones damnate* din *Secunda Secundae* a *Summei Theologiae*. Teza lui Toma din Aquino: *pentru a face un bine, ai voie să faci orice rău* fundamentează astăzi doctrina NATO asupra bombardamentului

---

[1] Niccolo Machiavelli, *Arta războiului*. Editura ANTET, Bucureşti, 1999, p. 63.
[2] Leopold Genicot, *Le De Regno: speculation ou realisme?*, Katholieke Universiteit Leuven, Instituut voor Middeleeuwse Studies, 1976, partea I, p. 3.

strategic[3]. Poate nu întîmplător, un român – adică cetăţeanul unui stat cu o istorie de un secol şi jumătate de convulsii politice acute – a reuşit să pună la îndoială maxima machiavellică. Titu Maiorescu, personalitate strălucită a curentului cultural şi politic de Dreapta, a formulat un aforism surprinzător asupra acestui subiect: „Mijlocul e superior scopului şi îi reglează valoarea. Prin urmare, fraza iezuiţilor trebuie întoarsă, spunîndu-se: *mijlocul justifică scopul*"[4]. Acest *praeceptum* al lui Maiorescu se potriveşte perfect fenomenologiei insurecţionale din România. Vom observa că multe lovituri de stat au fost necesare şi că unele tentative de răsturnare a Puterii au urmărit scopuri generoase ori salvatoare, în vreme ce altele au fost şi sunt detestabile. Nu o dată. felul în care s-a acţionat, precum şi mijloacele folosite, au marcat rezultatul cu fierul roşu pentru istorie: „Aici e vorba de altceva: de ideea că valoarea scopului e în strictă corelaţie cu calitatea mijloacelor întrebuinţate, că folosind mijloace criticabile, nu poţi efectiv atinge un scop înalt şi frumos, că deci nu se poate recomanda întrebuinţarea oricărui gen de mijloace pentru înfăptuirea unui scop, fie acesta superior în sine, după cum socoteau şi practicau iezuiţii, cu maxima lor celebră: *scopul scuză mijloacele*"[5].

Între Sun-Tzu şi Clausewitz lumea a cunoscut cele mai violente lovituri de stat date pentru un anumit bine subiectiv, iar românii sunt parte a acestei lumi, însoţiţi de întreaga lor subiectivitate. Cercetîndu-i pe autorii loviturilor de stat vom constata mereu că au văzut în actele lor de violenţă politică şi altceva decît preluarea Puterii. Ei căutau să înlăture un rău sau să aducă un bine (binele lor) de care erau perfect convinşi. Cine poate contesta patriotismul mareşalului Ion Antonescu? Acţiona cumva Mussolini în afara voinţei poporului italian? Poate cineva să afirme că Adolf Hitler nu şi-a iubit ţara? E adevărat însă că nu

---

[3] Dr. Hans Kochler, *Ethical Aspects of Sanctions in International Law*, în „Review of International Affairs", Belgrad, 1995, vol. XLVI, p. 3.

[4] I. Petrovici, *În jurul unui aforism al lui Titu Maiorescu*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Literare", seria III, Tomul XVI, Mem. 3, Monitorul Oficial, Bucureşti, 1947, p. 3/ 45.

[5] *Ibidem.*

întotdeauna organizatorii unei lovituri de stat au luat în mînă *Principele*, aşa cum au citit pe îndelete şi cu creionul în mînă Hitler, Mussolini şi Stalin *Tehnica loviturii de stat* a lui Curzio Malaparte[6]. Cartea a fost interzisă în România, a circulat puţin şi este de aceea vag citată. Ea se prezintă în continuare drept o lectură incitantă, conţine definiţii nimerite, dar a devenit un studiu explicativ prea limitat. Curzio Malaparte nu a avut timp să-şi dezvolte tezele şi a rămas la imaginea de *puzzle* de noţiuni pe care cercetările asupra loviturii de stat l-au aşezat într-o ramă destul de fixă. Partea tehnică a loviturii de stat nu mai este considerată determinantă, insurecţia, asaltul şi mărimea grupului de insurgenţi antrenat în mişcarea violentă decisivă nu rămîn singulare, unice producătoare ale acestui tip de ruptură politică. Ocuparea „uzinei electrice" nu a funcţionat în timpul revoluţiei din decembrie 1989, fapt care ar fi anulat întregul eşafodaj mediatic pe care s-a sprijinit acţiunea diferiţilor actori ai evenimentului. Statul ştie deja că nu trebuie să se apere doar cu forţa poliţienească. Grupările teroriste acţionează de cîteva decenii folosind toată gama de tehnici destabilizatoare fără a fi zdruncinat democraţiile solide. O dezvoltare metodologică a temei se întîlneşte acum la Roger Muchielli[7], care atinge domeniul delicat al subversiunii de unde se nasc loviturile de stat. Alţi cercetători abordează ştiinţific ameninţările neconvenţionale la ordinea de stat. Mass-media au devenit parte a problematicii.

Caracteristic pentru loviturile de stat sau pentru tentativele acestora petrecute în România mi se pare a fi starea de fundătură, situaţia fără ieşire spre care au migrat diferite politici naţionale. Structura de guvernare a dat mereu aspectul unui lucru neterminat, neînchegat, vulnerabil şi apatic. Sistemul parlamentar a funcţionat la fel de greoi şi de cele mai multe ori ineficient, atît în 1869, de exemplu, cît şi în 1999. Avem obligaţia să ne punem întrebarea *de ce?* Societatea românească a dat semnale încă după Unirea din 1859 că a fost „ocupată" de modernism înainte să se

---

[6] Curzio Malaparte, *Tehnica loviturii de stat*, Editura Nemira, 1996.
[7] Roger Mucchielli, *La Subversion*. Editura Bordas, Paris, 1971.

modernizeze şi că a fugărit în permanenţă o stare de normalitate pe care n-a reuşit s-o atingă, fiind ajunsă din urmă, depăşită şi lăsată la coada plutonului de o istorie prea grăbită. Dintr-un sistem politic minat de asemenea defecte era aproape imposibil să lipsească lovitura de stat. Sursele sale s-au găsit fie în situaţii limită, fie la interese de grup, fie în orgolii personale, dar toate au gravitat firesc în jurul Puterii. De aceea, o descriere a Puterii în momentul aplicării loviturii de stat mi se pare obligatorie. De asemenea, o inspecţie a psihologiei liderilor. În cele din urmă, impactul pe care l-au avut loviturile de stat sau tentativele acestora asupra cronologiei fundamentale a istoriei naţionale reprezintă subiectul acestui demers.

Dicţionar

Terminologia pe care intenţionez să o folosesc în acest studiu are nevoie de un minim dicţionar. Semnificaţia universal acceptată a unor termeni folosiţi de români în actualitate se pierde de cele mai multe ori în mediocritatea aproximaţiei. Ca în oricare din perioadele postrevoluţionare pe care le-au trăit, românii se lasă propulsaţi într-o foame de neologisme pe care le mestecă la repezeală, rostindu-le apoi cu cea mai mare naturaleţe, dincolo/alături de semantica lor corectă. Confuzia în folosirea noţiunilor permite unor indivizi să enunţe cele mai atractive truisme, de-a dreptul convingătoare, dar lipsite complet de sens pozitiv, întreţinînd pînă la urmă o stare de mediocritate asemănătoare unei „supe culturale" în care plutesc în voie rataţii. Altfel spus, neologismele primesc funcţii. Victimă a implantului semiotic, românul crede că uzînd de aceste semne, îşi deschide un traseu al emancipării. Şi dacă oamenii politici, înalţii funcţionari sau legiuitorii pot fi creaţi de cuvinte, atunci cuvintele acelea, şi nu altele, ar trebui să ordone lucrurilor. Rezultatul este de regulă o himeră, o îndepărtare de realitatea lumii în care trăim şi care operează deja cu legătura directă şi clară între substanţa neologismelor şi forma lor. Problema este în politic. Politicianul este agentul său. În politică şi numai acolo, caracterul lingvistic

al neologismului ia un alt sens, devenind un instrument al Puterii, o normă, o parolă. Astfel, vom continua să accelerăm pulsul nostru la rostirea cuvîntului *naţionalism*, văzînd în el expresia cea mai profundă a iubirii de neam, în timp ce acelaşi tip de tahicardie reflectă în Occident atitudinea faţă de un extremism. Românii au învăţat foarte repede să folosească verbul *a implementa*, pe care îl asociază reformei. Doar un număr extrem de restrîns dintre ei sunt conştienţi că originea cuvîntului este latinul *impleo* – a umple – şi că semnificaţia imediată a acestui termen importat prin limba engleză este aceea de „umplere" a golului legislativ lăsat de regimul comunist cu instituţii democratice ale Europei unite. Dar poate că cel mai evident caz al alienării noţionale este cuvîntul *tranziţie*, care obligatoriu cere un punct de la care începe transformarea şi un punct la care se termină. Or, se observă că afirmăm cu cea mai mare seninătate situarea noastră într-o tranziţie, fără însă a şti către ce ne tranzităm. La fel cum în secolul al XIX-lea a fost introdus în vocabularul curent cuvîntul *revoluţie* pentru a desemna aplicarea rapidă şi forţată a modelului francez în România, la fel şi astăzi se implementează criteriile euro-atlantice. Fenomenul este sinonim în cazul termenilor care însoţesc aceste evenimente dinamice numite convenţional *lovitură de stat*, cu toate că în labirintul sensurilor născute de limba română există o evidentă contradicţie între cuvîntul *stat* şi cuvîntul *dinamic*. Văzută astfel, o lovitură politică introduce în istoria locului un fenomen accelerat menit să schimbe nemişcarea unei structuri politice. Pentru a fi înţeleasă, repetată sau împiedicată să se mai repete ea are nevoie de o definiţie.

LOVITURA DE STAT

> este, în accepţiunea *Dicţionarului explicativ al limbii române* (DEX), un „act de violare a constituţiei stabilite prin care un grup de persoane preia cu forţa puterea în stat". Probabil că autorii acestei definiţii au fost prizonierii unui exclusivism lingvistic, deoarece lovitura de stat din mai 1864 sau puciul de

la 23 august 1944 n-aveau cum să fie o violare a Constituţiei, pentru că aceasta nu exista sau nu funcţiona. Apoi, am avut parte de lovituri de stat în care nu s-a tras nici un foc de armă – lipsind elementul de „preluare cu forţa armelor" –, cum a fost aşa-numita „Restauraţie" din 7-13 iunie 1930. Practic, în această definiţie se amestecă *insurecţia, revolta, răscoala* şi *revoluţia,* care şi ele pot conduce la violarea Constituţiei şi la preluarea puterii prin violenţă. În limba română există suficiente situaţii în care mai multe cuvinte înseamnă acelaşi lucru, sunt tratate şi acceptate ca sinonime, dar de fiecare dată, fiecare cuvînt are şi o nuanţă. Între *scînteie* şi *licăr* – ambele sinonime ale cuvîntului *sclipire* – va interveni întotdeauna o diferenţă de intensitate. De aceea, definiţia DEX-lui – în care oricum cuvîntul *constituţie* trebuia scris cu majusculă, pentru că aşa înseamnă altceva – este incompletă prin lipsa ei de nuanţă. Lucrul acesta nu se întîmplă în marile dicţionare occidentale. *Larousse* nu lasă loc de interpretări: *Coup d'Etat* – preluare ilegală a puterii de către o persoană sau un grup care exercită funcţii în interiorul aparatului de stat. Definiţia este identică şi în *Webster's*-ul american. Ea insistă pretutindeni – cu excepţia statelor încă prizoniere ale mentalităţilor comuniste – pe particularitatea acţiunii din interiorul structurii de stat, particularitate pe care sistemul comunist o refuza, fiind de fapt cea mai periculoasă pentru aşezarea sa politică. Sistemul comunist, pretinzînd că anulează poziţiile antagonice din interiorul unui stat, nu putea admite existenţa unui conflict care să opună clase şi structuri. Dar, pentru percepţia corectă a semnificaţiei „de interior" pe care o are lovitura de stat în terminologia internaţională, trebuie subliniat că o acţiune dusă dinafară structurii de stat poartă – după caz – alte denumiri, deja anunţate: insurecţie, revoltă,

răscoală, revoluţie. Fiecare are definiţia sa şi nuanţele care o disting pe una de cealaltă. Ele aparţin toate societăţii civile. Una din nuanţele terminologiei enunţate este generată de aspectele geometrice ale loviturii de stat, în principal de dimensiunile mişcării, discuţia purtîndu-se în jurul relaţiei dintre nucleul acţiunii şi numărul aderenţilor. Faptul că unele definiţii identifică autorii ca „grup de persoane" îi convinge pe mulţi că lovitura de stat este creaţia unui grup restrîns, a unui centru, a unei conspiraţii care acţionează în intimitatea instituţiilor centrale. Adevărul este că în conceptul de lovitură de stat se regăsesc mai multe fenomene distincte sau secvenţiale – cum ar fi conspiraţia iniţială, asasinatul dirijat sau demonstrativ, lovitura de palat – care însă nu pot fi autentificate decît prin instalarea dictaturii sau prin legitimarea unei mulţimi. Lovitura de stat, ca fenomen complex, are nevoie obligatoriu de participarea conştientă sau inconştientă a unei mulţimi.

PUCIUL

este o formă a loviturii de stat dată de armată, cu sau fără întrebuinţarea armelor, dar cu folosirea deplină a autorităţii instituţiei militare şi mizînd pe percepţia populară a forţei pe care o reprezintă. Puciul cunoaşte două tipuri de dezvoltare ulterioară: 1) după aplicarea loviturii, forţele militare conduc statul şi introduc regimul militar, şi 2) după consumarea loviturii militare, forţa de puci cedează Puterea unui regim civil aservit. De regulă, puciul este o impunere a autorităţii unice, precise şi uşor de identificat, la care se adaugă şi particularitatea că nu-şi alege adversarii. Conform principiului militar, tot ce se opune este identificat simplu, printr-un singur cuvînt: *inamicul*, motiv pentru care o represiune pe timp de puci cunoaşte cea mai mare diversitate de victime.

Totodată, atitudinea Armatei, ca reprezentantă a forţei, este fundamentală într-o mişcare de răsturnare a ordinii existente, fie că intervine în represalii sau de partea mişcării, fie că asistă fără să se implice. Fiind o acţiune de forţă, lovitura de stat intră în domeniul de specialitate al Armatei şi, în consecinţă, atitudinea ei este necesară, chiar dacă nu esenţială.

LOVITURA DE PALAT

este o altă formă a loviturii de stat, dar care se desfăşoară în spaţiul restrîns al instituţiei supreme (palat regal sau sediu al puterii centrale), are un grad mare de confidenţialitate şi implică un număr foarte mic de persoane avizate. Ea se produce cu atît mai eficient cu cît Puterea este mai evident concentrată în acel loc şi a pierdut legătura sa cu societatea. De multe ori lovitura de palat îndepărtează un singur om, liderul, fără ca acest eveniment să producă o schimbare în structuri.

Puciul şi lovitura de palat sunt variante acoperite deplin cu definiţia loviturii de stat, pentru că au la origine o acţiune din interiorul structurii (Armată, camarilă, guvern). Asta, dacă acţiunea reuşeşte. Dacă ea este un eşec, atunci avem de-a face cu o tentativă de lovitură de stat. Aşadar, „tentativă de lovitură de stat nereuşită" este o formulă pleonastică inutilă. Lovitură de stat este numai acţiunea care a reuşit. De aceea, particularitatea determinantă pentru tehnica loviturii de palat este caracterul său conspirativ, însoţit de nevoia unei minuţioase organizări, tocmai pentru a limita acţiunea într-un timp redus şi un spaţiu restrîns. În condiţiile în care lovitura de palat primeşte ulterior adeziunea populară, ca o recunoaştere a unei necesităţi aşteptate sau ca expresie a unei speranţe, ea primeşte dimensiunea unei *lovituri*

de stat autentice, şi se consemnează ca atare în istorie. O lovitură de palat la care societatea nu reacţionează este un semn al evidenţei că între aceasta şi Putere s-a produs de mult o ruptură.

INSURECŢIA

este o „formă de luptă deschisă, organizată şi armată dusă împotriva unui regim, a unei autorităţi sau pentru îndepărtarea unor armate ocupante". În terminologia americană, insurecţia este îndreptată exclusiv împotriva „unei autorităţi aflate la guvernare", iar în cea franceză este „o formă de ridicare împotriva unei autorităţi stabilite cu scopul de a o răsturna". Adică, o grevă care iese din limitele sale legale şi mişcă grupurile de indivizi spre o luare cu asalt a clădirii guvernului, folosind mijloace neconvenţionale – fără arme de foc –, sau care blochează sau distruge căile de comunicaţii cu scopul de a răsturna guvernul, nu mai poate fi numită grevă şi ia un caracter anarhic şi, după caz, insurecţional. Mai ales dacă în faza sa acută insurgenţii de înarmează. Nu este însă obligatoriu. Ultimele decenii ale secolului al XX-lea au introdus un mecanism ceva mai subtil al insurecţiei, care mizează pe provocarea simpatiei opiniei publice faţă de un corp insurecţional neînarmat care luptă „cu pieptul gol" în faţa forţei poliţieneşti înarmate. Este cazul *Intifadei* palestiniene. Nu o dată, insurecţiile activează fără să vrea vechi conspiraţii, grupuri contestatare din interiorul structurilor, lideri refulaţi sau autentici, anomalii politice altfel fără orizont.

După cum se observă, şi aici dicţionarul românesc continuă să fie prizonierul interpretărilor sovietice, motiv pentru care – din ignoranţă – mineriadelor anului 1999 li s-a refuzat termenul de insurecţie. Ea are un caracter limitat şi poate desemna o succesiune

de atitudini premergătoare unei lovituri de stat, succesele sale imediate încurajîndu-i pe insurgenţi să-şi amplifice acţiunile, simultan cu individualizarea scopului. De regulă, insurecţia desemnează o acţiune violentă care nu-şi atinge scopul sau care modifică prea puţin regimul puterii, nereuşind să ajungă în stadiul de lovitură de stat. Numai în momentul în care o insurecţie reuşeşte să dărîme Puterea, ea se transformă în lovitură de stat sau chiar în revoluţie.

REVOLTA

este o răzvrătire spontană, neorganizată, care nu este îndreptată obligatoriu împotriva unui regim sau guvern, avînd – după modelul francez – trăsătura unei forme de opoziţie, de refuz de a se supune autorităţii cuiva. Aşa a fost, de exemplu, revolta cetăţenilor Brăilei din 1921 împotriva ordinului Primăriei de a da cu var împotriva holerei. Sau revoltele de pe nave etc. Revoltă a fost şi tulburarea violentă a ordinii publice la Los Angeles în 1992, ocazie cu care s-au folosit arme de foc, fără a fi însă o insurecţie, deoarece nu a fost îndreptată împotriva autorităţii guvernamentale. Prin extensie, un protest colectiv violent care ia dimensiuni profesionale, etnice sau sociale, încalcă legile ţării şi atacă simbolurile Puterii, a primit deseori denumirea de revoltă populară. În realitate, în momentul cînd ea atinge această dimensiune şi se defineşte prin violenţă antiguvernamentală ea intră deja în domeniul insurecţional. La noi apropierea între cele două noţiuni nu s-a putut face deoarece propaganda comunistă a legat termenul de insurecţie de lovitura de stat din 23 august 1944, asociind presupusa insurecţie cu elementul fabulatoriu al folosirii armelor, astfel încît în mentalitatea populară

insurecţie înseamnă „o ridicare cu arma în mînă", ceea ce astăzi nu mai este obligatoriu.

RĂSCOALA

este „o răzvrătire spontană şi neorganizată a ţărănimii oprimate"(DEX). Cuvîntul ar proveni din slavona veche – *rasekola,* însemnînd schismă sau despărţire. Cuvîntul este folosit corect *numai cînd se referă la o revoltă a ţăranilor*, dar este explicat superficial de dicţionarul român, răscoala de la Bobîlna şi a lui Horea, Cloşca şi Crişan avînd caracter organizat, sprijinite pe un program şi conduse după criterii militare. Confuzia noţională între răscoală şi revoluţie poate proveni din tipul de formaţie culturală a istoricului[8] sau din interese propagandistice[9]. În România secolului al XIX-lea, confuzia între revoluţie şi răscoală era curentă pentru că aplicarea principiilor revoluţionare – aşa cum vom vedea în acest volum – nu se putea face în realitate decît asupra singurului corp social disponibil unei schimbări de societate: ţărănimea.

REVOLUŢIA

este, conform DEX, „o schimbare bruscă şi de obicei violentă a structurilor sociale, economice şi politice ale unui regim dat". O revoluţie victorioasă este în mod fundamental o schimbare totală de sistem politic, urmată de modificarea structurii economice şi a poziţiei straturilor sociale. Datorită complexităţii fenomenelor, precum şi profunzimii schimbărilor produse în societate, revoluţia se desfăşoară pe o

---

[8] Raymund Netzhammer, *Bischof in Rumänien* vol.I, Verlag Südostdeutsches Kulturwerk, München, 1995, p.117 („Revolution" pentru „Bauernaufstand").

[9] Mihai Roller, *Răscoala ţăranilor din 1907,* Editura de Stat, 1948 (Introducere, VII).

perioadă mai lungă de timp. „Revoluţie bruscă" este un barbarism semantic şi inadecvat. Dar sensul acestei dezvoltări temporale este în continuare controversat. Pe de o parte, *revoluţie* se numeşte schimbarea violentă a regimului politic, deşi acest fragment al unei mişcări politice violente poate fi încadrat în termenul de insurecţie, urmată de celelalte modificări structurale. Aici termenul de revoluţie se limitează doar la răsturnarea politică, aceasta fiind apoi determinantă pentru celelalte transformări. Pe de altă parte, *revoluţia* este privită ca un proces mai amplu, cuprinzînd întreaga fenomenologie. În acest ultim caz, acţiunea declanşatoare poate fi o insurecţie, o revoltă mai amplă sau o răscoală generalizată, precum şi o lovitură de stat, ca parte de debut a unei revoluţii care în final va schimba nu numai sistemul politic, dar şi pe cel economico-social. Ea poate fi încadrată de două date calendaristice precise, în condiţiile identificării unui moment al declanşării şi a unui moment al consemnării victoriei (constatarea poziţiei stabile a noii puteri), dar obligatoriu urmată de procesul tranziţiei. Cum toate aceste fenomene sunt de durată, este evident că definiţia dicţionarului român este din nou superficială, fie şi numai pentru faptul că *structura socială a unei naţiuni nu poate fi schimbată brusc.* Această abordare poartă şi beneficiul „cazuisticii" istorice, revoluţiile din 1848 fiind, de exemplu, declanşate prin insurecţii în mari oraşe europene, urmate de transformări fundamentale prelungite pe decenii. Faptul că bolşevismul a folosit lozinca „revoluţiei permanente" nu trebuie să ne inducă în eroare. Aici, conform tezei lui Lenin: „Este imposibil să reuşească o revoluţie fără terorism"[10],

[10] „Memoria", nr.1/ 1990, p. 18.

„revoluţia" echivalează cu starea de teroare introdusă de aceasta şi prelungită pentru a asigura dominaţia unei oligarhii revoluţionare.

CONTRAREVOLUŢIA

este, conform DEX, o „acţiune organizată de forţele înlăturate de la putere cu scopul restaurării vechii puteri". Din nou *Larousse* introduce nuanţa definitorie, adaptată la semnificaţia conceptului de bază, acela al revoluţiei: „Mişcare politică şi socială urmărind să combată o revoluţie, să-i ruineze efectele". Aici, explicaţia poartă concentrat toată arta subtilităţii gîndirii franceze, pentru că se pliază pe caracterul extins în timp al revoluţiei şi se referă la opoziţia faţă de transformările politice şi sociale declanşate de la momentul preluării Puterii şi desfăşurate în interiorul fenomenului revoluţionar. Totodată, definiţia acoperă şi situaţia în care o revoluţie declanşată cunoaşte şi reacţia la ea, imediat după identificare şi pînă la stabilizarea noii puteri. Pe aspectele sale extinse, atît timp cît revoluţia a fost identificară ca un proces de durată, şi termenul de contrarevoluţie a fost atribuit tuturor acţiunilor de întîrziere a reformelor, a tranziţiei, de împiedicare a dezvoltării principiilor noului regim într-un sistem politic nou şi coerent. Dominaţi de profilul propriei istorii, americanii privesc contrarevoluţia ca o „ridicare împotriva unei revoluţii şi ţintind să restabilească regimul prerevoluţionar". Contrarevoluţia îşi atinge scopul atunci cînd reuşeşte, inclusiv prin lovitură de stat, să producă o restauraţie, adică o reîntoarcere la regimul politic desfiinţat prin revoluţie, *restauraţia fiind aşadar o consecinţă a succesului unei contrarevoluţii.* Cu toate că s-a folosit destul de des cuvîntul, o restauraţie autentică nu s-a produs niciodată în România. Rămîne în discuţie

o singură problemă: cum se numeşte acţiunea declanşată *înaintea* izbucnirii unei insurecţii, a unei lovituri de stat sau a unei revoluţii, cu scopul de a o împiedica sau dezorganiza, inclusiv prin anihilarea liderilor cunoscuţi?

MIŞCAREA REVOLUŢIONARĂ

desemnează de regulă fie o insurecţie mai amplă, fie o revoluţie care nu-şi consumă toate etapele, lasă urme, produce unele modificări, dar nu schimbă fundamental sistemul politic. Ea pare a fi folosită ca locuţiune pornind de la intenţia de revoluţie a iniţiatorilor şi oprindu-se apoi doar la criteriul amplitudinii efectelor.

O altă precizare importantă vine din nevoia de a actualiza conceptul de *societate civilă*. Aceasta este privită astăzi ca o formă de organizare a unor grupuri sociale pentru a controla sau a se opune activităţilor abuzive ale statului. Este greşită identificarea exclusivă a societăţii civile cu asociaţiile nonguvernamentale, cu alianţe civice sau grupuri de reflecţie. O grupare mafiotă sau o bandă de traficanţi este în egală măsură parte a societăţii civile. Şi ele luptă împotriva legilor şi structurilor statului, pe care le consideră abuzive. O întreagă literatură beletristică sau cinematografică deplînge infractorul pus în faţa sistemului. De asemenea, sindicatele şi asociaţiile patronale sunt parte a societăţii civile. Substanţa societăţii civile este în continuare controversată, deoarece un sistem democratic sănătos întemeiat pe alegeri libere şi pe separaţia puterilor în stat, ca expresii ale voinţei naţionale, se sprijină pe relaţia directă între cetăţean şi administraţie. Un astfel de stat nu are nevoie de intermediari organizaţi. Existenţa lor presupune apriori un anumit tip de agresiune

a administrației asupra cetățeanului, aspect variabil al imperfecțiunilor sistemului democratic și, în orice caz, o insuficiență a democrației reprezentative. Punctul nevralgic este menținerea legăturii directe între alegător și cel ales după ce votul democratic a fost exercitat. A organiza societatea civilă (a crea structuri) este o acțiune încă imprecisă și discutabilă. Ar fi suficient să ne gîndim la ideea marxistă care a produs lozinca supremului control al statului de către societate. Societatea civilă rămîne, cu toate acestea, ținta supremă a democrației. Nuanțele definițiilor de mai sus și raportul lor cu societatea civilă sunt întotdeauna și absolut necesare.

POPORUL

este o „formă istorică de comunitate umană, superioară tribului și *anterioară națiunii*, ai cărei membri locuiesc pe același teritoriu, vorbesc aceeași limbă și au aceeași tradiție culturală".

NAȚIUNEA

este o „comunitate stabilă de oameni, istoricește constituită ca stat, apărută pe baza unității de limbă, de teritoriu, de viață economică și de factură psihică, care se manifestă în particularitățile specifice ale culturii naționale și în conștiința originii și sorții comune".

După cum se observă, există o deosebire discretă, dar adîncă, între noțiunea de *popor* și cea de *națiune*. Din punct de vedere etnic – privind originea comună, limba, tradițiile culturale – poporul este constituit exclusiv pe criterii definitorii compacte, care presupun o anumită omogenitate originară, fie ea aproximativă sau integral legendară. Elementele de certitudine care constituie poporul sunt conștiința

identității de grup, limba în care se înțeleg indivizii, corpul mitologic din care se revendică. O dată cu asocierea precisă a poporului la un teritoriu ales sau dat, o dată cu constituirea statului în interiorul unor granițe și cu dezvoltarea tuturor segmentelor determinate de acestea – armată, diplomație, controlul căilor de comunicație, sanctuare –, în măsura în care pe acest spațiu se constată și se dezvoltă activitățile sociale, economice, politice ale indivizilor, comunităților minoritare sau ale grupurilor aparținînd altui popor, atunci avem de-a face cu o națiune. Astăzi, popor pur nu există, la fel cum nu există națiune pură. A spus-o clar Constantin C. Giurescu și a publicat-o în plină perioadă comunistă: „Rasă pură nu există decît în teorie, iar cercetările științifice arată că adaosul de sînge străin nu numai că nu e un cusur, ci dimpotrivă un avantaj"[11]. Așadar, poporul este o formă anterioară națiunii și numai în anumite cazuri se poate identifica în detaliu, prin studii etnografice, supraviețuirea poporului originar în interiorul națiunii. Poporul român, de exemplu, poate fi ușor identificat în interiorul națiunii române și prin existența unei puternice minorități maghiare și prin lupta întinsă pe mai multe secole împotriva ocupației otomane și inclusiv prin episoadele conflictelor sale cu minoritatea evreiască. Întinderea conflictului cu aceste componente atipice poporului român – ungurii, un popor asiatic, apoi o națiune catolică; otomanii, un popor asiatic, creatori ai unui imperiu islamic; evreii, un popor rezistent la asimilare și, în plus, văzut de Biserică drept adversar milenar al creștinismului – a adus spre conștiință națională, inclusiv spre formele populiste ale acestuia, nucleul

[11] Constantin C. Giurescu, *Amintiri*, vol. 1, Editura Sport-Turism, București, 1976, p. 13.

istoric al poporului român. Este acea parte a identității naționale conștientizate prin diferență. Poporul român a existat încă de la stabilizarea sa prin limbă și credință, indiferent dacă ceea ce numim conștiință națională a funcționat în trecut, s-a pierdut și a revenit în Epoca Luminilor. Anterioritatea conceptului de popor face din el o formă istorică a națiunii. Folosirea cuvîntului astăzi fără conținutul său real este un rezultat al ignoranței sau o dorință expresă de a sublinia o diferență. Pentru asta este însă obligatoriu să o argumentezi, evitînd astfel să transformi noțiunea de popor într-un cuvînt cheie al unei manipulări publice.

NAȚIUNEA MODERNĂ,

valabilă și astăzi, este cea care se revendică din calitatea de cetățean a fiecărui individ component. Cetățenia a venit în epoca revoluționară a secolului al XIX-lea cu o îndepărtare vizibilă de natura etnică a constituirii unei națiuni, dar a produs și o reacție în interiorul poporului, generînd naționalismul. Faptul că în mișcarea ideologică și politică europeană și americană au existat numeroși evrei care au pledat pentru înlocuirea opresiunii etnice prin egalitatea asigurată de cetățenie a condus la interpretarea principiului naționalităților ca o creație iudaică, eventual francmasonică. Fenomenul imagologic, dublat de realități economice greu de înțeles și controlat pe moment, a împins naționalismul și spre extremele sale cunoscute. Confuzia care persistă în zona terminologiei naționale amestecă, de fapt, termenii istorici de națiune – *natio* –, adică popor, cu accepțiunea modernă de *națiune*, care înseamnă etnic *popor + minorități* etnice. Esența acestui mixaj este egalitatea în șanse acordată prin consens fiecărui individ, în

virtutea egalității în drepturi și în obligații oferite de cetățenie. Este nucleul ideologic al democrației.

Ca principiu strict spiritual, națiunea este o formă de conștientizare a unei solidarități, ca temei ontologic pentru a nu ne face să fim doar o sumă de indivizi vorbind aceeași limbă și trăind în același loc geografic.

NAȚIONALISMUL

este în momentul de față termenul cel mai disputat. Problema acestui cuvînt nu mai provine deja din istorie, ci din politica internațională. El a avut o evoluție sinusoidală, fiind folosit în secolul al XIX-lea ca vehicul pentru marile transformări generate de „principiul naționalităților", acceptat și instituționalizat prin Liga Națiunilor și Organizația Națiunilor Unite, primind apoi, pe măsură ce Marile Puteri evoluau spre globalism, o conotație negativă. El este interpretat astăzi în Occident, în mod cu totul arbitrar, ca o atitudine extremistă. *Naționalismul* este „firescul sentiment de iubire din cadrul fiecărei comunități etnice", în contextul obiectiv al apartenenței unui individ, „prin naștere, la un neam, la o națiie"[12]. *Naționalismul autentic este fundamental rațional.* Caracterul abuziv al folosirii noțiunii de naționalism, ca expresie a unui extremism, vine din faptul că naționalismul, ca oricare alt fenomen doctrinar central, are la rîndul său extremele sale: *xenofobia* și *populismul.* Xenofobia este acea deviație de la naționalismul rațional în care dragostea de propriul popor este însoțită de ura contra străinilor, introdusă într-un conflict al diferenței etnice de substanță primitivă, antiistorică și contraproductivă. Invocarea trecutului, prin particularitățile conflictuale

---

[12] Răzvan Codrescu, *Spiritul Dreptei*, Ed. Anastasia, București, 1997, p. 105.

ale relaţiilor între acel popor şi acei străini, este împotriva tendinţei biologice şi spirituale de comuniune între oameni şi subliniază întotdeauna prezenţa atavismului combinat cu absenţa inteligenţei. Antisemitismul este, ca noţiune, o subcategorie a xenofobiei, la fel ca antigrecismul, antimaghiarismul, antiromânismul etc., şi folosirea termenului *antisemitism* într-o înşiruire egală cu *xenofobia* este o eroare de sintaxă. Antisemitismul poate primi o semnificaţie distinctă alături de xenofobie numai atunci cînd se doreşte sublinierea genocidului împotriva evreilor din al doilea război mondial şi reprezintă o recunoaştere indirectă şi implicită a violenţei criminale numite holocaust evreiesc (Shoah), spre a-l diferenţia ca o formă sălbatică a xenofobiei. Aşadar, prezenţa în Constituţia unei ţări sau în legile care guvernează sistemul său juridic a interdicţiei „activităţilor xenofobe şi antisemite" poate fi o dovadă de ignoranţă, prin caracterul său pleonastic, sau un act voit de recunoaştere a holocaustului evreiesc ca fenomen criminal distinct.

La polul opus al extremismului naţionalist xenofob se află *populismul* care „la nivelul de jos este o formă de suficienţă gregară. Oricît de rău ai fi, eu te văd bun şi ţin cu tine, fiindcă eşti de-al meu, «din popor»! La nivelul de sus, această atitudine devine demagogie politicianistă, strategie abjectă de obţinere a adeziunii «maselor populare» prin indecentă linguşire"[13]. De regulă, populismul intervine atunci cînd nu se oferă soluţii politice, economice sau sociale care să ducă la solidarizarea naturală a naţiunii în jurul conştienţei asupra unui trai mai bun, fenomen capabil să susţină identitatea naţională, independenţa, suveranitatea şi integritatea teritorială, să

[13] *Ibidem*, p.107.

argumenteze diplomaţia şi să constituie o armată descurajantă pentru inamic, ci se foloseşte de reflexul primitiv de solidaritate în jurul unui sentiment gol de conţinut. Din această ultimă cauză, populismul face din popor nucleul unei naţiuni extrem de vulnerabile şi irecuperabil slabe, o expune marilor pericole de a nu putea construi nimic concret în interior şi de a nu fi în stare să facă faţă unei agresiuni din exterior. De aceea, folosirea populismului ca politică de partid sau de stat este considerată o formă de extremism.

Confuzia între naţionalism şi extremele sale nu trebuie să mai opereze în comunicarea curentă, pentru a permite folosirea corectă, adică raţională, a termenului de naţionalism fără de care nu se poate scrie o istorie a naţiunilor: „Naţionalismul, în accepţiunile ideologice, este produsul unor interese de moment în care perspectiva dezvoltării lipseşte, este un mod de a concepe educaţia şi omul făurit de ea, ca excludere şi ca hegemonie. Naţionalismul astfel înţeles este un pericol pentru păstrarea identităţii naţionale, deoarece ascunde şi periclitează sîmburele raţional al acesteia"[14].

Din toate aceste motive, trebuie înţeles că studiul de faţă operează cu conceptul de popor român în sensul de comunitate istorică omogenă, ilustrată în 1866 de recensămîntul populaţiei (94, 6%), oricît de imprecis şi grăbit a fost făcut acesta. Poporul român există şi astăzi sub forma procentului de 89,4% cetăţeni care s-au declarat români la recensămîntul din 7-14 ianuarie 1992. Poporul român este acest nucleu etnic majoritar şi întemeietor din interiorul naţiunii române, naţiune ce conţine şi maghiari, ţigani, lipoveni, evrei etc., declaraţi ca atare în acelaşi

---

[14] Dumitru Popovici, *Educaţia naţională* în *Investigarea naţiunilor. Aspecte teoretice şi metodologice*, Editura Licorna, Bucureşti, 1998, p. 204.

recensământ. Este, cred, singura definiţie simplă pentru cei care astăzi constituie naţiunea română. Pentru a fi mai explicit, atunci cînd cineva spune *poporul român*, acela trebuie să se refere exclusiv la români, ca nucleu etnic, iar atunci cînd se referă la totalitatea cetăţenilor României ar fi normal să folosească termenul de *naţiune română*.

În secolul al XIX-lea, în care s-au petrecut evenimentele analizate în acest volum, termenii de popor şi naţiune erau amestecaţi din ignoranţă sau din dorinţa de a apropia oamenii simpli de ideologia cu care erau conduşi. Diferenţa a început să fie afişată public în mediul politic şi intelectual o dată cu declanşarea „chestiunii evreieşti", după apariţia Constituţiei din 1866. Ideea conducătorilor politici era că poporul român este întemeietorul statului român şi constituie o majoritate care are dreptul să decidă asupra celorlalte segmente ale naţiunii: „Partidul naţionalist cheamă la cultură pe cei de jos, zguduind pînă în fundul conştiinţei pe cei de sus, îndemnînd elementele neromâneşti prin sînge să-şi dea seama că aici nu e un pămînt oarecare, ci este moşia unui neam, şi aici nu este colaboraţia cu cine ştie cine, ci colaboraţia cu stăpînii îndrituiţi ai acestui pămînt"[15]. Avînd în vedere însă că majoritatea era reprezentată de partide adverse, conform principiilor sistemului democratic, majoritatea politică nu a funcţionat niciodată ca expresie a unităţii etnice. Introducerea prematură a sistemului democratic în România, cînd încă nu se stabilizaseră formele moderne ale conştiinţei identităţii naţionale şi nici limba română literară, a permis apariţia încă din debut a decalajului de percepţie între naţiune şi conducătorii ei. Mai

---

[15] Nicolae Iorga, *Doctrina naţionalistă* în *Doctrinele partidelor politice*, Institutul Social Român, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1923, p. 45.

este de observat că naţionalismul devine autentic numai atunci cînd este practicat de întreaga naţiune, nu numai de poporul majoritar, moment în care, fiind definit ca un produs al patriei, şi nu al etniei, se suprapune perfect cu varianta sa *patriotismul*.

Lucrarea de faţă va încerca să urmărească rigoarea semnificaţiei termenilor din acest dicţionar. Totodată, aşa cum am arătat, studiul de faţă va opera cu *identificarea precisă a loviturii de stat ca o acţiune pornită din interiorul structurilor statului şi va analiza celelalte forme de intervenţie violentă enunţate mai sus ca producţii ale societăţii civile.*

Capitolul I

PREMISE REVOLUŢIONARE PENTRU NAŞTEREA NAŢIUNII ROMÂNE MODERNE 1821-1848

Moto:

Dacă o generaţiune poate avea un merit,
e acela de a fi un credincios agent al istorici.

MIHAI EMINESCU

La 2/14 mai 1864, domnitorul Alexandru Ioan Cuza dădea o lovitură de stat prin care dizolva Camera Deputaţilor şi prelua puterile statului, urmînd a domni prin prerogative extinse asupra unui regim autoritar personal. Perioada de conducere a statului cu un guvern impus de domnitor s-a înscris în categoria *cezarismului*, o formă de guvernare care concentra puterea în mîna şefului statului, fără a atinge dimensiunile unei dictaturi. De regulă, formula *cezarismului* este acceptată de istorici pentru a desemna o domnie luminată dispusă să introducă reforme benefice pentru stat, fie împotriva unui sistem parlamentar greoi şi ineficient, fie în copilăria unui stat cu structuri politice, sociale şi economice imature. Aparitia acestei situaţii paradoxale în România ridică un set compact de întrebări.

Cum se face că la numai cinci ani de la constituirea statului modern român a fost nevoie de o lovitură de stat? Cum explicăm generaţiei anului 2000 faptul că în şapte ani de domnie Alexandru Ioan Cuza a schimbat 25 de guverne? De ce omul cel mai iubit de naţiune, pus pe tronul Principatelor Unite cu un entuziasm aproape unanim şi lansat imediat în mitologia populară, a fost detronat printr-o altă lovitură de stat la numai şapte ani de la instalare? Şi asta, cu o uşurinţă stupefiantă. Iată primele trei

întrebări la care nu s-a răspuns, deşi bibliografia acestei epoci este substanţială, iar subiectul în sine a trecut fără prea mari probleme peste schimbarea de regim din decembrie 1947 [16]. La acest pachet de întrebări concentrate pe momentul de debut instituţional al statului modern român, se adaugă şi o altă întrebare, variantă sintetică a celor trei dinainte: cum explicăm contradicţia între elogierea reformelor lui Cuza şi faptul că la numai cinci ani de la introducerea sistemului democratic (parlamentar) în România, chiar acesta eşuează, cade, se prăbuşeşte ca neviabil, reformele democratice fiind introduse fără el?

Încă de la început, din primii ani ai existenţei statului român modern, s-a vorbit şi s-a acţionat în numele naţiunii. Naţiunea, inclusiv cu componenta sa transilvană, a produs dovezi complete asupra ataşamentului său faţă de domnitorul Unirii. Şi totuşi, în momentul detronării, Alexandru Ioan Cuza a fost surprinzător de singur. La fel ca în faptul asasinării lui Mihai Viteazul din tabăra trupelor sale, a arestării lui Tudor din mijlocul căpitanilor săi, nu numai astăzi, dar şi în epocă s-a ridicat o întrebare simplă: *ce făcea naţiunea în noaptea de 11/26 februarie 1866, cînd Alexandru Ioan Cuza era detronat?*

*

În ciuda tuturor dificultăţilor de construcţie, Istoria României a mers înainte pe acelaşi drum ales de Europa Occidentală în Epoca Luminilor, dar mai lent. Fără îndoială că se putea şi altfel şi nu este nevoie de o abordare uchronică pentru a ne imagina *non pas de chose nouvelle, mais d'une manière nouvelle* cum ar fi arătat România dacă tentativele austriece sau ruseşti de ocupare statornică a Principatelor ar fi reuşit, sau dacă mişcarea liberal-radicală timpurie ar fi dominat viaţa politică din primele decenii de existenţă a Principatelor Unite, cu scopul de a transforma rapid noul stat într-o naţiune burgheză dinamică.

---

16 Vezi Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966, pp. 5 -24.

Austria ar fi adus un nivel ridicat de civilizaţie, ar fi impus nişte reguli stricte de comportament social şi, mai ales, ar fi pregătit cultural poporul pentru trecerea la stadiul de naţiune modernă. Emanciparea s-ar fi petrecut tîrziu, în primele decenii ale secolului al XX-lea, şi *ea ar fi conţinut tema Unirii în formă completă*, şi nu în etape, cum s-a întîmplat (1859, 1913, 1918). Nivelul de civilizaţie identificabil astăzi în Transilvania şi Bucovina ar fi fost unitar şi universal extins pe teritoriul României Mari. România ar fi dus o politică externă apropiată mai mult de ţările germanice, inclusiv în perioada nazistă – la care oricum am ajuns, dar prin paradox –, şi ar fi reluat acest traseu filogerman sau franco-german în 1990.

Rusia ar fi transformat România într-o gubernie ţaristă, eventual într-o regiune tampon opusă Occidentului, pe care ar fi negociat-o abil la fiecare război european, fragmentarea ei fiind fundamental necesară demersurilor diplomatice, susţinute de forţa militară. Rusia a privit întotdeauna România în fragmente, fiind interesată direct de stăpînirea Moldovei şi Ţării Româneşti, cu transformarea Carpaţilor în flanc drept uşor de apărat, şi indirect de Transilvania, ca spaţiu de protecţie, parte a „cordonului sanitar" lungit de la Marea Baltică la Marea Mediterană. Paralel cu negocierea fiecărui principat român, Rusia ar fi pledat în interiorul acestora pentru Unire, ca teză a menţinerii protecţiei sale internaţionale asupra românilor. În cazul Rusiei s-ar fi produs şi o slavizare accentuată a administraţiei, urmată de o rusificare a lexicului. România şi Bulgaria ar fi urmat o cale comună, poate chiar federală, pe care numai piedica naturală şi prea tradiţională a Dunării ar fi putut-o destructura. Rusia nu a încetat să caute această formulă în Balcani, de la Rigas Velestinlis la Federaţia Comunistă Balcanică.

Un *regim liberal* „revoluţionar" ar fi încercat introducerea forţată a modelului politic francez, combinat cu cel economic italian de reformare a structurilor statale, nelipsit de agitaţii sociale şi mereu ameninţat de intervenţia străină. Cauza fundamentală a „regimului revoluţionar" ar fi fost republica, sistem politic extrem de fragil într-un spaţiu unde puterea se concentra la vîrf şi

acţiona nu o dată discreţionar. În timp, pe măsură ce republica ar fi putut prinde rădăcini instituţionale, România ar fi avut destinul unui stat maghrebian francofon, dar beneficiind astăzi de toate avantajele acestui statut.

În faţa acestor trei opţiuni, ca şi altă dată în istorie, românii au găsit o a patra cale: *de capul lor*. O mînă de bărbaţi energici şi patrioţi, folosind influenţa lojilor francmasonice, speculînd animozităţile dintre Marile Puteri şi riscînd enorm, a reuşit să obţină unirea, suveranitatea şi independenţa statului român. Teza conform căreia masele au determinat evoluţia societăţii româneşti spre sistemul democratic este un fals propagandistic. Cealaltă teză, a dirijării proceselor politice româneşti din exterior este o exagerare. De aceea, istoria revoluţiilor sau loviturilor de stat trebuie să conţină obligatoriu şi biografii. Una este cea a lui Alexandru Ioan Cuza, exponent al tentativei de implant administrativ francez în România, combinată cu parlamentarism britanic, industrializare germană şi modernizare românească a mentalităţilor fanariote. Faptul că din acest amalgam de influenţe a ieşit un stat cu mari probleme administrative nu trebuie să ne mire. Prima problemă a celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea a fost dacă aceste instituţii ocupau un loc gol sau erau implanturi străine pe un loc deja ocupat. Ca răspuns, Mihai Eminescu avea o poziţie fără echivoc: „Nevoind sau neputînd cunoaşte, că orice stat are nevoe de clase puternice, am ridicat din temelie toate puterile vechi ale ţării fără a socoti că o casă veche de piatră, dar cam strîmtă, e totuşi mai bună decît un palat de hîrtie franţuzească"[17]. Aşa cum se prezintă astăzi în faţa unui ochi contemporan exersat cu navigaţia pe Internet, România a tras tot timpul Istoria sa din urmă ca pe un sac greu de care nu a vrut să se despartă şi care i-a încurcat mersul la fiecare pas înainte.

Dar despre ce popor vorbim? Imaginea despre naţiunea română la sfîrşitul secolului al XVIII-lea este aceea a unui contrast

---

[17] M. Eminescu, *Opera politică*, vol. 1, Editura Publistar, Bucureşti, 1999, p. 123 (Articolul *Introducerea unei civilizaţii pripite*. Prin verbul *a ridica*, Eminescu înţelegea „smulgerea din pămînt").

strident între suprastructura politico-economică străină, transformată într-o oligarhie relativ stabilă, boierii pământeni şi populaţia rurală dominată de principii arhaice de drept, ambele constituind totuşi un popor unitar. De aceea, enunţul lui Tudor Vladimirescu: „Patria este norodul, şi nu tagma jefuitorilor" a reprezentat în fond o primă reacţie la noul curent politic european naţionalist. Interpretat ca un mesaj social, privit în substanţa lui cea mai adîncă şi izolat de contextul real în care a fost folosit, el ar putea fi interpretat ca o aberaţie antinaţională. A rupe pe boieri de ţărani înseamnă a anula principiul de drept istoric al poporului român, acceptînd diversiunea că acesta există ca întemeietor de naţiune doar din secolul al XIX-lea. La debutul epocii, *naţia* era confundată cu *poporul*, iar acesta identificat doar în „starea a III-a" – ţăranul[18]. În consecinţă, atunci cînd ţăranul „a venit la putere" prin mişcarea lui Tudor Vladimirescu şi prin *Proclamaţia* paşoptiştilor de la Islaz, trebuie să se fi format şi naţiunea română. Este cel mai periculos concept, deoarece aduce capacitatea poporului român de a forma o naţiune abia în secolul al XIX-lea, cînd i s-au adăugat populaţii însemnate de greci, bulgari, ruşi şi evrei care au primit cetăţenia statului modern. Este fals şi pentru că, la 1865, erau 4 373 534 de români şi 51 427 de străini în România (Moldova şi Ţara Românească), la care religia ortodoxă era practicată de 94,9% din populaţie[19]. În condiţiile unei asemenea omogenităţi etnice pare firească identificarea contemporană a naţiunii cu poporul. De fapt, trecerea de la formula „lăcuitor" al teritoriului Principatelor Române la statutul modern de cetăţean şi, implicit, la conceptul de „cetăţenie", identifică trecerea românului de la naţiunea veche la naţiunea modernă. Falsul vine acolo unde vechea naţiune română (confundată cu poporul) nu este recunoscută ca entitate descălecătoare de stat şi apărătoare a acestuia în lungi războaie antiotomane, împotriva polonilor,

---

[18] Mihai Cojocariu, *Partida naţională şi constituirea statului român (1856-1859)*, Editura Universităţii „Al. I.Cuza", Iaşi, 1995, pp. 286-287.

[19] „Analele Statistice ale României. Anul 1865", pp. 39-41 (vezi şi „Almanahul Român", 1866, Tipografia Ministerului de Război).

ungurilor etc., timp de opt secole. Ea este recunoscută ca naţiune doar atunci cînd românii şi indivizii aparţinînd minorităţilor aflate pe teritoriul Principatelor au primit, sub presiuni insistente ale Marilor Puteri, statutul de cetăţean. În acest loc acţionează propaganda unui anumit extremism istoriografic evreiesc, încă rămas sub influenţă comunistă, şi binecunoscutele aberaţii ale iredentismului maghiar. Acestor două curente cu largi dezvoltări mediatice internaţionale li s-a adăugat tentativa sovietică de a implanta în istoriografia română tezele luptei de clasă, îngroşînd la maxim linia care îi despărţea pe ţărani de boierii pămînteni.

În ciuda unor păreri larg acceptate, lunga dominaţie otomană nu a funcţionat atît de adînc în straturile administrative, cît a operat asupra mentalităţilor. Acceptînd unitatea naţională dintre popor şi suprastructura sa nobiliară, va trebui să îndepărtăm ideea unei rupturi categorice între boier şi ţăran, iar tema conform căreia românii erau conduşi de străini va avea nevoie de liste cu nume şi funcţii. Într-un memorabil discurs parlamentar, ţinut în şedinţa Adunării Deputaţilor din 24 iunie 1859, liderul conservator Barbu Catargiu dădea expresie acestei tematici naţionale astfel: „Sunt familii – pe care nu voiesc a le numi aici, ca să nu dau să se creadă că voiesc îngîmfarea sau caut a linguşi pe cineva –, sunt familii, zic, aici în Cameră ce fură reprezentate la 1821 de nişte bărbaţi, ale căror nume merită a fi înscrise de condeiul dreptăţii pe piatra nemuririi. Ei veniră cu capul în mînă, nu ca să capete posturi şi domnie, ci ca să-şi scoată patria din abisul în care căzuse [...] Toţi aceştia sunt boierii pe care-i numiţi vrăjmaşi ai poporului, care, chiar sub năprasnica oblăduire a fanarioţilor, tot izbutiră a zidi spitale, a înfiinţa şcoli, a institui fonduri pentru trimiterea tinerilor în state civilizate, ca să se formeze în ştiinţa lor"[20]. În mod cert, mişcarea paşoptistă nu a fost iniţiată de o generaţie

---

[20] Barbu Catargiu, „Cine zicea boier – zicea ostaş, zicea viteaz", în *Cazul Barbu Catargiu, o crimă politică perfectă*, Editura Scripta, Bucureşti, 1992, p. 105 (De remarcat influenţa acestui discurs celebru în epocă asupra ultimului vers din *Odă ostaşilor români* de Vasile Alecsandri: „Astăzi lumea ne cunoaşte: Român, zice, Viteaz, zice".).

spontanee, ci de o grupare socială produsă de societatea românească feudală, în care tocmai decalajul între realitate şi model a reprezentat motivaţia revoltei politice. Într-un discurs fulminant ţinut în Senat la 5 decembrie 1897, Petre P. Carp ataca direct pe reprezentanţii generaţiei paşoptiste, care uitaseră originea lor socială: „Din rîndurile noastre a eşit generaţiunea de la 1848, şi dacă dumneavoastră voiţi să monopolizaţi – ca să nu întrebuinţez un cuvînt mai aspru – întreaga acţiune a acelei generaţiuni în favoarea unui singur partid, nu numai că sunteţi nedrepţi, dar dumneavoastră falsificaţi şi Istoria şi mintea dumneavoastră"[21]. Eşecurile politice ale acestei generaţii, repetate pînă la guvernarea liberală dintre 1876 şi 1888, au avut ca principală cauză impactul structurilor şi legislaţiei moderne asupra tipului de civilizaţie rurală arhaică în care pătrunsese timp de cinci veacuri un sistem de valori permisiv, cel otoman, accentuat în ultimul secol de binomul administrativ greco-turc.

Este de subliniat că incriminarea boierilor, în general, şi a conservatorilor, în particular, operată insistent de propaganda comunistă a produs şi o inoculare în mentalitatea colectivă a tezei caracterului antinaţional, aservit străinătăţii, pe care l-ar fi avut clasa aristocratică românească. România nu a dus lipsă de trădători, dar în mod cert Partidul Conservator a condus o politică naţională de mare demnitate şi numai refuzul compromisului în interiorul ţării şi la ofertele externe dubioase a făcut ca guvernările sale să fie extrem de fragmentate şi, implicit, neconcludente. Partidul Naţional Liberal rămîne nucleul politic determinant pentru funcţionarea statului modern român. Admirînd idealismul, patriotismul şi capacitatea de conducere ale lui Ion C. Brătianu, nu trebuie să mai facem greşeala de a-i anula sau demoniza pe adversarii săi. Petre P. Carp, de exemplu, l-a blocat de multe ori pe Brătianu în Parlament printr-un mesaj sobru, dar nu mai puţin naţional: „Dacă avem numai astăzi o patrie, nu uita mă rog, d-le Brătianu, că o avem numai şi numai pentru că boierii

---

[21] C. Gane, *P. P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării*, vol. 2, Editura Universul, Bucureşti, 1936, p. 192.

cei vechi au ştiut prin patriotismul lor să ne-o păstreze, şi aceasta ar trebui, dacă nu voieşti s-o admiţi în interesul general, s-o admiţi în interesul individual. Nu ar trebui să arunci imputări asupra acelora care au ştiut să conducă această ţară pînă astăzi, aşa încît să ne-o lase nouă în stare de a fi o naţiune, o naţiune în care dumneata eşti atotputernic"[22].

Marii boieri care priveau circumspect agitaţia tinerilor revoluţionari aveau un regim de viaţă emblematic pentru finalurile de epocă: „Ospeţele nu erau rare şi petrecerile, modeste, după datina răsăriteană care nu îngăduia participarea femeilor, naive foarte adeseori pînă la copilărie – căci, în fond, toţi aceşti oameni nu formează decît o singură mare familie –, ni sunt înfăţişate de acel evreu din Florenţa, creştinat, pe care Cantacuzinii îl culeseseră la Veneţia pentru a face din el secretarul pentru unele legături cu Apusul al Brâncoveanului. Se făcea haz la sărbători de «jocuri de societate», ca acela care punea pe un nenorocit ţigan să iea cu dinţii un ban dintr-o grămadă de făină, să prindă cu dînşii un ou ori să apuce un taler în care se înfipsese o lumînare. Se rîdea ieften în această lume fericită care nu-şi dădea samă de ce grozăvie o ameninţa pentru ca apoi să se ajungă la grelele socoteli mărunte, într-un mediu de îngustare şi temere, ale Domniei prin străini"[23]. Moravurile nu erau departe de societatea galantă apuseană a epocilor pe care Giordano Bruno, Niccolo Machiavelli sau Voltaire le-au criticat necruţător. Între hrisoavele moşiilor Manasia şi Uluiţii din Ialomiţa se află şi următorul înscris:

„Adeverez cu zapisul meu la mîna Dumnealui Tudoraşco Balş biv vel agă precum să se ştie că avînd eu o ţigancă măritată după un ţigan al dumisale, numele ţigăncii Petrea cu trei copii, care mi se cuvine mie a lua pe jumătate, un ţigan şi jumătate din aceşti trei copii, care ţigani mi se trag şi mie de stăpînire dela răposatu Dascălu Şerban. Deci eu i-am vîndut numitului boer atît

---

[22] P. P. Carp, *Discursuri*, vol. 1, Editura Socec, Bucureşti, 1907, p. 14 (Replica la intervenţia lui Ion C. Brătianu în şedinţa Camerei din 26 aprilie 1868).

[23] Nicolae Iorga, *Istoria românilor. Monarhii*, Bucureşti, p. 511.

pe Petrea, cît şi partea mea de copii ce se cuvinea, un ţigan şi jumătate, drept talere 100: adică o sută, care bani i-am luat toţi deplin în mîna mea şi stăpînească D-lui cu bine, pace, atît D-lui cît şi cucoana Domniei Sale, şi pentru întărirea stăpînirii am iscălit mai jos ca să se crează!" [24]

Evident, „un ţigan şi jumătate" era o expresie strict matematică. Avem datoria să observăm mentalitatea naţiunii în momentul de şoc al secolului al XIX-lea, pentru că principiile de viaţă erau privite identic şi de sus în jos şi de jos în sus. Teza exploatării sociale nu putea să apară înaintea ideologiei sociale, ceea ce presupune atingerea unui anumit nivel al conştiinţei de comunitate. Aşa-numitul „miracol românesc" este de fapt sinteza forţei cu care s-a deplasat poporul român prin numeroase întortocheli ale istoriei europene şi a soluţiilor pe care le-a găsit pentru eternul decalaj instituţional şi economic. În straturile de jos, credinţa veche, cu toate îmbrăcăminţile sale tradiţionale, a reprezentat metoda cea mai eficientă împotriva deznaţionalizării. Combinaţia populară între mitologia păgînă (rezistentă pînă astăzi în unele ritualuri) şi religia creştină a creat un corp solid de tradiţii cu aspect de dogmă naţională de care s-a lovit nu numai religia adversă, dar şi implantul modernist[25]. La exterior, românul a trăit după normele acestei doctrine, dar în sufletul său a avut mereu un reflex mult mai puternic, axial şi ireprimabil: *instinctul*. În introducerea la tratatul despre viaţa şi opera lui Petre P. Carp, Constantin Gane afirma: „Deşi s-a spus că ideile conducătoare ale poporului român au fost întîi *creştinismul* (şi, în deosebi, ortodoxismul), iar pe urmă *naţionalismul*, noi credem că în de-a lungul vieţei sale trecute poporul român n-a avut idei conducătoare care să-i fi îndrumat paşii pe calea spinoasă a Istoriei, nu pînă în veacul al XIX-lea, în tot cazul. Arma de luptă a acestui popor pe cîmpul

---

[24] Actul a fost identificat de Constantin Titel-Petrescu într-o colecţie particulară şi publicat în *Socialismul în România. 1835 – 6 septembrie 1940*, Biblioteca Socialistă, Bucureşti, p. 38.

[25] Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1985, p. 59.

trecutului a fost *instinctul de conservare*. Şi însuşi cuvîntul de *instinct* exclude pe acel de *idee*"[26]. Influenţa majoră şi relativ periculoasă asupra modalităţii de supravieţuire spirituală găsite de români nu a venit din partea componentei otomane pure a ocupaţiei – poziţia opusă şi ireconciliabilă între cele două religii a omogenizat poporul român –, ci din partea unui element mult mai subtil: implantul grec. Construit pe acelaşi sistem de valori creştine, desantul fanariot a pătruns mult mai rapid şi adînc în universul mental colectiv al românilor. Episodul mişcării revoluţionare din 1821 a dezvăluit atît solidaritatea interetnică şi confesională, cît şi adîncimea infiltraţiei greceşti. Asasinarea lui Tudor Vladimirescu a avut impact într-un singur loc esenţial: imaginarul popular, unde „grecul" a devenit rapid „caţaon". Din fondul reactiv popular s-au extras apoi formele culte ale xenofobiei: „grecotei cu nas subţire". Momentul Tudor Vladimirescu este fundamental pentru înţelegerea unităţii naţionale construite pe legătura, chiar şi feudală, dintre boieri şi ţărani. Se constată existenţa unei partide naţionale a boierilor, fără a avea încă o consistenţă organizatorică mai mare decît o lojă masonică sau decît o societate secretă de tip carbonar, dar care partidă a acţionat suficient de unitar încît să determine modificări ale atitudinii suzerane.

Revenind la marea boierime pe care o surprinde revoluţia din 1848 într-un univers inerţial, vom recunoaşte uşor apucăturile stratului social conducător, care este în continuare refuzat de istoriografie drept model, dar care nu a încetat pînă de curînd să-şi perpetueze modelele: „Primul pahar îl ridică mitropolitul pentru slava lui Dumnezeu, cînd chiar cîntă protopsaltul şi cîntăreţii bisericeşti. Al doilea pahar îl ridică Domnul pentru slava împăratului otoman, cînd cîntă mehterhaneaoa şi muzica din sala mesii; atunci se face şi «şanlîc» – adică se sloboade tunul şi puştile («foc mărunt»). Al treilea pahar îl ridică mitropolitul pentru domn şi familia lui. La acest pahar ceremonia atinge culmea ei. Se face

---

26 C. Gane, *P. P. Carp şi locul său în Istoria politică a ţării*, vol.1, Editura Universul, Bucureşti, 1937, p.15.

«şanlîc» de tunuri şi puşti; cîntăreţii intonează polihronion («la mulţi ani»). Boerii vin, toţi pe rînd, de sărută mîna Domnului, bînd cu domnul cîte un «coboc de vin», dres de cupar. La urmă vin cîntăreţii bisericeşti, cari primesc bacşiş un galben de aur. Închină apoi Domnul pentru mitropolit, pentru arhierei, pentru boieri, după care boierii făceau «mulţămită Domnului» şi mai închinau şi boerii între ei «unii către alţii». Ospitalitatea Domnului era largă, încît boierii mai luau din mezeluri şi cofeturi în năfrămi şi pentru acasă, de duceau copiilor"[27]. Este suficient să comparăm acest ritual cu protocolul unei vizite de partid şi de stat dintr-o ţară „frăţească" pe timpul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej sau cu ceremoniile organizate pentru ziua de naştere a lui Nicolae Ceauşescu sau a Elenei Ceauşescu.

Peste această imagine statică, aşadar, au venit ca un uragan ideile Revoluţiei Franceze, Revoluţiei de la 1848 şi Convenţiei de la Paris din 1858. Cavalerii acestei furtuni politice au fost boierii tineri bonjurişti, „fripturişti" şi pe jumătate francmasoni, între care îi vom regăsi pe actorii principali ai domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

Caracterul acţiunii lui Tudor Vladimirescu

Privită ca o luptă între clase, ca un conflict deschis între boieri şi ţărani, istoria românilor îşi pierde conţinutul său naţional, transformîndu-se într-o istorie a teritoriului pe care au trăit, unde cronologia se încarcă şi cu domnitori fanarioţi, cu ocupaţii militare străine, cu o seamă de consuli care „băteau din picior în faţa Domnului", cu venetici şi negustori în trecere, cu scenarii politice copiate din afara graniţei. Ideea că român era doar acel ţăran înrobit care suporta exploatarea unor boieri răi a populat multe decenii istoriografia estică. Asupra românilor s-a proiectat în timp şi o imagine de populaţie trăitoare pe un teritoriu variabil,

---

[27] Dan Simionescu, *Literatura românească de ceremonial*, Fundaţia Regele Carol I, Bucureşti, 1939, p. 175.

niciodată definit precis, într-un spaţiu de tranzit supus pasajului migrator, astfel încît frontierele statului să fie linii cît mai artificial trasate. Mult timp au persistat cele două imagini imprimate greşit de mişcarea revoluţionară modernistă, pentru a se legitima, anume că poporul este ţăranul, iar boierul este fanariotul, străinul şi mai apoi ciocoiul, boierul nou, profitorul. Importanţa mişcării revoluţionare a lui Tudor Vladimirescu stă în mesajele sale politice şi, mai ales, în caracterul lor naţional. Eroul oltean a atras atenţia asupra tuturor simbolurilor naţionale: origini, tradiţii, limbă, teritoriu. În Proclamaţia de la Tismana (aşa-numită de la Padeş), Tudor cheamă „tot norodul românesc" la arme „cu rău să pierdem pe cei răi, ca să ne fie nouă bine!"[28] Tudor se considera parte a poporului român, pe care, în aceeaşi proclamaţie ţine să îl definească în detaliu: „Şi iar să ştiţi că nimenea dintre voi nu este slobod, în vremea aceştii adunări – obştii folositoare –, ca să se atingă măcar de un grăunţ, de binele sau de casa vreunui negustor, orăşan sau ţăran, sau de al vreunui lăcuitor; decît numai binele şi averile cele rău agonisite ale tiranilor boieri să se jertfească, însă ale cărora nu vor urma nouă – precum sunt făgăduiţi –, numai ale acelora să se ia, pentru folosul de obşte"[29]. Este de observat că, în logica terminologiei, Tudor face de fapt o descriere a naţiunii române, nu a poporului român (cetăţenii de etnie română), naţiune identificată corect (fără precizarea etnică) în *lăcuitori*, *orăşeni*, *ţărani*, *negustori* şi *boieri patrioţi*, care „vor urma nouă, precum sunt făgăduiţi", adică înţeleşi cu el. Aşadar, avem configuraţia unei naţiuni şi descrierea unui duşman: cei răi, boierii tirani. Cu toate că s-a comentat divers asupra incoerenţei din prima proclamaţie a lui Tudor, mai ales pe tema dificultăţii de a-i identifica pe inamici, textul eroului oltean oferă soluţia la o analiză mai atentă între pasaje aflate la o oarecare distanţă. În paragraful 2 al Proclamaţiei, Tudor Vladimirescu scria: „Dar pre bălăurii care ne înghit de vii, *căpeteniile noastre*, zic, atît cele

---

[28] D. Bodin, *Tudor Vladimirescu*, în *Figuri revoluţionare române*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1937, p. 59.
[29] *Ibidem*.

bisericeşti, cît şi cele politiceşti, pînă cînd să-i suferim a ne suge sîngele din noi?"[30] Caracterul global al imputării este însă substanţial redus în paragraful 6, unde chemarea devine selectivă: „Şi să se aleagă din *căpeteniile noastre* cei care pot să fie buni. Aceia sunt ai noştri şi cu noi dimpreună vor lucra binele, ca să le fie şi lor bine, precum ne sunt făgăduiţi"[31]. Identificarea inamicului – evident, pentru uzul răsculaţilor – devine precisă în paragraful final, unde Tudor foloseşte pentru prima oară locuţiunea „tiranii boieri" şi unde îi îndeamnă pe răsculaţi să-i jefuiască. Textul de la Tismana are virtuţi politice, este gradat în intensitate şi navighează printre pericole cu destulă abilitate. Astfel cum se prezintă nud programul politic al lui Tudor Vladimirescu, duşmanii mişcării sale nu puteau fi decît boierii mari „de funcţii", „boierii cu barbă", fie greci sau români grecizaţi/islamizaţi, căpeteniile care „ne înghit de vii", oligarhia superioară ruptă de naţiunea pe care o conducea. Tudor face, mult înaintea lui Ion C. Brătianu, o împărţire a clasei superioare în două: *aristocraţia străină* sau înstrăinată şi *nobilimea română*. Fenomenul devine administrativ, începînd cu 1822, în Moldova „cărvunarilor" reformişti.

Privit în simplitatea sa documentară, programul lui Tudor este perfect rotund. El a fost însă denaturat în timp din considerente politice, figura marelui erou oltean fiind folosită fie pentru a se accentua caracterul *social* al mişcării sale, fie pentru a se sublinia importanţa sa *internaţională*. A. D. Xenopol a fost primul analist important care a negat caracterul naţional al acţiunii, deoarece nu ar fi fost îndreptată împotriva grecilor sau a Imperiului otoman: „Pe noi ne interesează însă nu isprăvile revoluţiei lui Tudor, cît caracterul ei care, o repetăm, era acel al unei revoluţii sociale a unui popor desnădăjduit contra asupritorilor, fără alegere de rasă, şi nu o pornire naţională contra grecilor"[32]. Xenopol se sprijinea

---

[30] Cornelia Bodea, *1848 la români*, vol.1, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1998, p. 63.
[31] *Ibidem*.
[32] A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, vol. 1, Editura Albert Baer, Bucureşti, 1910, p. 59.

pe constatarea consistenţei destul de vagi a primelor documente emise de Tudor. De fapt, confuzia din primul corp de documente emise de Tudor vine din contradicţia evidentă între ele, Tudor avînd un anumit fel de mesaj pentru ţărani şi un altul pentru Înalta Poartă, de exemplu. Versiunea caracterului social al acţiunii lui Tudor a fost acceptată şi de Eugen Lovinescu, cu un comentariu care viza cronologia ideilor care l-au mişcat pe erou: mai întîi o răscoală populară, deturnată apoi de boieri într-un protest cu temă naţională[33]. În continuarea acestei teze s-a dezvoltat mai întîi un curent al „romantismului istoric", după care Tudor era un fiu de ţăran, cel mult boiernaş local, care s-a sculat din rîndurile poporului şi l-a ridicat pe acesta la luptă împotriva marilor boieri. Teza, a cărei origine se află în mitologia populară, a fost preluată şi amplificată de propaganda sovietică în timpul regimului comunist, axată însă pe legăturile lui Tudor cu Rusia, în urma participării ca porucic (locotenent) la războiul din 1806-1812, şi cuplată la mişcarea *Eteria*, sprijinită de ţar. În anul 1952, un oarecare Solomon Ştirbu, acolit al lui Mihail Roller, lansa teza conform căreia mişcarea lui Tudor Vladimirescu era parte componentă a mişcării *decembriştilor* din Rusia, iar asasinarea lui fusese ordonată de burghezia austriacă şi britanică, motiv pentru care evenimentele din 1821 trebuiau înscrise la originea „Războiului rece" declanşat de imperialism împotriva popoarelor din Est[34]. În continuare, pentru a întări caracterul social, de clasă, al mişcării revoluţionare iniţiate de Tudor Vladimirescu, a fost implantat enunţul său: *Patria este norodul, şi nu tagma jefuitorilor*, în declaraţia de la Padeş şi transformat într-o lozincă. Tudor Vladimirescu a devenit simbol al prieteniei româno-ruse, lozinca fiind aleasă pentru că un cuvînt rusesc – *norod* – ţinea loc de popor. Totodată, s-a accentuat localizarea la Padeş, care era un

---

33 E. Lovinescu, *Istoria civilizaţiei române moderne*, vol. 1, Editura Ancora, Bucureşti, 1924, p. 48.

34 Pavel Ţugui, *Istoria şi limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej. Memoriile unui fost şef de Secţie a CC al PMR*. Editura Ion Cristoiu, Bucureşti, 1999, p. 67.

tăpşan pe care s-a produs adunarea răsculaţilor, şi a fost eliminată din mecanismul propagandistic orice referire la lăcaşul bisericesc. Un film artistic a dat la o parte rezultatele cercetării ştiinţifice şi, trecînd în ficţiune, a răspîndit pe scară largă falsul propagandistic[35]. „Deviza" de-acum cunoscută este, de fapt, un fragment dintr-o scrisoare a lui Tudor adresată boierului român Nicolae Văcărescu: „Dar cum nu o socotiţi dumneavoastră că patrie să chiamă *popolul*, iar nu tagma jăfuitorilor! Şi cer ca să-mi arăţi dumneata ce împotrivire arăt eu împotriva *popolului*?"[36]. La Xenopol, apare cuvîntul *norod* în loc de *popor*[37], din cauza surselor diferite alese, documentul fiind publicat pentru prima oară în „Trompeta Carpaţilor" din 8/20 august 1868, adică într-o perioadă în care se folosea în limba română influenţa franceză a lui *peuple*.

Problema devine şi mai delicată în momentul în care analizăm caracterul social al mişcării. Aceasta are un singur autor, un singur conducător şi o singură voce: Tudor Vladimirescu. A fost el un ţăran ceva mai înstărit, un boier scăpătat, un boiernaş strivit de administraţia Olteniei? În 1812, la o vîrstă aproximativă de 30-32 de ani, Tudor Vladimirescu poseda o avere importantă, îşi permitea să cumpere şi apoi să vîndă peste Dunăre cîteva sute de mii de oca de porumb la un transport (echivalentul a 10 vagoane), să cumpere la o singură comandă 1 000 de vite („boi, vaci, oi, berbeci, capre"), să semneze plăţi de 3 000 de lei (echivalentul a cîteva zeci de mii de dolari astăzi). Averea sa imobilă era şi ea substanţială: „Case, apoi moşii – în mare parte cultivate cu vie – avea în Cerneţi, în cîmpul Severinului, la Dălboaca şi Cloşani, Călnic, Halînga – din Mehedinţi; şi la Purcari – în judeţul Gorj.

---

[35] Mai întîi piesa *Tudor din Vladimiri* (1957), apoi filmul *Tudor*, premiera la 18 noiembrie 1963, şi piesa *Zodia Taurului* (1971), toate de acelaşi autor (De remarcat că istorici de ţinută, ca Gheorghe Platon, nu au ezitat să reintroducă localizarea la Tismana şi să comenteze pozitiv legătura lui Tudor cu Biserica).

[36] Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 64.

[37] A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice din România*, p. 51.

Mori, la: Severin, Topolniţa, Pleşuva, Păducel, Baia de Aramă – în Mehedinţi; Tismana – Gorj. Cîrciumă la Balta – Mehedinţi"[38]. Să nu uităm că acest presupus ţăran a fost urcat de boierii naţionalişti pe Tronul Ţării Româneşti şi apare menţionat în culegerile folclorice ca Domnul Tudor! El vorbea patru limbi străine: germana, greaca, rusa şi franceza. Ni s-a păstrat traducerea legislaţiei austriece, în termeni juridici, din germană în greacă făcută de Tudor Vladimirescu. Chiar în celebra scrisoare către Nicolae Văcărescu, el subliniază poziţia sa faţă de boieri: „Măcar că eu nici asupra ceştii tagme nu sunt voitor de rău, ci încă mai vîrtos le voesc întregimea şi întărirea privileghiurilor"[39]. Aşadar, care puteau fi motivaţiile sociale ale acestui boier destul de înstărit şi cultivat, cu toate că pe moşiile sale existau şi robi şi ţărani clăcaşi şi servitori? Documentele juridice ale zonei în care a activat ca zapciu dovedesc că şi Tudor Vladimirescu făcuse abuzuri de putere din cele pe care avea să le incrimineze la Tismana. Este vorba de incidente violente în urma cărora nişte oameni şi-au pierdut viaţa. Într-o declaraţie ologrefă a lui Tudor din 21 iunie 1808, el recunoaşte: „Adeverinţa mea la mâna Marii, soţia răposatului Costandin Băsica, precum să se ştiie că, din neajungerea mea de minte, bătîndu-l fără măsură, din care bătaie peste un ceas au şi murit" [40]. Alte episoade extrem de neplăcute sunt înregistrate înainte de 1821, între care şi o consemnare, probabil prima, a folosirii în tortură a procedeului „ruleta rusească"[41]. Cum se explică faptul că o revoltă socială înarmată primeşte imediat aderenţi din partea marilor boieri Grigore Băleanu, A. Filipescu-Vulpe, Scarlat Grădişteanu, Nicolae Văcărescu, Scarlat Câmpineanu, Mihăiţă şi Grigore Filipescu, Ştefan Bălăceanu, apoi episcopul Ilarion şi, mai tîrziu, mitropolitul Dionisie Lupu, toţi

---

38 D. Bodin, *op. cit.*, p. 56.

39 Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 64.

40 Emil Vîrtosu, *Mărturii noi din viaţa lui Tudor Vladimirescu*. Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1941, p. 19.

41 *Ibidem*, p. 24 (Plîngerea familiei Răescu din Gornoviţa-- Mehedinţi la 31 decembrie 1810).

Icoana Sf. Ecaterina dintr-o biserica românească. Împărateasa Rusiei ţine în mîna un trandafir în locul crucii.

români, la care s-au adăugat trei greci adversari ai *Eteriei*: Manoil Vilara, Dionisie Fotino şi Nicolai Caţacatu? În total au fost 56 de boieri de partea lui Tudor. Credincios programului său, Vladimirescu execută în 12 martie la Slatina pe căpitanii Iova şi Ienciu pentru că jefuiseră nişte boieri la Beneşti. Chiar dacă mesajul său iniţial a părut de substrat social – inspirat de nevoia acoperirii înţelegerilor cu *Eteria* – , a fost el oare deturnat spre caracterul naţional cu care a sfîrşit în mod cert mişcarea lui Tudor? Au fost emise mai multe ipoteze.

Tudor Vladimirescu – mason. Din surse pe care nu le-am identificat, Xenopol afirmă că „Iordache Olimpiotul, aromân de origină în serviciul Eteriei greceşti, *ordonă* lui Tudor Vladimirescu să ridice ţărănimea de peste Olt în sprijinul cauzei sfinte"[42]. El sugerează astfel un nivel de subordonare nefiresc şi care nu şi-ar avea rostul decît printr-o ascendenţă francmasonică a lui Iordache Olimpiotul faţă de Tudor. Se redeschide, totodată, şi dosarul apartenenţei eroului român la activitatea francmasonică. Într-un interviu acordat de Constantin M. Moroiu, Mare maestru al Masoneriei Române în anul 1907, acesta „afirma, despre Tudor Vladimirescu, că «se pare» a fi fost francmason"[43]. Într-o epocă în care masoneria devenise o modă pentru tinerii boieri români, confuzia între francmasonerie şi diferite organizaţii *de tip masonic* era la îndemînă. *Mason autentic era numai acela care făcea parte dintr-o lojă şi se supunea ritualului masonic.* Nu avem informaţii despre un astfel de comportament la Tudor Vladimirescu, în schimb deţinem suficiente dovezi împotriva afirmaţiei că ar fi fost francmason. Cel mai puternic argument este acela că Tudor era un dreptcredincios ortodox, înălţător de biserici şi permanent slujitor al credinţei. Întreaga sa corespondenţă este străbătută de sentimentul creştin curat, la care se adaugă tradiţia sa de familie: în pomelnicul de la biserica din Cloşani, din 15 rude înscrise în penticostarul dăruit lăcaşului 6 erau preoţi: Dionisie Arhiereul, Varlaam Monahul, Eufrosin Eromonah, un alt Dionisie Arhiereul, Iosif Ieromonah şi Mitrofan Ieromonah. Andrei Oţetea respinge posibilitatea ca Tudor să fi fost francmason sau membru al vreunei societăţi secrete iniţiate de timpuriu în vederea răscoalei generalizate în Balcani: „ Banul Ghica era în legătură de prietenie cu grecul Kirlian, devenit Baron de Langenfeld, care fusese unul dintre susţinătorii lui Rhigas. El a putut să introducă pe Tudor în cercurile greceşti şi să cunoască acţiunea politică a lui Rhigas. Dar de o iniţiere a lui Tudor prin Iordache

---

42 A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 47.

43 Horia Nestorescu-Bălceşti, *Ordinul Masonic Român*, Editura Şansa SRL, Bucureşti, 1993, p. 51.

Olimpiotul în societatea secretă «al cărei şef, *arhe*, se credea că e însuşi ţarul Alexandru», cum susţinea N. Iorga, nu poate fi vorba"[44]. Istoriografia română are această problemă francmasonică, provenită fie din neînţelegerea conţinutului ei, fie din aversiunea cu care a fost tratată mai tîrziu de curentul naţionalist creştin sub denumirea de iudeo-masonerie.

Francmasoneria a dezvoltat în secolul al XIX-lea o *mişcare* masonică asupra căreia a persistat confuzia, deoarece numeroşi francmasoni au constituit organizaţii politice secrete sau societăţi literare după principii masonice. De fapt, prin *principii masonice* se înţelegea numai partea conspirativă a organizării şi desfăşurării activităţii acestor centre, dintre care unele au reuşit să devină în timp Centre de Putere. *Eteria*, de exemplu, a fost exclusiv o organizaţie politică, iar *Junimea* – exclusiv o asociaţie literară. Faptul că ele au fost iniţiate sau organizate de masoni (care aparţineau unei loji francmasonice, cu totul altceva şi cu alt destin decît organizaţia politică/literară în sine), precum şi faptul că ei au introdus anumite ritualuri sau procedee conspirative preluate din regulile lojii în activitatea acestor organizaţii, nu le face echivalentul francmasoneriei[45]. De altfel, tocmai natura ermetică, strict conspirativă a *Eteriei* a constituit şi sursa eşecului său, deoarece nu a reuşit să se facă suficient de bine cunoscută maselor. Faima *Eteriei* a venit după înfrîngerea sa. Loja în care putea activa la acea dată Tudor Vladimirescu era *Ovidiu nr. 25* din Chişinău, iniţiată de poetul Alexandr Puşkin şi pusă sub obedienţa *Marii Loji Astreea* din Sankt Petersburg. Şedinţa de deschidere a lojii *Ovidiu* s-a produs în casa boierului Mihalache Gh. Caţiki din Chişinău la 7 iulie 1821 şi este recunoscută prin patentă de Marea Lojă abia la 7 octombrie 1821[46]. *La acea dată însă Tudor era mort de 4 luni!* Pe teritoriul Basarabiei şi în Rusia funcţionau un fel de

---

[44] Acad. Andrei Oţetea, *Tudor Vladimirescu şi revoluţia din 1821*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, p. 156.

[45] Vezi explicaţiile asupra fenomenului francmasoneriei în ultimul capitol al acestui volum.

[46] H. Nestorescu-Bălceşti, *op. cit.*, p. 53.

loji mai mici, de fapt organizaţii secrete cu scopuri politice, care nu au făcut profil şi nici n-au rămas în memoria istorică prin acţiuni deosebite. O altă posibilitate era apartenenţa la o lojă militară, cum a fost *Marte*, iniţiată în 1772 şi formată din ofiţeri ruşi cantonaţi în Moldova, dar nu avem date despre activitatea ei în secolul al XIX-lea. Ştim însă că Marele Stat Major al armatei ruse ancheta mereu activităţile acestor loji masonice şi că le desfiinţa cu brutalitate, obligîndu-le să intre în adormire. Conducerea armatei ruse intuia pericolul pe care îl reprezentau nucleele secrete din rîndurile corpului ofiţeresc, care puteau constitui punctul de plecare pentru lovituri militare, neexecutare de ordin, fraternizări cu alte centre masonice din rîndurile inamicului. Ţinînd cont de relaţia lui Tudor cu armata ţarului, apartenenţa sa la o astfel de lojă este improbabilă. În 1816 se consemnează existenţa unei organizaţii secrete conduse de profesorul german Karl Martin Setter şi de Mihail Gross, care încercaseră declanşarea unei revolte antifanariote la Bucureşti şi Craiova sub deviza: *Libertate, sculaţi-vă contra tiraniei!*[47] Nu avem informaţii asupra obedienţei sale şi se presupune că a fost o tentativă minoră din interiorul mişcării mai ample de eliberare a naţiunilor balcanice. Referirile care mai apar în texte la relaţiile lui Tudor cu francmasoneria sunt de fapt relaţii cu masoni, membri ai unor astfel de organizaţii, implicaţi în eliberarea Balcanilor. În privinţa apartenenţei lui Tudor la *Eterie*, trebuie spus că aceasta era formată exclusiv din greci şi că acolo unde găsim indivizi de altă origine etnică este vorba de simpatizanţi, sprijinitori, membri ai unor grupuri asociate mişcării de eliberare a patrioţilor eleni, agenţi plătiţi ai mişcării. Întoarcerea atitudinii lui Tudor contra liderilor *Eteriei* – chiar sub acuzaţia de încălcare a unui „jurămînt" – îl distanţează pe eroul român de obligaţiile stricte ale unei loji masonice active. Acest subiect trebuie privit în mod stratificat: o lojă masonică autentică putea iradia o organizaţie politică secretă, cum a fost *Eteria* care, la rîndul ei, constituia nuclee conspirative la care asocia şi negreci, pentru ca la limita de jos a ierarhiei să se

[47] *Ibidem*, p. 52.

afle grupuri paramilitare balcanice. Francmasoneria a fost prezentă în forme timpurii mai ales în Moldova, prin unii boieri patrioţi, aflaţi sub influenţa Poloniei, Rusiei sau Austriei. Abia după ce grupurile de boieri revoluţionari au orientat politica lor internaţională spre Franţa, s-a produs o legătură solidă şi constantă cu *Marele Orient*, sub influenţa căreia s-a constituit partida naţională. Aceasta însă după moartea lui Tudor Vladimirescu.

În sfîrşit, problema subordonării a fost rezolvată încă din 1821 şi clarificată astăzi de istoricul Mircea T. Radu: „Din amitirile lui I. Solomon rezultă între altele faptul că, la Slatina, Tudor s-a întîlnit din nou cu Iordache – care venea de la Craiova şi mergea spre Bucureşti – şi că au ţinut sfat (în jurul datei de 6 martie). Relaţiile care s-au stabilit aici între aceşti doi comandanţi n-au putut fi decît de subordonare – tactică, determinată de împrejurări – a lui Iordache faţă de conducătorul Adunării norodului"[48].

Interese personale. Într-o scrisoare din martie 1821 se arată că Tudor fusese prădat de 1 000 de taleri de un anume Barbu Robescu, şef al unor tîlhari, cu care se judeca în 1818, fără ca să fie despăgubit[49]. Într-un raport al consulului austriac Fleischhakl din 23 februarie/7 martie 1821 se arată că Tudor a intrat în negocieri la Craiova cu comandantul trupelor trimise împotriva sa şi că „ ar fi cerut 70 000 de lei ce pretindea că i se datorau de stăpînire"[50]. Informaţia este comentată şi de Andrei Oţetea: „După un zvon care a circulat în 1821, în timpul răscoalei, Tudor a aşteptat sosirea ţarului la Viena şi pentru a se plînge că guvernul Ţării Româneşti nu i-a acordat despăgubirea de 70 000 de piaştri pentru paguba pe care i-au făcut-o tîlharii, pe care i-a dat pe mîna autorităţilor, dar pe care acestea i-au stors şi apoi i-au pus în libertate, fără să-i acorde lui vreo despăgubire"[51]. Acest subiect

---

[48] Mircea T. Radu, *1821. Tudor Vladimirescu şi revoluţia din Ţara Românească*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1978, p. 230.
[49] Ioan C. Filitti, *Frămîntări politice şi sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1932, p. 20.
[50] *Ibidem*, p. 43.
[51] Acad. Andrei Oţetea, *op. cit.*, p. 158.

ridică două probleme. Prima se referă la caracterul disimulat al primelor acţiuni publice duse de Tudor în mişcarea revoluţionară, cînd mai toate declaraţiile sale ascund scopurile reale şi au menirea să adoarmă bănuielile inamicului. A doua problemă ţine de statutul său juridic, pe care îl vom analiza, şi care îl prezintă pe eroul din Vladimiri ca cetăţean rus, apărat de autoritatea supremă, identificată în persoana ţarului Alexandru al Rusiei. Pe de altă parte, Tudor Vladimirescu era un negustor oltean important. Nu trebuie exclusă, numai de dragul mitului, dorinţa de a-şi recupera ceea ce era al lui. Dar este total absurd să pui pe seama acestei datorii neonorate de stat întreaga ridicare cu arme a pandurilor şi ţăranilor olteni. Să nu scăpăm din vedere sumele mari pe care le-a angajat Tudor Vladimirescu din averea sa pentru succesul mişcării.

Agent rus. În noiembrie 1815, consulul Rusiei la Bucureşti cerea domnitorului despăgubirea *suditului rus* Tudor Vladimirescu în urma destituirii lui din funcţia de vătaf al plaiului Cloşani[52]. Conform dicţionarului, *sudit* era un „locuitor din ţările româneşti aflat sub protecţia unei puteri străine, avînd prin aceasta dreptul la o jurisdicţie specială, la anumite privilegii fiscale etc., de care nu se bucurau pămîntenii". Termenul vine din italiană şi înseamnă *supus* al statului respectiv sau în termeni moderni *rezident*. Tudor dobîndise această calitate ca ofiţer în armata rusă. Mai ştim că în 1809 Tudor a prins 14 sîrbi care trecuseră Dunărea pentru a ţine sub observaţie mişcările armatei ruseşti: „A scos paloşul de la brîu şi a tăiat 7 dintre ei: erau spioni. Ştefan Columbeanu, om al lui Bibescu, fiind faţă, rămîne încremenit văzînd că nu mai încetează măcelul, i-a apucat puternic braţele, pe la spate, şi l-a oprit. Faţa i s-a crispat atunci lui Tudor şi buza i-a plesnit, lăsînd să curgă sîngele rău al mîniei, împiedicată în manifestările ei de respectul ce nutria faţă de Bibescu"[53]. Mai toată corespondenţa purtată de consulii străini din Ţara Românească, în acte oficiale ale domnitorilor români

---

52 Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 20.

53 D. Bodin, *op. cit.* p. 53.

şi în documentele oficialilor ruşi, Tudor Vladimirescu este tratat ca cetăţean rus. Pentru a călători în Austria, Rusia era aceea care cerea Austriei eliberarea unui paşaport pentru Tudor Vladimirescu. Cu această ocazie, contele Nesselrode – ministrul afacerilor externe ale Rusiei – îl declară pe Tudor *expatriat*, adică trecut de la calitatea de supus român la cea de cetăţean rus[54]. Este probat cu documente că în 1812 Tudor îşi pregătise înstrăinarea averii pentru a se stabili în Rusia[55]. În corespondenţa sa din timpul mişcării revoluţionare, Tudor scria despre pericolul la care se expune în cazul unui eşec şi care consta în exilarea în Siberia, pedeapsă aplicată cetăţenilor ruşi. Un contemporan, Ştefan Scarlat Dăscălescu, a cărui opinie este reprodusă şi de Nicolae Iorga, îl prezenta astfel: „creatură rusească, trimis să insurecţioneze cele cinci judeţe de peste Olt"[56]. Implicat în reconstituirea evenimentelor vremii, Dăscălescu s-a inspirat probabil din corespondenţa lui Saint Luce, agentul Franţei la Bucureşti, cu Talleyrand, unde Constantin Ipsilanti este prezentat astfel: „*Il est la créature de la Russie*"[57]. Reconstituirea evenimentelor, aşa cum a fost făcută de istoricii români după un număr restrîns de documente rămase de la Tudor, nu poate ocoli legăturile acestuia cu Rusia şi modul în care a încercat aceasta să-l folosească. Ansamblul cercetărilor desfăşurate de istoricii români şi străini pe această temă conduce la următorul scenariu:

În interiorul strategiei pe termen lung şi al planurilor generale de extindere a sferei sale de influenţă în Peninsula Balcanică, Imperiul ţarist a sprijinit apariţia şi activitatea *Eteriei*. Iniţiată de trei patrioţi greci, la care s-au mai asociat patru, organizaţia s-a extins, căutînd constituirea unei baze de acţiune şi de strîngere de fonduri în Ţările române, la Viena, apoi la Pisa. În cele din urmă au fost luaţi sub protecţia ţarului Alexandru şi incluşi în proiectul

---

54 Acad. Andrei Oţetea, *op. cit.*, p. 146.
55 Emil Vîrtosu, *op. cit.*, p. 36.
56 Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 23.
57 Nicolae Stoicescu, *Dionisie Eclesiarhul. Hronograf 1764-1815*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1987, p. 155 (nota 224).

politico-militar de înlocuire a stăpînirii otomane din Balcani cu o stăpînire rusească. Eliberarea statelor creştine era un pretext oficial care exploata nemulţumirile şi aspiraţiile de libertate locale, agitate de rezultatul Revoluţiei franceze. În întrevederea dintre ţar şi Alexandru Ipsilanti, liderul *Eteriei*, împăratul rus îi promitea: „O să mă gîndesc. Cu o ghiulea asvîrlită în Dunăre, bag în foc Europa toată"[58] (evenimentul s-a produs 60 de ani mai tîrziu, în 1877). Pentru a asigura reuşita acţiunii de răsculare a naţiunilor balcanice, într-o zonă bine cunoscută ca extrem de fluentă în circulaţia informaţiilor şi predispusă la zvon, au fost iniţiate organizaţii secrete conduse după principii francmasonice, avînd un om de legătură cu autoritatea rusă – fie direct la Sankt Petersburg, fie prin consulii ruşi din statele respective. În caz de eşec şi pentru a nu implica oficial imperiul ţarist în complicaţii diplomatice pe scena europeană, vina era trecută acestor organizaţii secrete sau unor lideri locali stîrniţi de acestea. În decembrie 1820 se organizează la Laybach (Liubliana de astăzi) un congres al Sfintei Alianţe pentru a analiza revolta carbonarilor napolitani. Toate evenimentele din România legate de mişcarea lui Tudor Vladimirescu se vor desfăşura pe timpul ţinerii acestui congres (26 ianuarie – 12 mai 1821) şi vor fi influenţate de deciziile luate acolo. Ca în multe alte ocazii, pentru a se prezenta la congres cu o poziţie puternică, Rusia a declanşat o diversiune în Balcani prin combinarea producerii simultane a intervenţiei militare eteriste în Moldova cu ridicarea armată a pandurilor lui Tudor Vladimirescu în Oltenia. Planul iniţial, conceput în Rusia, conţinea şi posibilitatea trecerii trupelor reunite ale insurgenţilor în Bulgaria şi Serbia, iar, pe fondul unei previzibile riposte otomane, o intervenţie militară rusească în Principatele Române. Pentru aceasta, Corpul 2 de armată rus de sub comanda mareşalului Wittgenstein şi cu generalul Kisseleff ca şef de stat-major primeşte ordin să coboare pe linia Prutului, fiind gata să atace trupele otomane de represalii. Centrul organizatoric este mutat la Bucureşti, în consulatul rus condus atunci de Aleksandr Pini. În

[58] Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p.12.

capitala Ţării Româneşti se produc în acest timp cîteva evenimente în succesiune rapidă: în noaptea de 4 spre 5 ianuarie 1821 se răspîndesc în oraş pamflete împotriva domnitorului Alexandru Suţu, rămas credincios Imperiului otoman, pentru ca pe data de 13 ianuarie acesta să fie asasinat în palatul său prin otrăvire. Conform relatării fiului său, principele Nicolae Suţu, domnitorul era grav bolnav încă din decembrie 1820. Ultimul său medic a fost A. S. J. Messitz, agent rus, care a grăbit moartea pacientului său pentru a nu sta în calea planurilor de rebeliune. Familia a ţinut ascuns acest fapt din dorinţa de a obţine de la Poartă succesiunea unuia din fiii acestuia. Cadavrul este conservat o săptămînă în palat, pînă la anunţul oficial din 19 ianuarie, în condiţiile avansării procesului de putrefacţie. Cercul marilor boieri, precum şi consulatele cunoşteau însă realitatea, cel rus fiind chiar implicat în suprimarea domnitorului. Cronologia ne ajută aici să identificăm precis traseul lui Tudor şi ne permite să afirmăm că mişcarea revoluţionară s-a declanşat de fapt la Bucureşti. Tudor Vladimirescu se afla la Bucureşti încă din noiembrie 1820 sub pretextul unor procese. El este informat asupra unor părţi ale conspiraţiei, ascunzîndu-i-se faptul că *Eteria* era înţeleasă cu ţarul pentru cedarea Ţărilor române eliberate de sub stăpînirea Rusiei. Istoricul Florin Constantiniu identifică primul pas al acţiunii la două zile după moartea domnitorului: „La 15 ianuarie 1821, cei trei mai mari boieri ai Ţării Româneşti, Grigore Brâncoveanu, Grigore Ghica şi Barbu Văcărescu, care peste cîteva zile aveau să devină, alături de alţi mari boieri, membri ai Căimăcămiei constituite în urma morţii domnului Alexandru Suţu, au dat o împuternicire lui Tudor pentru a declanşa acţiunea militară: «Fiindcă este să se facă obştescul folos neamului creştinesc şi patriei noastre, drept aceea, ca nişte buni şi credincioşi fraţi creştini toţi şi iubitori neamului, (pe) dumneata sluger Teodore *te-am ales să rădici norodul* în arme şi să urmezi precum eşti povăţuit»“[59]. În continuare, încă din noaptea de 17 spre 18 ianuarie Tudor

[59] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1999, p. 189.

Vladimirescu este convocat la consulat de Aleksandr Pini şi asociat eteriştilor Iordache Olimpiotul, Iancu Farmache şi Dimitrie Macedonschi. Între ei intervine o înţelegere care a fost interpretată ca un jurămînt secret făcut *Eteriei* de către Tudor: „prin puterea armelor noastre să ne eliberăm de sub jugul apăsător al barbarilor şi să ridicăm semnul biruitor al crucii izbăvitoare" şi „să se prefacă a provoca dezordini, a stîrni complicaţii interne şi externe şi a se folosi de toată viclenia, care poate duce la atingerea scopului nostru comun"[60]. Acesta nu este un jurămînt francmasonic, ci jurămîntul pe care *Eteria* îl lua celor pe care îi angaja în conspiraţie cu diferite misiuni. Toţi trei, însoţiţi de un grup restrîns de eterişti arnăuţi, greci şi sîrbi se îndreaptă spre Oltenia pentru a răscula populaţia. Se opresc mai întîi în Argeş, unde Tudor îi arestează pe ispravnici şi pe sameş, dînd un motiv de revoltă pentru populaţie. Dar în jurul acestei pedepse demonstrative nu se strîng decît aproximativ 100 de nemulţumiţi, marea majoritate vagabonzi (*crai*, în terminologia vremii) cu care trece apoi prin Vîlcea în Olt. Această experienţă i-a întărit convingerea lui Tudor că o simplă agitaţie nu este suficientă şi că va trebui să atace problema abuzurilor administraţiei fanariote cît mai direct. Între 20 şi 25 ianuarie, Tudor emite primul său document în calitate de conducător, şi anume un *arz*[61] adresat Porţii, prin care îşi justifică acţiunea, dîndu-i un caracter social. Atît *Proclamaţia* de la Tismana (în forma sa iniţială), cît şi arzul către Poartă erau documente întocmite încă de la Bucureşti. Tudor le-a luat cu el în Oltenia, unde a modificat *Proclamaţia* pe înţelesul oamenilor simpli. Marii boieri i-au pus la dispoziţie şi o cancelarie itinerantă pentru a putea emite şi alte documente. Urmează în acelaşi interval de timp lansarea publică a *Proclamaţiei* de la Tismana (Padeş). S-a păstrat mărturia unui martor ocular, Ion Solomon, fost camarad

---

[60] *Ibidem*, p. 190.

[61] Petiţie, raport, cerere adresată Porţii; vine din turcescul *arz-magzan* (*Enciclopedia României* – Cugetarea), iar forma sa la plural *arzuri* nu are nici o legătură cu verbul *a arde*, cum greşit a fost folosit uneori în literatură. De asemenea, numele familiei domnitorului este Suţu, cu s nu cu ş.

de arme al lui Tudor, care aduce amănuntele decisive pentru înţelegerea acţiunii eroului oltean. Tudor i-ar fi încredinţat secretul mişcării sale: „răscoala nu este asupra boierilor şi negustorilor, ci numai pentru lege"[62]. Expresia „pentru lege" este traducerea în română a slavonului *za vera*, de unde a rămas în dicţionar cuvîntul *zaveră* – răscoală, revoltă, folosit corect doar cînd e vorba de mişcarea naţionalistă de eliberare a grecilor din 1821. Andrei Oţetea a descoperit în 1930 un raport al ambasadorului celor Două-Sicilii la Constantinopol din 27 februarie/10 martie 1821 în care se afirma: „Tudor Vladimirescu a declarat că n-are alt scop decît a curma abuzurile introduse în administraţie şi a înfrîna extorsiunile Domnilor, contra cărora se plînge toată provincia, *cerînd instalarea unui Domn naţional*"[63]. O mărturie proaspătă despre mişcarea din 1821 a fost identificată de Nicolae Iorga în însemnările lui Emanuil Chinezu: „Tudor era boier, şi din *boierii dela ţară*, unde se refugiase toată boierimea ţării, parte desgustaţi şi obosiţi de atîtea lupte nesfîrşite, parte izgoniţi de fanarioţi din regiunile cele înalte ale statului lor, unde fuseseră nevoiţi a lăsa pe lacheii străinului. Contemporanii lui Tudor, cu care s-a consultat pentru această întreprindere şi cu care a început-o, erau iarăşi *tot boieri de la ţară*, căpitani de panduri şi privilegiaţi, cum se zicea pe atunci. Am auzit din gura unui Burileanu bătrînul, care fusese la Paris pe timpul Revoluţiei franceze şi făcuse, mi se pare, şi războiul ca voluntar, din gura lui Gărdăreanu bătrînul şi chiar din gura bătrînului Opran, care mi-au povestit despre scularea lui Tudor: că, cu un an mai înainte, ei şi mai mulţi boieri din Cerneţi se strîngeau mereu la o cramă, la via lui Tudor din deal, şi complotau. Cele ce se petreceau în capul şi în inima lui Tudor preocupau pe mai mulţi, ca şi pe dînsul. Ar fi dar o eroare din cele mai neiertate a se crede, precum am auzit pe unii, că ideea revoluţiei de atunci, fiindcă o porecliră

---

[62] E. Vîrtosu în „*Viaţa românească*", sept.-oct. 1930, p. 251 (apud Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 22).

[63] A. Oţetea, *Contribution à la question d'Orient*, Bucureşti, 1930, p. 326 (apud Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 36).

muscalii *zavera*, adecă «pentru religie», a dat-o lui Tudor Vladimirescu şi celorlalţi boieri români ridicarea grecilor, ori intrigile Rusiei de a face o răscoală contra turcilor"[64].

Avem, aşadar, două planuri ale acţiunii lui Tudor Vladimirescu: revolta socială la suprafaţă şi mişcarea naţionalistă în profunzime. Istoricul Gheorghe Platon a identificat corect raportul între cele două planuri: „*Caracterul social* al revoluţiei poate fi desprins direct, atît din conţinutul *Proclamaţiei* de la Tismana, cît mai ales din ecoul răscolitor al acesteia. *Caracterul naţional* însă, care se degajă atît de limpede din cauzele care au determinat revoluţia, este ascuns; el poate fi intuit, se desprinde indirect, din desfăşurarea evenimentelor"[65]. Existenţa acestor două planuri, obturată de lipsa de claritate a primelor mesaje şi de combinaţia internaţională în care se implicase Tudor, a derutat numeroşi analişti. Unii nu au putut ieşi din condiţia etnică sau politică în care se aflau. Alţii au rămas voci izolate pentru că atingeau punctele sensibile ale destinului lui Tudor Vladimirescu, dînd credit acelor surse care îl prezentau ca pe un tîlhar. Este destul de transparent astăzi că Tudor s-a asociat acestui plan pornind de la ideea că trupele *Eteriei* vor trece în sudul Dunării şi că, în spatele acestora sau pe fondul unor confruntări militare în Bulgaria, Principatele Române vor putea cere revenirea la domnitorii pămînteni. În relaţia cu Ipsilanti, Tudor aduce două argumente hotărîtoare pentru înţelegerea motivaţiilor sale: „era vorba ca ei numai să treacă prin Principate şi acum ţara a devenit teatru de ocupaţie şi de pradă. În sfîrşit, fără a rupe deci desăvîrşit raporturile, Tudor cere ca Ipsilanti să-şi arate intenţiile, să precizeze cît are de gînd să mai rămîie în ţară şi mai ales să lămurească asupra scrisorii imperiale de care tot vorbeşte"[66]. Din docu-

---

[64] Nicolae Iorga, *Cugetători români de acum o sută de ani. I. Trei conservatori în epoca de unire şi consolidare*, Monitorul Oficial, Bucureşti, 1939, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice", Seria III, Tomul XXI, Mem. 21, p. 21 (719).

[65] Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1985, p.

[66] Ioan C. Filitti, *op.cit.*, p. 69.

mentele pe baza cărora se pot reconstitui evenimentele, rezultă şi un anumit motiv al implicării lui Tudor în acţiunea *Eteriei*: a fost încredinţat de consulul Pini că în spatele lui Ipsilanti se află Imperiul rus. Lucrurile au stat aşa la început, dar în timpul congresului de la Laybach, ţarul Alexandru s-a lăsat convins de Metternich să renunţe la susţinerea acţiunii eteriste, din cauza pericolului declanşării unei revolte generale în Balcani, la care se adăuga riscul ridicării românilor din Transilvania în conjuncţie cu Tudor Vladimirescu. De fapt, încă din februarie, unul din capii conspiraţiei îl anunţase pe consulul Aleksandr Pini că ţarul şi-a retras sprijinul şi chiar că acceptă reprimarea mişcării de către otomani. Acelaşi istoric bine informat şi destul de lucid, Ioan C. Filitti, are aici un comentariu firesc: „Politica Rusiei faţă de popoarele balcanice a fost atunci ceea ce fusese uneori şi mai înainte şi mai avea să fie şi de atunci încoace, o politică de duplicitate. Asmuţiri pe ascuns, încurajarea speranţelor, iar apoi, dacă rezultatele se produceau cumva intempestiv faţă de interesele Rusiei, negarea oricărui amestec, dezaprobarea oficială, părăsirea în voia soartei a celor ce s-au încrezut". Aşadar, Tudor – ştiind sau nu de schimbarea de poziţie a ţarului – îi cerea lui Ipsilanti să-i prezinte împuternicirea împăratului. Acesta, fie n-o avea, fie n-o mai putea folosi, a devenit ceva mai agresiv. Tudor a urmat atunci singura politică înţeleaptă: înţelegerea cu boierii naţionalişti, de care îl lega scopul final, şi încercarea de a proteja sensibilităţile Porţii. Poziţia antifanariotă a boierilor şi a lui Tudor devine evidentă şi violentă. Ei acuză devastările făcute de eterişti şi încercarea acestora de a rămîne pe teritoriul Principatelor, cu un statut de ocupaţie. Pe fondul trădării ruseşti şi a intervenţiei iminente a trupelor otomane, Ipsilanti îl asasinează pe Tudor Vladimirescu sub acuzaţia trădării unei cauze la care eroul român fusese doar un actor secundar. În ce măsură Tudor ar fi acţionat ca un autentic agent rus după o eventuală ocupaţie cu trupe din partea imperiului de la est, nu vom şti niciodată. De aceea, argumentele pentru importanţa calităţii de agent rus rămîn neconcludente. Nimic din ceea ce a făcut el nu a fost împotriva patriei sale. Probabil nu vom şti nici în ce măsură caracterul naţional al mişcării lui Tudor

era înţeles de acesta ca o eliberare a Ţării Româneşti de sub ocupaţia otomană şi o înlocuire a acesteia cu stăpînirea rusă, dar creştină. Prin faptul că s-a adresat în egală măsură cu petiţii Înaltei Porţi, Rusiei şi Austriei pentru rezolvarea problemei naţiunii române, Tudor apare mai degrabă ca un precursor al principiului Marilor Puteri Protectoare de mai tîrziu, în echilibrul cărora s-a format statul modern român. Partida naţională a boierilor a supravieţuit. El, nu. Moartea lui – tragică pentru noi, insignifiantă pentru străini – a iniţiat totuşi decizia Porţii de a reveni la domnitorii pămînteni.

În finalul acestui exerciţiu analitic, să încercăm o determinare prin logică a caracterului mişcării revoluţionare conduse de Tudor Vladimirescu.

1. **Caracter social.** Am văzut din *Proclamaţia* de la Tismana (Padeş) că Tudor cheamă la revoltă toate categoriile sociale, nu doar pe ţărani împotriva marilor boieri. Există şi un argument în plus care demonstrează intenţia politică a lui Tudor, încă de la început: la 10 zile după declanşarea revoltei, în 28 ianuarie, el îi scrie clucerului Costache Rallet, ispravnicul de Mehedinţi: „Dacă voeşti folosul de obşte, vino împreună cu *toţi boierii pămîntului* ca să ne întîlnim"[67]. Aşadar, mult înainte să ajungă la Bucureşti şi să fie „deturnat" de boieri, Tudor îşi prezenta scopul, dar *numai în documente cu caracter privat*. Prin boierii pămîntului el înţelegea nobilimea, distinct de aristocraţia de vîrf. Va trebui să acceptăm că Tudor a vrut înlăturarea oligarhiei fanariote, ceea ce este motivaţie politică, nu socială, naţională, şi nu internaţională.

2. **Caracter naţional.** Să presupunem că Tudor Vladimirescu acţiona ca agent rus. Misiunea lui ar fi fost să producă tulburări armate care să justifice o intervenţie a trupelor ţariste. Cu ce argumente putea convinge boierul mehedinţean pe ţăranul oprimat să iasă cu furca sau coasa la drumul mare? Dacă Tudor Vladimirescu s-ar fi prezentat în faţa mulţimii, cerîndu-i să se ridice pentru a sprijini *Eteria*, pe Ipsilanti şi pe patrioţii săi greci, ar fi creat o confuzie totală. Este greu de presupus că acel ţăran făcea

---

[67] *Ibidem*, p. 37.

o distincţie între grecul fanariot şi grecul eterist, patriot şi revoluţionar, cu atît mai mult cu cît *Eteria* era o organizaţie conspirativă. Este chiar foarte greu de imaginat cum ar fi explicat Tudor ţăranilor ridicarea la luptă împotriva unor greci, dar în alianţă cu alţi greci. Ce ecou ar fi avut o ridicare la luptă a ţăranilor români pentru o cauză străină? Această dilemă primeşte un răspuns de la acelaşi Ştefan Scarlat Dăscălescu: „Dacă (Tudor) ar fi spus oltenilor ţelul acestei revoluţii, adecă că este asupra turcilor în favorul grecilor, n-ar fi reuşit; dar el, bun politic, a ştiut unde să-i atingă; a propagat, că, ne mai putîndu-i vedea aşa de prăpădiţi şi ticăloşi, a venit în ajutorul lor şi, intitulîndu-se «Ocîrmuitorul Adunării Izbăvirii», i-a îndemnat pe toţi la arme împotriva boierilor şi împotriva grecilor, funcţionari şi arendaşi, cari acolo mai mult decît oriunde făceau jafuri neauzite şi dezbrăcaseră pe popor pînă la piele"[68]. Textul dezvoltă o teză apărută după moartea eroului prin care Tudor a folosit în scop politic nemulţumirile ţăranilor, fără a pierde vreo clipă din vedere misiunea sa încredinţată de boieri. Ar fi mai realist să vedem în tonul ambiguu al actelor sale publice ascunderea motivaţiei sale reale – convenite în linii generale cu boierii pămînteni de la Bucureşti, dar înainte de declanşarea acţiunii –, decît o lipsă de proiect precis. Să nu uităm că Tudor îi sufocă pe otomani cu scrisori justificative şi liniştitoare, menite să disimuleze aşezarea sa precisă cu faţa la inamic şi în fruntea unei mulţimi înarmate.

Faptul cel mai important al mişcării lui Tudor Vladimirescu este ideea şi constituirea *Adunării norodului*, apărută în proclamaţia din 23 ianuarie. Ea nu era echivalentul nucleului militar al pandurilor, deoarece avea un efectiv mult mai amplu, de aproximativ 16 000 de oameni. „*Adunarea norodului*, prin care Tudor Vladimirescu înţelegea pe toţi aderenţii la revoluţie, toţi susţinătorii acesteia, pusese stăpînire, la data menţionată, asupra Olteniei şi se pregătea să preia controlul în restul ţării"[69]. Ce se poate

---

[68] Acad. Andrei Oţetea, *Tudor Vladimirescu şi revoluţia din 1821*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, p. 209.

[69] Autor colectiv, *Istoria Parlamentului şi a vieţii parlamentare din România pînă la 1918*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1983, p. 15.

constata: că *Adunarea norodului* este văzută de la început ca o structură reprezentativă, că a ocupat un teritoriu (Oltenia) pe care şi-a impus autoritatea, şi apoi întreaga ţară, asupra căruia şi-a extins autoritatea, şi că avea un program politic prezentat public. Aşadar, suntem în prezenţa unei atitudini reprezentative a naţiunii, chiar dacă ea a cunoscut destule accente violente de răscoală, şi a realităţii că, „treptat, pe măsura extinderii revoluţiei, *Adunarea norodului* era învestită cu dreptul de a acţiona şi în numele unei părţi a boierimii"[70]. Ca amănunt etnic, *Adunarea norodului* nu era compusă exclusiv din români. Aici, în conceptul de *Adunare a norodului* se găseşte calitatea revoluţionar-statală a faptelor lui Tudor, care îl detaşează de o simplă răscoală, revoltă sau insurecţie. În mod fundamental, Tudor Vladimirescu şi-a îndreptat acţiunea împotriva unui *sistem*, nu doar împotriva unei stăpîniri, pentru că, presupunînd că ar fi reuşit, Domnul Tudor *ar fi instalat puterea reprezentativă la conducerea treburilor ţării.*

3. **Caracter militar.** De regulă, implicaţiile militare ale unui fapt istoric sunt izolate de analiza politică şi trecute în sarcina istoricilor militari, în tratate „separate" de istorie militară, ca şi cum ar fi vorba de o abordare specializată şi oarecum secundară. Ignorarea considerentelor militare, cel puţin pentru perioada premergătoare instalării sistemului democratic în România, în care Armata primeşte conducerea şi controlul civil, poate produce un întreg eşafodaj fals al analizei istoriozofice. O teorie recentă arată că interesul Imperiului otoman pentru Ţările române a fost pur marginal, deoarece traseul direct al ofensivei generalizate islamice spre inima Europei era prin Serbia şi, în consecinţă, argumentul „unui scut pentru civilizaţie" reprezentat de români este complet fabulatoriu. Contraargumentul porneşte tocmai din neînţelegerea considerentelor strategice puse la baza oricărei cuceriri de o asemenea anvergură şi, în particular, din necunoaşterea rolului militar al oricărui act politic expansionist. Din punct de vedere elementar strategic, Imperiul otoman nu putea avansa

---

[70] *Ibidem.*

pe „direcţia dreaptă" prin Serbia spre Europa fără să-şi asigure flancul beligerant şi transportul liber pe Dunăre. A ataca Europa, avînd o forţă militară românească, eventual aliată cu alte forţe regionale, amplasată pe latura nordică a efortului său de război echivala cu dezastrul, fapt pe care strategii străluciţi ai Imperiului otoman nu puteau să-l ignore. În sfîrşit, a afirma că „drumul drept" spre Ungaria, Polonia sau spre porturile Mării Negre, alte cuceriri otomane în Europa, trecea prin Serbia ţine de anomalii geografice care nu mai trebuie combătute. Realitatea strategică a oricărei cuceriri militare – e adevărat, speculată excesiv de istoriografia comunistă – arată că nici Imperiul ţarist nu putea ignora existenţa Principatelor Române la flancul său drept. În aceste condiţii, apelul Rusiei la Tudor Vladimirescu nu este o întîmplare politică şi nici o licenţă romantică, eventual francmasonică.

Pentru un militar cu experienţă, pe alocuri dur, dar inteligent şi educat, cum a fost Tudor Vladimirescu, era mult mai plauzibil să gîndească o strategie proprie: sprijinirea *Eteriei* pentru a trece în sudul Dunării şi, pe fondul luptelor acesteia cu unităţile militare ale Imperiului otoman, să producă *schimbarea de regim* în Ţara Românească. Nici măcar nu era o strategie complicată, deoarece ea copia procedeele militare folosite mereu de armata ţaristă şi a fost pînă la urmă exact strategia aplicată de România în momentul declanşării războiului ruso-turc din 1877. Din acest punct de vedere, cel puţin în intenţii, Tudor este un precursor al Războiului de Independenţă, în care, pe fondul trecerii trupelor ruseşti în Bulgaria şi declanşării luptelor, România şi-a declarat independenţa de stat. Dacă acceptăm că scopul final al acţiunii lui Tudor în combinaţie cu boierii era schimbarea de regim, atunci, în mod cert, a fost vorba de o *mişcare revoluţionară*.

Este de observat din substratul acestei analize că unele acţiuni ale lui Tudor Vladimirescu se regăsesc mai tîrziu în politica României moderne. Ele nu reprezintă exagerări sau forţări ale unor coincidenţe făcute de istorici şi nici copieri epigonice făcute de liberali după un model iniţiat de eroul oltean. Asupra modului în care se putea produce ieşirea Principatelor Române de sub suzeranitate otomană, unirea şi formarea unui stat naţional

modern tampon în spaţiul carpato-dunărean între 1821 şi 1871, există prea multe similitudini pentru a nu avea la bază un scenariu iniţial, conceput într-un Centru de Putere european şi înmînat diferiţilor lideri români. Să luăm un exemplu: la 27 februarie 1821, Ipsilanti îi cere lui Tudor să părăsească tabăra de la Ţînţăreni şi să ocupe Craiova, urmînd a rămîne acolo şi a se întări local în vederea acoperirii flancului drept al preconizatei acţiuni militare antiotomane. Tudor îşi dă seama că Ipsilanti doreşte să-l blocheze în Oltenia şi să ocupe el Bucureştii, motiv pentru care porneşte în forţă spre Capitală[71]. Situaţia se va repeta identic în timpul revoluţiei din 1848 cu gruparea Magheru – Heliade-Rădulescu. Avînd în vedere interesele divergente între Marile Puteri implicate în politica Principatelor Române pe tot parcursul jumătăţii de veac dintre 1821 şi 1871, acel Centru de Putere care a asigurat punerea unitară în aplicare a scenariului pentru români nu poate fi decît francmasoneria.

Reconstituirea evenimentului din 1821 ne permite să arătăm evoluţia fenomenului politic căruia i se dau şi astăzi diferite denumiri. Acţiunea s-a declanşat ca o *răscoală:* „Moşiile mănăstirilor Cozia, Nucet – Vîlcea, Arnota, Motru au fost prădate. Locuitorii din Constantineşti au ars casele şi acareturile lui Hagi Enuş, au spart pătulele şi pivniţele şi au stricat stupii. Locuitorii moşiei Radovanu au rupt gardul viei biv-vel-comisului Ion Ghica şi au prefăcut via în izlaz, de au ras-o vitele pînă la pămînt. Pretutindeni sătenii năvălesc în păduri şi le taie"[72]. Grupul compact al răsculaţilor adunaţi în jurul lui Tudor ia un caracter *insurecţional*, avînd nucleu paramilitar constituit din panduri şi arnăuţi, din momentul în care porneşte marşul spre Bucureşti şi trece Oltul. De aici, caracterul politic/naţional devine preponderent şi întreaga acţiune se transformă în *mişcare naţională*. Certificarea ei vine şi din faptul că a luat şi public acest caracter după ce liderii români au constatat renunţarea Rusiei la sprijinul politic şi militar. *Românii nu au abandonat acţiunea în momentul în care ruşii*

---

[71] Mircea T. Radu, *op. cit.*, p. 229.
[72] Acad. Andrei Oţetea, *op. cit.*, p. 213.

s-au retras, ceea ce demonstrează că urmăreau scopuri proprii. În plus, ea s-a întors împotriva *Eteriei* care, din acelaşi motiv al abandonului rusesc, a încercat să transforme cu totul ilegitim Ţările române în bază pentru o eventuală continuare a acţiunii de eliberare a Greciei. Pentru toate aceste motive, Tudor Vladimirescu moare ca trădător al *Eteriei* şi erou al românilor. Mitul său ia naştere în 1842, o dată cu preluarea istoriei tragice petrecute în 1821 în argumentaţia eroică a tinerilor democraţi, membri ai partidei naţionale. Mişcarea revoluţionară a lui Tudor Vladimirescu a asociat toate straturile sociale, de la ţăran la mare boier. Ţinta loviturii a fost oligarhia fanariotă. Iată de ce este încă o dată absurd să rupi pe ţărani de boierii români în faptul istoric al apariţiei statului modern.

Istoriografia română are nevoie de o analiză ştiinţifică, prelungită în timp, dacă nu chiar permanentă, asupra tratamentului acordat Ţărilor româneşti de către Înalta Poartă. Ultimele decenii de studii au demonstrat că imaginea de ocupant violent şi crud, de stăpîn belicos şi indiferent la suferinţele românilor atribuită Imperiului otoman nu se mai poate susţine fără nuanţe. Dacă ar fi să privim în oglindă tema mutilată de propagandă a salvării Occidentului de islamizare prin rezistenţa multiseculară a românilor, vom constata că o altă rezistenţă, cea multiseculară a Imperiului otoman, a împiedicat rusificarea totală a întregii Peninsule Balcanice. De aceea, un alt subiect al disputelor asupra lui Tudor Vladimirescu – în ce măsură se poate certifica o legătură directă între mişcarea de la 1821 şi revenirea la domnii pămînteni – are nevoie de mai multă popularitate. Există încă în percepţia populară „ani morţi" – 1822, 1823, 1824, 1825 etc. – în care s-au petrecut fapte istorice importante, dar care rămîn izolate în teze de doctorat, în broşuri sau cărţi de specialitate cu circulaţie extrem de redusă. La 1821 se înregistrează momentul în care Poarta constată că soluţia fanariotă şi-a epuizat eficacitatea şi că influenţa rusă a devenit suficient de puternică încît să provoace o slăbire fără întoarcere a flancului drept european al imperiului. În acelaşi timp, performanţele scăzute ale economiei

românești și reacția violentă, inclusiv anarhică, a țărănimii, evidențiată de mișcarea lui Tudor, impunea o schimbare radicală economică sau politică. Cum ultimele decenii ale administrației fanariote cunoscuseră schimbări prea multe și dese de măsuri economice care derutaseră pînă la blocaj sistemul funciar din Principate, soluția politică părea mult mai ușor și mai repede de adoptat. Din acest calcul nu poate fi scoasă mișcarea revoluționară a lui Tudor Vladimirescu. Totodată, avem obligația să ne îndepărtăm cu luciditate de imaginea unui Imperiu otoman putred, cu picioare de lut, panicat și incapabil, condus de pașale corupte și să vedem întotdeauna o rațiune politică proprie, o diplomație activă și un corp de oameni politici și de generali capabili care au acționat în contextul unei alte psihologii statale și la alte dimensiuni teritoriale decît noi. La fel cum D. Russo se întreba cum putea Gibbon să declare Imperiul bizantin într-o continuă decadență, cînd acesta a mai durat 1000 de ani[73], tot astfel trebuie să ne întrebăm cum a supraviețuit Imperiul otoman încă un secol după Tudor Vladimirescu, pînă la reforma lui Mustafa Kemal Atatürk din deceniul trei al secolului al XX-lea?

Pentru că a determinat modificarea structurii de putere la vîrf, prin revenirea la domnii pămînteni, acțiunea lui Tudor, el însuși boier, a fost considerată o revoluție, dar prin particularitatea că nu a reușit să schimbe regimul politic și suzeranitatea otomană, rămîne doar o *mișcare revoluționară* cu pronunțate accente naționale. Este de remarcat că în faptul mișcării revoluționare a lui Tudor Vladimirescu, motorul acțiunii naționale a fost reprezentat de boieri, nu de țărani. Aceștia din urmă au fost atrași de mesajele sociale și de o justificată aversiune față de administrația fanariotă (grecească). Jafurile la care s-au dedat unii dintre ei și măsurile drastice luate de comandantul Tudor împotriva celor care prădau dovedesc o stare de conștiință asupra înălțimii și scopului final al misiunii numai din partea boierimii. Nu trebuie

---

[73] D. Russo, *Studii istorice greco-române*, vol. 1, Editura pentru Literatură și Artă a Fundației Carol II, București, 1939, p. 5.

să ascundem realitatea: numeroşi răsculaţi din tabăra Vladimirescului se ţineau de jafuri, profitînd de deplasarea către Bucureşti. Boierimea va prelua rolul de conducătoare a naţiunii pentru transformarea statului. Acest mesaj şi-a găsit loc în opera dramatică a unui martor ocular, Iordache Golescu, dar într-o formă lipsită de echivoc: „ Dacă cu ai noştri nu ne putem uni, cum o să ne unim cu Ipsilant? Cum o să ne necinstim, unindu-ne cu fanarioţii împotriva patrioţilor noştri, împotriva ţării noastre!"[74] Pentru cele aproape trei decenii dominate de figura eroică a lui Tudor – înainte ca totul să explodeze în Europa anului 1848 –, imaginea de opoziţie clasică între boieri şi ţărani nu mai este suficientă. Avem dovezi solide pentru a adăuga un conflict major între boierimea pămînteană şi oligarhia fanariotă. Imaginea regimului fanariot a evoluat pe trasee sinusoidale în istoriografia română, de la incriminarea excesivă la elogiul iluminist. Dar epoca fanariotă nu s-a sustras tipologiei oricărui fenomen politic: un debut, o ascensiune cu părţi însorite şi o decădere previzibilă, urîtă, pe alocuri sîngeroasă. Distanţa între naţiune şi conducerea fanariotă, în faza ei de criză finală, era observată în epocă de un actor politic extern. Sîrbii se ridicaseră la luptă sub conducerea lui Caragheorghe (Petrović) în 1804. Pentru o mediere cu Poarta au fost desemnaţi reprezentanţi ai domnitorului Moldovei, principele Alexandru Moruzi. Aceştia însă au fost respinşi de sîrbi sub următoarea motivaţie: „De altfel, grecii din Fanar, deopotrivă cu cei din scaunele Principatelor Române, nu ar avea nimic în comun cu mulţimea – *avec de gens* – pe care ei o tratează ca pe nişte animale – *comme des animaux* – şi nici nu ar putea înţelege aspiraţiunile sîrbilor care luptă pentru limbă şi libertate"[75].

---

[74] Iordache Golescu, *Scrieri alese* (*Prescurtă însemnare dă turburarea Ţării Rumâneşti, ce s-a întîmplat la leat 1821, mart, după moartea lui Aleco vodă Suţu*), Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1990, p. 53.

[75] Ion I. Nistor, *Relaţiile principilor Caragheorghe şi Miloş Obrenović cu Tara Românească*, în „Analele Academiei Române, Memoriile Secţiunii Istorice". Seria III, Tomul XXVII, Mem. 12, Monitorul Oficial, Bucureşti, 1945, p. 3(327).

În anul imediat următor morţii tragice a lui Tudor Vladimirescu, în Moldova se declanşa un proces politic de însemnătate istorică, iniţiat de boierii carbonari, proces care va aduce lumină şi coerenţă în emanciparea românească din secolul al XIX-lea. El s-a înscris în evoluţia francmasoneriei speculative de după 1723 şi a incidenţei sale cu mişcarea naţionalistă italiană, sursă de inspiraţie pentru doi suverani: Napoleon Bonaparte şi Napoleon al III-lea. Şaptesprezece ani după moartea tragică a lui Tudor Vladimirescu, un alt boier bogat şi cu pregătire militară, Ion Câmpineanu, aducea şi el claritate acolo unde Tudor fusese încă destul de confuz. În 1838, Câmpineanu, venerabil al unei loji francmasonice din Bucureşti, îi scria agentului polonez Adam Czartoriyski: „Idealul românilor este să fie un singur popor, unit şi independent, să constituie un regat ereditar, pentru toţi românii, cu îndepărtarea protectoratului rusesc şi a suzeranităţii turceşti şi cu libertatea claselor sociale. Acest ideal este scopul nostru suprem"[76]. Este esenţa programului revoluţiei de la 1848 expus cu un deceniu înainte de declanşarea ei în Ţările române. Simultaneitatea mişcărilor revoluţionare româneşti din 1821 şi 1848 cu cele europene a fost interpretată ca un proces obiectiv determinat de o neconcordanţă între forţele de producţie şi relaţiile de producţie. Falsitatea acestei teze este uşor demonstrabilă, fie şi numai prin faptul că Ţările române, de exemplu, se aflau în cu totul al stadiu al raporturilor dintre „forţele" şi „relaţiile" invocate de marxism sau prin realitatea că multe state prospere n-au cunoscut revoluţii. Academicianul Dan Berindei are o altă explicaţie, plauzibilă: „Temeiurile oricăror procese istorice în existenţa unei naţiuni se găsesc *cu prioritate* înăuntrul spaţiilor ei de existenţă, dar popoarele trăiesc într-o firească intercorelare, sunt susceptibile să recepteze influenţe din exterior, cu atît mai mult atunci cînd se găsesc sub impactul unor evenimente istorice de

---

[76] Alex. Lapedatu, *Ion Câmpineanu*, în *Figuri revoluţionare române*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1937, p. 89.

însemnătate universală. Oricum, umanitatea are un sens de evoluţie *comun*, chiar dacă împrejurările istorice determină ca nivelul de dezvoltare al popoarelor, mai ales în unele etape istorice, să nu fie egal, ba, uneori, cu totul diferit"[77].

Revoluţia din 1848

În Moldova, revoluţia din 1848 a durat două zile, între 27 şi 29 martie. În Ţara Românească, ea a durat trei luni, iar în Transilvania – un an şi jumătate (aprilie 1848 – septembrie 1849). Privite în acest fel – împărţite pe mari provincii – „revoluţiile" românilor, poate cu excepţia celei militante conduse de Avram Iancu din Transilvania, suportă pericolul improvizaţiei. Dar românii au făcut în 1848 *o singură revoluţie*, nu numai prin faptul că cele trei provincii erau româneşti, dar şi prin realitatea că un grup consistent de „agenţi" revoluţionari au „migrat" împreună cu programul lor prin cele trei mari capitale ale naţiunii: Iaşi, Blaj şi Bucureşti.

Moldova. Ceea ce s-a întîmplat în capitala Moldovei la sfîrşitul lui martie 1848 a suferit o critică aspră în timp, nelipsită de ironie. Mai mulţi patrioţi români – „boierii cei mari aproape toţi, mitropolitul cu clerul său, negustorii de toate treptele şi de toate naţiile, boierii cei mici, profesori, avocaţi şi doctori de deosebite ştiinţi"[78] – s-au adunat în saloanele hotelului *Petersburg* din Iaşi şi au emis o *Petiţie-proclamaţie* îndreptată împotriva domnitorului Mihail Sturdza. Se pot identifica astăzi peste 340 de semnatari, cu toate că alte surse vorbesc de două mii sau mai multe mii[79]. Oricum, cifra este impresionantă.

---

[77] Dan Berindei, *Românii şi Europa în perioadele premodernă şi modernă*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997, p. 98.

[78] A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, vol.1, Editura Albert Baer, Bucureşti, 1910, p. 241.

[79] Cornelia Bodea, *op. cit.*, vol.1, 1998, pp. 362-363.

Documentul, ca act revoluţionar, se descalifica însă din debut prin cererea de „sfîntă păzire a Regulamentului în tot cuprinsul său şi fără nici o răstălmăcire". Restrîngerea revoluţiei la un demers anti-Sturdza a fost explicată de istoricul G. D. Iscru, pe baza unei declaraţii tîrzii a lui Vasile Alecsandri, ca o urmare a manevrelor proruseşti făcute de Constantin Moruzi la Iaşi în înţelegere cu trimisul ţarului[80]. Cu toate că nu a participat la întrunirea de la hotelul *Petersburg*, Mihail Kogălniceanu a adus primul, după cîtva timp, o explicaţie ceva mai plauzibilă pentru această abdicare de la ideile revoluţiei: „În manifestarea aceea se cerea, pentru că baionetele ruseşti străluceau la Sculeni şi Ungheni, şi noi cînd mergeam la plimbare sau ca să ne întîlnim între noi la Copou, vedeam ziua baionetele ruşilor strălucind la soare şi noaptea focurile bivuacurilor, şi atunci am căutat să păstrăm mişcărei noastre forma legală, care credeam că ne va scăpa de venirea străinilor, şi am zis: păzirea sfîntă a Regulamentului"[81]. Nicolae Iorga a încercat, într-o singură şi lungă frază, să atragă atenţia asupra importanţei protestului de la Iaşi din 27 martie: „La moldoveni, oricît ridicul ar fi în chemarea ca sprijin a evreilor şi a cîte unui sudit, ca acel Vincler, care a ţinut discurs la otelul de Petersburg, după ce-şi arătase sentimentele, foarte călduroase pentru ţară şi foarte cuminţi pentru clasa ţărănească, oricît un alt ridicul ar fi legat de discursurile făcute de oricine în cuprinsul salonului acestui otel, oricît de puţină eroică ar fi revoluţia dela Copou, în care se cînta din piano de tinerii boieri care aveau pricepere şi pentru muzică, în acelaşi timp cînd stăteau încărcate puştile pentru a trage împotriva poliţiei şi a armatei celor două beizadele ale lui Mihail Sturdza, oricîtă neseriozitate ar fi în anumite cereri de ideologie care nu se pot realiza de pe o zi pe alta, oricît de mare ar fi, în sfîrşit, dorinţa unor spirite nobile de a vedea că înaintează dintr-o singură săritură o societate încă

---

[80] G. D. Iscru, *Revoluţia română din 1848-1849*, Editura Albatros, Bucureşti, 1988, p. 25.

[81] „Monitorul Oficial" din 11 februarie 1883, p. 1130.

înapoiată, nu se poate tăgădui că acolo, la Iaşi, au fost anumite însuşiri de serioasă cugetare politică şi de înaltă solidaritate socială, care trebuie semnalate"[82]. Din cele 35 de puncte ale petiţiei, domnitorul s-a prefăcut că acceptă 33, respingînd cererea de înfiinţare a Gărzii Naţionale şi cea de dizolvare a Adunării Moldovei. După o evaluare rapidă a situaţiei interne şi internaţionale – mai ales, mişcările trupelor ruseşti de la graniţă – domnitorul Mihail Sturdza hotăreşte declanşarea unei contrarevoluţii viguroase. Casele lui Alexandru Mavrocordat, unde se adunaseră protestatarii în aşteptarea răspunsului la petiţia lor, au fost înconjurate de trupe în seara zilei de 29 martie şi revoluţionarii au fost arestaţi. A urmat o represiune brutală: „Soldaţii dar, ameţiţi de vinul şi de spirtul, ce la pornirea lor din casarmă în mare porţie gustase, încurajaţi de rugămintea şi de plînsetele Domnului şi ale Doamnei ce-i trimisese, în sfîrşit, tămîndu-se şi de ameninţările barbarilor lor şefi, se asvîrle pe bieţii tineri, îi stîlcesc cu stratul puştii, le scot pălăriile din cap şi-i tîrîie pe uliţi de păr. La mulţi din ei au spart capetele, au frînt coastele; pohoae de sînge curg pe frunte nenorociţilor tineri"[83]. Represiunea avea ca sursă informaţiile conform cărora tinerii revoluţionari dispuneau de arme ascunse la moşii din apropierea Iaşului, informaţii care ulterior s-au dovedit veridice. Unii dintre liderii mişcării au fost duşi spre Galaţi, de unde au putut evada, alţii s-au ascuns pe la moşii sau au reuşit să părăsească ţara. S-a păstrat ofisul domnesc prin care domnitorul îşi prezintă versiunea asupra evenimentului şi anunţă că revoluţionarii sunt daţi în urmărire:

„Cu mila lui Dumnezeu Mihail Grigoriu Sturza V(oe)v(o)d Domn Ţărei Moldovei

Dumis(ale) dregătorului den ţinutu Fălciiului.

---

[82] Nicolae Iorga, *Despre revoluţia dela 1848 în Moldova* în „Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice", Seria III, Tomul XX, Mem. 2, Editura Monitorul Oficial, Bucureşti, 1938, p. 1(11).

[83] Mihail Kogălniceanu, *Întîmplările din Moldova în luna lui martie 1848* (apud Cornelia Bodea, *op. cit.* , p. 367).

Cîţiva netrebnici din boieri cu cugetări tulburate şi cu ţintiri de a învălui liniştea obştiască măscuiesc protivnicile lor priviri cu viclene închipuiri de ademeniri, s-au făcut în curgire de căteva zile pricină de neodihnă iubiţilor noştri lăcuitori din capitală, obrăznicindu-să iară şi răstălmăcind răbdarea ce noi am arătat în privirea lor, cu nădejdi de a-i întoarce către datornica rănduială.

Văzând însă Domnia Noastră că, orăşăni neputînd mai mult suferi, ar fi agiuns pomeniţii tulburători a fi jertfa obşteştii nemulţumiri, am luat măsuri potrivite pentru împrăştierea lor şi, prinzăndu-se pe cei mai vinovaţi dintre dînşii, s-au regulat în privirea lor cele de cuviinţă, încît liniştea şi mulţumirea orăşănilor să află în deplinătate. [...]"[84]

Dacă luăm în calcul scopul declarat al manifestaţiilor de la Iaşi – răsturnarea domnitorului Mihail Sturdza –, atunci evenimentele revoluţionare din Moldova trebuie extinse şi dincolo de intervalul 27 – 29 martie 1848. Imperiul otoman şi cel ţarist şi-au trimis demnitarii pentru a cerceta cazul şi populaţia Iaşiului a profitat de ocazie pentru a protesta din nou, atît prin adunări, cît şi prin memorii adresate emisarilor străini. Pe fondul represiunii domneşti, intră în scenă Mihail Kogălniceanu, care produce cele mai mari necazuri lui Mihail Sturdza. Dotat cu inteligenţă politică, versat în mecanismele relaţiilor Moldovei cu Puterile vecine, Kogălniceanu pune la dispoziţia emisarului rus documentele abuzului făcut de beizadeaua Grigore Sturdza împotriva Mănăstirii Neamţ, aflată sub protecţia Imperiului ţarist, plasîndu-l astfel pe domnitor într-o situaţie de conflict cu Petersburgul. Este adevărat că boierul român era vechil şi avocat al domnitorului Mihail Sturdza pentru Mănăstirea Neamţ. Predarea documentelor părţii ruse a reprezentat un act descalificant pentru încrederea acordată de client apărătorului său legal, motiv pentru care Sturdzeştii l-au urmărit pe Kogălniceanu – crescut şi educat în casa acestora – cu o ură niciodată potolită: s-a pus un preţ de 700 de galbeni pe capul său şi a fost pregătită o celulă la

[84] Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 8 (18).

mănăstirea-temniță Soveja. Kogălniceanu a stat ascuns la Bălțătești, apoi a fugit la Cernăuți. Celebrul document programatic *Dorințile partidei naționale în Moldova*, emis de el în august, s-a inspirat din *Principiile* în 6 puncte formulate de refugiații moldoveni la Brașov și din *Proclamația de la Islaz*, publicată în „Organul național" din Blaj la 30 iunie[85]. Deja avem un exemplu de circulație a programului revoluționar românesc în toate cele trei mari provincii. Nivelul de reprezentare, care poate fi numit *național* pentru Moldova, este cel consemnat în ziua de 12 iunie, cînd o mulțime importantă a populației Iașilor a format un cortegiu impresionant către palatul lui Conachi, unde fusese cazat Talaat efendi, trimisul Porții. Actul de solidaritate al ieșenilor cu revoluționarii nu mai poate fi tratat ca scenă de salon. A fost încă foarte puțin, izolat și suficient de moderat pentru ca evenimentele din Moldova să rămînă doar o „revoluție de principii". Principele Nicolae Suțu, un contemporan lucid al evenimentelor, avea să scrie: „Să faci o revoluție fără ajutorul poporului era un lucru imposibil; dar la noi poporul era liniștit și inofensiv. Nu s-ar fi impresionat, afară doar de o momeală sigură, pe care boierii nu erau prea interesați s-o dea. Burghezia noastră nu-i formată decît din evrei și negustori străini, dușmani naturali ai oricărei mișcări care le-ar afecta interesele"[86].

Muntenia. Revoluția din Muntenia s-a declanșat în ziua de 9 iunie 1848, cînd ceremonia religioasă condusă de preotul Radu Șapcă din Romanați s-a transformat într-o manifestație politică. Semnalul a fost dat chiar de foarte popularul preot, care introducea în predică elemente de program politic: „Izbăvește Doamne și mîntuie pe tot omul care suferă. Ridică și însuflețește pe acest popor care moare, ca să facă să trăiască pe asupritorii lui. Scapă-l de abuzul clăcei, de ticăloasa iobăgie, de podvoada drumurilor și a șoselelor, de acele munci ale faraonilor"[87]. Conform

---

[85] Radu Dragnea, *Mihail Kogălniceanu*, București, 1926, p. 176.

[86] *Memoriile principelui Nicolae Suțu*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997, p. 180.

[87] A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 251.

declarației liderilor din scrisoarea trimisă domnitorului Gheorghe Bibescu în aceeași zi, „întreprinderea a fost improvizată și spontanee"[88], afirmație ce nu poate fi credibilă. Partida națională își continuase activitatea și mai viguros după 1821, iar liderii săi cei mai activi se maturizaseră politic în revoluția declanșată în Paris, precum și în urma contactelor politice cu fruntașii revoluționari italieni. Liderii partidei naționale au avut o întrevedere decisivă cu reprezentantul Porții, același Talaat efendi, și i-au înmînat un memoriu, încă din data de 5 iunie, în care se făcea un jurămînt de credință Puterii suzerane: „Patrioții români, lepădîndu-se de o veche greșeală, renunță la politica părinților lor și nu se mai gîndesc astăzi decît să se alăture sincer Sublimei Porți. Ei recunosc cît de crunt au fost înșelați părinții lor de către Rusia, care nu s-a gîndit niciodată să facă din această țară altceva decît o provincie în plus a imperiului său, după cum o dovedește incorporarea Basarabiei, parte integrantă a teritoriului moldovenesc, incorporare nedreaptă și care a înșelat buna-credință a Sublimei Porți prin trădarea dragomanului Dimitrie Moruzi"[89]. La 8 iunie I. Heliade-Rădulescu îi scria la Caracal lui Gheorghe Magheru: „Așa îți vestesc că aseară picai în Islaz și în numele Domnului începem. Tot într-acea vreme se începe de altă parte la R. Vîlcii și de alta la Ploiești. În București sunt toate gata. Sunt peste 3 000 cunoscuți ce așteaptă semnalul nostru"[90].

Proclamația de la Islaz are două puncte cheie, dincolo de semnificația imediată a celor 22 redactate de Ion Heliade-Rădulescu. Primul este *apelul către națiune*, a cărei definiție este clară acum mai mult ca oricînd, depășind-o în substanță pe cea enunțată de Tudor Vladimirescu și în amplitudine pe cea care i-a aparținut lui

---

88 Cornelia Bodea, *op. cit.*, vol.1, 1998, p. 542 (D. Moruzi a fost agentul secret al Rusiei, împreună cu Manuc bey, în tratativele păcii de la București din 1812. Deși era funcționar turc, el a trădat interesele românilor și a obținut pentru Rusia incorporarea Basarabiei. A fost decapitat de turci în noiembrie 1812).

89 *Ibidem*, p. 526.

90 *Ibidem*, p. 532.

Ion Câmpineanu: „Cetăţeni în general, preoţi, boieri, ostaşi, neguţători, meseriaşi de orice treaptă, de orice naţie, de orice religie ce vă aflaţi în capitală şi prin oraşe, greci, sîrbi, bulgari, germani, armeni, israeliţi, armaţi-vă spre a ţine buna orînduială şi a ajuta la fapta cea mare. Patria este a noastră şi a voastră"[91]. Este de observat că încă nu avem de-a face cu o asimilare corectă, modernă, a termenului de naţiune, folosindu-se prematur vocabula *cetăţeni* în aceeaşi frază cu *naţie* care încă îşi păstrează sensul de etnie. Al doilea aspect este tentativa de a propune Ţării Româneşti o *republică:* „ Domnul este ales *unul dintre cetăţeni* şi după domnie *rămîne iară cetăţean*, fiu al patriei. Domnul *nici nu a fost*, nici *nu este prinţ*; domn e tot *cetăţeanul*, domn e şi capul ţării"[92]. Cu toate că istoricul Ioan Lupaş a atras atenţia asupra punctului 5 din *Proclamaţia de la Islaz* – „Domn responsabil, ales pe 5 ani"– şi a arătat sursele de inspiraţie ale acestei tendinţe improprii Ţărilor române – iacobinii Revoluţiei franceze, poetul Lamartine, Jules Michelet[93] –, prea puţini au observat că *aceste criterii i se vor potrivi perfect 11 ani mai tîrziu lui Alexandru Ioan Cuza!* Mai mult, în viaţa politică a statului român vor exista prinţi şi chiar foşti domnitori aleşi deputaţi. S-a vorbit mereu despre programul politic al revoluţionarilor români, iar în timp vom constata şi o permanentă critică a conservatorilor faţă de „oamenii de la '48" şi programul lor, devenită muşcătoare pe timpul domniei lui Cuza. Una din ţinte era această tendinţă republicană care dusese la alegerea unui domnitor din rîndul cetăţenilor, pentru care partida liberalilor radicali era făcută în totalitate răspunzătoare. Sub acest semn, „miracolul" alegerii surprinzătoare a colonelului Cuza ca domn primeşte o explicaţie realistă, programatică. Exemplul tentativelor repetate de democratizare a regalităţii în statele italiene, precum şi alegerea lui

---

[91] *Ibidem*, p. 539.
[92] *Ibidem*, p. 536.
[93] Ioan Lupaş, *Istoria unirii românilor*, Editura Fundaţiei Culturale Regale „Principele Carol", Bucureşti, 1937, pp. 246-247.

Napoleon ca președinte de Republică, au reprezentat un model pentru încercarea de a-l convinge pe domnitorul Gheorghe Bibescu să se pună în fruntea statului revoluționar român. Acesta avea de ales între pornirile sale liberale și teama de o intervenție militară a Rusiei sau a Porții. Acest domnitor cu studii strălucite de drept la Paris a ales retragerea din funcție dintr-un motiv personal plin de generozitate: soția sa suferea de o boală incurabilă care impunea prezența și afecțiunea zilnică a soțului. În timpul tuturor agitațiilor politice din primăvara acelui an incendiar, între presiunile reprezentantului rus Duhamel, între știrile cu privire la deplasarea mulțimii de țărani, tîrgoveți și preoți dinspre Oltenia și Prahova spre București și cererile imperioase ale partidei naționale de a semna *Proclamația de la Islaz* sub titulatura de *Constituție*, prințul Gheorghe Bibescu se ducea acasă unde, cu discreție și dragoste, administra soției sale un tratament medical. Prezentat în istoriografie ca slab, ezitant, duplicitar sau filorus, Bibescu a fost unul dintre puținii conducători ai românilor care au părăsit puterea fără regret. Mai ales după ce trei tineri revoluționari au atacat trăsura în care se plimba împreună cu șeful Poliției și au tras asupra lui, un glonte înfigîndu-se în epolet. Contradicția între comportamentul său ca particular și acela din calitatea de cel mai înalt demnitar al țării ar putea să deruteze dacă nu ne situăm în mentalitatea epocii. Revoluționarii erau priviți ca niște rebeli, dispuși la orice sacrificiu, pregătiți inclusiv pentru asasinat și adepți ai luptei insurgente. Orice conducător de stat din epocă era informat asupra celor două decenii de gherile sîngeroase care zguduiseră Italia și fusese contemporanul instaurării republicii în Franța. De asemenea, o anumită imagine despre inițiatorii acestei mișcări europene, ca biografie, aspect și comportament social, francmasoni sau nu, producea o repulsie de înțeles. Fundamental în atitudinea „reacționarilor" este convingerea că orice agitație revoluționară atrage automat intervenția străină, otomană sau rusească, fără putința de a cunoaște consecințele unei noi ocupații militare. În acest calcul intră și un aspect ilogic ce nu trebuie ignorat: la domniile fanariote nu se putea reveni, astfel că orice ocupație străină ar fi apelat exact la

corpul politic şi administrativ „reacţionar"(boieri şi funcţionari filoruşi sau filoturci). Dar acesta tocmai se lupta să împiedice o astfel de evoluţie a evenimentelor. Logic ar fi să acceptăm existenţa unei alte variante a interpretării interesului naţional, aceea a conservatorilor, care ar fi protejat ţara de perspectiva cea mai gravă: reinstalarea ocupaţiei militare străine prin permanentizarea prezenţei trupelor de intervenţie.

În evenimentele revoluţionare din Muntenia au fost implicate şi masele. Cifrele participanţilor variază între 2 000 la manifestaţiile de stradă din Bucureşti în zilele de 9 şi 11 iunie şi 30 000 înainte de intrarea trupelor otomane în Capitală la 13 septembrie, diminuate rapid la aproximativ 3 000, cînd s-a constatat că armata trimisă de Poartă are ordin să intervină. Comportamentul acestui nucleu identificabil de cetăţeni români revoluţionari a fost remarcabil, de la entuziasmul exuberant al începutului de iunie, la atitudinea disperată a sfîrşitului din septembrie: „Înaintînd către masele de ţărani, aceştia din urmă s-au apropiat, au căzut în genunchi şi au aplecat steagurile. Pentru a-şi face drum, trupele (otomane) au fost nevoite să dea pinteni cailor şi să lovească cu latul săbiilor"[94].

Se poate stabili o cronologie a participării populaţiei la segmentul muntean al revoluţiei:

Revoluţia era pregătită din timp, încă de la Paris. Imediat după victoria insurecţiei pariziene, studenţii români s-au adunat în sediul societăţii lor naţionale şi au decis să-şi finanţeze deplasarea spre ţară din fondurile acesteia. Încă de la început, tinerii boieri erau divizaţi în privinţa modului cum trebuia declanşată revoluţia în statele româneşti: majoritatea, care rămînea fidelă Porţii, vedea un protest îndreptat împotriva Regulamentului Organic şi a Rusiei, în timp ce un grup restrîns, condus de C. A. Rosetti şi Ion C. Brătianu, dorea să copieze insurecţia franceză şi să instaureze republica. Alexandru Golescu urma să fie

---

[94] Cornelia Bodea, *op. cit*, vol 2, p. 869 (Telegrama nr. 52 din 28 sept. stil nou a consulului britanic R. G. Colquhoun către ambasadorul Stratford Canning la Constantinopol).

preşedinte. Aşa cum pot fi reconstituite intenţiile din mărturiile postrevoluţionare, ideea iniţială era a unei revolte împotriva ocupantului ţarist, cu sprijin în ofiţeri şi bani din partea Franţei şi Înaltei Porţi. Parisul şi Constantinopolul erau atunci unite în efortul de blocare a înaintării Rusiei spre sud. Se miza pe o acţiune militară, cu folosirea trupelor de panduri din Oltenia ale lui Gheorghe Magheru, la acea dată prefect al judeţului Romanaţi. La Islaz se aflau maiorul Christian Tell şi căpitanul N. Pleşoianu, în fruntea a două companii de infanterie. Magheru raportează domnitorului Bibescu asupra mişcării unui număr important de ţărani, orăşeni şi negustori spre anumite centre de adunare în Vîlcea şi Oltenia şi primeşte ordinul să mobilizeze toţi dorobanţii din regiune, să împiedice răscoala şi să-i împuşte pe capii acesteia[95]. La Caracal însă cei 600 de dorobanţi în frunte cu Magheru fraternizează cu gloatele puse în mişcare de lozincile *Trăiască Constituţiunea!* şi *Trăiască libertatea!* şi împreună ocupă, aşa cum vom vedea, oraşul Craiova. Magheru era francmason.

Istoria adevărată a evenimentelor din Oltenia poate fi găsită în rapoartele şi memoriile ofiţerilor implicaţi. Căpitanul Pleşoianu a fost acela care s-a întîlnit în secret cu Nicolae Bălcescu şi Golescu Arăpilă la venirea acestora de la Paris. Cei doi revoluţionari păreau foarte siguri pe ei, mai ales în privinţa ridicării maselor, dar Pleşoianu le-a atras atenţia că ţăranii sunt cît se poate de circumspecţi: „Nu că sunt mulţumiţi de starea lor, nu că sunt mulţumiţi de guvern, ci că, *(sic!)* ca oameni de atîţia siecoli, tot asupriţi şi înşelaţi şi apoi tot de atîţia siecoli nepregătiţi de o asemenea împrejurare, au spaima necredinţii ciocoilor şi necunoştinţa puterii lor, astfel vedeţi că nu trebuie să vă credeţi siguri. Crez că o să fie tot ţăranul, tot asupritul cu noi, după oarecare deslușire şi încredere"[96]. Într-adevăr, singurele manevre prorevoluţionare din Oltenia au aparţinut unor companii militare

---

[95] Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, vol. 1, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1940, p. 34 (*Mersul revoluţiei din Muntenia şi atitudinea Marilor Puteri. N. Bălcescu despre revoluţie*).

[96] N. Pleşoianu, *Memoriu asupra revoluţiunii din 1848* (apud Cornelia Bodea, *op. cit.*, vol. 3, 1998, p. 212).

Nicolae Bălcescu (1819 - 1852)

conduse de ofiţeri complotişti. În celebra zi de 9 iunie 1848, la Islaz nu au venit decît subunităţile lui Pleşoianu, Tell şi Magheru l-a care s-au asociat... 10 ţărani: „Abia să luă dupe noi vreo 10 lăcuitori; şi cauza era neconfienţa, fiindcă jefuiţi de atîtea secole de ciocoi (aşa numesc ei pe toţi ce nu sunt plugari, pe carii îi numesc creştini), orice făgăduială, orice vorbă o lua drept un mijloc de a-i înşela mai bine"[97]. În aceste condiţii, Pleşoianu apelează la popa Şapcă din Celei, cu care era prieten şi căruia îi cere să încerce el adunarea oamenilor din satul său. Conform informaţiilor date de Pleşoianu şi confirmate de un alt ofiţer implicat în acţiune, A. Christofi, la Islaz nu a avut loc decît ceremonia

[97] *Ibidem*, p. 219.

sfinţirii steagurilor în prezenţa trupelor fidele şi a unui grup de 10 voluntari greci. S-a păstrat şi relatarea unui martor ocular, I. S. Bunescu, membru al comitetului revoluţionar: „ La 9 iunie, în mijlocul satului Islaz, în faţa a două companii de soldaţi aduşi de C. Tell şi N. Pleşoianu, cu o pompă simplă dar impunătoare, în mijlocul unei mulţimi respectuoase şi respectabile, se face slujba religioasă, se citeşte de către Heliade proclamaţia către popor, care anunţa punctele Constituţiunei şi care nu erau altele decît cele întocmite de el şi Dinicu Golescu la Goleşti şi pentru care jurase în biserica de la Goleşti a le aduce la îndeplinire"[98]. Peste timp s-a produs o suprapunere de momente între citirea proclamaţiei în satul Islaz şi sfinţirea steagurilor de pe terenul din apropiere, numit ulterior *Cîmpia Libertăţii*. Ambele evenimentele sunt la fel de importante şi amănuntul de loc chiar nu are nici o relevanţă pentru faptul istoric. Mai semnificativă este observaţia că în acest eveniment crucial al istoriei României, preoţii şi militarii – prin extensie, Biserica şi Armata – au jucat un rol decisiv, realitate care se va regăsi mai tîrziu în doctrina naţionalistă modernă a Dreptei româneşti.

A doua zi, la 10,00 dimineaţa, formaţia militară ajunge la Celei, unde este întîmpinată de părintele Şapcă împreună cu circa 100 de săteni. Tot aici se alătură şi compania a 6-a a sergentului major Paicu. Direcţia de marş a fost Caracal – Craiova, nicidecum spre Bucureşti, cum s-a acreditat mult timp. Spre Bucureşti au plecat doar liderii revoluţionari cu *Proclamaţia de la Islaz,* care se pare că a fost totuşi citită şi în faţa militarilor. În sfîrşit, pe traseul de la Caracal la Craiova, populaţia iese în număr ceva mai mare la chemarea administratorului districtului, care nu era altul decît Magheru. Dimensiunea aproximativă a participanţilor la acest marş revoluţionar ne este dată de acelaşi martor ocular: „În tot, 490 sau 500 oameni armaţi şi vreo 500 lăcuitori, fiindcă din distanţă în distanţă, unora lăcuitori le dam noi drumul să să-ntoarcă înapoi. Alţii

---

98 C. I. Bunescu, *Legendele în istoria contimporană a României*, Editura Gh. N. Vlădescu şi fiul, Cîmpulung-Muscel, 1927, p. 18 (titlul nu trebuie să deruteze, fiind vorba de un text critic la adresa legendelor).

fugea ei noaptea (Am spus, neconfienţa erea cauza). Peste tot, se aflau 1000 oameni"[99]. O manifestaţie ceva mai amplă s-a petrecut la Craiova, o dată cu intrarea acestor trupe şi după ce s-a aflat printr-un curier că la Bucureşti, în 11 iunie, guvernul provizoriu luase puterea. Documentul prin care li se anunţa componenţa noului guvern a produs indignare: Christian Tell era înlocuit la Ministerul de Război cu colonelul Odobescu, iar Magheru era trecut la Finanţe, unde cu onestitate afirma că nu se pricepe. Cei cîţiva membri ai guvernului aflaţi la Craiova, în frunte cu Ştefan Golescu, hotărăsc să plece spre Bucureşti cu trupele. Nu este clar dacă acest nou marş era, de data asta, ostil puterii de la Bucureşti. Dar ideea pare plauzibilă, deoarece în 15 iunie guvernul provizoriu se grăbeşte să le trimită o nouă listă a Executivului în care Tell este din nou ministru de război şi este rugat să vină urgent în sprijinul revoluţiei. În acest punct se acreditează mai degrabă ideea că trădarea colonelului Odobescu ar fi modificat atitudinea guvernului provizoriu faţă de Tell şi Magheru. Între timp, Pleşoianu fusese avansat colonel, iar sergentul major Paicu făcut sublocotenent. Gheorghe Magheru a primit funcţia de căpitan-general, asimilată ulterior gradului de general şi rămasă astfel în conştiinţa publică, deşi nu a fost niciodată general al Armatei române.

În paralel cu evenimentele din Oltenia, la Bucureşti Poliţia a aflat din timp de pregătirea unei adunări pe Dealul Filaretului în noaptea de 8 spre 9 iunie şi a trecut la arestarea unor capi cunoscuţi. Dar încercarea de a împiedica declanşarea revoluţiei prin arestarea organizatorilor a eşuat, cu toate că adunarea n-a mai avut loc. Unii dintre capii revoluţiei au reuşit să fugă din timp spre Islaz, alţii au fost eliberaţi sub presiunea unor grupuri de meseriaşi. În ziua de 11 iunie, pe Dealul Filaretului – locul unde, în urmă cu 5 ani, se înfiinţa loja fracmasonică *Dreptate-Frăţie*[100] –

---

[99] N. Pleşoianu, *op. cit.*, p. 221.

[100] Membrii fondatori ai lojii masonice *Dreptate-Frăţie* au fost: Nicolae Bălcescu, Ion Ghica, Christian Tell şi A. G. Golescu-Negru. Alţi membri erau: Dimitrie Bolintineanu, Cezar Bolliac, Aaron Florian, C. A. Rosetti, C. Daniel Rosenthal.

are loc o manifestaţie populară la care participanţii sunt informaţi asupra evenimentului de la Islaz şi asupra conţinutului *Proclamaţiei*. Din scrisoarea lui Florian Aaron către Gheorghe Bariţiu, aflat la Braşov, aflăm că „eri, vineri dimineaţa, la 11, pe cînd capitala se afla într-o neodihnă neastîmpărată, pe cînd se pregăteau isbucniri de nouă mişcări revoluţionare, prinţul (Bibescu) vru să cerce credinţa garnizoanei pe care se întemeia. Se duse mai întîi la casarma cavalerii şi, după ce se adresă către ofiţeri ca, în împrejurările de faţă, cînd ţara este ameninţată de rebeli, să păzească credinţa către gubern, aceştia îi răspunseră că ei sunt gata a-şi vărsa sîngele în contra vrăjmaşilor patriei, dar sînge român, sînge patriotic nu vor vărsa niciodată"[101]. Aceeaşi sursă relatează modul în care ţăranii veniţi de la Islaz au fost întîmpinaţi de bucureşteni: „Întîmpinarea orăşanilor cu ţăranii a fost ceva sublim în felul său. Se îmbrăţişară, se sărutară; ţăranii, fără arme, fără nimic, cu merindea numai în traistă, cu punturile nouăi Constituţii în mîini, intrară în capitală sub stindardele lor, strigînd: «Dreptate!» şi orăşanii, unindu-şi glasurile cu dînşii, repetau: «Dreptate!». Astfel ţăranii cu orăşanii înfrăţiţi, între răsunete de glasuri detunătoare, înaintară pe uliţele capitalei către palatul prinţului"[102]. Rămîne în continuare neclar de unde proveneau aceşti ţărani, pentru că cei din Oltenia am văzut ce traseu au avut. Bibescu se afla la masă cu C. Filipescu, I. Florescu şi Banov atunci cînd palatul a fost luat cu asalt. Conform unei adecdote tîrzii care caută să minimalizeze evenimentul, anunţat că îl caută un Golescu, Bibescu porunceşte să mai pună un tacîm la masă. Revoluţionarii însă năvălesc în încăpere. Domnitorul a semnat *Constituţia* şi revoluţionarii au ales un guvern în care un ministru era supus britanic, şeful armatei era ofiţer rus iar şeful poliţiei era supus austriac. Pentru a aduce acest eveniment istoric în dimensiunile sale umane, ar trebui arătat că, dincolo de efortul organizatoric remarcabil pentru Ţările române din acel

---

101 Cornelia Bodea, *op. cit.*, vol 1, 1998, p. 544.
102 *Ibidem.*

veac, mulţimea era încă destul de greu de controlat. Nicolae Golescu, unul dintre revoluţionarii cruciali pentru constituirea statului modern român, a fost cel care a luat textul *Constituţiei* semnate de Bibescu şi a arătat-o mulţimii din faţa palatului. Aceasta s-a înghesuit, l-a asaltat pe Golescu şi aproape imediat l-a strivit cu entuziasmul său. *Constituţia* în original, cu semnătura abia smulsă domnitorului, a fost sfîşiată de popor. Cu totul inexplicabil, Nicolae Golescu se refugiază la mănăstirea Cotroceni de unde pleacă pe furiş, seara, îmbrăcat în haine preoţeşti. Atitudinea lui, chiar în momentul victoriei acţiunii revoluţionare, ar rămîne lipsită de sens dacă nu am coborî la dimensiunea umană a acestor eroi autentici: era prea mult; o mînă de tineri boieri, înfierbîntaţi de ideile mazziniene şi martori oculari ai triumfului francez, se luptau la Bucureşti cu trei imperii. La numai 60 de kilometri în sud era o armată bine echipată şi instruită, pregătită să-i zdrobească. Putem presupune şi că în mintea unui Bălcescu, Rosetti, Nicolae Golescu reproducerea la Bucureşti a uriaşei schimbări de regim de la Paris părea o întreprindere de necuprins. Cu atît mai mult cu cît ei, alături de fraţii Brătianu, constituiau un grup restrîns, ceva mai radical, în interiorul corpului revoluţionar muntean şi moldovean, dominat de moderaţi. Această realitate va produce şi erorile bine cunoscute ale revoluţiei muntene: arestarea guvernului de către coloneii Solomon şi Odobescu, fuga panicată spre Transilvania la zvonul unei iminente invazii ruseşti, eşecul comisiei rurale, disoluţia trupelor militare loiale în lipsa unei conduceri unitare şi ferme. La ele se adaugă un fapt încă necercetat în profunzime: destinul Gărzii Naţionale.

Garda Naţională, într-o încercare de a copia modelul francez, s-a înfiinţat oficial la 21 iunie 1848, avînd pe colonelul C. Creţulescu drept şef şi pe Magheru drept inspector-general, cu un statut contradictoriu, plasat între voluntariat şi serviciu obligatoriu. În ciuda imaginii eroice care însoţeşte Garda Naţională în istoria revoluţiei, ea nu a fost dorită din mai multe motive: 1. Teama că va produce o reacţie violentă din partea Rusiei şi a Imperiului otoman. 2. Tendinţa de a limita atribuţiile ei la o activitate specifică unei miliţii orăşeneşti. 3. Teama că ar putea fi

folosită pe cîmpul de luptă în timp de război, oamenii săi nefiind pregătiţi sau instruiţi pentru a înfrunta trupe regulate ale unei armate străine. 4. Teama că prin Garda Naţională s-ar putea crea un corp înarmat al partidei liberale radicale cu care să acţioneze în tulburări civile de extracţie politică. Din lipsă de arme de foc, Garda Naţională a fost dotată cu suliţe: „Situaţia era tulbure şi guvernul nesigur, aşa că orice svon despre venirea ruşilor sau turcilor, aducea după sine dizolvarea gardei. Nu se dispunea de arme, cele date de Arsenalul armatei fiind stricate, iar cele date de unităţile armatei prea puţine. De aceea, guvernul a recurs la înarmarea gardiştilor cu lănci, în care scop a ordonat concentrarea tuturor fierarilor"[103]. În timpul revoluţiei din 1848, Garda Naţională a suferit cele mai multe dezertări şi a reprezentat cel mai clar exemplu al distanţei care separa declaraţiile politice de faptele unei voinţe luptătoare. Ea a devenit în scurt timp subiect de ironii, apoi de îngrijorare pentru caracterul său partizan liberal din deceniile următoare şi a fost imortalizată, în aspectele sale improvizate, de geniul lui I. L. Caragiale. Pe fondul tribulaţiilor Gărzii Naţionale, un alt fenomen a trecut aproape neobservat. Exista un loc unde se găseau şi arme şi oameni – destul de mulţi – hotărîţi să lupte. Pregătirea lor militară nu era completă, în schimb aveau tradiţie, ierarhii militare precise şi conducători încercaţi. Acest loc era Oltenia. Oamenii porniţi cu drapelele tricolore în frunte spre Islaz şi dincolo de Islaz, conduşi de panduri şi de „oamenii de la 1821", aveau avantajul unei „conştiinţe de luptă", a unei experienţe şi al unui ideal. Mulţi dintre ei ţineau în mînă arme de foc. Dintr-un ordin al guvernului revoluţionar, aceste arme au fost retrase de la luptătorii olteni, sub pretextul că vor fi reparate, şi, de frica armatei otomane, au fost distruse[104]. Cînd oltenii s-au ridicat pentru apărarea revoluţiei de intervenţia

---

[103] Gen. Radu Rosetti, *Garda Naţională. Scurt istoric. Rostul ei în războiul din 1877-1878*, „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice", Seria III, Tomul XXV, Mem. 10, Monitorul Oficial, Bucureşti, 1943, p. 6 (488).

[104] Nicolae Iorga, *Cugetători români de acum o sută de ani*, p. 27 (725).

militară otomană, mulţi au fost trimişi înapoi. Politica pe care o aplica atunci guvernul revoluţionar era de împiedicare a oricărei provocări. Este şi motivul pentru care singurul episod militar al revoluţiei a fost produs de nişte pompieri, cei din Dealul Spirii, aflaţi sub conducerea colonelului Zăgănescu. Celebra replică a lui Bălcescu: „Ce ziceţi voi de revoluţia asta, care se dovedeşte posibilă, chiar în clipa în care se prăbuşeşte?", aparţine exclusiv literaturii[105].

În acest loc al analizei istoriografice se deschide o temă sensibilă. Slăbiciunile puterii revoluţionare instalate la Bucureşti îşi aveau oare sursa în intervalul prea mare al nivelului de conştiinţă politică dintre tinerii revoluţionari şi populaţie, de unde şi numărul redus de aderenţi? Realitatea demonstrează că punctul sensibil se afla în alt loc. Revoluţionarii greşiseră pur şi simplu revoluţia. În timp ce la Paris avusese loc o *revoluţie burgheză*, condusă de lideri socialişti care reuşiseră să scoată pe străzi muncitorimea şi burghezia, în România aceste clase nu existau decît în forme incipiente urbane, motiv pentru care ceea ce putea duce la succes acţiunea era doar o *răscoală*. Pentru asta era nevoie de un mesaj simplu şi popular, de lideri ţărani sau apropiaţi de ţărani (cum au fost Tudor Vladimirescu şi Avram Iancu) şi de reforme rurale imediate. Lupta disperată a lui Bălcescu de a produce o îmbunătăţire a soartei ţăranilor prin comisia de împroprietărire avea acest scop, după ce şi-a dat repede seama că revoluţia pariziană nu putea fi repetată în Ţara Românească. Din acest punct de vedere, partea de revoluţie din Muntenia a fost minoră în comparaţie cu revoluţia din Transilvania, care s-a făcut de către ţărani aflaţi într-un alt stadiu al conştiinţei naţionale şi sociale. Bucureştii nu a dat revoluţiei decît lideri: Nicolae Bălcescu, Nicolae şi Ştefan Golescu, C. A. Rosetti, Ion C. Brătianu.

Raportul între ideal şi tentativa de punere în practică a acestuia a avut prea multe momente de improvizaţie. De ambele

---

[105] Camil Petrescu, *Bălcescu*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1966, p. 118.

părţi. Beizadeaua Constantin Cantacuzino, de exemplu, incriminat de istorici şi literaţi pentru trădarea de a accepta oferta otomană în momentul invaziei, a ajuns în această situaţie printr-o confuzie de nume din partea Porţii: „Reşid Paşa desemnase de caimacam pe Costache Cantacuzino, crezînd că era frate-so Grigorie, pe care îl cunoscuse la Paris"[106].

Din punctul de vedere al subiectului analizei de faţă, documentul fundamental al acestei secvenţe a revoluţiei române din 1848 este *Instrucţiunea* emisă de guvernul revoluţionar în iulie pentru uzul comisarilor de propagandă. Text relevant pentru dimensionarea exactă a implicării naţiunii în actul revoluţionar, *Instrucţiunea* înfăţişează doza de realism a boierimii iniţiatoare de reformă: „Comisarii mai erau însărcinaţi să facă să înţeleagă pe săteni, că astăzi sunt *liberi*, şi să le explice acest cuvînt «foarte greu de înţeles» pentru ei; a-i face să priceapă «că Dumnezeu a făcut pe toţi oamenii deopotrivă; că cel ce suferă a fi bătut de oricine, se pune în rîndul vitelor; că ministrul, administratorul, subadministratorul nu sunt stăpînii lui; că el va fi proprietar şi nu rob ca pînă acum»"[107]. Un ecou al slabei pregătiri a populaţiei pentru a înţelege procesul complex dezvoltat în Europa primei jumătăţi a secolului al XIX-lea găsim şi în scrisoarea trimisă din Cernăuţi la 11 octombrie 1848 de Mihail Kogălniceanu fratelui său, care îi pusese la dispoziţie un document propriu reformator: „Hîrtia ce mi-ai dat îi prea bine scrisă ca stil şi-ţi fac complimente, însă ca *adevărată cunoştinţă a ţării nu.* Vrei ca Moldova să se apere în contra R(usiei), cînd ea n-a fost în stare de a se scula în contra unui ticălos domn ca Sturza? Şi apoi, acum proclamaţiile sunt de prisos"[108]. Această distanţă firească între planul intelectual al procesului revoluţionar şi poporul român, ca nucleu determinant al naţiunii, nu trebuie împinsă spre proiecţia în derizoriu a revoluţiei românilor din 1848. Fenomenul a fost

---

106 Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, vol. 1, p. 61.

107 A. D. Xenopol, *op.cit.*, p. 258.

108 Petre V. Haneş, *M. Kogălniceanu. Scrisori din exil*, Editura Societatea Prietenii Istoriei Literare, Bucureşti, 1934, p. 19.

general european. Insurecţiile succesive, războiul civil şi revoluţiile declanşate în toată Peninsula Italică între 1820 şi 1831 – mai ales cea de la Neapole, simultană cu mişcarea lui Tudor Vladimirescu – au cunoscut aceeaşi lipsă de legătură cu naţiunea în numele căreia se desfăşurau: „Propaganda societăţilor secrete continua să fie activă, dar nu obţinea rezultate concrete decît în armată, la nobilime şi la burghezie. Poporul, precum cel din Neapole, nu înţelegea nimic, dar, cu excepţia din urmă a piemontezilor, avea înţelepciunea să se abţină"[109]. Concepută în spaţiile intime ale francmasoneriei speculative republicane, revoluţia a făcut numeroase victime inconştiente pînă să trezească lumea la un nou mod de viaţă.

Transilvania. În Transilvania, revoluţia românilor a avut o dezvoltare mult mai amplă şi mult mai profundă. Ea a conţinut, în primul rînd, o bază realistă prin calitatea sa de *revoltă ţărănească* iniţiată şi condusă de o intelectualitate laică şi ecleziastică endogenă, iar în al doilea rînd a beneficiat de *tema naţională* care a asigurat de la început unitatea claselor. Din acest punct de vedere, conştientizarea naţionalităţii la românii ardeleni era mult mai avansată şi, în consecinţă, asigura o motivare directă, fără medierea unui model occidental. În Ardeal nu era nevoie de propagandă, ci de comunicare. Pe de altă parte, enunţul-simbol al lui Nicolae Bălcescu: *revoluţia generală fu ocazia, iar nu cauza revoluţiei române* este mult mai veridic în Transilvania, unde apelul la inspiraţia revoluţiei ungare este doar un pretext facil. Atît timp cît răscoala lui Horea, mişcările înregistrate cu ocazia acţiunii lui Tudor Vladimirescu şi ale revoluţionarilor ce i-au urmat au fost fundamentate de problema naţionalităţii, nu se poate vorbi de revoluţia românilor din Transilvania ca de o anexă a revoluţiei ungare din 1848. Atît timp cît programul revoluţionar ungar de la Pojon şi Buda conţinea încă de la început cererea unilaterală de unire a Transilvaniei cu Ungaria, nu putem accepta în termenii seriozităţii o influenţă ungară asupra ridicării românilor, cauza

---

[109] Albert Falcionelli, *Les sociétés secretes italiennes. Les Carbonari – La Camorra. La Mafia*, Editura Payot, Paris, 1936, p. 61.

revoltei fiind fundamental opusă. Aşa cum s-a văzut, în şedinţa solemnă din 11 aprilie a parlamentului imperial se aproba cererea revoluţionarilor unguri cu o argumentaţie complet falsă: „Se aprobă unirea desăvîrşită (*die vollstaendige Vereinigung*) a Transilvaniei cu Ungaria, sub un singur guvern, pentru că aceasta este cerută de înfrăţirea şi unirea popoarelor conlocuitoare, precum şi de necesitatea prezentă a reprezentării neamurilor acestor două ţări (*Schwesterlaender* = ţări surori, în original), pe bază de egalitate, în primul parlament"[110]. Or, este cunoscut că ridicarea la revoltă a românilor transilvăneni a avut drept geneză lista completă a revendicărilor revoluţionare europene şi în primul rînd principiul naţionalităţii, care presupune autodeterminare şi constituirea statului independent. Teoria influenţei decisive ungare asupra revoluţiei transilvănenilor se menţine şi pentru faptul că în epocă a existat un scenariu comun pentru ambele *ţări*, lansat în Occident şi care planificase o dezvoltare a fenomenului revoluţionar în cascadă, pe traseul radiant născut la Paris.

Dacă acceptăm ideea conform căreia „concomitenţa mişcărilor revoluţionare din întreaga Europă dovedeşte prin ea însăşi că planul de acţiune fusese unitar"[111], atunci va trebui să admitem că au existat o strategie şi o tactică ale acestui plan. Strategia este clară: emanciparea naţiunilor şi constituirea statelor moderne, la care trebuie să adăugăm împlinirea aspiraţiilor umaniste (utopice). Tactica însă presupunea un focar extrem de puternic, în stare să iradieze pe tot continentul împotriva unor adversari redutabili: imperii bogate şi civilizate, Biserica romano-catolică, insularitatea britanică, despotismul rusesc, antisemitismul economic, sistemul conservator feudal. Toţi aceşti inamici trebuiau învinşi, iar unii dintre ei aveau la dispoziţie toate instrumentele represiunii. Iniţial, centrul trebuia să fie Italia, dar eşecul aderenţei maselor la mişcările revoluţionare burgheze din

---

110 Mihail Popescu, *Documente inedite privitoare la Istoria Transilvaniei între 1848-1859 din actele Arhivei de Stat a Ministerului de Interne şi Justiţie dela Viena*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1929, p. V.

111 Alexandru Marcu, *op. cit.*, p. 6.

ultimele decenii, precum şi faptul că motorul acţiunii era cel al unităţii, nu al emancipării sociale, a obligat soluţia de a adopta un definitoriu caracter militar. Rezolvarea problemei unităţii italiene, aşadar, avea nevoie de conflict armat. Simbolul acestuia a fost Giuseppe Garibaldi. Dar în momentul în care revoluţia a izbucnit acolo unde avea şi tradiţie şi mediu, în Franţa, portdrapelul a devenit Louis-Napoleon Bonaparte. Constanta sa tactică în acţiunea de influenţare a emancipării naţiunii italiene a fost producerea diversiunii pe scară largă, lovind în Imperiul austriac la marginile sale. Doctrina lui Ordîn-Naşciokin: *să nu legi prietenie cu vecinii, ci peste capul vecinului* este valabilă şi astăzi. Ea a stat la baza relaţiilor privilegiate între Italia şi Ungaria de mai tîrziu, care au dus, printre altele, şi la Dictatul de la Viena. Aşadar, dacă ideatic, doctrinar şi strategic revoluţia era destinată tuturor naţiunilor, tactic Franţa avea primordial nevoie de revoluţia românilor şi a ungurilor pentru a-şi uşura intervenţia, inclusiv militară, în Italia. Eşecul revoluţiilor din Ungaria şi Principatele Române nu a avut drept cauză principală neconcordanţa fundamentală între programele celor două entităţi, dar ea a contat la disoluţia rapidă a planului. Declanşarea conflictului ungaro-român nu exclude folosirea mişcărilor revoluţionare din Ungaria şi Principatele Române de către Franţa ca sursă a punerii Austriei în situaţia de a lupta pe două fronturi. Tot aici trebuie arătat că ideea „putrefacţiei" marelui imperiu central european nu rezistă prea bine în faţa unei analize serioase asupra tendinţelor liberale iniţiate de iluminism şi care ar fi produs o emancipare graduală. Înseamnă încă a merge prea departe, adică pînă la a ne întreba dacă revoluţiile şi cele două războaie mondiale puteau fi evitate. Oricît de fantezistă ar părea această întrebare, ea este pusă tot mai des de istoricii şi analiştii care se apleacă din nou, cu mai multă atenţie, asupra *caracterului comunist şi obstinat republican* al iniţiatorilor revoluţiei europene din 1848. Dacă în epocă nu se prea ştia, acum se cunoaşte şi ce înseamnă comunismul şi cum poate supravieţui ideal monarhia în state puternice şi exclusiv moderne. Napoleon însă – la fel cum va fi şi Cuza mai tîrziu – va reprezenta acel conducător convins, înzestrat cu

misiunea de a pune în aplicare doctrina unor ideologi, dar cu mijloacele statului. Cazul „provocării" revoluţiei din Transilvania, în versiunea analizată aici, primeşte astfel un argument decisiv: „Încă din 1848, Cavour îşi avea formulată concepţia în politica orientală, concepţie care nu se depărta prea mult de aceea a tuturor oamenilor de stat italieni contemporani: emanciparea Piemontului şi neatîrnarea tuturor italienilor, *folosind întru aceasta revolta naţionalităţilor din Orient, preconizată de Mazzini.* În realismul său, Cavour nu putea concepe teoretic şi ideologic această revoltă, care nu-i putea apărea drept scop, *ci drept sigur mijloc* pentru realizări imediate în Italia"[112].

Cu inteligenţă, din intuiţie sau pur şi simplu din scrupulozitate – nu ştim – Parlamentul imperial cere ca validarea unirii Transilvaniei cu Ungaria să treacă mai întîi prin Dieta ardeleană. Această cerere a excitat nerealismul tipic ungar şi a dus la un sistem de alegeri restrictiv în care românilor majoritari le reveneau cele mai puţine mandate, deputaţii aveau obligaţia să cunoască şi să folosească numai limba maghiară, iar cenzul limita şi mai mult accesul reprezentanţilor. Din cu totul alt motiv – dar tot fundamental etnic şi lingvistic – saşii se vor considera şi ei nedreptăţiţi. Rupţi de centrul german, ei se apropiau firesc de majoritatea românească dispusă să accepte păstrarea identităţii săseşti şi a privilegiilor. Planificatorii occidentali ai revoluţiei au făcut din start o greşeală: ei au însărcinat pe liderii unguri să transfere revoluţia din Ungaria în Transilvania, aceştia au adoptat soluţia revoluţionării integrate, cu Transilvania ca parte a Ungariei, iar românii au aflat despre insurecţiile din marile capitale europene indirect, mult mai tîrziu şi deformat. Este motivul pentru care, deşi revoluţia pariziană avusese loc în februarie, românii se activează numai *după* decizia imperială din 11 aprilie. În momentul în care intelectualitatea transilvăneană a înţeles adevăratele scopuri ale revoluţionarilor unguri, mesajul unitar al acesteia a

---

[112] *Ibidem*, p. 12 (Alexandru Marcu adaugă la această constatare şi definiţia celebră a ducelui de Gramont: „Creează dezordinea, spre a avea dreptul să restabilească ordinea").

fost rostit fără ezitare: *Nici o unire cu ungurii, pînă nu vor trata cu românii ca naţiune liberă!*[113] Enunţul urma a fi susţinut de mari adunări populare. Prima a fost programată în ziua de 30 aprilie(stil nou) şi a fost interzisă de autorităţi. Dar liderii Avram Iancu, Ioan Buteanu şi Alex. Papiu-Ilarian îşi asumă riscul chemării ţăranilor în faţa catedralei din Blaj, unde, sub pretextul ţinerii slujbei de Duminica Tomii, sunt enunţate unele revendicări revoluţionare. Istoriografia a păstrat două versiuni ale desfăşurării acestei adunări.

1. Prima vede în Adunarea din 30 aprilie scînteia revoltei: „Reprezentanţii autorităţii publice, care aveau de gînd să citească ordinul de dizolvare a adunării, nu ajung la cuvînt. Spiritul de nesupunere se va transmite astfel şi asupra maselor, care încep să-şi bată joc de neputinţa guvernului"[114]. Liderii se retrag apoi în biserică şi hotărăsc convocarea unei mari adunări la 3/15 mai. Moţii întorşi în satele lor refuză supunerea la obligaţiile venite din condiţia de iobagi şi încep pregătirile pentru adunarea de la Blaj, pregătiri care includ dezvoltarea unei organizări militare.

2. Prima versiune este infirmată de martorul ocular Timotei Cipariu care descrie atitudinea trupelor imperiale trimise la faţa locului şi poziţia celor 3-4 mii de români faţă de acestea: „Amîndouă corpurile [militare imperiale – n.a.] steteră într-a lor puseciune nemişcate pîn la trei ore după-amiazăzi, cînd poporul începu a se despărţi între vivate repeţite să *trăiască împăratul Ferdinand! Să trăiască ostaşii împăratului!*"[115] Contradicţia evidentă între cele două versiuni vine din faptul că una este eroic-legendară, iar cealaltă documentară.

Ansamblul documentelor păstrate şi mişcările diferiţilor lideri transilvăneni, precum şi influenţa constantă din partea revoluţionarilor munteni şi moldoveni, demonstrează că la Adunarea de la Blaj din 30 aprilie mesajul s-a limitat la problema

---

[113] Mihail Popescu, *op. cit.*, p. X.
[114] Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 52.
[115] Cornelia Bodea, *op. cit.*, vol.1, p. 434.

liberalizării iobăgiei în cadrul programului revoluţionar ungar şi la măsura în care, îmbrăţişînd reforma agrară propusă de acesta, se poate accepta unirea cu Ungaria. Versiunile se ciocnesc şi în privinţa poziţiei unui actor principal al revoluţiei, Simion Bărnuţiu – om de legătură cu mişcarea revoluţionară europeană şi cu lojile francmasonice implicate – care ar fi lansat aici primele semnale politice. De la faţa locului, Timotei Cipariu relatează însă altceva: „Poporului doritor de a-l auzi le recomandă pacea, *ascultarea de mai mari*, aşteptarea în pace pîn-la adunarea naţională şi dieta ţărei, cînd toate dorirele poporului român se vor împlini din *împreuna înţelegere a tuturor mai înţelegătorilor români şi staturilor ţărei*"[116]. În *Apelul* pentru a doua adunare de la Blaj apare tema pericolului reprezentat de manevrele armatei imperiale şi li se cere ţăranilor să vină înarmaţi „însă nu pentru aceea ca să vă răsculaţi împotriva cuiva. *Dumnezeu să vă ferească de aşa ceva*, ci numai pentru aceea ca să vă puteţi apăra dacă cineva ar îndrăzni să se ridice împotriva voastră"[117]. Studierea atentă a nuanţelor degajate de acest document dezvăluie un vehicul de comunicare între intelectualitatea revoluţionară şi ţărani, în contextul derutei generate de forţa problemei sociale în raport cu problema politică, al preluării iniţiativei de către revoluţionarii unguri şi al posibilei deturnări a sensului ridicării maselor româneşti de la scopul lor real: problema naţională. Pe de altă parte, Bărnuţiu şi alţi revoluţionari legaţi de unitatea emancipării Principatelor Române, se simţeau ameninţaţi de represaliile autorităţii imperiale, care vedea în ei nişte agenţi *daco-români* extrem de periculoşi. Ei erau periculoşi tocmai pentru că îi direcţionau pe români de la problema iobăgiei la problema autodeterminării. Lucrul acesta apare cu mai multă evidenţă spre finalul *Apelului*, în care raporturile nucleului intelectual naţionalist cu ţărănimea dezvăluie o anumită limită a implicării: „Noi de aceea vă dăm de ştire ca să nu fim învinuiţi şi să nu ne

---

116 *Ibidem*, p. 435.
117 *Ibidem*, p. 445.

blestemaţi că nu v-am arătat calea libertăţii şi scăparea din robia de astăzi de care ţine fericirea voastră în viitor"[118]. În acest context ţîşneşte în avanscena istoriei Avram Iancu, cel care avea să preia iniţiativa de la unguri, dar şi de la intelectualii transilvăneni. Atent observator al Adunării din 30 aprilie şi excelent analist al crizei, Iancu se instalează la conducerea componentei dinamice a revoluţiei: „Conjunctura politică distribuise rolurile între trei conducători: lui Bărnuţiu ideologia, lui Şaguna diplomaţia şi lui Avram Iancu acţiunea împotriva asupritorilor. Bărnuţiu nu era un agitator. *Gîndirea lui era puţin accesibilă mulţimii*; ea trebuia tălmăcită şi acest rol şi l-a asumat tineretul. Iancu era omul faptei, dar preţuia mult pe Bărnuţiu ale cărui cuvinte «erau sancta scriptura pentru el»"[119]. Decizia marelui comandant român a fost poate influenţată şi de atitudinea unitară şi dură cu care au întîmpinat saşii manevrele revoluţionarilor unguri. Saşii se înarmează rapid în această perioadă şi produc cele mai categorice declaraţii antimaghiare. Corespondentul ziarului budapestan „Nemzeti Politikai Hirlap" constata existenţa unei influenţe ruseşti asupra saşilor, pusă în legătură cu lupta pentru sfera de influenţă în regiune: „La ştirea mişcărilor, [saşii – n.a.] au ţinut o adunare populară, la care au fost chemaţi şi locuitorii maghiari şi valahi. Dar cu ocazia primei manifestări au strigat «afară cu maghiarii» (*aus mit Magyaren*) şi pe maghiarul dornic de a vorbi l-au tras jos pur şi simplu de pe tribună [...] Cu un cuvînt, domnii mei, aici, «stăm prost» (*muszkaul allunk*), şi, «stăm prost» cu atît mai mult cu cît din spre Bistriţa 40 000 de muscali pot ajunge aici în timp de două ori douăzeci şi patru ore, şi trebuie să aibă o logică îngrozitor de redusă acela care adună în alambicul minţii

---

[118] *Ibidem* (textul este tradus în româneşte din maghiară, după ce acesta fusese tradus din originalul românesc. Nu ştim, aşadar, dacă folosirea cuvîntului *fericire*, un neologism pentru Transilvania anului 1848, făcea parte din vocabularul intelectualilor emancipaţi şi neadaptaţi la nevoia mesajului direct şi frust).

[119] Victor Jinga, *Probleme fundamentale ale Transilvaniei*, Editura Tipocart, Braşov, 1995, p. 434.

evenimentele, dar nu poate conchide că aroganţa provocatoare a saşilor se bazează numai pe alianţă rusească"[120]. În întreaga desfăşurare a evenimentelor din Transilvania, activitatea agenţilor ruşi nu trebuie ignorată.

La 13 mai 1848 (stil nou), sîmbătă seara, în condiţii de perfectă orientare în teren, Avram Iancu apare la Blaj în fruntea a 10 000 de moţi constituiţi în subunităţi paramilitare, cu conducători recunoscuţi şi capabili atît de planificarea precisă a traseelor de deplasare, cît şi de comunicare între cete. „O astfel de oaste, cu un astfel de conducător, a sporit încrederea oamenilor în puterea lor, în izbînda cauzei lor, mai ales că, după pilda muntenilor [moţilor – n.a.], alte asemenea oştiri puteau fi organizate, numeroase şi disciplinate."[121] A doua zi are loc întrunirea comitetului naţional în catedrală şi Simion Bărnuţiu dă citire unei ample cuvîntări, analiză a raporturilor între unguri şi români, din care fraza esenţială este *ştergerea şerbitutei cea de astăzi o învenineză cu uciderea naţionalităţii*. Intelectualitatea transilvăneană lansa de fapt o campanie aproape disperată pentru a împiedica atragerea ţăranilor în capcana liberalizării sociale cu preţul deznaţionalizării. Îi veneau în ajutor programul general al revoluţiei europene şi acţiunile de sprijin ale revoluţionarilor moldoveni şi munteni, care aveau în gruparea radicală a lui Ion C. Brătianu militanţi consecvenţi şi cu o viziune mult mai extinsă asupra problematicii naţionale. Pe 15 mai 1848 (stil nou) are loc o mare adunare în faţa catedralei în prezenţa a peste 30 000 de români la care urma să fie citit programul naţional, dar din cauza permanentei afluenţe de participanţi şi a pericolului apariţiei unor dezordini, adunarea se mută pe un cîmp din apropiere cunoscut cu numele de Lunca grecilor. Aici, în prezenţa unei mulţimi estimate între 40 000 şi 60 000 de români sunt rostite cele patru puncte ale Declaraţiei cunoscută mai tîrziu ca *Proclamaţia de pe*

---

[120] Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 437.

[121] Ştefan Pascu, *Avram Iancu*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1972, p. 81.

Cîmpia Libertăţii de la Blaj. Punctul 4 era un jurămînt de credinţă faţă de împăratul austriac, de patrie şi de naţiunea română:

„Eu, N. N., jur în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh Dumnezeului celui viu cum că voi fi pururea credincios împăratului Austriei şi marelui principe al Ardealului Ferdinand I şi augustei Case austriace, amicilor maiestăţii şi ai patriei voi fi amic şi inimicilor inamic, cum că ca român voi susţinea totdeauna naţiunea noastră română pe calea dreaptă şi legiuită şi o voi apăra cu toate puterile în contra oricărui atac şi asupriri.

Nu voi lucra niciodată în contra drepturilor şi a intereselor naţiunii române, ci voi ţinea şi voi apăra legea şi limba noastră română, precum şi libertatea, egalitatea şi frăţietatea; pe aceste principe voi respecta toate naţiunile ardelene, poftind egală respectare de la dînsele; nu voi încerca să asupresc pre nimenea, dar nici nu voi suferi să ne asuprească nimenea.

Voi conlucra după putinţă la desfiinţarea iobăgiei, la emanciparea industriei şi a comerţului, la păzirea dreptăţii, la înaintarea binelui umanităţii, al naţiunii române şi al patriei noastre. Aşa să-mi ajute Dumnezeu şi să-mi dea mîntuirea sufletului meu. Amin!"

Jurămîntul este textual un compromis între necesitatea asigurării sprijinului imperial împotriva acţiunii ungare, programul revoluţionar european, mesajele umaniste francmasonice şi afirmarea identităţii naţionale. El nu-l putea satisface în totalitate pe Avram Iancu, pentru că reprezenta în continuare un produs intelectual teoretic şi pentru că încerca să facă neobservată problema cea mai acută: conflictul ungaro-român. Să nu uităm că el este încă de timpuriu adeptul soluţiei militare, cu lancea, ca Horea!

În ciuda numărului mare de intelectuali revoluţionari implicaţi în evenimente, Avram Iancu s-a dovedit singurul vizionar realist. La 29 mai (stil nou), Dieta întrunită la Cluj decretează unirea Transilvaniei cu Ungaria, ignorînd memoriul înaintat de români. Urmează, după un scenariu deja cunoscut, represiunea brutală a ungurilor împotriva românilor. Instigaţi de comitele suprem din

Alba Iulia, grăniceri secui şi membri ai gărzii cetăţeneşti maghiare din Aiud asasinează în satul Mihalţ doisprezece români şi rănesc alţi nouă. Comitetul Naţional Român întrunit de urgenţă marchează de data asta şi mai evident diferenţele de program din interiorul său, aducînd învinuiri „tinerimii", adică lui Iancu şi camarazilor săi, pentru că i-a amăgit pe mihălţeni „să nu se supună poruncilor mai înalte". Indignat, Avram Iancu jură să răzbune sîngele vărsat şi pleacă în munţi pentru reorganizarea detaşamentelor sale. Pe măsură ce comitetul se afundă şi mai mult în compromis, urmînd de fapt calea scenariului francez şi francmason de lovire a Imperiului austriac printr-o integrare şi luptă comună ungaro-română, Iancu trece la pregătirea cu şi mai mare îndîrjire a planului de luptă. Luptătorii din munţi, purtînd ca semn de recunoaştere frunza de stejar, sunt antrenaţi acum după toate principiile militare, obişnuindu-se cu alarma şi mobilizarea: „Tribunul Ciurileanu povesteşte, de asemenea, că la 22 iunie «s-a făcut o demonstraţie generală în munte». S-au tras clopotele în dungă, din muntele Găina încoace, prin Vidra, Albac, Scărişoara şi în toate celelalte comune, strigîndu-se: «La arme!». Manevra a fost organizată «ca să se convingă dacă la timpul binevenit se va scula poporul sau nu»"[122].

A urmat un an de lupte care aduce adevărata glorie revoluţiei românilor din secolul al XIX-lea. Avram Iancu este figura centrală, imposibil de contestat, a acestei mişcări de emancipare naţională petrecute în toate provinciile româneşti şi care a lăsat urme autentice pînă astăzi. El a spălat, prin consistenţa şi durata acţiunilor sale, toate păcatele de suficienţă ale confraţilor transilvăneni, munteni şi moldoveni. Avram Iancu este unul din puţinele cazuri în care mitologia nu depăşeşte realitatea istorică, legenda sa luînd o turnură exclusiv culturală, dar pozitivă, curăţată de imaginarul strident al populismului. Din acest motiv, în zona Arieşului şi astăzi locuitorii vorbesc despre el cu firescul unei

---

122 Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 72.

prezenţe vii care tocmai a trecut prin locul respectiv. Este un fenomen unic în imaginarul popular românesc, în care altfel abundă ruptura de realitate. Avram Iancu ar trebui să ocupe un loc cu atît mai important în istoria românilor cu cît nu a putut fi deturnat de la programul său politic nici de fraţii săi munteni, în frunte cu Nicolae Bălcescu, reprezentant de frunte al unui scenariu nepotrivit românilor şi exponent al unei soluţii politice nerealiste. Istoriografia română are obligaţia să schimbe centrul de greutate în teza clasică a relaţiei Iancu – Bălcescu, eroul transilvănean fiind din toate punctele de vedere superior, deoarece a acumulat prin viziunea politică, prin legătura socială şi prin calităţile militare statura de *conducător* al românilor. El este primul dintr-o serie trist de scurtă de conducători, în care nu se mai înscriu, cu greşeli şi merite, decît Alexandru Ioan Cuza, Ionel I. C. Brătianu şi Ion Antonescu. Toate celelalte figuri istorice, pline de merite şi înflăcărate de acelaşi nobil patriotism, acoperă gloria meritată doar a unor fragmente de ideal.

*

Prezentarea revoluţiei din 1848 din Europa şi, implicit, din România ca un eveniment inevitabil, produs de atingerea unui anumit stadiu al societăţii umane, în care burghezia este împinsă de legităţi economice către o afirmare violentă a nevoilor sale se află la baza unei istoriografii sprijinită pe social, dar pe socialul din alte ţări. Societăţile avansate din Occident ar fi explodat sub presiunea creată de conflictul între clase şi scînteile sale ar fi incendiat şi celelalte state europene. În realitate, nici astăzi nu este sigur că revoluţia din 1848 a fost un fenomen obiectiv, şi nu unul pregătit şi pus în aplicare de o minoritate revoluţionară capabilă să influenţeze, în primul rînd cu ajutorul unor imense fonduri financiare, o populaţie mereu nemulţumită – ca şi astăzi –, dispusă la o schimbare care să aducă o nouă şansă pentru fiecare sau, pur şi simplu, *ceva* care să facă să-i meargă mai bine. Apariţia muncitorimii nu a presupus peste tot şi automat conflictul revoluţionar

cu cei bogaţi. Revoluţia din 1848 a venit tîrziu în raport cu apariţia şi funcţionarea relaţiilor capitaliste. Ea doar a deschis un nou traseu al cărui primă bornă a fost *Manifestul Partidului Comunist*, plan de luptă pentru acţiunea terorismului de stat, pentru instalarea unei dictaturi a proletariatului în care mediocritatea preia puterea şi şi-o menţine prin exterminarea adversarilor. Spre şansa românilor de rînd, care s-au născut în lumea modernă conservatori şi anticomunişti, în ziua alegerii lui Cuza ca domnitor al Unirii, pe străzile Bucureştilor s-a strigat: *Trăiască boierii şi poporul!*

Capitolul II

PRIMA LOVITURĂ DE STAT
2/14 mai 1864

Moto:
Totul pentru ţară.
Nimic pentru noi.

BARBU CATARGIU

Istoriografia românească a consemnat data de 24 ianuarie 1859 ca un moment remarcabil al înscrierii statului român în modernitatea secolului al XIX-lea. În acea zi de sîmbătă, domnitorul Alexandru Ioan I Cuza era ales la Bucureşti în calitate de prim şef de stat român al erei moderne, conducător al unui nucleu teritorial format din Ţara Românească (fără Dobrogea) şi Moldova (fără Basarabia şi Bucovina). Mai lipseau atunci Transilvania şi Banatul, graniţa vremelnică la vest urmărind aproximativ (şi cumva absurd pentru cei de astăzi) valea Cernei, oprindu-se abrupt în Dunăre, la Orşova. Data de 24 ianuarie 1859 a fost înscrisă în istorie ca „Ziua renaşterii naţionale"[123], deoarece atunci s-a dat expresie voinţei de unitate a naţiunii române, iar această opţiune populară a luat forma administrativă a unei structuri statale formate din cele două provincii. Prin „voinţă naţională" trebuie să înţelegem un sentiment cvasigeneral de apartenenţă la o ţară, la un popor vorbitor al aceleiaşi limbi, la o tradiţie istorică de continuitate (asimilată prin modalităţi mitologice de locuitori şi prezentată prolix de istorici), sentiment dominant exprimat public de liderii săi spirituali şi politici. Patria era

---

[123] M. Constantinescu, C-tin Daicoviciu, Şt. Pascu, *Istoria României – compendiu*, Editura Didactică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1970, p. 342.

în acel moment distanţa de la satul său pînă la ultimul loc în care ciobanul plecat în transhumanţă se putea înţelege cu semenii săi în aceeaşi limbă. Patria era tot locul unde ţăranul găsea aceeaşi jurisdicţie sătească veche, acelaşi port, aceleaşi obiceiuri. Patria mai era şi amintirea recentă asupra mişcării revoluţionare a lui Tudor Vladimirescu şi a revoluţiei din cele trei ţări româneşti care produseseră deja un prim strat de populaţie conştientă politic. Din mediul cărturăresc şi preoţesc ajungea în sate şi imaginea vagă a unui trecut eroic, dar şi evenimente internaţionale recente: „Apoi intrînd în cetate, în Pariz, împăratul Alexandru şi cu craiul-prusul şi aşăzăndu-să în orănduitele palaturi, asemene şi oştile, miniştrii stăpănirii cei împreunate cu plenepotenţiarii lui Napoleon Bonaparte prin divan hotărăsc aşa: «Napoleon Bonaparte, cel ce au fost înpărat al franţozilor, să lapădă de coroana franţozască şi de cea italienească şi să trimite în ostrovul anume insula Elba, ca acolo să petreacă pănă la sfărşitul vieţii lui înpreună cu tot neamul lui»"[124]. Pe acelaşi traseu, dar cu originea la refugiaţii polonezi sau francezi ai războaielor napoleoniene, au ajuns şi poveştile ciudate despre o mare răscoală care a îndepărtat jugul boierimii în Franţa. Faptul că în alte ţări se petreceau lucruri care dărîmau ordinea nedreaptă a dat mişcării revoluţionare a lui Tudor Vladimirescu şi mişcării cărvunare din Moldova o anumită consistenţă în susţinerea populară. Negustorii itineranţi au constituit şi ei un vehicul foarte mobil al informaţiilor despre mersul întîmplărilor europene.

Preliminarii agitate pe tema Unirii

Asocierea litografiei lui K. Danielis, care înfăţişează intrarea lui Cuza în Bucureşti, cu data de 24 ianuarie a sugerat incorect o suprapunere de evenimente. Între alegerea de la Iaşi şi

---

124 Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf 1764–1815*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1987, p. 114.

intrarea în Bucureşti trecuse o lună agitată. Mai înainte, în perioada 5 ianuarie – 24 ianuarie se întîmplaseră cîteva lucruri extrem de importante pentru votul decisiv din capitala Ţării Româneşti. La începutul lunii ianuarie, Alexandru Ioan Cuza a fost acela care a refuzat soluţia propusă de Anastase Panu, deputat unionist moldovean, prin care unirea celor două Principate urma să fie realizată cu ajutorul armatelor celor două provincii. Panu întocmise un plan în 9 puncte menit să ducă la Unirea Principatelor „pe cale revoluţionară" sub un domn străin[125]. În ziua de 2 ianuarie, el prezentase amănuntele acestui plan grupării unioniste în casa fostului ministru de justiţie C. Rolla, cu care, ironia soartei, Cuza se bătuse în duel. Esenţa proiectului era formarea unui guvern comun la Focşani şi apărarea acestuia de armatele reunite ale celor două Principate. După alegerea lui Cuza la 5 ianuarie, Panu a modificat planul printr-un amănunt substanţial: noul domn să coboare la Bucureşti împreună cu guvernul şi armata sa pentru a impune Adunării muntene unirea *de facto militariter*.

Înainte să fie ales, Cuza era locţiitor al hatmanului Moldovei, dar ţinînd locul acestuia, adică şef al unei armate cu un efectiv de aproximativ 1 500 de militari şi cu ofiţeri devotaţi, care avuseseră deja ocazia să acţioneze în sprijinul Unirii la Iaşi, cu prilejul alegerilor pentru Adunarea ad-hoc, şi la Focşani în timpul unor tulburări diversioniste. Conform credinţei vremii, Armata Moldovei era mai bine pregătită şi înzestrată decît cea a Ţării Româneşti şi urma să constituie forţa de sprijin a unei acţiuni politice care „însemna o încălcare vădită a Convenţiei [de la Paris]"[126] din 1858. Deşi Panu îşi pusese mare încredere în voinţa lui Cuza şi încercase cu disperare să-l convingă pe consulul francez Victor Place să obţină aprobarea Parisului pentru această acţiune, poziţia rezervată a hatmanului a dus la eşuarea proiectului.

---

[125] N. Corivan, *Alegerea ca domn a lui Al. I. Cuza*, în *Cuza Vodă in memoriam*, Iaşi, 1970, p. 102.
[126] *Ibidem*, p. 103.

Dimitrie A. Sturdza, adversarul înverşunat de mai tîrziu al Domnului, pune pe seama dorinţei de putere a lui Cuza acest refuz, deoarece planul lui Panu pornea de la ideea domnitorului străin. Această acuzaţie nu stă în picioare din mai multe motive: atitudinea hatmanului la momentul primei variante a proiectului este anterioară propunerii sale ca domn de către partida unionistă; planul lui Anastase Panu vorbea de un principe străin, dar nimeni nu ştia cine o să fie acesta, dacă va accepta tronul sau dacă va fi acceptat de Marile Puteri; un marş al Armatei Moldovei spre Focşani ar fi lăsat graniţa cu Imperiul ţarist descoperită, or ştim că în timpul alegerilor pentru Divanul ad-hoc Cuza îşi plasase trupele pe frontieră pentru a împiedica o intervenţie rusească, acesta fiind principalul pericol extern identificat de el ca militar. Pentru a doua variantă a proiectului, o manevră a trupelor muntene de la Floreşti – Prahova spre Focşani pentru a reveni apoi la Bucureşti în forţă împreună cu trupele moldovene era nu numai nerealistă, dar şi contrară principiilor militare pe care Cuza le învăţase în cariera armelor; proiectul lui Anastase Panu mai conţinea însă un defect, major şi absolut: *lipsea inamicul*! Venirea trupelor reunite în Ţara Românească nu avea un inamic, la fel cum Unirea propriu-zisă nu-i diviza pe unioniştii de la Iaşi şi Bucureşti. Mesajele de la Bucureşti şi alegerea din 24 ianuarie au reprezentat un răspuns mai clar decît orice planificare subterană şi grandioasă: „Această alegere mai are o latură interesantă, anume că, deşi a constituit un triumf total al politicii franceze, ea a avut ceva atît de neaşteptat, atît de spontan chiar, încît nici cea mai înverşunată rea-credinţă nu-i poate acuza pe agenţii francezi de a fi acţionat pentru reuşita ei"[127]. Problema unei intervenţii militare la sud de Milcov a fost evocată mai tîrziu de cei doi protagonişti ai lojii francmasonice *Steaua Dunării,* Ion C. Brătianu şi Mihail Kogălniceanu. În ziua de 2 ianuarie, după prezentarea proiectului

---

127 *Românii la 1859 – Unirea Principatelor Române în conştiinţa europeană, Documente externe*, vol. I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 320 (Raportul Victor Place din 24 ianuarie).

lui Panu, Kogălniceanu telegrafia la Bucureşti lui Brătianu, anunţîndu-l că a scris o carte şi că ar dori să ştie dacă în Muntenia s-ar găsi abonaţi care s-o cumpere. Brătianu îi răspunde că s-ar găsi, dacă în Moldova, în primul rînd, sunt deja destui abonaţi. Sub acoperirea acestui mesaj inofensiv se afla de fapt expunerea proiectului venirii trupelor moldovene în Muntenia şi impunerea aceluiaşi domn ce urma să fie ales la Iaşi. Kogălniceanu întreba dacă sunt destui partizani ai acestei idei, iar Brătianu se interesa dacă în primul rînd la Iaşi există aceştia. Cercetînd tăria unui astfel de demers în Moldova, Kogălniceanu şi Panu s-au lovit de prudenţa hatmanului Cuza, căruia nici prin cap nu-i trecea că peste două zile va fi domn. Episodul este evocat şi de Kogălniceanu şi de Brătianu în timpul dezbaterilor parlamentare asupra contraproiectului de răspuns la adresa Tronului din 11 februarie 1863, moment în care deputatul muntean recunoştea „că, prin acea depeşe, ne întreba dacă Guvernul de acolo poate veni aici să răstoarne Căimăcămia şi să proclame Unirea"[128]. Motivaţia reală a eşuării acestui proiect este dată pînă la urmă tot de Brătianu: „Sunt încredinţat că nu e Guvernul interimar de atunci, care a fost cauza de nu aţi venit d-voastră în Bucuresci să faceţi Unirea, ci pentru că şi d-voastră şi noi am fost prea prudenţi"[129]. Este important de reţinut că au existat mai multe scenarii de rezolvare a problemei Unirii, negociate între unioniştii din Moldova şi Muntenia, şi că în faza finală (5 ianuarie la Iaşi şi 24 ianuarie la Bucureşti) cele două grupări unioniste au intrat cu soluţia Costache Negri pe tronul Moldovei şi cu Nicolae Golescu pe tronul Ţării Româneşti, urmînd ca după alegeri cei doi să cedeze tronul în favoarea unui principe străin.

Cu toate că proiectul deputatului Anastase Panu a fost identificat drept un demers exagerat, cumva radical, el rămîne expresia unei stări de spirit entuziaste care poate să pară deplasată, ridicolă, dar care a mişcat popoare în istorie. Trebuie subliniat

---

[128] D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 298.
[129] *Ibidem*, p. 299.

totuşi că această iniţiativă nu pornea dintr-o atitudine agresivă de cucerire, ci era soluţia pentru combaterea unei situaţii defavorizante Unirii: în Muntenia antiunioniştii aveau majoritatea.

Complotul lui Grigore Sturdza

Dubla alegere nu a fost lipsită de reacţie. O conspiraţie începută la Constantinopol a fost continuată la Iaşi şi a eşuat la Focşani. Ea are un debut ceva mai timpuriu, încă din 1853, cînd un fost ofiţer polonez din armata otomană. contele Nieczuja Wierzbicki (Murad bei), a încercat să-şi convingă mai mulţi compatrioţi să revină în Rusia pentru a fi amnistiaţi. Încercarea sa a eşuat. Mai tîrziu, mercenarul polonez a fost contactat la Eupatoria de bancherul evreu Şmul Rabinovici care i-a oferit o sumă de bani şi l-a sprijinit în pregătirea unei conspiraţii în Principatele Române cu scopul de a-l impune pe Grigore Sturdza domnitor al ambelor provincii. Polonezul Wierzbicki fusese aghiotantul lui Grigore Sturdza în Războiul Crimeii şi ambii activaseră ca ofiţeri în armata otomană. Un alt bancher implicat în finanţarea loviturii era evreul Leiba Kan (Kahane).

Partida Sturdzeştilor conspiratori încercase şi alte variante pentru obţinerea domniei Moldovei (ideea cu domnul unic este o diversiune lansată iniţial de gruparea sturdzistă) prin oferirea mai multor milioane pentru cumpărarea voturilor, încă din ianuarie 1858[130]. Pe toată întinderea anului 1858, Grigore Sturdza a pregătit o intervenţie de forţă cu ajutorul militarilor polonezi angajaţi prin intermediul lui Wierzbicki şi a lui Ostoja Chodylski, fostul aghiotant al lui Sadyk paşa. Iniţial, pregătirile îl vizau pe caimacamul Vogoride ca adversar. În decembrie 1858, la Iaşi se aflau 450 de militari şi agenţi polonezi, iar în toată Moldova aproximativ 1 200[131]. Cifra nu este exagerată dacă o comparăm

---

[130] *Românii la 1859...*, p. 303 (Raportul Victor Place din 18 ianuarie 1858).

[131] Gheorghe Duzinchevici, *Beizade Grigore Sturdza şi polonii (legături polone-române în anii 1858-1859)*, Editura Cartea Românească, Bucureşti. 1941, p. 14.

cu numărul cartuşelor turnate pentru ei la reşedinţa lui Franc Binder, în număr de 6 000, în condiţiile în care repartiţia lor era de 60 pentru fiecare om[132]. Corpul militar polonez urma a fi folosit de Sturdza la impunerea sa ca domnitor, dar mai ales ca gardă pretoriană după alegere, fapt pentru care le-a promis numirea în funcţii administrative importante şi la conducerea Armatei Moldovei. În paralel, beizade Sturdza acţiona pentru cîştigarea voturilor necesare numirii în calitate de caimacam, din care poziţie intenţiona să atace tronul. El însă a avut mari probleme în tentativa de a-şi înscrie candidatura pentru Adunarea Moldovei, din cauza opoziţiei înverşunate a partidei unioniste, deşi mai corect ar fi să spunem că exista o aversiune personală împotriva lui din partea unor lideri unionişti. Mai întîi a fost nevoit să obţină o sentinţă definitivă din partea Tribunalului din Fălciu prin care să-şi dovedească venitul, act subversiv şi ridicol în ochii publicului, beizade Grigore fiind cunoscut ca foarte bogat. Apoi s-a pus în discuţie validarea alegerii sale ca deputat în şedinţa din 31 decembrie 1858, pe motiv că încă este ofiţer în armata otomană. Sturdza a fost nevoit să demonstreze că îşi dăduse demisia încă din 25 septembrie. Este interesant că validarea s-a obţinut cu 32 de voturi pentru şi 20 împotrivă, după ce în favoarea sa au pledat Mihail Kogălniceanu, Anastase Panu şi Alexandru Ioan Cuza[133]. Adică exact persoanele implicate în proiectul unirii prin acţiune militară! Acest fapt poate fi legat de informaţia că Grigore Sturdza fusese în contact cu cei trei încă din toamna anului 1858. Nu avem probe să demonstrăm dacă proiectul militar al lui Anastase Panu era cumva legat de proiectul identic al lui Sturdza, dar trebuie arătat că în momentul judecării complotiştilor prin Curtea Criminală din Iaşi, Cuza intervine personal pentru scoaterea beizadelei de sub acuzare.

---

[132] *Ibidem*, p. 30 (Depoziţia la proces a lui Iacob Antosz).
[133] Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, pp. 26-27.

În sfîrșit, cererea lui Grigore Sturdza de a fi înscris în calitate de candidat la domnie este respinsă de Căimăcămie la 29 decembrie. Beizadeaua insistă și cererea lui ocolește comitetul electoral, ajungînd totuși direct în Adunare în ziua de 4 ianuarie 1859, o dată cu cea a lui Cuza. După cum știm, la acea dată decizia era luată. Respins pentru ultima oară, Grigore Sturdza pierde orice posibilitate de a ajunge la domnie pe cale legală și hotărăște să dea o lovitură de stat pentru ziua de 13 ianuarie cu ajutorul mercenarilor polonezi. Planul este descoperit prin trădarea lui

Prințul Grigore Sturdza (1821 - 1901)

Manolache Costache Epureanu (1824 - 1880)

Alecu von Onciul şi a doctorului veterinar Iacob Antosz, care se prezintă la Cuza în ziua de 10 ianuarie. Domnitorul îi trimite la Poliţie (Agie) unde cei doi dau declaraţii complete. S-a aflat astfel că în şedinţa Adunării Moldovei din 5 ianuarie, în care Cuza era proclamat domn, se aflau infiltraţi numeroşi complotişti polonezi care îşi obţinuseră permisul de intrare de la Wierzbicki (Murad bei) şi aveau misiunea să intervină împotriva oricărei mişcări menite să conteste alegerea lui Grigore Sturdza ca domn. Dezamăgiţi de rezultatul votului, liderii polonezi ai conspiraţiei

s-au adunat la hanul Baba-Rada, hotărînd aici asasinarea ministrului Justiţiei Manolache Costache Epureanu „în seara de luminaţie" din 6 ianuarie[134]. În declaraţia dată în faţa organelor de anchetă, Leon Nussbaum arăta: „În frica lui Dumnezeu mai adaog aceasta, de ce mi-am adus aminte: că la 6 Ghenar în sfătuirea ce-au avut la adunare în casa evreului Marcu, s-ar fi hotărît ca să împuşte pe Manolache Epureanu în sara de luminaţie"[135]. În aceeaşi depoziţie se arată că Nussbaum s-a dus la M. C. Epureanu şi i-a dezvăluit ameninţarea ce planează asupra lui, fapt ce demonstrează că primele elemente ale complotului au fost dezvăluite încă din 6 ianuarie. Informaţia cea mai interesantă pe această temă vine de la Marghioala Grochowski, soţia unuia dintre complotişti, pentru că ea atinge mai multe subiecte acute. Astfel, ea confirmă: „Me-au mai spus bărbată-mio că *(sic!)* care să va găsi ca să împuşti pe boierii Epureanu, Kogălniceanul şi Panul, capătă 1 000 galbini şi cea întîi slujbă". De pe listă lipseşte Cuza, „căci pe Cuza l-ar fi ales numai aşa de mărturie" (adică, de formă). Primele informaţii aflate de Marghioala Grochowski despre activităţile secrete ale polonilor şi ale soţului ei i-au venit de la slugile lui Manolache Costache Epureanu. Este ceva ciudat în această intenţie de asasinat, dacă ne gîndim că Manolache Costache Epureanu a devenit ministru de justiţie abia la 17 ianuarie. Este adevărat că, în general, atunci cînd se încearcă o lovitură de forţă sunt vizaţi miniştri de Interne, ai Justiţiei, eventual ai Armatei, cu scopul de a bloca sau încetini reacţia ministerelor de forţă, dar în cazul nostru atacul la adresa lui Manolache Costache Epureanu rămîne de neînţeles, decît dacă nu avea scop de răzbunare, ceea ce ar presupune o înţelegere anterioară de care liderul moldovean nu s-a ţinut. Considerat

---

[134] *Ibidem*, p. 32 („Seara de luminaţie" era sărbătoarea organizată în cinstea alegerii domnului).

[135] *Ibidem*, p. 109 („1859 Ghenar 11. Întrebarea făcută lui Leon Nussbaum, evreu").

un liberal moderat, el „împărtășea puține idei liberale"[136], dar a participat la apariția PNL și a evoluat ulterior în zona Partidului Conservator. În 1859 era membru al unei loji francmasonice din Bîrlad[137]. Un alt răspuns ar fi legătura masonică între Epureanu și alți deputați francmasoni – Vasile Alecsandri, Costache Negri, Mihail Kogălniceanu –, care putea să nu-l ocolească pe Grigore Sturdza. Ne împiedică să fim siguri faptul că nu cunoaștem informații despre activitatea francmasonică a lui Grigore Sturdza mai devreme de 1866. Se știe însă că masoneria a fost implicată în complotul beizadelei, atît în Moldova, cît și la Constantinopol.

În timpul campaniei de arestări declanșate după descoperirea complotului a fost reținut și cetățeanul englez William Sollioms, agent francmason plătit de Rusia. Într-o scrisoare trimisă la 4 decembrie 1858 polonezului Tokarski, membru și el al complotului, Sollioms îl înștiințează pe acesta, absolut prematur, că „Grigori Sturdza s-au ales Domn, prin urmare fii sigur că vei ave și d-ta o bucată de pîine"[138]. Este posibil ca supusul britanic să fi făcut o confuzie între momentul alegerii lui Sturdza ca deputat și alegerea ca domn, pe care n-a mai apucat-o. Dar important este că el își dezvăluie misiunea primită din partea francmasoneriei cu declarația „am venit să fac bine *marelui Monarc*" și că era pus în slujba lui Sturdza. Sollioms se afla în legătură directă cu Wierzbicki, pe care îl invocă în scrisoare ca „fiind foarte ocupat" cu misiunea de a atrage aristocrația moldoveană de partea prințului candidat: „prin agiutoriul prințului, el are a face cu noblesa, aceasta poți înțălege, de aceia am încă bună nădejde". Dacă am putea identifica probe că „noblesa" erau Epureanu,

---

[136] Apostol Stan, *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență (1859-1877)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 67.

[137] Horia Nestorescu-Bălcești, *op. cit.*, p. 313.

[138] Gh. Duzinchevici, *Un agent francmason în Moldova la 1858*, publicat în broșură ca extras din „Revista Critică", Iași, 1939, p. 4.

Kogălniceanu, Panu, atunci legătura ar fi mult mai uşor de stabilit. O săptămînă mai tîrziu el certifică eşecul tratativelor cu boierii moldoveni, pentru că îl anunţă pe acelaşi Tokarski: „Dar nu vreu să mor în Moldova, ci să fug din ţara aceasta şi pe gios de ar fi, fiindcă văd că aristocraţii de acolo erau să mă piardă şi văzînd că îi încurcă treaba aciasta, vreu să-mi scăp viaţa"[139]. Putem trage concluzia că intervenţia unei grupări masonice în favoarea lui Grigore Sturdza a eşuat, în faţa unei alte grupări care a reuşit să reunească unionişti şi moderaţi în votul de la 5 ianuarie. Subliniez aici că în această perioadă funcţionau mai multe loji francmasonice şi asociaţii secrete de sorginte masonică şi că între ele existau rivalităţi, determinate şi de obedienţa pe care o acceptau şi de influenţa politică pe care o primeau de la o Mare Putere sau alta. De exemplu, corespondenţa lui Sollioms ne dezvăluie şi calitatea sa de agent rus, fiind plătit de ministrul de externe al ţarului cu 100 de galbeni, din care însă consulul Rusiei în Moldova îi achită chiria şi alte datorii. Acest fapt constituie o probă a implicării ruseşti în întreaga acţiune pentru că plata prin consulat şi libertatea pe care şi-a luat-o consulul rus indică cert un agent de informaţii. Obiceiul plătirii datoriilor prin consulat avea drept scop prevenirea eventualelor denunţuri făcute la Poliţie de proprietari sau păgubiţi din motive banale, dar care ar fi atras atenţia asupra persoanei şi preocupărilor acesteia. Dacă banii ar fi venit direct la agent, acesta i-ar fi cheltuit cu alte scopuri. Fără îndoială că agentura rusească miza pe William Sollioms, lucru evident şi prin suma însemnată de care beneficia şi prin legăturile sale cu nucleul central al conspiraţiei: „Murad-Bei au venit şi el la Eşi cu Şmulic"[140], care nu poate fi decît Şmul Rabinovici, finanţatorul acţiunii. În declaraţia pe care a dat-o la 19 ianuarie în faţa organelor de anchetă, supusul britanic precizează printre altele că „aştept de la împărăţia Rosiei resplătirea slujbei ci-am făcut dizvălind un

---

139 *Ibidem*, p. 5.

140 *Ibidem*, precizare din P.S. la scrisoarea din 11 decembrie.

complot asupra vieţii împăratului"[141]. Este greu de identificat despre ce complot asupra ţarului era vorba, dar natura relaţiilor sale cu Rusia este deja transparentă.

Această conspiraţie în care erau implicaţi mulţi polonezi şi evrei, supravegheată sau condusă de o lojă francmasonică externă, trece destul de repede la un plan mult mai amplu, care ar fi putut avea rădăcini timpurii în proiectele militare ale lui Grigore Sturdza, şi care viza atacarea Iaşilor şi Bucureştilor. Aici informaţiile intră într-o nebuloasă plină de exagerări şi date stupefiante asupra cărora nu avem control. Din depoziţia lui Alecu von Onciul rezultă că acesta „nu ştie decît de atacarea Iaşilor şi de hotărîrea complotiştilor de a ucide pe Domn şi pe deputaţi"[142]. Dar alte depoziţii vorbesc despre adunarea la Focşani a polonezilor din Moldova cu 2 400 de oameni din Muntenia şi 4 000 concentraţi din munţii Ardealului. De aici, forţele urmau să se îndrepte spre Iaşi şi Bucureşti, răsculînd populaţia în drum. La prima vedere pare o formă de megalomanie, o legendă ridicolă, o informaţie fără vreo bază realistă. Nu putem să ignorăm însă faptul că probele aduse la proces dovedesc cel puţin cîteva mişcări altfel de neînţeles ale complotiştilor. Astfel, în loc să acţioneze la Iaşi, unde aveau 450 de oameni înarmaţi, polonezii se adună pe moşiile lui Grigore Sturdza, unde ofiţerii le fac instrucţia de front şi primesc arme, apoi pleacă spre sud pe traseul Roman – Bacău – Odobeşti – Floreşti – Focşani, în grupuri de cîte 5-10, pe drumuri diferite, reuşind să se adune la „graniţa" cu Ţara Românească peste 200. Chiar Wierzbicki trece cu 216 oameni în Muntenia spre un loc neprecizat unde ar fi trebuit să aibă loc joncţiunea cu forţe muntene (!). În drum, Ostoja se ocupă cu recrutarea avînd asupra lui sume mari de bani. Confruntat cu declaraţiile complicilor săi, care certificau proiectul întîlnirii la Focşani cu 2400 de oameni aduşi din Muntenia, Wierzbicki recunoaşte că avea misiunea să ajungă la Bucureşti pentru a se întîlni cu un om, dar „refuză să

---

[141] *Ibidem*, p. 6.
[142] Gh. Duzinchevici, *Beizade Grigore Sturdza şi polonii...*, p. 30.

denunţe persoana"[143]. Întrebat la 16 aprilie în camera Tribunalului judecătoresc pe cine cunoaşte în Muntenia, şeful aripii militare a complotului numeşte pe Ion Ghica, prinţul Alexandru Ghica, Constantin Cantacuzino. Cercetătorii cazului Grigore Sturdza au afirmat întotdeauna că au existat legături muntene ale complotului. Una din sursele acestei versiuni este textul publicat în 1858 de Constantin Hurmuzachi, magistrat important al Moldovei la acea dată, şi care dezvăluia o relaţie anterioară, parte a unuia din scenariile pregătite pentru unire în ambele Principate: „Motivul venirei domnului A. Golescu la noi nu mai este un secret. Domnul A. Golescu, unul dintre cei mai onorabili patrioţi ai României, cunoscut prin capacitatea şi învăţătura sa, precum şi prin liberalismul său, moderat şi înţelept, a venit să ne propuie pentru tronul Moldovei pe fostul domn Barbu Ştirbey, ca, prin acest chip, partida naţională de peste Milcov să-şi asigureze putinţa de a ridica pe tronul ţărei surori pe prinţul Grigorie Sturdza, care şi acolo se bucură de o stimă binemeritată"[144]. Pasajul cheie în acest text este *să-şi asigure putinţa*, care este un reflex al problemei majore cu care se confrunta partida unionistă din Ţara Românească: se afla în minoritate. Probabil că această variantă a domnitorului moldovean pe tronul muntean, şi invers, a fost o soluţie pentru apropierea unirii printr-un schimb planificat pentru o etapă ulterioară. Nu se putea ca liderii unionişti din Moldova să nu fi fost în temă şi să nu fi colaborat la un moment dat cu Sturdza. Hurmuzachi dă de înţeles acest lucru: „Au n-aţi auzit şi voi că apostolii Unirei, clerici şi laici, aceiaşi bărbaţi care în anul trecut au lucrat cu atîta căldură, curaj şi patriotism, pentru această sfîntă şi mare cauză, au venit la mine, la mine, domnilor! să-mi rostească cea mai vie a lor bucurie şi mulţămire pentru că m-am declarat pentru candidatura prinţului Grigorie Sturdza? Şi dumneavoastră aveţi convicţia că beizade Grigorie merită

---

143 *Ibidem*, p. 33 (Tacrir. Declaraţia lui Murad-Bei din 12 ianuarie 1859).
144 K. Hurmuzaki, *Kandidatura Prinţului Grigorie Sturdza*, Tipografia Buciumului Român, Iaşi, 1858, p. 5.

preferința în toate privințele. Avem marturi foarte respectabili și demni de credință, care sunt gata de a spune domnului Kogălniceanu în față că și dumnealui a mărturisit acest mare adevăr. *Ab uno discite omnes* (De pe unul judecați pe toți)"[145].

Cercetările au dezvăluit și o altă acțiune subversivă, care pare independentă de cea din Moldova. Austria își trimisese doi agenți cu misiunea de a provoca dezordine în Principate la a cărei izbucnire să se producă intervenția militară străină. La 11 mai 1859, Ignatz Ferdinand Kek declara tribunalului: „Nu știu nimică despre complot aice în Moldova, decît cănd eram în Austriea în partea Ungarii, la tărgul Miscolți, acolo au venit doi emisari, care să nume: Eduard Engelhart și Andraie Tetin. Ca să viu cu ei în Moldova și în Valahiea. Că ei au să facă revoluție și vor fi plătiți bine de Austriea [...] În convorbirea me cu acei doi emisari, Engelhart me-au zis că scopul revoluției este interesul Austrii ca să poată năvăli aice oștirile străine, ca să nu să poată alege domn. Iară Tetin me-au adaos că și Rosiea tot la interesul de a nu să poate alegi domn. Căci interesul ginăral ar fi ca Austriea să poată căpăta Moldova și Valahiea, fie măcar cu prețul Galiții, căci între aceste două puteri nu ar urma vreo revalitate pe care politica o înfățoșază"[146]. Este de presupus că nucleul complotist organizat de Sturdza intra în vederile tuturor celor trei Puteri interesate de anularea Convenției de la Paris și de distrugerea sistemului Adunărilor ad-hoc, precum și de împiedicarea Unirii. De aici poate și implicarea unor forțe muntene și ardelene, asupra cărora nu avem nici o informație. Declarația polonezului Kek poate fi expresia unuia dintre scenariile pregătite pentru Principatele Române, care a fost dat peste cap de atitudinea de ultim moment a deputaților Epureanu, Panu, Kogălniceanu. Cert mai este și faptul că liderul francmason J. A. Vaillant a intervenit vehement în favoarea lui Grigore Sturdza într-un raport trimis lui

---

[145] *Ibidem*, p. 12.

[146] Gh. Duzinchevici, *Beizade Grigore Sturdza și polonii...*, p. 153 (Întrebarea făcută polonului Ignatz Ferdinand Kek).

Walewski, cerînd şi scoaterea de sub acuzaţie a polonezilor cu statut de supus francez. În urma intervenţiei agresive a consulilor Franţei, Austriei şi Rusiei la Iaşi, întreaga corespondenţă personală a liderilor conspiraţiei, în care se aflau dovezile activităţii lor criminale, a fost scoasă din dosare şi predată acestora.

Deja se adună destule dovezi care incriminează cel puţin intervenţia directă a Rusiei în complotul lui Grigore Sturdza. Lucrul devine mult mai clar dacă extragem din interogatoriul lui Wierzbicki un pasaj misterios: „Eram în corespondenţă cu o soţietate slavă[...] Întrebat asupra acelei societăţi slave în numele căreia recruta poloni, răspunde mărginindu-se la generalităţi. Societatea «să află în toate locurile» şi avea de scop unirea tuturor slavilor"[147]. Este expresia noilor iniţiative ale curentului politico-militarist panslavist al Rusiei. Un răspuns rezonabil pentru autorul din umbră al complotului menit să aducă un boier român bolnav de putere pe tronul Moldovei, dacă nu al ambelor Principate, este *Comitetul Filantropic Slav* înfiinţat la Moscova în 1858. Acesta era construit pe principii francmasonice (termenul *filantropic* este un indiciu), avînd un scop cultural şi propagandistic în sprijinul slavilor din Peninsula Balcanică. Dar, aşa cum dezvăluie cu competenţă istoricul Mihai Dimitri Sturdza, „în realitate, Comitetul filantropic îşi conducea activitatea sub direcţia Ministerului Afacerilor Externe, prin intermediul Departamentului asiatic însărcinat cu afacerile Asiei şi Balcanilor"[148]. Comitetul acesta, care se va afla la originea multor acţiuni subversive pe teritoriul României, nu avea nici o legătură cu realitatea autentică a unei loji francmasonice, ci folosea mecanismele

---

147 *Ibidem*, p. 143 (De menţionat că în rechizitoriu se arată că misiunea acestei societăţi este de a uni într-un singur corp tot elementul slavon răspîndit în Balcani!).

148 Mihai Dimitri Sturdza, *La Russie et la desunion des Principautés Roumaines. 1864-1866*, Ecole Practique des Hautes Etudes – Sorbone. „Cahiers du Monde Russe et Sovietique", Volume XII, 3e Cahier, Editura Mouton et Co, Paris, 1971, p. 265.

sale ermetice pentru conducerea unor activităţi de spionaj şi intervenţie militară.

Arhiva şi metodologia Comitetului vor fi preluate de serviciile de informaţii externe ale Rusiei sovietice şi folosite într-un proiect nou – dar vechi totuşi ! – de constituire a Federaţiei Comuniste Balcanice. O explicaţie pentru prezenţa numeroşilor străini la conducerea Partidului Comunist din România se găseşte aici. De asemenea, asocierea Asiei şi Balcanilor în aceeaşi structură a afacerior externe ruseşti/sovietice a funcţionat multe decenii din cauza faptului că pentru ambele zone, dincolo de distanţa geografică apreciabilă dintre ele, scopul final era comun şi consta în slavizarea naţiunilor ocupate, fie ele musulmane sau creştine.

Întorcîndu-ne la evenimentele din Iaşii începutului de an 1859, constatăm că, înaintea alegerii, mai mulţi militari români au fost atraşi prin diferite mijloace în susţinerea candidaturii prinţului Grigore Sturdza. Conştienţi de gradul mare de nepopularitate al prinţului, ei s-au prezentat la Adunare şi au relatat cîte ceva despre aceste tentative de corupţie. Culoarele de lîngă sala de şedinţe au fost ocupate cu trupe din ordinul hatmanului Alexandru Ioan Cuza. Manevra a blocat curajul militarilor polonezi strecuraţi de Sturdza în Adunare. Revenind şi la mecanismele complotului, avem la dispoziţie Raportul secret nr. 13 al consulului britanic la Iaşi, Henry A. Churchill, trimis consulului britanic la Constantinopol, Henry L. Bulwer, în care găsim amănuntele furnizate de evreul Şmul Rabinovici în timpul anchetei: „Acest evreu, care, între ceilalţi, a fost arestat ca implicat în conspiraţia despre care este vorba, mărturiseşte că fusese prezent la o conversaţie care a avut loc între Murad bei [contele Wierzbicki – n.a.] şi ambasadorul rus de la Constantinopol, unde s-a făcut aluzie la planul prezentului complot. Murad bei, venind în Principate, a primit scrisori din partea ambasadorului, recomandîndu-l cu insistenţă domnului Popov [consulul general al Rusiei la Iaşi – n.a.] pentru a-l sprijini. Acelaşi evreu adaugă că Murad bei a cheltuit 3 000 de ducaţi pentru cumpărarea de arme şi muniţii, că planul era de a declara Unirea la Focşani şi de a-l proclama pe Grigore

Sturdza principe a celor două provincii; că armele şi muniţia stau în momentul de faţă ascunse într-o pădure; şi, în plus, că Sadik paşa cunoştea întreaga afacere. Această informaţie este coroborată într-o oarecare măsură cu ceea ce am auzit din diferite surse, în sensul că sigiliul lui Grigore Sturdza şi unele comunicări cifrate de la acesta din urmă au fost găsite în posesia lui Murad bei. În afară de aceasta, Constantin Moruzi, ofiţer rus care a comandat voluntarii greci de la Sevastopol, şi Pop Costa, un preot rus, au făcut tot ce le-a stat în putere, în ultimele două luni, să incite poporul împotriva celei mai liniştite şi de valoare părţi a societăţii din această provincie"[149]. Acest document este mai tulburător decît cele mai sforăitoare declaraţii de adeziune la dorinţa de unire a românilor. El constituie totodată exemplul ideal pentru modul distorsionat în care a fost prezentată istoria României în manuale şi, mai ales, atitudinile Marilor Puteri faţă de poporul român. Rusia este lăudată timp de mai bine de un secol drept mare sprijinitoare a Unirii Principatelor, dar în realitate conspira pentru distrugerea definitivă a acestui ideal, iar Marea Britanie este stigmatizată ca un mare inamic al Unirii, dar îşi întemeiază politica pe un covîrşitor realism. Acelaşi Henry A. Churchill transmitea şefilor săi de la Constantinopol şi Londra o informaţie de calitate asupra taberelor implicate în alegerile din Moldova: „Unioniştii, aşa cum am mai afirmat şi în alte rapoarte, au reuşit să-şi asigure o majoritate puternică în Cameră. Cei mai talentaţi oameni au aparţinut acestui tip [...] Negri, Lascăr Rosetti, Lascăr Catargiu şi alte mediocrităţi au fost puternic susţinuţi de diferiţi partizani şi rude"[150]. Tot diplomatul britanic îl sfătuia pe noul domnitor să acţioneze cu energie împotriva oricărei conspiraţii, iar şefilor săi le trimitea mesajul că armata este sub controlul lui Cuza, acordîndu-i acestuia cea mai mare încredere. Mai tîrziu, tot Anglia, din umbră, va influenţa alegerea domnitorului străin pentru tronul Principatelor.

---

149 *Românii la 1859...*, p. 396.
150 *Ibidem*, p. 331-332.

Mercenarii polonezi, la fel ca şi conspiratorii civili, au fost judecaţi de Curtea Criminală sub acuzaţia de „tentativă de dezordine publică" şi de „pregătire a unei răscoale". Evident, a fost vorba de pregătirea unei insurecţii şi în final, după ce Moldova a avut Parlament şi domnitor ales, de o tentativă de lovitură de stat. Vinovaţii au fost pedepsiţi corporal cu 20 de lovituri şi predaţi reprezentanţilor Franţei şi Austriei, interzicîndu-li-se accesul în România. Acest incident periculos, care va fi prelungit şi cu o încercare de asasinare a lui Alexandru Ioan I prin explozia unei maşini infernale în ziua de 1 februarie 1859 la Bucureşti, nu a fost un fapt minor. Analiza evenimentelor mai puţin cunoscute legate de destrămarea iţelor acestui complot aduce un mare semn de întrebare asupra soluţiei neaşteptate de la Iaşi. Istoriografia română nu a reuşit să acopere cu alte idei sentimentul de improvizaţie pe care continuă să îl degaje alegerea lui Alexandru Ioan Cuza.

Este posibil ca alegerea intempestivă a comandantului Armatei drept domnitor să fi fost consecinţa directă a pericolului reprezentat de conspiraţia lui Grigore Sturdza? O serie de argumente conduc spre un răspuns afirmativ, chiar dacă oficial complotul a fost descoperit abia la 10 ianuarie. Ştim că în noaptea de 3 spre 4 ianuarie s-a produs o altercaţie între membrii partidei unioniste pe fondul ameninţării reprezentate de fostul domnitor Mihail Sturdza şi de fiul acestuia, Grigore. Probabil că s-au exprimat temeri la adresa loialităţii ofiţerilor (mai ales a celor cu grade inferioare) şi a funcţionat frica de o implicare a Rusiei în acest complot. Mai ştim că înainte de a i se acorda votul, Cuza a fost chemat în sală şi obligat să jure solemn că va abdica imediat, dacă se va constata că proiectul Unirii nu are succes. În substratul evenimentului, liderii unionişti făceau parte din loji francmasonice opuse Rusiei care, în accepţiunea francmasoneriei occidentale, reprezenta suprema tiranie europeană şi locul unde orice încercare de liberalizare umană era scăldată în sînge printr-o represiune sălbatică. Reconstituirea nopţii de alegere din perspectiva Doamnei Elena Cuza ne oferă şi alte fragmente ale tabloului

acestei situaţii limită. În seara de 3 ianuarie Alexandru Ioan Cuza evită să se mai ducă la întrunirea din casa lui C. Rolla, deşi se afla pe lista candidaţilor şi avea drept la un vot pentru oricare alt candidat. El refuză invitaţia prietenilor săi Nicolae Pisoschi şi Manolache C. Epureanu de a participa la un presupus vot final şi hotărăşte să meargă la teatru, pe Dealul Copoului. La 12 noaptea, Costache Rosetti năvăleşte în casa lui Cuza: „Atunci, Costache Rosetti povesti surorei sale despre toate cîte se petrecuse în casa lui Costache Rolla, cum se certase pentru numirea unui candidat, cum din pricina neînţelegerilor dintre ei, Mihail Kogălniceanu părăsise supărat adunarea, cum Lascăr Rosetti se opintise să nu-l lase să plece pînă nu se vor fi hotărît cu totul şi cum Pisoschi aruncase ca o bombă în mijlocul lor numele lui Alexandru Cuza, care fu îndată primit de toţi care erau de faţă"[151]. Nicolae Pisoschi aleargă la teatru şi îl aduce în adunare pe candidatul ales. Există şi o altă variantă a acestei secvenţe, care pare mai puţin credibilă, dar a rămas în anecdotica vremii: în momentul anunţului, Cuza juca biliard la hotelul *Binder* din Iaşi împreună cu prietenul său, Bali. Surprins de vestea ce i se aducea, Cuza răspunde iritat: „Hai sictir, farsorule!"[152] Scena face parte din mitologia cultă care însoţeşte figura domnitorului Unirii şi care are cîteva coordonate fixe; unul dintre ele este soluţia de ultim moment pentru care Cuza nu era pregătit; al doilea, că a fost propus de rude sau prieteni în interesul acestora – Costache Rosetti, Pisoschi, Docan, Lascăr Rosetti etc. Uluitor pentru această ipoteză este însă faptul că sediul conspiraţiei, unde locuia Wierzbicki, unde aveau loc întruniri conspirative şi unde s-au turnat cartuşele, era chiar hotelul *Binder*, iar polonezul a declarat în proces că se cunoştea cu Alexandru Ioan Cuza.

---

151 Lucia Borş, *Doamna Elena Cuza*, ediţia a III-a, Editura Naţională Ciornei, Bucureşti, p. 76.

152 Al. Candiano-Popescu, *Amintiri din viaţa-mi*, vol.1, Editura Universul, Bucureşti, 1944, p. 114 (vezi şi p. 142).

Urmează jurămîntul său şi măsurile militare pe care le ia pentru buna desfăşurare a propriei sale alegeri. Jurămîntul lui Cuza este un document fundamental pentru înţelegerea atît a alegerii sale neaşteptate, cît şi a detronării din februarie 1866. La 5 februarie 1859, „Monitorul" moldovenesc publica declaraţia noului domn trimisă Puterilor Garante: „Întemeindu-mă pe votul Divanurilor ad-hoc, rostit din nou de Adunarea Electivă a Moldovei, în şedinţa sa din 5 (17) ianuarie, constat încă o dată că ţara a cerut unirea cu un *principe străin*. Cît despre mine [...] *voi fi întotdeauna gata a mă întoarce la viaţa privată* [...] dacă Marile Puteri, luînd în băgare de seamă dorinţele legitime ale unei naţii ce aspiră a se dezvolta şi care vede dinaintea sa deschizîndu-se calea unui nou viitor, ar consfinţii prin hotărîrea lor, *o combinaţiune* care, pentru această naţie, ar îndeplini toate speranţele ei"[153]. Informaţia că lui Cuza i s-a cerut un jurămînt al „provizoratului" său a fost confirmată la sfîrşitul lui ianuarie 1859, cînd delegaţia munteană condusă de C. A. Rosetti a sosit la Iaşi pentru a prezenta domnitorului actul alegerii de la Bucureşti. Rosetti îşi telegrafia grăbit impresia spre capitala Ţării Româneşti:

„Iaşi 29 Ianuarie, 1859, 2 ore p.m.

D-lui Ion Brătianu

Primire splendidă; eşind de la Domn, introducere în Adunare cu cea mai românească majestate; cuvinte din ambe părţi la tribună. Ieri, Adunarea a votat în unanimitate adresă şi deputăţie către Adunarea munteană. Domnul, notificînd Puterilor alegerea, a zis că numirea sa este realisarea ideei măreţe de Unire, şi că este gata a depune coroanele de vor voi să dea *Prinţul strein.*

Domnul este întru toate sublim.

El pleacă Luni. Pregătiţi primirea.

C. A. Rosetti"

---

[153] Dimitrie A. Sturdza, *Domnia regelui Carol I. Fapte – Cuvîntări – Documente*, Tomul I, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1906, p. 79.

Votarea oficială a fost protejată de trupele hatmanului Cuza, care au înconjurat complet clădirea Adunării, apărînd-o de un eventual atac al partidei lui Grigore Sturdza. Momentul alegerii lui Cuza în calitate de candidat este noaptea de 3 spre 4 ianuarie, iar momentul votului şi confirmării este 5 ianuarie. Ziua de 4 ianuarie rămîne în continuare albă. Variante ale proiectului lui Panu se succed cu repeziciune, fiind respinse cu aceeaşi grabă. Ziua de 4 ianuarie ar trebui considerată drept intervalul de aşteptare a reacţiei Marilor Puteri. Ne putem imagina cu uşurinţă teama că numirea lui Cuza n-ar îndeplini condiţiile Convenţiei de la Paris, dar şi bucuria constatării că Franţa agrea entuziastă persoana lui Cuza. Oricum, umbra ameninţătoare a candidatului Grigore Sturdza planează peste toată această alegere grăbită. Într-o scrisoare trimisă de Vasile Alecsandri fratelui său Iancu la 20 ianuarie/1 februarie 1859, ni se pune la dispoziţie o nouă întărire a argumentului că alegerea lui Cuza, pentru calitatea sa de comandant al Armatei, este legată direct de pericolul sturdzist: „A-ţi spune entuziasmul produs de această alegere e imposibil. Bucuria de a fi scăpat de cei doi Sturdza a fost aşa de spontană, aşa de mare, încît timp de trei zile, populaţia Iaşilor s-a dedat la adevărate nebunii. Mase de oameni purtînd torţe şi transparente alegorice, parcurgeau străzile strigînd: Trăiască principele! Trăiască deputaţii! Jos *strigoii!* Moarte lui Mihail Sturdza!"[154]

În tabăra complotiştilor, o privire aruncată surselor politice ale manevrei de aducere a lui Grigore Sturdza pe tronul Moldovei arată o incontestabilă colaborare între agenţii Rusiei şi ai Porţii. Paradoxul asocierii celor doi inamici ireductibili pentru sprijinirea candidatului poreclit *Beizadea Viţel* poate fi ridicat la nivel se stat, Rusia, Austria şi Imperiul otoman fiind implicate în efortul de împiedicare a Unirii. Din datele pe care le avem, Poarta a fost iniţiatoarea acestei tentative, beizadeaua avînd „asigurat la Constantinopol sprijinul lui Sadyk paşa (tot polonez) şi al

---

154 Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 49 (nota 1).

bancherului sultanului, Alleon. Acesta din urmă i-a finanţat ambiţiile, împreună cu verii Chivarc şi Deoda Ciuntu, negustori armeni din Galaţi"[155]. Implicarea agenţilor ruşi a fost favorizată de planurile multiple, interne şi externe, pe care juca pretendentul, cu o disperare care nu atinge margini. Cea mai plauzibilă variantă este a unei înţelegeri secrete cu ruşii, folosind din plin implicarea oficială otomană. Oricum ar fi, alegerea neaşteptată a lui Cuza ca domnitor al Moldovei nu poate fi separată de pericolul venirii lui Grigore Sturdza la domnie prin forţă. Calitatea sa de militar şi de şef al armatei este fundamentală în această conjunctură.

Graba cu care, încă de a doua zi, toate puterile Căimăcămiei au fosd remise noului domn fără a aştepta învestitura sultanului, poate fi interpretată în două feluri: voinţa românilor de a-şi exprima independenţa faţă de Poartă (temă larg folosită de istoriografie), sau nevoia de a da o autoritate urgentă fostului hatman devenit acum domnitor pentru a asigura stabilitatea ţării. Henry L. Bulwer remarca de la Constantinopol toate încălcările prevederilor Convenţiei de la Paris şi atrăgea atenţia că „au fost schimbaţi prefecţii în aproape fiecare judeţ şi în cele mai multe cazuri au fost numiţi în locul lor demnitari aflaţi sub autoritatea persoanei care tocmai a fost aleasă ca domn"[156]. Alte documente consemnează paralizia adversarilor Unirii în faţa noii situaţii şi bucuria cu care a primit populaţia această alegere. De fapt, adevărata confirmare, precum şi actul de voinţă naţională erau date tocmai de reacţia populaţiei la urcarea pe tronul Moldovei a unui român cinstit, cunoscut ca un autentic patriot. Mai trebuie adăugată voinţa lui Dumnezeu.

Eşecul complotului lui Grigore Sturdza este eşecul Rusiei, Austriei şi Imperiului otoman. El a întărit poziţia Franţei pentru mult timp în România, a confirmat orientarea politicii româneşti

---

[155] Mihai Cojocariu, *Partida naţională şi constituirea statului român (1856 – 1859)*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi,1995, p. 203.
[156] *Românii la 1859*..., p. 309 (Raportul Bulwer din 21 ianuarie 1859).

către Paris şi a dat cîmp de acţiune grupării politice unioniste, naţionale şi francofile. Se conturează acum şi apariţia nucleului unei francmasonerii naţionale sub obedienţa Marelui Orient al Franţei, ale cărei acţiuni publice vor reprezenta o evidentă opoziţie la interesele Rusiei în România. Pînă la Războiul de Independenţă – după ce Franţa pierduse războiul cu Prusia în 1870 – Parisul a influenţat decisiv evoluţia statului modern român. Sub protecţia sa, grupul de patrioţi români a reuşit să dejoace toate manevrele diversioniste sau complotiste lansate fără încetare de Rusia pe teritoriul României.

Unirea de la Bucureşti

Justificarea prezentată personal de Grigore Sturdza lui Alexandru Ioan Cuza în zilele următoare, că a organizat complotul ca o variantă de unire a Principatelor, argument folosit şi de bancherul Rabinovici sub anchetă, este atît de fabuloasă, încît frizează burlescul. A face planuri pentru Ţara Românească la 1859, uitînd că acolo exista Ion C. Brătianu, ţinea de acea parte comică a unei situaţii dramatice, în care a excelat Caragiale. Bărbatul de la Argeş domina deja viaţa politică munteană, pentru că deţinea iniţiativa şi conducea o vastă reţea de agenţi politici, pe care îi subordona ferm cu ajutorul unei arme teribile, generatoare de coeziune şi temeritate: *naţionalismul!* După principiul lui Rabindranath Tagore, ceea ce îl conducea pe Brătianu în acţiune era „manifestarea unui întreg popor ca forţă organizată"[157].

Trecînd peste aspectul pitoresc al scuzelor lui Grigore Sturdza, va trebui să remarcăm acţiunile liberale din Valahia menite să ducă la Unire într-un mod care să nu mai poată fi contestat de Marile Puteri. Brătianu era la acea dată încă sub impresia ideilor revoluţionare asimilate la Paris şi în exil, dar avea

---

157 Romulus Seişanu, *Principiul naţionalităţilor*, Editura Universul, Bucureşti, 1935, p. 11.

pe deasupra şi autoritatea şi experienţa unor acţiuni foarte bine organizate pe sol românesc după revenirea sa din 1856 în ţară. Simulînd condamnarea la moarte prin atacul decisiv al tuberculozei dobîndite într-o închisoare franceză şi pretextînd că revine în ţară cu scopul de a-şi vinde moşiile pentru a plăti doctorii, Brătianu a trecut imediat la organizarea Partidei Naţionale. Primii „agenţi" ai săi – în absenţa tuturor revoluţionarilor munteni, aflaţi încă în exil – au fost femei. El a ştiut să folosească din plin farmecul, curajul şi devotamentul femeilor din familia Golescu, ale Luxiţei Florescu – iubita lui Nicolae Bălcescu –, ale celebrei Elena Ghica – cunoscută şi cu numele romantic *Dora d'Istria*, una din primele agente de informaţii româneşti în mediul rusesc –, ale Catrinei Despot – căsătorită cu reprezentantul Franţei în comisia de alegeri, Georges Serrurie, pe care l-a făcut rapid şi unionist şi român –, ale actriţei de 16 ani Frosa Sarandy din trupa lui Millo, care întrerupea spectacolele de teatru pentru a transmite mesajele electorale trimise de Brătianu. Ar trebui să se scrie măcar o carte despre rolul important jucat de romînce în Unirea din 1859, din care nu va putea lipsi Cocuţa Vogoride, una din numeroasele iubite ale viitorului domn, care a pus la dispoziţia unioniştilor scrisorile secrete ale soţului său, caimacamului Vogoride, în august 1857, gest ce a schimbat probabil destinul României[158]. Mai tîrziu, conducerea liberală o va folosi ca sursă de informaţii pe Maria Obrenovici, amanta semioficială a domnitorului.

Ion C. Brătianu nu ştia să conducă doar femei; momentul alegerilor din Ţara Românească a fost pregătit minuţios. O altă categorie de agenţi activaţi atunci de Brătianu s-a recrutat din rîndul revoluţionarilor de nivel trei-patru din 1848, mici negustori, meseriaşi, tineri funcţionari cu vederi radicale. Istoria acestor grupări va rămîne mult timp obscură, cîteva nume apărînd mai tîrziu prin Divanul ad-hoc, în Adunarea Principatelor Unite şi în numeroasele acţiuni de stradă organizate de liberali. Ei sunt însă

---

[158] Paul Păltănea, *Viaţa lui Costache Negri*, Editura Junimea, Iaşi, 1985, p. 153.

legaţi nemijlocit de conducerea Partidei Naţionale, pe care au slujit-o cu loialitate şi sacrificiu. Ei sunt foştii *căuzaşi* de la 1848. Mai puţin la Brătianu, dar în mod cert la C. A. Rosetti se poate identifica sentimentul de răzbunare cu care au acţionat în politica românească după 1859, revanşă ce îşi are originea într-o situaţie foarte puţin comentată de istoriografia română: mulţi din aceşti luptători obscuri ai revoluţiei din 1848 au înfundat puşcăriile şi ocnele, după ce liderii au fost expulzaţi în exil. O consemnare anume din jurnalul lui C.A. Rosetti – joi, 6 iunie 1850 – ne poate ajuta să înţelegem originea violenţei cu care a acţionat partida liberalilor radicali în politica românească de după Unire: „ Astăzi la 9,30 am primit o scrisoare de la Wint(erhalder) în care ne spune că din cei 11 prizonieri la Mărgineni, unul în sfîrşit, Macovei, e liber – *mort*. Că Rotesco şi Voinesco, aude că sunt bolnavi, că mai toţi sunt bolnavi şi nici rudele cele mai d-aproape nu pot să-i vază. Astfel dar noi, noi care puserăm focu, noi care suntem singurii pricinuitori ai revoluţiei, suntem în Paris, trăind în plăceri, în desfătări chiar – şi ei închişi în temniţe, morţi pentru lume, neputînd afla nici o noutate, niciuna din mişcările omenirei, neputînd vedea nici chiar o rază de lumină, neputînd auzi nici un cuvînt de speranţă, nici un cuvînt de mîngîiere, neputînd avea nici cea mai mică hrană sufletească, suferă şi mor în mormîntu lor, fără să aibă cea mai mică speranţă despre triumfarea cauzei pentru care suferă, fără ca să poată lua cel puţin o sărutare de la părinţii lor şi fără să aibă o suvenire măcar de la noi. Iertaţi-mă, fraţilor, iartă-mă mucenice Macovei, şi primeşte cel puţin această lacrimă de la mine. A! facă cerul ca moartea ta să slujească patriei, facă cerul ca să poţi să ne priveghezi, să ne luminezi şi să ne întăreşti din locul cel sfînt în care te afli. Căci de nu va fi astfel, dacă mucenicii nu pot din ceruri s-ajute patria lor, apoi atunci nu mai este un Dumnezeu, astfel precum credem, astfel precum avem trebuinţă a crede că este unul"[159]. În timpul Unirii vom

---

159 C.A. Rosetti, *Jurnalul meu*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1974, p. 304.

identifica exponenţial activităţile acestor „oameni de la '48", asupra cărora Ion C. Brătianu şi C. A. Rosetti aveau un control absolut. Numeroasele apeluri la suferinţa strămoşilor, la lupta oamenilor din popor – interpretate pînă astăzi drept expresii demagogice – aveau la cei doi lideri liberali o rezonanţă foarte apropiată. Ion C. Brătianu şi C. A. Rosetti au fost naţionaliştii categorici care au făcut destule greşeli de apreciere a realităţii, dar au sfîrşit prin a mişca naţiunea română înainte, prin Istorie.

Pentru momentul alegerilor de la Bucureşti, gruparea liberal-radicală a apelat la o mişcare violentă a unui număr mare de ţărani pe care l-a ridicat din sate şi l-a îndreptat spre Bucureşti. În oraş au fost organizate şi pregătite pentru o pactizare cu ţăranii mai multe grupuri de mahalagii (locuitori ai mahalalelor). Motivul pentru care au fost nevoiţi liberalii să apeleze la această acţiune riscantă este acela că partida conservatoare deţinea majoritatea în Adunare (46 de voturi din 72 de mandate), ca urmare a ultimelor alegeri. Iritaţi peste măsură de această realitate inconvenabilă, liderii liberali au lansat mesajul unor alegeri falsificate şi al deteriorării votului sub ameninţare. Dispozitivul de presiune creat de liderii liberali a acţionat prin grupuri de 50–100 de orăşeni care s-au reunit pe Dealul Mitropoliei pentru a forţa alegerea candidatului unionist. Asupra Poliţiei s-au făcut presiuni pentru a nu interveni şi „a nu vărsa sînge de român". La bariera Colentina, ţăranii au „dezarmat aproximativ 25 oameni ai poliţiei şi, legîndu-i, i-au dus în oraş"[160]. Acţiunea avea menirea să creeze o presiune substanţială asupra Adunării pentru a impune alegerea lui Nicolae Golescu pe tronul Ţării Româneşti, deşi în secret se negocia cu delegaţii moldoveni sosiţi la Bucureşti. Din raportul consulului britanic trimis la Constantinopol aflăm că „progresiştii s-au pomenit, în zorii zilei de ieri, avînd sub comanda lor o masă de ţărani ce le îngroşa rîndurile şi care erau menţinuţi într-o stare de agitaţie de către populaţia mahalalelor, un grup

---

[160] *Românii la 1859...*, vol. I, p .341 (Raportul Colquhoun din 25 ianuarie).

turbulent şi zgomotos, ca măcelarii şi tăbăcarii din marile fabrici de seu şi abatoare; această masă se ridica (potrivit raportului întocmit pentru guvern de către spătar) la aproximativ 15 000 oameni, mulţi dintre ei înarmaţi cu topoare şi cuţite şi toţi cu ciomege"[161]. Era ziua de 23 ianuarie, cînd în jurul orei opt grupul de presiune condus de tribunul N. T. Orăşanu a luat cu asalt clădirea Adunării şi a pătruns în sala de şedinţe, vociferînd şi ameninţînd. Un grup de deputaţi unionişti a intervenit pentru calmarea spiritelor şi evacuarea sălii[162]. În faţa acestei agresiuni, membrii majorităţii conservatoare s-au retras şi, apoi, reunit la reşedinţa lui I. Oteteleşanu, în timp ce liderii liberali s-au adunat la hotelul *Concordia*. Acest moment este fundamental pentru interpretarea corectă a evenimentelor de la Bucureşti, contrar curentului istoriografic care găseşte cauza alegerii lui Cuza în presiunea maselor. Să reproducem sintetic cronologia faptelor:

a) partida boierilor are majoritatea în Adunare şi candidatul său este Bibescu;

b) partida liberală reprezintă o minoritate dezarmantă pentru a putea impune candidatul său, Nicolae Golescu;

c) varianta oferită de reprezentanţii Moldovei, aflaţi în trecere spre Constantinopol, de alegere a lui Cuza şi pe Tronul Munteniei nu este luată în calcul pentru că ţinta finală a scenariului de Unire este instalarea unui principe străin; pentru munteni, Nicolae Golescu era garanţia că, la momentul desemnării domnitorului străin, se va retrage fără dificultăţi;

d) partida liberală provoacă o mişcare de stradă, cu aspecte de revoltă populară, şi ia cu asalt clădirea Adunării, presînd obţinerea unui vot favorabil candidatului său; practic, acest vot era imposibil matematic, decît dacă, de teama unei agresiuni fizice, deputaţii partidei boierilor l-ar fi votat pe Nicolae Golescu;

---

161 *Ibidem*, p. 342.

162 Dan Berindei, *L'Union des Principautés Roumaines*, Editura Academiei Române, Bucureşti, p. 173.

e) refuzînd să voteze sub presiune şi constatînd ieşirea de sub ordin a Armatei şi inactivitatea Poliţiei, *deputaţii conservatori suspendă Adunarea*; *în această clipă instituţia desemnată să-l aleagă pe domnitor îşi încetează activitatea* de facto;

f) liderii partidei conservatoare se retrag la *Oteteleşanu*, iar liderii partidei liberale se adună la sala *Concordia*, ambele tabere fiind preocupate de situaţia creată, a cărei esenţă este *suspendarea Puterii legislative care putea acorda legitimitate oricărei alegeri*; la acest moment, *alegerea legală a unui domnitor pe Tronul Ţării Româneşti este compromisă*;

g) starea de eşec a alegerii, valabilă pentru ambele părţi, avea o puternică semnificaţie externă, deoarece un vot silnic, depus cu manifestanţii în sala Adunării, sau oricare alt rezultat ce încălca dreptul de exprimare liberă al majorităţii conservatoare ar fi produs *anularea unanimă a alegerilor din partea Marilor Puteri şi intervenţia trupelor otomane aflate la Dunăre;* Convenţia de la Paris, încălcată în acest fel, ar fi fost anulată şi înlocuită, în cel mai bun caz, cu o altă decizie a Marilor Puteri, previzibil defavorabilă Unirii.

Concluzia acestei cronologii simple este că teza conform căreia elementul determinant al alegerii lui Alexandru Ioan Cuza a fost presiunea maselor de dovedeşte inconsistentă, propagandistică, falsă. Orice impunere a lui Nicolae Golescu sau a lui Cuza prin presiunea maselor ar fi fost nulă de drept şi nerecunoscută internaţional. Ea ar fi avut semnificaţia unei lovituri de stat.

Secretul alegerii lui Cuza trebuie căutat în altă parte. Între cele două tabere au urmat negocieri care s-au orientat la un moment dat spre compunerea unei noi baze de discuţii: renunţarea fiecărei tabere la candidatul său şi căutarea unei personalităţi convenabile atît pentru majoritatea conservatoare, cît şi pentru minoritatea liberală: „Ideea concilierii făcea de fapt progrese mari. La întrunirea deputaţilor Dreptei să vorbea de a părăsi candidaturile Principilor Bibescu şi Ştirbey, dacă partea opusă ar părăsi candidaţii lor principali, pe Principele Ghica şi pe Nicolae Golescu.

La întrunirea deputaţilor Stîngei, ideea alegerii Principelui Cuza a fost pusă înainte pentru prima dată"[163]. Cu toate că pînă în noaptea de 23 spre 24 ianuarie partida unionistă munteană considera că ideea dublei alegeri este „imposibilă" şi „himerică"[164], numele lui Cuza s-a impus ca unică soluţie, mai ales datorită părerii comune a celor două tabere că alegerea domnului moldovean este o soluţie pasageră, menită să scoată Principatele din impas şi să le ferească de o intervenţie străină – politică sau militară. Ion C. Brătianu şi C. A. Rosetti ştiau că o alegere făcută sub ameninţarea linşajului nu va fi recunoscută de Marile Puteri şi, în consecinţă, au oprit grupurile de presiune în diferite cartiere, departe de centrul oraşului unde domnea liniştea. Deşi se afirmă cu ostentaţie că alegerea lui Cuza s-a făcut sub ameninţarea maselor care luau cu asalt clădirea Adunării, *prezenţa forţei de manevră a liberalilor la locul deciziei este legată exclusiv de încercarea de a răsturna situaţia legală în care se afla majoritatea conservatoare şi, în al doilea rînd, de impunere a candidatului Nicolae Golescu.* Alegerea lui Cuza a fost rezultatul *negocierii politice şi al compromisului dintre partide* din noaptea de 23 spre 24 ianuarie, astfel că a doua zi domnul moldovean a fost votat de o Adunare care nu-şi schimbase fundamental configuraţia şi care a exercitat doar un act formal. Starea de tensiune şi neîncredere a determinat ca în şedinţa din 24 ianuarie să apară în continuare atitudini spectaculoase. Dimitrie Ghica şi Vasile Boerescu au pledat în Adunare pentru alegerea lui Cuza, invocînd pericolul unei răscoale, în timp ce „spătarul a informat cu privire la poziţia ţărănimii şi a miliţiei, implorîndu-i pe acei miniştri care sunt membri, să consimtă la un plan care ar împiedica o ciocnire"[165]. Mitropoli-

---

163 *Din scrierile şi cuvîntările lui Ion C. Brătianu. Lupta pentru redeşteptarea naţională*, Imprimeriile „Independenţa", Bucureşti, 1921, p. 219 (Extras din Raportul secret al consulului general al Franţei la Bucureşti L. Beclard către ministrul său de externe la 26 ianuarie/7 februarie 1859).

164 Dan Berindei, *op.cit.*, p. 174.

165 *Românii în 1859...* , vol.1, p. 342.

tul a îngenunchiat în mijlocul sălii şi a cerut binecuvîntarea cerească. Starea de asediu periculoasă pentru legitimarea alegerii este confirmată şi de consulul belgian Jacques Poumay: „Mase de ţărani din judeţele dimprejurul Capitalei sosiseră deja înarmaţi *la bariere* şi, desigur, în cazul în care Camera legislativă nu rezolva repede problema, numind fără întîrziere un om nou, cunoscut pentru înclinaţiile sale spre unire, ar fi avut loc, cu siguranţă, în seara de 24/5 curent, o mişcare revoluţionară"[166]. Este evident că o alegere de domnitor prin mişcare revoluţionară era exclus să fie recunoscută de cineva, inclusiv de Franţa. Aşa cum se cunoaşte, Cuza a fost votat în unanimitate pe fondul anunţului că în oraş „miliţia se alăturase poporului cu care a fraternizat". Este vorba, în realitate, de trecerea de partea unioniştilor a maiorului Vlădoianu (viitor general), care primise de la Căimăcămie ordinul să înconjoare clădirea Adunării cu trupe ale garnizoanei Bucureşti şi să riposteze în cazul unui atac. Acest detaliu important care se adaugă celeilalte contribuţii militare la Unirea Principatelor a fost făcut public chiar de Brătianu în discursul său din 3 februarie 1869 ţinut în sala *Slătineanu:* „Ei, domnilor, ştiu că adversarii noştri vor zice că cunoşteau pe iubitul nostru suveran, că se gîndeau la dînsul pînă nu se născuse încă, precum au zis şi despre Cuza la 24 ianuarie, că tot dumnealor l-au născocit. Am însă aici pe d. general Vlădoianu şi pe colonelul Mavrocordat, care pot constata că, cu două zile înainte, cînd am văzut că este peste putinţă să aducem pe adversarii noştri la cunoştinţă, eu cu d. general Vlădoianu, cu care nu vorbisem de 15 ani şi care se uita la mine, cum zice românul, ca pe puşcă, fiindcă era în altă tabără, am chemat pe d. Mavrocordat, amic al d-lui Vlădoianu, l-am trimis la acesta să-i spună că în mîna lui stă soarta României, că-l facem răspunzător înaintea lui Dumnezeu şi a ţării. Şi peste o oră a venit la mine d. Mavrocordat şi m-a dus la d. general Vlădoianu, care comanda oştirea. Nişte oameni, care în urmă au

166 *Ibidem*, p. 347.

devenit amicii şi instrumentele lui Cuza, ziceau pe atunci generalului Vlădoianu: «Să faci ca mîine pe uliţele Bucureştilor să curgă şiroaie de sînge, ca să te ilustrezi». Dar în inima domnului Vlădoianu s-a deşteptat simţimîntul de român şi frica de Dumnezeu; cînd m-am dus acolo, saloanele erau luminate şi toţi ofiţerii erau adunaţi să hotărască ce să se facă a doua zi. Pe mine m-a băgat într-o odaie, unde era întuneric şi mi-a zis: «Ce vreţi? Sunt gata să vă dau mîna, aveţi candidatul? Este Nicolae Golescu?». «Nu» – i-am răspuns. «Atunci cine este?». «Domnul Moldovei!» – am adaus... Generalul Vlădoianu mi-a dat mîna pe viaţă şi pe moarte.

Acei care se laudă astăzi că ei au făcut pe 24 ianuarie, nici nu le veniseră în minte aceasta; ei se certau care să ia domnia, pe cînd generalul Vlădoianu şi cu mine o hotărîsem"[167]. Această dezvăluire a secretului alegerii lui Alexandru Ioan Cuza pe ambele tronuri ale Principatelor Române a şocat opinia publică a timpului. Deputatul Nicolae Blaremberg îl somează pe Barbu Vlădoianu să confirme sau să infirme declaraţia lui Brătianu şi generalul se vede nevoit să publice în „Trompeta Carpaţilor" din 13 martie 1869 o scrisoare de răspuns: „Este adevărat că cel dintîi care-mi făcu propunerea Unirei fu d. Cezar Boliac, cînd veni într-o dimineaţă la mine şi-mi zise: «Ştiu că poţi să mă trimeţi d-aci d-a dreptul la închisoare, dar iată propunerea ce am să-ţi fac: să alegem pe Domnul Moldovei». Fusei frapat şi-i răspunsei că avînd cineva asemenea idei mari, nu se poate teme de închisoare. După aceia consultai pe Vodă Ghica ce fusese cu totul de această ideie. Mai în urmă sau a doua zi a avut loc întîlnirea mea cu d. Brătianu, aşa cum a arătat-o în sala Slătineanu [...] Este adevărat că după aceasta, atît Brătianu, cît şi Rosetti au contribuit mult la realizarea Unirei, ca oameni de acţiune şi

---

167 *Din scrierile şi cuvîntările lui Ion C. Brătianu. Lupta pentru redeşteptarea naţională*, Imprimeriile „Independenţa", Bucureşti, 1921, p. 221 (Vezi şi Gr. Tăuşan şi prof. Gh. Lazăr, *Ion C. Brătianu*, Imprimeriile „Independenţa", 1937, p. 39).

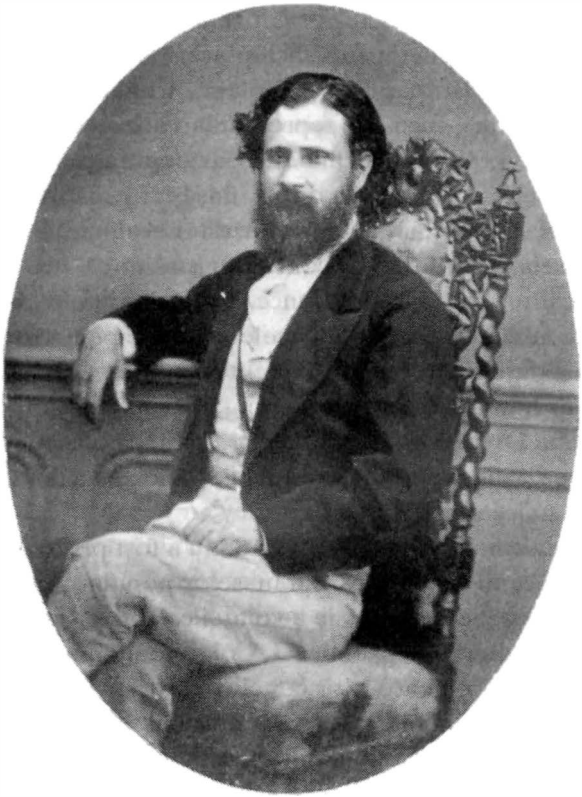

I. C. Brătianu în tinereţe

deputaţi, precum nu mai puţin prinţul Dimitrie Ghica; cînd cel dintîi la *Concordia*, în noaptea de 24 ianuarie, propuse Unirea în fiinţa celor adunaţi, d. Costache Bozianu, aprobă ideia ca mîntuitoare"[168]. Dezvăluirea generalului a ridicat şi mai mult vălul care acoperea acest eveniment crucial, arătînd rolul important jucat de liderii centrist-moderaţi Dimitrie Ghica, Constantin Bosianu, Vasile Boerescu, în care trebuie să vedem gruparea aflată în

[168] *Ibidem*, p. 222.

legătură directă cu delegaţii moldoveni plecaţi spre Constantinopol şi opriţi la Bucureşti în aşteptarea deznodământului. În urma înţelegerii Brătianu – Vlădoianu, trupele militare sunt retrase în cazărmi – ceea ce a reprezentat o neexecutare de ordin şi o implicare politică a Armatei –, iar deputaţii conservatori majoritari se găsesc expuşi direct linşajului manifestanţilor: „Confruntat cu această realitate, unul dintre caimacami, I. A. Filipescu, declara neputincios consulilor străini că «nu se putea conta pe oştire», iar consulul francez L. Beclard nota că «guvernul nu are la dispoziţia sa mijloacele necesare pentru a garanta securitatea publică»"[169]. Este evident că o intervenţie în forţă a Armatei ar fi dus la împrăştierea sîngeroasă a mulţimii şi la un vot favorabil Dreptei şi acceptat de Poartă. De aceea, cu toate că Unirea avea o şansă din cinci, gestul lui Vlădoianu a deschis calea către acea unică şansă.

Acţiunea condusă de Ion C. Brătianu a fost prezentată timp de multe decenii ca o ridicare a maselor populare în favoarea alegerii lui Cuza, ca o expresie a voinţei colective, conştiente de unire. Consulul britanic Robert G. Colquhoun, martor lucid al evenimentului, trăgea o altă concluzie: „timp de trei zile un Brătianu a ţinut în mîinile sale soarta oraşului". Într-un alt raport, din 29 ianuarie, acelaşi diplomat britanic informa că mai mulţi conservatori îi ceruseră protecţia de frica lui Brătianu şi a lui Rosetti. Un martor ocular şi, totodată, liberal implicat direct în evenimente a fost Ioan G. Valentineanu. Cu toate că mărturiile sale sunt predominant partizane, că reflectă pe alocuri simptomele unei labilităţi psihice evidente – s-a sinucis în 1910, internat la spitalul Colţea, într-o avansată alienare mintală –, amintirile rămase de la el conservă anumite detalii interesante pentru cîteva momente istorice. Aflăm astfel că în dimineaţa de 24 ianuarie 1859, grupurile de manifestanţi unionişti se plasaseră în Filaret,

---

169 Maria Georgescu, *Oştirea română şi situaţiile de criză din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza*, în „Dosarele Istoriei", an.V, nr.1 (41)/2000, p. 5.

sub conducerea lui Nicolae Orăşanu, şi pe Dealul Mitropoliei, sub conducerea lui Valentineanu: „Hotărîrea ce se luase de comitetul liberal unionist era ca, îndată ce conservatorii (sau *albii*) din Cameră ar persista în alegerea lui Bibescu-Vodă, poporul din dealul şi curtea Mitropoliei, unit cu poporul de la Filaret, să năvălească în Cameră şi să o silească a proclama *de ales*, pe alesul Camerei Moldovei. Semnalul era două batiste: una *albă* şi alta *roşie*, pe care le avea deputatul Ion C. Brătianu. Batista roşie era semnalul năvălirii poporului în Cameră, iar cea albă: *pacea* şi *unirea*, adică: proclamarea lui Alexandru Ioan Cuza de Domn al Moldovei şi Ţării Româneşti"[170]. Trebuie subliniat încă o dată, categoric, că orice „năvălire" în Adunarea electivă şi orice alegere pe baza „batistei roşii" compromitea Unirea sub Cuza şi arunca Ţara Românească sub copitele cavaleriei otomane.

Rezultatul acestor evenimente poate fi sintetizat într-o concluzie importantă pentru înţelegerea actelor politice de după 24 ianuarie ale celor două tabere:

1. Factorul politic determinant pentru dubla alegere a lui Cuza a fost *acceptul dat de partida boierilor*, o impunere prin forţă a candidatului partidei liberale ar fi dus la anularea alegerii şi compromiterea Unirii.

2. Deciziile conservatorilor de a accepta un compromis, redeschiderea lucrărilor Adunării şi alegerea lui Cuza nu s-au datorat ameninţării reprezentate de revolta populară, ci *ameninţării unei intervenţii militare otomane* care ar fi înăbuşit revolta în sînge.

3. Nu trebuie să uităm nici o clipă că în urma unei astfel de intervenţii militare tot membrii partidei boierilor ar fi fost aduşi la putere; dacă istoriografia română va continua să refuze dimensiunea patriotică a partidei boierilor, prezentînd-o mereu ca antinaţională, prootomană şi doritoare de invazii militare, nu va

---

[170] I. G. Valentineanu, *Din memoriile mele (o pagină de istorie modernă). Alegerea, detronarea şi înmormîntarea lui Cuza-Vodă – 1859, 1866, 1873*, Tipografia Modernă Gr. Luis, Bucureşti, 1898, p. 10.

putea explica niciodată *logica alegerii din 24 ianuarie 1859*; dacă ar fi fost nişte trădători, le era foarte simplu să ceară intervenţia trupelor de la Dunăre pentru a fi readuşi la Putere.

4. În timp ce marele cîştig era Unirea personală, ca succes acceptat de ambele tabere, domnitorul ales era considerat de aceleaşi tabere ca *o soluţie provizorie, ca o soluţie de compromis care nu-i dădea legitimitate deplină.*

Cuza va trebui să lupte împotriva tuturor acestor cauze.

Din punctul de vedere al problematicii urmărite prin volumul de faţă: *comportamentul naţiunii române* în aceste clipe istorice, putem observa chiar din relatările liberalului radical I. G. Valentineanu că, după anunţarea alegerii lui Cuza, „boerii se sărutau cu poporul, poporul cu foştii săi opresori. Lacrămi de bucurie ieşeau din ochii tuturor; *albii* şi *roşii*, boeri şi popor. În acest moment solemnel dispăruse orice ură şi deosebiri de clase"[171]. Mulţimea striga: „Trăiască poporul şi boerii!".

Avertismentul lui Brătianu

Sosirea domnitorului în Capitală a avut loc la 8/20 februarie 1859, ora 13.00, Alexandru Ioan Cuza fiind întîmpinat la bariera dinspre Băneasa a oraşului cu pîine şi sare şi aclamat de o mulţime entuziastă estimată de Jacques Poumay, consulul belgian în Principate, la 100 000 de persoane, *„la troupe, la boyarerie et le peuple"*[172]. În mijlocul manifestărilor de bucurie, a numeroaselor baluri şi banchete organizate timp de trei zile la Bucureşti şi Iaşi – oraşe pavoazate cu drapele şi ghirlande de flori –, pe fondul schimbului accelerat de telegrame între capitalele celor două provincii şi capitalele europene, un om politic se

---

171 *Ibidem*, p. 11.

172 Gh. Platon, *Ecoul internaţional al unirii Principatelor Române*, în *Cuza Vodă – in memoriam*, Institutul de Istorie şi Arheologie, Iaşi, 1973, p. 210 (Anexa XII).

aşeza la masa de scris şi îi adresa noului domnitor un mesaj rece, voit didactic şi serios. Acest om era Ion C. Brătianu.

Încă din debutul său, *Memoriul* prezentat lui Cuza conţinea o formulă de atenţionare, o punere la punct a raporturilor între cele două personalităţi, Brătianu subliniind apăsat: „este de datoria oricărui român de a contribui la susţinerea acestui Tron, cu tot atîta vigoare cu cît *a luptat de a Te înălţa pe dînsul*"[173]. Practic, Brătianu îi atrăgea atenţia că el l-a pus pe tron. Liderul liberal îi acorda tot respectul datorat omului ales să simbolizeze Unirea, dar îl considera doar exponentul unei etape a programului său de construcţie a României independente. Va aborda mult timp un aer de superioritate faţă de fostul său amic politic şi nu va înceta să-l considere produsul unei conjuncturi favorabile, parte a unui plan mai amplu, extins pe decenii şi peste generaţii: „Numirea domnitorului înaintea reconstituirii noastre politice fiind *o necesitate de întîmplare*, iar nu un ce raţional, ea avu un efect ce apasă situaţiunea ţării încă pînă astăzi"[174].

Memoriul se dorea o prezentare cu caracter informativ şi responsabil a stărilor Ţării Româneşti, punînd la dispoziţia domnitorului un instrument teoretic de conducere, prin prezentarea celor ce urmează a fi conduşi: „Societatea din Ţara Românească este împărţită în patru clase sau categorii. Boerii cei mari, concentraţi toţi în Bucureşti şi un mic număr în Craiova; boerii cei mici, răspîndiţi pe toată suprafaţa ţării; neguţătorii şi meseriaşii, concentraţi mai toţi prin oraşe; şi ţăranii plugari, ce locuesc prin sate". Textul conţine de fapt o viziune liberal-radicală asupra societăţii româneşti în momentul Unirii, constituindu-se totodată într-o platformă politică de care domnitorul ori va ţine seama, ori pe care o va avea drept sursă a confruntării politice. Prin vocea lui

---

[173] Ion C. Brătianu, *Memoriu presentat domnitorului Alexandru Ion I Cuza la prima sa venire în Bucuresci, prin mijlocirea D-lui Dimitrie A. Sturdza, în fevruarie 1859*, publicat în D. A. Sturdza, *Cuvîntări în memoria lui I.C. Brătianu*, Bucureşti, p. 182.

[174] Ion C. Brătianu, *Situaţiunea*, în „Românul", nr. 57 din 14/26 mai 1859.

Brătianu se auzea glasul puternic al Partidei Naţionale, corpul cel mai dinamic al vieţii politice româneşti, aureolat de revoluţia din 1848, de activitatea din exil şi de acţiunile pregătitoare Unirii. Alexandru Ioan I, fost partizan al grupării liberale, şi în ţară şi în exil, era în temă şi ştia cu cine are de-a face.

Clasa boerilor celor mari este prezentată în *Memoriu* ca un număr restrîns de familii dedicate dobîndirii şi păstrării dregătoriilor: „toată dar ocupaţiunea lor a fost de a intriga dobîndirea sau conservarea unei funcţiuni; comerţul, industria, agricultura, economia domestică chiar, sau orice altă ocupaţiune le-a fost cu totul străină, încît, deşi mai toţi proprietarii mari nu s-au ocupat niciodată cu îngrijirea moşiilor, mulţi nici nu-şi cunosc proprietăţile, ce sunt lăsate cu totul în dispunerea arendaşilor". Temele acestui pasaj sunt de influenţă socialistă occidentală şi se regăsesc în propaganda comunistă de mai tîrziu, extrapolate moşierilor din secolul al XX-lea, expropriaţi prin legile de naţionalizare. O altă temă era aceea a rupturii ireparabile între boieri şi popor: „Ura de care boerii se simt urmăriţi din partea naţiunii, şi pe care ei i-o întorc cu prisos, îi întărîtă şi mai rău şi-i face să fie adesea mai inimici ai naţionalităţii române decît străinii chiar". Caracterul revoluţionar al liberalilor radicali din acea perioadă îi împingea către o identificare malefică a marii boierimi cu „partida conservatoare", adversarul politic principal. Era nevoie de un inamic marcat şi uşor identificabil, care să legitimeze orice măsură de forţă populară.

Clasa boerilor celor mici (din care făceau parte Brătienii) este descrisă ca progresistă şi determinantă pentru transformările sociale: „Această clasă este numeroasă, laborioasă şi pe dînsa se reazămă toată lucrarea serioasă din toate ramurele administrative şi judecătoresci din ţară". Corupţia care atingea mediul funcţiilor deţinute de micii boieri primeşte o justificare: „dacă moralitatea nu este privilegiul acestei clase, causa este că toate funcţiunile ce ocupă boerii cei mici, le sunt vîndute de boerii mari". Urmează apoi concluzia *pro domo*: „ea astăzi încă este în capul mişcării naţionale, contribuie într-o proporţiune

însemnătoare la regenerarea României şi are o mare influenţă în toată ţara şi în toate clasele".

Clasa comercianţilor şi meseriaşilor „posedă toate calităţile de energie şi de moralitate, ce caracterizează această clasă în toate societăţile europene; ea posedă încă nu numai instinctul, amorul libertăţii, ce este firesc unei clase de o natură democratică, ci şi patriotismul celui mai înalt, celui mai entusiast". Este o descriere a primului, dar substanţialului fragment al bazei de mase pe care o construia liberalismul în România. Micii comercianţi şi meseriaşi urbani, precum şi angajaţii primelor întreprinderi capitaliste formau încă din 1848 un corp social aflat sub controlul politic al liberalismului-radical şi condus după metodologii francmasonice: „Se organizase muncitorimea, mai ales tabacii şi măcelarii, şi negustorimea din Capitală în grupe de cîte 10 – 20 fraţi, fiecare cunoscînd numai pe şeful imediat al grupei"[175]. Construite pe structura breslelor, grupurile de presiune acţionau în stradă cu toate mijloacele revoluţionare învăţate la Paris şi la Neapole de Brătianu, Rosetti, Nicolae Golescu. Ei urmau să se dezvolte într-o burghezie românească, purtătoare a ideologiei liberale europene.

Clasa ţăranilor, a plugarilor este prezentată destul de inconsistent în *Memoriu*. Explicaţiile caută mai degrabă vinovăţia marilor boieri şi a sistemului imperfect al arendării. Pasajul despre ţărani are mai mult un conţinut prospectiv, este în bună măsură o proiecţie idealizată, care se sprijină însă pe condiţia *sine qua non* a guvernării liberale: „Printr-o educaţiune îngrijită, printr-o direcţiune ce li s-ar da de către un Guvern naţional şi liberal, de către un guvern ce ar dobîndi încrederea şi dragostea lor, s-ar putea face din clasa ţăranilor un bulevard nestrăbătut al naţionalităţii şi al libertăţilor române". Slăbiciunile textului pe acest subiect nu sunt întîmplătoare; problema ţărănească a reprezentat fondul profund al problemei naţionale în a doua jumătate a

---

175 Olimpiu Boitoş, *Raporturile românilor cu Ledru-Rollin şi radicalii francezi*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1940, p. 21.

secolului al XIX-lea, criză care s-a prelungit nepermis de mult pînă în perioada comunistă.

Poziţia lui Ion C. Brătianu poate fi urmărită atît în aspectele exterioare – parcurgînd articolele şi discursurile sale politice –, cît şi în mecanismele sale subtile, cunoscute de amicii politici, din mărturii şi manuscrise personale. Niciodată nu vom şti care au fost intenţiile finale care l-au mişcat în opera sa politică. Putem doar să observăm astăzi, la aproximativ 110 ani de la moartea lui, că românii au avut un lider cu o statură internaţională dominantă, nu întotdeauna recunoscută, care a dorit intens şi a luptat cu toate mijloacele permise şi nepermise pentru un stat românesc puternic, condus de el. A reuşit doar în parte, lăsînd o moştenire greu de egalat: o naţiune lansată în secolul al XX-lea cu o zestre de Putere ce nu mai putea fi neglijată în Europa. Dacă privim şi mai în urmă de anul morţii sale, pentru a vedea de unde a pornit totul, vom înţelege rolul covîrşitor pe care l-a avut acest om predestinat în destinul ţării. Spaţiul în care se opreşte privirea în urmă este mediul în care s-au succedat îngrijorător de multe revolte, răscoale, tentative de lovitură de stat şi lovituri de stat (unele organizate chiar de el), ilustrînd rece, statistic, chinul unui popor strivit de Istorie. Dintr-un stat clientelar aflat în întregime la dispoziţia intereselor Marilor Puteri, el a făcut o ţară de care s-au împiedicat aceleaşi Mari Puteri, fiind aduse pînă la urmă în situaţia să se roage de acest mic moşier argeşean ăentru a înclina balanţa Puterii în zonă de partea uneia dintre ele. Aşa cum se prezintă la suprafaţa care poate fi reconstituită, activitatea sa francmasonică a avut un caracter pur naţional, ceea ce l-a pus de multe ori în contradicţie cu francmasoneria europeană. În această uriaşă construcţie a avut alături sau în opoziţie cu el alţi cîţiva oameni remarcabili: Eugeniu Carada, C. A. Rosetti, Mihail Kogălniceanu, Barbu Catargiu, Dimitrie A. Sturdza, Petre P. Carp, Titu Maiorescu şi, nu în ultimul rînd, pe Alexandru Ioan Cuza. Pe umerii acestor titani stă şi astăzi România.

Memoriul lui Ion C. Brătianu către domnitorul Alexandru Ioan Cuza se încheia cu o adevărată sinteză a priorităţilor tînărului stat românesc, expusă cu o francheţe nelipsită de curaj, avînd în vedere chiar ultimele două cuvinte: „Nu, Măria Ta, nu sunt două drumuri de apucat, ca să ne ducă la ţinta ce Ţi-ai propus: înarmarea ţării, organizarea Ministerului din năuntru şi al justiţiei, moralizarea lor printr-o nouă alegere a personalului, reorganizarea totală a administraţiei finanţelor, introducerea unui nou sistem de contribuţie şi organizarea creditului public, adică înlesnirea circulaţiunii capitalurilor – acestea sunt măsurile ce nu suferă întîrziere, pe cînd, fără dînsele, orice s-ar încerca, orice s-ar face, n-o să izbutească, căci numai ele pot întări Guvernul şi asigura în toate cazurile independenţa naţională"[176]. Viziunea liderului liberal se înscria corect pe traseul unui stat capitalist abia născut, măsurile preconizate şi ordinea lor dovedind că Brătianu avea imagini clare şi stabile asupra metodologiei de construcţie a unei naţiuni moderne. De aceea, în prima telegramă diplomatică trimisă lui Vasile Alecsandri la Paris de tînărul Dimitrie A. Sturdza se cereau trei lucruri urgente din partea Franţei: „Ne trebuie arme, în primul rînd puşti şi cîteva tunuri bune, ne trebuie instructori, ofiţeri superiori şi bani, în răstimpul cel mai scurt cu putinţă"[177]. Franţa a întîrziat puţin, dar a acordat României tot ce i se ceruse. Aşadar, nu reformă agrară, nu lege electorală, nu Constituţie, teme care se găseau încă din 1848 în programul politic. Conştienţi de fragilitatea construcţiei, liderii Principatelor Unite se luptau încă de a doua zi după apariţie să-şi apere cucerirea prin recunoaşterea Marilor Puteri şi prin uitarea articolelor din Convenţia de la Paris încălcate o dată cu alegerea unică a lui Cuza. Sunt reflexele unui stat slab, sprijinit pe instituţii slabe. Totodată, putem

---

[176] Ion C. Brătianu, *Memoriu presentat domnitorului Alexandru Ioan I Cuza*, în Dimitrie A. Sturdza, *op. cit.*, p 190.
[177] Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 87.

considera memoriul lui Brătianu ca debut al unei campanii violente la adresa conservatorilor, acţiune care se va întinde pe mai multe decenii şi va produce în politica românească o falie adîncă, săpată cu ură.

Începutul domniei

Am arătat deja că, în primii trei ani de domnie, Cuza a schimbat 20 de guverne, dar modul în care au navigat Principatele Unite printre pericolele din jurul şi din interiorul lor, înlocuind premierii cu mare uşurinţă, este o operă care trebuie atribuită în primul rînd domnitorului şi abia în al doilea rînd – pentru a nu supăra memoria lui Petre Ţuţea – geniului poporului român. Nu există altă explicaţie pentru performanţele României în plină hemoragie de guverne, decît că Alexandru Ioan I a avut calităţi de şef al statului, de politician şi de conducător al oamenilor valoroşi pe care i-a folosit în interes naţional. Problema lui Cuza nu este dacă şi-a îndeplinit misiunea istorică, aşa cum a rămas ea în manuale, ci *dacă această misiune era corectă*, era cea care se potrivea naţiunii române atunci.

Acest ofiţer afemeiat, cartofor şi mare fumător, cum îl prezintă mai toate mărturiile epocii, a fost capabil să ţină statul în mînă şi să acţioneze între partide politice duşmane, separate de metodologii ireconciliabile şi de o ură dusă în cîteva rînduri pînă la sînge. Alexandru Ioan Cuza a avut cap politic, în ciuda imaginii de colonel nimerit la întîmplare în strana Istoriei sau, cum afirmă Xenopol, înălţat pe tron „printr-o aiureală momentană". În martie 1859 Cuza aproba prelungirea obligaţiilor ţăranilor faţă de stăpînii de moşie şi confirma învoielile existente între boieri şi ţărani, pentru a nu sacrifica producţia agricolă a ţării, deşi el însuşi venise ca unionist şi naţionalist cu mesajul reformei agrare. Numea apoi un guvern conservator, pentru că acesta avea majoritatea în Cameră, deşi el, ca fost revoluţionar paşoptist, avea viziuni liberale radicale, aduse de nevoie spre centru. De aceea, ca bărbat de stat aflat sub povara responsabilităţii, el a lăsat impresia unui

liberal moderat. Dar chiar şi după abdicarea sa, în viziunea Marilor Puteri inamice „Al. I. Cuza a fost etichetat drept un revoluţionar periculos, iar întreaga sa domnie a fost apreciată ca o revoluţie permanentă"[178]. Cuza a avut puterea să identifice în gruparea conservatoare mari caractere, buni români şi politicieni valoroşi, nu trădători, nu duşmani de moarte, nu moşieri apatrizi. Apoi a urmărit cu tenacitate construcţia legislativă a ţării: „Unirea înfăptuită prin îndoita alegere din ianuarie 1859 era, de drept ca şi de fapt, o simplă unire personală. Rămînea deci în sarcina lui Cuza de a face din ea o unire reală, o contopire a celor două Principate într-una şi aceeaşi organizaţiune de Stat. Mai rămînea în sarcina acestui Domn obţinerea recunoaşterei de către străinătate a stării de fapt, aplicarea integrală a autonomiei, precum şi împlinirea unor năzuinţi mai îndepărtate: Independenţa şi principele străin. Pe aceasta din urmă a pregătit-o Cuza în tot timpul domniei lui, deşi nimeni n-a vrut să-l creadă sau n-a putut să-l creadă. Acestea, pe terenul politicei din afară. Înlăuntrul ţării trebile erau multe şi variate. Trebuia aplicată noua Constituţie a ţării, cea menită să înlocuiască Regulamentul Organic, ars pe rug, dar reînviat; trebuia organizată ţara pe baze democratice, prin revizuirea întregei legislaţii anterioare, şi trebuiau rezolvate chestiunile arzătoare la ordinea zilei: secularizarea averilor mănăstireşti şi împroprietărirea ţăranilor. În 7 ani de domnie Cuza Vodă le-a făcut pe toate"[179].

Apoi a plecat fără să protesteze. A fost mai tot timpul singur, blocat la început de Barbu Catargiu şi ajutat în momentele decisive de Mihail Kogălniceanu sau de propria sa camarilă. Ca mereu, împotriva cursului firesc al destinului naţional, fatalitatea şi-a luat dreptul ei implacabil: Barbu Catargiu a dispărut prea repede; Mihail Kogălniceanu a fost îndepărtat sub bănuiala că

---

[178] Gh. Platon, V. Russu, Gh. Iacob, V. Cristian, I. Agrigoroaiei, *Cum s-a înfăptuit România modernă*. Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 1993, p. 105.
[179] C. Gane, *op. cit.*, p. 46.

plănuia să-i ia locul pe tron; camarila a devenit curînd veroasă. Istoria României în această epocă a fost animată de caractere puternice, făuritoare de stat, care însă s-au opus una alteia cu înverşunare. Prima atitudine între aceşti oameni de stat români a fost invectiva, apoi ura manifestă şi în final crima. Această stare tensionată din lumea politică s-a transmis unei părţi importante din populaţie, împărţind-o şi pe aceasta în două tabere, motivate nu de idei politice, ci de adversităţi personale propagate de sus în jos. O cronologie a evenimentelor violente petrecute în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza – prezentată de cele mai multe ori ca o epocă idilică – arată că n-a avut nici o clipă de linişte:

februarie 1859, cu două zile înainte de sosirea în Capitală a domnitorului, croitorul evreu Schmidt dezvăluie Poliţiei un complot al numiţilor Matelon şi Grini, care urmărea asasinarea lui Cuza prin explozia unei maşini infernale;

mai-iunie 1859, revolta grănicerilor din Vădeni, Focşani, Bechet, Turnu Măgurele, Calafat cu cererea de a fi eliberaţi din serviciu (provocare rusească);

septembrie 1860, tentativă de asasinat organizată la Constantinopol, dejucată de Poliţia otomană (autorii fac parte din gruparea poloneză judecată la Iaşi în 1859);

noiembrie 1860, tulburările civile de la Craiova şi Ploieşti;

22 ianuarie 1862, răscoala lui Mircea Mălăeriu, inspirată de partida liberală, soldată cu devastări de conace şi cu maltratări de funcţionari şi arendaşi; răscoala este înăbuşită de armată (200 de arestări);

martie 1862, proteste de stradă la Iaşi împotriva mutării administraţiei la Bucureşti şi alegerea acestui oraş drept capitală; sunt arse portretele lui Kogălniceanu şi Anastase Panu;

8 iunie 1862, asasinarea celui dintîi prim-ministru al României – Barbu Catargiu;

noiembrie-decembrie 1862, grav conflict diplomatic cu Austria, Anglia, Turcia şi în final cu Franţa pentru transportul prin România a armelor pentru Serbia;

iulie 1863, ciocnire militară a trupelor regulate ale Armatei române cu un detaşament polon rebel la Costangalia (18 morţi şi 45 de răniţi de partea românilor, 16 morţi şi 31 de răniţi de partea rebelilor; urmăriţi în continuare de Armată, rebelii depun armele la Rînzeşti);

11 decembrie 1863, secularizarea averilor închinate; complot al preoţilor greci pentru eliminarea fizică a lui Cuza;

2 mai 1864, lovitura de stat;

9 mai 1864, complotul Suţu – Lamberti pentru răsturnarea lui Cuza şi anularea Unirii (implicare otomană la nivel înalt);

3 august 1865, tentativă de lovitură de stat organizată de camarilă.

Studiul atent asupra celor şapte ani de domnie arată că legătura între Cuza şi Armată nu a fost atît de strînsă cum o prezintă mitologia Unirii. Ne aflam atunci într-o fază incipientă şi plină de lipsuri, într-o situaţie de improvizaţie militară care va evolua mult mai tîrziu spre Armata modernă. De aceea, nu trebuie să punem rezolvarea crizelor vremii pe seama unei solidarităţi perfecte între domnitor şi Armata ţării, cît pe calităţile personale de conducător ale lui Cuza.

Revoltele de la Craiova şi Piteşti

Primele măsuri pe care a fost nevoit să le ia Cuza erau legate de găsirea resurselor financiare necesare susţinerii economiei

noului stat şi procurării fondurilor pentru lansarea reformelor structurale. Pentru prima oară bugetul ţării avea o dublă direcţionare, alta decît strîngerea averii domneşti şi susţinerea vreunui război. O contribuţie anume, impozitul pe cotitate, rezultat al Legii patentelor a mişcat populaţia de comercianţi şi meseriaşi din Craiova într-o revoltă care a luat aspect insurecţional, începînd cu ziua de 6 noiembrie 1860. Natura emoţională, pe alocuri fabricată, a entuziasmului general la momentul Unirii şi-a dezvăluit lipsa de consistenţă la scurt timp după consumarea actului politic. Aceeaşi mulţime care ieşise în stradă pentru a forţa unirea celor două Principate şi pentru a-l aclama pe noul domn ieşea acum în stradă la Craiova, devasta clădiri guvernamentale şi lua cu asalt Prefectura, folosind arme de foc. Celebra pictură înfăţişînd *Hora Unirii la Craiova* era acum călcată în picioare şi înlocuită cu o altă imagine: Decretul domnesc pentru introducerea Legii patentelor, un document fiscal sec, lipsit de romantism.

Sursa politică a situaţiei de criză din noiembrie 1860 se află în schimbările rapide de guvern şi în imposibilitatea de a da coerenţă măsurilor reformiste cerute atît de Convenţia de la Paris, cît şi de programul noului domn. Proiectul Legii patentelor este lansat în timpul primului guvern Ion Ghica (11 octombrie 1859 – 28 mai 1860) sub autoritatea ministrului de finanţe Constantin Steriade, guvern care avea însă în componenţa sa practic doar 4 miniştri, restul funcţiilor fiind ocupate ad-interim fie de primul-ministru Ion Ghica, fie de alţi miniştri din cei patru. La sfîrşitul lui mai, Cuza încearcă o formulă curajoasă numind un guvern liberal, avîndu-l pe Nicolae Golescu prim-ministru şi pe Barbu Vlădoianu la Ministerul Controlului. Ion C. Brătianu apare pentru prima oară ca ministru de finanţe şi, bineînţeles, nu întîrzie să atace tema lărgirii cuantumului de impozitare, prin mărirea fiscalităţii pentru proprietarii avuţi. Guvernul minoritar se prăbuşeşte rapid, după numai 47 de zile, declanşînd o promisiune de răzbunare neîmpăcată din partea partidei liberale. Urmează la 13 iulie 1860 un guvern moderat condus de Manolache Costache

Epureanu, care preia lista legilor pregătite de guvernul Ghica şi încearcă o armonizare a lor, constatînd că pachetul legislativ este în disputa ambelor tabere, din Dreapta şi din Stînga. Pînă la urmă rămîn să se înfrunte interesele divergente legate de Legea patentelor şi de Legea impozitului funciar. Dreapta, reprezentată strălucit de Barbu Catargiu, pare a acţiona mult mai calculat şi inteligent decît Stînga lui Brătianu, condiţionînd mărirea contribuţiei proprietarilor de stabilitatea proprietăţii lor, subiect central atacat violent de liberali. Lovind punctul nevralgic al proprietăţii agricole, aducătoare de venituri substanţiale la buget, Catargiu reuşeşte să debalanseze o mare parte a efortului fiscal pe Legea patentelor şi să diminueze cuantumul contribuţiei proprietarilor prin Legea impozitului funciar. Astfel se ajunge la situaţia sintetizată de Ion Ionescu de la Brad: „Nu s-a mai văzut în lumea întreagă o sporire de patente mai mare şi mai bruscă decît aceea făcută de nişte miniştri, care se cred a fi moderaţi şi care în aşezarea noilor patente au trecut peste toată moderaţiunea"[180]. Practic, fenomenul financiar aflat atunci în dezvoltare era lărgirea şi ridicarea bazei de impozitare, care afecta în mod paradoxal pătura de mijloc în proces de formare şi consolidare. Micii meseriaşi, negustorii, comercianţii, lucrătorii breslelor din care trebuia să se ridice baza socială a burgheziei erau loviţi direct şi împiedicaţi să prospere mai repede, veniturile suplimentare fiind diminuate serios prin noul impozit. Mai trebuie menţionat aici că peste măsurile fiscale nechibzuite aplicate românilor a venit ca un val măturător capitalul evreiesc, puternic şi bine organizat, care a ocupat locul păturii de mijloc cu mai mare uşurinţă ca în alte state central-europene, fiind şi mult mai dinamic şi capabil de blocare a măsurilor fiscale guvernamentale

---

[180] Dan Berindei, *Frămîntările orăşeneşti din noiembrie 1860 în Ţara Românească. Tulburările de la Craiova şi Ploeşti*, în „Studii şi articole de istorie", Societatea de Ştiinţe Istorice şi Filologice din R.P.R., Bucureşti, 1956, p. 277.

prin mecanisme de piaţă, dar şi prin corupţie. Este unul din argumentele care diluează teoria „invaziei" evreieşti în economia României, erorile fiind în primul rînd ale românilor.

Legea a fost dezbătută în şedinţa Adunării din 5 septembrie 1860 şi votată la 7 septembrie. Între septembrie şi noiembrie au trecut două luni tensionate, în care liberalii au pierdut iniţiativa, fiind loviţi de Dreapta exact în zona bazei lor de mase. Ancheta declanşată după consumarea evenimentelor violente de la Craiova şi Ploieşti nu a recunoscut oficial implicarea Dreptei în instigarea violenţelor, dar numeroase mărturii colaterale arată că lovitura a fost premeditată şi extrem de inteligent pusă în aplicare. O campanie de instigare din om în om prin agitatori, însoţită de afişe, caricaturi şi articole în presa conservatoare, a aţîţat spiritele în rîndul micilor meseriaşi cu o singură temă: *liberalii v-au trădat; ei dau cu gura în Parlament, vă scot în stradă şi vă manipulează în interesul lor privat; Unirea a fost o păcăleală care se întoarce acum împotriva voastră.* Figura centrală a campaniei a fost Ion Ghica, al cărui guvern iniţiase legea şi care păstra în rezervă o grupare apropiată de susţinători pentru domnie. Nu există probe rămase peste timp, dar după configuraţia politică a partidei conservatoare şi observînd accesul său la cele trei puteri ale statului putem contura ideea că instigarea a avut drept scop principal răsturnarea lui Cuza şi înlocuirea sa cu un domn provenit dintr-o familie veche, probabil Ion Ghica. Atacurile la felul cum s-a făcut Unirea erau atacuri indirecte dar precise la adresa simbolului Unirii. Pe străzile Craiovei s-au strigat lozinci împotriva „oamenilor de la '48" (revoluţionarii de la 1848), sintagmă folosită des de Barbu Catargiu, care îi desemna pe liberalii radicali drept: „golani, vagabonzi, şalvaragii, cumularzi"[181]. Într-o scrisoare către Apostol Arsachi, Barbu Catargiu nu avea rezerve în descrierea

---

181 Apostol Stan, *Grupări şi curente politice în România între Unire şi Independenţă (1859-1877)*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979, p. 62.

făcută principalului său adversar politic: „Brătianu, dragă domnule Arsachi, este o fîntînă de aberaţii inepuizabile, un receptacol al tuturor extravaganţelor, al tuturor nebuniilor şi, în acelaşi timp, al tuturor îndrăznelilor care au germinat creierul tuturor nebunilor şi tuturor sceleraţilor secolului al XIX-lea, acest secol, vai, atît de bogat în nebuni şi sceleraţi de tot felul"[182]. Această personalitate proeminentă a Dreptei reproşa caracterul revoluţionar periculos al politicii liberal-radicale, permanenta incitare la revoltă şi importul de comunism prin lojile francmasonice republicane, exagerînd mult aceste pericole, dar subliniind că folosirea maselor pentru a produce presiuni asupra guvernării este atitudinea cea mai dăunătoare statului român. El judeca aspru chiar scoaterea în stradă a maselor pentru întîmpinarea lui Cuza la Bucureşti în ziua de 8 februarie 1859, după dubla alegere, moment de la care avem o mărturie interesantă rămasă de la Dimitrie Bolintineanu: „Domnul apăru în trăsura sa. El era serios şi rece la salutările sincere ale poporului. Amicii săi politici din Moldova îi spuseseră că în Bucureşti era *o confrăţie* de tabaci, oameni din popor, revoluţionari de meserie şi pururе turburători ai liniştei publice, cu alte vorbe o bandă de mameluci în serviciul partidului revoluţionar. Sau antipatie pentru asemenea imitaţii sau politică, domnul fuse rece la primirea lor. Această răceală fuse însemnată de popor. Se făcură murmure, dar trecură fără urmă"[183]. Episodul este completat de un adversar al domnului, Emanoil Chinezu, care afirmă: „El, în loc să fie flatat şi exaltat de entuziasmul tuturor, mai mult se înspăimînta, se îngrijea şi întreba pe cei ce-l însoţeau: ce însemnează toate acestea?

---

[182] Victor Slăvescu, *Scrisori inedite ale lui Barbu Catargiu. Ianuarie – octombrie 1861*, extras din revista „Arhiva românească", tom.VII, Bucureşti, 1941, p. 12 (scrisoarea din 18/30 ianuarie 1861).

[183] Dimitrie Bolintineanu, *Opere IX. Biografii istorice*, Editura Minerva, 1987, p. 333 (*Cuza Vodă şi oamenii săi. Memoriu istoric.* A patra ediţiune).

[...] Nesimţibil la onorurile ce i se făceau, ca şi la demonstraţiile damelor tinere, ce de la toate ferestrele îi aruncau buchete de flori, el se gîndea mai mult la încurcătura în care se găsea băgat prin a sa îndoită alegere de Domn"[184]. Ce uită ambele mărturii este că la 1 februarie tocmai se descoperise un complot menit să-l asasineze pe domnitor în ziua sosirii la Bucureşti.

În tabăra conservatorilor, profilul domnesc al lui Alexandru Ioan Cuza era tratat ca insignifiant. El era un cetăţean aşezat pe un tron şubred şi aşezat nu tocmai legitim. Aşadar, Dreapta a exploatat perfect neputinţa liberalilor de a satisface promisiunile făcute păturii mijlocii şi a marşat decisiv pe lovitura dată de Legea patentelor tocmai acestei pături sociale: „Cu această organizare a impozitelor directe nu se realiza un sistem financiar pe care să se poată baza finanţele noii domnii; ea nu aducea nici resurse suficiente şi nici nu satisfăcea postulatele de echitate fiscală pe care trebuia să le satisfacă noua societate. Sub acest aspect, masele populare care au aderat şi au susţinut entuziast Unirea n-au realizat nici un beneficiu"[185].

În ziua de 6 noiembrie 1860 o mulţime de meseriaşi, comercianţi şi cetăţeni săraci, agitată de agenţi provocatori, se îndreaptă spre clădirea Prefecturii. Oamenii erau conduşi de cîţiva deputaţi de mahalale, printre care se aflau şi agenţi propagandişti ai revoluţiei din 1848 şi, bineînţeles, ai Unirii. Se scanda: „Mai strigaţi ura, mă, pentru *libertoni*, vedeţi ce ne fac ei, ne-a pus la patente, la biruri şi la alte dări grele!"[186] În aceeaşi zi, deşi

---

184 Em. Chinezu, *Adevărul asupra căderii ministerului Brătianu sau Liberalismul şi istoria lui în România*, Bucureşti, 1871, pp. 312-313 (apud Nicolae Iorga, *Cugetători români de acum o sută de ani*, în „Academia Română, Memorile Secţiunii Istorice", Seria III, Tomul XXI, Mem. 21, Editura Monitorul Oficial, Bucureşti, 1939, p. 36).

185 G. Zane, *Probleme de economie financiară în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza*, în *Cuza Vodă – in memoriam*, Editura Junimea, Iaşi, 1976, p. 273.

186 Dan Berindei, *op. cit.*, p. 281(extras din a doua corespondenţă a lui Eugeniu Carada publicată în „Românul", nr. 324/19 noiembrie 1860).

fusese prevenit –, dar tipic pentru indolenţa funcţionarului public român al epocii –, prefectul găseşte de cuviinţă să plece la o vînătoare în comuna Livezile din plasa Dumbrava, însoţit de notabilităţi locale. Seara se întoarce de la vînătoare şi telegrafiază la Bucureşti „spre a raporta o împrejurare gravă ivită azi la Craiova şi a-mi da ordinele dv. de urmare"[187]. Ministrul de interne, Gheorghe Costaforu, nu ezită să-i ceară să aresteze peste noapte şase conducători ai demonstranţilor. „Ordinul de arestare dat de guvern constituie o greşeală tactică, căci după cum înseamnă şi Carada, ministrul «era dator să ştie că agitarea mersese crescînd şi (că) n-aştepta decît un pretext spre a deveni revoltă». Tot Carada arată că dacă guvernul n-ar fi luat această măsură pripită, s-ar fi putut aduce trupe în oraş în număr mare şi mişcarea s-ar fi putut comprima «fără vărsare de sînge»"[188]. Peste noapte sunt arestaţi Tănăsache Ghenovici, croitorul Ioan Sava, pescarul Guţă Dinuţă, tutungiul Gheorghe Mihail Cionea, avocatul (?) Teohari Teoharidi, marchitanul Dimitrie Arhimandrescu, iar prefectul ordonă concentrarea trupelor de dorobanţi din judeţ la Craiova. Sublocotenentul Burchi împreună cu 24 de soldaţi primeşte misiunea de a apăra clădirea Prefecturii. A doua zi mulţimea revine şi mai furioasă, cerînd de data asta eliberarea celor arestaţi. Şeful Poliţiei, Tănase Dumitrescu, şi procurorul C. Zaman refuză, act ce produce o năvală a manifestanţilor în zona de detenţie a Poliţiei. Îi bruschează pe cei doi, iar pe tînărul ofiţer Burchi „îl maltratează, luîndu-l de păr şi pumnindu-l"[189]. Prefectul Grigore Marghiloman soseşte şi el la Prefectură şi încearcă să negocieze, dar este huiduit şi busculat. În aceste condiţii, el ordonă respingerea mulţimii cu baionetele, acţiune care însă nu are efect. Din Raportul comandantului companiei 4 de linie, nr. 149/15 noiembrie 1860 aflăm cum s-a desfăşurat al doilea asalt: „Însă poporul din nou năvăli asupra soldaţilor cu pari şi petre strigînd că dau cu

---

[187] Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 98.
[188] Dan Berindei, *op. cit.*, p. 284.
[189] *Ibidem*, p. 285.

patroane oarbe şi pot a-i desarma şi a-şi lua deputaţii, cînd iarăşi fură siliţi a da foc sub care căzu din popor un mort şi cîţiva răniţi, singurul mijloc cu care se putu oarecum scoate din curte poporul şi depărta puţin"[190]. Aşadar, atacul demonstranţilor devenind şi mai violent, Marghiloman ordonă deschiderea focului. Militarii sublocotenentului Burchi execută mai întîi un foc în plan vertical, drept somaţie. Ridicînd armele şi trăgînd în sus, militarii împuşcă pe funcţionarii Iancu Postelnicu şi Gheorghe Brutaru, care stăteau în balconul clădirii de vizavi şi priveau. Conform unei surse militare, doar Postelnicu a fost rănit mai grav, Brutaru fiind doar zgîriat de glonţ, dar căzînd din balcon şi-a spart capul. Următoarea salvă este însă în plin şi în faţa Prefecturii cade primul mort. Trupa nu se mai opreşte şi îşi continuă înaintarea executînd foc din mişcare şi făcînd alte victime. În faţa acestei noi situaţii, grupuri omogene de manifestanţi se îndreaptă spre prăvăliile de armurerie ale lui Preda lăcătuşul, Ioniţă Tocaşi puşcaşul şi Ştefan Arsenovici lăcătuşul de la care se înarmează. La ora 12.00 Prefectura este din nou atacată, de data asta cu arme de foc. Guvernul de la Bucureşti, alarmat de escaladarea ciocnirilor din Craiova, ordonă concentrarea de trupe din alte judeţe şi încă din ziua de 7 noiembrie acestea încep să afluească spre capitala Olteniei. Spre seară se declanşează însă în Craiova o ploaie violentă urmată de îngheţ care, într-o combinaţie naturală irezistibilă, risipesc insurgenţii. Un amănunt macabru însoţeşte acest episod: mulţimea a scos un pat în stradă şi a expus doi morţi împuşcaţi de armată pe el, lăsîndu-i acolo sub ploaie. Marghiloman răspunde cu un gest şi mai reprobabil, ordonînd culegerea tuturor cadavrelor şi îngroparea lor „ca nişte cîini"[191] într-o groapă

---

[190] *Documente privind domnia lui Alexandru Ioan Cuza*, vol.1 *(1859-1861)*, Editura Academiei Române, 1989, p. 215 (În legătură cu efectul folosirii cartuşelor oarbe în situaţii de tulburări civile vezi Alex Mihai Stoenescu, *Armata, Mareşalul şi Evreii*, Editura RAO, 1998, pp. 41-42).

[191] Relatarea lui I. G. Valentineanu din „Reforma", nr. 5 din 5 februarie 1861, p. 18 (apud Dan Berindei, *op. cit.*, p.290).

de bălegar. A doua zi, mulţimea dezgroapă morţii şi îi aduce în centrul oraşului, declanşînd şi o colectă pentru înmormîntarea lor decentă: „A doua zi, marţi la ora 7, poporul începu a se strînge iarăşi, nu la Prefectură, ci la rescrucele principale, unde văzînd lipsa cadavrelor se renfuriară şi porniră în grupe cu arme a desgropa cadavrele, pe care în urmă le-au adus şi le puse în mijlocul oraşului strigînd *resbunare! resbunare!* nenorociţilor martiri"[192]. Prefectul răspunde cu o proclamaţie în care se arată că cei ce vor cuteza „să umble cu morţii pe străzi se vor respinge prin puterea armată"[193]. În ziua de 7 noiembrie, apelurile militarilor devin disperate:

„D-lui colonel Manu, comandantul Reg. nr. 5

Poporul Craiovei, agitat de impoziţia grea, s-au revoltat contra prefectului. Acesta ne-au adunat şi văzînd revolta popolu(lui), au comandat foc şi au cauzat omor. Sîntem ameninţaţi de mînia popolu(lui), care umblă pă strade armaţi şi cu ciomege în mînă. Ce trebuie să facem, fiindcă ne omoară.

Comandir,
Sublocotenent Stamatiu
1860, noiembrie 7, Nr. 1139
Nr. 11 257 Buc(ureşti) din Craiova" [194]

Prezenţa masivă de trupe sosite din provincie (1 054 militari din care 416 infanterişti şi 638 jandarmi) potoleşte spiritele şi permite declanşarea unei anchete oficiale. Cercetările au dus repede la un număr de conspiratori legaţi de partida conservatorilor, din care merită citaţi: Grigore Bibescu Brîncoveanu, N. Opran, Gărdăreanu, dar, mai ales, colonelul Nicolae Bibescu şi procurorul Ioan Deşliu, cu care ne vom mai întîlni. Ar fi de

---

[192] *Documente privind domnia lui Alexandru Ioan Cuza*, vol. 1, p. 215.
[193] Dan Berindei, *op. cit.*, p. 290.
[194] *Documente privind domnia...*, vol. 1, p. 194.

remarcat aici că instituţiile statului au fost surprinse în faza lor de pionierat, încă departe de libertăţile proclamate în 1848 şi 1859 pentru cetăţenii României, cum se poate constata dintr-un ordin al liderului unionist Vasile Boerescu:

„Depeşe
[...] *Craiova*
Vă mai recomand a proceda cu activitate. Nu aveţi scrupule nebasate; ori asupra cărui veţi avea ori care bănuieli, arestaţi şi călcaţi casa şi, dacă apoi nu veţi afla nimic, liberaţi-l.
Aşia se procedă în asemenea cazuri, altfel nu o să ajungeţi la un rezultat serios"[195].

Implicarea politică în această dramă sîngeroasă, soldată cu 13 morţi, 22 de răniţi şi 158 de arestaţi, va face ca procesul să eşueze lamentabil, producînd mai întîi o diminuare treptată a numărului celor reţinuţi pentru cercetare, continuînd cu dezincriminarea agitatorilor, datorită legăturii lor cu partide politice. Pe cît de categoric era ministrul Costaforu în *Proclamaţia* către locuitorii Craiovei: „evenimentele din zioa de eri nu sunt decît rezultatul a unor uneltiri criminale şi ascunse, provocate de inemicii naţiunei şi ai adevăratelor libertăţi ale României", pe atît de stupefiantă şi ridicolă este *Adresa de răspuns prezentată domnului la 30 ianuarie 1861*. În acest text oficial, prezentat iniţial şi votat în şedinţa Adunării din 28 ianuarie, se afirma: „Nenorocitele tulburări ce s-au întîmplat la Ploeşti şi mai cu seamă la Craiova, le plîngem şi le condamnăm. Graţie cerului, lumină s-a făcut despre cele ce s-au întîmplat la Craiova şi suntem mîndri a vedea că *spirit de revoltă n-a existat*; rămîne acum la înţelepciunea Măriei Sale ca să ordone măsurile ce înalta dreptate dictează, ca acei cari au atins un minut măcar bănuiala lumei că ar fi esistat un asemenea spirit, să-şi ia cuvenita pedeapsă"[196]. Faptul că această rezoluţie

---

[195] *Ibidem*, p. 213.
[196] Victor Slăvescu, *op.cit.*, p. 3 (nota 1).

scandaloasă a fost adoptată în Cameră sub preşedinţia lui Barbu Catargiu constituie dovada ultimă că acţiunile fuseseră organizate de partida conservatoare. Într-o intervenţie parlamentară din 19 ianuarie 1861, Barbu Catargiu închidea episodul cu surprinzătoare uşurinţă: „Vedem că ordinea s-a restabilit, dar deasupra acelei ordini sunt morminte. Dacă a fost răscoală, uneltitorii şi-au luat pedeapsa. Dacă a fost nedibăcia guvernului, adică a subalternilor săi, aceasta vom vedea-o"[197]. Au urmat – de-a dreptul simptomatic – nişte avansări în armată şi în administraţie, şeful poliţiei locale Tănase Dumitrescu fiind făcut membru supleant la Curtea de Apel din Craiova, iar prefectul Grigore Marghiloman, membru la Curtea de Apel din Bucureşti, Secţia I. Nicolae Bibescu şi Ioan Deşliu ajung, sub guvernări conservatoare, prefect al Poliţiei Capitalei şi, respectiv, procuror principal. Deloc surprinzător, locotenentul Dîrzeanu, comandantul dorobanţilor din Dolj, care şi-a permis să descrie în anchetă comportamentul inadecvat şi iresponsabil al prefectului, este judecat şi destituit.

I. L. Caragiale nu a inventat nimic! Sau poate că a fost chiar martor, încă un copil de 8 ani, la izbucnirea revoltei în Ploieşti.

În oraşul Ploieşti se înregistrează prezenţa unor agitatori încă de la începutul lunii noiembrie. Cîteva pancarte sugestive pentru direcţia atacului public – pe una dintre ele scria *Unirea cu ciomagul*, aluzie incorectă la rolul armatei în Unirea din ianuarie 1859 – au fost expuse în centrul oraşului. În localitate este adusă o subunitate de elită a armatei, escadronul 2 din regimentul 1 roşiori (lăncieri), formaţiune extrem de mobilă şi compusă din militari selectaţi după criterii severe. În momentul intrării în oraş, escadronul condus de căpitanul Bărcănescu era după un marş forţat de 80 de km în condiţii de teren desfundat de ploaie şi cu forţarea rîurilor Teleajen şi Cricov[198]. Acest detaliu este

---

[197] Barbu Katargiu, *Discursuri parlamentare (1859 -1862 iunie 8)*, Editura Minerva, 1914, p. 231.
[198] Dan Berindei, *op. cit.*, p. 292.

important, pentru că o trupă antrenată în condiţii de campanie se comportă mult mai disciplinat şi eficient, dacă are la dispoziţie un timp rezonabil de odihnă. În ziua de 12 noiembrie, cavaleriştii şi-au ascuţit săbiile în mod demonstrativ în piaţa oraşului. Pentru ziua de 13 noiembrie este prevăzută în Ploieşti o şedinţă a consiliului municipal destinată aplicării prevederilor Legii patentelor. În sala de şedinţe năvălesc grupuri de cetăţeni nemulţumiţi care protestează împotriva aplicării legii. Şedinţa este suspendată. „Strigînd, se strînge o însemnată mulţime, care porneşte la devastarea caselor mai multor fruntaşi ai oraşului, comercianţi însemnaţi, în general partizani ai liberalilor (Marin Mehedinţeanu, Tudor Stoian, Matache Costescu, Pavel Predescu Abagiu, Ioan Gavrilescu etc...). În total sunt atacate 9 case"[199]. Manifestanţii suportă o şarjă a cavaleriei, care îi risipeşte, lăsînd în urmă un mort şi mai mulţi răniţi: „Pe la orele 11.30 de dimineaţă, vestind că poporul s-a revoltat şi devastează casele unui Gavrilescu, primii ordin de a-i răspîndi. Ajungînd pe locul turburării, după o mică împotrivire, se răspîndi poporul, dar reformîndu-se la spatele semiescadronului, armaţi cu pari şi azvîrlind cu pietre, dirigeai un atac asupră-le şi iearăşi se răspîndiră"[200]. Seara, după ora 18,00 trupele de infanterie primesc ordin să intervină în forţă şi acţiunea protestatară este definitiv potolită. În mesajul tronului citit de Cuza la deschiderea lucrărilor Adunării din 6 decembrie sigiliul oficial este pus peste aceste evenimente: „Mulţumită energiei desvăluită de autorităţile locale, mulţumită curajului junei noastre armate, care pretutindenea şi-a făcut datoria, liniştea s-a statornicit în curînd"[201].

---

199 *Ibidem*, p. 293.

200 *Documente privind domnia...*, vol. I, p. 222.

201 *Ibidem*, p. 301 (de notat că în momentul finalizării represiunii, comandantul garnizoanei trimitea la Bucureşti un anunţ expresiv: „Se sună de căinţa poporului").

Implicarea Dreptei în aceste revolte urbane dezvăluie o maturizare suficientă a grupărilor politice din România celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea. Liberalii radicali reuşiseră deja să construiască structuri teritoriale pentru formarea unui partid de masă, iar Dreapta avea deja puterea să le identifice şi să le lovească. Nu întîmplător s-au produs cele două incidente violente în Craiova şi Ploieşti, deoarece acestea erau cele mai puternice centre urbane liberale de la care se difuza radial structura teritorială a agenţilor şi agitatorilor electorali[202]. Împreună cu Argeşul – unde acţiunea din noiembrie a eşuat –, cele două mari regiuni reprezentau nucleul unei formaţiuni politice liberale care se pregătea să domine viaţa politică românească, mai întîi prin mişcări şi presiuni de stradă, apoi prin lărgirea bazei electorale. Dreapta a aplicat atunci o lovitură grea lui Brătianu, Legea patentelor fiind pusă în aplicare în continuare, dar efectul s-a prelungit asupra întregii societăţi prin slăbirea capacităţii de creştere a capitalului românesc şi încetinirea procesului de constituire a burgheziei naţionale. Alte două localităţi care au cunoscut revolte pe aceeaşi temă au fost Ismail şi Bolgrad, ca urmare a unor provocări ruseşti.

Lupta încrîncenată între grupările politice, ura aşezată între lideri şi instalarea timpurie a politicianismului – determinat totuşi de necesitatea apărării Parlamentului de acţiunile discreţionare ale Executivului – nu au permis constituirea unei structuri politice sănătoase, ci doar a unei oligarhii extrem de fragile, pe care Marile Puteri au ştiut să o intimideze mereu şi să o condiţioneze. Deşi s-a afirmat cu obstinaţie că Franţa a avut cea mai mare influenţă în România, forţa care a controlat mereu informativ şi politic România a fost Rusia. Încă din prima zi a Unirii, Rusia şi-a dezvoltat un sistem clientelar şi de spionaj – plasat la cel mai înalt nivel – cu care a căutat să influenţeze

---

[202] Apostol Stan, *op. cit.*, p. 57.

evoluţia statului român pe scena est-europeană. Slăbiciunile structurii politice şi economice au favorizat-o.

Asasinarea primului-ministru Barbu Catargiu

Acest eveniment tragic depăşeşte cu mult consecinţele identificate de contemporani, pata lăsată „asupra unui partid întreg şi a două familii din cele mai onorabile: Cuza-Vodă şi Bibescu"[203] sau faptul că a deschis calea cezarismului. Asasinarea primului-ministru Barbu Catargiu a imprimat în primul rînd o pată de sînge pe istoria României moderne şi abia în al doilea rînd, din perspectivă cronologică, a deschis un drum greşit al evoluţiei vieţii politice româneşti. Asasinatul politic din 8 iunie 1862 a înfăţişat slăbiciunile unui stat prea firav pentru a se construi singur şi, totodată, a deviat un traseu care ar fi putut duce la o Românie mult mai civilizată şi prosperă. Trebuie spus însă că şansele unei astfel de finalităţi au fost minime de la început.

Barbu Catargiu a fost „capul de serie" al unei rase de oameni politici impecabili, responsabili şi demni, orientaţi cultural şi politic spre o integrare a ţării noastre în circuitul european din poziţia structurilor sociale stabile şi a pragmatismului economic. Barbu Catargiu, Mihai Eminescu, Ion L. Caragiale, Petre P. Carp, Titu Maiorescu au fost românii spiritualităţii germanice aducătoare de ordine, justiţie, capitalism dezvoltat, naţionalism robust. Exact ceea ce caută naţiunea română de un veac şi jumătate. Studiindu-le atitudinile publice s-ar putea constata că, iniţial, au manifestat mai puţin un filogermanism şi mai mult o detaşare şi chiar o respingere a influenţei politice franceze, sursă permanentă de revoluţie. Exponenţii orientării francofile în România erau duşmanii conservatorilor, iar metodele politice ale celor dintîi, inspirate de francmasoneria franceză şi de spiritul

---

203 I.G.Valentineanu, *Adevărul asupra uciderii lui Barbu Catargiu*, Tipolitografia Eduard Wiegard et.Co, Bucureşti, 1896, p. 5.

carbonarismului italian, mişcau prea repede societatea românească patriarhală, construind pe teren slab. Vasile Alecsandri sintetiza acest conflict în lucrarea *Nicolae Bălcescu în Moldova*: „În anii dintîi, adică de la 1839 pînă la 1845, *francezii* şi *nemţii* formau două partide rivale, cercînd fiecare a lua pasul în societate şi a se face să predomine ideile ţerilor în care-şi primiră educaţia"[204].

Viziunea lui Barbu Catargiu pentru România era aceea a unei societăţi moderne, întemeiate pe civilizaţie, şi care apoi construieşte ea un stat, ca rezultat natural al acestei societăţi. Altfel spus, Dreapta politică românească încerca să asocieze cetăţenii ţării în jurul unor norme stabile, respectînd regulile exersate deja în civilizaţia germanică, scurtînd procesul astfel încît statul modern rezultat din mecanismele sociale active să fie protejat de agresiune la adresa identităţii, integrităţii teritoriale sau politicii sale externe. Soluţia lui Barbu Catargiu se sprijinea pe două decizii politice:

Conservarea tradiţiei. România trebuia construită pe bazele instituţiilor sale tradiţionale, evitînd orice salt care ar desfiinţa tradiţia şi ar introduce instituţii străine; evoluţia instituţiilor vechi se produce prin ele însele, adică prin reformarea lor treptată cu ajutorul civilizaţiei moderne; progresul vine din dezvoltarea conştiinţei colective, nu prin impunerea voinţei unei singure raţiuni (domnitor, lider politic, partid). Conservarea tradiţiei permitea tot un tip de reformă, dar culturală, care ar fi avut meritul să constituie un nucleu doctrinar naţional în jurul căruia să se poată adapta instituţii şi idei moderne occidentale. Conservatorismul intenţiona să identifice şi să stabilizeze un mod de viaţă specific românesc, capabil să determine atitudinea naţiunii în epoca modernă. Aceasta era o *strategie* de acţiune.

Realism. Societatea românească trăia de secole într-un echilibru social stabilit prin raportul între boieri şi ţărani; aplicarea

---

[204] Cornelia Bodea, *op. cit.*, vol. 3, p. 19 (vezi şi „Revista română", 1862, p. 311).

principiilor progresului urma a fi făcută de clasa conducătoare prin reforme realiste, menite să aducă mai întîi educaţie şi apoi emancipare; altfel spus, naţiunea primea transformarea de sus în jos (*reformă*), în locul unui salt violent de jos în sus (*revoluţie*). La baza acestui concept al Dreptei se afla realitatea probată că exact clasa boierilor din secolul al XIX-lea mişcase poporul spre emancipare, începînd cu 1821, şi că tocmai ea reprezenta garanţia caracterului naţional şi autohton al reformelor. Aceasta era o definiţie a *tacticii*.

Traseul de Dreapta al României a fost frînt o dată prin asasinarea lui Barbu Catargiu, combătut a doua oară cu violenţe de stradă în timpul primelor guvernări Titu Maiorescu şi în al treilea rînd sabotat definitiv în timpul guvernării Petre P. Carp. Calea aleasă de România a fost aceea a forţării – eroice şi extrem de curajoase – a apariţiei statului unitar, în timp ce societatea nu se maturizase, nu atinsese nivelul de civilizaţie necesar unui stat modern. Acest conflict fundamental al creaţiei politice a unei naţiuni este cel mai bine sintetizat de I. L. Caragiale: *De unde Statul ar trebui să fie rezultatul natural al societăţii, ne pomenim că societatea trebuie să fie produsul artificial al Statului.* Au urmat decenii întregi de eforturi pentru ridicarea culturală, economică şi socială a naţiunii, precum şi tot atîtea decenii de achitare a datoriei faţă de Franţa, faţă de francmasonerie şi faţă de o Germanie mereu respinsă. Ea, Germania, ne-a sancţionat în 1877, în 1917, în 1940 şi în 1991.

În Adunarea Deputaţilor din 1862 existau doar trei oameni cu proiect: Ion C. Brătianu, Mihail Kogălniceanu şi Barbu Catargiu. Şi Ion C. Brătianu avea o viziune clară asupra viitorului României, dar alta decît a lui Barbu Catargiu. Brătianu lupta pentru politica faptului împlinit, dar împlinit de voinţa naţională. Am văzut deja că mişcările de la Craiova şi Ploieşti confirmă fragilitatea actelor de voinţă naţională, acţiunile insurgente repetîndu-se una după alta în primele decenii, cîteva din ele avînd caracter antiunionist şi antimodernist. Brătianu forţa afirmarea identităţii statului român, mizînd pe dinamica maselor în mişcare

împotriva unui inamic extern format din trei imperii, speculînd incapacitatea acestora de a acţiona unitar, conflictele dintre ele şi conjunctura favorabilă a decăderii Imperiului otoman. În interior, Brătianu lupta doar la suprafaţă cu o clasă conservatoare şi retrogradă, în realitate luptînd cu o altă soluţie naţională pentru România, mult mai lentă, dar mult mai solidă. Şi Brătianu şi Catargiu ştiau că ţara trebuie condusă de un grup restrîns de oameni politici hotărîţi şi influenţi, capabili de orice reprimare şi în stare să adoarmă vigilenţa duşmanului extern. Fiecare dorea să conducă România pe calea lui. Cu o precizare: Catargiu vedea în stabilitatea internă argumentul forte pentru anularea oricărei intervenţii externe, în timp ce Brătianu vedea în stabilitatea internă (adică în păstrarea structurilor conservatoare) exact ceea ce trebuia distrus cu orice preţ, chiar cu acela al riscului unei intervenţii externe. De aici, miza totală pe Franţa, stat protector ce putea bloca o intervenţie străină şi ocroti astfel actele de curaj ale liberalilor radicali. Proiectată în istorie, miza exclusivă pe Franţa s-a dovedit o gravă eroare.

Aşa cum am arătat, legile fundamentale care puteau înscrie România pe un drum sau altul erau cele ale reformei agrare şi electorale. În jurul soluţiilor diferite susţinute de cele două tabere politice a evoluat viaţa politică românească pînă în ziua de 8 iunie 1862. Atunci, o mînă criminală a sfărîmat craniul primului ministru care gîndea altfel. Tot atunci, românii l-au asasinat pe cel dintîi prim-ministru al lor, inaugurînd istoria modernă a României cu o crimă politică. Cu toate că misterul asasinării lui Barbu Catargiu continuă să rămînă nedezlegat după aproape un secol şi jumătate, consider că o analiză întemeiată pe logică ne poate duce spre o ipoteză cît se poate de plauzibilă. Deşi s-a afirmat că moartea primului-ministru conservator este legată de ura manifestă a liberalilor radicali (o variantă), de acţiunea izolată a unui fanatic (a doua variantă) sau de conflictul în jurul legii agrare (a treia variantă) îmi permit să formulez un alt mobil: *lupta pentru Putere*. Le vom lua pe rînd. Dar mai întîi să studiem dosarul atentatului.

În urma intervenţiei directe şi personale a domnitorului Alexandru Ioan Cuza, Poarta a recunoscut la 11 decembrie 1861 Unirea Principatelor, acceptînd totodată posibilitatea formării unui guvern unic, la Bucureşti. Din punct de vedere juridic, Unirea Principatelor s-a produs la această dată, nu la 24 ianuarie 1859. Deoarece alegerile în cele două provincii se desfăşurau după sistemul impus prin Convenţia de la Paris, conservatorii îşi asigurau mereu o majoritate confortabilă cu care puteau conduce programul legislativ, blocînd totodată intenţiile reformiste liberale. Din aceeaşi realitate electorală, Cuza a fost nevoit să numească prim-ministru al primului guvern unic al României pe liderul necontestat al partidei majoritare în Cameră, cu toate că între domnitor şi Barbu Catargiu existau divergenţe politice vechi şi animozităţi personale devenite de notorietate publică. Urcat în fruntea guvernului la 22 ianuarie 1862, Barbu Catargiu a înţeles să-şi exercite funcţia în deplină libertate de acţiune, acordînd domnitorului doar pe faţă deferenţa şi respectul cuvenit conducătorului statului, fără însă a abdica de la programul său politic. Ştiind foarte bine că o nouă lege electorală va mări baza politică a liberalilor şi că prezenţa lui Alexandru Ioan Cuza pe tronul României este tranzitorie, Catargiu a încercat să forţeze votarea unei legi rurale care să permită conservatorilor să păstreze controlul asupra treburilor statului şi asupra societăţii. În ziua de 8 iunie el tocmai participase în Adunarea Deputaţilor la dezbaterea proiectului de lege, înfruntîndu-l pe Mihail Kogălniceanu, în condiţiile în care principalii săi adversari politici, Ion C. Brătianu şi C. A. Rosetti, se retrăseseră din Cameră în semn de protest pentru condiţiile inegale impuse de sistemul electoral al Convenţiei de la Paris: „Cînd legea veni în discuţia reprezentanţilor naţiunii, Kogălniceanu, singur, în adevăr, trebui să ţină piept majorităţii mai dinainte cîştigată pentru proiect. El vorbi în şedinţele din 25 mai şi 1 iunie, iar Barbu Catargiu în şedinţele de la 29 mai, 2, 4 şi 8 iunie 1862. Cuvîntul celui dintîi este şi va rămîne, pentru toate timpurile, cel mai strălucit monument al elocinţii noastre politice în favoarea ţărănimii române, iar al celui

din urmă o deplină dovadă de cultura şi talentul celui ce-l rostise, de tăria convingerilor sale politice şi de marele său curaj civic"[205]. Legea rurală se îndrepta imperturbabil spre o soluţionare în varianta conservatoare. Dar şedinţa Camerei din 8 iunie este importantă şi pentru un amănunt care nu poate fi disociat de tragedia ce avea să se deruleze sub clopotniţa Mitropoliei. În aceeaşi şedinţă, deputaţii majorităţii de Dreapta au cerut interzicerea manifestaţiei preconizate de liberali în ziua de 11 iunie pe Dealul Filaretului în amintirea revoluţiei din 1848, sub pretextul că, în realitate, se încearcă declanşarera unor mişcări de stradă de tip revoluţionar, dezordini şi exercitarea de presiuni pentru blocarea variantei conservatoare a legii rurale. Acuzaţia se întemeia pe faptul că, numai cu 4 luni înainte, la 24 ianuarie, o astfel de adunare comemorativă se transformase în mişcarea politică a lui Mircea Mălăeriu, încheiată cu răniţi şi multe arestări. Barbu Catargiu a luat cuvîntul şi a ţinut unul din discursurile sale spectaculoase, care avea să fie, din păcate, ultimul: „Voiţi să vedeţi şi d-voastră florile, trandafirii din acele buchete, cu care se găteau să *serbeze* ziua de 24 ianuarie? N-aveţi decît să mergeţi la Văcăreşti şi veţi vedea că buchetele se compuneau din topoare, cuţite, suliţe, ciomege şi chiar puşci, şi îndată veţi înţelege ce scopuri nevinovate avea şi acea *serbare!* Dar, domnilor, să credem, să sperăm, cel puţin, că vor înceta de a mai creşte pe pămîntul României asemenea trandafiri, asemenea buchete, al căror profum este otrava cea mai ucigătoare ce revarsă peste societatea noastră. Pacea, domnilor, pacea şi odihna sunt scăparea ţării, şi voi prefera moartea mai înainte de a călca sau a lăsa să se calce vreuna din instituţiile ţării!"[206] Au fost cuvinte profetice.

În jurul orei 17.45 a zilei de 8 iunie 1862, primul-ministru a părăsit clădirea Parlamentului din Dealul Mitropoliei şi a cerut

---

[205] Alex. Lapedatu, *În jurul asasinării lui Barbu Catargiu*, în „Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice", Seria III, Tomul XIV, Mem. 7, p. 4/188 (şedinţa din 26 mai 1933).
[206] Barbu Katargiu, *op. cit.*, p. 368.

trăsura. Aceasta însă dispăruse. Conform unei surse de la fața locului, înainte ca echipajul să se pună în mișcare, Catargiu a fost invitat de Constantin Cantacuzino să folosească trăsura lui. În acel moment a apărut prefectul Poliției, colonelul Nicolae Bibescu, persoană care îl însoțise la venire și care acum îi oferea trăsura sa. Catargiu a acceptat, așezîndu-se în cupeu alături de șeful Poliției. Din observația unor martori, rezultă că prefectul avea o poziție foarte apropiată de victimă, stînd chiar cu „brațul drept peste umerii primului ministru", amănunt care arată în mod cert că echipajul s-a pus în mișcare cu cupeul deschis. În momentul în care trăsura trecea pe sub bolta porții Mitropoliei (clopotnița de azi) asasinul, care aștepta în umbră, s-ar fi urcat pe scara trăsurii și ar fi tras două gloanțe din apropiere. Primul glonț de plumb l-a izbit pe Barbu Catargiu în cap din direcție posterior-inferioară, „pe dinapoi în osul craniului, aproape de împreunarea sa cu gîtul, și glonțul, întîmpinînd acest obstacol, alunecase de-a lungul coloanei vertebrale, pe care o rupsese, așa că moartea a fost instantanee"[207]. Al doilea foc „șuieră pe la urechea lui Bibescu". Caii s-au speriat și au pornit la vale fără ca cineva să poată interveni, deși Bibescu ar fi strigat: „S-a tras de sus!" (adică, din clopotniță). Nicolae Bibescu a reușit să oprească trăsura la poalele dealului, unde l-a întîlnit pe Alexandru Plagino, fost prefect de București și ministru de finanțe. Acesta, urcînd pe treapta trăsurii, observă poziția rigidă a primului-ministru și îl întreabă: „Ești amărît, coane Barbule?" Atingînd corpul, acesta se prăbușește, descoperind în spate o baltă de sînge. Plagino a fost rugat să ducă victima acasă, iar Bibescu a urcat dealul și a închis porțile Mitropoliei împreună cu cîțiva agenți. Trupul neînsuflețit al primului-ministru a fost dus la domiciliul său unde a fost examinat sumar de medicul Sarrhos.

Imediat ce vestea asasinatului s-a răspîndit în oraș nu a mai existat nici un dubiu că el este opera liberalilor radicali, fiind

---

207 *Ibidem*, p. 40 (Scrisoarea lui George Linche din 15 iunie 1862).

numiţi mai des C. A. Rosetti şi Ion C. Brătianu. În perioada cît Ion C. Brătianu a activat în Parlament, Barbu Catargiu l-a combătut strălucit, fiind singurul om politic capabil să desfiinţeze toate intervenţiile marelui liberal şi să provoace căderea tuturor iniţiativelor parlamentare ale acestuia. Era deja de notorietate că în discursurile sale împotriva lui Brătianu, Catargiu devenea muşcător şi necruţător cu ideile politice ale adversarului său, producînd de multe ori ilaritate şi umilirea acestuia. Catargiu înfrunta de fapt în Brătianu o adevărată forţă, care în Parlament doar se exprima decent în regula democraţiei, dar în stradă putea mişca orice mulţime.

Imediat după asasinat au fost operate arestări (peste 200 de persoane) şi au fost chemaţi pentru a fi cercetaţi cei doi lideri liberali. Adunarea Deputaţilor, revoltată de acest act fără precedent, şi-a acordat puteri discreţionare şi a votat în grabă legea rurală a lui Barbu Catargiu. Cercul de suspecţi a fost restrîns repede la trei nume: Dimitrie Dunca, Iulian Grozescu – prietenul acestuia – şi Gheorghe Bogati, ungur de origine. Cîţiva martori importanţi au lăsat depoziţii care merită atenţia: armurierul Anton Hofman şi calfele sale, un anume Scarlat Pală, doi copii care l-ar fi văzut pe asasin fugind în vale după descărcarea celor două focuri şi Damaschin Ieromonarhul care ar fi auzit pe un anume Nicolae Iorgu Dan din Ploieşti anunţînd premonitor crima în acea dimineaţă.

Asasinarea lui Barbu Catargiu este şi astăzi un mister din mai multe motive: 1. cercetările au fost sistate din ordinul lui Cuza; 2. dosarul întocmit în 1862 a dispărut, existînd în arhive doar dosare de la 1866 şi 1869-1876; 3. chiar şi dosarele ulterioare au fost interzise la cercetare dintr-un ordin al lui Dimitrie Onciul; 4. depoziţiile martorilor şi documentele anchetei conţin informaţii care se contrazic, sunt confuze sau incomplete. În aceste condiţii, la aproximativ 140 de ani de la asasinat, încercarea de a dezlega acest mister are nevoie de aparatul logic în cea mai mare măsură.

Ancheta nu l-a putut audia pe Dimitrie Dunca, principalul suspect, dispărut, persoană legată de gruparea liberal-radicală.

În schimb, zece ani mai tîrziu, la 28 aprilie 1872, Gheorghe Bogati este identificat în Alba Iulia şi interogat de autorităţile cezaro-crăieşti. Protocolul acestui interogatoriu s-a păstrat. Dar să încercăm o analiză asupra celor trei variante de asasinat, pornind de la ipotezele vremii:

1. **Asasinat comandat de liberalii radicali** şi executat de Dimitrie Dunca. Această ipoteză a circulat mult timp, fiind favorizată de cel puţin două situaţii binecunoscute: iminenţa votării Legii rurale şi interzicerea manifestaţiei din 11 iunie. La ele putem adăuga limbajul violent din presa liberală şi caracterul „revoluţionar" al unor acţiuni iniţiate şi conduse de liberali. Cu toate că această variantă a circulat intens, convingîndu-l şi pe Xenopol, ea este lipsită de logică din următoarele motive:

- Angajarea lui Dimitrie Dunca drept asasin ar fi dus ancheta imediat şi prea evident la partida liberală. Inteligenţa cu care au acţionat în politică Ion C. Brătianu şi C. A. Rosetti ne scuteşte să credem că puteau pune un pistol ruginit în mîna unui individ incontrolabil. Pata aruncată asupra partidului l-ar fi scos din viaţa politică pentru totdeauna, supunîndu-l probabil imediat la fragmentări şi dizidenţe.
- Cei doi lideri liberali nu aveau nevoie de un asasinat, atît timp cît stăpîneau alte mijloace de a bloca acţiunile lui Barbu Catargiu. Aceste mijloace au fost folosite în permanenţă fără ca cei doi lideri să ţină seamă de interdicţii, de legi şi de acuzele politicienilor conservatori. Ei au mişcat masele oraşelor şi ale satelor de cîte ori au simţit un pericol letal, dînd lovituri de stradă răsunătoare, de la Bucureşti (22 ianuarie 1859) pînă la Ploieşti (8 august 1870). Tot ei s-au aflat la originea loviturii de stat din 11 februarie 1866.
- Asasinarea lui Catargiu, din punctul de vedere al liberalilor-radicali, nu rezolva deloc problema politică şi nici pe cea agrară, pentru că dispariţia primului-ministru nu schimba configuraţia Adunării şi nici sistemul electoral.
- Dacă la C. A. Rosetti ar putea exista bănuiala unei înclinări spre metode violente de acest gen, precum şi numeroase dovezi

de ateism, la Ion C. Brătianu faptul este exclus, acesta fiind un creştin ortodox practicant şi cu frica lui Dumnezeu. Mai mult, Brătianu ştia că într-o zi va fi prim-ministru şi că un astfel de precedent deschide Cutia Pandorei, inclusiv pentru el.

● Ideea că la originea asasinatului s-ar afla omul de încredere al lui Ion C. Brătianu, celebrul Eugeniu Carada, nu stă nici ea prea bine în picioare, deoarece deputatul liberal era tocmai acela care mai devreme ceruse în Cameră aprobarea pentru manifestaţia din 11 februarie. Or, după felul cum s-a desfăşurat, atentatul a fost premeditat. Carada nu avea cum să organizeze în cîteva minute aşa ceva, neştiind care este soarta propunerii sale şi, bineînţeles, neavînd cum să acţioneze între ultimele cuvinte, profetice, ale lui Catargiu şi bolta clopotniţei de la Mitropolie. În momentul atentatului, el „mergea la braţ cu Beizadea Mitică Ghica, spre ieşire, auziră o pocnitură de armă şi văzură un stol de porumbei zburînd din clopotniţa Mitropoliei"[208]. Arestat preventiv în noaptea următoare şi supus unei anchete, Carada se apără cu detalii precise şi aduce martori ai mişcărilor sale din ziua atentatului[209]. Operaţiunile desfăşurate mai tîrziu de Eugeniu Carada dovedesc inteligenţă, abilitate, stăpînirea perfectă a cîmpului de acţiune. Un conspirator adevărat îşi asigură mijloace să anuleze un atentat cînd observă că primul-ministru urcă în trăsură împreună cu şeful Poliţiei. În afară de ura binecunoscută, un alt detaliu al asasinatului a creat suspiciunea că sunt implicaţi liberalii: fluturarea unei batiste albe fusese semnalul folosit de liberali în momentul revoltei populare din ianuarie 1859. Totuşi, trebuie să admitem că, de la apariţia trenului, fluturarea batistei era un gest universal.

2. **Varianta unui asasin fanatic.** Este susţinută cel mai tare de un cunoscut om politic liberal, I. G. Valentineanu, care a şi publicat o broşură pe această temă. În textul său, Valentineanu

---

[208] Constant Răutu, *Eugeniu Carada. Omul şi opera*, Editura Ramuri, Craiova, 1940, p. 58.

[209] Mihail Gr. Romaşcanu, *Eugeniu Carada (1836-1910)*. Bucureşti, 1937, p. 40.

afirmă că îi cunoştea pe cei doi suspecţi: Dimitrie Dunca (amintit eronat cu prenumele Iosef) şi Iulian Grozescu, refugiaţi transilvăneni. După mărturiile (destul de dubioase) ale lui Valentineanu, asasinul este Dunca, fapt greu de crezut din următoarele motive:

• Valentineanu îi prezintă pe cei doi astfel: „Ei aveau o ură neîmpăcată contra magnaţilor unguri şi boierilor de la noi şi, în privinţa lor, nu ezitau a se exprima în mod vindicativ şi sanghinar afişînd şi propagînd chiar asasinatul politic contra duşmanilor neamului românesc, ziceau ei"[210]. Mai încolo, în aceeaşi broşură, autorul afirmă: „nu puneam nici un temei pe vorbele lor, crezîndu-i nişte fanfaroni fanatici şi ordinari, nişte disperaţi sui-generis din cauza persecuţiilor şi suferinţelor ce înduraseră dincolo de Carpaţi"[211]. Dar mai interesantă este relatarea unei scene petrecute, se pare, în dimineaţa zilei de 8 iunie 1862. Dunca ar fi venit la redacţia ziarului „Reforma" din Pasajul român şi i-ar fi arătat directorului gazetei, Valentineanu, un pistol şi un pachet în care s-ar fi aflat testamentul său politic: „Eată testamentul meu politic pe care ţi-l încredinţez ca să-l dai publicităţii, după ce mă vor aresta sau mă vor ucide; căci sunt hotărît a mă preda lui Vodă-Cuza şi a mă sacrifica"[212]. Problema acestui Dunca, în varianta Valentineanu, este că nu are nimic din asasinul cu sînge rece care a pîndit sub arcul clopotniţei Mitropoliei, care a urcat eventual pe scara trăsurii din mers şi a tras de aproape, fugind apoi în vale, prin panta cu vii a Dealului Mitropoliei. În nici un caz nu este cel care anunţa că se predă lui Cuza şi se va sacrifica. Tipologic, Dunca nu poate fi asasinul. Un astfel de fanatic are nevoie de publicitatea actului său, de simbolistica politică a crimei, de gălăgie în jurul său pentru ca „testamentul politic" sau proclamaţia pe care o anunţa să fie un gest suprem individual în slujba unei cauze înalte.

---

210 I. G. Valentineanu, *op. cit.*, p. 8.
211 *Ibidem*, p. 10.
212 *Ibidem*, p. 15.

• Deşi alţi cercetători afirmă că Dunca nu a fost de găsit nici atunci, nici mai tîrziu, Valentineanu afirmă că acesta era printre arestaţi. El chiar descrie o scenă în care armurierul Hofman şi calfele lui sunt confruntaţi cu presupusul asasin: „Atunci, ordonînd ca să aducă pe Iosef *(sic)* Dunca pentru a-l confrunta cu lăcătuşul şi cu calfa sa, procurorul întrebă pe lăcătuş indicînd pe proprietarul pistolului care nu era decît Iosef Dunca în persoană:

– Dumnealui ţi-a adus acest pistol ca să-l dregi?

Lăcătuşul şi calfa sa se uită unul la altul...

– *Ist nicht der*, zice lăcătuşul, uitîndu-se la calfa sa.

– *Ist nicht der*, repetă calfa sa"[213].

Aşadar, chiar Valentineanu arată că cei doi armurieri nu au recunoscut în Dunca pe cel care îşi reparase arma crimei în atelierul lor.

• Comportamentul lui Valentineanu însuşi este inexplicabil, avînd în vedere că el nu l-a denunţat pe Dunca nici înainte de atentat (cînd s-ar fi prezentat la el cu arma şi cu testamentul) şi nici în momentul cînd a fost anchetat de procuror. Arătîndu-i-se arma crimei la Procuratură, Valentineanu neagă că ar cunoaşte-o:

„– Cunoşti pistolul acesta? mă întreabă procurorul.

– De unde să-l cunosc, domnule procuror?

– Cu acest pistol au omorît pe Barbu Catargiu, adaugă procurorul.

– Vrei să glumeşti sau să rîzi de mine, domnule procuror? O rugină ca acesta nu poate omorî om"[214].

În această situaţie avem un complice la crimă care se autodenunţă public în 1896! În sfîrşit, un ultim argument contra tezei asasinului fanatic este acela al evidenţei unui complot (înştiinţarea asasinului asupra plecării trăsurii, absenţa interogatoriului birjarului de la trăsura primului-ministru, existenţa confirmată a unei trăsuri care îl aştepta pe asasin în valea cu vii). Teza asasinului

---

[213] *Ibidem*, p. 19 (*Ist nicht der* – lb. germană: „Nu este acesta").
[214] *Ibidem*, p. 18.

fanatic a fost îmbrăţişată oficial şi a convenit diferitelor tabere implicate în lupta politică, liberalii fiind dispuşi s-o accepte pentru a îndepărta bănuiala ce plana asupra lor şi pentru a masca şansa imensă care l-i s-a oferit prin dispariţia celui mai puternic adversar. Chiar adversarii lui Barbu Catargiu nu-i puteau nega marile calităţi: „Prin cultura şi talentul ce poseda, prin autoritatea şi prestigiul de care se bucura în faţa coreligionarilor săi politici, prin energia şi vigoarea cu care înţelegea să ducă la realizare concepţiile şi doctrinele sale conservatoare, reacţionare, el îşi cîştigase un mare ascendent în mijlocul clasei conducătoare şi în Adunările legiuitoare, pe care le domina în totul"[215]. În mod fundamental, Barbu Catargiu era o personalitate la fel de puternică precum Ion C. Brătianu, un bărbat de stat remarcabil care impunea respect şi inspira teamă. Aerul său de superioritate şi dispreţul afişat fără rezervă i-a adunat mulţi duşmani. Acţiunea unui fanatic nu poate fi exclusă definitiv, ca braţ al unei alte voinţe, dar în cazul crimei de sub clopotniţa Mitropoliei ipoteza se îndepărtează pe măsură ce analizăm şi ultima variantă.

3.**Varianta asasinatului politic.** Ancheta a fost repartizată procurorului I. Deşliu care a trecut încă din acea zi la efectuarea interogatoriilor. Printre cei reţinuţi pentru a fi interogaţi s-a aflat şi un anume Gheorghe Bogati, suspect asupra căruia nu se dau explicaţii privind contextul în care a ajuns să fie arestat. Din amănuntele furnizate de anchetă rezultă că a fost reţinut pentru faptul că îşi ducea viaţa în lumea prostituatelor şi cunoştea pe orice străin care ar fi apărut în Bucureşti. El îl cunoştea bine pe prefectul Nicolae Bibescu. Cu aceste detalii avem mai degrabă portretul unui informator al Poliţiei, nu al unui criminal. Din cercetarea dosarului se poate constata că Poliţia a avut un grad de implicare aproape transparent în această crimă. Cînd procurorul G. Sachellarie, din echipa lui Deşliu, încearcă să producă o confruntare a suspecţilor cu martori oculari – şi, în primul rînd, un preot care-l văzuse pe asasin fugind de la locul faptei –, Poliţia

215 Alex. Lapedatu, *op. cit.*, p. 22/206.

refuză accesul acestuia la cei arestaţi şi împiedică efectuarea procedurii de confruntare. Mai mult, pornind de la primele constatări, procurorul Deşliu cere chemarea oficială la Parchet a prefectului Nicolae Bibescu pentru interogatoriu şi pentru corelarea depoziţiei acestuia cu cea a lui Gheorghe Bogati. În acel moment, fără nici o explicaţie şi abuziv, procurorului Deşliu i se retrage cazul, care îi este dat procurorului I. Şoimescu. Imediat ce este numit, Şoimescu opreşte cercetările şi cazul asasinării primului-ministru este închis. Din informaţiile furnizate de principalul martor, prefectul Poliţiei Nicolae Bibescu, aflat lîngă victimă în trăsură, se nasc cîteva mari întrebări:

- În primul rînd, acesta a declarat că asasinul s-a urcat din mers pe treapta trăsurii şi a tras două focuri. Pentru această mişcare asasinul trebuie să fi venit din faţă, iar lovitura glonţului să fie frontală şi de sus în jos, un om în picioare pe scara trăsurii fiind mult mai înalt decît o persoană care stă afundată pe canapeaua cupeului. Or, rezultatul autopsiei demonstrează clar că focul a venit din spate şi de jos în sus, de la mai puţin de un metru. Asasinul a aşteptat să treacă trăsura şi a tras peste copertina lăsată a cupeului. Din această poziţie, o persoană aflată lîngă victimă (în cazul nostru, Nicolae Bibescu) este mai puţin expusă, glonţul (sau gloanţele) ducîndu-se pe direcţia de mers a trăsurii. Un foc executat din faţă şi din mers este periculos înclusiv pentru persoana aflată alături, pentru că o zdruncinătură a trăsurii pe pavaj poate modifica extrem de uşor direcţia focului.
- Nicolae Bibescu ar fi strigat în momentul atentatului: „S-a tras de sus!", adică din clopotniţă. Ştim că acest lucru este neverosimil, focul fiind executat de jos şi din spate. Mai mult, era de aşteptat ca prefectul Poliţiei să-l descrie pe asasin, fiindcă oricum era primul care îl văzuse. Observat cum aleargă spre panta cu vie a Mitropoliei, acesta nu putea să fugă înapoi, spre curtea catedralei mitropolitane, ci numai înainte, pe aceeaşi direcţie de mers a trăsurii, după care să cotească în fugă spre stînga. După o altă variantă, Bibescu ar fi strigat: „S-a tras de la poartă!", dar aceasta nu mai este o reacţie de la locul faptei, ci de la poalele

dealului, din locul unde s-a oprit trăsura şi unde Bibescu l-a întîlnit pe Plagino. Aşadar, putem înregistra ca reacţie imediată şi de la locul faptei doar indicaţia falsă (diversionistă) că s-a tras din clopotniţă.

• Un alt amănunt al atentatului a trecut neobservat. S-a afirmat de martori că Bibescu „ţinea braţul drept peste umerii primului ministru" ceea ce este o indicaţie precisă că Bibescu stătea în trăsură în stînga, iar Catargiu în dreapta (pe direcţia de mers). În raportul nr. 1232/ 28 iunie 1862, procurorul G. Sachellarie precizează: „Între alte urmăriri necesarii spre descoperirea crimei, am avut şi un preot, care, prin depoziţiunea sa, a zis că de a vedea pe autorul faptei îl cunoaşte, căci mai înainte de comiterea faptei vorbise cu alţii pre de aproape, aflîndu-se şezînd pe o bancă din mîna stîngă a Dealului Mitropoliei"[216]. În acest moment putem afirma că asasinul a aşteptat pe stînga intrării în Mitropolie, că a trecut pe partea dreaptă a bolţii clopotniţei pentru a-şi împuşca victima, că a tras de la dreapta spre stînga şi că a fugit în diagonală spre stînga, unde era panta cu vii. În cealaltă parte era curtea Parlamentului. Suntem în prezenţa unui asasin care nu a avut informaţii precise despre poziţia victimei în trăsură, dar care şi-a premeditat crima, asigurîndu-şi inclusiv o cale de scăpare. Schimbarea de poziţie a asasinului şi nevoia acestuia de a acţiona pe dreapta şi a fugi prin stînga este confirmată indirect de mărturia lui Scarlat Pală despre declaraţia din 10 iunie făcută de George Bogasierul în prăvălia fratelui său: „Ce lovitură bună: i-a pus pistolul în cap şi, *după ce a tras, deodată s-a ameţit şi, învîrtindu-se în loc*, a luat drumul, coborîndu-se pe unde este malul surpat şi nişte duzi"[217]. Mai este de semnalat că asasinul nu-l putea vedea pe Catargiu urcîndu-se în trăsură, linia de vizibilitate fiind obturată de clădirea Bisericii Mitropolitane.

• Ştim din depoziţia prefectului Nicolae Bibescu amănuntul că Barbu Catargiu nu şi-a găsit trăsura şi a fost invitat să urce

---

216 Alex. Lapedatu, *op. cit.*, p. 31/215.
217 *Ibidem*, p. 33/217.

alături de el. Conform unei analize recente „cîţiva deputaţi care ieşeau de la şedinţa Camerei observaseră cum o persoană flutura o batistă în chip neobişnuit, iar altcineva blocase intenţionat drumul cu o trăsură, pentru a sili caii prefectului să treacă prin gangul clopotniţei la pas"[218]. Catargiu purta un pistol asupra lui, se temea de un atentat al liberalilor radicali, iar Bibescu avea obligaţia să asigure paza primului ministru. N-a făcut nimic, decît să-l ţină pe după umeri pe Catargiu, fără nici o escortă. Lipsa escortei este justificată de prezenţa prefectului Poliţiei în trăsură.

• Poliţia aflată sub conducerea colonelului Nicolae Bibescu a obstrucţionat în permanenţă Parchetul în cercetările sale. Chiar şi în cazul acelui preot, martor pe Dealul Mitropoliei, directorul Prefecturii a refuzat accesul procurorului împreună cu martorul pentru efectuarea unei confruntări. Aşa cum constată Alex. Lapedatu în cercetările sale, „între Poliţie şi Parchet, care investigau afacerea în mod independent, nu numai că nu era nici o legătură, dar, dimpotrivă, raporturile dintre aceste autorităţi, chemate a colabora pentru descoperirea asasinului, se vădesc a fi fost foarte încordate, ostile chiar"[219].

Toate argumentele de pînă acum induc cel puţin sentimentul că prefectul Poliţiei era implicat în crimă. El poate fi organizatorul atentatului, iar după alte surse chiar făptuitorul: „Se crede că a fost omorît cu un foc de revolver de către prefectul Poliţiei, un anume Bibescu, cu care Barbu Catargiu plecase într-o trăsură de la Cameră, iar trucul cu necunoscutul care a tras în acelaşi moment cu arma din Dealul Mitropoliei să fi fost ceva aranjat mai dinainte pentru a masca adevărul [...] Deşi acest Bibescu era omul lui Barbu Catargiu, nu se putea conta pe el deoarece era un mincinos şi un laş care a putut foarte uşor să fie cumpărat"[220]. Cumpărat de cine? Oricît de convins era Eugeniu Carada de

---

[218] Valeriu Stan, *Enigma unui atentat: moartea lui Barbu Catargiu*, în „Magazin istoric", nr. 2(35), februarie 1970, p. 51.
[219] *Ibidem*, p. 9/193.
[220] Constant Răutu, *op. cit.*, p. 59.

această variantă, ea nu explică focul tras de la distanţa de un metru şi nici traseul glonţului din partea opusă locului unde se afla Bibescu. Prefectul Poliţiei nu poate fi criminalul, dacă ar fi să luăm în calcul doar informaţia despre semnele făcute cu batista. Ce rost avea acest gest, cînd criminalul era în trăsură cu victima? Nicolae Bibescu are toate şansele să rămînă în istorie ca organizator al acestuia. El avea un informator asupra căruia cad cele mai grele bănuieli. Conform unei surse contemporane, pe patul de moarte Nicolae Bibescu ar fi strigat: „Iartă-mă, Barbule!"

Zece ani mai tîrziu, procurorul I. Deşliu înaintează o interpelare în Parlamentul României primului-ministru Lascăr Catargiu, arătînd că asasinul lui Barbu Catargiu trăieşte la Alba Iulia şi este Gheorghe Bogati. Ministerul Justiţiei apelează la Ministerul de Externe şi, la 28 aprilie 1872, Bogati este interogat în Transilvania. Depoziţia lui este fundamentală pentru deslușirea misterului care a înconjurat atîta timp moartea violentă a primului-ministru al României:

Interogatoriul lui Bogati

„Protocol făcut la Carlsburg, la 28 Aprilie 1872, în urma hotărîrei d-lui comisar reg. al Transilvaniei no. 463 de la 24 Aprilie 1872.

Prezenţi: subsemnaţii.

Interogatoriul lui Bogati.

Generalia

Mă numesc Bogati Gheorghe, maior, născut în 1825, la Carlsburg, de religie romano-catolică, acum în disponibilitate, văduv, tată a unei fete.

Specialia

Fiindcă se găseşte într-un înscris al interogatoriului, oprit de Poliţie şi depus la Ministerul Ungariei actuale, un pasagiu relativ la omorul fostului preşedinte al Ministerului român, d-l Catargiu, sunteţi somat, în urma hotărîrei d-lui ministru de Interne de la 19 aprilie 1872, no. 1071, pentru a constata faptul în toate părţile şi mai cu seamă pentru că v-aţi declarat gata pentru aceasta de a

face cunoscut conştiincios toate circumstanţele ce ştiţi şi vă aduceţi aminte spre constatarea acestei crime şi pentru a descoperi făptuitorii.

În anul 1863 sau 1864, nu-mi aduc aminte exact, s-a interpelat în Camera română d-l preşedinte al Ministerului B. Catargiu, dacă la consimţămîntul său avea să se facă a doua zi (aceasta s-a petrecut în luna martie, nu ştiu data exactă), o adunare democratică naţională solemnă pe Cîmpul Libertăţii, la care interpelaţie d-l Catargiu a răspuns: numai trecînd pe cadavrul meu, aceşti perturbatori s-ar putea aduna; pe cît timp voi fi în viaţă, nu voi da autorizaţia. După aceste cuvinte, adunarea s-a separat.

Se pare că partidul democratic a angajat şi încurajat pe doi juni numiţi Dunca şi Grozescu, care, amîndoi, s-au găsit prezenţi la perpetraţia acestui omor crud, şi din care Dunca a tras a doua zi, după-amiază, în momentul cînd Catargiu s-a întors acasă cu d-l prefect al Poliţiei într-o trăsură deschisă, aproape de poarta Mitropoliei, o lovitură la cap cu un pistol ruginit, astfel că d-l preşedinte a murit îndată. D-l prefect al Poliţiei a ordonat vizitiului a se duce iute acasă. Să pare că d-l preşedinte se aştepta la un act violent, fiindcă s-a găsit un revolver în buzunarul său.

În acest timp m-am dus din cafeneaua lui Briol (unde am băut un pahar de absint) la numita Ioana Ţiganca pentru a prînzi, după ce m-am dezbrăcat şi am dormit. Pe la patru ore un gardist (numit George), staţionat la intrarea grădinei Cişmigiu (aproape de casa unde mă aflam), care mă cunoştea, m-a deşteptat, strigînd: «La Mitropolie a izbucnit revoluţie. Boerii sunt omorîţi».

Împins de curiozitate m-am dus pentru a vedea pe omorîtul, care era pus pe o canapea, avînd un pantalon şi un palton alb plin de sînge. În urma acestei întîmplări, s-au arestat în aceeaşi zi mai multe sute de persoane. Seara d-l prefect a trimis un ofiţer de jandarmi la mine, chemîndu-mă la Poliţie, unde m-a rugat, în mod amical, de a-l ajuta pentru a descoperi pe făptuitorii acestei crime, adăogînd că aceasta ar fi lesne pentru mine, fiindcă cunosc pe toţi străinii şi că prinţul Cuza ar fi fixat 6000 lei ca premiu pentru

descoperirea şi arestarea asasinului. Am făcut toate cercetările trebuincioase şi eu printre străini, însă în zadar.

A doua zi după-amiază m-am dus la Prefectura Poliţiei, unde d-l prefect m-a trimis la procurorul d-l Deşliu, care m-a arestat şi mi-a înmînat pistolul cu care s-a comis această crimă teribilă. Afară de aceasta mi s-au înfăţişat două calfe de lăcătuşi vorbind nemţeşte, care reparaseră acest pistol cîteva zile mai înainte şi pe care i-am interogat în limba germană, d-l Deşliu nevorbind nemţeşte.

Mai în urmă s-a răspîndit sgomot falş, după care d-l prefect Bibescu sau eu aş fi omorît pe d-l Catargiu, cu ştiinţa prinţului Cuza. Cu toate acestea, numeroasele rude ale familiei Catargiu şi ginerele său, consulul francez, care au făcut toate cercetările posibile pentru a descoperi făptuitorii, desigur nu m-ar fi menajat nici pe mine nici pe d-l Bibescu, dacă ar fi descoperit vreun indiciu grav.

(L.S.)Pentru traducţiune conform
(ss) E. Andre"[221]

Aşa cum a fost dată, depoziţia lui Gheorghe Bogati este în totalitate legendată, adică pregătită dinainte de autor şi împănată cu diversiuni care ţin de tehnica unui individ familiarizat cu activităţile de cercetare ale Poliţiei. În aşa-numita epocă romantică a spionajului, tehnicile de cercetare şi de acţiuni secrete se sprijineau mai mult pe inteligenţă şi mai puţin pe aparatură. Pentru secolul al XIX-lea nu trebuie să ne mire practica unor tehnici de legendare care ni se par nouă moderne din ignoranţă. De exemplu, analiza depoziţiei lui Bogati dezvăluie stăpînirea unor astfel de procedee. El îşi începe mărturia cu tehnica inducerii în eroare prin caracterul vag al datelor calendaristice. „În anul 1863 sau 1864, nu-mi aduc aminte exact" spune Bogati, făcîndu-i pe anchetatori să creadă că omul era aşa rupt de realitatea acelor zile

---

221 Alex. Lapedatu, *op. cit.*, p. 35/219.

ale asasinatului şi atît de departe de făptuirea lui încît confundă anii. Nu este credibil, pentru că o confuzie autentică de dată privitoare la an este făcută de omul normal în jurul anului corect: prin 1861–1862 sau 1862-1863, în mintea persoanei funcţionînd mecanismele subconştiente care dau, în cazul uitării, o anumită improbabilitate, un dubiu, dar numai ca aproximaţie la anul corect. Bogati exagerează, aşadar, din culpă. El leagă motivul crimei de interzicerea manifestaţiei liberale din 11 iunie 1862, pentru că în legenda lui vinovaţii sunt oamenii liberalilor Dunca şi Grozescu, ale căror nume nu sunt confundate, uitate sau aproximate, ci date clar şi fără ezitări. Bogati nu poate fi omul liberalilor, pentru simplul motiv că nici un liberal nu putea afirma că evenimentul crucial al revoluţiei române din 1848 „s-a petrecut în luna martie, nu ştiu data exactă". Mai mult, Bogati face aluzie la cuvîntarea lui Barbu Catargiu din ziua asasinatului în care anunţa că numai peste cadavrul lui se va putea face manifestaţia. El dă şi un alt amănunt din interiorul Adunării: „După aceste cuvinte, adunarea s-a separat". Noi ştim că asasinul a aşteptat pe bancă, afară, şi că a acţionat cînd a observat plecarea primului-ministru sau cînd i s-a făcut semn de un complice. Uciderea lui Barbu Catargiu nu a avut ca mobil interzicerea manifestaţiei – asasinul nu avea timp să asiste la şedinţă, să fugă înaintea trăsurii, să se întoarcă pentru a trage din spate – toate mişcările, în prezenţa prefectului Poliţiei – şi apoi să dispară fără ca gestul său să fie legat public şi zgomotos de actul răzbunării: „Aşa pier tiranii!", „Moarte dictatorului!", „Asta este soarta împilatorilor naţiunii!" sau alte strigături „eroice" ale vremii. Bogati se contrazice pe loc, pentru că, reproducînd foarte bine legenda, arată că şedinţa Parlamentului s-a terminat imediat după cuvîntul lui Catargiu şi a urmat atentatul, dar tot el afirmă: „Dunca a tras a doua zi, după-amiază, în momentul cînd Catargiu s-a întors acasă". Este ciudat cum cunoştea Bogati mişcările lui Dunca. „A doua zi, după-amiază" este ziua următoare celei în care Dunca şi-a anunţat intenţia în biroul lui Valentineanu. Gheorghe Bogati şi-a construit legenda fie din presă, fie – mult mai probabil – din

informaţiile Poliţiei. Ca asasin, el a primit o legendă: să ducă totul spre varianta cea mai plauzibilă: un atentat organizat din răzbunare de liberalii radicali. Aici Bogati este foarte exact. Dar nu se explică de unde ştia amănuntul că Barbu Catargiu avea un pistol asupra lui. Nu se explică nici amănuntele stupefiante ale confruntării cu cadavrul primului ministru: „Împins de curiozitate m-am dus pentru a vedea pe omorîtul, care era pus pe o canapea, avînd un pantalon şi un palton alb plin de sînge". Unde l-a văzut? Trupul neînsufleţit al lui Barbu Catargiu a fost dus imediat la reşedinţa sa, unde a fost examinat de doctorii Sarrhos, Felix şi Iorganda. Apoi au sosit acolo domnitorul Cuza şi preşedintele ad-interim al Camerei, Apostol Arsachi. Medicii au făcut autopsia acasă la Catargiu şi numai ideea că în casa acestui mare om de stat ar fi intrat ca să se uite un individ de pe stradă, care trăia printre gunoaie, prin casele de toleranţă şi la cîrciuma Briol, ne scuteşte de comentarii. Bogati putea cunoaşte cum era îmbrăcat Catargiu în acea zi, de la locul crimei sau, mai probabil, din informaţiile Poliţiei (amănuntul că trupul era întins pe o canapea). Mai departe, Bogati afirmă că a fost trimis de Bibescu la procurorul Deşliu, care l-a arestat, dar confruntarea cu calfele armurierului Hofman este făcută de el în germană, pentru că Deşliu nu cunoştea limba.

Prezumtivul asasin şi-a construit un alibi, informîndu-i pe procurori că în timp ce primul-ministru era asasinat, el a prînzit la Ioana Ţiganca (o prostituată), apoi s-a culcat. A fost sculat din somn de un gardist. Toate elementele alibiului său sunt legate de oameni ai Poliţiei, de medii ale acesteia şi de relaţia apropiată cu prefectul Poliţiei, colonelul Nicolae Bibescu. Acesta „l-a rugat amical" să-l ajute la identificarea unor suspecţi din rîndul străinilor. Erau suspectaţi străinii, deoarece martorii de pe Dealul Mitropoliei l-au descris pe asasin „îmbrăcat nemţeşte, cu pălărie de paie cu boruri negre". Fără îndoială că Poliţia l-a indicat pe Dimitrie Dunca drept principal suspect, acesta fiind transilvănean, supus cezaro-crăiesc. Dunca era însă un transilvănean integrat vieţii Principatelor, îndeplinind unele slujbe mărunte pentru

publicaţiile liberale. Înainte de 5 mai 1862 este semnalat în judeţul Ialomiţa ca agitator politic. Mai străin era Bogati, ungur de origine. Un alt amănunt ignorat de anchetă: identificarea criminalului putea fi făcută şi după limba în care vorbea. Dunca, fiind român, vorbea romă-neşte – probabil cu accent, dar să nu uităm că era folosit ca agitator politic! –, în timp ce Bogati vorbea stricat româneşte, dînd astfel certitudine martorilor cu care a stat pe bancă asupra originii sale diferite.

Un alt indiciu este dat de doctorul Sarrhos, cel care a examinat cadavrul imediat după atentat. Din reconstituirea făcută în 1873 aflăm că „d-rul Sarrhos a întîlnit pe Radu Rosetti [scriitorul şi istoricul – n.a.] şi, vorbind cu dînsul despre asasinatul în chestiune, i-ar fi zis Rosetti că, dacă ar ar fi prefect de Poliţie, ar descoperi pe autorul crimei, care nu e arestat, nevoind a-i spune numele. Martorul însă a auzit din zvon că este Bogati, pe care îl cunoştea din casa prostituatei Ioana Ţiganca, unde d-l dr. mergea să revizuiască femeile; că nu mult după aceasta s-a dus martorul la acea casă publică şi, întrebînd ce s-a făcut Bogati, i s-a răspuns că a plecat din ţară, căci s-a făcut bogat"[222]. Într-adevăr, din cercetările Parchetului reiese că situaţia materială a lui Bogati s-a schimbat substanţial după tragicul eveniment din 8 iunie: „Mai înainte de asasinarea fostului ministru în 1862 B. Catargiu, acest Bogati îndura cea mai înspăimîntătoare mizerie: de multe ori dormia în zdrenţele sale prin grădinile din vale de la Schitul Măgureanu. Îndată după asasinare, prevenitul a părăsit viaţa mizerabilă. Nici bordelele murdare, locul său de predilecţie, nu le-a mai frecventat. Şi-a cumpărat bijuterii scumpe de la Roche şi Herdan şi s-a bucurat de o mare încredere a guvernului de atunci, care i-a confiat înaltul post de inspector silvicultor în ambele principate, deşi aceasta nu era specialitatea sa"[223]. Îmbogăţirea peste noapte a prezumtivului asasin nu poate fi urmare a primirii celor 6 000 de lei anunţaţi de Cuza drept recompensă pentru

---

[222] *Ibidem*, p. 37/221.

[223] *Ibidem*, p. 40/224 (raportul nr. 978/21 februarie 1876 al lui Gr. Cair).

dezvăluirea asasinului, deoarece tot în depoziţia sa Bogati afirmă că „am făcut toate cercetările trebuincioase şi eu printre străini, însă în zadar". Este partea cea mai ciudată a afacerii, ştiut fiind că o numire la acest nivel, în funcţia de inspector silvic pe ţară nu putea fi făcută decît de domnitorul Alexandru Ioan Cuza. Conform Convenţiei de la Paris din 1858, care ţinea loc de Constituţie, la Art. 14, alin. 3, se preciza: „El (domnitorul) face numirile în toate slujbele administraţiei publice şi întocmeşte regulamentele necesare pentru executarea legilor"[224]. Aşadar, principalul suspect de asasinarea primului-ministru al României iese din acest eveniment şef al silviculturii pe ţară, trimis în nordul ţării – e adevărat –, dar îmbogăţit peste noapte. În timpul ăsta, domnitorul îl desărcinează pe procurorul I. Deşliu (omul lui Catargiu) în momentul cînd voia să-l interogheze pe şeful Poliţiei şi să facă o confruntare a martorilor cu suspectul Gheorghe Bogati. Despre Ioan Deşliu ştim din timpul evenimentelor de la Craiova că se afla sub urmărire, ca suspect agitator conservator: „Cercetaţi cu d. Prefect despre Ioan Deşliu, care e cunoscut de un mare intrigant. Aş fi de părere că ar trebui arestuit fără veste şi casa călcată ca să-i găsiţi hîrtiile şi acea petiţie şi să-l luaţi la interogatoriu"[225]. Ajuns prim-ministru, Barbu Catargiu l-a numit procuror în Bucureşti. Este de presupus că Ioan Deşliu ar fi dus ancheta pînă la capăt pentru descoperirea asasinului protectorului său. O scenă anume s-a păstrat în memoria documentelor şi ea îl incriminează pe Cuza, deşi lucrurile sunt în realitate interpretabile. După comiterea asasinatului, la domiciliul lui Barbu Catargiu a venit Alexandru Ioan Cuza „care se afla într-o stare foarte revoltată, fiindu-i faţa roşie, iar nările nasului şi pleoapele ochilor îi băteau; Domnitorul a schimbat cîteva cuvinte cu d. Arsachi, pe care martorul n-a putut să le audă, decît i-a spus în urmă că d-l Arsachi ar fi zis lui Vodă-Cuza că: de la

---

224 *Românii la 1859. Unirea Principatelor Române în conştiinţa europeană*, vol.1, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 285.

225 *Documente privind domnia lui Alexandru Ioan Cuza*, vol.1, p. 213 (depeşa ministrului de interne Costaforu din 27 noiembrie 1860).

primul-ministru şi pînă la prinţ nu este departe"[226]. Această replică a preşedintelui Adunării a fost interpretată ca fiind o insinuare a implicării lui Cuza în asasinarea lui Barbu Catargiu, traseul conspiraţiei pornind de la Bogati, continuînd cu Nicolae Bibescu şi terminîndu-se cu domnitorul. Sensul dat acestei replici nu este plauzibil, deoarece legătura se face între primul-ministru şi domnitor, nu între şeful Poliţiei şi acesta. Mai mult ca sigur, atenţionarea lui Arsachi se referea la periculozitatea unui astfel de act de crimă politică, pentru că, dacă astăzi este omorît primul-ministru, mîine poate fi domnitorul. Cine a îndrăznit să omoare un prim ministru, nu va ezita să tragă în şeful statului. Nu în această replică se află cheia implicării lui Cuza în atentat, ci în deciziile de obstrucţionare şi apoi de sistare a anchetei, precum şi în numirea oficială cu care a fost onorat derbedeul Gheorghe Bogati. Pentru astea nu există explicaţii, decît că domnitorul şi-a acoperit şeful Poliţiei sale. Mai aflăm că Bogati a părăsit subit funcţia dată şi s-a refugiat în Transilvania în momentul căderii lui Cuza, ceea ce este un indiciu că nu se simţea în siguranţă.

Un alt argument incriminant pentru domnitorul Alexandru Ioan Cuza provine din mărturia lui Scarlat Pală, care a afirmat că trei săptămîni înainte de atentat a surprins o discuţie între Eugen Carada, Cezar Bolliac şi generalul Christian Tell, care semăna a întrunire pregătitoare asasinatului: „Plecînd de la C. A. Rosetti, (Eugeniu Carada) întîlneşte pe Cezar Bolliac pe care-l invită să ia ceaiul împreună cu generalul Cristian Tell. Discuţia a lunecat uşor şi pe panta politicei interne şi la afirmaţia generalului că domnitorul nu ar putea «înfăptui reformele democratice ce i se pretind» fără suprimarea lui Barbu Catargiu, Eugeniu Carada se ridică hotărît contra asasinatelor politice pentru orice fel de reforme utile. Generalul a dat din cap nedumirit făcînd o apreciere asupra amfitrionului: «Domnul Carada e încă prea tînăr»... şi abătînd discuţia asupra altor probleme la ordinea

---

[226] Alex. Lapedatu, *op. cit.*, p. 37/221.

zilei"[227]. Informaţia este derutantă, pentru că Eugeniu Carada a fost un celebru conspirator şi inspirator al unor eliminări din viaţa politică, implicat în mai toate acţiunile subterane care i-au adus pe liberali la puterea absolută de mai tîrziu. Pe de altă parte, Cezar Bolliac şi Cristian Tell erau membri ai camarilei domnului, intimi ai acestuia, iar generalul Tell a şi fost numit pentru prima dată de la Unire ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice în guvernul desemnat de Cuza după asasinat. Pînă la acest eveniment tragic, Cuza a refuzat să-l numească pe Tell în vreo funcţie ministerială deoarece... bîţîia din cap, generalul fiind lovit de un Parkinson prematur. Pornind de la faptul că Bolliac şi Tell erau vechi francmasoni şi că au urmat întotdeauna împreună acelaşi traseu prin societăţile secrete şi prin funcţiile publice, s-a emis ipoteza implicării francmasoneriei în asasinarea lui Barbu Catargiu, dar încă nu s-a putut face o legătură, alta decît ura celor doi împotriva primului-ministru.

Într-un paragraf pasager din studiul lui Dimitrie Bolintineanu, susţinător al lui Cuza, găsim şi următoarea însemnare: „Cînd se vindeau de creditori moşiile boierilor prin tribunale, [Cuza – n.a.] intervenea adeseaoare în favoarea debitorilor, spre a se amîna vînzarea, crezînd că era totdauna o înşelătorie din partea cămătarilor la aceste vînzări sforţate. Colonelului Bibescu de trei ori îi scăpă moşia din vînzare"[228]. Aşadar, prefectul Poliţiei îi era îndatorat lui Cuza pînă peste cap. Nu s-a găsit pînă astăzi o explicaţie pentru decizia domnitorului Alexandru Ioan Cuza de a-l însărcina pe acelaşi Nicolae Bibescu – în prezenţa căruia a fost asasinat primul-ministru al ţării – cu organizarea Serviciului de Informaţii al României în acelaşi an, 1862, în care Barbu Catargiu murea cu ţeasta strivită de glonţ![229] Dar informaţia cea mai şocantă vine de la C. A. Rosetti, care la 28 martie/ 8 aprilie 1865 îi scria soţiei sale

---

227 *Ibidem.*

228 Dimitrie Bolintineanu, *op. cit.*, p. 406.

229 Cristian Troncotă, *Istoria Serviciilor Secrete româneşti. De la Cuza la Ceauşescu*, Editura „Ion Cristoiu", Bucureşti, 1999, p. 27.

că domnitorul își pregătește abdicarea și că *dorește să-l pună pe tronul Țării Românești pe Nicolae Bibescu*, numit Bibescu-fiul pentru că Nicolae era fiul lui Ștefan Bibescu, fratele domnitorului Gheorghe Bibescu[230].

În sfîrșit, ca ultim argument, prezumtivul asasin, Bogati, era militar, adică o persoană capabilă și de sîngele rece cu care s-a înfăptuit crima și de precizia necesară executării focului din mișcare. Oricum, focul grupat (unu-doi) tras în acea zi asupra primului ministru ținea de antrenamentul militar și era recomandat de regulamentele de instrucție a tragerii.

Dar ce motive ar fi avut Alexandru Ioan Cuza să scape prin atentat de Barbu Catargiu? Se cunoaște mai puțin că Barbu Catargiu era o personalitate foarte puternică și stăpînă pe instrumentele puterii. Liderul conservator era „incoruptibil, dur, dar drept, de o cinste exemplară, doctrinar conștient și iubitor al țării și al țăranului despre care vorbește în discursurile sale preamărindu-i însușirile. Mărunt la trup, slab, bolnăvicios, privire sclipitoare, glas strident, surîs sardonic, impresiona pe toată lumea cînd se urca la tribună. Lipsit de patimi, ducînd o căsnicie perfectă"[231]. Acest om, al cărui portret îl plasează în mare contrast față de Cuza, domina Adunarea Deputaților, adică puterea legislativă, și prin numirea ca șef al Executivului avea în mînă toată puterea statului. Pînă atunci, Cuza manevrase cu politica sa proprie între Guvern și Parlament. O dată ce Unirea a fost recunoscută de Poartă, în România s-au constituit centre de putere unitare, substanțiale și a apărut elementul primordial pentru construcția unui stat modern: noul tip de putere centralizată. Prin venirea unui bărbat de stat ca Barbu Catargiu la conducerea Guvernului și Parlamentului în același timp, Cuza pierdea accesul la putere, redevenind ceea ce fusese în 24 ianuarie 1859:

---

[230] Marin Bucur, *C. A. Rosetti către Maria Rosetti. Corespondență*, Editura Minerva, București, 1988, vol.1, p. 219 (vezi și nota 10).

[231] Emanoil Hagi-Moscu, *București. Amintirile unui oraș*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1995, p. 195.

Barbu Catargiu (1807 - 1862)

o soluţie pasageră, de compromis, fără linie dinastică şi fără viitor. La 2 februarie 1861, domnitorul l-a chemat la Palat pe Barbu Catargiu într-o audienţă menită să calmeze relaţiile între ei: „Camera şi-a arogat drepturi pe care nu le are şi, penetrînd în atribuţiile puterii executive şi mai ales ale puterii judiciare, ea a prejudiciat pe de o parte o problemă care se tratează în faţa Curţilor competente, şi pe de altă parte s-a postat în apărător al revoluţiei [...] În sfîrşit, concluzia a fost că prinţul doreşte să-i prezint o modalitate oarecare de apropiere pentru a nu se vedea

obligat la o ruptură cu Adunarea, pentru a salva, spune el, drepturile sale executive şi judiciare"[232]. Cuza, ataşat prin Convenţia de la Paris puterii executive, nu-şi putea impune programul politic în faţa unui lider care îl mai înfruntase o dată, dur şi fără menajamente, în prima guvernare Barbu Catargiu din Ţara Românească, în perioada 30 aprilie – 12 mai 1861, cînd primul-ministru „trebui să părăsească puterea din cauza unui grav *conflict de atribuţiuni* cu Domnul"[233]. Atunci, Catargiu refuzase să semneze actul prin care fusese demis. În locul acesteia, Catargiu a înaintat el o demisie domnitorului, care se dovedeşte şi astăzi un dur rechizitoriu politic la adresa lui Alexandru Ioan Cuza. Publicarea acestei demisii în ziarul „Românul" l-a umplut pe domnitor de furie. Privind situaţia din punctul de vedere al poziţionării la Putere, vom observa că, ataşat puterii executive, domnul-cetăţean Alexandru Ioan Cuza se afla în dispută cu Barbu Catargiu pe acelaşi loc în stat.

În ce îl privea, Barbu Catargiu se considera mult mai puternic decît „colonelul" de la Palat. Spre sfîrşitul lui mai 1861, într-o întrevedere cu ambasadorul Franţei la Constantinopol, A. Baligot de Beyne afirma: „Domnul Catargiu şi colegii săi dispun de o majoritate atît de compactă încît ei pot foarte bine să gîndească altfel decît Alteţa Voastră [Cuza – n.a.], şi să aibă în vedere de-a face să se accepte de către un parlament docil măsuri favorabile principiilor pe care ei le reprezintă"[234]. De data asta, conflictul este mult mai profund, Catargiu avînd şi mijloacele executive la dispoziţie pentru a pune în aplicare proiectul său legislativ, dînd legile lui în problema agrară, în cea electorală şi în administraţia statului. El prefigura o altă Românie, în care proprietatea avea un statut clar definit, după principiile de drept, era stabilă şi bine apărată, în care alegerile aduceau în Parlament oameni de

---

[232] Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 15 –16 (scrisoarea din 4 februarie 1861).
[233] *Ibidem*, p. 3/187.
[234] Arthur Baligot de Beyne, *Corespondenţa cu Alexandru Ioan Cuza şi Costache Negri*, Editura Junimea, Iaşi, 1986, p. 103.

substanţă, cultivaţi şi responsabili, bogaţi şi ataşaţi bogăţiei, personalităţi cu discernămînt politic, şi nu oameni care, făcînd politica străzii, se comportau la fel ca în stradă şi în deciziile fundamentale. „Plebea" despre care Barbu Catargiu vorbea uneori cu dispreţ – dînd cuvîntului „mahalagiu" nota sa peiorativă – nu avea capacitatea, la acea oră, să decidă în mod conştient asupra destinului ţării şi implicit al fiecărui cetăţean. Barbu Catargiu nu credea că România se poate clădi pe mase, aducîndu-le la conducere, ci pe elite care să călăuzească masele. Aici este de anulat o altă imagine falsă proiectată peste corpul politic aristocratic al României moderne: ideea că era format din „elitişti", dintr-un fel de club privat de indivizi bogaţi şi educaţi, snobi şi insensibili. Programul politic al partidei conservatoare se fundamenta pe *principiul conducerii statului prin elite,* ceea ce era perfect sănătos şi eficient. În plus, conducerea statului printr-o elită responsabilă era singura soluţie viabilă în România de atunci şi se înscria în tradiţia emancipării naţionale inaugurată de Tudor Vladimirescu. La drumul ales de boierii naţionalişti se împotrivea acel nucleu revoluţionar, care mişca masele pentru a face politică prin acestea, împotriva oricărei legitimări juridice. Ei invocau legitimitatea istorică, începînd cu Mircea cel Bătrîn. Atitudinea conservatorilor, nu retrogradă sau voit batjocoritoare, era o viziune de perspectivă îndepărtată. Ea nu era însă şi realistă pentru acel moment. Naţiunea română nu dispunea de timp şi de condiţii geopolitice pentru a urma traseul lui Barbu Catargiu, fiind în permanent pericol să fie dezmembrată. Naţiunea română trăia atunci fără o perspectivă vizibilă şi nu ştia cît timp are la dispoziţie pentru: 1. Afirmarea ca naţiune 2. Acoperirea decalajului faţă de Occident. 3. Obţinera independenţei. 4. Realizarea statului naţional unitar. Aici Cuza, care a fost întotdeauna un liberal cu credinţe puternice, dar bine mascate în anii domniei, avea picioarele mult mai aproape de pămînt. În ochii lui, Barbu Catargiu devenise periculos pentru stat, pentru unitatea lui abia dobîndită. El urmărea să izoleze decizia la nivelul unui grup restrîns de indivizi, în timp ce baza socială a ţării nu începea

măcar să-şi contureze dimensiunile politice. Este acelaşi principiu expus de Catargiu la finalul revoluţiei muntene din 1848, cînd se pronunţa pentru emancipare, pentru unire, pentru autonomie, dar la aceste scopuri trebuia ajuns prin actul de responsabilitate al boierilor, ca stăpîni ai ţării, nu prin mişcări de mase, comitete revoluţionare, insurecţii. Transpus în 1861, cu unirea făcută şi recunoscută de Poartă, principiul condamna poporul român să rămînă mult timp cu identitatea sa lingvistică şi istorică, fără o legitimitate socială. Ea s-ar fi produs prin educaţie, în timp. România, din păcate, nu avea acest timp la dispoziţie. Pe de altă parte, politica faptului împlinit, promovată de liberalii radicali şi aplicată metodic de Alexandru Ioan Cuza, aducea formă, nu şi fond, dar a funcţionat, a dat sentimentul că se poate, că momentul nu trebuie pierdut. Imediat ce a ajuns la putere, omul ce urma a fi asasinat la 8 iunie 1862 devenise extrem de periculos pentru proiectul liberal. În plus de puterea executivă şi legislativă, Catargiu mai avea în mînă şi puterea economică.

Un alt argument este calitatea lui Barbu Catargiu de „om de partid". Primul-ministru avea în spate o formaţiune politică extrem de coerentă, unită prin interese comune precise. În timp ce liberalii formau fracţiuni – fie cu Ion C. Brătianu şi C. A. Rosetti, fie cu Mihail Kogălniceanu şi moderaţii moldoveni, fie cu susţinătorii tronului lui Cuza –, conservatorii se prezentau monobloc. Este un paradox tipic românesc faptul că „Partidul Conservator" exista cu mult timp înaintea celui liberal, dar că „Partidul Naţional Liberal" s-a înscris legal cu 5 ani înaintea celui conservator. Motivul este şi el paradoxal: „Partidul Conservator" funcţiona, era uşor identificabil, şi liderii săi au considerat că este inutil să-i dea şi o personalitate juridică formală. El avea un organ de presă propriu, care – alt paradox, dar numai la prima vedere – se intitula „Conservatorul progresist". Alegerea acestei denumiri paradoxale îşi avea raţiunea în contracararea propagandei liberal-radicale, care folosea cuvîntul *conservator* în sensul unei îngheţări a societăţii în forme feudale, ceea ce era complet fals.

Ca „om de partid", Barbu Catargiu funcţiona într-un sistem extrem de periculos pentru reformele preconizate de Cuza: „Catargiu era unul dintre cei mai renumiţi oratori români; rezonămînt hazardos, pornire pătimaşă, concluzii bizare, cugetări totdauna mici, interesînd partidul, niciodată interesele mari ale patriei. Un minunat talent însă, deşi declamatoriu: mai mult actor decît orator, puţine cugetări mari, toate în raport cu interesele de partidă; imaginaţie fecundă; parola vie, inspirătoare, înflăcărată; atrăgea ascultarea ca o muzică; nervos, capricios, niciodată pe tărîmul tutulor. Dacă Catargiu n-ar fi avut altă cauză decît aceea a tutulor, ar fi fost idolul naţiei. Omul de partid ucidea talentul"[235]. Portretul, făcut de un adversar politic, este un elogiu involuntar, pentru că descrie statura unui om politic român care refuza demagogia. Rar, extrem de rar pe scena democraţiei româneşti un bărbat de stat care să fi descris atît de precis populismul: „Sunt oameni care linguşesc pe cei în putere, ca să tragă de la dînşii ceva în al lor folos. De asemenea, sunt oameni care linguşesc pe popor sub masca naţionalităţii; dar, în realitate, pentru ceva cu totul personal, tot ca să ajungă undeva, ca să apuce ceva. Aceştia sunt, după a mea părere, mult mai vinovaţi decît cei dintîi. Într-adevăr, cel ce linguşeşte pe un singur om, nu face decît un rău provizoriu, căci acel om trece şi, de a fost rău, e nădejde că va veni altul mai bun decît dînsul la putere. Dar cel ce linguşeşte pe popor, îl amăgeşte, îl corupe şi-l face să stea într-o veşnică barbarie. Cît pentru mine, ce n-am linguşit niciodată nici pe cei de jos, nici pe cei de sus, în loc de a minţi poporului, zicîndu-i că posedă toate calităţile şi virtuţile şi că nu mai are alt decît a se bucura de drepturile naţionale, ca cel mai ales al naţiei, eu îi zic din contra, fără să mă preocup de a-i plăcea ori nu: «iubite frate, iubite prietene! tu, tu poporul român, caută de te ridică prin educaţie, sileşte-te a ajunge prin virtuţi şi cunoştinţe la acele drepturi ce s-au pus înainte-ţi de legi, ca un bold pentru activitatea ta, ca o

---

235 Dimitrie Bolintineanu, *op. cit.* p. 358.

ţintă, ca o răsplată a dezvoltării tale morale şi materiale»"[236]. Această profesiune de credinţă, urmată mai tîrziu de Mihai Eminescu, de I. L.Caragiale sau de Petre P. Carp, a fundamentat doctrina curentului politic de Dreapta din România, nimicit începînd din 1944 prin exterminarea declanşată pe toate planurile împotriva sa sub regimul bolşevic-comunist. De multe ori în istoriografie sau în literatura de extracţie istorică se vorbeşte despre oameni vizionari, despre perenitatea unor texte, despre natura mereu contemporană a unor afirmaţii memorabile. La 1859, Barbu Catargiu se adresa liberalilor radicali, adepţi ai unor idei socialiste, apropiate de comunismul utopic: „Temeţi-vă, domnilor, că va veni o vreme cînd vi se va măsura cu măsura cu care măsuraţi altora astăzi. Aveţi copii sau veţi avea. Părea-vă-va bine, vă întreb, cînd într-o zi vor veni alţii să le zică: «afară din mijlocul nostru, sunteţi nişte paria, căci aveţi un trecut, aveţi părinţi cu un nume, tatăl a fost boier»!!! Ştiţi bine, d-lor, că şi d-voastră vă numiţi boieri de către clasele mai de jos"[237]. Previziunea liderului conservator se va dovedi exactă, zeci de mii de fii de „boier" murind în închisorile comuniste pentru că aveau un trecut şi părinţi cu un nume. Felul cum a ajuns Barbu Catargiu la aceste premoniţii exacte îşi are explicaţia în atitudinea sa din anul 1848. La scurt timp după declanşarea revoluţiei la Bucureşti, Barbu Catargiu pleacă într-o călătorie de studii cu scopul de a înţelege fenomenul politic ce cuprinsese Europa. Se opreşte mai întîi la Braşov, apoi la Viena, Paris, Londra, unde ia contact cu presa socialistă, cu lucrările liderilor comunişti, cu programele economice ale revoluţiei europene. Se întoarce în ţară convins că democraţia este cu totul altceva decît socialismul şi că Revoluţia franceză a fost o catastrofă, nicidecum o victorie a individului: „Ni s-a zis că, în noaptea de 4 august, nobilimea franceză a renunţat la privilegiile ei. Dar la 1848 văzurăm în aceeaşi ţară ridicîndu-se

---

[236] Barbu Katargiu, *op. cit.*, p. 170 (discursul din 19 martie 1860).
[237] *Ibidem*, p. 147.

naţia contra privilegiilor, după cum a zis principele Ştirbey, şi atunci s-a început mai întîi cu banchete, cu adunări, ca să se desbată lucruri folositoare ţării; dar acestea se terminară în curînd printr-o revoluţie, care răsturnă acel guvern. Ceea ce însă a uitat să mai adauge principele Ştirbey e că îndată s-a proclamat republica, care a adus cu sine principiile socialiste, principiile comunismului, care au spăimîntat Europa şi care, cum am mai zis şi în şedinţa trecută, au fost stîrpite cu tunul de unul din cei mai înfocaţi republicani. Ştiţi ce s-a întîmplat mai în urmă, cînd omul, care azi e cel mai puternic [Napoleon al III-lea – n.a.], a venit să consulte dorinţele Franţei spăimîntate de haosul republicii; ştiţi ce s-au făcut acei republicani înflăcăraţi, acei anarhişti ce ziceau că personifică naţiunea întreagă; ştiţi cum s-au răspîndit ca pulberea înaintea vîntului, cînd adevărata naţie şi-a exprimat dorinţele"[238]. Din lungul şir de personalităţi istorice care au ocupat funcţia de prim-ministru sub domnia lui Cuza pînă la asasinat – Ion Ghica, Manolache Costache Epureanu, Mihail Kogălniceanu, Nicolae Golescu, Anastase Panu –, Barbu Catargiu a fost singurul nemason.

*

Concluzia la care ajunge Alexandru Lapedatu în studiul său bine argumentat, că iminenta votare a legii rurale în variantă conservatoare a generat asasinatul, este doar o privire asupra unei roţi a mecanismului prin care Barbu Catargiu prelua *de facto* conducerea statului. Imediat după moartea adversarului, Cuza a anulat decizia Adunării de a-şi aroga puteri speciale, a refuzat să sancţioneze legea rurală votată în grabă şi cu ură de majoritatea conservatoare şi a numit un guvern de camarilă condus de un favorit al său: Nicolae Kretzulescu, guvern compus din miniştri devotaţi persoanei domnitorului şi dublaţi de cîţiva generali.

---

238 *Ibidem*, p. 268 (discursul din 22 iunie 1861).

După doi ani, Cuza dădea şi lovitura de stat imposibilă sub Barbu Catargiu. Fie că a comandat asasinatul, fie că a cunoscut opera camarilei sale, Cuza nu poate fi scos din ecuaţia acestei crime. În raportul trimis de consulul Franţei către ministrul de externe de la Paris, Drouyn de Lluys, la 12 martie 1866, se afirmă că „omul de încredere al lui Cuza şi cel mai scîrbos membru al camarilei domneşti, e bănuit a fi autorul – desigur moral – al asasinatului"[239]. Tragedia lui Barbu Catargiu, unul din cei mai străluciţi oameni politici români, a fost analizată şi de Eugen Lovinescu: „Menţinîndu-se, deci, pe terenul inviolabilităţii proprietăţii şi a imoralităţii unui act de răpire silnică a pămîntului, nevoind să intre în discuţia situaţiei juridice şi istorice a acestei proprietăţi, Barbu Catargiu nu putea fi omul rezolvării chestiunii agrare. Marele lui talent de expresie lapidară, cu aparenţe de adevăr etern, şi autoritatea întregii lui activităţi politice, el le-a pus în slujba unei acţiuni anacronice. Glontele ce l-a răpus i-a dat moartea cea mai uşoară; actul de la 2 mai 1864 şi realizarea revoluţiei agrare l-au cufundat însă în moartea mult mai tragică a uitării meritate"[240]. Din păcate, timpul îl infirmă pe Eugen Lovinescu, căci problematica societăţii româneşti rămîne aceeaşi şi astăzi, aşa cum a identificat-o precis Barbu Catargiu. Ne-am început era modernă cu o crimă politică perfectă. În secolul următor vom asasina alţi prim-miniştri: I. G. Duca, Armand Călinescu, generalul Argeşanu, mareşalul Antonescu, Nicolae Iorga, Iuliu Maniu.

Patriot desăvîrşit, Barbu Catargiu reprezintă el însuşi, ca personalitate, un caz tipic al contradicţiilor care se întîlnesc la tot pasul în istoriografia românească. Rămas în amintire ca lider al conservatorismului, el se dovedeşte cel mai înaintat vizionar: „Să încetăm dar a huli pe bogaţi şi, mai cu seamă, de a tîngui, cu un

---

[239] Emanoil Hagi-Moscu, *op.cit.*, p. 198.

[240] E. Lovinescu, *Istoria civilizaţiei române moderne*, vol. 2, *Forţele reacţionare*, Editura Ancora, Bucureşti, 1925, p. 82.

cuvînt şi fără cuvînt, clasele de jos ale societăţii. Cu acestea nu facem decît a le descuraja şi a le înrăutăţi. Insuflînd lenea, nărăbdarea, invidia, nu dăm oamenilor, fiţi încredinţaţi, mijloace noi şi bune de bogăţie şi de fericire; din contră, le pregătim mizeria şi ticăloşia"[241].

Mecanismul loviturii de stat din 2/15 mai 1864

Din punct de vedere al încadrării într-o stare de necesitate şi din considerente strict legislative – înfăţişînd astfel o cauză (lege) ce trebuia învinsă – lovitura de stat din mai 1864 îşi are originea în termenii Convenţiei de la Paris din 1858. Fiind o înţelegere între Marile Puteri, acest „act internaţional (care) nu prezintă nici una din trăsăturile principale ale unei Constituţii"[242] a fost rezultatul unei negocieri. Reformele prea avansate cerute de Franţa s-au confruntat cu rezervele Angliei, rezultînd un hibrid inaplicabil în multe privinţe. Cînd amintim despre politica faptului împlinit pe care a dus-o gruparea politică liberală (în care trebuie întotdeauna aşezat şi Alexandru Ioan Cuza), ne raportăm de fapt la acele încălcări ale prevederilor Convenţiei de la Paris pe care şi le-au permis românii, începînd cu alegerea lui Cuza în Moldova (s-a încălcat o prevedere a Art. 13) şi continuînd cu alegerea din 24 ianuarie de la Bucureşti (au fost încălcate articolele 3, 8, 10, 37). Bineînţeles, atunci cînd apăreau elementele de pericol (în speţă, intervenţia străină) politicienii români făceau apel la respectarea riguroasă a Convenţiei sau reuşeau să manevreze abil între punctele divergente ale Marilor Puteri. De fapt, ceea ce numim de regulă *conjunctură favorabilă*, „prilejul şi nu cauza" mişcării politice reformiste din Principatele Române, este realitatea că,

---

241 Barbu Katargiu, *op. cit.*, p. 207 (discursul din 6 septembrie 1860).

242 Gh. Platon, *Societatea românească între medieval şi modern*, în *Cum s-a înfăptuit România modernă*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 1993, p. 87.

avînd mai multe „moaşe", mari imperii cu interese opuse, românii au profitat că acţiunile acestora se anulau reciproc. După ce a trecut cu succes pasul cel mare al Unirii, gruparea politică liberală a continuat să atace furibund bazele Convenţiei, insistînd pentru o soluţie care să modifice sistemul electoral. Convenţia conţinea un fel de cerc vicios, deoarece alineatul 6 al Art. 46 deschidea calea schimbării bazei sociale pentru o nouă configuraţie politică: „Toate privilegiile, scutirile sau monopolurile de care se mai bucură unele clase se vor desfiinţa şi se va proceda fără întîrziere la revizuirea legii care reglementează raporturile proprietarilor de pămînt cu cultivatorii, în vederea îmbunătăţirii stării ţăranilor". Totodată, Convenţia avea şi o anexă cu „stipulaţii electorale" care limita accesul în Adunarea Deputaţilor, bază a majorităţii conservatoare de care s-au lovit toate intenţiile de reformă ale curentului liberal. Practic, pentru a putea promova o lege rurală prin Parlament era nevoie de o majoritate reformistă, care nu se putea obţine decît printr-o nouă lege electorală. Şi dacă forma vagă a prevederii din Convenţie referitoare la îmbunătăţirea stării ţăranilor permitea o interpretare mai elastică, anexa cu sistemul electoral o împiedica în mod categoric. În acest context s-a produs eliminarea lui Barbu Catargiu, urmată de impunerea de către domnitor a unor guverne liberal-moderate. Instrumentul prin care Alexandru Ioan Cuza şi-a dus la îndeplinire misiunea cu care s-a angajat în faţa naţiunii a fost Mihail Kogălniceanu.

Ceea ce cunoaşte publicul larg despre Mihail Kogălniceanu este atît cît s-a putut observa dînd ocol soclului pe care l-au ridicat mai multe generaţii de istorici. Zeificat prin metafore şi laude, omul rămîne prizonier al marmurei şi autor al unei opere de neînţeles, căci faptele sale eroice par rezultatul unei excepţii sau al întîmplării. Aşa cum spunea Constantin Kiriţescu, analiza faptelor unui om trebuie să treacă şi pe la uşa personalităţii: „Hazardul împrejurărilor serveşte uneori pe anumiţi oameni mai mult decît posibilităţile lor sufleteşti, după cum pe alţii îi împiedică a-şi da măsura adevărată a valorii lor. Istoria e adeseori ingrată

în caracterizările ei. Titlul de «mare» pe care ea îl decerne unor personagii e mai mult în funcţiune de norocul înfăptuirilor decît de valoarea concepţiilor şi străduinţa împlinirilor. De aceea, adevărata istorie critică trebuie să ţină seama la caracterizarea personagiilor, nu numai de faptele materiale cuprinse în palmaresul unui om mare, dar şi de întregul complex sufletesc care l-a condus la succes ori eşec"[243].

Legenda spune că viitorul prim-ministru era fiul natural al domnitorului Mihail Sturdza (de unde prenumele de botez Mihail) şi că în timpul domiciliului forţat din 1844 a fost subiectul următoarei anecdote: închis în chilia-celulă de la mănăstirea Rîşca, Mihail Kogălniceanu riscă să se îmbolnăvească grav de plămîni – „Sunt bolnav, sufăr de picioare, de piept..."[244]. Tatăl său oficial, Ilie Kogălniceanu, cere audienţă la domnitor şi nu ezită să-şi arate îngrijorarea: „Ce ne facem, doamne, că ne moare copilul!". Ca mai toţi eroii autentici ai istoriei noastre şi Kogălniceanu a fost mitizat, pierzînd nepermis de mult din postura sa umană, care în mod firesc i-a determinat acţiunile. Lăudat de prieteni şi de partizani, el a fost portretizat altfel de adversarii săi, iar tuşele negre au fost sistematic cenzurate de istoriografia oficială pînă astăzi. Prinţul Nicolae Suţu, de exemplu, îl vedea astfel: „Kogălniceanu e un om de spirit, înzestrat cu cunoştinţe şi avînd talent oratoric; neobosit în urmărirea ţelului său, îndemînatic la ripostă, cu prezenţă de spirit, şi-a făurit piedestalul mai ales la tribuna Adunării. E chiţibuşar, neruşinat, certăreţ în afaceri, şarlatan politic şi posedă un fond de răutate care-l îndeamnă să se distingă prin înclinarea de a face rău de dragul de a-l face"[245]. Este interesant că şi alţi oameni apropiaţi îl prezită pe

---

243 *Domnia Regelui Carol I. 5 conferinţe ţinute la Universitatea Liberă în anul 1940*, Imprimeriile „Independenţa", Bucureşti, 1941, p. 5.

244 Petre V. Haneş, *op. cit.*, p. 8 (scrisoarea către tatăl său din 22 noiembrie 1844).

245 *Memoriile Principelui Nicolae Şuţu*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997, p. 320.

Mihail Kogălniceanu (1817 - 1891)

Kogălniceanu cam în aceeaşi notă. Alexandru Golescu „avea oroare de Mihail Kogălniceanu din cauza lipsei lui de caracter şi vieţei destrăbălate ce ducea"[246]. Aluzia la viaţa destrăbălată este legată direct de relaţiile cu femeile, una din preocupările constante ale multor revoluţionari şi mari figuri istorice româneşti (Al. I. Cuza, C. A. Rosetti, V. Alecsandri[247]). Sabina Cantacuzino,

---

[246] Sabina Cantacuzino, *Din viaţa familiei I. C. Brătianu (1821 – 1891)*, Editura Universul, Bucureşti, 1933, p. 75.

[247] Într-o scrisoare trimisă lui Baligot de Beyne la 27 august 1862, Costache Negri spunea în glumă despre Vasile Alecsandri: „Dar poţi să te bizui pe acest şnapan vagabond şi dacă vreo fustă nu-l va reţine pe undeva pe drum?".

fiica lui Ion C. Brătianu, şi-l amintea astfel: „Cu Mihail Kogălniceanu relaţiunile erau foarte variate. Firea lui nedisciplinată şi cu porniri neînfrînate îl arunca fără transiţie cînd în braţele tatei cînd în ale adversarilor lui cei mai îndîrjiţi [...] Pe cît era de urît, de o urîţenie simiescă, cu un corp diform, avea un farmec nediscutat şi o autoritate necontestată, de cîte ori lua o cauză bună în mînă [...] Acelaş farmec îl exercita asupra femeilor, care în mare parte au fost cauza neliniştitei sale vieţi şi deselor nevoi de bani"[248]. Descoperit în Arhivele Naţionale din Iaşi, carnetul de întîlniri amoroase ale lui Kogălniceanu conţine cifra impresionantă de peste 700 de femei cu care întreţinuse raporturi sexuale. În acelaşi text memorialistic, Sabina Cantacuzino evocă puternicele bănuieli care planau asupra lui Mihail Kogălniceanu ca autor al asasinării prin otrăvire a lui Ion Fălcoianu, directorul penitenciarelor. Prinţul Carol, cunoscut pentru sobrietatea opiniilor sale, îl portretizează într-o singură propoziţie: „temperamentul său îl face să identifice bucuros influenţa sa personală cu binele statului"[249]. Dînd la o parte pentru o clipă opera numeroşilor hagiografi care l-au îngheţat pe Kogălniceanu în marmura unei statui, vom găsi mai greu, dar fără echivoc, şi preţuirea marilor oameni de cultură. C. Rădulescu-Motru îl vedea astfel: „S-a vorbit foarte des de uşurinţa cu care bărbaţii politici din epoca renaşterii noastre naţionale au împrumutat din Apus legi şi instituţii, fără a ţine seama de trecutul nostru istoric, amăgiţi numai de expresivitatea pe care aceste legi şi instituţii o dădeau propriilor dorinţe şi interese. Prin aceasta s-a făcut o mare nedreptate lui Kogălniceanu. În scrierile, discursurile şi actele politice ale acestuia lipsesc atît frazele bombastice, pline de

---

248 Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 245.

249 *Memoriile regelui Carol I al României de un martor ocular*, Editura Scripta, Bucureşti, 1993, vol. 2, p. 71 (traducere forţată a cuvîntului *influence* prin „înrîurire"; vezi şi forma originală la Victor Slăvescu, *Corespondenţa lui Ion Ghica cu Dimitrie Sturdza*, p. 50/1296, nota 2).

optimism naiv, ale unora, cît şi îngrijorările pesimiste ale altora; în toate predomină un simţ critic care ar face şi astăzi cinste unui bărbat de înaltă cultură. Mihail Kogălniceanu a fost cel dintîi român care s-a adăpat la izvorul civilizaţiei apusene, fără să-şi ameţească mintea cu proiecte care să-l dezrădăcineze din sufletul ţării sale"[250]. Preocupat cu seriozitate de averea personală – aşa cum se poate constata din seria epistolelor sale din exil[251] –, Kogălniceanu nu a încetat să o sporească, fără însă ca statutul său de boier înstărit să-i influenţeze ideile revoluţionare. O sinteză a statutului social de la care pornea marele politician şi diplomat a fost făcută într-o lucrare de referinţă apărută în urmă cu două decenii: „M. Kogălniceanu poseda, în 1867, moşii atît în Moldova cît şi în Muntenia. Printre acestea se aflau Văcăreştii, Dadilov şi Budeni, toate în judeţul Ilfov. În general, moşiile erau înzestrate cu «moară cu vapor». unde măcinau locuitorii, fiind angajaţi «maşinişti». Neputînd fi administrate direct de proprietar, fusese însărcinat în acest scop un om pe bază de contract. Moşiile lui Kogălniceanu erau înzestrate cu inventar de muncă modern: pluguri şi grape, maşini de secerat, «maşini de treieriş cu locomobile» etc. Datorită întinderii mari de pămînt stăpînită, Kogălniceanu recurgea pentru valorificarea acestuia la maşini agricole şi muncă salariată, anagajînd mai ales «oameni secerători». Este, deci, în domeniul agriculturii, printre acei moşieri care văd în maşini agricole şi în munca salariată, pricipalii factori de dezvoltare a unei agriculturi moderne. Dar Kogălniceanu se remarcă şi prin eforturi deosebite de stimulare a industriei naţionale. În calitate de proprietar al fabricii de postav de la Tîrgu Neamţ, pentru procurarea lînii dezvoltase chiar un sector de creştere a oilor. Afaceri serioase cu pături şi postav făcea cu statul însuşi. La 16 mai 1875 vindea nepotului său Gr. Kogălniceanu «o fabrică de

---

[250] C. Rădulescu-Motru, *Mărturisiri*, Editura Minerva, Bucureşti, 1990, p. 193.
[251] Petre V. Haneş, *M. Kogălniceanu – Scrisori din exil*, Editura Societatea Prietenii Istoriei Literare, Bucureşti, 1934.

postav» din comuna Petricani, judeţul Neamţ. Kogălniceanu era antrenat şi în navigaţia fluvială. Poseda şlepuri ce erau utilizate pentru transportul cerealelor pe Prut, spre porturile dunărene, acestea fiind o sursă importantă de venituri. El însuşi, din rezervele sale, făcea comerţ cu cereale şi fîn. În plus, în afară de intensa activitate politică, el profesa şi meseria de avocat, atît în timpul domniei lui Cuza, cît şi mai tîrziu"[252]. Iată, aşadar, un alt chip al revoluţionarului român. Şi poate nu întîmplător, creatorii autentici ai statului modern român făceau practica ideilor lor revoluţionare prin managementul propriilor averi. Ion C. Brătianu, fără a atinge în acei ani averea colosală a lui Kogălniceanu, s-a lansat ca boier înstărit cu moşii argeşene şi practicînd pe scară extinsă comerţul cu vin. Dar Brătianu nu va ezita să-şi vîndă moşia de zestre a soţiei sale, Pleşoiu, pentru cheltuielile necesare aducerii prinţului Carol de Hohenzollern în ţară, la fel cum făcuse cu moşiile sale Lereşti, Mălureni şi Brătieni după 1848 [253], bani cu care a finanţat propaganda în favoarea Principatelor Române şi a cumpărat la Paris, Londra, Roma şi Constantinopol demnitari, funcţionari şi ziarişti străini pe care noi îi tot citărn astăzi drept mari iubitori ai României, ai Unirii şi ai Independenţei.

Mihail Kogălniceanu este omul care a dominat epoca reformelor pînă la marea guvernare liberală şi rămîne un erou autentic al istoriei noastre. Părerile critice ale contemporanilor ni se par astăzi un reflex al neînţelegerii realităţii politice pe care o trăiam atunci, în timp ce Kogălniceanu, lucid, potent şi hotărît, lupta izolat în mijlocul unei mulţimi confuze. El căuta şi gloria personală, conştient că o merită. Imaginile contradictorii proiectate asupra figurii lui Mihail Kogălniceanu ascund de fapt acel

---

252 Apostol Stan, *Grupări şi curente politice în România între Unire şi Independenţă (1859–1877)*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979, p. 40.

253 Sabina Cantacuzino, *Din viaţa familiei Ion C. Brătianu*, Editura Albatros, Bucureşti, 1993, p. 24.

aspect al umanităţii personajului istoric, iar în cazul concret al personalităţii politice aflate în centrul analizei de faţă, ele ne conduc spre un portret „clasic" al *bărbatului de stat*, înţelegînd prin aceasta un om politic angajat direct şi activ în lupta pentru deţinerea Puterii şi, mai ales, un om care ştie s-o folosească. Sunt calităţile incontestabile ale personalităţii istorice care a dat lovitura din 2 mai 1864, un individ cu virtuţi şi defecte, iubitor de femei şi al manevrelor de culise. Adică un om foarte viu.

Cazul Kogălniceanu este important şi pentru mitologia politică actuală, care aşteaptă un erou salvator impecabil, un *trimis* imaculat al destinului, de *tip* „Cuza" sau de *tip* „Antonescu", fără să înţeleagă că el poate fi printre noi, întors dintr-o vacanţă discretă la mare sau liniştit, după ce, printr-o manevră financiară subtilă, a reuşit să mai păcălească fiscul aberant încă o dată.

*

Cunoaştem acum că, după alegerea lui Cuza în Moldova, acesta i-a oferit conducerea guvernului şi Kogălniceanu a condiţionat acceptarea funcţiei de introducerea proiectului legii rurale. Cuza a refuzat pe motiv că este prematur şi periculos, avînd în vedere mai ales majoritatea conservatoare. Atunci, Kogălniceanu a convenit cu domnitorul ca preluarea şefiei guvernului să se producă după implinirea Unirii şi după ce statul se va fi consolidat suficient încît să poată susţine o astfel de reformă. Putem constata că între Mihail Kogălniceanu şi Alexandru Ioan Cuza au existat înţelegeri politice vechi şi un anume acord asupra asumării responsabilităţii. *Lovitura de stat dată în mai nu trebuie identificată drept o situaţie de circumstanţă, un act precipitat şi disperat, ci ca o mişcare politică planificată de mult şi pusă în aplicare în momentul convenabil iniţiatorilor săi.* Încă din iulie 1860, cu ocazia discutării unei eventuale uniri forţate a Camerelor din cele două Principate, Kogălniceanu ne dezvăluie gîndurile sale asupra rezolvării problemelor legislative ale ţării: „Domnilor, nu

e singura dată cînd se pune pe tapet chestiunea întrunirii Camerilor. Dacă ar fi să ascultăm numai dorinţele noastre, numai impulsia inimei noastre, atuncea nu cred că ar fi unul dintre noi carele să se opună la această mare trebuinţă a naţiei noastre. Însă luaţi seama că întrunirea Camerilor este eşită din marginile Convenţiei şi a eşi din Convenţie este a face «un coup d'Etat» şi spre a-l putea face trebuie să avem mijloace de a-l putea susţine. Şi noi nu le avem. Oarecine a zis că ocazia trebuie să se prindă de păr, dar la noi în timpul de faţă ocazia n-are păr. Trebuie să ne silim să o facem să-i crească părul pentru ca să avem de ce s-o prindem"[254]. Ca bărbat de stat autentic, Mihail Kogălniceanu îşi pregătea lovitura cu inteligenţă şi tenacitate. În prima sa guvernare din Moldova (30 aprilie 1860 – 17 ianuarie 1861) el dăduse o circulară către prefecţi (18 noiembrie 1860) prin care interzicea bătaia aplicată ţăranilor. Împotriva acestui ordin s-a ridicat un val de proteste ale proprietarilor şi a fost lansată o campanie de denigrare publică a primului ministru, sub acuzaţia de incitare la revoltă a ţăranilor. Ca de obicei în astfel de situaţii, au fost „dezgropate" şi alte subiecte de scandal public. Una din acuzaţii era întemeiată: Kogălniceanu preluase contractele de echipare a Armatei prin fabrica sa de postavuri. La toate incriminările a răspuns cu demnitate: „Lăsaţi atacurile mici şi nepotrivite. Spuneţi ce voiţi. Am avut nenorocirea să devin (prim-) ministru. Principiile mele, opiniile mele politice nu plac la mulţi dintre dumneavoastră. Voiţi să mă daţi jos? Ei bine! Faceţi aceasta însă ca nişte bărbaţi de stat. Atacaţi-mă pe tărîmul actelor mele ministeriale, dar nu căutaţi în viaţa mea privată. Nu alergaţi la mesquinării şi la mărunţişuri"[255]. Motivaţia lui Kogălniceanu,

---

254 Lucreţia Rădulescu-Pravăţ, *Activitatea lui Mihail Kogălniceanu pînă la 1866*, vol. I, Iaşi, 1913, p. 157 (Se citează „Monitorul Oficial al Moldovei", 10 noiembrie 1860; şedinţa din 28 iulie, proces verbal nr. XLII).

255 *Ibidem*, p. 163 (se citează procesele verbale ale Adunării Elective din Moldova; şedinţa din 17 decembrie 1860, proces verbal nr. VII).

rămasă în picioare şi după renumirea sa ca prim-ministru începînd cu 11 octombrie 1863, avea substrat naţional: „Cîtă vreme ţăranii vor fi sub jug, cît timp ei vor fi consideraţi numai ca nişte maşini bune de produs grîu şi popuşoi, pînă cînd ei nu vor fi lipiţi către ţară prin drituri şi avere, *pînă cînd, într-un cuvînt, ei nu vor fi cetăţeni, noi nu vom avea naţie* [...] Domnilor, două mii de boieri nu fac o naţie. Acesta este un adevăr pe care nimeni nu-l poate contesta. Am încercat prin acelaşi interes să leg sumanul şi surtucul, ca şi sub o haină sau alta să bată o singură inimă. Spre a ajunge la aceasta, vă mărturisesc, domnilor, (că) am avut îndrăzneala prin circularele mele de a vorbi ţăranilor de drepturile lor, de demnitatea lor de români. Le-am vorbit de gloria strămoşilor lor, de timpurile lui Ştefan cel Mare şi al lui Mihai Viteazul, cînd şi ţăranul simţia că are o patrie şi alăturea cu boerul se bătea pentru apărarea ei"[256]. Sintagma „două mii de boieri nu fac o naţie" este, de fapt, o continuare a mesajului de la Tismana (Padeş) al lui Tudor Vladimirescu. Întărirea bazei sociale prin reforma electorală şi rurală urma să constituie în final substanţa naţiunii române moderne. Din acest motiv înalt atît Cuza, cît şi Kogălniceanu nu intenţionau să se dea în lături de la orice acţiune.

Momentul loviturii de stat – moment al creşterii suficiente a „părului" de care să poată fi trasă naţiunea – a sosit în primăvara anului 1864. Kogălniceanu declanşase deja mecanismele secularizării averilor mănăstireşti închinate, act politic primit, după unele opinii, cu satisfacţie de Biserica Naţională: „Analizînd legile care reglementau problemele bisericeşti date de Cuza Vodă, constatam că ele erau foarte progresiste pentru acel timp, fiind cerute de înseşi schimbările adînci petrecute în viaţa ţării. Numirea ierarhilor prin decret nu era ceva nou, căci şi în trecut au fost cazuri cînd domnii ţării puneau pe scaunele vlădiceşti pe cine considerau

---

256 *Ibidem*, pp. 171-172 (se citează şedinţa din 15 februarie 1861, proces verbal nr. XXI, p. 301).

vrednici. Legea pentru obligativitatea limbii române în toate bisericile ţării, grija pentru seminarii şi pentru starea materială a clerului, înfiinţarea noii Episcopii a Dunării de Jos, arată că domnul Unirii avea cele mai bune sentimente faţă de Biserică. În ce priveşte secularizarea averilor mănăstireşti, aceasta se înscrie printre marile înfăptuiri ale domniei lui Alexandru Ioan Cuza, cu urmări binefăcătoare şi pentru Biserică, dar mai ales pentru ţară şi cetăţenii ei"[257]. Aceasta este o concluzie peste timp. La momentul respectiv, procesul de laicizare a statului prin introducerea sistemului democratic a surprins Biserica Naţională şi a lovit-o destul de greu. Ea însă a reuşit să domine statul pînă la urmă, situîndu-se deasupra acestuia, deoarece reprezenta şi reprezintă o legătură mai directă, naturală şi constantă cu nucleul naţional identificat prin expresia *poporul român*. Forţa Bisericii Naţionale, în ciuda oscilaţiilor politice ale unor înalţi ierarhi, a fost sporită permanent de eşecurile statului.

Ideea loviturii de stat a fost expusă de Alexandru Ioan Cuza lui Dimitrie Bolintineanu, unul din puţinii săi fideli, încă din 1860 cu ocazia unei escale la Episcopia de Buzău: „Acolo, seara, îmi spuse, reprezintînd în culori funebre şi cu un talent rar, dificultăţile situaţiei, şi anunţă în viitor o lovire de stat. Era vorba de a aduce Divanul ad-hoc. Dl. Kogălniceanu fusese avizat prin mine d-a împlini această idee"[258]. Era însă cu totul prematur. Aşa cum arată Bolintineanu în mai multe rînduri, Cuza se simţea strivit între plăcile de forţă ale mecanismului Puterii: 1. Îndeplinirea misiunii de unire a Principatelor. 2. Păstrarea Tronului după ce Unirea Principatelor era recunoscută de Poartă, avînd în vedere limita mandatului său personal. 3. Presiunile partidei

---

257 Preot profesor dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galaţi, 1996, p. 380 (Textul vine să infirme teza că Biserica ar fi avut de suferit din cauza apartenenţei lui Cuza la o lojă masonică).

258 Dimitrie Bolintineanu, *op. cit.* p. 354.

liberal-radicale. 4. Piedicile puse de blocul conservator. Proiectul loviturii de stat a revenit în actualitate abia după 11 octombrie 1863, cînd domnitorul l-a readus la guvernare pe Mihail Kogălniceanu.

La începutul lunii aprilie 1864, Cuza a avut o întrevedere cu Kogălniceanu, al cărei conţinut a fost dezvăluit în 1879: „ M-a chemat Vodă Cuza şi mi-a făcut întrebarea: Dai legea rurală? Şi am zis: O dau. Mi-a adăugat însă că vrea să facă lovitura de stat cu ocazia legii rurale. I-am răspuns că o voi face, însă cu o condiţie: dacă Camera va refuza să o voteze. După ce se dă vot de blam, sau Vodă Cuza trebuie să se ducă şi să hotărască străinii chestia rurală, sau să se facă lovitura de stat"[259]. Între această ofertă şi data propriu-zisă a loviturii, Cuza a mai făcut o ultimă încercare de a pregăti acţiunea împreună cu liberalii radicali. „Partidul liberal, condus de Ion Brătianu, singurul partid în mîna căruia rămăsese stindardul din 1848, stindardul de viaţă naţională, nu era departe de a face o lovire de stat care, pentru ei, era o revoluţie de sus în interesul libertăţei"[260]. Domnitorul nu s-a putut înţelege cu ei din cauză că vedea o unitate a curentelor liberale, în direcţia apropierii radicalilor de moderaţii loiali, astfel încît şi stridenţele radicalismului să se diminueze, iar în final să conducă el însuşi acest partid nou. Oricum, radicalii trebuiau să accepte şi numirea lui Kogălniceanu ca prim-ministru, deoarece acesta era principalul promotor al reformei agrare. În această perioadă, Cuza îşi face un program din dorinţa de a deveni liderul necontestat al partidei liberale, fapt ce stîrneşte aversiunea Brătienilor şi îi alertează pe secunzii acestora. În tabăra liberalilor radicali se instalează ura faţă de domnitor.

Prima tentativă de punere în discuţie a proiectului legii rurale întocmit de guvernul Kogălniceanu, fără liberalii radicali, are loc

---

[259] Lucreţia Rădulescu-Pravătz, *op. cit.*, p. 229 (Se citează „Monitorul Oficial", nr. 7 din septembrie 1879; şedinţa din 6 septembrie 1879).
[260] Dimitrie Bolintineanu, *op. cit.*,. p. 361.

la 10 aprilie. În şedinţa din 13 aprilie 1864 Mihail Kogălniceanu pledează însufleţit pentru votarea favorabilă a proiectului său. Majoritatea conservatoare dă un vot de blam guvernului pe motiv că „legea este arbitrară şi socialistă". Moţiunea de blam este primită şi guvernul îşi anunţă demisia. Alexandru Ioan Cuza refuză însă să primească demisia guvernului, iar criza politică rămîne nerezolvată şi pentru faptul că, în acelaşi moment bine ales de cei doi bărbaţi de stat, Adunarea trebuie să-şi suspende lucrările pentru sărbătorile Paştelui. Însă Parlamentul îşi propune să convoace o sesiune extraordinară pentru ziua de 2 mai, destinată dezbaterii şi votării legii electorale. Din clipa asta între domnitor şi Parlamentul ţării cu majoritate conservatoare se declanşează un război abil şi periculos de-a şoarecele şi pisica. Adunarea avusese inspiraţia să acorde Armatei un credit de 10 milioane, ceea ce punea în cumpănă adeziunea acesteia la o eventuală dizolvare a forului legislativ suprem. În aceste condiţii, Cuza dă un prînz generos la care încearcă să îndepărteze bănuielile. Noaptea, după recepţie, convoacă miniştrii la o întîlnire secretă în care le dezvăluie planul loviturii de stat. Într-o încăpere alăturată se aflau avocaţii Boerescu şi Costaforu, precum şi prefectul Poliţiei, C. Liebrecht şi generalul Florescu. Planul loviturii de stat avea o componentă violentă, materializată într-o *listă neagră* de oameni politici conservatori şi liberali care trebuiau arestaţi şi izolaţi la mănăstiri: „Caii de poştă, trăsurile pentru şasezeci de persoane erau preparate, la posturile lor. Nu aştepta decît ordinul"[261]. Miniştrii oscilau şi majoritatea lor a respins acţiunea. Cuza a contramandat toate ordinele de acţiune de faţă cu aceştia, s-a consultat cu avocaţii şi a anulat actele pregătite pentru sprijinirea oficială a loviturii de stat. Prin această manevră, mizînd pe indiscreţia unuia dintre miniştri, Cuza a adormit vigilenţa deputaţilor şi i-a convins că planul a eşuat. Lovitura de stat a fost presimţită de Ion C. Brătianu. La 14 aprilie îi scria soţiei: „Aici

261 *Ibidem*, p. 380.

suntem în lupte foarte mari. Dreapta, ieri, a dat un vot de neîncredere ministerului; acum aşteptăm să vedem ce face Cuza. *Kogălniceanu crede că va disolva Camera*, iar boierii sunt siguri că vor fi chemaţi la minister"[262].

La deschiderea sesiunii extraordinare din 2 mai, după citirea Mesajului Tronului, majoritatea conservatoare lansează o nouă moţiune de neîncredere la adresa guvernului şi anunţă, prin deputatul Vasile Boerescu, că răspunsul la Mesajul Tronului va fi lucrat pe comisii. Decizia echivala inclusiv cu refuzul de a pune în dezbatere legea electorală, o dată cu respingerea legii rurale. În momentul în care preşedintele Camerei, Lascăr Catargiu, încearcă să supună la vot propunerea lui Boerescu, Mihail Kogălniceanu urcă la tribuna Adunării, scoate din buzunar o hîrtie şi dă următoarea declaraţie: „Domnitorul, după o matură chibzuire, a binevoit să nu primească demisia ministerului. Domnitorul a socotit de cuviinţă să facă apel la ţară, însă dumneavoastră singuri în mai multe rînduri aţi recunoscut că această adunare nu reprezintă pe deplin ţara. Dumneavoastră singuri aţi cerut de multe ori reforma legii electorale şi această dorinţă s-a votat în toate sesiunile. Domnitorul dar are dreptul a face apel la ţară, însă la ţara reprezentată după o nouă lege electorală. Şi, precum Camera declară că nu poate discuta cu ministerul acesta, aşa şi noi miniştrii zicem că nu putem să primim a se rosti Adunarea decît asupra legii electorale şi creditelor cerute pînă la 15 august, cînd are să vie o nouă Cameră, căci pe aceasta avem s-o dizolvăm"[263]. La pronunţarea acestor cuvinte categorice, în sala Parlamentului se declanşează un vacarm de vociferări prin care abia se aude vocea lui Lascăr Catargiu, care anunţă dizolvarea Adunării. Ni s-a păstrat peste timp relatarea unui ofiţer

---

[262] Ion Nistor, *Din corespondenţa famliei Ion C. Brătianu (1859-1883)*, Imprimeriile „Independenţa", Bucureşti, 1933, vol. 1, p. 25.

[263] Suplimentul „Monitorului Oficial", nr. 209 din mai 1864; şedinţa din 2 mai 1864; proces verbal nr. LXXXII.

din garda palatului, care a fost martor la concentrarea de trupe din apropierea clădirii Parlamentului (o subunitate de infanterie şi un escadron de cavalerie), precum şi la raportul dat de Liebrecht lui Baligot de Beyne după consumarea loviturii din Cameră: „Unii deputaţi voiau să mai vorbească, dar trupa, care era la uşa Adunării, a năvălit imediat în incintă. Deputaţii, cînd au văzut oştirea, au înmărmurit şi au prins astfel de spaimă, încît unii fugeau cu capul gol, alţii fugeau pe ferestre şi într-o clipă nu mai fu nimeni în sala de şedinţe"[264]. Este una din puţinele consemnări ale implicării Armatei şi în acest moment. Liebrecht şi-a încheiat relatarea cu o batjocură la adresa deputaţilor: „*Les misérables, j'avais raison de parier que cette engeance était bien lâche pour oser faire la moindre resistance*"[265]. Prezentarea exclusiv pozitivă a loviturii de stat în istoriografia României a căutat să îndepărteze orice aluzie la măsurile de siguranţă pe care şi le-a luat Cuza cu ajutorul Armatei. Nu trebuia spus că acest act s-a făcut sub ameninţarea armelor. O spune însă Ion Luca Caragiale într-un articol din 1896: „Cînd la 2 mai soldaţii au năvălit în Cameră, deputaţii au sărit toţi nebuni pe ferestre. Lascăr Catargiu sta la biuroul său de preşedinte şi scria. Un ofiţer cu cîţiva soldaţi se reped la dînsul şi vor să-l arunce cu violenţă. El ridică ochii de pe hîrtie şi zice liniştit: «Mă rog, staţi încă olecuţă... Eu sunt preşedinte; nu pot pleca pînă nu-mi termin procesul-verbal al şedinţei»"[266]. De altfel, implicarea trupelor militare atît de des în

---

264 Prof. Senator Badea Mangâru, *România sub Vodă Cuza, regii Carol I şi Ferdinand I*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1932, p. 40 (Ofiţerul martor al evenimentului a fost identificat în persoana viitorului general Teodor Văcărescu).

265 *Ibidem*, p. 41.

266 I. L. Caragiale, *Publicistică şi corespondenţă*, Editura „Grai şi suflet – Cultura Naţională", Bucureşti, 1999, p. 373 (Scena trimite prea direct la personajul Trahanache din *O scrisoare pierdută* pentru a nu fi sursa ei de inspiraţie; vezi şi Şerban Cioculescu, *Viaţa lui I. L.Caragiale. Caragialiana*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1977, capitolul *În politică*, p. 137).

mai toate acţiunile politice majore, în stăpînirea mulţimilor şi în impunerea unor legi a alimentat credinţa ofiţerilor că pot interveni în administrarea Puterii, iar pe conspiratori i-a îndemnat să-şi atragă vîrfurile Armatei. Mijloacele folosite de Cuza se vor întoarce pînă la urmă, extrem de uşor, împotriva lui.

Conform Convenţiei de la Paris, prin Art.17, alineatul 3, domnitorul putea să dizolve Adunarea, dar avea obligaţia „să convoace o nouă Adunare, care va trebui să se întrunească într-un răstimp de 3 luni". În această perioadă se organizau alegeri. Avînd în vedere sistemul electoral impus de Convenţie, rezultatul acestor alegeri ar fi dat aceeaşi majoritate conservatoare. *În consecinţă, esenţa loviturii de stat din 2 mai a fost decizia de a nu mai organiza alegeri după legea electorală veche, ci de a organiza un plebiscit pentru proiectul noii legi electorale.* Această concluzie a fost, de fapt, confirmată înainte de sfîrşitul veacului de mai mulţi oameni politici, între care Nicolae Filipescu: „Legea rurală, pentru care ne învinovăţiţi, nu s-a făcut de nici unul din partidele noastre. Nu s-a făcut de partide, nu s-a făcut de Parlament; a fost decretată şi a fost decretată în contra noastră a tuturor. Şi s-a făcut în contra noastră, nu fiindcă nu voiam să dezlegăm cestiunea rurală, ci din contra, căci cel dintîi care a voit să-i dea o dezlegare, a fost Barbu Catargiu [...] Iată ceea ce se urmărea de Vodă Cuza şi de Kogălniceanu: era înfiinţarea dictaturei şi legea rurală era pretextul loviturei de stat"[267]. Nu poate fi invocat nici vidul legislativ – care este tema predilectă a teoriei necesităţii acţiunii cuplului Cuza – Kogălniceanu –, deoarece Parlamentul României luase deja o măsură de interes naţional şi cu caracter patriotic. Printr-o lege votată în Parlament se interzicea modificarea sistemului electoral ca urmare a unor noi decizii luate de Marile Puteri: „La 23 mai (1861), Adunarea Electivă de la Bucureşti adopta, cu 29 de voturi contra 19, o moţiune prin care se declara

---

[267] Nicolae Filipescu, *Discursuri politice*, vol. 1 *(1888-1901)*, Editura Minerva, Bucureşti, 1912, pp. 152-153.

că orice proiect de reformă a legii electorale elaborat *în afara acţiunii legale a corpurilor legiuitoare*, spre a fi prezentat Conferinţei Puterilor, va fi considerat ca o violare a drepturilor de autonomie şi a Convenţiei care o garanta"[268].

Cuza a dat o proclamaţie – concepută şi pregătită din timp de Mihail Kogălniceanu – prin care anunţa organizarea plebiscitului şi justifica lovitura de stat. Sunt luate măsuri de conservare a ordinii publice şi Armata este pusă în stare de alarmă. Simultan, domnitorul dă publicităţii un *Statut dezvoltător Convenţiunei din 7 august 1858* care, sub acoperirea unei îmbunătăţiri a prevederilor Convenţiei de la Paris, o înlocuia pe aceasta cu o lege fundamental nouă. Era, în realitate, un act mascat de autoritate personală, o ultimă acţiune a doctrinei „faptului împlinit". La 21 mai 1864 se dădea publicităţii rezultatul plebiscitului: 682 621 pentru, 1 307 împotrivă şi 70 220 abţineri[269]. Nici o analiză serioasă nu poate da consistenţă democratică acestui plebiscit pe care oamenii politici ai vremii l-au considerat înscenat, iar Caragiale l-a făcut celebru prin scene de umor devastator. Prezentat domnitorului pe o pernă de catifea roşie, la fel cum pînă atunci erau aduse firmanele otomane, rezultatul plebiscitului simboliza independenţa României, ca act de voinţă liberă a cetăţenilor săi. Sigur că dacă lucrurile ar fi fost atît de simple, n-ar mai fi fost nevoie de un Război al Independenţei, dar epoca s-a sprijinit fundamental pe simboluri şi aparenţe. Efectul lor principal s-a simţit în interior, în naţiune, şi mult mai puţin la Constantinopol. Plebiscitul din 1864 este important în istoriografie şi pentru faptul că a lansat în politica românească tema „evenimentului epocal" şi a legat Istoria la loc, de unde fusese ruptă după moartea Sfîntului Constantin Brâncoveanu, cu apariţia unui nou erou între

---

268 *Istoria Parlamentului şi a vieţii parlamentare din România pînă la 1918*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1983, p. 122.

269 Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza vodă*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966, p. 248.

eroi, în persoana lui Cuza. La Bucureşti s-au organizat serbări spectaculoase, banchete populare şi pavoazări exuberante, toate avînd scopul să protejeze, prin aderenţa cetăţenilor, o Putere care se legitima printr-o lovitură de stat care zdrobea principala instituţie democratică – Parlamentul. A apărut şi primul imn închinat de un poet al Curţii, directorul ziarului „Buciumul", francmason în gradul 18.41 al Marii Loji *Steaua Dunării*, Cezar Bolliac, care împodobise clădirea redacţiei cu simboluri francmasonice naţionale: provinciile Daciei înscrise într-un *triunghi* înconjurat de o *ghirlandă de stejari*, în cîmpul căreia se găsea următorul imn „aşezat în *mod antic* roman":

„Celui ce-a făcut Unirea.
Celui ce-a luat averea română din mîinile străinilor.
Celui ce a împroprietărit pe clăcaşi.
Celui ce-a chemat pe toţi românii la drepturile civile şi politice.
Celui ce-a dat instrucţiunea gratuită şi obligatorie pentru ambele sexe.
Celui ce-a omorît moartea.
Celui ce-a armat ţara.
Apărătorului românismului.
Protectorului naţionalităţilor.
Părintelui patriei.
Domnitorului românilor, Alexandru Ioan Cuza.
Recunoştinţă eternă"[270].

În text se regăsesc toate temele reformelor legate pentru totdeauna de numele lui Cuza şi Kogălniceanu, la care naţiunea a răspuns cu o amintire şi un respect mereu vii. În ultimă instanţă, ce lecţie putem primi de la lovitura de stat din 2 mai 1864? Că reformele nu se pot introduce decît prin regim autoritar

[270] I. G. Valentineanu, *Alegerea, detronarea şi înmormîntarea lui Cuza-Vodă*..., p. 35.

şi anihilarea Parlamentului? Dacă este aşa şi naţiunea română continuă să privească lovitura de stat ca un act eroic, şi pe actorii săi ca pe nişte eroi, atunci această modalitate de rezolvare a problemei reformelor în România se va repeta.

Pentru a bloca pericolul cel mai mare – intervenţia străină –, Cuza îşi organizează minuţios, prin oamenii săi de încredere de la Constantinopol şi cu sprijinul decisiv al bancherilor evrei de acolo, o vizită la Sultan. Aceasta are loc în ziua de 8 iunie, cu toate onorurile unui şef de stat şi se încheie cu recunoaşterea oficială a schimbărilor constituţionale operate de domnitorul român. La acea dată, relaţiile Porţii cu Franţa se sprijineau încă pe proiectul întăririi României, ca stat tampon între Rusia şi Imperiul otoman. Francmasoneria acţiona în sprijinul consolidării statalităţii României, iar Alianţa Israelită Universală intervenea în forţă (politică şi financiară) pentru protejarea domnitorului român. Astfel, reacţia Porţii s-a limitat la atenuarea cîtorva prevederi din *Statutul dezvoltător al Convenţiei de la Paris*, iar altele sunt adăugate de Puterea Suzerană cu titlu strict formal. Mintea strălucită a lui Kogălniceanu şi voinţa lui Cuza rezolvă problema acestor intervenţii ale Porţii într-un stil pur românesc: în loc să introducă modificările cerute de Poartă în noul text, ei dau publicităţii forma iniţială a Statutului şi tipăresc separat modificările aduse de Poartă. La acestea din urmă nu s-a mai uitat nimeni. Convenţia de la Paris era practic anulată. Lovitura de stat a reuşit.

Efecte imediate

S-a afirmat că modelul loviturii de stat din 2 mai 1864 date în România a fost lovitura de stat din 2 decembrie 1851 prin care Ludovic Napoleon Bonaparte a preluat puterea absolută, pentru ca apoi să devină împăratul Napoleon al III-lea al Franţei. Sub acest enunţ generic, o comparaţie între cele două evenimente nu poate fi reflexul fidel al realităţii. În dimineaţa zilei de 2 decembrie 1851, preşedintele Republicii a declanşat o lovitură militară

care a învins două zile mai tîrziu, în seara zilei de 4 decembrie. Pe bulevardele Parisului au fost desfăşurate trupe care au luat cu asalt baricadele şi au nimicit orice rezistenţă. Generalul Magnan a atacat şi cucerit primăria arondismentului V, precum şi cartierul Saint Martin. Divizia Renaud a ocupat Cartierul Latin, iar divizia Levasseur zona urbană dintre porţile Saint Martin şi Saint Denis şi piaţa Grève. Divizia Carrelet se desfăşoară începînd din piaţa Madeleine. Toate unităţile militare angajate în lupta de stradă au produs victime în rîndul oponenţilor loviturii de stat. Fără îndoială că aşa ceva nu s-a petrecut la Bucureşti, cu toate că domnitorul Alexandru Ioan Cuza era pregătit să folosească Armata – în primul rînd trupele din lagărul de la Floreşti de Prahova. Unde lovitura de stat a lui Cuza seamănă cu cea a lui Napoleon al III-lea este la pachetul de reforme introdus rapid după victoria militară.

Mai întîi, Napoleon a organizat un plebiscit pe care l-a cîştigat cu un scor zdrobitor (7 439 216 pentru şi 246 727 contra). Apoi a dat Franţei o nouă Constituţie prin care îşi atribuia cele mai mari puteri: „numea pe toţi funcţionarii, inclusiv miniştrii, deţinea o parte din puterea legislativă, încheia tratate, declara război, proclama starea de asediu. El era asistat de trei corpuri: Consiliul de Stat numit de preşedinte, Corpul legislativ (251 de membri) prin vot universal, care vota legile şi bugetul, fără a avea însă dreptul de a le discuta. Pentru a putea fi şi mai uşor ţinuţi în frîu, deputaţii nu primeau indemnizaţii fixe, cuantumul lor depinzînd de bunăvoinţa noului dictator al Franţei. În ce priveşte a treia adunare, numită ulterior Senatul, ai cărei membri erau numiţi de preşedinte, aceasta putea respinge legile neconstituţionale şi modifica Constituţia de comun acord cu puterea executivă“[271].

---

[271] D. Rosenzweig, *Al doilea imperiu în Franţa*, în *Manual de istorie universală modernă*, Universitatea Bucureşti, 1972, vol. II, partea I, p. 135 (De precizat că Napoleon a devenit împărat abia în noiembrie 1852, prin a doua lovitură de stat, confirmată de un nou plebiscit).

La Bucureşti, domnitorul Alexandru Ioan Cuza a înfiinţat Senatul, care „vota legile, exceptînd bugetul statului, primea petiţiile particularilor, le discuta şi decidea urmarea ce trebuie să li se dea [...] Consiliul de Stat pregătea proiectele de legi, avînd şi misiunea, în cazul cînd între Cameră şi Senat s-ar fi ivit un conflict cu prilejul dezbaterii unui proiect de lege, să studieze din nou acel proiect şi să propună soluţia pe care guvernul o supunea Adunării legiuitoare"[272]. Preşedintele Consiliului de Stat era chiar domnitorul. Prin efectele loviturii de stat Cuza punea şi Adunarea Electivă sub controlul său: „Cuza Vodă a luat astfel o serie de precauţiuni ca, în viitor, Adunarea Electivă să nu mai poată împiedica realizarea planurilor sale de reforme şi să paralizeze acţiunea guvernului. De aceea, prin Statut, a prevăzut ca preşedintele acestei Adunări să fie numit de domn, regulamentul ei interior să fie întocmit de guvern şi la exercitarea puterii legiuitoare să participe şi Senatul, alcătuit din membri numiţi de şeful statului, aşadar, desemnaţi de el printre bărbaţii politici care se bucurau de încrederea sa şi pe devotamentul cărora putea conta"[273]. Fără îndoială că, prin adoptarea sistemului de putere, a Codului Napoleon şi a legislaţiei administrative franceze, Alexandru Ioan Cuza îşi asigura sprijinul sigur al Parisului şi bloca o intervenţie militară împotriva României, ştiut fiind că o astfel de decizie nu se putea lua decît cu acordul tuturor Puterilor protectoare: „În esenţă, modificările pe care Statutul le aducea Convenţiei de la Paris însemnau stabilirea în Principatele Unite a unui nou regim politic bazat pe preponderenţa puterii executive. Fără îndoială că unul din izvoarele de la care s-a inspirat domnitorul în alcătuirea operei sale a fost Constituţia franceză din 1852, în vigoare la acea dată în Franţa"[274]. Al doilea aliat, apărut surprinzător în ecuaţia

---

272 *Ibidem.*

273 *Ibidem*, p. 398.

274 *Istoria Parlamentului şi a vieţii parlamentare în România pînă la 1918.* Editura Academiei Române, Bucureşti, 1983, p. 139.

reformelor lui Cuza, a fost Poarta care era nevoită să accepte o guvernare de mînă forte a unui domnitor „provizoriu", pentru a împiedica o influenţă rusească mai mare.

Forma fără fond

Trebuie arătat de la început că nu există moment mai potrivit pentru a ilustra distanţa între *evoluţie* şi *revoluţie* în istoria României moderne, ca în perioada ultimilor ani de domnie ai lui Cuza. Lupta politică dusă de Dreapta conservatoare pentru asigurarea unei *evoluţii* fluente şi naturale a statului român găsea în momentul *revoluţiei* liberale/cuziste o confirmare dureroasă. Soluţia aleasă de liberalismul naţionalist, aceea a construcţiei unui stat înaintea construirii unei societăţi, a generat un lung şir de bătălii politice, salturi şi rupturi sociale care au încetinit dezvoltarea unei societăţi mature în România. Dreapta nu a încetat, chiar şi pe timpul Mişcării legionare, să acuze clasa politică implicată în importul de instituţii străine, acţiune care se află la originea prea numeroaselor „revoluţii"din societatea românească, a loviturilor de stat şi a tentativelor, care toate căutau să schimbe o stare de lucruri improprie funcţionării statului. Într-adevăr, statul înseamnă instituţii şi guvernarea lui Cuza a înfiinţat aproape toate instituţiile necesare unui stat modern, dar pe un teren impropriu. Instituţiile au fost umplute cu oameni nepregătiţi să le gestioneze şi în foarte scurt timp au căzut pradă celui mai devastator fenomen care întreţine mediocritatea administrativă: birocraţia. Într-un elogiu public adus lui Nicolae Bălcescu, marele visător al României moderne, Mihai Eminescu scria: „Dumnezeu a fost îndurător şi l-a luat la sine înainte de a-şi vedea visul cu ochii, înainte de a vedea cum contimporanii care au copilărit împreună cu dînsul şi în cercul lui de idei le-au exploatat pe acestea, ca pe o marfă, cum au introdus formele goale ale Occidentului liberal, îmbrăcînd cu dînsele pe nişte oameni de nimic. El s-ar spăimînta văzînd cum a fost să se realizeze pe pămîntul nostru libertate şi

lumină. El ar vedea parlamente de păpuşi neroade, universităţi la care unii profesori nu ştiu nici a scrie o frază corect, gazetari cu patru clase primare, c-un cuvînt oameni care, văzînd că n-au încotro de lipsa lor de idei, fabrică vorbe nouă, risipind vechea zidire a limbii româneşti, pentru a părea că tot zic ceva, pentru a simula o cultură care n-o au şi o pricepere pe care natura n-a voit să le-o deie"[275]. Cu mediocritatea administrativă atît de plastic definită de Eminescu, funcţionalitatea reformelor lui Cuza s-a lăsat îndelung aşteptată.

Reforma electorală. Prin noua lege electorală, subiect al loviturii de stat din 2 mai 1864, numărul alegătorilor cu drept de vot se ridica la 754. 148. „Saltul a fost uriaş, căci, sub regimul stipulaţiilor electorale ale Convenţiei de la Paris, în toată România, abia 5 002 cetăţeni participau la alegerea deputaţilor"[276]. Vechiul sistem electoral produsese deja situaţii ridicole, dominate de absurd, cum este cea semnalată de A. D. Xenopol: „Erau judeţe în care numărul de alegători abia ajungea la *5*, iar în cel al Izmailului nu era decît unul singur, vestitul Vladimir Stoica, care se convoca pe el însuşi în ziua alegerilor, constituia el singur biroul (electoral) şi subsemna în procesul-verbal al alegerei tot el, şi ca preşedinte şi ca secretar şi ca *corp* electoral şi, în sfîrşit, se alegea pe el însuşi, «*cu majoritatea de vot, adecă unanimitatea*»"[277]. Pe fondul procesului lingvistic în curs, de definire a limbii române literare şi cu un procent foarte mare de analfabeţi, corpul electoral era acum expus manevrării facile. Cîştigul imens era de partea partidei liberal-radicale, ale cărei extensii în mahalalele oraşelor şi tîrgurilor se aflau în evident progres. Apoi, reforma educaţională şi administrativă a adus în sate noi agenţi electorali: învăţătorul, preotul şi notarul – ceea ce I. L. Caragiale numea

---

275 M. Eminescu, *Opera politică*, vol. 1, Bucureşti, 1999, p. 121.
276 Constantin C. Angelescu, *op. cit.*, p. 397.
277 A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, vol. 1, Editura Albert Baer, Bucureşti, 1910, p. 396.

„dăscălimea, popa şi moflujii". Un mecanism favorizant pentru penetraţia electorală a liberalismului radical a fost introducerea noului sistem administrativ de tip francez care a pus avocatul pe axa noului sistem de proprietate. Avocatul de la oraş va deveni un personaj fundamental pentru funcţionarea societăţii urbane şi rurale. Necunoaşterea legilor de către popor şi instablitatea legislativă dată de schimbările prea dese de guvern au încetinit şi ele construcţia unui stat puternic. Proiectată în timp, reforma electorală a generat şi circul electoral consemnat savuros de literatura română, de memorialistică şi de publicistica străină. De la agenţii electorali care străbăteau satele cu ţoiul în mînă şi promiteau vaci fiecărui ţăran şi pînă la celebrii *bătăuşi*, recunoscuţi de *Marea Enciclopedie Franceză*, totul îşi are originea în mărirea artificială a bazei electorale din 1864. Nu numai că a fost prea devreme pentru cetăţeanul român, dar l-a surprins complet nepregătit să-şi asume conştient rolul de *om politic*. El a rămas timp de un secol şi jumătate o pradă uşoară a populismului. În mai puţin de 90 de ani (1859 – 1947), România a avut 108 guverne!

Reforma administrativă. Imaginea grăitoare şi suficient de veridică a urmărilor imediate pe care le-a avut introducerea prin lovitură de stat a reformei administrative, după model francez, se găseşte la Alexandru Marghiloman. Într-o prelegere publică organizată de Institutul Social Român, el dădea un exemplu elocvent: „După lovitura de stat de la 2 mai 1864, s-a dat României, de-a gata, făcîndu-se *tabula rasa* de toate instituţiunile ei civile, penale şi administrative, i s-a dat de-a gata Codurile Napoleon şi legislaţiunea administrativă franceză, fără să se ţină seama de diferenţa gradului de cultură între amîndouă statele. Care a fost rezultatul? Douăzeci – douăzeci şi cinci de ani, domnii mei, în România n-au mai fost acte de stare civilă. S-a luat de la preoţi – singurii cărturari de pe vremuri şi care, sub disciplina pe atunci de fier a chiriarcului, ţineau registrele de botez cu foarte multă rînduială –, s-au luat actele de stare civilă pentru a fi date unui primar care nu ştia carte. Rezultatul: încă pe vremurile cînd

eram în magistratură, tribunalele, de dimineaţă pînă seara, erau ocupate să fabrice statul civil al oamenilor. Şi vorba de *fabricaţiune* nu este excesivă, fiindcă la uşa tribunalului, prin toleranţa tuturor, fiinţau fabrici de martori care, aceiaşi, depuneau pentru actul civil şi al unui bătrîn de 70 de ani şi al tînărului de 18 ani. S-au îngreuiat toate formele căsătoriei, s-a făcut un act solemn, cerînd, cum ştiţi, publicaţiuni, termene de opoziţiuni şi celelalte: rezultatul a fost că la ţară, ţăranii nu s-au mai însurat şi 25 de ani populaţiunea rurală a trăit în stare de concubinaj, pe care, cu bună-credinţă, îl credeau legal. Nu era un ţăran care să nu-i zică, celei pe care a aşezat-o la vatra lui, *soţia mea*"[278]. O consecinţă a fost şi faptul că numeroşi evrei şi-au obţinut cetăţenia română prin fraudă, fapt care va fi invocat mai tîrziu de guvernele liberale pentru anularea actelor respective şi va alimenta reacţia antiromânească din străinătate. Tot atunci onomastica românească s-a umplut de Popescu, Ionescu, Iliescu, Georgescu, Dumitrescu, Constantinescu, derivate direct şi artificial din prenumele oamenilor, după algoritmul *Ion al lui Vasile = Ion Vasilescu*. Efortul imens pentru întocmirea primei evidenţe a populaţiei a dus la simplificarea procedurilor. Pe Ion Creangă trebuia să-l cheme Ion Ştefănescu, după tatăl său Ştefan. Conservator de circumstanţă, Creangă şi-a păstrat numele după bunicul său. Barbu *Ştefănescu* Delavrancea însă n-a scăpat. De altfel, la această situaţie onomastică improvizată se adăuga şi incertitudinea asupra datei naşterii cetăţenilor, situaţie vizibilă în timp prin dificultatea de a stabili cu precizie, de exemplu, data naşterii unor mari personalităţi[279].

---

278 Al. Marghiloman, *Doctrina conservatoare*, în *Doctrinele partidelor politice*, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1923, p. 113.

279 Emilia Şt. Milicescu, *Pe urmele lui Delavrancea*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1986, p. 23 (vezi şi p. 8, declaraţia lui Barbu Delavrancea: „Numele de *Ştefănescu* n-a fost al meu şi nu l-au purtat nici părinţii, nici bunii mei...")

Reforma agrară. Impactul real al noii legi rurale a fost cercetat timp de mai multe decenii, cu argumente pro şi contra. Cert este că aplicarea ei a fost un eşec. De altfel, şi conceptual reforma din 1864 s-a dovedit greşită, dînd încă o dată dreptate lui Barbu Catargiu, care a plătit cu viaţa lui pentru luciditatea cu care a văzut pericolul. Analiza efectelor sociale şi patrimoniale asupra soartei ţăranului român a oscilat în timp între lauda excesivă şi acuzaţia că *1864* este originea lui *1907*. Hagiografi de circumstanţă ai lui Cuza au pedalat pe caracterul socialist, revoluţionar al actului de la jumătatea deceniului şapte al secolului trecut, care ar fi eliberat ţăranii dintr-o servitute înrobitoare. Este o amăgire care a costat, într-adevăr, România două răscoale majore: 1888 şi 1907. Pentru a înţelege cît mai bine eşecul acestei reforme, vom apela la mărturia unei persoane foarte apropiate de domnitor: secretarul său particular Baligot de Beyne. În două din scrisorile sale, expediate la scurt timp după lovitura de stat şi la un an după aceasta, realitatea zdrobeşte orice iluzie. La 17/29 noiembrie 1864, Baligot de Beyne îi scria entuziast lui Costache Negri: „Fie ca amintirea agitaţiilor furtunoase ale trecutului să nu apese asupra hotărîrii dumitale: nimic asemănător nu se mai poate produce astăzi. Camera nu va mai cuprinde desigur nici un element care ar putea provoca agitaţii: în faţa manifestaţiilor populare inspirate de marile măsuri pe care le cunoaştem, reacţionarii şi ultraliberalii au dispărut; alegerile consiliilor generale permit să presupunem şi ce vor fi alegerile pentru Adunare. Masele ţărănimii, micii proprietari, burghezii, comerţul au vrut să cunoască pe candidaţii Prinţului domnitor şi i-au numit. Acelaşi lucru se produce pentru alegerile care vor avea loc duminica viitoare. Ţara a abdicat, într-un cuvînt"[280]. Asupra „dispariţiei" reacţionarilor şi a ultra-radicalilor vom avea ocazia să revenim. Dar deziluzia lui de Beyne la un an după lovitura de stat şi lansarea reformei agrare

---

[280] Arthur Baligot de Beyne, *Corespondenţa cu Alexandru Ioan Cuza şi Costache Negri*, Editura Junimea, Iaşi, 1986, p. 232.

este la fel de sinceră. La 12/24 aprilie 1865 îi scria lui Alexandru Ioan Cuza, aflat la tratament în străinătate, dîndu-i un raport destul de detaliat asupra situaţiei din ţară:

„Prinţe!

Am sosit de la Slatina prin Piteşti.

*Mă tem foarte mult ca guvernul să nu se închidă într-o linişte foarte primejdioasă, dacă el crede că ajung cîteva rînduri inserate în «*Monitorul*» de ieri pentru a obţine ca ţăranul să se hotărască să are. Am avut de-a lungul întregului drum (zece poşte) lamentabila privelişte a unor pămînturi cu totul necultivate, în afară de şase sau şapte cîmpuri, care nu fac la un loc, desigur, nici cinci pogoane. În judeţul Olt, s-a lucrat mai mult: reiese din informaţiile pe care le-am obţinut din diferite surse că sînt de la 500 la 800 de pogoane de boranţă. În ceea ce priveşte ultima recoltă, grîul a fost strîns ud; cu porumbul situaţia e şi mai rea; se socotesc 80 la sută boabele stricate. Este o perspectivă tare tristă.*

Ceea ce e şi mai trist este hotărîrea ţăranilor de a nu lucra. M-am oprit din drum de mai multe ori, am discutat cu mulţi oameni. Rezultă din toate informaţiile mele: că împărţeala n-a fost făcută aproape nicăieri, că faptul acesta trebuie atribuit mai multor cauze: mai întîi, rarităţii inginerilor guvernului, singurii pe care-i vor ţăranii (nu e decît un singur inginer în tot judeţul Olt); apoi, pretenţiilor ţăranilor, care, în general, cred că legea le-a acordat o parte prea mică şi că, acolo unde împărţeala s-a putut efectua, cu bună înţelegere şi acolo chiar unde a trecut un inginer de al guvernului, ei nu vor să-şi primească lotul în bloc, într-un singur loc, ci pretind o sută de pogoane ici, o sută dincolo etc., cu riscul de a şi le împărţi mai tîrziu între ei, ceea ce va constitui o altă dificultate.

La toate frumoasele mele argumente, mi-a fost greu să obţin alt răspuns decît acesta: «Vom aştepta. Vom trăi mereu bine pînă la primăvara următoare».

Dacă le vorbeam de Alteţa Voastră Serenisimă, de afecţiunea Voastră pentru ei, de grija pe care-o arătaţi intereselor lor, precum şi de sfintele angajamente pe care guvernul le luase faţă de proprietari şi de necesitatea absolută de a onora aceste angajamente, adică de a plăti obligaţiile rurale, toţi şuşoteau, cei mai răutăcioşi erau numai urechi şi surîdeau cu un aer batjocoritor fără a spune pîs, dar care, exprima limpede această idee pe care alţii au aflat-o cuvînt cu cuvînt: «Bah! Credeţi că vom plăti vreodată?»

Dacă te adresezi subprefecţilor, aceştia spun că sînt fără autoritate, că nu pot face nimic mai mult decît să comunice primarilor ordinele prefecturii, primari care adesea nici nu le răspund.

Dacă te adresezi ţăranilor, aceştia spun că instituţia primarilor este o plagă în plus, că primarii lor sunt înţeleşi cu subprefecţii să-i jefuiască; că plîngerile lor adresate prefecturii se înapoiază la primari cu apostilele subprefecţilor şi că acum ai de dat două bacşişuri, în loc de unul singur [...]

Al Alteţei Voastre Serenisime cel mai umil, cel mai supus şi cel mai devotat servitor,

Baligot de Beyne"[281]

Aşadar, o rară imagine de şoc autentic produs de realitate asupra actului de guvernare, care are şi calitatea de a confirma documentar acurateţea operei literare a lui Ion Luca Caragiale, Duiliu Zamfirescu sau Barbu Delavrancea, oameni politici de Dreapta. Istoricii şi analiştii politici au interpretat prevederile legii Cuza – Kogălniceanu ca pe un act politic pozitiv şi au formulat de cele mai multe ori o opinie sintetică asupra consecinţelor ei, dar actul în sine a avut o aplicabilitate, şi modul în care a influenţat acesta regimul proprietăţii rămîne fundamental pentru înţelegerea efectelor sale. Într-o teză de doctorat în litere, Lucreţia Rădulescu-Pravăţ, o studentă eminentă

---

[281] *Ibidem*, p. 193.

a lui A. D. Xenopol, a avut curiozitatea să solicite expertiza unor specialişti în drept agricol ai timpului: „Mai toţi acei ce-au scris despre această lege arată principalele ei neajunsuri: prea mica întindere a pământului, împărţirea lui la moştenitori, lipsa de imaş, preţul prea mare a despăgubirii, luarea dreptului de-a lua din pădure cele necesare pentru casă etc. şi alte învinuiri pe care le vom adăoga cînd vom vorbi despre studiul fiecăruia în parte"[282]. Georges Moroianu găsea erorile legii rurale în valoarea prea mare a despăgubirilor pe care trebuia să le plătească ţăranul şi în faptul că „ţăranul, fiind lipsit de orice mijloace de existenţă, se adresă proprietarului sau arendaşului care îi dădu ori popoşoi, ori bani pentru a-şi cumpăra; în schimb, ţăranul îşi angajează munca pentru unul sau mai mulţi ani"[283]. Grigore Ch. Chebap, alt specialist în legislaţia rurală, ajunge la concluzia că legea Cuza – Kogălniceanu a avantajat în realitate proprietarii, fiindcă au fost împroprietăriţi numai ţăranii clăcaşi cu pământ pe care-l aveau din perioada Regulamentului organic. Emil A. Frunzescu trage următoarea concluzie: „O mare vină a acestei legi, care a contribuit la exploatarea fără milă a ţăranilor şi la menţinerea lor într-o stare de mizerie, e lipsa de păşune, aşa că ei nu mai putură ţine vite"[284]. Dr. George Major, autor al unui tratat despre *Politica agrară la români*, califică reforma rurală din 1864 astfel: „Ca act politic şi de stat, ea a fost inferioară şi, în consecinţă, ea a rămas cu mult în urma celorlalte acte mari săvîrşite în acea epocă măreaţă de aşezări lăuntrice, ca Unirea Principatelor, secularizarea averilor mănăstireşti, desrobirea ţiganilor, introducerea învăţămîntului public gratuit etc."[285] Puse alături de criticile aspre ale lui Radu Rosetti şi C. Dobrogeanu-Gherea, afirmaţiile acestor specialişti se constituie într-un corp de opinie solid care diminuează substanţial

---

[282] Lucreţia Rădulescu-Pravăţ, *Activitatea lui Mihail Kogălniceanu pînă la 1866*, Editura Goldner, Iaşi, 1913, p. 261.
[283] *Ibidem*, p. 262.
[284] *Ibidem*, p. 267.
[285] *Ibidem*, p. 270.

valoarea acestei reforme. În opera sa *Neoiobăgia*, C. Dobrogeanu-Gherea transferă responsabilitatea pentru eşecul problemei agrare „claselor şi grupărilor sociale de atunci", făcîndu-i pe Cuza şi Kogălniceanu doar nişte actori secundari. Dar pentru a nu da o direcţie ideologică analizei sale, cunoscutul socialist face o distincţie între judecata istorică şi analiza economico-socială: „Astfel, ţăranii au primit pămînt puţin, absolut neîndestulător pentru formarea unei gospodării ţărăneşti, au primit pămîntul cel mai prost – nisipuri, luturi, rîpi –, au primit pămînt prea depărtat de locuinţele lor, înconjurat de pămînt boieresc, fără putinţă de a ajunge la el decît cu învoirea boierului, au primit de multe ori pămînt fără adăpători pentru vite, care au rămas iarăşi în mîna proprietarilor mari. S-a făcut, deci, parcă anume ca această proprietate mică ţărănească nu numai să nu se poată desvolta şi înflori, dar nici să nu poată trăi măcar [...] Prin întocmirea de la 1864 s-au dat în germene toate contradicţiile, toate anomaliile, toate antagonismele, cari s-au desvoltat atît de trist pe urmă şi care au ajuns la atîta monstruozitate în vremea noastră. *Anul 1864 purta în sînul său anul teribil 1907.* Aşadar, întocmirea de la 1864 n-a dat o bază raţională pentru desvoltarea ţării, ci dimpotrivă i-a luat acesteea orice putinţă să se desvolte pe baza dată"[286]. Pentru susţinerea tezei sale, Gherea citează şi experienţa unui specialist al dreptului rural, I. G. Bibicescu, autor al lucrării *În chestiunea agrară*: „După ce pămînturile date foştilor clăcaşi au fost integral plătite, ar fi fost firesc ca fiecare să fie pus în stăpînirea parcelei sale şi *să i se dea la mînă documentul de proprietate. Nu s-a urmat aşa.* Şi din această cauză, nesfîrşite neînţelegeri, certe, bătăi, ba chiar omoruri au fost şi sunt, aşa încît unii, în loc de a cîştiga pămîntul plătit, au ajuns la puşcărie şi alţi s-au sleit cheltuind, s-au sărăcit umblînd prin judecăţi pentru pămîntul lor. Şi, la judecăţi, s-au întîmplat cazuri că nu cel cu drept a cîştigat"[287].

---

[286] C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia. Studiu economic – sociologic al problemei noastre agrare*, Editura Viaţa Românească, Bucureşti, pp. 58-61.
[287] *Ibidem*, p. 57.

Ştefan Zeletin, a cărui viziune socialistă este însoţită de frecvente citate din Marx, găsea că eşecul reformei agrare avea cauze obiective: „Oriunde pătrunde invazia capitalistă şi scoate ţărănimea din starea ei socială străveche, urmarea nemijlocită e mizeria largă a satelor. O dată cu trecerea ţăranului de la vechiul sistem de stăpînire a pămîntului, la proprietatea individuală burgheză, se înfăptuieşte şi o trecere de la viaţa rurală patriarhală la sărăcie şi foamete"[288]. În consecinţă, „este firesc că oricît pămînt ar fi dat Cuza şi Kogălniceanu ţăranului român, mai curînd sau mai tîrziu crizele rurale ar fi trebuit totuşi să se producă"[289]. Tragedia însămînţată în ţărănime de această lege pripită este sursa întregii literaturi române înscrise în categoria *imaginarului rural*, considerată pe nedrept o prelungire prozaică a *Mioriţei*, dar care se dovedeşte opera unui zguduitor realism.

Există o singură scuză pentru eroarea făcută în 1864. Unde greşesc toţi cercetătorii citaţi aici, este că văd în legea aceasta o măsură socio-economică – ratată, în bună măsură –, fără să observe dimensiunea naţională a actului de la 2 mai: „Legea rurală din 1864 n-a fost destinată, n-a luat naştere şi nici nu putea să aibe urmarea de a rezolva favorabil chestiunea ţărănească; ea a fost destinată de Kogălniceanu, a luat naştere şi a avut ca urmare *întemeierea Statului român modern*, întemeind proprietatea individuală, prin dărîmarea regimului feudal. Numai astfel Statul constituţional a încetat de a fi o ficţiune, un lux european la Gurile Dunării, o formă goală de drept; ci a devenit, ca şi alte state moderne la aceeaşi vîrstă şi în aceleaşi împrejurări, plin de conţinut social şi naţional"[290]. Dacă ar trebui să încadrăm lovitura de stat a lui Alexandru Ioan Cuza într-un curent politic sau dacă am plasa-o în prelungirea unei ideologii, atunci, în mod cu totul

---

288 Ştefan Zeletin, *Burghezia română*, Editura Nemira, Bucureşti, 1997, p. 213.
289 *Ibidem*, p. 215.
290 Radu Dragnea, *Mihail Kogălniceanu*, Bucureşti, 1926, p. 243.

neaşteptat pentru omul secolului al XXI-lea, dar perfect accesibil în secolul al XIX-lea, ea s-ar situa în *extrema stîngă* a vremii. Dincolo de atacul direct şi brutal la adresa proprietăţii, lovitura din 2 mai 1864 a urmat definiţia dată revoluţiei socialiste de către Louis Blanc în 1848: „Progresul în instituţiile unui popor nu se face deloc încetul cu încetul. În lumea ideilor el înaintează încet, cu trudă; dar pe tărîmul faptelor izbucneşte deodată, în decursul unui an, al unei luni, al unei nopţi, schimbînd cu totul legile, înlocuind, nu o consecinţă veche cu o nouă consecinţă, ci un principiu vechi cu un nou principiu, aducînd în viaţa unui popor, nu cutare sau cutare reformă parţială, ci un vast ansamblu de reforme coordonate între ele, cu un cuvînt punînd în locul unui *întreg* sistem de legislaţie un *întreg* sistem de legislaţie potrivnică"[291].

Aşadar, o dată aleasă soluţia constituirii statului înaintea societăţii, acesta trebuia „umplut"/implementat cu instituţii. Este clar şi că nu se mai putea da înapoi, fapt înţeles de Alexandru Ioan Cuza şi de Mihail Kogălniceanu şi care a condus la lovitura de stat din 2 mai 1864.

Complotul Suţu – Lamberti

În ziua de 9 mai, prefectul de Vlaşca, Vasile Bucşenescu, interceptează corespondenţa purtată asupra sa de doctorul Dimitrie Lamberti, agent al lui Constantin Gr. Suţu, fost ministru în perioada Regulamentului organic. Arestat la Giurgiu şi supus imediat unei anchete, Lamberti a dezvăluit stadiul avansat al unui complot organizat cu sprijin otoman la cel mai înalt nivel. Dar mai mult decît declaraţiile sale, documentele găsite asupra lui erau

---

[291] Olimpiu Boitoş, *Raporturile românilor cu Ledru-Rollin şi radicalii francezi în epoca Revoluţiei de la 1848*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1940, p. 25.

revelatoare: „Hîrtii ajunse în mîna autorităţii ieri constată existenţa unui complot avînd ca scop răsturnarea Principelui domnitor, despărţirea Principatelor Unite, întoarcerea la vechiul sistem şi numirea unui vechi ministru al lui Ştirbey, d. Constantin Suţu, drept caimacam. Suţu a fost arestat, împreună cu un doctor Lamberti, agentul său, care a sosit ieri de la Constantinopol. Hîrtiile compromit pe Aali paşa, pe Safvet effendi şi pe Haggi bey, ale căror peceţi şi iscălituri figurează în josul unui act relatînd scopul complotului"[292]. Complotul presupunea şi eliminarea fizică a domnitorului. Doctorul Lamberti, „medicul casei Sfintei Mitropolii şi al Spitalului Brâncovenesc" a făcut mărturisiri complete, dezvăluind că înţelegerea cu înalţii demnitari otomani data încă din 1863. Ultimul schimb de scrisori între Suţu şi Lamberti, aflat la Constantinopol, se produsese în 30 aprilie prin intermediul soţiei doctorului. Textul uneia dintre scrisori trimise de Constantin Gr. Suţu la Poartă arată că indivizii implicaţi în complot aveau informaţii despre lovitura ce se pregătea la 2 mai. Ea este totodată şi o schiţă de portret a unui trădător de ţară, cum România a avut mereu: „Pentru aceea zic, dacă prea puternicul Împărat are încă milă de aceste provincii şi nu voeşte a le trăda în mîinile a nişte tîlhari de drumul mare, care au drept plan şi bază ruinarea societăţii şi răpirea marei şi micei averi a tuturor claselor, precum au făcut-o cu moşiile mănăstireşti, să se milostivească *înainte de 2 a viitoarei luni mai* să ne izbăvească de bici prin biruitoarele sale oştiri. Şi să scape provinciile de lepra sans-culoţilor a căror şef este prinţul şi primul-ministru, visul dracului [...] Astăzi s-a răspîndit huetul că directorul drumului de fier Kustendje a încheiat cu guvernul otoman să transporte zece mii oştire la Rusciuc care să

---

292 Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966, p. 249 (telegrama semicifrată a lui Baligot de Beyne către Costache Negri din 10 mai 1864).

treacă Dunărea şi să intre. Dee Domnul! Dee Domnul!!!"[293] În complot era implicat şi boierul moldovean Panait Balş, care scria ministrului de externe al Porţii otomane, Aali-paşa: „Dacă se va păstra Unirea astfel cum este, în scurt timp ea va produce separarea şi războiul civil. Este în natura politică a acestor ţări ca să fie separate din punct de vedere administrativ şi de a păstra unirea federativă, pentru a uni mai tîrziu la această federaţie şi provinciile de dincolo de Dunăre"[294]. Trimiterea la unirea cu provinciile sud-dunărene este un ecou tîrziu al unui proiect lansat de Rhigas Velestinlis la sfîrşitul secolului al XVIII-lea pentru crearea unei Confederaţii balcanice[295]. Panait Balş, care îşi acoperea activităţile conspirative prin înfiinţarea unui generos *Comitet al Clubului Naţional*, a fost arestat la Iaşi. Descoperirea acestui complot a fost decisivă pentru succesul, în practică, al loviturii de stat din 2 mai 1864 şi identifică primul caz în care serviciile de informaţii româneşti influenţează direct istoria ţării: „Dejucarea acestui complot şi demascarea în faţa opiniei publice româneşti şi străine a amestecului Porţii otomane în asemenea treburi murdare a constituit un succes important al organelor informative şi de siguranţă ale principatelor Române"[296]. Într-adevăr, publicînd în „Monitorul" din 10 mai ştirea asupra descoperirii complotului, Cuza şi-a asigurat o formidabilă simpatie care s-a exprimat prin rezultatul zdrobitor al plebiscitului. Nu putea exista un serviciu mai mare făcut loviturii din 2 mai decît dezvăluirea unui pericol iminent de invazie otomană, precum şi a existenţei unor trădători, astfel

---

[293] Vasile M. Kogălniceanu, *Acte relative la 2 mai 1864*, Bucureşti, 1894, p. 33.
[294] *Ibidem*, p. 56.
[295] Ap. Dascalakis, *Rhigas Velestinlis, la révolution française et les préludes de l'indépendence hellénique*, Paris, 1937, p. 95.
[296] C. Neagu, Dr. D. Marinescu, R. Georgescu, *Fapte din umbră*, vol. 1, Editura Politică, Bucureşti, 1975, p. 259.

încît sentimentul naţional să fie rapid activat. Cu toate acestea, pericolul intervenţiei militare fusese real. Agenţii Austriei şi ai Rusiei reuşiseră să afle din timp planurile loviturii de stat şi, în consecinţă, provocaseră o deplasare de trupe la graniţele Transilvaniei şi Basarabiei. Serviciul de informaţii al Armatei române, care apucase să stabilească – imediat după formarea sa în 1859 – legături informative cu români transilvăneni (mulţi dintre ei erau preoţi), a semnalat domnitorului mişcările de trupe austriece pe direcţia Braşov. De asemenea, prin reţelele de informatori formate din români basarabeni şi evrei credincioşi statului român, a reuşit să comunice domnitorului şi dispunerea trupelor ruseşti pregătite să ocupe Iaşul. Un rol important a jucat Elena Ghica (Dora D'Istria), care devenise între timp principesă rusă, prin căsătoria cu marele duce Alexandr Koltsoff-Massalski. Pe canalul diplomatic, Cuza a acţionat imediat la Paris, de unde a primit asigurări de sprijin. Este important de ştiut că diplomaţia românească atinsese performanţa de a obţine, încă de la sfîrşitul lunii aprilie, acceptul împăratului Napoleon al III-lea pentru lovitura de stat, cu condiţia discutării acestui subiect într-o vizită a domnitorului la sultan: „Prinţul domnitor ar putea face de asemenea un schimb de idei cu Sultanul şi guvernul său nu numai asupra problemei mănăstirilor, dar chiar şi asupra *necesităţii unei lovituri de stat* care, înainte de voiajul său, n-ar aduce cert decît acelaşi pericol pe care-l vede astăzi cu convingere Împăratul"[297]. Ca urmare a informaţiilor deţinute şi a modului inteligent în care ştia Alexandru Ioan Cuza să combine cele trei elemente ale sistemului incipient de apărare naţională – servicii secrete, Armată şi diplomaţie –, domnitorul trimite la 29 aprilie un protest energic

---

[297] Alex. Lapedatu, *Austria şi lovitura de stat dela 2/14 mai 1864*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice", Seria III, Tomul XXVIII, Mem. 5, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Bucureşti, 1946, p. 61 (scrisoarea lui Bordeanu către Baligot din 27 aprilie 1864).

Porţii, cerîndu-i să blocheze mişcările de trupe ruseşti şi austriece de la graniţele României[298]. În momentul în care România a obţinut sprijinul Franţei şi a reuşit să pună Poarta în situaţia de a împiedica ea însăşi intervenţia austriaco-rusă, expunîndu-se astfel unei opţiuni publice care o bloca inclusiv pe ea, domnitorul român a aplicat fulgerător lovitura sa de stat. Complotul Suţu-Lamberti a venit la ţanc pentru a zădărnici orice tentativă de intervenţie. În continuare inteligent şi abil, Cuza nu a menţionat în documentele oficiale ale statului implicarea înalţilor funcţionari otomani în complot, folosind însă în forţă informaţiile secrete extrase din corespondenţa Porţii cu Suţu şi Balş, pentru a obţine recunoaşterea consecinţelor loviturii de stat cu ocazia vizitei pe care a făcut-o într-adevăr sultanului la 8 iunie acelaşi an. El a ordonat declanşarea procedurilor legale pentru trimiterea în judecată a trioului Lamberti – Suţu – Balş, conştient că un proces ar fi dezvăluit implicaţiile externe ale complotului, folosind abil independenţa şi inviolabilitatea Justiţiei. În disperare de cauză, agenţii consulari britanici şi austrieci au intervenit pe lîngă domnitorul aflat la Constantinopol pentru încetarea urmăririi penale. În momentul în care succesul loviturii sale a fost confirmat printr-un protocol semnat de reprezentanţii Marilor Puteri, Alexandru Ioan Cuza a dat, la 19/31 iulie 1864, un decret de amnistie generală a delictelor politice[299].

În timp ce domnitorul Unirii prelua personal conducerea acţiunilor politico-militare şi diplomatice, primul-ministru era izolat informaţional la Bucureşti, din ordinul lui Cuza, Mihail Kogălniceanu fiind complet scos din jocul negocierilor pentru recunoaşterea noului statut al României. Era astfel eliminat şi ultimul posibil aliat politic al domnitorului. Cuza rămîne singurul

---

[298] *Ibidem*, p. 63 (scrisoarea lui Cuza către Aali paşa din 29 aprilie 1864).
[299] Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 253.

beneficiar autentic al loviturii de stat. Despotismul relativ al unei clase era înlocuit cu despotismul aproximativ al unui singur om. *Marele avantaj al noului regim personal introdus în România venea din faptul că se putea înlocui mult mai uşor un om decît o clasă.* Acest fapt s-a produs efectiv în noaptea de 11 februarie 1866.

Capitolul III

O CONTRAREVOLUŢIE DATĂ ÎNAINTEA REVOLUŢIEI 3/15 august 1865

Moto:

Atunci, Dumitru Andrei preœupeţul ce-i zice şi Inimă-Rea m-a apucat şi mi-a rupt mondirul de pe mine şi m-a dat în mîna altor preœupeţi pe care nu-i cunosc. Şi el strigă: „Sus, băieţi, că sunt ciocoii în pod".

DECLARAŢIA JANDARMILOR
PRIMĂRIEI DIN 4 AUGUST 1865

Evenimentele politice ale celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea au fost însoţite de evoluţia culturii naţionale de la romantism la primele forme ale naturalismului, identificabil mai uşor prin spiritul critic. Opera dramaturgică a lui Ion Luca Caragiale este considerată perenă pentru că mentalităţile, situaţiile politice, imperfecţiunile de limbaj înfăţişate de el se regăsesc de-a lungul a mai mult de un secol pînă astăzi, în viaţa cotidiană. După opinia noastră, geniul lui Caragiale nu constă în observarea şi identificarea precisă a „ticurilor" societăţii româneşti, aşa cum se manifestau în timpul său, ci în capacitatea ieşită din comun de a înţelege rădăcinile adînci ale acestor fenomene publice, ceea ce îl plasează pe marele scriitor între cei trei gînditori români irepetabili ai temei naţionale, alături de Mihai Eminescu şi Lucian Blaga. Lumea dramelor lui Caragiale nu este doar o expunere a unei realităţi politico-sociale, pe care noi astăzi o repetăm ca urmare a unui fond cultural moştenit, ci o secţiune transversală

perfectă prin naţiunea română şi o desfacere prin ecorşeu a măruntaielor unui tip de societate creată de români, al cărei miez pare imposibil de modificat. Tot ceea ce ţine de conceptul global al comportamentului unei naţiuni se va regăsi identic în 1866 şi în 1996 şi numai superficialitatea unui analist poate pune cauza pe seama poporului sau a individului, *a felului românului de a fi*, cînd în realitate este vorba de *felul în care s-au organizat românii* într-o societate. De aceea, accentele critice mereu citate din D. Drăghicescu pornesc de la o premisă falsă. Noi considerăm că poporul român nu este aşa cum a fost înfăţişat în opera *Din psichologia poporului român*, ci aşa se comportă ca urmare a modului în care a fost obligat să trăiască într-un tip de societate modernă, care nu a fost un produs al său natural. Încă o dată, Mihai Eminescu – ignorat în continuare ca om politic – a văzut adevărul cu ochii deschişi: românii nu s-au asociat într-un stat potrivit cu felul lor de a fi. Li s-au dat instituţii, funcţii pe statul unei administraţii, legi şi reguli străine, lozinci. Între 1848 şi 1866, la pragul trecerii spre naţiunea modernă, poporul român a suferit un şoc organizatoric devastator pe care nici un curent cultural poporanist, semănătorist sau naturalist şi nici curentul politic de Dreapta, tradiţionalist şi naţionalist, nu va reuşi să-l întoarcă la traseul firesc al unei evoluţii armonioase. Sub această tragedie, cîţiva oameni politici au încercat să ducă măcar pînă la capăt un proces care părea oricum un implant într-un teren virgin.

„Monstruoasa coaliţie"

Evoluţia acestui fenomen de apropiere între liberalii radicali şi conservatori este în continuare definită în tuşe întunecate şi conturată cu linii negative apăsate. Mult timp, „monstruoasa coaliţie" a fost reversul ostil al efigiei lui Alexandru Ioan Cuza, ca erou. Toţi cei care au descris domnia lui Cuza în lumini glorioase au simţit nevoia să înfiereze un inamic mizerabil care i s-a opus, luînd forma unui balaur cu mai multe capete. Vocea lipsită de

Alexandru Ioan Cuza (1820 - 1873)

emoţii a unor istorici, oameni de ştiinţă în istoriografie şi care descriu o altă realitate istorică, a rămas izolată în lucrări cu tiraje mici, titluri anoste şi circulaţie limitată. Este vorba de acele analize obiective asupra felului în care s-a compus „monstruoasa coaliţie" şi, mai ales, asupra motivaţiei acesteia. Asta a presupus arătarea erorilor regimului autoritar *cezarist* al lui Cuza. Grija pentru soclul statuii marelui domnitor i-a împiedicat şi pe aceştia să meargă prea departe. Dacă dorim într-adevăr să-l folosim ca model de conducător politic pe Alexandru Ioan Cuza, trebuie

neapărat să încetăm a-l diviniza ca geniu al poporului român coborît din cer. Imaginea de erou predestinat şi imaculat, victimă a unei coaliţii de monştri, face ca modelul să devină intangibil pentru omul politic de astăzi şi să prelungească efectele propagandei comuniste despre „monstruozitatea" clasei politice româneşti. Dimpotrivă, înţelegerea omului Alexandru Ioan Cuza, cu existenţa sa cotidiană, supus responsabilităţii, dar şi viciilor sale, îl aduce foarte aproape de cetăţeanul român care decide să facă politică naţională responsabilă, deşi trage după el o serie de compromisuri şi erori biografice.

Alexandru Ioan Cuza a fost în primul rînd bărbat, în al doilea rînd militar şi abia în al treilea rînd demnitar. Numeroasele sale aventuri amoroase îl făcuseră celebru prin saloanele Iaşilor şi Bucureştilor, încă înainte să devină domn, cea mai importantă şi cu consecinţe politice fiind relaţia cu Cocuţa Vogoride. Nu trebuie să ne producă un prea mare tremur moral faptul că Alexandru Ioan trăia cu soţia caimacamului care îl făcuse din locotenent, colonel. Pe vremea aceea uniforma de ofiţer şi privilegiile de care se bucura acesta atrăgeau femeile ca un magnet. Iar Cuza avea „ochi albaştri şi părul castaniu buclat". Legătura sa cu Cocuţa Vogoride stă la originea „scandalului scrisorilor" de la Iaşi în urma căruia a fost posibilă victoria unionistă din 5 ianuarie 1859. Cuza însă este prezentat mereu ca o persoană dezinteresată politic, distanţată de luptele interne de partid. Nu era băutor, dar fuma exagerat de mult şi consuma cafea fără măsură. De altfel, cauza gravelor sale maladii de plămîni şi de inimă, care i-au produs şi moartea prematură, se găseşte în excesul de tutun, de cafea neagră şi în nopţile pierdute la cărţi. Cuza era cartofor: „Cuceritor cînd voia, prietenos cu cei de aproape, lua parte la mai toate petrecerile, unele din ele destul de scandaloase pentru cei care ţineau la buna lor faimă. După obiceiul deprins de la Paris, unde fusese lăsat fără niciun control în timpul vîrstei critice, Alexandru Cuza îşi petrecea multe nopţi cu prieteni uşuratici, care-i

speculau firea nepăsătoare, gata să le împartă tot ce avea, şi să le mai rămînă şi dator. Pătimaş la jocul de cărţi, îşi pierdu mai tîrziu multe proprietăţi moştenite de la părinţi"[300]. Căsătoria sa cu Elena s-a produs într-o situaţie financiară precară, dar a fost efectul unor sentimente curate. Această situaţie, dublată de nefericita condiţie fizică a Doamnei Elena (nu putea face copii) a determinat şi atitudinea rece cu care Alexandru Ioan îşi trata soţia: „Fiind din fire nestatornic, şi dragostea ce o purta soţiei se risipi în localurile de petrecere unde-şi înstrăina rînd pe rînd proprietăţile, ruinîndu-şi sănătatea. Cum era veşnic hărţuit de datornici, căsnicia lui se destrăma într-un lung şir de suferinţe pentru soţie"[301]. Pe acest fond a acţionat fulgerător Maria Obrenovici, amanta. Suntem deja familiarizaţi cu astfel de legături la nivel înalt, mai ales după cazul patologic Elena Lupescu – Carol al II-lea. Detaşaţi de natura imorală şi ilegală a acestor relaţii, putem analiza astăzi, într-o lume fără complexe, substratul cuplului Cuza – Obrenovici. Între Cuza şi Maria Obrenovici se stabilise ceea ce poate fi definit printr-un cuvînt – *o legătură*. Cuvîntul *legătură* avea însă în epocă o încărcătură mult mai complexă. Întemeiată iniţial pe atracţia fizică, ea a evoluat rapid într-o dragoste puternică şi, mai ales, constantă. Maria i-a dăruit doi fii. Cuza i-a înfiat şi i-a adus la palat. Cum se întîmplă în astfel de situaţii, pe fondul regimului autoritar, Maria s-a implicat rapid în camarilă. Este de presupus că a fost atrasă, deoarece la porţile Orientului persoana cea mai apropiată de conducător este şi cea mai influentă. Principalul acolit al lui Cuza, C. Liebrecht, „ştiuse să cîştige şi simpatia şi încrederea frumoasei Maria Obrenovici, prietena lui Cuza. Devenise confidentul ei; o îndatora prin diferite servicii personale; cumpără, de pildă, pentru ea, în 1865, cai în valoare de 202 galbeni; achită de asemenea diferite cheltuieli privind

---

[300] Lucia Borş, *Doamna Elena Cuza*, Editura Naţională-Ciornei, Bucureşti, 1940, p. 30.
[301] *Ibidem* p. 35.

atelajele ei. O împrumuta chiar şi cu bani"[302]. Intimitatea lui Liebrecht cu Maria Obrenovici a generat inclusiv zvonul maliţios că este tatăl copiilor lui Cuza. Această variantă era cu atît mai perfidă cu cît transfera tema sterilităţii de la Doamna Elena la Cuza.

Deşi domnitor al ţării, Alexandru Ioan Cuza refuza despărţirea de amantă, suportînd oprobriul public, dispreţul oamenilor politici şi atitudinea critică a Cancelariilor europene. Sentimentele sale intraseră într-o fază superioară în plan personal, asemănătoare celor descrise de Julius Evola în *Metafizica sexului*: „Ceea ce din perspectivă obiectivă se poate numi fascinaţie magnetică, în termeni psihologizanţi poate fi redat cu ajutorul unor cuvinte precum cristalizare, monoideism sau reprezentare compulsivă – *Zwangsvorstellung*. E, acesta, un element absolut esenţial în orice relaţie amoroasă: gîndirea unuia este preluată mai mult sau mai puţin obsesiv de către celălalt, sub forma unei schizofrenii parţiale (pentru care, de altfel, expresii curente ca «a fi nebun de iubire», «a iubi nebuneşte», «sunt nebun după tine» etc., sunt, în mod involuntar, întru totul caracteristice). Acest fenomen al concentraţiei mentale – spune cu drept cuvînt Pin – «este ceva aproape automat, complet independent de personalitate şi de voinţă. Oricine se îndrăgosteşte simte, indiferent dacă e abulic sau energic, savant sau ignorant, neocupat sau cu ocupaţii multiple, că la un moment dat gîndirea îi este literalmente înlănţuită de o anumită persoană, fără putinţă de scăpare. Concentraţia este, aşadar, un fenomen într-o anumită măsură ermetic, masiv, omogen, puţin discutabil, puţin raţional, puţin modificabil, extrem de rezistent»"[303]. Conform acestei definiţii, care se dovedeşte şi astăzi cea mai bună, tentativele de a-l întoarce pe Alexandru Ioan la „morală" şi de a-l scoate de sub influenţa femeii iubite erau

---

302 Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza-Vodă*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966, p. 359.

303 Julius Evola, *Metafizica sexului*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 62.

sortite eşecului. Este de subliniat că ambii parteneri îşi continuau viaţa sexuală în afara cuplului, avînd numeroşi alţi amanţi şi amante, fără ca acest fapt să corodeze legătura. În timpul ei, Maria Obrenovici a născut copii făcuţi cu alţi bărbaţi, iar Cuza a continuat să viziteze noaptea, travestit, singur sau împreună cu Kogălniceanu, diferite adrese confidenţiale. Cu excepţia cîtorva femei remarcabile, care trecuseră prin fenomene turbulente asemănătoare, nimeni nu putea înţelege atitudinea bărbatului aflat pe Tronul României. Imaginea sa publică se deteriora accelerat, şi datorită existenţei unui grad înalt de comparaţie: ţinuta morală, discreţia şi popularitatea Doamnei Elena Cuza. După o opinie destul de bine informată, nici aceasta nu avusese o tinereţe liniştită: „Că vodă a fost un soţ necredincios, nu se mai discută, dar şi Doamna în tinereţele sale n-a fost o Lucreţie. Corectitudinea vieţii sale casnice a suferit eclipse. Una din acele eclipse se numeşte colonelul Mavrichi. Acest oacheş şi frumos colonel fusese mult timp amantul Doamnei. S-a vorbit şi de căpitanul Mitică Pruncu, fost aghiotant al principelui detronat. Pruncu a fost chiar surghiunit peste graniţă. Limbile rele susţineau că sîmburele dizgraţiei ar fi fost legăturile sale amoroase cu Elena Doamna. Nu pot însă chezăşui autenticitatea acestui fapt, pe cînd vechea şi lunga legătură cu colonelul Mavrichi, o chezăşuesc“[304]. Amănuntele picante ale relaţiei conjugale Cuza–Elena nu sunt de ignorat, deoarece au contat în degradarea imaginii domnitorului, dar mai ales oferă singura explicaţie pentru o serie de atitudini scandaloase ale lui Cuza şi nu pot fi înţelese decît în contextul galant al epocii şi în estimarea pe care ne-o putem permite asupra vieţii intime a domnitorului Unirii. De unde Alexandru Ioan era la început victima unui destin conjugal nefericit, în ultimii doi ani de domnie el devenise un vinovat. Ideea transmiterii domniei către fiul său mai mare în vederea constituirii unei dinastii a circulat cu

---

[304] Gen. Al. Candiano-Popescu, *Amintiri din viaţa-mi*, vol. 1, Editura Universul, Bucureşti, 1944, p.108.

insistenţă, aducîndu-i lui Cuza mari prejudicii de imagine: cei doi bastarzi primeau titluri şi gratificări forţate, iar garda palatului era obligată să le dea onorul. Deşi ridicole, aceste fleacuri au contat şi ele în atitudinea militarilor intraţi în conjuraţie.

De ce am insistat pe aceste amănunte de *boudoir?* Pentru că, în mod paradoxal, ele au constituit nu numai argumentaţia răsturnării lui Cuza din noaptea de 11 februarie 1866, dar şi mediul restrîns şi privat în care se izolase domnia, pradă uşoară pentru un grup de conspiratori hotărîţi. Răul nume de la palat era dublat de izolarea accentuată a domnitorului ca urmare a distrugerii punţilor cu partidele politice. Demnitarii ocoleau balurile organizate la palat, oamenii politici refuzau audienţele şi invitaţiile la manifestări, familiile marilor boieri nu-şi mai puneau rangul în joc pentru o asociere de orice natură cu Alexandru Ioan Cuza, doamnele de onoare au părăsit serviciul: „Nu mai găsea aproape figuri sincere, decît în sînul familiei, în colţul intim de lîngă Principesă şi fiul său, Saşa, cu care se juca deseori ca un frate de aceeaşi vîrstă. Numai acolo, Alexandru Cuza, bolnav şi plictisit de oameni, cu încrederea pierdută în prieteni şi rude, sfidînd totuşi moartea în faţa celor ce-l urau, găsea alinare şi mîngîiere: o vorbă bună sau un sfat cuminte fără socoteli"[305]. Afară, partidele rivale se uniseră, afişînd un pretext plin de nuanţe: Unirea a fost rezultatul deciziei lor, alegerea lui Cuza a fost opţiunea lor, iar Cuza a părăsit misiunea încredinţată de ele. În consecinţă, *Cuza trebuie îndepărtat de partidele care, unindu-se în această acţiune, refac atmosfera actului decizional al Unirii.*

*

În fapt, dacă ne îndepărtăm de imaginea legendară a lui Cuza-statuie, vom constata că *„monstruoasa coaliţie" nu este altceva decît reconstituirea corpului naţional de politicieni care a*

---

305 Lucia Borş, *op. cit.*, p. 207.

decis Unirea, atît în Moldova, cît şi în Muntenia, cu unanimitate de voturi. Aceiaşi oameni politici sunt eroi la 1859 şi „trădători" *in corpore* la 1866? Nu se poate. Ceva a argumentat schimbarea lor de poziţie şi acesta nu poate fi decît raportul dintre proiect şi realizare.

„Monstruoasa coaliţie" a cunoscut două tipuri de aspecte, cu conţinut diametral opus:

Cel exterior: asocierea partidelor adversare pentru combaterea unei domnii imorale, provizorii şi autoritare (direcţionat anti-Cuza, deci sens negativ);

Cel profund: asocierea partidelor adversare pentru salvarea regimului parlamentar şi implicit a democraţiei (direcţionat pro-România, deci sens pozitiv).

Din cauza faptului că istoriografia a consemnat mai mult aspectele exterioare, publicistice şi imorale, asocierea celor două partide adverse pentru răsturnarea lui Cuza a rămas cunoscută mai ales prin reflexul său negativ. La acesta s-a adăugat modul în care s-a produs detronarea, precum şi cumportamentul ulterior al unora dintre actorii nopţii de 11 februarie. Ca şi în alte situaţii din istoria României – Ion Antonescu sau Iuliu Maniu –, personalitatea este judecată exclusiv prin felul cum şi-a sfîrşit cariera politică, cu accent pe finalul tragic. Gravele erori politice pe care le-au făcut se estompează. Este şi cazul lui Alexandru Ioan Cuza.

Primul semnal al coalizării forţelor politice liberale şi conservatoare într-un front comun anticuzist s-a produs cu ocazia întocmirii răspunsului la Adresa Tronului din 22 ianuarie 1863. După citirea acestuia de către raportorul Barbu Bellu, care la 14 iunie 1863 va deveni ministru de justiţie, Anastase Panu a prezentat un contraproiect de răspuns la Adresa Tronului. Acest document conţinea un atac direct la adresa guvernului şi indirect la adresa domnitorului: „Dar vine acum Guvernul şi se încearcă a spulbera chiar basele guvernămîntului constituţional, a lovi însăşi reprezentaţiunea naţională şi a pune astfel în chestiune toate beneficiile dobîndite după atîţia secoli de lupte şi suferinţe

[...] Causa este, Măria Ta, că regimul constituţional nu poate produce nici într-un stat vreun bine dacă guvernul îi este ostil, şi chiar dacă nu-l înţelege bine şi pe deplin, acest regim nu poate conduce decît la anarhie sau la despotism"[306]. Adevăratul act de naştere al „monstruoasei coaliţii" a fost semnat de Ion C. Brătianu în discursul său din 11 februarie 1863. Răspunzînd unei întreruperi produse de deputatul Văsescu, Ion C. Brătianu a afirmat: „Noi, Dreapta şi Stînga, care am fost cei mai mari inimici, noi, domnilor, care încă de la '48 am căutat să ne mîncăm unii pe alţii –, ei bine, noi cînd am văzut pericolul la uşa noastră, la porţile României, am uitat toate suferinţele, toate certele noastre, am uitat persecuţiunile din trecut, care au făcut pe mulţi din noi a rămîne săraci cu familii grele, nesciind ce să le dea să mănînce, le-am uitat, zic, pe toate, şi cînd am văzut că Dreapta se pune pe tărîmul naţional, n-am întrebat de unde vine, i-am întins mîna şi-am zis că cel puţin în chestiunile cele mai de viaţă să ne dăm o mînă fraternă"[307]. Contactele între cele două grupări se produseseră mai devreme, dar fără a duce imediat la o apropiere de substanţă. Diferite tatonări iniţiate prin lideri secundari au reprezentat însă o deschidere pentru înţelegerea produsă în Parlament. Se pare că termenul de „monstruoasă" acordat acestei „coaliţii" (care nu a depăşit la nivel politic statutul unei înţelegeri, dar a produs o conspiraţie) a fost formulat pentru prima oară în ziarul „Reforma" al lui I. G. Valentineanu[308]. Punctul comun care i-a apropiat a fost hotărîrea de a-l îndepărta pe Alexandru Ioan Cuza şi de a alege un principe străin pe Tronul României. Cîţiva lideri ai celor două grupări politice – Ion C. Brătianu, Grigore Brâncoveanu, Constantin Brăiloiu, Dimitrie Ghica, Ion Ghica, Anastase Panu, Constantin A. Rosetti şi Gheorghe Ştirbey – au

---

306 „Monitorul Oficial", nr. 60-63 din 11 februarie 1863, Supliment, (Ion Brătianu, *Discurs asupra contra-proiectului de răspuns la Adresa Tronului).*

307 *Ibidem.*

308 „Reforma", an V, nr. 1 din 1863, p. 1, apud Apostol Stan, *Grupări şi curente politice în România între Unire şi Independenţă (1859 –1877)*, p. 168.

semnat în iunie 1865 un document pe care îl putem considera platforma program a înţelegerii:

„Noi subsemnaţii, considerînd situaţiunea ţerii, politică şi geografică, şi interesele ei din lăuntru şi din afară, şi avînd încă în vedere şi voturile date în 1857 de-a-dreptul de către naţiune, prin subscrierea celor patru puncte, precum şi voturile date de către Divanurile ad-hoc din 1858 şi de Adunarea din Iaşi din 5 ianuarie 1859, am luat între noi legămînt ca, la caz de vacanţă a Tronului, să susţinem prin toate mijloacele alegerea unui Principe străin dintr-una din familiile domnitoare din Occident. Astfel dar, ne legăm pe onoare să votăm un Principe străin şi să stăruim în acest vot pînă îl vom dobîndi".

Documentul angaja şi o grupare mai puţin proeminentă a vieţii politice româneşti, cunoscută sub denumirea de „moderaţi", care erau în fapt tot liberali, dar ostili măsurilor „revoluţionare", implicării maselor în acţiuni politice, limbajului violent prin presă. Asocierea moderaţilor este însă importantă pentru că diluează substanţial ideea unei coaliţii monstruoase între duşmani ireductibili şi proiectează în prim plan evidenţa unei coalizări a tuturor forţelor politice româneşti pentru aducerea unui prinţ străin şi împotriva lui Cuza. Pactul tripartit este garanţia că ceea ce a primat în acţiunea de la 11 februarie a fost interesul naţional şi nu oportunismul. Modalitatea cea mai sigură de adunare a reprezentanţilor tuturor forţelor politice în jurul unui program comun a fost infiinţarea unei loji francmasonice, nucleu al coaliţiei, la care a fost creată şi o societate culturală şi filantropică „de acoperire" numită *Progresul*.

Conţinutul documentului a ajuns la Cuza prin intermediul şefului serviciului particular de informaţii, C. Liebrecht, membru important al camarilei. Activităţile informative ilegale şi manevrarea unor bani murdari, a dosarelor întocmite oamenilor politici, precum şi implicarea în afaceri veroase au făcut din

Charles Liebrecht un om temut, dar şi urît în egală măsură: „Liebrecht este sufletul tutulor intrigilor, încurajatorul bacşişurilor, firul tuturor gheşefturilor. El face şi desface ministerele, sboară ca un fluture prin buduarele doamnelor galante, grămădite împrejurul său ca musculiţele împrejurul unei bucăţi de zahăr, acoperindu-le de favoruri pe ele şi pe bărbaţii lor. Liebrecht este incarnaţia cinismului şi desfrîului acelui regim. S-a găsit la Liebrecht un registru unde trecea toate persoanele mai cu vază din ţară şi fiecare avea o partidă în acel registru unde erau trecute procesele sale, trebuinţele sale, aspiraţiile, slăbiciunile şi metehnele sale. Cînd cerca să seducă pe cineva sau să-l atace, Liebrecht îl căuta la registru. Acest registru este Carta Magna a corupţiei regimului lui Vodă Cuza şi născocitorul infamei cărţi era Liebrecht"[309]. Chelner şi *marcher* de biliard la cazinoul din Galaţi, Liebrecht a fost remarcat de Cuza pe vemea cînd era pîrcălab. Gurile rele spuneau că belgianul îl ajutase pe Cuza să cîştige la cărţi în repetate rînduri şi îl scosese de multe ori din situaţii financiare grele. După alegerea ca domn, el a devenit *persona gratissima*. „Prin reţeaua sa de funcţionari şi informatori, Liebrecht a reuşit să organizeze un autentic serviciu de informaţii şi de contrainformaţii. Prin relaţiile create în cadrul aparatului de stat, el informa pe Cuza asupra comportării şi loialităţii prefecţilor, şefilor de instituţii, miniştrilor şi chiar asupra primului-ministru, M. Kogălniceanu [...] Aparatul informativ de sub conducerea lui C. Liebrecht constituia de fapt o dublură a organelor informative ale statului, fiind utilizat de Cuza pentru elucidarea şi clarificarea unor probleme mai delicate [...] C. Liebrecht îl informa pe Cuza şi chiar formula aprecieri şi sugera soluţii şi măsuri asupra unor probleme referitoare la cadrele de conducere ale armatei şi administraţiei, la comportarea şi la anturajul lor etc. Datorită zelului depus în activitatea informativă, Cuza îl aprecia foarte mult. Aceasta însă l-a făcut pe domn

---

309 Al. Candiano-Popescu, *op. cit.*, p. 101.

să nu-l verifice şi să nu aprecieze cu mai multă luciditate şi discernămînt informaţiile furnizate"[310]. Slăbiciunile structurii informative conduse de C. Liebrecht au fost uşor identificate de complotişti şi folosite la momentul oportun. Astfel, Liebrecht a acumulat o cantitate imensă de informaţii despre iniţiatorii complotului şi despre mişcările acestora, dar a fost cu uşurinţă dezinformat. La acea dată, în România funcţionau cel puţin cinci servicii de informaţii româneşti – Serviciul de informaţii al Armatei (Secţia II condusă de colonelul Slăniceanu, reorganizată în 1865), Siguranţa statului condusă de Ioan G. Valentineanu, structura de informaţii a lui C. Liebrecht, structura de informaţii interne şi externe a secretarului particular al lui Cuza, Baligot de Beyne, structura de informaţii a partidei liberale constituită pe principii francmasonice. Toate aceste structuri se spionau reciproc, se infiltrau reciproc şi se călcau pe picioare pentru interese de conducere, urmărind gestionarea informaţiei selecte cu scopul administrării puterii. Între aceste cinci servicii de informaţii, primele patru erau abia la începutul activităţii, imature şi friabile, în timp ce structura partidei liberale dispunea de exerciţiul a două decenii de practică şi, mai ales, de regulile severe ale conspirativităţii francmasonice. Aşa se explică de ce Liebrecht, de exemplu, a aflat destule despre conspiraţie şi conspiratori, dar a fost luat complet prin surprindere de acţiunea din 11 februarie 1866. Lovitura de stat din 1864 şi pericolul asocierii a doi oameni puternici pentru gestionarea puterii – Cuza şi Kogălniceanu – i-au unit pe liderii celor două grupări politice, conservatoare şi liberale (cu deosebire liberal-radicale).

Mai întîi a fost îndepărtat Mihail Kogălniceanu. Structura de informaţii a partidei liberal-radicale, condusă de Eugeniu Carada, a reuşit să pătrundă pe reţelele de informaţii ale lui Liebrecht şi să producă o „intoxicare" convingătoare, Cuza aflînd de la omul

---

[310] C. Neagu, Dr. D. Marinescu, R. Georgescu, *Fapte din umbră*, vol. 1, Editura Politică, Bucureşti, 1975, pp. 268-269.

său de încredere că primul ministru îşi arogă dreptul de autor al reformelor şi că emite pretenţii la domnie. Combinată cu „legenda" filiaţiei lui Kogălniceanu la domnitorul Moldovei Mihail Sturdza, precum şi pe fondul intervenţiilor publice neinspirate ale primului ministru, inundaţia de informaţii alarmante privind deplasarea primului ministru în Oltenia – fieful lui Eugeniu Carada – a avut ca efect destituirea şefului guvernului. Scena este descrisă de principele Nicolae Suţu: „Acestea se întîmplau în ultimele zile dinaintea ceremoniei de la 24 ianuarie (1865); domnitorul era enervat. Prevenit, Kogălniceanu s-a dus la palat şi, ca să-l îmbuneze pe domn, a început să-i vorbească de balul din ajun şi de toaleta cucoanelor, dar domnitorul l-a întrerupt cu aceste cuvinte: «N-am vreme de fleacuri; să discutăm treburi serioase. Spuneţi-mi, sunteţi nebun sau tîmpit să-mi ridicaţi în cap corpurile reprezentative ale statului cu vorbe necugetate şi să provocaţi furtună în cea mai potolită Adunare care a existat vreodată? În timp ce eu, dimpotrivă, mă străduiesc să-i ascund nulitatea şi să salvez aparenţele, dumneavoastră proclamaţi aservirea ei, punînd-o la grea încercare!» În fine, după o dojană aspră, domnitorul şi-a luat rămas-bun spunîndu-i: «Înţelegeţi foarte bine ce aveţi de făcut după asta!» (Primul) ministru a vrut să se justifice, dar domnitorul l-a întrerupt şi i-a cerut demisia. Kogălniceanu era în stare să îndure palme decît să renunţe la putere, de aceea n-a găsit altceva mai bun de făcut decît să folosească interpuşi să-l îmbuneze pe domnitor, dar acesta, departe de a ceda, i-a spus că dacă nu-i trimite demisia într-un sfert de oră, e destituit"[311].

Comitetul constituit de complotişti a hotărît să lanseze tatonări şi demersuri în capitalele europene importante pentru informarea şi asocierea cancelariilor Marilor Puteri la o eventuală detronare a lui Cuza. Iniţial, Ion C. Brătianu a primit misiunea să sensibilizeze Franţa, statul cheie pentru orice tentativă de

311 *Memoriile principelui Nicolae Suţu*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997, p. 358.

schimbare a situaţiei politice din România. Pentru a putea face deplasarea în străinătate şi a iniţia un curent de opinie defavorabil lui Cuza, Ion C. Brătianu a vîndut moşia de zestre a soţiei sale, Pleşoi, sacrificiu imens pentru un proprietar, dar şi pentru o soţie. Primele contacte în capitala Franţei au dezvăluit o situaţie extrem de periculoasă pentru România: împăratul Napoleon considera Unirea Principatelor şi domnia lui Cuza un eşec, fiind înclinat să cedeze tînărul stat român Austriei. Atît intensitatea cu care au acţionat adversarii politici, cît şi distanţarea marilor sprijinitori occidentali de cauza românilor au luat o turnură extrem de periculoasă în urma unui eveniment care l-a rupt definitiv pe Alexandru Ioan Cuza de orice sprijin intern sau extern. Acelaşi act nesăbuit a produs o apropiere decisivă între membrii „monstruoasei coaliţii".

Tentativa de lovitură de stat de la 3 august 1865

„O revoluţiune se presimte, cum se simte cu vreo cîteva minute mai înainte un cutremur mare de pămînt!" Aceste cuvinte au fost publicate de Ion C. Brătianu prin scrisoarea deschisă adresată prefectului Poliţiei, Mihai Marghiloman, la 1 august 1865[312]. La un an şi trei luni de la lovitura de stat din 2 mai 1864, singurele consecinţe vizibile şi cu efect în rîndul populaţiei erau cele negative. Legea pămîntului eşua lamentabil în faţa aplicabilităţii, aşa cum am văzut, taxele şi impozitele sporeau, se înmulţeau şi loveau tocmai pătura de mijloc românească, dispusă la dezvoltare, noul sistem politic nu părea eficient, în schimb devenea tot mai evidentă concentrarea la vîrf a puterii, în mîna unui domnitor distant şi a unei camarile corupte. Pe acest fond, Alexandru Ioan Cuza acordase încrederea sa unui guvern straniu,

---

[312] „Sentinela Română", nr. 29 din 1 august 1865, p. 1.

numind prim-ministru pe Nicolae Kretzulescu (şi ministru de finanţe) – o personalitate cinstită, dar lipsită de experienţa conducerii – şi ataşîndu-i la ministerele „de forţă" nişte personalităţi apropiate Tronului: generalul Ioan Em. Florescu (Interne, Agricultură şi Lucrări Publice), Nicolae Rosetti-Bălănescu (Externe şi ad-interim la Control), Dimitrie Cariagdi (ad-interim la Justiţie şi Culte), generalul Savel Manu (Război). Cu un guvern de patru miniştri, în care generalul Florescu răspundea de agricultură, iar ministrul de externe răspundea şi de controlul intern, cu un prim-ministru medic, posibilitatea de redresare economică a României era greu de conceput. În mandatul acestui guvern (24 iunie 1865 – 11 februarie 1866), Nicolae Kretzulescu a preluat în două rînduri şi ministerele de Interne, Agricultură şi Lucrări Publice, iar aducerea unui ministru nou la Externe în persoana lui Grigore Bengescu a durat între 2 şi 3 octombrie 1865. Adică, o zi!

Pe fondul unei nemulţumiri cvasigenerale şi mocnite, Kretzulescu decide să aplice legea asupra monopolului tutunului, pentru a spori veniturile statului: „În acest minister (guvern) al său, Kretzulescu avu de aplicat o lege foarte grea, acea a monopolului tutunurilor pe care, cum am văzut, el, deşi nu o încuviinţa în principiu, o recunoştea de trebuitoare în acel moment de greutăţi financiare. Monopolul fusese introdus de Steege în 1864, pentru a compensa lipsurile provenite din veniturile domaniale; dar ministrul Strat, care urmase lui Steege, voia să amîne punerea în aplicare a acestui monopol. Kretzulescu, care luase în 1865, pe lîngă Preşedinţia Consiliului şi Ministerul Finanţelor, ne spune că «găsindu-mă în faţa unei legi pe care eram chemat să o aplic, n-am vrut să pactizez cu tutungiii şi cu toptangiii, n-am vrut să fac treburile lor, să mă supun la ameninţările lor, ci, ţinînd mai mult la punga statului decît la a lor, am depus stăruinţele cele mai energice»"[313]. Măsura a trezit nemulţumirea oraşelor, precum şi a

313 A. D. Xenopol, *Nicolae Kretzulescu. Viaţa şi faptele lui (1812 – 1900)*, Editura Socec, Bucureşti, 1915, p. 96.

negustorilor de tabac, care erau legaţi de plantaţiile indigene şi de importul de produse scumpe din Orient.

Erorile soluţiei politice, rezultate din lupta fără menajamente dintre cele două grupări între 1848 şi 1863, au produs încă de la debutul statului naţional modern un haos economic şi financiar, care n-a putut urma nici măcar traseul cunoscut al mercantilismului european. În consecinţă, „singurul mijloc de acumulare capitalistă al fracţiunii revoluţionare burgheze este exploatarea Statului. Statul, în concepţiunea sa, înseamnă centralizare: biurocraţie, armată, fisc şi monopol, şi toate acestea sunt prilejuri de afaceri politicianiste (delapidări, corupţiuni, bacşişuri, furnituri pentru armată, construcţiuni publice etc.)"[314]. Aşadar, cînd Nicolae Kretzulescu se referea la conflictul său cu negustorii şi vînzătorii de tabac, substratul era neputinţa politicului de a domina economicul printr-un program naţional coerent. Importul de legislaţie franceză îşi arăta defectele: „Îndeplinirea sarcinilor publice şi întărirea forţei Statului înlăuntru şi în afară necesitau resurse financiare însemnate. Acestea nu se puteau realiza decît sau prin înmulţirea cantităţii de monedă, în special prin exploatarea minelor de metal preţios, sau prin deschiderea unor noi isvoare de impozite"[315].

Revenind la începutul lui august 1865, putem afirma că evenimentul de care ne ocupăm acum a fost declanşat pe fondul eternului conflict între fiscalitate şi economie subterană. La el s-a adăugat starea de nervozitate a comercianţilor din centrul Capitalei, unde se introduseseră măsuri de igienizare şi protecţie împotriva epidemiei de holeră. Într-o notă la binecunoscuta comunicare făcută de Alexandru Lapedatu în faţa Academiei Române la 26 martie 1943, se dau amănunte asupra evoluţiei

---

314 V. N. Madgearu, *Agrarianism, capitalism, imperialism*, Editura Economistul, Bucureşti, 1936, p. 94.
315 *Ibidem*, p. 127.

acestui flagel: „Se pun carantine la toate şchelele de pe Dunăre, dela Ismail pînă la Severin. Dar epidemia trece în ţară, făcînd mari ravagii. La Galaţi, de la 1 la 15 august, 378 cazuri, din care 156 mortale. La Brăila, între 1 şi 11 august, 580 cazuri, din care 207 mortale"[316]. La 3 august 1865, Primăria profită de măsurile de carantină anunţate prin „Monitorul Oficial", nr. 168 şi îi obligă pe precupeţii din Piaţa Mare să vîndă marfa numai la tarabele amplasate de municipalitate. Bineînţeles, la preţuri exagerate. Unul din argumente este „vînzarea higienică a fructelor". Oamenii protestează zgomotos, apoi se adună şi se revoltă, în momentul în care produsele lor sunt risipite s-au distruse în mod ostentativ de agenţii Primăriei. Lor li se asociază imediat „debitanţii" de tutun şi protestul ia amploare: „Agenţii Primăriei, căutînd să execute, în chip samavolnic, măsurile Municipalităţii, negustorii recalcitranţi se opuseră. De aici încăierări şi bătăi care se transformară într-o adevărată rebeliune. Barăcile fură sfărîmate, localul Primăriei invadat şi ocupat, iar autorităţile alungate şi maltratate. Totul înăuntru fu jefuit, distrus şi aruncat afară [...] Aşa începu mişcarea. Între timp numărul răzvrătiţilor crescu considerabil prin bandele înarmate de tulburători, care se formară în diferitele puncte ale oraşului (în faţa Pasagiului Român, în strada Poliţiei etc.) şi care se îndreptară spre locul rebeliunii. Guvernul, crezînd că se află în faţa unei răscoale cu caracter general, scoase întreaga garnizoană a Capitalei împotriva rebelilor. Într-o jumătate de ceas, sub privegherea personală a ministrului de interne, generalul Florescu, armata ocupă şi închise, *manu militari*, toate intrările şi ieşirile uliţelor ce duceau la piaţa unde se concentraseră răsculaţii, cuprinzîndu-i astfel din toate părţile. După somaţiile legale, trupele primiră ordin să atace şi împrăştie mulţimea. Întîmpinate cu o ploaie de pietre şi focuri de armă, ele

316 Alex. Lapedatu, *Preludiile căderii lui Cuza-Vodă*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice", Seria III, Tomul XXV, Mem. 25, Editura Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Bucureşti, 1943, p. 23/1033.

răspunseră cu salve în aer. Departe însă de a se fi intimidat, răzvrătiții dădură un și mai viguros atac, așa că trebui să se tragă în plin și să se ordone șarje de cavalerie. Refugiindu-se și închizîndu-se în casele din jurul pieții, dinspre ulița Beilicului și în Hanul Manuc, ei continuară lupta, aruncînd cu pietre și trăgînd focuri de armă pe ferestre. Numai cînd porțile caselor fură sfărîmate cu tunurile și oastea pătrunse înăuntru, alungînd cu puterea pe rebeli, numai atunci rezistența încetă. Lupta ținuse trei ore"[317]. Atacul asupra Primăriei fusese deosebit de violent: „Mulțimea care-l urmase [pe Ioan Niculescu, tistul gardiștilor nocturni din sectorul Roșu al Bucureștiului – n.a], oprindu-se puțin la somațiunea d-lui Duțulescu și văzînd că sosește în momentul acela doi jandarmi ai Prefecturii călări și armați, s-au ținut un moment în respect; dar puțin după aceea, ivindu-se o altă bandă de oameni armați cu ciomege ce veneau tot despre strada Bazaca, s-au unit cu cei dinainte veniți, care, armîndu-se și ei cu ciomege, cu scînduri rupte din baracele comunale și alții cu pietre, au pus pe goană pe cei doi jandarmi husari și apoi năvăliră cu toții în ospelul comunal (Primăria), unde, sfărîmînd ușile de jos și rănind pe Preda Ioan Botea, Tudose Dinu, Nicolae Ioniță și Licsandru Ioan, cei trei dintîi dorobanți ai Primăriei și cel din urmă sergent de zi în serviciul Primăriei, au spart și au sfărîmat geamlîcul de la antreul de sus, care era încuiat și au năvălit cu urlete sus"[318].

Pe străzile Bucureștilor au fost înregistrați, conform unei estimări aproximative, un soldat mort, un ofițer și 7 soldați răniți, 7 morți și 30 de răniți din rîndul rebelilor. Au fost arestate 150 de persoane. Conform altei surse, au fost 20 de morți[319], iar presa din Rusia a folosit prilejul pentru a lansa un nou atac propagandist

---

317 *Ibidem*, pp. 2-3/1012-1013.

318 *Ibidem*, p. 97/1107 (De remarcat că în declarațiile funcționarilor Primăriei și ale jandarmilor apar nume de actori ai evenimentului care au lăsat urme în memoria lui Caragiale: Dumitru Titircă Inimă-Rea, Elie Kyriac, Niculescu – tistul de „vardiști", Mița Blonda etc.).

319 Mihai Dimitri Sturdza, *op. cit.*, p. 260.

General I. Em. Florescu (1819 - 1893)

asupra României: „Au fost la Bucureşti peste 200 de morţi, între care femei şi copii. Armata nu s-a dovedit doar nemiloasă, dar şi barbară [...] Sîngele nevinovaţilor a stropit străzile Bucureştiului"[320]. Ziaristul I. G. Valentineanu folosea aceleaşi cuvinte grele pentru a descrie duritatea unei represiuni despre care istoriografia noastră nu vorbeşte: „La 1865, august 3, coaliţiunea de răsturnare profită de lipsa domnului din ţară pentru a-şi cerca norocul, şi provocă revolta din piaţa Sf. Anton, făcînd pe generalul Florescu să puie şi să dea cu tunurile în piaţă unde căzură o mulţime de victime. Acest act vandalic şi imprudent compromise cu desăvîrşire guvernul lui Cuza-Vodă şi încuragia mai mult partidul coaliţiunii

320 *Ibidem.*

de răsturnare"[321]. Peste noapte, centrul oraşului a rămas blocat în stare de asediu, apoi trupele au fost retrase la cazarme în dimineaţa următoare. Pe timpul desfăşurării evenimentului, guvernul a coordonat reprimarea din sediul Ministerului de Război. Cu nivelul de informaţie lăsat aici, rebeliunea din 3 august 1865 s-ar înscrie în rîndul numeroaselor revolte locale înregistrate pe timpul domniei lui Cuza şi avînd drept cauze instabilitatea politică, slăbiciunea instituţiilor, inconsistenţa reformelor economice: „Neputînd remedia sau atenua aceste multiple şi greu suportabile lipsuri şi neajunsuri, guvernul se mulţumea a le explica şi justifica ca consecinţe ale stării de transiţie, dela regimul cel vechiu, feudal şi oligarhic, al Regulamentelor organice, la regimul cel nou, liberal şi democratic, al Convenţiunii"[322].

Surpriza vine din faptul că, în timpul desfăşurării intervenţiei militare, au fost arestaţi imediat lideri ai Partidei Naţionale: Ion C. Brătianu, C. A. Rosetti, Alex. Golescu-Albu, Costache Brăiloiu, Eugen Carada, Corneliu Lapati, Grigore Serrurie, sub acuzaţia de instigatori ai rebeliunii. În raportul prefectului poliţiei Capitalei se prezentau argumentele care au stat la baza deciziei de arestare a lui C. A. Rosetti. Trei martori au relatat că, trecînd pe strada Academiei au observat în faţa casei lui C. A. Rosetti (de fapt, redacţia ziarului „Românul") un grup de agitatori care cereau ieşirea celor doi lideri liberali – I. C. Brătianu şi C. A. Rosetti – pentru a prelua conducerea revoltei. Conform descrierii acestor martori, Rosetti ar fi ieşit la fereastră şi ar fi îndemnat pe manifestanţi să ia lemne dintr-un car staţionat în apropiere şi să atace Primăria. Dar raportul precizează că „nici una din acele 3 persoane nu arată dacă C. A. Rosetti a plecat cu acea mulţime

---

[321] I. G. Valentineanu, *Din memoriile mele (o pagină de istorie modernă). Alegerea, detronarea şi înmormîntarea lui Cuza-Vodă – 1859, 1866, 1873*, Tipografia Modernă Gr. Luis, Bucureşti, 1898, p. 15.

[322] Alex. Lapedatu, *Preludiile căderii lui Cuza*..., p. 5/1015.

sau nu"[323]. Mai mult decît atît, depoziţiile martorilor sunt completate cu amănuntele instrucţiei, de unde rezultă că cei trei nu îl puteau recunoaşte pe Rosetti, pentru că nu-l ştiau, că semnalmentele persoanei care ar fi instigat de la fereastră nu se potrivesc cu ale directorului „Românului" şi că scena s-a petrecut între 10 şi 11 dimineaţa. Aflat în arest, C. A. Rosetti a cerut chemarea a 6 martori în apărarea sa, din care doi au dat informaţii detaliate ce se constituie într-un alibi solid. Martorul Radu Ionescu a arătat că l-a însoţit pe arestat, împreună cu Grigore Eliad, începînd cu ora 9.15-9.20 pînă spre Pasajul Român şi că l-a reîntîlnit după aproximativ 10-15 minute acasă la Radu Rosetti. De aici, C. A. Rosetti s-a dus acasă la C. Gr. Cantacuzino. Acesta a depus mărturie că l-a primit pe arestat începînd cu orele 10.00 sau 10.10, „de unde nu s-a mişcat pînă la 3 ore după amiazi".

În ce îl priveşte pe Ion C. Brătianu, motivele arestării au fost „ştiinţa ce avea Prefectura că el era amestecat în mişcarea de la 3 august, scrisoarea sa din «Santinela», nr. 29 şi strigarea mulţimei de dinaintea casei Rosetti, precum în că aflarea lui la adunarea Butculescu". Sunt aici patru informaţii importante care pot conduce la descifrarea dedesubturilor revoltei din 3 august 1865.

Informaţiile Prefecturii. Într-adevăr, nu numai din textul raportului, dar şi din alte surse rezultă că autorităţile guvernamentale ştiau din timp de izbucnirea revoltei. Aflat la Ems, domnitorul Cuza transmitea o telegramă primului-ministru N. Kretzulescu în care afirma: „Este de observat că anumite jurnale din străinătate anunţau acest eveniment, ca şi cum s-ar fi petrecut, cu zece zile înainte"[324]. În telegrama guvernului român către Cuza-Vodă din 15 august 1865, textul chiar începe cu formula: „De cîteva zile Poliţia avea vagi cunoştinţe de cîteva conspiraţii şi de tentative de mişcări. Ne-am rezumat la a le observa

---

323 *Ibidem*, p. 66/1076.
324 *Ibidem*, p.64/1074, originalul în franceză.

şi a ne ţine pregătiţi"[325]. În raportul expediat de Tyllos, consulul francez la Bucureşti, către Ministerul de Externe de la Paris în data de 2 august 1865 (adică în preziua izbucnirii revoltei) se afirma că „de douăsprezece zile se vorbea de o apropiată revoluţie"[326]. În sfîrşit, chiar Ion C. Brătianu anunţa în scrisoarea din ziarul „Santinela" că „am venit, fiindcă mi s-a spus că în Bucuresci se vorbeşte de o revoluţiune".

Scrisoarea lui I. C. Brătianu. Scrisoarea liderului liberal-radical este una din capodoperele genului epistolar din secolul al XIX-lea, în care stilul literar se combină armonios cu ideile politice. Soluţia stilistică aleasă de Brătianu este o combinaţie inteligentă între *aluzia paronomastică* şi *antifrază*, axată pe analogia fonetică între cuvintele *revoluţie* şi *evoluţie*, în contextul unei abordări ironice la adresa prefectului Poliţiei. Brătianu explică, sub o formă nuanţată, că „revoluţiunea implică ideea de răsturnare prin luptă" şi că populaţia Bucureştilor nu are pe cine răsturna fiindcă dispune de un guvern românesc, nu de unul străin, că în cazarme se află ostaşi români, nu inamici, iar prefectul însuşi a fost acceptat de locuitori pentru că „ bucureştenii sunt încredinţaţi că nimeni nu le poate asigura stările lor, onoarea lor, libertatea lor individuală, viaţa lor, aşa de bine cum o faci d-ta". Pentru cititorul din epocă, aceste linguşeli erau evident ironice. Autorul expune argumentaţia contrară unei revoluţii pentru ca, la un moment dat, să aducă în prim-plan un contrapunct de forţă: „Aşadar, dacă elementele contra cărora românii ar avea să lupte lipsesc la noi, revoluţiunile nu mai pot avea loc, ci numai nişte simple *evoluţiuni*: adică a trece de la o stare de lucruri care nu ne mai mulţumeşte, la alta, mai mulţumitoare, şi a trece fără luptă şi printr-o simplă manifestare a voinţei naţionale". Aluzia este

---

325 *Ibidem*, p. 33/1043, originalul în franceză.

326 Apud C. Neagu, D. Marinescu, R. Georgescu, *Fapte din umbră*, vol.1, Editura Politică, Bucureşti, 1975, p. 264.

transparentă, iar tonul didactic nu poate ascunde amenințarea, fie și voalată. Legîndu-se de folosirea incorectă a cuvîntului revoluție, Brătianu confirmă în subtext pregătirea unei mișcări populare. Amenințările acoperite de stilistică au constituit unul din argumentele arestării, deși în orice stat democratic articolul de presă nu putea avea consecințe.

Strigătele mulțimii. Este capul de acuzare cel mai slab, sprijinit pe ipoteza că strigătele mulțimii confirmă legătura directă între Brătianu și revoltă. Dar, din cercetarea autorităților, rezultă că Brătianu a fost arestat înainte de venirea mulțimii la casa lui Rosetti, ceea ce aduce un semnal de atenție asupra mobilului real al arestării. Putem adăuga aici și faptul că unul dintre insurgenți purta porecla *Brătianu*, ceea ce a amplificat confuzia în rîndul martorilor audiați la anchetă.

Întîlnirea de la Butculescu. Aici evenimentele primesc un sens mai interesant, deoarece, cu o noapte înainte, la reședința lui Butculescu avusese loc o întrunire a „monstruoasei coaliții". În cursul anchetei, participanții la această adunare au negat că ea ar fi avut vreo cauză politică, cu excepția comentariului făcut de Brătianu la scrisoarea publicată în „Santinela". Gazda chiar a afirmat că, fiind bolnavă, a stat mai mult pe afară. Dar lista participanților este prea „ciudată" ca să nu trezească dubii: se găseau la un loc membri de nivel doi ai liberalilor radicali, ai conservatorilor și ai moderaților, la care se adăuga apariția „neașteptată" a lui Ion C. Brătianu. În realitate, la această întrunire s-a discutat înlăturarea lui Cuza și au fost expuse variantele de înlocuire. Radicalii se pronunțau pentru un domn străin, conservatorii pentru un domn pămîntean din cele patru familii domnitoare recunoscute, iar moderații pentru aducerea pe tron a principelui de Leuchtenberg. Ne putem imagina că statul pe afară al gazdei Butculescu era o măsură obișnuită de protecție în cazul unei întîlniri conspirative.

Dar şi mai interesantă s-a dovedit arestarea lui Eugeniu Carada, figură centrală a organizaţiei politice şi militante secrete din structura Partidei Naţionale. Conform relatării sale, Carada se afla la sediul ziarului „Românul" (era redactor) cînd în faţa clădirii a venit un grup compact de manifestanţi zgomotoşi, cerînd asocierea acestuia la dărîmarea guvernului şi înlăturarea domnitorului. Liderul liberal-radical povesteşte: „Am ieşit şi din capul scării le-am spus să se liniştească şi să se ducă înapoi la casele lor. Nu ascultaţi de cei ce vă asmuţesc. Uitaţi-vă la ei. Unii au sub haină uniforma poliţenească"[327]. Conform aceleiaşi opinii, agenţii deghizaţi l-au reţinut cu forţa şi l-au dus în zona Pasajului Român, „unde au încercat să-l «spînzure de barele din rotondă»"[328]. Luptîndu-se cu simpatizanţii deveniţi agresori, Carada reuşeşte să scape şi să se refugieze în apartamentul artistei Marioara Constantinescu, poreclită Miţa Blonda: „O zi întreagă m-a ţinut ascuns în camera ei. Numai graţie ei am scăpat cu zile". Arestat în cele din urmă de Parchet, Carada a fost depus împreună cu ceilalţi lideri liberali în Cazarma Pompierilor şi anchetat. În toate mărturiile sale ulterioare, Carada afirmă că la 3 august 1865 s-a produs o lovitură organizată de Charles Liebrecht şi generalul Florescu, avînd drept scop unic eliminarea conducerii Partidei Naţionale. În sprijinul acestei afirmaţii, liberalii au adus întotdeauna argumentul veridic al implicării agenţilor Poliţiei în acţiune, deghizaţi în tulburători ai ordinei publice. Într-un lung, dar consistent discurs parlamentar, ţinut la 3 ianuarie 1866, deputatul Constantin Boerescu evoca amănuntele complicităţii poliţieneşti: „În zioa de 3/15 august, un număr neînsemnat de persoane se îndreptează către otelul Municipalităţei [Primăria – n.a.] cu intenţiuni ostile; neîntîmpinînd nici o rezistenţă, se introduc în

---

[327] Constant Răutu, *Eugeniu Carada. Omul şi opera* (1836 –1910), Editura Ramuri, Craiova, 1940, p. 66.
[328] *Ibidem.*

otel şi, printr-una din acele minuni care se întîmplă des la noi, turburătorii ordinei se preocupă exclusiv de a rupe dosarele privitoare la cheltuielile Municipalităţei pe anii trecuţi şi de a le arunca în Dîmboviţa (*sensaţiuni prelungite*). Vă atrag atenţiunea că perturbatorii au pătruns în otelul Municipal la 10 ore dimineaţa, stînd liniştiţi pînă la 12.30, încercîndu-se a sparge chiar casa de bani, şi în tot acest lung interval de 2 ore şi jumătate puterea publică nu s-a văzut nicăieri"[329]. Acest discurs parlamentar faimos în epocă viza, de fapt, actele de corupţie ale regimului Cuza – acte asupra căror vom reveni –, insistînd pe distrugerea registrelor de cheltuieli care ascundeau afaceri ilegale ale camarilei domneşti. Totuşi doctorul în drept cu licenţa la Paris nu putea trece uşor cu vederea complicitatea evidentă a Poliţiei: „În capul mulţimei se afla un domn Nicolescu, tistul gardiştilor de noapte, împreună cu un om din popor, supranumit Brătianu, cu Gheorghe Pîrcălabul şi Dumitru Inimă-Rea, care toţi fac parte din agenţii secreţi ai Poliţiei, după cum este îndeobşte cunoscut şi după cum au proclamat-o însăşi foştii membri ai Consiliului Comunal"[330]. Faptele devin şi mai clare cînd aflăm că primarul Bucureştilor ceruse în repetate rînduri ministrului de interne o gardă pentru Primărie şi că încă din iulie intervenise o înţelegere scrisă între acesta şi ministru, ca urmare a faptului că „sgomotele de răscoală şi mai ales de atac contra Municipalităţei, semănate nu ştim de cine, circulau în Capitală, ca şi în toată ţara, cu mult timp înainte de 3 august"[331].

Cercetătorii acestui eveniment înclină, în majoritate, să vadă la originea revoltei din august 1865 o lovitură organizată de „monstruoasa coaliţie" pentru răsturnarea lui Cuza. Principala sursă de

---

329 Constantin Boerescu, *Discursuri politice 1866 – 1891*, Editura Socec, Bucureşti, 1903, p. 57.
330 *Ibidem*, p. 60.
331 *Ibidem*, p. 61.

informaţie pentru concluzia lor este presa străină care vehicula cu săptămîni înainte scenariul unei mişcări revoluţionare. Există, fără îndoială, o serie de probe ale activităţilor coaliţiei: manifeste provocatoare, atacuri violente prin ziarul „Clopotul", publicat în Austria şi adus prin poştă în România, întrunirile conspirative, afirmaţia consulului francez conform căreia „adversarii lui Cuza reuşiseră să-şi procure peste două mii de puşti şi o mare cantitate de muniţie spre a recurge la ele în caz de o eventuală rezistenţă a puterii executive"[332]. Un alt zvon dădea ca sigură acţiunea armată a Gărzii Naţionale conduse de Grigore Serrurie. Avalanşa de informaţii apărute în presa străină, precum şi puţinătatea documentelor interne aduse la lumină pentru a argumenta acest scenariu nu trebuie să ne inducă în eroare. În privinţa presei străine, este de remarcat că cele mai active sunt ziarele austriece şi franceze. Este aici o ciudăţenie, pentru că se consemnează prima ocazie în care presa austriacă şi cea franceză dezvoltă o campanie de pe o poziţie comună. Ea nu poate fi decît reflexul unei situaţii politice europene în care împăratul Napoleon al III-lea hotărîse să ofere România Austriei în schimbul Veneţiei. Folosind pretextul legăturilor Mariei Obrenovici cu Rusia, conspiratorii au reuşit să-l convingă pe Napoleon că Alexandru Ioan Cuza face o politică rusofilă. Era un argument subţire, care nu iniţia soluţia cedării, ci doar o susţinea: „În toamna anului 1864 reînvia în cercurile diplomatice de la Paris vechiul proiect al cedării Principatelor către Austria, în schimbul concesiilor pe care le-ar fi făcut italienilor, renunţînd la Veneţia şi la Veneto. Ideea aceasta, pe care contele Zamolsky i-o sugerase lui Napoleon al III-lea încă din timpul războiului Crimeei şi pe care o împărtăşise cu atîta însufleţire Cavour la un moment dat, nu se înfăptuise mai mult din cauza împotrivirii unora dintre Puteri şi a eşuării proiectelor

---

[332] Apostol Stan, *Grupări şi curente politice în România între Unire şi Independenţă* (1859-1877), Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979, p. 173.

de căsătorie din Ducate"[333]. Este în continuare de neînţeles cum a reţinut istoriografia română figurile unor oameni politici străini, care au acţionat din interese străine de cele româneşti, drept mari binefăcători ai românilor – cum este cazul contelui Cavour –, în timp ce diplomaţia germană şi britanică a căutat să transforme România într-un stat-tampon puternic!

Oricum, folosirea evenimentelor de la Bucureşti pentru a-l convinge pe Napoleon al III-lea de necesitatea schimbării lui Cuza se numeşte în terminologia serviciilor secrete *lovitură pe resurse*, în acest caz fiind vorba de resursa politică externă de sprijin pentru regimul domnitorului Unirii. Pentru toată această perioadă nu trebuie uitată nici o clipă acţiunea Rusiei. Agenţii Moscovei s-au apropiat insistent de grupări secundare ale partidei conservatoare, în care au găsit indivizi nemulţumiţi şi frustraţi, pe care i-au convins de proiectul alegerii unui nou domn în persoana ducelui de Leuchtenberg, nepot al ţarului. Personalitatea cea mai proeminentă atrasă în acest proiect, care viza instalarea acelui prinţ obscur pe post de guvernator rus, a fost generalul Ioan Emilian Florescu, fost ofiţer de ordonanţă al unor generali ruşi. El este bănuit că a încercat să preia puterea în absenţa domnitorului, pe fondul represiunii exagerate pe care a ordonat-o în oraş. În cercurile bucureştene, s-a declarat adept al instalării ducelui de Leuchtenberg pe tronul României. Din aceste cauze a rămas în memoria analiştilor contemporani ca agent rus.

În august 1865, Cuza se afla la cură în localitatea Ems din Renania-Palatinat, într-o situaţie fizică şi psihică înclinată spre retragere. Cu o lună şi jumătate în urmă, la 20 mai 1865, domnitorul îşi pierduse mama, fapt ce produsese asupra lui o impresie puternică, mai ales „prin asemănarea dintre boala lui şi a ei"[334]. Un apropiat al său, Zizin Cantacuzino, i-a telegrafiat atunci

---

333 Alexandru Marcu, *Conspiratori şi conspiraţii în epoca renaşterii politice a României* (1848-1877), Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1930, p. 333.
334 Lucia Borş, *op.cit.*, p. 211.

Doamnei Elena să vină urgent şi aceasta l-a găsit în cea mai proastă condiţie: „Durerea simţită, împreună cu oboseala dublei călătorii Galaţi–Bucureşti şi apoi Ruginoasa, accesele obişnuite de friguri, precum şi cunoscutul său catar al inimei, înrăutăţit de astmă, îl slăbiră atît de grozav, încît părea celor ce-l priveau cu mult mai în vîrstă [...] Vălul nepăsării şi al sfidării cu care Alexandru Cuza obişnuia să se acopere în faţa ochilor străini, nu mai putu păcăli pe cei mai apropiaţi de el în acele clipe. Pe lîngă toate aceste rele, viaţa uşuratică pe care o ducea în afară de legătura cu Maria Obrenovici, pierzînd nopţi întregi, fără a ţine seama de sfaturile şi împotrivirea soţiei şi a medicilor, îl îndrepta spre un sfîrşit foarte apropiat"[335].

Ceea ce se poate reconstitui astăzi în legătură cu evenimentele din 3 august 1865 conduce spre ipoteza că un complot menit să-l răstoarne pe domnitorul ţării şi să determine revenirea la regimul parlamentar a fost descoperit din vreme şi contracarat printr-o acţiune subversivă, dirijată de camarila domnească. Avînd în vedere că ţinta contraloviturii organizate de Palat a fost conducerea liberală, parte a Parlamentului şi exponent al Opoziţiei – adică partener al Puterii, într-un stat democratic –, putem afirma că s-a încercat o lovitură de stat menită să dezorganizeze partidele politice, în general, şi să lichideze partida liberalilor radicali în particular. Ea a rămas în faza de tentativă, deoarece ancheta nu a putut constata vinovăţia liberalilor pentru evenimentele din piaţă sau pentru complot. În telegrama trimisă domnitorului de ministrul de interne, generalul I. Em. Florescu, la data de 4/16 august 1865, este reprodusă *Proclamaţia* dată de acesta către locuitorii Bucureştilor. În ea se afirma: „Vin din nou să vă asigur că nu aveţi de ce să vă temeţi, că fiecare îşi reia ocupaţiile sale, cu acel calm pe care nu l-am putut avea în trecut sub ameninţarea oamenilor dezordinii, care căutau a face să se creadă că guvernul nu se află

---

335 *Ibidem.*

în măsură să le reprime tentativele. Apucîndu-ne fără întîrziere de lucru, guvern şi cetăţeni, singurul mijloc de consolidare a binelui moral şi material al ţării, noi putem de asemenea evita ameninţările criminale ale celor care încă încearcă, direct sau indirect, să caute să tulbure ordinea publică pentru a compromite întregul viitor al ţării noastre"[336]. După cum se observă, o declaraţie plină de subtilităţi care, în mod cert, nu erau adresate precupeţilor sau vînzătorilor de tabac. Ea confirmă că esenţa conflictului a fost între camarilă şi coaliţia de opoziţie. Totodată, confirmă că legătura Rusiei cu gruparea conservatoare era încă slabă şi că soluţia Leuchtenberg părea destul de improbabilă. S-a mai spus că generalul Florescu a oscilat între ataşamentul faţă de domn şi proiectul moscovit. Dar cele două proiecte se unesc într-o altă variantă, pe care Dimitrie A. Sturdza şi Al. Candiano-Popescu nu au încetat să o susţină: „În corespondenţa secretă descoperită la palat de guvernul provizoriu, în urma isbutirii revoluţiei, s-a găsit că însuşi domnitorul răsturnat lucra la aducerea pe tron a unui principe străin, cu deosebire că dînsul lucra pentru venirea ducelui de Leuchtenberg, care, aparţinînd familiei împărăteşti ruse, ar fi fost o primejdie pentru viitorul nostru"[337]. Această versiune confirmă apropierea lui Cuza de Rusia, face din generalul Florescu un militar loial şi din răsturnarea domnitorului, încă o dată, un act salvator.

Cazul ducelui de Leuchtenberg a fost analizat de Vasile Lovinescu în studiul său asupra operei lui Mateiu Caragiale. Din necrologul ducelui publicat de revista „Le Monde Illustré" din 10 noiembrie 1877, aflăm că principele Serghie Maximilianovici Romanovsky, duce de Leuchtenberg, se născuse la 8/20 octombrie 1849 ca al treilea fiu al marii ducese Maria, sora ţarului. Tatăl său, ducele Maximilian de Leuchtenberg, era fiul principelui Eugeniu

---

336 Alex. Lapedatu, *Preludiile căderii...*, p. 34/1044.
337 Al. Candiano-Popescu, *op. cit.*, p. 81.

de Beauharnais, el însuşi fiu adoptiv al lui Napoleon I. Gruparea rusofilă din politica românească reuşise să-l convingă la un moment dat pe Cuza de aducerea acestui prinţ străin pe tron, cu toate că în 1863 Serghie de Leuchtenberg avea doar 14 ani! În analiza sa, Vasile Lovinescu leagă această soluţie şi apropierea lui Cuza de ruşi de un trecut misterios al domnitorului, comun cu cel al tînărului duce: posibila apartenenţă la *Ordinul de Malta*, introdus în Rusia în secolul al XVIII-lea şi cuplat cu francmasoneria rusă, împreună aflîndu-se la originea proiectului pravoslavnic de eliberare a Ţării Sfinte[338]. Din păcate, nu avem informaţii nici măcar pentru a analiza ipoteza, dar este de remarcat că *Ordinul de Malta* acţiona de mult în Rusia sub pretextul real sau imaginar al preluării misiunii eliberatoare a Sfîntului Mormînt de la templieri. Împotriva soluţiei Leuchtenberg s-a ridicat Ion C. Brătianu, iar expresia naţionalismului său curat rămîne celebrul discurs din 11 februarie 1863 – istorie, realitate şi proiecţie de viitor la un loc. Cei care regretă că Brătianu nu a apucat să scrie *Istoria Românilor*, aşa cum plănuia, vor găsi în cele cîteva ore de discurs întreaga sinteză a dramei româneşti: „Lumea a început să bănuiască că e o influenţă străină, care voeşte ca lucrurile în România să nu aibă stabilitate, ca astfel să nu poată dintr-o zi să-şi dobîndească puterea sa veche. Dar nu e numai o influenţă, domnilor; ziarele străine ne vorbesc de un duce muscal candidat la tronul României. Ei, domnilor, dar cînd naţiunea română a pronunţat vreodată numele unui duce muscălesc, ca să se dea această idee? Jurnalele vorbesc de candidatura lui şi e o vorbă care zice: unde nu e foc, nu ese fum. Aşa, domnilor, s-a vorbit de abdicare, de ducele de Leuchtenberg. Nu ştiu dacă vă aduceţi aminte de programa jurnalului slav din Bruxelles «Le Nord». Acea programă vorbea de împărţirea Orientului şi peste noi trecea, cum a

---

338 Vasile Lovinescu, *Al patrulea hagialîc. Exegeză nocturnă a Crailor de Curtea-Veche*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1981, pp. 157-159.

trecut totdeauna oştirea rusească, ca peste o naţiune moartă, şi iată ce zice şi astăzi acel ziar: «În ziua cînd Împărăţia otomană va fi ştearsă de pe harta Europei, echilibrul nu mai poate fi conservat, decît cu condiţiunea de a constitui în locu-i două state, tari şi omogene, Statul slav la Nord, Statul grecesc la Miază-zi». Şi un ziar francez adaogă: «Lucru straniu, în fiecare din aceste combinări, România nu intervine şi nu contează decît ca victimă!». Se înţelege dar, domnilor, că dacă noi vom primi să ne schimbe cineva cum va voi, să ne dea ducelui de Leuchtenberg, bulgarii pot să proclame şi ei pe acel duce ca domnitor al lor şi atunci revenim la Imperiul bulgar şi astfel are să se puie programa în lucrare. Aceste zise m-au îngrijat foarte; voiesc a menaja toate Puterile, mai ales pe cele vecine, cu care suntem în relaţiuni, *dar declar că toată temerea mea a fost şi este Puterea cea mai mare, Rusia*"[339]. Apar cu dramatism în discursul lui Brătianu temele scenariului de cuplare a României la Rusia şi de-acum vechiul proiect al Federaţiei Balcanice, de inspiraţie rusească, precum şi identificarea imberbului duce de Leuchtenberg ca încarnare a acestui proiect. Reacţia violentă a liberalilor a dat peste cap acest plan şi putem vedea în multe din acţiunile subterane ale lor o luptă pentru distrugerea scenariului, simultan cu o declanşare a ostilităţii faţă de unele loji francmasonice în care domina fracţiunea rusofilă. Brătianu îl va viza mult timp pe generalul Florescu, profitînd de fiecare ocazie pentru a-l expune oprobriului public. Cuza, înclinat să accepte în cele din urmă aceeaşi soluţie alimentată de camarila sa filorusă, va fi atacat şi mai violent.

Tragedia tînărului prinţ Serghie, care urma să fie regele României, Bulgariei şi Greciei, se încheie la 12/24 octombrie 1877, pe frontul războiului ruso-româno-turc din Bulgaria, cînd în timpul unei recunoaşteri în teren este lovit în cap de un „glonţ

---

339 Dimitrie A. Sturdza, *Cuvîntări în memoria lui Ion C. Brătianu*, vol. I, [f. a.], p. 302 (Se citează Suplimentul la „Monitorul Oficial" nr. 60-63 din 1863).

singuratic, fără luptă, fără inamic la orizont"[340]. În octombrie 1877, Războiul de Independenţă intrase în faza decisivă, fiind depăşite înţelegerile de la Livadia, cererea de ajutor şi intervenţie a românilor venită din partea Rusiei dîndu-i lui Ion C. Brătianu un ascencent substanţial. Cercetînd cu atenţie corespondenţa şi actele de guvernare ale lui Brătianu din acea perioadă vom constata că a fost printre puţinii oameni politici care au crezut ferm în victoria forţelor aliate româno-ruse, pregătindu-se totodată pentru perioada critică de după încheierea păcii. Ce însemna acest lucru? Ca om politic remarcabil, dotat cu un simţ extraodinar al istoriei şi diplomaţiei, Ion C. Brătianu a văzut din timp că victoria Rusiei asupra Imperiului otoman înseamnă o *independenţă* declarată a României, dar o *dependenţă* practic totală de prezenţa trupelor ţariste la sud de Dunăre, într-o Bulgarie autonomă şi clientelară, şi de prezenţa trupelor la nord de Dunăre într-o România sub ocupaţie. *Brătianu a avut atunci viziunea clară a pericolului intrării României în sfera de influenţă rusească.* Franţa, protectoarea dintotdeauna, era slăbită după războiul cu Germania şi chiar Germania cocheta cu ideea unei înţelegeri cu Rusia. Tratatul de la San-Stefano, ocupaţia abuzivă a României de către trupele ruseşti şi blocajul asupra Bucureştilor, care au urmat încheierii războiului, au demonstrat precizia gîndirii liderului liberal român. Logica impecabilă a acestei gîndiri se suprapune prea bine pe versiunea care a circulat în mediile confidenţiale conform căreia Serghie de Leuchtenberg, pe care Rusia mizase în 1863, în 1865 şi în 1866 şi care acum avea 28 de ani, a fost asasinat pentru a împiedica alegerea sa ca domnitor sau rege al unui teritoriu ocupat fizic de Rusia de la Prut la Munţii Balcani. În sprijinul acestei ipoteze extrem de plauzibile şi care nu trebuie să ne complexeze în nici un fel, stau cele trei atentate la

---

[340] Vasile Lovinescu, *op. cit.*, p. 160.

viaţa lui Ion C. Brătianu organizate sau finanţate de Rusia la 4 iulie 1878, la 2 decembrie 1880 şi la 3 septembrie 1886 [341].

Avînd în vedere că lovitura pregătită de „monstruoasa coaliţie" intenţiona să folosească mase de oameni şi avea drept scop schimbarea regimului, de la unul cezarist la unul parlamentar, adăugînd şi permisivitatea din terminologia vremii, putem spune că liderii celor trei grupări politice pregăteau, de fapt, o revoluţie în adevăratul sens al cuvîntului. Ea ar fi continuat cu măsuri legislative menite să modifice decisiv sistemul politic din România spre o democraţie modernă, ceea ce îi poate justifica titulatura. O privire şi mai distanţată, descoperind întregul interval dintre 1848 şi 1866, va arăta că *ceea ce s-a încercat în august 1865 de către forţele politice şi s-a reuşit în 1866 a fost o continuare a transformărilor revoluţionare declanşate în 1848 şi întrerupte prin regimul autoritar introdus de Cuza.* Ridicolul din unele gesturi, acţiuni şi declaraţii a fost doar un preludiu pentru repetarea lor în alte situaţii, la fel de dramatice. Caragiale le-a surprins cu o precizie medicală, dar ele nu schimbă fondul modificărilor reformiste operate în stat.

Concluziile care se pot enunţa pentru a pune rama potrivită la tabloul evenimentelor din august 1865 conţin atît consecinţe importante, cît şi rezultate secundare. De exemplu, arestarea liderilor liberali a constituit cea mai bună dovadă a loialităţii în faţa partenerilor conservatori din înţelegerea anticuzistă. Ion C. Brătianu a primit o credibilitate neaşteptată asupra seriozităţii intenţiilor sale de implicare în răsturnarea domnitorului. Apoi, luarea cu asalt în mod grosolan a casei sale de la Florica şi detenţia l-au transformat în victimă a unui abuz de putere: „Incontestabil rămîne însă faptul că represiunea brutală a evenimentelor din 3 august, dar şi umilinţele şi persecuţiile nedrepte aduse grupului de liberali radicali prin detenţiune preventivă şi tentativa

---

341 Vezi Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, pp. 236-241.

de implicare într-un proces, constituiră factori suplimentari şi precipitanţi de coeziune a adversarilor politici ai lui Cuza. Ion C. Brătianu şi C. A. Rosetti, trecuţi prin închisoarea cazărmii pompierilor, deveneau mai acceptabili pentru moderaţi şi conservatori care vedeau în ei aliaţi indispensabili în lupta pentru înlăturarea regimului domniei personale, aureolaţi acum şi cu nimbul de oameni persecutaţi pe nedrept, victime ale unui regim opresiv"[342]. În oraş s-a răspîndit zvonul că se urmărea asasinarea liderilor liberali, ipoteză care a supravieţuit pînă în zilele noastre. Această poziţie i-a permis lui Brătianu să impună în cadrul tratativelor din coaliţie soluţia sa, adică domn străin dintr-o casă domnitoare *latină* europeană. Emisarii trimişi să reglementeze problema succesiunii lui Alexandru Ioan Cuza, în locul cel mai greu, la Paris, au fost liberali: Ion C. Brătianu şi Eugeniu Carada.

În al doilea rînd, conspiratorii au aflat care sunt forţele guvernamentale loiale domnitorului şi s-au convins că, pentru a avea succes, este nevoie de o acţiune serioasă în interiorul Armatei. După 3 august era clar că o mişcare de stradă nu mai este recomandată, deoarece anula premisele democratice ale răsturnării lui Cuza, putea pierde avantajul de imagine publică al conspiratorilor, producea sigur victime omeneşti care nu pot sta la baza unei regenerări a sistemului parlamentar şi ar fi condus la o posibilă reapropiere a militarilor de domnitor.

În sfîrşit, după acest eveniment tragic, credibilitatea externă a lui Alexandru Ioan Cuza se prăbuşise definitiv. Înlăturarea părea inevitabilă. După ce au reuşit să-l compromită pe domnitor, un singur lucru mai trebuia evitat cu orice preţ: uciderea acestuia în faptul detronării. Problema asasinării lui Cuza, precum şi cea a proiectului lui Liebrecht de a-i asasina pe Brătianu şi Rosetti, a circulat mult timp ca zvon, dar nu a primit încă o probă.

---

[342] Apostol Stan, *Ion C. Brătianu şi liberalismul român*, Editura Globus, Bucureşti, 1993, p. 160.

Prin tentativa de lovitură de stat din 3/15 august 1865, în istoria României intra pentru prima oară un act politic extrem de rar şi care sfidează definiţia oricărui dicţionar: o contra-revoluţie dată înaintea unei revoluţii!

*

Capitolul IV

O CĂDERE ÎNDELUNG AŞTEPTATĂ 11/23 februarie 1866

Moto:

În ochii lui n-am văzut nici un regret nici o lacrimă, nici chiar o simplă îndoială, ci o seninătate care m-a împietrit şi m-a silit să mă ruşinez de gestul ordonat.

COLONEL NICOLAE HARALAMBIE

„Spre sfîrşitul lunii iulie 1789, în diferite regiuni ale Franţei, de la Est la Vest, de la Nord la Sud, s-a dezlănţuit pe neaşteptate o teroare nechibzuită, o teroare nemaipomenită. Locuitorii de la ţară se refugiau în oraşe şi cei din oraşe alergau să se ascundă în păduri. Oamenii se adunau de pretutindeni, înarmaţi. Sosesc brigandii! se striga. Se apropiau, fuseseră văzuţi jefuind fermele, nimicind recoltele, batjocorind femeile; înfăşcau copiii de picior şi le zdrobeau capul, lovindu-i de ziduri. În unele localităţi se vedea apărînd un vestitor care venea nu se ştie de unde, cu privirea rătăcită, gîfîind, plin de praf, pe un cal alb de spumă. Briganzii erau acolo, pe colină, la pîndă. Sate întregi au fost părăsite. Au fost văzuţi oameni ascunzîndu-se în pădure, pe crengile cele mai înalte ale arborilor, iar alţii îngrămădindu-se în gropi mari pe care le acopereau cu verdeaţă. În unele provincii, oraşele au fost năpădite de un adevărat acces de nebunie. Locuitorii alergau încoace şi încolo în cea mai mare dezordine, stăpîniţi de o groază ciudată. Femeile fugeau prin porţile zidurilor de apărare, trăgîndu-şi copiii după ele şi ducînd în spinare pe cei care nu puteau încă să meargă; şi în timp ce orăşenii îşi părăseau

locuinţele, ţăranii se refugiau în oraşe. După luarea Bastiliei a domnit în Franţa întreagă ceea ce contemporanii au numit *Marea Teroare* [...] Urmaş al tatălui de familie, Regele rămăsese în gîndirea populară, în mod instinctiv şi fără ca ea însăşi să-şi dea seama, părintele pe lîngă care se caută sprijin şi adăpost. În caz de nevoie, spre el se îndreptaseră privirile tuturor în decursul secolelor. Şi iată că, pe neaşteptate, această autoritate patronală este răsturnată. Şi în rîndurile poporului francez se iveşte o nelinişte, o groază vagă, nechibzuită. Ah! Zvonuriie înspăimîntătoare: briganzii!... şi tatăl nu mai este! *Marea Teroare* este ultima pagină a istoriei regalităţii în Franţa".[343] Această imagine a *Marii Terori* declanşate de Revoluţia franceză a ilustrat mult timp condiţiile în care a fost atacat brutal unul din atributele regalităţii: inviolabilitatea suveranului. Regele, privit ca părinte al naţiunii, ca uns al Domnului şi împărţitor al dreptăţii era coborît de pe tron şi batjocorit. Din punct de vedere al eternităţii monarhiei, Revoluţia franceză a fost un accident plasat între recunoaşterea sacralităţii suveranului dinainte şi cea de după ea. Instituţia monarhică se bucura de protecţia divină, transpusă în mentalul colectiv şi în mecanismele administrative ale statului european prin drepturile care îi erau recunoscute de toate straturile sociale. Din punct de vedere social, dacă supravieţuieşte, monarhia pierde controlul statului: „După 1787, regatul Franţei este o societate fără stat. Ludovic al XVI-lea continuă să reunească în jurul persoanei sale consensul supuşilor, dar în spatele acestei faţade tradiţionale este o întreagă debandadă: autoritatea regală, respectată cu numele, nu mai include în legitimitatea sa pe acea a agenţilor săi. Regele are miniştri răi, consilieri perfizi, intendenţi nefaşti: încă se ignoră că acest vechi refren monarhic al vremurilor grele a încetat să exalte autoritatea recursului, pentru a propune controlul cetăţenilor. E un fel de a spune că societatea civilă, în care exemplul

---

343 Funk-Brentano, *Franţa de altădată*, Editura Contemporană. Bucureşti, 1944, p. 245.

circulă de sus în jos, se eliberează de puterile simbolice ale statului şi, în acelaşi timp, de regulile sale"[344].

În cazul domnitorului român Alexandru Ioan Cuza, prezenţa sa pe Tron nu era recunoscută de clasa politică drept o situaţie monarhică autentică. El era un împuternicit temporar cu scopul precis de a reprezenta oficial Unirea Principatelor şi de a exercita funcţia supremă în noul stat pînă la momentul stabilizării acestuia, adică pînă în punctul de unde Unirea părea ireversibilă: „Acţionînd într-o perioadă de transformări structurale, într-o epocă cînd se aşterneau bazele unei noi societăţi, Al. I. Cuza n-a putut fi un domnitor constituţional. Faptul este întrutotul explicabil, deoarece, în epoca respectivă, nici nu putea fi vorba, la noi, de aplicarea principiului potrivit căruia «regele domneşte, dar nu guvernează». Dimpotrivă; avînd în vedere evoluţia evenimentelor din întreaga perioadă cuprinsă între 1859 şi 1866, putem spune că Al. I. Cuza nu a domnit, ci a guvernat"[345]. Privită acum din punctul de vedere al lui Cuza, „monstruoasa coaliţie" reprezenta o asociere unitară, dar care se opunea statutului său de suveran din raţiuni total opuse: radicalii căutau republica, iar conservatorii căutau monarhia autentică. Neavînd recunoaşterea *de iure* şi *de facto* a suveranităţii sale, Cuza nu era inviolabil. Într-un moment extrem de greu pentru destinul său, Carol I îl va numi pe Cuza „prinţ parvenit"[346]. El nu a avut şansa unui alt militar, mareşalul Franţei, Jean Baptiste Bernadotte, care i-a succedat regelui Carol al XIII-lea în 1818 şi este fondatorul actualei dinastii a Suediei. Observaţia nu ar fi exactă dacă nu am adăuga faptul că, în mentalitatea colectivă a păturilor de jos, Alexandru Ioan Cuza avea

---

344 Francois Furet, *Reflecţii asupra Revoluţiei Franceze*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 43.

345 V. Russu, *„Monstruoasa coaliţie" şi detronarea lui Al. I. Cuza*, în *Cuza Vodă - in memoriam*, Editura Junimea, Iaşi, 1973, p. 508.

346 Mihail Polihroniade şi Alexandru Christian Tell, *Domnia lui Carol I (1866-1877)*, vol.1, Editura Vremea, 1937, p. 241.

însă toate atributele voievodului, inclusiv sacralitatea domniei unse de Dumnezeu, şi a rămas aşa în amintirea legendară care îl însoţeşte pînă astăzi. În anul 2000 s-a stabilit printr-un sondaj de opinie că personalitatea cea mai importantă a istoriei României este Alexandru Ioan Cuza.

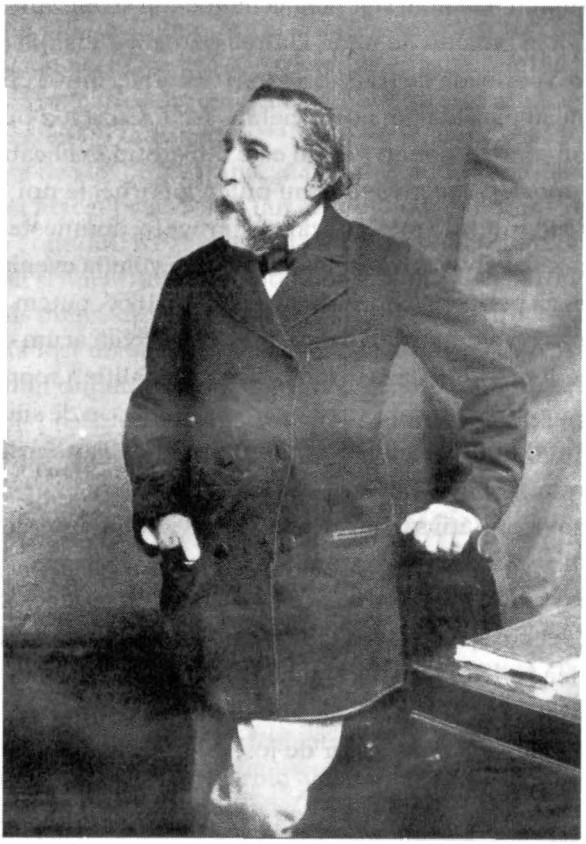

Ion Ghica (1817 - 1897)

Tentativa de lovitură de stat de la 3/15 august le dovedise conjuraţilor că domnitorul, prin camarila sa, n-ar accepta situaţia juridică şi politică în care se află şi se va opune unei îndepărtări amiabile. Zvonul insidios conform căruia Cuza încerca să impună o dinastie proprie a început să fie crezut şi de cei care îl stîrniseră. În realitate, starea sănătăţii domnitorului şi vîrsta fragedă a primului moştenitor dovedesc fără tăgadă că acuzele erau fanteziste. Mai mult, conjuraţii nu ştiau că în ziua de 29 octombrie 1865, Alexandru Ioan Cuza îi scrisese împăratului Napoleon al III-lea o scrisoare prin care îl anunţa de hotărîrea sa de a părăsi tronul. Ceea ce au ştiut însă foarte bine era solicitudinea domnitorului de a ceda tronul în interesul naţiunii, expusă cu ocazia deschiderii sesiunii Parlamentului, la 5/17 decembrie acelaşi an. La finalul discursului său, Cuza anunţa apăsat: „Eu voiesc să fie bine ştiut că niciodată persoana mea nu va fi nici o împiedicare la orice eveniment care ar permite de a consolida edificiul politic la a cărui aşezare am fost fericit să contribui"[347]. Astăzi suntem încredinţaţi că Alexandru Ioan Cuza s-a ţinut de cuvînt. Aici funcţionează acea parte a personalităţii complexe pe care am descris-o în capitolele precedente şi care dă particularitatea domnitorului Unirii: militarul care priveşte spre politic în termenii unei anumite detaşări, critic, dar concesiv, mişcat doar de misiune şi insensibil la erorile de parcurs. Prin formula aparte inclusă în acelaşi discurs: „În Alexandru Ioan I, Domn al României, românii vor găsi totdeauna pe colonelul Cuza", el dădea cea mai precisă definiţie a esenţei poziţiei sale: ca om, era un simplu ofiţer; urcat pe Tron, era domnitorul ţării. Practic, el reintra în formula jurămîntului depus la Iaşi în noaptea alegerii şi transmitea liderilor politici un semnal că reintra în calitatea de cetăţean, cerută în *Proclamaţia de la Islaz.*

---

[347] Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 351.

Contrapunctul evident al frazei sale îmbină cele două ipostaze ale personalităţii, unde, în partea pozitivă, nimeni, niciodată, nu va putea să-i conteste cinstea.

Acţiunea în Armată

Ni s-au păstrat amintirile unuia dintre conjuraţi, ofiţer de artilerie, care a participat atît la complot, cît şi la lovitura de stat. Alexandru Candiano-Popescu era căpitan în 1866, sub comanda colonelului Nicolae Haralambie, şi a făcut mai tîrziu o carieră publică furtunoasă, între calitatea de iniţiator al *Republicii de la Ploieşti* şi cea de aghiotant al regelui Carol I timp de 12 ani. Cu toate că cei doi ofiţeri făceau parte din aceeaşi unitate, un alt militar a fost personajul central al apropierii lor. Maiorul Dimitrie Lecca era unul dintre prietenii lui Cuza, încă de la Iaşi, unde participase la misiunile cele mai grele ordonate pentru asigurarea alegerilor şi numirea domnitorului.

În februarie 1866, maiorul Lecca se afla la comanda Batalionului de vînători instalat la Bucureşti, format din 8 companii, cu un efectiv de 32 de ofiţeri şi 854 de soldaţi. Printre misiunile sale era şi asigurarea serviciului de gardă al palatului domnitorului. Colonelul Nicolae Haralambie conducea singurul regiment de artilerie din oraş, compus din 3 divizioane, fiecare cu 2 baterii de tunuri, cu un efectiv de 49 de ofiţeri şi 1 188 de servanţi la 36 de piese de artilerie. Atragerea lui Haralambie în conspiraţie era necesară, deoarece evenimentele din august 1865 – în care se folosiseră tunurile pentru luarea cu asalt a unor clădiri – dovediseră că regimentul de artilerie putea juca un rol decisiv în orice revoltă. Lecca, în ciuda prieteniei care îl lega de domnitor, este iniţiatorul conspiraţiei în Armată şi nu putem găsi alte motive ale implicării sale decît apartenenţa la gruparea liberală şi teama că domnia lui Cuza se poate sfîrşi într-un dezastru pentru ţară. La aceste argumente se pot adăuga alte două: Lecca provenea dintr-o familie veche al cărui prim mare exponent fusese celebrul general al lui

Mihai Viteazul, familie de origine corsicană care producea ofiţeri implicaţi în istoria ţării de aproape trei secole. Ei formau o dinastie neîntreruptă de militari conduşi de sentimente patriotice, pentru care domnitorii erau doar în trecere pe Tronul Moldovei sau Ţării Româneşti. În al doilea rînd, Lecca era bogat, avea avere, nu trăia din solda de militar.

Primul ofiţer de artilerie racolat de Lecca a fost căpitanul Candiano-Popescu, a cărui motivaţie este expusă mai tîrziu în memoriile sale: „În exaltarea mea patriotică, vroiam să devin chiar bandit politic, numai să curăţ ţara de lepra corupţiei"[348]. Candiano-Popescu primeşte misiunea de a-l sonda pe superiorul său, dar prima întîlnire se termină brusc, într-un eşec periculos. Dezamăgit de starea proastă în care se găsea trupa în acea iarnă, colonelul Haralambie acceptă criticile ofiţerului său, dar reacţionează violent cînd acesta îi spune direct: „Să-l dăm jos!". Haralambie şi Candiano-Popescu se îndreptau într-o trăsură spre hotelul *Hugues* pentru a lua masa de prînz. La auzul acelor cuvinte, colonelul îl apostrofează pe căpitan: „Eşti nevrednic de a sta alături de mine. Eşti un mizerabil, un mare mizerabil!". Iată însă că numai după cîteva ore, Candiano-Popescu îl găseşte pe colonelul Haralambie la masa de la restaurantul hotelului, împreună cu maiorul Lecca. Starea colonelului se schimbase şi Candiano-Popescu primeşte scuze[349]. Haralambie nu va fi niciodată convins sută la sută de necesitatea detronării lui Cuza, dar va fi constrîns să accepte implicarea din cauza unei acumulări de argumente puternice:

1. Vedea *starea proastă a trupei sale* (lipsa de echipament, încălţăminte de iarnă, muniţie, tunuri de calibru mare şi cu bătaie mai lungă, hrana insuficientă şi igiena precară, atît a soldaţilor, cît şi a cailor de tracţiune) şi asocia această situaţie cu fenomenul de

---

[348] Gen. Candiano-Popescu, *Amintiri din viaţa-mi*, vol.1, Editura Universul, Bucureşti, 1944, p. 90.

[349] *Ibidem*, întreaga scenă la pp. 91-97.

corupţie; aceasta se concentra la nivelul camarilei domneşti şi atingea în mod direct furniturile Armatei.

2. I s-a promis *un loc în Locotenenţa domnească*, dovadă a calităţilor sale, dar şi a importanţei pe care o acordau conspiratorii regimentului de artilerie pe care îl comanda. Simţise că în subordinea sa sunt ofiţeri partizani ai detronării lui Cuza, că unii dintre ei sunt chiar implicaţi în conspiraţie şi, ca orice comandant responsabil, şi-a dat seama că trebuie să ia o decizie: îi distruge sau li se alătură, păstrîndu-şi calitatea de comandant şi de moderator al exceselor pe care aceştia le afişau.

3. Se confrunta cu o *situaţie familială* şi locativă destul de tensionată, datorită căsătoriei contractate de tatăl său cu fiica lui Gheorghe Magheru, mai tînără cu 30 de ani, şi care produsese efecte asupra moştenirii averii; din relatări contemporane, Dimitrie Haralambie şi tînăra sa soţie se aflau în litigiu pentru imobilul din Uliţa Herăstrăului nr. 40 cu fiii din prima căsătorie, între care şi colonelul Nicolae Haralambie.

4. În sfîrşit, de la Candiano-Popescu aflăm că Nicolae Haralambie avea „o absorbantă slăbiciune de *d-na Sultana Cr.* cu care trăia de ani îndelungaţi şi a cărei înrîurire îl stăpînea cu desăvîrşire. Iată Haralamb. Cîteva săptămîni înainte de 11 februarie, d-na Cr. fiind bolnavă de moarte de o cumplită răceală, această împrejurare n-a contribuit puţin ca Haralamb să fie atras în conspiraţie"[350]. După o altă sursă, subiectul acestei legături, d-na Cr., era parte a conspiraţiei: „Se mai afla în complot o altă femeie, o veche rivală, care se răzbuna acum pe domnitor, atrăgînd în graţiile ei pe unul din cei mai credincioşi slujitori ai lui Alexandru Cuza, colonelul Haralambie"[351].

Alt militar implicat în conjuraţie era colonelul Dimitrie Kretzulescu, şef al Diviziunii militare teritoriale de Muntenia, cu comandamentul la Bucureşti, şi care era fratele primului-ministru

350 *Ibidem*, p. 91.
351 Lucia Borş, *op. cit*,. p. 231.

în funcţie, Nicolae Kretzulescu. Echipa se completa cu ofiţeri tineri din artilerie, geniu şi vînători. Se pune întrebarea: ce anume îi făcea pe aceşti militari să se asocieze unei conspiraţii puse la cale de oameni politici care nu le inspirau nici o încredere, în condiţiile în care pe tron se afla unul de-al lor? Răspunsul s-ar putea găsi în situaţia precară a armatei de atunci, pe care ofiţerii o legau de pericolul destrămării statului, în conformitate cu înţelegerile internaţionale ce admiteau Unirea doar sub domnia lui Cuza. Să aruncăm o privire asupra stării Armatei României la 1866.

În ciuda imaginii curente, fixate în memoria populară de comportamentul eroic din timpul Războiului de Independenţă, *dorobanţii* au format totdeauna unităţi teritoriale, nepermanente, încadrate la acea dată în categoria Miliţiei, nu ale Armatei permanente. Misiunea dorobanţilor era tipică unei formaţiuni poliţieneşti şi se reducea la menţinerea ordinii în interiorul ţării, urmînd ca în caz de război să se alăture trupelor regulate: „Serviciul dorobanţilor era de 10 zile pe lună, restul de 20 zile rămîneau la vatră; pentru acest motiv li se spunea dorobanţi cu schimbul. Recrutarea se făcea prin tragere la sorţi; durata prea mare a serviciului militar, care-i rupea 6 ani de acasă, şi faptul că nu toţi locuitorii prestau serviciul militar făcea ca încorporarea să nu fie privită cu prea mult entuziasm, mai ales că oamenii, folosind moravurile timpului, găsiseră mijlocul de a ajuta sorţii în folosul unora sau altora"[352]. La efectivele de dorobanţi se adăugau şi 4 inspectorate de *grăniceri*, tot trupe teritoriale nepermanente. Armata permanentă avea în compunere 7 regimente de infanterie, 1 batalion de vînători, 2 regimente de cavalerie(lăncieri), 1 regiment de artilerie, 1 batalion de geniu, 1 divizion de jandarmi, un divizion şi un batalion de pompieri, 1 companie de administraţie, 1 vapor şi 3 şalupe ale Marinei. Această modestă configuraţie a armatei permanente era impusă de prevederile

---

[352] Mihai Polihroniade şi Alexandru-Christian Tell, *Domnia lui Carol I*, vol.1, (1866-1877), Editura Vremea, 1937, p. 105.

Convenţiei de la Paris, care limita capacitatea militară a României din motive lesne de înţeles.

Pentru a depăşi limitele Convenţiei, prin legea organizării puterii armate din 1864, Cuza întărise trupele teritoriale de dorobanţi şi grăniceri şi a extins pregătirea militară a populaţiei prin formarea *gloatelor* – altă formă tradiţională de organizare a luptei populare. Astfel, sistemul militar al României constituit pe baza principiului european al „naţiunii armate", cuprindea pe lîngă *armata permanentă* şi alte forme de pregătire de luptă – *miliţiile (dorobanţi şi grăniceri) şi gloantele*. O descriere a situaţiei din Armată a fost făcută pe baza datelor statistice cuprinse în „Almanahul Român" pe 1866 şi prin studiul rapoartelor Statului Major General: „Echipament scump şi greu de întreţinut, ceea ce făcea ca ţinuta trupei să aibe un aspect dezordonat. Disciplina nu era încă infiltrată în rigoarea ei absolută. Ofiţerii, sprijinindu-se fie pe situaţia lor materială sau socială, fie pe influenţa politică, erau greu de condus. Mulţi dintre ei, mulţumindu-se cu aspectele exterioare ale carierei, toată greutatea rămînea să fie dusă de puţini ofiţeri conştiincioşi, dar mai ales de trupă. Acestea, deşi prost ţinute, deşi neobişnuite cu exigenţele militare, dădeau însă dovadă, prin felul cum îşi îndeplineau serviciul, de calităţile militare ale poporului. Cel care ducea tot greul era soldatul care, cu toată uniforma ce o purta, rămînea tot ţăranul resemnat să suporte şi să facă totul. Din nefericire bătaia era dacă nu singurul, principalul metod de educaţie militară. Politica îşi întinsese zona ei de influenţă şi aici. Adeseori, numirile şi înaintările se făceau după calcule politice şi nu după considerente militare. Ofiţerilor li se rezervase dreptul de vot şi ei îl exercitau, intrînd astfel în pasiunea luptelor politice. Onestitatea, rară şi în alte domenii, se lăsa dorită şi aici. Reaua mînuire a banilor obligase conducerea să plătească direct soldaţilor hrana în bani, pentru a avea astfel siguranţa hrănirii trupelor, fiindcă sistemul preparării hranei la regimente avusese drept rezultat îmbogăţirea şefilor

şi slăbirea soldaţilor"[353]. Să nu uităm implicarea permanentă a Armatei în rezolvarea crizelor interne. Mai trebuie arătat că liderii conspiraţiei reuşiseră să atragă ofiţeri din aproape toate comandamentele din ţară, ceea ce arată că nu a fost vorba de o acţiune izolată în Bucureşti.

Iată, aşadar, o serie de date care pot duce la un răspuns vechea nedumerire asupra participării militarilor – unii prieteni, alţii rude cu demnitari ai guvernării Cuza – la complotul pus la cale de „monstruoasa coaliţie". Pericolul cel mai mare era însă acela al confruntării militare cu trupele Imperiului otoman sau cu o nouă invazie austriacă sau rusească. Am văzut slăbiciunile Armatei şi cunoaştem dorinţa Marilor Puteri de a desface Unirea, ca experiment nereuşit. La Iaşi, Rusia pregătea din nou o lovitură de stat şi Cuza era bănuit că a trecut la o politică filorusă. Rolul militant al francmasoneriei naţionale române: împiedicarea căderii sub ocupaţie rusă, s-a reactivat imediat. Numai din perspectiva acestui pericol multiplu putem înţelege asocierea oamenilor politici şi a militarilor la o conjuraţie menită să-l detroneze pe domnitorul Unirii.

În sfîrşit, un ultim argument, dar de factură subterană: Alexandru Ioan Cuza se afla în conflict cu francmasoneria română. Trebuie subliniat că nu există nici o probă sau mărturie despre participarea domnitorului la o lojă. *După toate probabilităţile, Cuza nu a fost francmason.* Cu toate că s-a lansat ipoteza unei prezenţe într-o lojă din Galaţi în anul 1859, existenţa acestei loji, în primul rînd nu poate fi dovedită. În schimb, numele său este legat de represaliile asupra lojii *Înţelepţii din Heliopolis*, al cărei templu aflat în strada Teatrului nr. 6 este incendiat în noaptea de 7 spre 8 octombrie 1864, după unele surse, de mîna Poliţiei şi din ordinul lui Cuza[354]. Informaţia pare destul de credibilă dacă o alăturăm celei care dă ca sigură închiderea *Marii Loje Steaua*

---

[353] *Ibidem*, p. 110.
[354] Horia Nestorescu-Bălceşti, *op. cit.*, p. 69.

Dunării printr-un ordin din decembrie 1860 al domnitorului. Venerabilul acestei loji era Marele Maestru Ion C. Brătianu[355]. Conform altor surse, Cuza şi-ar fi dorit să conducă francmasoneria naţională, fapt explicabil şi prin dorinţa certă de a conduce Partida Naţională în care, nu numai domnitorul, dar şi multe alte persoane publice vedeau o suprapunere de organizaţii. Date fiind puţinele informaţii pe care le avem despre viaţa internă a lojilor masonice din România, putem doar presupune existenţa unor motive întemeiate la decizia domnitorului. Cuza nu era un antimason, dar recunoştea importanţa organizaţiilor politice secrete în conducerea relaţiilor europene. În momentul în care a fost ales domn, el se găsea în faţa unui dublu pericol: persistenţa organizaţiilor secrete în stare să comploteze inclusiv împotriva lui şi realitatea că, în 1860, francmasoneria de pe teritoriul României era dominată de străini. La 28 decembrie/9 ianuarie 1860 s-a declanşat un conflict în interiorul lojii *Steaua Dunării*, din cauza liderilor francezi ai acesteia care pledau pentru limitarea accesului românilor în gradele superioare. Aici este nevoie încă o dată de înţelegerea fenomenului francmasonic în România: francmasoneria internaţională era folosită de liderii politici români pentru influenţa acesteia în marile capitale europene, dar în ţară ea se constituia din loji sau organizaţii politice/ literare patriotice, naţionale care se abăteau uneori fundamental de la principiile clasice ale francmasoneriei. Conflictul – asupra căruia voi reveni – s-a mutat, aşadar, între Alexandru Ioan Cuza şi francmasoneria română patriotică, în care domnitorul vedea un nucleu de rezistenţă politică. Nu trebuie ignorat nici faptul că toţi ofiţerii echipei care-l va aresta erau francmasoni. Deoarece imaginea publică a organizaţiei era extrem de confuză şi se compunea din informaţii vagi asupra forţei sale subversive şi a caracterului său alogen, bunul nume al ofiţerilor care au participat la detronarea lui Cuza a avut mult de suferit în deceniile următoare. Vom găsi în diferite

---

355 *Ibidem*, pp. 65-66.

opinii asupra momentului 1866 acelaşi concept simplificat pentru a fi înţeles mai uşor: folosirea principiilor francmasonice în acţiuni politice subterane a dus la împărţirea acestora în două nuclee de influenţă: strict naţionale şi străine – filoruse sau francofile –, funcţie de interesele care le animau.

Detronarea

Două evenimente au influenţat comportamentul naţiunii în noaptea de 11 februarie 1866. În Moldova recolta fusese compromisă încă din primăvară în urma unor inundaţii devastatoare şi venirea iernii produsese o lipsă acută de cereale. Afacerile cu grîne alterate luaseră amploare şi se înregistra deja începutul unei epidemii de scorbut. Consecinţele nefaste ale reformei agrare lăsaseră mare parte a populaţiei săteşti fără resurse. În al doilea rînd, primul-ministru Nicolae Kretzulescu anunţase imposibilitatea de plată pentru lefurile funcţionarilor publici, iar la 26 ianuarie îşi prezentase demisia. După 4 zile, Alexandru Ioan Cuza respinge demisia lui Kretzulescu şi face una din greşelile fatale pe care le produc de multe ori conducătorii politici în preajma unor lovituri de stat: îi destituie pe generalii Ioan Emanoil Florescu şi Savel Manu, singurii oameni *forte* din guvern. Ministerul de Interne este dat primului-ministru, iar Ministerul de Război colonelului Alexandru Solomon, rival al maiorului Lecca. La un moment dat, în ianuarie 1866, conjuraţia a asociat brusc o serie de nume – Maria Obrenovici, generalul Florescu, colonelul Solomon şi, în ultimul moment, boierul moldovean Constantin Moruzi – unei alte conspiraţii. Toţi erau rusofili. Apariţia lui Moruzi, supus rus, la Bucureşti şi uşurinţa cu care a primit două lungi audienţe la Cuza i-au alertat pe liderii coaliţiei[356]. Conform unei surse din rîndurile serviciului de informaţii al partidei liberale, Cuza intenţiona să-l numească pe Moruzi prim-ministru. Între

[356] Emanoil Hagi-Moscu, *op. cit.*, p. 241.

conspiratori, unul, Ion Ghica, a făcut greşeala să semneze cu Moruzi un acord privind dezmembrarea României şi alegerea lui Nicolae Rosetti-Rosnovanu ca domn al Moldovei sub control ţarist. Mesajul unei înclinaţii filoruse din partea lui Cuza a fost transmis rapid în Franţa, unde Ion C. Brătianu şi Eugeniu Carada l-au folosit pentru a întări demersul lor. Pericolul unei intervenţii ruse, precum şi eşuarea negocierilor pentru schimbul între Veneţia şi Principate, l-au readus pe Napoleon al III-lea la sentimente mai bune faţă de români.

În timp ce la Bucureşti liderii coaliţiei hotărîseră noaptea loviturii între 8 şi 9 februarie, în Franţa se desfăşura un întreg arsenal de negocieri de salon pentru acceptarea contelui de Flandra pe tronul României. Dar, ca şi în cazul alegerilor din 1859, planurile politicienilor români, care lansau cu încredere nume de prinţi şi pretendenţi, nu aveau la bază un accept confirmat al acestora. Contele de Flandra nu avea nici o intenţie să ocupe tronul României, deşi provenea dintr-o familie cu veche tradiţie masonică, iar *Alianţa Israelită Universală* sprijinea această alegere. Ruda sa, prinţul Ernest al II-lea de Saxa-Coburg-Gotha declarase în 1857: „Datoriile unui suveran sunt acelea ale unui mason. Lojele sunt deasupra statului, deasupra bisericii. Suveranii sunt francmasoni prin naştere"[357]. Poate din acest motiv, Filip nu era agreat de nici o cancelarie europeană. Culmea ridicolului – în insistenţa cu care mizau liderii români pe el de şapte-opt ani – este că acest prinţ de sînge era nepot al regelui Ludovic Filip din Casa de Orleans, rivală a lui Napoleon al III-lea la tronul Franţei! Disperat, Brătianu s-a deplasat la Nisa pentru a negocia cu fostul domn Barbu Ştirbey. Curtea era acum influenţată de mareşalul Randon şi de prinţul Ney care pledau pentru un domn pământean din familia Bibeştilor. Asta însemna, din nou, ruperea Unirii.

Lovitura de stat nu a putut fi dată în noaptea de 8 spre 9 februarie deoarece Nicolae T. Orăşanu, jurnalist şi poet satiric,

---

357 Mihai Dim. Sturdza, *Junimea, societate secretă*, în „Ethos" nr. I, Paris, 1973, p. 107.

reuşise să afle unele amănunte şi îl înştiinţase pe domnitor. Cuza nu a reacţionat, fiind convins că, după anunţul făcut prin Mesajul Tronului din noiembrie 1865, va putea abdica în luna mai 1866. La 24 ianuarie 1866, cînd se împlineau şapte ani de la alegerea sa în Ţara Românească, balul nu a mai fost organizat la palat, din cauza refuzului protipendadei de a participa şi s-a dat la reşedinţa familiei Suţu. Cu această ocazie, Cuza s-a întîlnit din nou cu Constantin Moruzi şi a asistat la performanţele lirice ale amantei sale în *La Favorite, scene d'opera chantée par Mme Marie Obrenovici.* După toate probabilităţile, la acea dată Maria Obrenovici fusese deja atrasă în conspiraţia împotriva lui Cuza. Este, la prima vedere şi din punct de vedere personal, cea mai mare trădare. Ulterior s-au căutat explicaţii asupra acestei incredibile atitudini şi s-au găsit surse în cumpărarea cu bani (Carada), în răzbunare (varianta Elena Doamna), în presiuni din partea familiei sale (Catargiu). Ţinînd cont de natura legăturii sentimentale dintre Alexandru Cuza şi Maria Obrenovici, precum şi de faptul că după detronare l-a însoţit pe fostul domnitor în exil, îndrăznesc să enunţ o altă ipoteză, care mi se pare plauzibilă în contextul începutului de an 1866. Din biografia lui Eugeniu Carada şi din cea a Elenei Cuza se desprinde la un moment dat ideea subtilă a asasinatului. „Împotriva acestor planuri de ucidere erau însă soldaţii şi ofiţerii care intrase(ră) în complot."[358] Nu avem date asupra acestei soluţii extreme, dar ştim că domnitorul era păzit de agenţi ai Poliţiei în timpul escapadelor sale nocturne de teama unui atentat. Nu este exclus ca motivul cel mai solid care o putea face pe Maria Obrenovici să-şi „trădeze" iubitul să fi fost teama de o îndepărtare a lui Cuza prin asasinat. Oferindu-i-se soluţia emigrării împreună cu bărbatul iubit, ea a acceptat să-i salveze viaţa printr-un gest colaboraţionist.

Totuşi, liberalii radicali nu au renunţat şi au reluat cu şi mai multă hotărîre pregătirile pentru lovitură. Conducătorul acţiunii

---

[358] Lucia Borş, *op. cit.*, p. 222.

a fost C. A. Rosetti. El convoacă liderii coaliţiei şi stabileşte împreună cu aceştia componenţa Locotenenţei domneşti care urma să preia conducerea statului după detronarea lui Cuza: generalul Nicolae Golescu (liberal radical), Lascăr Catargiu (conservator) şi colonelul Nicolae Haralambie. Sunt aleşi ofiţerii care trebuiau să-l aresteze pe domnitor: căpitanul Anton Costiescu, căpitanul Alexandru Lipoianu, căpitanul Constantin Pillat, locotenentul Anton Berindei, locotenentul Manolescu. Ei erau sprijiniţi în interiorul Palatului de comandantul gărzii din acea seară, locotenentul Mălinescu. Aşa cum am arătat, toţi erau francmasoni. Maria Obrenovici primeşte misiunea să-l ţină pe domnitor la jocul de cărţi pînă noaptea tîrziu, pentru a fi asigurată prezenţa certă a acestuia în Palat, ştiut fiind că acesta obişnuia să iasă deghizat în oraş. Spre înşelarea vigilenţei Poliţiei conduse de Alexandru Beldiman, Maria Rosetti organizează o recepţie în noaptea de 10 spre 11 februarie la care alţi membri ai conjuraţiei aveau şi ei misiunea „a ţine la joc de cărţi pînă tîrziu pe funcţionarii şi ofiţerii superiori din cauza cărora lovitura ar fi fost periclitată"[359]. Ion Ghica pune la dispoziţie trăsura sa pentru transportarea lui Cuza şi, împreună cu soţia, invită conspiratori şi fideli ai domnitorului la un concert al violonistului rus Wieniawski. Costache Ciocîrlan, un om de acţiune, avea misiunea să adune aproximativ 4 000 de cetăţeni care să producă în piaţa Palatului o manifestaţie menită să simbolizeze voinţa poporului de a-l detrona pe Alexandru Ioan Cuza. La ora 16.00 a zilei de 10 februarie, militarii – Haralambie, Kretzulescu şi Lecca – s-au întîlnit în secret acasă la Candiano-Popescu: „Aici s-au hotărît cele din urmă dispoziţii în privinţa mişcării, fixîndu-se ceasul eşirii trupelor din cazarmă la orele 2 noaptea, sub pretext că se va face un marş militar"[360].

---

[359] Constant Răutu, *op. cit.*, p. 76.

[360] Al. Candiano-Popescu, *Amintiri din viaţa-mi...*, p. 100.

În seara respectivă domnitorul a cinat singur cu Doamna Elena. În jurul orei 19.00, în Palat reuşeşte să pătrundă Gheorghe I. Dogărescu, tînăr angajat în redacţia gazetei „Trompeta Carpaţilor", care îi înmînează domnitorului un mesaj din partea directorului Cezar Bolliac. Acesta îl înştiinţa că „patru mii de oameni înarmaţi de la cazarma *Malmaison* vor năvăli în palat pentru a-l sili să abdice de pe tron, cînd la o anumită oră din noapte se vor trage clopotele de la toate bisericile din oraş". Bolliac avea informaţia de la locotenentul August Gorjan din Batalionul de vînători, care asigura paza Palatului. Uşor alarmat, Cuza îl cheamă pe colonelul Haralambie, dar acesta îi dă asigurări că oraşul este liniştit. Totuşi domnitorul îi cere lui Lecca să dubleze garda Palatului şi îl convoacă pe prefectul Poliţiei, Alexandru Beldiman. În raportul pe care îl dă Beldiman domnitorului intră toate informaţiile produse de conspiratori pentru a le înşela vigilenţa: bal la liberali, concert la conservatori, linişte în mahalale, program de somn în garnizoană. Totuşi, pentru orice eventualitate, dar perfect încadrat în mentalităţile balcanice, Beldiman dă ordin să fie tăiate frînghiile de la clopotele bisericilor din oraş. Ocoleşte Biserica Creţulescu, aflată în vecinătatea Palatului, crezînd că aşa de aproape nu vor avea curajul conspiratorii să acţioneze. Chiar în clopotniţa Bisericii Creţulescu se afla un punct de observaţie al oamenilor colonelului Dimitrie Kretzulescu. La plecare, Beldiman este condus afară din Palat de căpitanul Mălinescu pentru ca acesta să se asigure că Alexandru Cuza nu iese îmbrăcat cu hainele acestuia. Sub acoperirea ordinului dat de Cuza, maiorul Lecca aduce Batalionul de vînători în spatele palatului, în timp ce Costache Ciocîrlan şi cîţiva oameni ai săi de acţiune se ascund şi aşteaptă în clădirile dinspre grădina Cişmigiu. Este adusă în grabă Maria Obrenovici care, împreună cu grecul Sachelaridis, cartofor înrăit, îl ţin pe Cuza la jocul de wist pînă tîrziu în noapte.

În sfîrşit, înainte de ora 2.00, trupele militare se pun în mişcare, deşi colonelul Haralambie începuse să oscileze în urma

întrevederii cu Alexandru Cuza. Candiano-Popescu îl convinge încă o dată să scoată bateriile de tunuri, operaţie care s-a făcut, după o anecdotă care a circulat mai tîrziu, cu roţile afetului îmbrăcate în paie, pentru a nu produce zgomot. Candiano-Popescu, participant direct, neagă existenţa acestui episod: „Este o legendă a imaginaţiei poporului că roatele tunurilor au fost înfăşurate în paie, ca să nu producă zgomot"[361]. Afirmaţia lui Candiano-Popescu pare mult mai credibilă, deoarece mişcarea trupelor prin oraş s-a făcut sub acoperirea ordinului dat de Cuza colonelului Haralambie pentru asigurarea protecţiei palatului. Trupele colonelului Dimitrie (Mitică) Kretzulescu ocupă poziţii în piaţa Palatului. Echipa de ofiţeri pătrunde în Palat şi trece la arestarea unor membri ai camarilei care locuiau în incintă: Nicolae Pisoschi, Iordache Lambrino şi Baligot de Beyne. Echipa urcă apoi la apartamentul domnitorului. Se cunoaşte acum că, după ce s-au retras de la jocul de cărţi, Cuza şi Maria Obrenovici au împărţit aceeaşi cameră. În apartamentul alăturat se afla Doamna Elena împreună cu copiii soţului ei şi ai amantei, asistaţi de camerista franceză Florentine. Acest triunghi conjugal la nivelul Tronului şi sub acelaşi acoperiş al Palatului domnesc este probabil partea cea mai urîtă a nopţii de 11 februarie. Avem toate motivele să credem că Maria Obrenovici a aşteptat ca domnitorul să adoarmă pentru a descuia uşa apartamentului, astfel încît ofiţerii să poată pătrunde nestingheriţi. Bănuielile asupra valetului Ştefan din serviciul lui Cuza s-au dovedit ulterior neîntemeiate. După o altă variantă, ofiţerii ar fi ridicat uşa din ţîţîni băgînd săbiile pe dedesubt şi săltînd-o. Operaţia pare şi anevoioasă şi zgomotoasă. În dormitorul princiar au pătruns înarmaţi căpitanii Costiescu, Lipoianu şi Pillat. Unul dintre ei i-a pus revolverul la tîmplă şi l-a trezit din somn. Cuza avea pistoalele sale pe noptieră, dar nu a apucat să le folosească. Dialogul s-a purtat între căpitanii Costiescu şi Pillat şi Alexandru Ioan Cuza. Lipoianu şi-a scos

361 Al. Candiano-Popescu, *op. cit.*, p. 104.

mantaua şi a acoperit-o pe Maria Obrenovici, pentru a se putea îmbrăca. Ea a fost condusă de acelaşi ofiţer pe jos pînă acasă. Reconstituirea discuţiei între ofiţeri şi domnitor este reprodusă de regulă în aceiaşi termeni în mai toate evocările:

„– Ce doriţi? – întreabă Alexandru Cuza, deşteptat brusc din somn de cei trei ofiţeri, ce stăteau cu revolverele întinse asupra lui.

– Am adus abdicarea Măriei Voastre – răspunse îndrăzneţ căpitanul Costiescu – şi vă rog s-o iscăliţi.

– Nu am condei şi cerneală la îndemînă – răspunse Alexandru Cuza, ţinut departe de masa unde-şi avea revolverele sale.

– Am adus noi tot ce trebuia – răspunse unul dintre cei trei conspiratori.

Stăpînindu-se după întîia clipă de uimire şi încredinţat că Maria Obrenovici se putea îmbrăca în linişte la spatele unei pelerine de ofiţer, începu a cerceta atent pe ofiţerii nerăbdători, cărora nu le plăcea o prea mare întîrziere.

– Nu am masă – spuse în cele din urmă Cuza liniştit şi fără a se grăbi.

– Mă voi face eu aceasta – răspunse repede căpitanul Pillat, aplecîndu-şi umerii pentru ca spatele său să fie la îndemîna domnitorului“[362].

În jurul orei 4.00, evenimentul era consumat. Documentul abdicării fusese conceput de Ion Ghica şi C. A. Rosetti şi avea următorul conţinut:

„Noi, Alexandru Ioan I, conform dorinţei naţiunii întregi şi angajamentului ce am luat la suirea mea pe Tron, depun astăzi 11(23) Fevruarie 1866, cîrma guvernului în mîna unei Locotenenţe Domneşti şi a Ministerului ales de popor.

Alexandru Ioan“

---

[362] Lucia Borş, *op. cit.*, p. 233.

O analiză simplă arată că invocarea poporului şi a dorinţei naţiunii era şi neacoperită de realitate şi demagogică. Oricum, noul guvern (minister, cum se numea atunci) nu era ales de popor, ci numit de domnitor. Tot ceea ce rămîne în picioare din acest text scurt este angajamentul pe care l-a luat Cuza în momentul alegerii sale în Moldova în noaptea de 3 spre 4 ianuarie 1859. Existenţa acestui angajament, care atestă starea de improvizaţie în care se făcuse alegerea şi provizoratul sub care a domnit Alexandru Ioan Cuza, este astfel confirmată. Xenopol, în opera sa *Istoria Românilor*, nu uită să amintească scena candidaturii din 3 ianuarie 1859: „După ce se discută timp de 11 ore, Mihail Kogălniceanu, văzînd că nu era cu putinţă a se obţine conglăsuirea tuturor asupra unei persoane, ieşi furios din adunare. După el erau să iese mai mulţi, cînd Pisoski se aruncă la uşe, scoase un pistol şi ameninţă să se sinucidă în cazul cînd toţi ar urma, înainte a părăsi consfătuirea. Reluîndu-se în dezbatere pe cine să aleagă, Pisoski, care şedea la gura sobei, rosti numele lui Alexandru Cuza". Afară, să nu uităm, aşteptau partizanii familiei Sturdzeştilor! Aşadar, ceea ce au invocat membrii conspiraţiei era înţelegerea semnată de Cuza cu liderii politici după nominalizarea sa în Moldova. Cuza încălcase jurămîntul, dînd o lovitură de stat în 1864 şi asumîndu-şi puteri autoritare. Practic, din 1864, moment în care *se împlineau cei 5 ani de domnie* prevăzuţi de *Constituţiunea Proclamaţiei de la Islaz* pentru domnitorul-cetăţean, Cuza se legitima cu prevederile articolului 10 din Convenţia de la Paris din 19 august 1858 care, spre disperarea partidelor, enunţau că „Domnitorul va fi ales de către Adunare *pe viaţă*". De aici, nevoia de îndepărtare prin lovitură de stat sau prin asasinat.

La ieşirea din Palat, garda este obligată să facă stînga-mprejur pentru a nu-l recunoaşte pe domnitor şi pentru ca acesta să nu poată face apel la vreunul dintre militarii cunoscuţi. Este urcat în trăsura lui Ion Ghica şi dus de Costache Ciocîrlan la reşedinţa sa conspirativă. În momentul punerii în mişcare a echipajului, Lecca

trage un foc în aer destinat să-i anunţe pe politicienii aflaţi la hotelul *Hugues* şi care urmau să formeze guvernul. Cu acest foc de revolver se declanşează şi circul, de-acum obişnuit, al obiceiurilor dîmboviţene: „În piaţa Teatrului Naţional fusese adus Regimentul 1 de infanterie «comandat de Saegiu» care, neştiind pentru ce era adus şi ce trebuia să facă, întreabă pe colonelul Anastasie Călinescu, ce trecea întîmplător pe acolo în fuga calului: «Ce, nu ştii? L-au făcut pe Cuza împărat» – răspunse colonelul. Saegiu cînd aude trage sabia şi strigă: «Trăiască împăratul!». Soldaţii îi răspund cu urale"[363]. Comicul acestei situaţii nu se termină aici, deoarece strigătele militarilor, aclamînd alegerea lui Cuza ca împărat, sunt interpretate de unii istorici drept ovaţii ale mulţimii, „voinţa naţiunii", manifestaţie de entuziasm la adresa Locotenenţei domneşti. Este consemnată şi reacţia colonelului Haralambie care fusese încredinţat că populaţia susţine acţiunea, dar nici unul din cei patru sau cinci mii de manifestanţi nu apăruse în piaţă. Alexandru Beldiman a aflat că în piaţă, o dată cu apariţia membrilor noului guvern, colonelul Haralambie s-a răstit la C. A. Rosetti: „Unde e poporul care promiseseşi că va veni să ia parte la răsturnarea lui Cuza-Vodă?!" Bineînţeles, Beldiman a primit informaţia mai tîrziu, deoarece în aceeaşi noapte a fost arestat de căpitanul Ipătescu din Regimentul 7 infanterie (sub comanda colonelului D. Kretzulescu). Candiano-Popescu l-a arestat pe C. Liebrecht, apoi i-a reţinut pe generalii I. E. Florescu şi Savel Manu. Constituirea noului guvern nu este lipsită de neprevăzut: C. A. Rosetti, desemnat ministru al cultelor, nu mai apare pe listă, iar în locul lui este pus Iancu Bălăceanu. Haralambie îl şterge de pe listă pe Iancu Bălăceanu şi îl repune pe C. A. Rosetti. Apare însă colonelul Dimitrie Kretzulescu, „beat şi cu sabia scoasă", care cere imperios repunerea lui Bălăceanu pe lista ministerială. Haralambie îl admonestează dur, ameninţînd că-l dă pe mîna militarilor săi, iar „Mitică Kretzulescu se dezbătă şi

---

[363] Constant Răutu, *op. cit.*, p. 77.

ruşinat băgă sabia în teacă şi plecă"[364]. Acest incident ar putea rămîne doar în zona anecdoticului, dacă nu ar avea un substrat destul de important: Ion (Iancu) Bălăceanu era, la acea dată, superiorul lui C. A. Rosetti în francmasonerie. Cedarea locului în favoarea lui Ion Bălăceanu care, de altfel, va reprezenta în scurt timp francmasoneria română în faţa Adunării Legislative a lojilor din obedienţa *Marelui Orient al Franţei*, la Paris, devine firească. Intervenţia unui militar nefamiliarizat cu astfel de subtilităţi va da totul peste cap. Insistenţa pe acest exemplu nu este întîmplătoare. El ilustrează un anume fenomen, pe care îl voi analiza mai tîrziu: imaginea despre atotputernicia francmasoneriei este şi astăzi mult exagerată, ea fiind – cel puţin în România – fragmentată după anumite interese politice.

Guvernul format avea următoarea configuraţie:

Ion Ghica, preşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru de externe

Dimitrie Ghica, ministru de interne.

Ion C. Cantacuzino, ministru de justiţie.

Petre Mavrogheni, ministru de finanţe (din 16 februarie).

C. A. Rosetti, ministru al cultelor şi instrucţiunii publice.

Maior D. Lecca, ministru de război.

Dimitrie A. Sturdza, ministru al lucrărilor publice (interimar în Locotenenţa domnească pe locul lui Lascăr Catargiu).

În ziua de 11 februarie, la ora 13.00, au fost convocate ambele Camere ale Parlamentului sub preşedinţia mitropolitului primat şi, la propunerea primului-ministru, este proclamat Alteţa Sa Regală Filip Eugeniu Ferdinand Maria Clement Balduin Leopold George, comite de Flandra şi duce de Saxonia, sub numele de Filip I drept Domn stăpînitor al Principatelor Unite Române[365]. Tot în ziua de 11 februarie consulul François Tillos, reprezentînd

---

364 Al. Candiano-Popescu, *op. cit.*, p. 130.

365 Dimitrie A. Sturdza, *Domnia regelui Carol I, fapte – cuvîntări – documente*, vol. 1, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1906, p. 1.

Franţa la Bucureşti, cere primului ministru garanţii că Alexandru Cuza se află în viaţă şi permisiunea de a-l vedea. A primit asigurări că fostul domnitor este în viaţă, dar că nu-l poate vedea. Totuşi, Tillos a găsit repede oameni în Bucureşti care să-i furnizeze informaţii asupra locului „secret" în care se afla Cuza şi să-l conducă acolo. În urma discuţiei cu căpitanul Costiescu, gardianul domnitorului detronat, consulul francez reuşeşte să-l convingă să accepte întrevederea sa cu arestatul. Cuza îl încredinţează pe Tillos că a semnat actul de abdicare cu bună voinţă. De altfel, fostul domnitor a trimis generalului Nicolae Golescu un mesaj scris în care îşi preciza poziţia:

„Domnule General,

Astăzi fiind ocîrmuirea constituită, socot că nu mai urmează nevoie de a se prelungi (p)oprirea mea. D-ta ştii că principiul proclamat de Corpurile Statului a fost şi este ţelul meu; căci numai un Principe străin, după a mea părere, poate închezăşui viitorul României.

Socot de prisos a mai adăogi că, precum ca prinţ Domnitor al României, am lucrat pururea pentru de a realiza această dorinţă, asemenea şi ca Prinţ român nu voiu conteni un minut de a face tot ce va atîrna dela mine pentru aceasta.

Doresc, domnule general, după împrejurările urmate, a mă porni din ţară cît mai în grabă.

Să trăiască România!

A. I. Cuza
12/24 Februarie 1866, Bucureşti" [366]

În ziua de 12 februarie, guvernul hotărăşte mutarea lui Cuza de la casele lui Costache Ciocîrlan la Cotroceni, deoarece foştii miniştri de război, generalul I. E. Florescu şi colonelul A. Solomon intenţionau să ia cu asalt locul de detenţie şi să-l

366 *Ibidem.*

elibereze cu ajutorul corpului ofiţeresc din garnizoana Bucureşti, neimplicat în conspiraţie. Doamna Elena primeşte dreptul de a-l vedea la Cotroceni şi pe drum este oprită de colonelul Solomon: „Înştiinţaţi pe Măria Sa că armata nu se solidarizează întreagă cu conjuraţii şi că un singur cuvînt aşteaptă de la domnitorul lor, spre a-l reîntrona"[367]. După cum am văzut, Cuza a refuzat.

În ziua de 13 februarie, Alexandru Ioan Cuza a părăsit Bucureştii, abandonîndu-şi soţia şi copiii. Maria Obrenovici l-a urmat pe un traseu separat. La Braşov, cei doi amanţi se declară la hotel soţ şi soţie. A fost, fără îndoială, o mare pasiune a acestui bărbat de stat pentru o femeie de lume, dar care lasă o pată ruşinoasă pe chipul domnitorului Unirii. Plecată pe urma lor împreună cu copiii, Elena Cuza îi caută disperată pe traseul Braşov-Viena, găsindu-i pînă la urmă în capitala Austriei. Triunghiul conjugal se reface acolo, Maria Obrenovici – una din acele femei fatale din istoria României – grăbindu-se în scurt timp să-l înşele pe Cuza cu unul dintre favoriţii lui, un anume Constantinovici, căruia îi naşte şi un fiu. Oricît ar părea de epice insistenţele pe relaţia sentimentală între Alexandru Ioan Cuza şi Maria Obrenovici, trebuie să constatăm că ea a influenţat comportamentul politic al domnitorului şi a contribuit substanţial la căderea lui. Dacă vom reuşi vreodată să avem acces la arhivele istorice ale Rusiei şi vom avea confirmarea numeroaselor zvonuri care o plasau pe Maria Obrenovici în agentura ţaristă, atunci înseamnă că se înregistrează primul caz de infiltrare a spionajului rusesc la nivelul de conducere al ţării. În secolul următor, acest fenomen va influenţa decisiv soarta României.

Număr de cod 82.136

Vestea detronării lui Cuza i-a găsit pe cei doi emisari ai României – Ion C. Brătianu şi Eugeniu Carada – în Franţa, implicaţi în diligenţele pentru aducerea prinţului străin. Între

---

[367] Lucia Borş, *op. cit.*, p. 241.

timp, poziţia împăratului Napoleon al III-lea se schimbase şi pe lista candidaţilor apăruse Carol de Hohenzollern-Sigmaringen. Felul cum s-a ajuns la el rămîne încă neclar, din cauza politizării alegerii sale: pe de o parte, liberalii şi-au revendicat în totalitate aducerea lui Carol în România; pe de altă parte, conservatorii îşi asumau responsabilitatea alegerii prin instituţiile din ţară. Criza opţiunii se declanşase în momentul cînd s-a constatat opoziţia lui Napoleon al III-lea la alegerea lui Filip de Flandra. La 12/24 martie, primul-ministru Ion Ghica trimitea la Paris o telegramă cifrată în care căuta să repare gafa:

„Declaraţi că noi nu am ales pe Comitele de Flandra candidat în contra Franţei; că suntem decişi şi doritori a susţinea pe ori ce candidat se va propune de Franţa şi că garantăm succesul" [368].

A doua zi, Iancu Bălăceanu, agentul diplomatic român la Paris, transmitea o telegramă cu următorul conţinut:

„Ministrul afacerilor externe doreşte să cunoască care va fi candidatul agreat de România; am fost informat indirect, dar pozitiv, că este dorit 82.136. Mă autorizaţi să nominalizez aici acest candidat agreat de Împărat şi care ne asigură concursul Franţei?" [369]

Derutat, Ion Ghica răspunde cu o nouă telegramă cifrată:

„Cifra 82.136 a numelui ce indicaţi nu există în dicţionar [cartea codurilor secrete – n.a.] *Cu toate acestea, dacă Comitele de Flandra refuză, activaţi refuzul său oficial, pentru ca să putem primi pe noul candidat. Negociaţi în secret cu dînsul. Asiguraţi-vă în secret, dacă el vrea să vie să accepte coroana.*

---

[368] Dimitrie A. Sturdza, *Domnia regelui Carol I...*, p. XXIV.
[369] M. Polihroniade şi A. Christian-Tell, *op. cit.*, 11 (originalul în franceză).

Noi suntem gata să facem un fapt împlinit. Dă-ne rezultatul şi numele candidatului"[370].

În sfîrşit, numele candidatului este transmis în clar: *Carol de Hohenzollern*. Soluţia venise pe un traseu care a implicat, din nou, cîteva femei importante. În Franţa trăia doamna Hortense

Carol I în uniforma de ofiţer român

[370] Dimitrie A. Sturdza, *op. cit.*, p. XXIV.

Cornu, cunoscută în legendele istoriografice drept soră de lapte a împăratului Napoleon al III-lea şi prietenă, încă din copilărie, cu acesta. Nu era românca, dar se căsătorise cu pictorul Cornu. Ea colabora mai de mult cu liderul liberal şi intervenea de fiecare dată cînd ţara era în pericol. În februarie-martie 1866 era bună prietenă cu baroneasa de Franque, femeie influentă la Curţile germane şi franceze. Aceasta era prietenă din copilărie cu doamna Mathilda Drouyn de Lhuys care nu era alta decît soţia ministrului de externe al Franţei. *Lanţul slăbiciunilor* descris atît de savuros de Caragiale avea un precedent real în politică şi într-un moment foarte grav. Asocierea cu celebra schiţă a lui Caragiale nu este chiar forţată, deoarece numele lui Carol a circulat pe traseul iniţiat de aceste femei, Casa de Hohenzollern şi împăratul Napoleon al III-lea înainte ca Brătianu să fie sigur de el. În sfîrşit, în Vinerea Patimilor din 18/30 martie 1866 Ion C. Brătianu ajungea la Dusseldorf, reşedinţa familiei Hohenzollern, iar contele de Flandra transmitea notificarea oficială a refuzului său. Calea spre instalarea domnului străin era deschisă.

Pe durata acestor negocieri externe, la care a fost implicat şi Anastase Panu, reintră în scenă un personaj misterios, dar influent. Ziaristul Armand Lévy, „eminenţă cenuşie a francmasoneriei europene, partizan pasionat al celor mai intransigente şi utopice teze sioniste şi participant al multora dintre comploturile politice ale veacului trecut"[371], fusese angajat direct în campania politică şi publicistică europeană în favoarea emancipării românilor prin revoluţie şi a Unirii. În persoana lui se pot găsi explicaţii pentru trezirea spontană a interesului european în favoarea românilor şi pentru efortul financiar destinat succesului revoluţionarilor români din exil. La el apelează Anastase Panu pentru găsirea unui domnitor străin latin şi tot Lévy este cel care îl susţine pe contele de Flandra. Este acum destul de rezonabil să

---

[371] Mihai Dim. Sturdza, *Junimea-societate secretă*, în „Ethos", nr. I, Paris, 1973, p. 91.

credem că în negocierile duse la Paris cu Armand Levy şi Adolphe Crémieux s-au stabilit bazele emancipării evreilor din România, ca răspuns al sprijinului oferit. Tot de aici se poate trage concluzia că nerespectarea angajamentelor luate de negociatorii români se află la originea campaniei furibunde declanşate împotriva liderilor şi a României după 1866.

Mişcarea separatistă de la Iaşi – 3 aprilie 1866

La 30 martie, Locotenenţa domnească emite o proclamaţie prin care anunţă că noul candidat la Tronul României este Carol de Hohenzollern şi recomandă populaţiei să îl aleagă printr-un plebiscit. Acesta se organizează în perioada 2-8 aprilie, prin deschiderea unor liste de semnături în localul prefecturilor sau primăriilor. Deciziile reprezentau o reacţie la hotărîrea reprezentanţilor Marilor Puteri, care, după a cincea şedinţă, a transmis la Bucureşti în ziua de 23 martie următorul comunicat:

„Adunarea, care are să se întrunească la Bucureşti, este chemată a proceda la alegerea gospodarului. Alegerea nu va putea cădea decît pe un pămîntean, în termenii articolului 3 al Convenţiunei din 19 august 1858. Dacă majoritatea deputaţilor moldoveni din Adunare ar cere, ei vor avea facultatea să voteze separat de munteni. În cazul cînd majoritatea moldovenească se va pronunţa în contra Unirii, acest vot ar avea de consecinţă separaţiunea ambelor Principate“ [372].

Hotărîrea Marilor Puteri de a desface Unirea a căzut ca un trăsnet la Bucureşti. Între membrii coaliţiei, deveniţi din nou liberali şi conservatori, s-a declanşat o ceartă zgomotoasă, care transfera populaţiei destulă nesiguranţă. Se adăuga situaţia neaşteptată pentru cetăţenii de rînd că preşedintele Conferinţei

372 Mihai Polihroniade şi Alexandru-Christian Tell, *op. cit.*, p. 10.

Marilor Puteri, care hotăra astfel ruperea Unirii, era chiar ministrul de externe al Franţei. Ieşeau la iveală adevăratele interese strategice europene ale împăratului Napoleon al III-lea, care încercase să creeze un stat tampon între Rusia şi Turcia, în beneficiul acesteia din urmă. Instabilitatea internă a României îl făcuse să renunţe la proiect, considerîndu-l, alături de alte planuri revoluţionare – cum era insurecţia emigraţiei ungare –, un eşec ce nu mai putea fi evitat decît printr-un război deschis între Italia şi Austria. Şansa externă a României a fost atunci noua forţă care se ridica în Europa – Germania (Prusia), al cărei cancelar, Otto von Bismarck, începuse să ma-nevreze deja în Problema Orientală. El este acela care a decis venirea clandestină a prinţului Carol în România şi instituirea unui *fait accompli*. La Bucureşti numele lui Carol de Hohenzollern a produs la început destulă nedumerire, mai ales în rîndul oamenilor politici tineri. Înţelegerea grabnică asupra noului Domn s-a produs după ce în casa lui Grigore Gh. Cantacuzino, liderii liberali şi conservatori au primit informaţii detaliate asupra originii, pregătirii şi caracterului lui Carol de la fostul său coleg de regiment din Germania, generalul Gheorghe Manu, asistat de vărul său, generalul Theodor Văcărescu.

Pe fondul confuziei europene şi a recrudescenţei conflictelor de interese între Marile Puteri se declanşează la Iaşi o insurecţie antiunionistă, pregătită din timp cu sprijin rusesc. Ea a izbucnit pe un mediu favorabil creat de frustrarea trăită de moldoveni în urma mutării Capitalei la Bucureşti (la acea dată, un oraş inferior urbanistic, cultural şi financiar Iaşilor) şi de felul brutal în care fuseseră primiţi în Muntenia funcţionarii moldoveni după Unire. Situaţia era expoatată diversionist în străinătate: „«Le Memorial diplomatique» din Viena reproduce o corespondenţă din Bucureşti în care se spune că «Cuza a venit în Muntenia înconjurat de moldoveni care au năvălit în toate funcţiile şi care tratează pe munteni ca biruitori, adăogînd că dacă ar fi să reînceapă chestia Unirei, aceştia nu ar mai vota niciodată cu

dînsa». Muntenii, pentru a lovi în domnitor, dădeau în moldoveni, neamul domnitorului"[373]. Îngrijorat de recrudescenţa acţiunilor separatiste de la Iaşi, unde fuseseră afişate pancarte cu texte antimuntene: „Valahi, duceţi-vă de unde aţi venit!" sau „Vrem să ne conducem singuri", guvernul de la Bucureşti a încercat să organizeze în capitala Moldovei un comitet de criză, cunoscut sub numele de *Club naţional*. Acesta încerca să pregătească propagandistic populaţia pentru plebiscit şi pentru alegerile parlamentare, inclusiv pentru alegerea unui prinţ străin. Numărul aderenţilor însă s-a dovedit extrem de redus, astfel că partida separatistă condusă de familia rusofilă Rosnovanu a reuşit să domine situaţia în oraş cu autoritate. În ziua de 29 martie separatiştii au ocupat sala de şedinţe a Primăriei, au respins proiectul alegerii prinţului străin şi au umplut listele electorale cu o majoritate separatistă. Deşi Colegiul electoral din Iaşi nu depăşea 800 de locuri, lista separatiştilor s-a acoperit rapid cu peste 2 000 de semnături. Seara, familia Rosnovanu, care miza pe alegerea lui Nicolae Rosnovanu ca domnitor, a dat un mare bal la care invitatul de onoare era consulul Rusiei, baronul Offenberg. Nicolae Rosnovanu avea la acea dată 24 de ani, era cunoscut mai mult cu numele Nanuţă şi lua lecţii de învăţare a limbii române. Acest Guliţă al Iaşilor era un agent ţarist. Apariţia sa episodică pare mai degrabă o soluţie pasageră pentru aducerea lui Serghie de Leuchtenberg pe Tronul României. A doua zi, pe 30 martie, gruparea guvernamentală unionistă organizează o mare adunare în faţa Universităţii la care se scandează „Unire! Unire! Prinţ străin de origine latină! Unire!"[374], dar efectul este minor. Pe 31 martie, guvernul României notifică oficial consulatului rus cererea ca prinţul Moruzi, un alt agent ţarist, să-şi redobîndească moşiile întinse din Basarabia. Gestul era ceea ce astăzi s-ar numi o lovitură devastatoare sub centură, dar şi un contraatac inteligent care

---

373 A. D. Xenopol, *op. cit.*, p. 467.
374 Mihai Dimitri Sturdza, *op. cit.*, p. 277.

amintea Rusiei că a ocupat ilegal vechiul teritoriu românesc şi că atitudinea imperiului nu este altceva decît o binecunoscută făţărnicie. Comedia instrumentată de Rusia la Iaşi continuă însă cu proclamarea oficială a lui Nicolae Rosetti-Rosnovanu drept candidat la domnie în seara de 2 aprilie. O delegaţie cu pretenţii de reprezentativitate se deplasează la palatul familiei Rosnovanu şi solicită umil ca tînărul Nicolae să binevoiască a fi domnul Moldovei. Mama acestuia se arată măgulită şi roagă să i se dea posibilitatea de a consulta pe fiul său, care se află în vastele apartamente, meditează. În sfîrşit, după o aşteptare tensionată, pe care numai Caragiale ar fi putut să o descrie în întregul său grotesc, doamna Rosnovanu apare şi anunţă solemn în franceză: „Messieurs, Nicolas accepte"[375]. Scena ar putea rămîne fixată în acest cadru burlesc, dacă a doua zi lucrurile nu ar fi luat o turnură extrem de periculoasă. Agentura rusească face să se difuzeze în oraş ştirea că în ziua de 3 aprilie, care era sărbătoarea de Duminica Tomii, la ceremoniile de la Mitropolie se vor distribui cantităţi mari de pomană. Anunţul adună în curtea Mitropoliei şi în spaţiile înconjurătoare o mulţime credincioasă şi doritoare de milostivenie, între care majoritatea era reprezentată de ţărani din satele învecinate. Acestora li se adresează Nicolae Rosnovanu, în limba franceză cu îndemnul: „*À bas l'Union! Vive la révolution moldave! Le Russes seront la dans quelques heures pour nous aider!*" Ţăranii n-au înţeles nimic, dar în acel moment, clopotele Mitropoliei încep să bată şi după ele toate clopotele bisericilor din oraş, anunţînd un incendiu sau altă mare nenorocire. Ieşenii ies în stradă îngrijoraţi şi speriaţi, îngroşînd şi mai mult masa de manevră a separatiştilor rusofili. Mitropolitul Calinic Miclescu ţine o slujbă incendiară cu caracter politic, violent antiunionist, apoi iese în stradă urmat de enoriaşi, purtînd o cruce ridicată în mînă şi îndemnînd cetăţenii să ia cu asalt Palatul administrativ.

---

375 *Ibidem.*

Întărîtată de lozinca *Jos Unirea!*, mulţimea se repede spre clădire pentru a împiedica desfăşurarea înregistrărilor pentru plebiscit. Numeroşi oameni, între care destul de mulţi îmbătaţi încă de dimineaţă în curţile familiei Rosnovanu, se asociază manifestaţiei, în jurul unui nucleu organizat format din mercenari străini, evrei şi slugi ale boierului Nicolae Rosnovanu[376]. Conducerea mişcării o aveau cnezii Moruzi – Constantin este cel care fusese la Bucureşti în timpul loviturii de stat –, Teodor Lăţescu, Neculai Ceaur Aslan şi arnăutul Inge Robert. Ajunsă în faţa Palatului domnesc, mulţimea se împinge, forţează, este imposibil de oprit, inconştientă de faptul că în frunte se află însuşi mitropolitul şi cu preoţii săi. Aşa se face că acesta este proiectat în cordonul de militari din paza Palatului, strivit, trîntit la pămînt şi călcat în picioare. După o altă variantă, Calinic Miclescu ar fi căzut într-o groapă sau tranşee săpată de militari, dispărînd brusc din raza de vedere a partizanilor săi, ceea ce a alertat mulţimea şi apoi a înfuriat-o. Clădirea este luată cu asalt iar militarii ripostează gradual, reuşind să mai împrăştie din manifestanţi.

Deşi acest episod al istoriei României a fost mulţi ani ascuns sau minimalizat, martorii oculari îl descriu ca pe o insurecţie destul de violentă. Ni s-au păstrat amintirile sergentului major Grigore N. Ionaşcu, comandantul escadronului de jandarmi călări al Palatului, prima unitate care a intervenit: „În mers răzvrătiţii scoteau pietrele din pavaj şi loveau în oamenii poliţiei care încercau să-i oprească. În dreptul străzei Baston s-a înălţat o baricadă compusă din grilaje de fer rupte de la grădina Mitropoliei şi sprijinite cu pietre smulse din trotuare. În dosul baricadei se înşirase(ră) puşcaşi cu diferite arme de foc printre care şi cu puşti arnăuţeşti"[377]. Locotenenţa domnească fusese prevenită asupra

---

376 A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, vol. 1, Editura Albert Baer, Bucureşti, 1910, p. 486.

377 Grigore N. Ionaşcu, *După 45 de ani. Mişcarea separatistă din Iaşi*, Întîia Tipolitografie P. M. Pestemalgioglu, Brăila, 1911, p. 4.

stărilor de spirit din Iaşi de prefectul Ştefan Golescu care cunoştea aversiunea unei părţi a populaţiei ieşene faţă de Bucureşti. Lascăr Catargiu se deplasează la Iaşi şi constată implicarea rusească în pregătirea insurecţiei. Iniţial, garda Palatului administrativ a încercat să ţină piept mulţimii, apoi escadronul lui Ionaşcu a debuşat într-o şarjă de cavalerie, dar fără succes. Descrierea făcută de martorul ocular este plină de dramatism: „Bravul escadron compus numai din 60 soldaţi, a străbătut în mijlocul acelei mulţimi compuse din cîteva mii de oameni armaţi cu puşti, cu diferite unelte de fier şi cu picioare de scaune, cu care loveau în noi şi în cai. Loviturile cădeau ploae din toate părţile, aşa încît caii şi soldaţii erau plini de sînge, unii chiar au căzut jos împuşcaţi [...] Plebea răzvrătită se înmulţea mereu. Numeroşi oameni de strînsură ieşeau din curtea lui Roznovanu, cheflii şi îndrăzneţi, şi veneau şi îngroşeau rîndurile tulburătorilor, aşa încît noi n-am putut înainta decît pînă la Petrea Bacalu (cam în dreptul şcoalei publice No.1 Trei Erarhi). De pe acoperişurile caselor curgeau cu ploaea cărămizile în soldaţi şi în oamenii poliţiei, de pe ferestre se azvîrlea cu apă fierbinte. Noi călăreţii eram în centrul străzii, iar pe trotuare venise o companie din Regimentul 5 de linie. Neavînd ordin să scoatem armele de foc, înduram toate loviturile şi încercam să ajungem spre baricadă, unde lumea înarmată prindea pe soldaţi şi îi sfîşia în faţa noastră. Acum intrase în acţiune un anume Inge Robert, tutungiu îmbogăţit de boerii greci, împreună cu pădurarii Stancăi Roznovanu şi cu grecii îmbrăcaţi în fustanele. Mai tîrziu, ne-a venit în ajutor o companie de jandarmi pedeştri. Cu toate astea, soldaţii cădeau mereu împuşcaţi şi neputîndu-i scoate din picioarele cailor, treceam peste ei strivindu-i"[378]. Constatîndu-se starea de insurecţie din Iaşi, conducerea statului reprezentată acolo de Lascăr Catargiu şi de generalul Golescu ordonă folosirea forţei militare. În acel moment, escadronul lui Ionaşcu reuşise să înainteze pînă în dreptul baricadei: „Aici ni

---

[378] *Ibidem*, p. 6.

s-a adus ordinul de la Locotenenţa domnească, Lascăr Catargiu şi generalul Golescu, ca să (se) facă formalităţile prescrise de lege. Locotenent-colonelul Gherghel a comandat încărcarea armelor, fără gloanţe şi am tras o salvă. Mulţimea văzînd că n-a căzut nimenea, s-a repezit cu mai multă furie spre noi. Dnul procuror general a ordonat să (se) dea trei semnale cu goarna şi a făcut somaţiile reglementare. Am încărcat armele cu gloanţe şi la comandă am tras. Toţi cei care făceau paravan baricadei au căzut. După a doua salvă, infanteriştii s-au repezit la atac cu baionetele la arme şi abia cu mare greutate am izbutit să desfiinţăm baricada". Militarii iau cu asalt şi casele lui Roznovanu, unde slujbaşii acestuia se baricadaseră, şi se dă o luptă cu morţi şi răniţi de ambele tabere. După deschiderea focului, cavaleria reia atacul, cucereşte definitiv baricada, o sfărîmă şi împrăştie mulţimea insurgenţilor: „Şarja avu loc şi rezultatul fu un deplorabil măcel, o nemaipomenită goană peste garduri şi prin uliţe lăturalnice – precum şi desăvîrşita restabilire a ordinei"[379]. Subunităţi militare trec la urmărirea şi arestarea capilor insurecţiei prin tot oraşul. Întregul centru al Iaşilor este dominat de trupele militare care execută acum misiuni combinate, infanteria trăgînd din genunchi în orice grup de oameni, în timp ce cavaleria îi vîna cu lovituri de sabie din mişcare. Insurgenţii continuau să riposteze: „Străzile erau înţesate de numeroase bande, mai mari sau mai mici, compuse din greci înarmaţi cu iatagane, din pădurarii lui Roznovanu şi din derbedeii oraşului, care se împotriveau apărîndu-se cu cuţite lungi şi arme de foc"[380]. În faţa noii situaţii de luptă, cavaleria primeşte ordin să atace la sol cu lăncii, iar infanteria să execute foc în plan vertical pentru doborîrea trăgătorilor de pe acoperişuri. Aşa cum descriu scenele toţi martorii oculari, insurecţia antiunionistă s-a terminat într-un măcel cu mulţi morţi şi răniţi de

---

379 Anastasie Iordache, *Goleştii. Locul şi rolul lor în istoria României*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979, p. 379.
380 Grigore N. Ionaşcu, *op. cit.*, p. 7.

ambele părţi. Sergentul major Ionaşcu – rămas la conducerea escadronului de cavalerie după ce comandantul căpitan Pendrav a fost sechestrat de conspiratori, iar locţiitorul acestuia, locotenentul Manolache, a fost îndepărtat într-o misiune la Botoşani împreună cu jumătate din escadron – ne oferă şi tabloul final al Iaşilor din ziua de 3 aprilie 1866: „Bucătăriile militare erau pline de morţi. Străzile erau pline de sînge, de cai împuşcaţi şi de corpuri omeneşti". Rănit şi dezgustat de tot ceea ce văzuse, Ionaşcu îşi dă demisia din armată imediat ce iese din spital.

Mitropolitul Calinic Miclescu, rănit şi el de şarja cavaleriei, fuge şi, travestit în haine femeieşti, este ascuns de un diacon într-o cîrciumă din strada Sfînta Vineri. Numele diaconului: Ion Creangă! George Călinescu ne dă amănuntele: „Răscoala izbucni la 3 aprilie şi fu înnăbuşită numaidecît de Lascăr Catargiu. La această răscoală se pare a fi luat parte şi Creangă şi Gh. Ienăchescu. Oricît s-ar părea de curios, participarea diaconului la răscoala separatistă e foarte probabilă, întîi prin contagiunea de la mitropolit la clerul subordonat, al doilea prin conştiinţa îngustă a acestor clerici fără orizont politic. O proastă opinie despre munteni este vădită în corespondenţa lui Creangă. Diaconul, ca om de la munte, are silă de tot ce nu e moldovenesc şi iubire de regiune, deci fără îndoială că în schimbarea de regim a văzut o nouă pricină de înstrăinare a ţării. De altfel, ieşenii de atunci aveau încă proaspătă rana mutării Capitalei. Mitropolitul Calinic, urmărit de stăpînire, e scăpat de la moarte de cei doi diaconi, care îl ascund în chip grotesc sub un poloboc din pivniţa crîşmei lui Stihi de la Sf. Vineri, dovadă că revoluţia o făceau mai mult bînd"[381] Episodul a cunoscut în timp mai multe variante, care, în formă legendară, ridiculizează mişcarea separatistă din Iaşi şi se revarsă cu amănunte degradante asupra mitropolitului Moldovei. Astfel, el ar fi fost găsit în acea cîrciumă de un profesor

[381] George Călinescu, *Ion Creangă*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1966, p. 90.

universitar trimis de guvern pentru a-l salva şi a-l readuce pe tronul său mitropolitan. Scena s-ar fi petrecut fie cu profesorul în genunchi în faţa unui mitropolit îmbrăcat în haine de femeie, fie printr-un dialog purtat prin gaura cepului de la butoi. Capii mişcării au fost arestaţi, între aceştia găsindu-se „doamne în crinolină", Nicolas Rosnovano cu familia, numeroşi agenţi ruşi. Prinţul Moruzi a reuşit să fugă deghizat în birjar.

După A. D. Xenopol, au fost 2 morţi din rîndul soldaţilor şi 15 din rîndul insurgenţilor „iar numărul răniţilor nu s-a stabilit niciodată cu siguranţă"[382]. Cifrele victimelor sunt mult mai mari, dar nevoia de a minimaliza acest incident periculos pentru unitatea României a generat o permanentă reducere a semnificaţiei lui. Mihai Dimitri Sturdza reconstituie cifrele de 6 morţi din rîndul militarilor şi peste o sută din rîndul manifestanţilor. Documentele militare vorbesc de peste 300 de morţi şi precizează că represiunea a fost exprem de energică, fiind condusă din comandamentul instalat în Palatul Domnesc din Iaşi cu duritate de căpitanul Pillat, cel care îl arestase pe Cuza cu două luni în urmă. Este ascuns şi faptul că incidentele au continuat pe tot timpul nopţii de 3 spre 4 aprilie în cartierele Iaşilor – mai ales sub formă de pogrom în mahalaua Tătăraşi, cu populaţie majoritar evreiască –, că la faţa locului s-a instituit un comandament central serios, condus de Lascăr Catargiu şi din care mai făceau parte al doilea membru al Locotenenţei domneşti, Nicolae Golescu, apoi prefectul Ştefan Golescu, prinţul general Iancu Ghica, fiul fostului domn Grigore Ghica, adus urgent la Iaşi în ideea preluării domniei de către un unionist în caz de revoltă generalizată, general doctor Carol Davila, inspector general al Serviciului sanitar civil şi militar, colonelul I. Cornescu, la acea dată comandant al garnizoanei şi locotenent-colonelul Gherghel, comandat al trupelor de linie, căpitanul Pillat de la Bucureşti. Aşadar, pericolul generat de această insurecţie armată de la Iaşi, care avea rădăcini

382 A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice...*, p. 483.

în mentalitatea cetăţenilor frustraţi de efectele Unirii, a fost suficient de mare dacă a mişcat un întreg eşafodaj politico-militar. Atmosfera separatistă din oraş era întreţinută de o realitate economică imediată: după alegerea Capitalei la Bucureşti, preţul imobilelor a scăzut dramatic, funcţionarii care au refuzat să se mute la Bucureşti au rămas fără slujbe, iar cei care au venit în noua Capitală au fost nevoiţi să suporte ironiile, izolarea şi pe alocuri aversiunea muntenilor, oraşul Iaşi a ieşit pentru o vreme din circuitul comercial, negustoresc şi politic. Cu o populaţie majoritar evreiască, el va fi revigorat în următoarele decenii prin activitatea comercială, financiară şi edilitară a puternicei comunităţi evreieşti, prin grija deo-sebită arătată de Carol I, prin transformarea sa în principalul centru cultural al României şi prin activitatea neobosită a Bisericii ortodoxe.

O dată ajuns în ţară şi instalat la conducerea României, Carol se va deplasa în Moldova pentru a-i asigura pe locuitori de bunele sale intenţii şi pentru a-i convinge că România trebuie să rămînă întreagă. Îl va graţia şi pe mitropolitul Calinic. Era primul gest de responsabilitate şi ataşament faţă de ţara care îi va aduce gloria.

De ce a căzut domnitorul Unirii?

Ca orice erou naţional, Alexandru Ioan Cuza a avut două destine: cel istoric, sumă a ideilor şi actelor sale, şi destinul mitic, produs al imaginii altora despre el. Complexitatea vieţii şi activităţii reale a unui erou face ca acestea să nu poată fi niciodată cunoscute în întreaga lor desfăşurare, în timp ce mitul poate fi oricînd şi foarte uşor recunoscut, memorat, reprodus, interpretat. Mitul are, de regulă, un traseu liniar: descrie faptele deosebite ale unui erou, motiv pentru care legenda lui Cuza este rezistentă la orice coroziv. Aşa cum am arătat, în anul 2000 românii încă îl consideră pe Alexandru Ioan Cuza drept cea mai importantă personalitate a istoriei lor. În faţa mitului, realitatea istorică nu mai are nici o importanţă, cu excepţia situaţiei în care Istoria, ca ştiinţă

modernă, se transformă ea însăşi în mitologie cu scopul de a genera în naţiune un curent politic populist. Dacă în multe situaţii mitul eroic este legitimat de date istorice confirmate pe diferite căi ştiinţifice, în cazul lui Cuza mitul este în întregime o creaţie cultă inoculată programatic populaţiei rurale. El a apărut cu eroul în viaţă şi chiar înainte ca acesta să-şi confirme actele eroice. Din acest ultim punct de vedere, figura lui Moş Ion Roată este mai importantă decît a domnitorului, pentru că simbolizează Unirea şi înainte şi după alegerea lui Cuza. Autorii mitului Cuza sunt comisarii de propagandă trimişi în sate pentru a anunţa Unirea, apoi împroprietărirea, jurnaliştii democraţi, oamenii politici naţionalişti, dascălii satelor şi, mai tîrziu, ai principalelor licee din marile oraşe. Nu în ultimul rînd, chiar Mihail Kogălniceanu, care s-a deplasat în Oltenia, imediat după lovitura de stat din mai 1864. cu scop propagandistic. Rezultatul acestei campanii generoase şi necesare pentru trezirea conştiinţei naţionale dintr-o periculoasă adormire ne apare astăzi ca explicit fabulatoriu, dar ea a avut în epocă un scop politic precis. De aceea, distanţa imensă între realitatea politico-economică a domniei lui Alexandru Ioan Cuza şi mitologia sa nu trebuie judecată în termenii fanteziei, ci într-o totală înţelegere a efortului generalizat necesar construirii statului român modern.

Cele două teme principale ale mitului Cuza sunt *Unirea* şi *Împroprietărirea ţăranilor*. Ştim acum că Unirea a fost salvată decisiv de forţele politice, prin detronarea lui Cuza, şi că, în ciuda numeroaselor transformări produse instituţional sub conducerea sa personală, România ar fi pierdut cu siguranţă calitatea de stat unitar printr-o decizie a Marilor Puteri, printr-o intervenţie militară otomană sau prin destructurare din interior, pe fondul mişcării antiunioniste din Moldova, dacă nu era adus pe tron Carol de Hohenzollern. *Pe fondul construcţiei statale unitare artificiale, a unirii personale sub identitatea unui cetăţean fără filon dinastic şi a conservării suzeranităţii otomane, cele două*

provincii româneşti se puteau despărţi, păstrînd intacte instituţiile moderne importate din Franţa şi încă neasimilate într-o administraţie naţională. Faptul că Puterea se concentrase în mîna unui singur om, care încălca sistematic funcţionalitatea instituţiilor pe care tot el le introdusese, constituia un mare dezavantaj pentru soliditatea actului acceptat de Poartă la 11 decembrie 1861. Argumentul decisiv al precarităţii Unirii se află exact în soluţia politică aleasă de conducerea politică a statului – liberali şi domnitor – pentru constituire prin import de instituţii atipice naţiunii române. Este greu de crezut că ţaranii s-ar fi putut răscula împotriva unei invazii străine pentru a apăra *Senatul, Statutul dezvoltător* sau noul sistem administrativ care-i lăsase formal fără identitate, fără acte legale de căsătorie şi fără atestarea oficială a naşterii lor. Mai ştim că aşa-numita împroprietărire a adus ţăranilor multă suferinţă şi a produs două mari răscoale, în 1888 şi 1907.

În aceste condiţii, mitul lui Cuza deţine în totalitate farmecul unei implicări instinctuale a poporului român în istorie, ceea ce îl ridică încă o dată la suprarealismul evocat de Gheorghe Brătianu şi îi dă cea mai splendidă spiritualitate. Plasat în eternitate printr-o fabuloasă existenţă, poporul român continuă să treacă prin sistemele politice cu o inexplicabilă – pentru realişti – inocenţă[383]. Într-o poezie populară culeasă de Elena Sevastos, tema Unirii lui Cuza conţine toate contradicţiile raportului cu realitatea istorică: *Frunzuleană, iasomie,/ Hai Mărie-n deal la vie,/ Să culegem floricele,/ Să le facem mănunchele,/ Să mergem la Iaşi cu ele;/ La Iaşi la curtea domnească,/ Să le zvîrlim pe fereastră,/ Domnul Cuza să trăiască,/ Şapte ţări să stăpînească...*[384] Raportul între tema imperială din final şi ceea ce s-a strigat în Piaţa

---

[383] Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1985, pp. 576-586.

[384] Ovidiu Papadima, *Literatura populară română*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968, p. 71.

Palatului în noaptea de 11 februarie 1866 este poate o culme a imaginarului popular de cel mai amar gust. În ce priveşte tema împroprietăririi, o baladă culeasă de T. Pamfile nu mai are nevoie de comentarii: *„Doamne, coboar' pe pământ,/ Şi vezi Cuza ce-a făcut,/ Că ne-a dat pământ la toţi..."*[385] Tema împroprietăririi a avut la rîndul ei o evoluţie proprie, cauză a unei realimentări în timp a mitului. La cîţiva ani după introducerea reformelor lui Cuza, acestea încep să-şi arate primele efecte, corectate spre benefic de guvernele lui Carol I. Sistematizarea localităţilor şi constituirea comunelor, apariţia primelor acte de identitate, de stare civilă şi de proprietate au adus modernitatea la nivelul ţăranului. Rolul învăţătorului din sat care povesteşte istoria lui Ştefan cel Mare, a lui Mihai Viteazul şi a lui Tudor Vladimirescu, în rîndul cărora deja îl pune şi pe Cuza se va dovedi crucial pentru tăria mitului.

Tema dragostei poporului pentru Cuza îşi are sursa în relaxarea relaţiilor umane boier–ţăran. Legile lui Kogălniceanu, mai ales cea care interzicea bătaia, precum şi asocierea simplă care se putea face între omul în uniformă, ca funcţionar al unui stat cu Putere civilă, legi şi reguli liberale, şi domnitorul-colonel au adus personalitatea lui Cuza mai aproape de cetăţean. Popularitatea lui se autoalimenta, zvonul despre popularitatea lui amplificîndu-se. Despre contradicţia între acest miraj şi reacţia cotidiană a românului avem un singur, dar semnificativ exemplu: în martie 1865 Capitala a fost inundată de ape şi numeroase gospodării au avut de suferit. Mulţi cetăţeni s-au refugiat în afara oraşului, trăind în păduri. Cuza a fost acuzat de presă că nu a mişcat nici un deget în favoarea acestor sinistraţi şi că a fost nevoie de iniţiative particulare pentru subscripţii. Una dintre ele venea de la loja francmasonică *Înţelepţii din Heliopolis*, din care făceau parte liderii „monstruoasei coaliţii". C. A. Rosetti ne dă amănuntul că,

---

385 *Ibidem.*

în timpul inspecţiei călare făcute de Cuza în zonele inundate, a fost înjurat în faţă de bucureşteni[386]. În finalul acestui capitol ne încumetăm să căutăm răspunsul la întrebarea pusă la începutul acestei cărţi: „Ce făcea naţiunea în noaptea de 11 februarie?" Răspunsul a fost dat chiar atunci: „Poporul dormea liniştit în noaptea nefastă a răsturnării"[387]. Între el şi domnitor se instalase lunga noapte a singurătăţii.

Ca subiect al eroologiei, Cuza Vodă este un erou eponim din categoria eroilor istorici mitizaţi, fiind pe rînd erou întemeietor, erou salvator şi erou civilizator. Mitul însă nu va explica niciodată de ce a căzut cu atîta uşurinţă în noaptea de 11 februarie 1866, aparent iubit de întregul popor.

Arătam că în ultimii ani de domnie, Alexandru Ioan Cuza se afla sub influenţa totală a camarilei sale. Dimitrie Bolintineanu, un apropiat al domnului, numea aceasta „o camarilă de femei", pentru că, deşi se compunea din bărbaţi, aceştia erau conduşi din umbră de femei, într-un context de complicitate suverană nu o dată legată „istoric" de domnitor: „După 2 mai avurăm o camarilă de femei. Curtea avea favoriţi, miniştrii aveau asemenea, prefecţii aveau asemenea, subprefecţii aveau asemenea; aceşti favoriţi erau uleiul care ungea roatele machinei regimului"[388]. Ieşiţi de sub orice control, într-un stat cu regim personal, membrii camarilei operau constant cu principalul instrument al oricărui grup de favoriţi: corupţia. Imaginea sfîrşitului domniei lui Cuza ne este adusă din acel loc mai tot timpul criticat, dar care nu a încetat să fie o tribună, uneori frivolă, alteori gravă, a naţiunii române: Parlamentul. Deputatul Constantin Boerescu, uitat de istorie şi nevăzut de mit, a avut în zilele de 3, 4, 8 şi 10 ianuarie 1866 patru intervenţii cutremurătoare pentru realităţile economice cu care se

---

386 Marin Bucur, *C. A. Rosetti către Maria Rosetti. Corespondenţă*, vol. 1, Editura Minerva, Bucureşti, 1988, p. 219 (în original *aux inondations, on a dit des injures au Prince* en face).
387 I. G. Valentineanu, *op. cit.*, p. 17.
388 D. Bolintineanu, *op. cit.*, p. 356.

construia statul român modern. Vorbind mai multe ore într-o totală coerenţă şi ordine, aducînd la tribună documente şi argumente de drept, Constantin Boerescu a făcut atunci ultimul rechizitoriu politic al regimului cezarist. Fără a insista pe acuzele directe aduse camarilei, voi încerca să prezint cîteva cazuri de corupţie pe care oratorul le-a expus atunci în detaliu:

1. Cazul Codului civil. Noul Cod civil trebuia să intre în vigoare la 1 iulie 1865. Pe 2 iulie acelaşi an, adică a doua zi, domnitorul amînă abuziv intrarea sa în vigoare, prin decret. Sub acoperirea acestei amînări, mai mulţi cetăţeni străini dobîndesc proprietăţi în România contra unor sume de bani vărsate camarilei.

2. Cazul Monopolului fabricării măsurilor şi greutăţilor. Pe scurt, monopolul fabricării instrumentelor de măsurat este pus la dispoziţie de stat unor particulari, cetăţenii străini Lemaître şi Bergman, care devin autoritate a monopolului, deoarece acesta este întărit şi de interdicţia de fabricaţie pentru oricine altcineva. Acest fapt incredibil s-a petrecut fără publicitate şi licitaţie. Statul român se angaja chiar să-i despăgubească pe Lemaître şi Bergman în caz că nu-şi vindeau producţia.

3. Cazul „Monitorului Oficial". Publicaţia oficială a statului era subiect de monopol. Totuşi, „Monitorul Oficial" este concesionat unui cetăţean străin pe 5 ani, apoi pe încă 10 şi încă pe 5 ani, fără să existe o explicaţie a măririi intervalului. În mod surprinzător, prin contract se prevedea că deţinătorul drepturilor de publicare avea obligaţia să tipărească doar... 1 000 de exemplare, tot ceea ce depăşea această sumă urmînd a fi cumpărat de stat cu 4 galbeni exemplarul. O creştere a tirajului la 10 000 de exemplare – cum s-a şi întîmplat imediat – arunca statul în cheltuieli fabuloase.

4. Cazul fabricilor de armament. Guvernul a acordat unui particular – cetăţean francez – pe nume Alexis Godillot dreptul de a face 5 uzine de armament, obligînd Armata să cumpere de la acestea. Contractul s-a semnat fără licitaţie, fiind eliminaţi de la

concurenţă fabricanţii români. Partea de furnituri – de exemplu, îmbrăcăminte – avea tradiţie în ţară, unde fabricile de postav prosperau prin comenzi mari ale statului. Armamentul importat s-a dovedit inutilizabil, România fiind nevoită să cumpere arme din Statele Unite, Prusia şi Rusia pentru Războiul de Independenţă.

5. Cazul amenajării albiei Dîmboviţei. Lucrarea este dată fără publicare şi fără licitaţie printr-un decret. Acţiunea încălca prevederile Legii lucrărilor publice din 17 martie 1865, unde, la articolul 3 se afirma: „Orice concesiune de lucrări publice se va acorda numai în virtutea unei legi speciale", precum şi articolul 35 din Legea contabilităţii. Lucrarea este pornită ilegal, modificată şi apoi abandonată fără nici o repercusiune. Operaţiunea s-a finalizat în 1988, după 122 de ani!

6. Cazul împrumutului pentru municipalitate. Este acordat prin decret şi fără votul Parlamentului un împrumut de 35 de milioane Municipalităţii Capitalei. Din aceşti bani, 15 sau 16 milioane (nu s-a ştiut niciodată precis) au fost acordate aceluiaşi domn Godillot pentru a construi în Bucureşti pieţe acoperite cu cristal! Au fost amînate pentru realizarea acestor pieţe, proiectele de construire a pavajului, de introducere a iluminatului public şi de instalare a canalizării.

7. Cazul şoselei Rîmnic-Focşani. Construirea şoselei Rîmnic–Focşani este cîştigată prin licitaţie de un constructor român la un preţ cu 12% mai mic decît devizul. Guvernul anulează rezultatul licitaţiei şi acordă contractul firmei Solomon Moise la un preţ cu 15% mai mare decît devizul, producînd statului o pierdere de 27%. Pentru construcţia şoselei spre Piteşti se concesionează aprovizionarea cu pietriş (!) firmei Solomon Gold, de data asta, cu 400 de lei stînjenul cubic, în loc de 160, cu toate că pietrişul se putea obţine şi gratis, subsolul fiind încă proprietatea statului.

8. Cazul şoselei Buzău-Rîmnic. Pentru construirea şoselei, bugetul statului pe 1865 acordase un credit de 232 911 lei. Prin

decret ilegal se acordă o suplimentare de credit de 338 988 de lei, ceea ce face ca suplimentarea să fie mai mare decît creditul!

9. Cazul grădinii Cişmigiu. Această faimoasă grădină a Bucureştilor a avut în secolul al XIX-lea o întindere mult mai mare, cuprinzînd un lac extins. Printr-un decret urgent – precursor al ordonanţelor de urgenţă de astăzi – guvernul a acordat 80 000 de lei pentru acoperirea cu pămînt a unei cincimi din lac şi pentru „a se tăia cei mai frumoşi arbori care împiedicau vederea caselor unui particular".

Ca urmare a acestui discurs, Alexandru Ioan Cuza face un gest descalificant: îl destituie pe preşedintele Parlamentului, Manolache Costache Epureanu, pentru că i-a permis lui Constantin Boerescu să vorbească de la tribună şi să prezinte toate aceste acte de corupţie. Jignit peste măsură de acest abuz, M. C. Epureanu îşi prezintă el demisia şi, mai mult, demisionează şi din funcţia de deputat[389]. Deputatul Boerescu a revenit însă la tribună şi a continuat rechizitoriul său, arătînd o serie de încălcări ale legilor care, practic, anulau orice pretenţie de stat democratic: „Guvernul şi-a luat asupra-i două puteri care, după Constituţiunea în vigoare, sunt cu desăvîrşire incompatibile: puterea care o are de a guverna şi puterea care nu o are de a face legi. Dar din momentul în care Guvernul a făcut această fatală confuziune, din momentul cînd şi-a însuşit aceste două atribuţiuni, cel puţin pentru mine regimul representativ în România nu mai există. Presenţa noastră aici a devenit inutilă, şi dacă sistemul inaugurat de Guvern va triumfa, vom fi reduşi a înregistra numai, ca orice biurou, legile pe care va binevoi să ni le trimită Guvernul (*aplauze prelungite*)"[390]. În continuare, pe durata a 4 zile sunt înşirate încălcările de legi şi, mai ales, ale principiilor statului democratic: dreptul guvernului de a emite decrete expirase din decembrie

---

389 Constantin Boerescu, *Discursuri parlamentare*, Editura Socec, Bucureşti, 1903, p. 66.
390 *Ibidem*, p. 19.

1864, astfel că timp de un an şi două luni toate actele emise în baza decretelor date după această dată erau nule de drept; legea instrucţiunii publice a fost violată, ministrul numind şi destituind profesori discreţionar, fără consultarea Consiliului permanent; principiul inamovibilităţii magistraţilor este încălcat grosolan, mai mulţi magistraţi ai Curţii de Casaţie fiind disponibilizaţi, în timp ce o secţiune a acestei Curţi este desfiinţată prin decret; Consiliul me-dical superior al statului, autoritatea supremă în domeniul medical, a fost înfiinţat printr-un regulament; tot printr-un regulament inferior s-au impus cheltuieli obligatorii comunelor şi judeţelor ţării, fapt care viola şi legea comunală şi legea consiliilor judeţene; la un venit bugetar declarat de 125 de milioane pe 1866, guvernul obţine 6 milioane pentru cheltuieli proprii, apoi ia prin decret 28 de milioane şi cere încă 40 de milioane pentru plata unor datorii la contracte angajate în numele statului prin decrete semnate de Alexandru Ioan Cuza.

Pare imaginea unui jaf generalizat. Toate aceste acte de corupţie au sleit finanţele statului şi au introdus cu întreaga sa forţă sistemul birocratic. De altfel, un stat aflat în faza de construcţie instituţională, pe care vrea să o depăşească prin salt, nici nu are altă forţă de supravieţuire decît prin reţeaua birocratică. Atacat în Parlament de favoriţii domnitorului, Constantin Boerescu se apăra fără nici o rezervă: „Ce fel! Cînd eu şi cei care au subscris amendamentului găsesc fapte de natura celor ce v-am citat, fapte categorice, din care rezultă matematic că legile nu sunt respectate, că banii publici sunt rău întrebuinţaţi... vom face şi vom zice aceea ce a zis altă dată un cetăţean din România mică: «ticăloşi, Măria Ta!» (*ilaritate*)"[391]. Există o declaraţie a domnitorului Unirii în care îşi recunoaşte greşeala de a fi favorizat corupţia. Istoricul Maria Georgescu o plasează într-un context realist: „Ca domn, şi-a urmat cu consecvenţă programul de reforme burgheze, dar nu s-a dovedit intransigent în faţa corupţiei

391 *Ibidem*, p. 111.

politicienilor şi a diverselor maşinaţii de culise: «M-ar fi răsturnat de mult partidele dacă aş fi fost aspru cu toţi care pradă ţara, căci afară de cîteva excepţii onorabile, dar netrebuincioase în lucrările ţării – spunea el – ceilalţi nu caută în drepturile pe care le cer decît mijlocul de a despuia ţara». Avea convingerea realistă că nimeni nu-i putea fi credincios în România acelor timpuri, dacă nu era interesat. Ca urmare, a cultivat şi tolerat în jurul său, mai ales în ultimii ani de domnie, o camarilă formată din profitori de tipul lui Liebrecht, Docan, Pisoschi ş.a."[392]

În concluzia acestei analize vom constata şi cauzele reale ale căderii lui Alexandru Ioan Cuza:

– caracterul pasager al domniei sale şi pericolul transferării acestei fragilităţi a legitimării asupra tînărului stat unitar;

– consecinţele imediate nefaste ale legii rurale şi caracterul ei incomplet şi pripit, fapt ce nu a putut transforma ţărănimea română într-un corp naţional unitar, conştient şi total aderent la noul regim politic, aşa cum ceruse încă din 1848 Nicolae Bălcescu;

– introducerea regimului personal (cezarist) printr-o lovitură de stat care, în foarte scurt timp, l-a izolat pe domnitor şi l-a expus unei camarile veroase;

– intervenţia personală a domnitorului şi jocul duplicitar, distructiv, al camarilei împotriva partidelor politice, învrăjbindu-le pentru a se lupta între ele, slăbind solidaritatea acestora şi, implicit, sistemul democratic;

– corupţia generalizată şi dirijată de camarila domnească avînd drept scop principal obţinerea de proprietăţi şi sume enorme de bani din vinderea activelor statului, „naţionalizate" imediat după Unire prin instituirea unei autorităţi noi, moderne, de inspiraţie franceză;

---

392 Maria Georgescu, *Alexandru Ioan Cuza. domnul Unirii şi al Reformelor*, în „Revista de Istorie Militară", nr.1(59)/2000, p. 3.

– dezorganizarea şi sărăcirea Armatei, ca urmare a teoriei politice conform căreia România, aflîndu-se sub protecţia Marilor Puteri, nu are nevoie de apărare naţională;

– viaţa personală destrăbălată care a produs dezgust în rîndul burgheziei române şi la nivelul cancelariilor europene.

Înlocuirea regimului Cuza nu a rezolvat problema bazelor sănătoase pentru statul modern român, actelor de corupţie menţionate adăugîndu-li-se altele în timp, în ciuda eforturilor disperate ale oamenilor politici responsabili, conştienţi de pericolul ce fusese infiltrat la fundaţia noii societăţi. Soluţia aleasă pentru modernizarea ţării se conturează peste timp ca un salt imens în istorie, imposibil de controlat de oameni – aşadar, nici de Cuza –, cu greu controlat de Marile Puteri şi de francmasonerie, prin care sistemul capitalist a fost introdus în România din exterior, şi nu prin dezvoltare naturală din interior. Într-o lucrare fundamentală pentru prospectarea lucidă a evoluţiei societăţii româneşti prin efectele la care s-a ajuns în mai puţin de un secol, Mihail Manoilescu descria astfel saltul pornit o dată cu Unirea Principatelor: „Evoluţia burgheziei noastre nu poate fi înţeleasă decît în cadrul fenomenului general care a provocat în toată ţările înapoiate precipitarea fazelor de desvoltare istorică şi reducerea lor la intervale surprinzător de scurte. Fenomene care în Occident s-au desfăşurat pe scara secolelor, la noi se desfăşoară pe aceea a deceniilor. Românul contemporan – întocmai ca şi voinicul din poveste – «creşte într-o zi cît creştea altul într-un an». Sub raportul economico-social, evoluţia noastră a realizat în mai puţin de un secol trei etape ale capitalismului. La începutul secolului al 19-lea Principatele româneşti erau ţări primitive, aproape fără atingere cu capitalismul. De la 1829 ele au intrat în faza *capitalismului comercial*, în care domina frenezia schimbului între apus şi răsărit. Mai tîrziu, România a trecut la *capitalismul industrial*, stăpînit de ideea valorificării pe loc a bogăţiilor ţării, într-un regim protecţionist, după principiile lui List. În sfîrşit, a evoluat spre un

capitalism organizat în care marea finanţă pe de o parte şi Statul pe de altă parte, realizau în chip incipient şi anticipativ formele totalitare ale economiei. În agricultură, aceeaşi trecere rapidă prin faze fundamental deosebite. Începutul veacului al 19-lea ne-a găsit cu o economie agrară în forme de producţie patriarhale. Integrarea noastră în capitalismul occidental, punînd la mare preţ cerealele şi trezind dorinţa de cîştig, a creat *marea întreprindere rurală* de stil capitalist, cu organizaţie şi mentalitate capitalistă. Dar şi această formă de producţie n-a durat decît cîteva decenii, pentru a fi transformată în *proprietatea parcelată de muncă*, o dată cu războiul mondial, care marchează sfîrşitul veacului al 19-lea. Astfel, în mai puţin de un veac, de la 1829 la 1918, România a «ars» toate etapele evoluţiei sociale şi economice într-un curs precipitat, care pare a nu-şi găsi oprire şi răgaz"[393]. Tabloul cuprinzător şi clar al evoluţiei societăţii româneşti descris de acest gînditor şi om politic de Dreapta, cu greu putea fi văzut atunci, în faptul debutului „căii greşite" alese în perioada guvernării Alexandru Ioan Cuza. Liderii politici lucizi intuiau pericolul construcţiei artificiale a statului modern, mai ales după ce au constatat că revoltele, dar şi represiunea militară asupra cetăţenilor devin periculos de frecvente, pe fondul incompatibilităţii între nivelul de dezvoltare al societăţii şi administraţia modernă. Totodată, frecvenţa loviturilor de stat sau a tentativelor, apariţia marilor răscoale ţărăneşti în secolul al XX-lea, cînd în Occident acestea se consumaseră cu secole în urmă, permanenta neliniştе socială au atras atenţia oamenilor politici că soluţia libertăţii nu va putea fi aplicată în România decît prin desăvîrşirea sistemului democratic. Ei au căutat în democraţie soluţiile pentru defazarea istorică a României, dar libertăţile democratice de tipul celor franceze nu se potriveau deloc cu nevoia *centralizării autorităţii*

393 Mihail Manoilescu, *Rostul şi destinul burgheziei româneşti*, Editura Cugetarea-Delafras, Bucureşti, 1942, p. 71.

în spirit constructiv, care să permită folosirea autorității împotriva oricărei abateri de la planul general de emancipare. Această teză corectă a tipului de regim adecvat stadiului de dezvoltare al României, după ce a ales calea „revoluționară", a fost sintetizată sec de Mihai Eminescu: „Dați-mi statul cel mai absolutist, în care oamenii să fie sănătoși și avuți – îl prefer statului celui mai liber, în care oamenii vor fi mizeri și bolnavi"[394]. În acest context, istoria de după 1866 va fi marcată de apariția celor două planuri politice: *conducerea autoritară din umbră* și *dezvoltarea amplă a mecanismelor democratice la suprafață. Generozitate în sfera libertăților publice, gestiune prin toate mijloacele în zona Puterii.* Cei doi bărbați de stat care au ocupat cu autoritate rolul de conducători ai României și de creatori ai statului modern român au fost Ion C. Brătianu și Ionel I. C. Brătianu. Tentativa lui Alexandru Ioan Cuza de a juca acest rol a fost prematură, prea timpurie pentru ca instrumentele politicii moderne să se fi transformat în artă. Carol al II-lea însă a reușit pentru o perioadă să aplice aceeași soluție, dar a eșuat atunci cînd procesele politice europene s-au accelerat brusc, iar reacția naționalistă occidentală a dat peste cap traseul internaționalist proiectat prin Liga Națiunilor.

Pentru contracararea fenomenului de corupție atașat revoluției capitaliste și pătrunderii capitalismului occidental pe piața românească, guvernele conservatoare și liberale din viitorii ani vor introduce restricții pînă la un anumit punct. Acest punct a fost cel în care actele de naționalizare sau de românizare lansate de guvernele României au atins interesele societăților și firmelor străine implicate pe piața românească. În combaterea acestui fenomen se află lozinca *Prin noi înșine*, enunțată, din păcate, prea tîrziu. În clipa în care acel punct sensibil a fost atins, prin măsurile liberale din primii ani ai deceniului trei din secolul al XX-lea,

---

394 M. Eminescu, *Opera politică*, București, 1999, p. 153 (articolul *Frază și Adevăr* din *Timpul*, 23 decembrie 1877).

mîna Marilor Puteri protectoare s-a ridicat de pe România. *Marele împrumut*, cu care, de regulă, Franţa finanţa influenţa sa în România, s-a transformat în *Micul împrumut*, apoi a dispărut. Se încheia atunci plata unui contract semnat de „oamenii de la '48" pe timpul căruia s-au realizat Unirea Principatelor, Independenţa şi Statul naţional unitar. Apariţia mişcării naţionaliste creştine de Dreapta în România şi critica sa dură la adresa slăbiciunilor sistemului politic inaugurat o dată cu Unirea, la adresa francmasoneriei (pe care o numea iudeo-masonerie) şi, în final, la adresa partidelor politice îşi are originea, aşa cum vom vedea, în termenii acestui contract.

*

Mai ales pentru ultimii ani ai domniei lui Alexandru Ioan Cuza, argumentele „monstruoasei coaliţii" se dovedesc extrem de solide. Pericolul în care a pus regimul personal tînărul stat român a adus la conştiinţă clasa politică. Ea a acceptat să numească actul din 11 februarie o *revoluţie,* pentru gravitatea crizei din care reuşiseră să scoată România. Tot astfel, motivaţia militarilor implicaţi în detronare – să ne amintim declaraţia lui Candiano-Popescu: „să curăţ ţara de lepra corupţiei" – devine credibilă. Dezamăgirile perioadei ulterioare au ţinut de imposibilitatea de a umple golul lăsat de trecerea de la vechiul regim la noul regim, democratic, printr-un salt de decenii făcut în Occident în cîteva secole. Alexandru Ioan Cuza este fundamental omul unei misiuni pe care a căutat să o îndepli-nească onest, fără ca el şi forţele politice liberale aflate direct sau mascat în spatele lui să observe că *initium capit* misiunea este greşită. Vocile soluţiei politice conservatoare – Barbu Catargiu, Dimitrie Ghica, Apostol Arsachi, Constantin N. Brăiloiu, Mihai Eminescu, I. L. Caragiale, apoi Petre P. Carp şi Titu Maiorescu – au fost tratate ca retrograde,

antidemocratice sau, în cel mai bun caz, ca simple licenţe literare. Doar echilibrul instaurat prin domnia de 48 de ani a lui Carol I şi perioadele mai lungi ale alternanţei politice la guvernare între liberali şi conservatori au reuşit să diminueze fenomenul României moderne, ca produs al unei colonizări capitaliste, şi să dea statului român o adevărată substanţă naţională.

*

Capitolul V

REPUBLICA DE LA PLOIEŞTI
8/20 august 1870

Moto:

România a românilor

EUGENIU CARADA

În scrisoarea pe care i-au trimis-o I. C. Brătianu şi C. A. Rosetti lui Edgar Quinet la 26 iunie 1848, legătura sufletească între revoluţionarii români şi Franţa lua accente patetice: „Toată speranţa noastră este deci în voi, în a doua noastră patrie. Şi este adevărat. Orice român are două patrii: mai întîi pămîntul în care s-a născut şi apoi Franţa. Alexandru zicea că-şi datoreşte viaţa tatălui său Filip şi învăţătorului său Aristot. Franţa ne-a crescut, ne-a învăţat carte. Scînteia care încălzeşte patria noastră, am luat-o de la căminul Franţei. Iată ce te rugăm să-i spui în numele nostru, scumpe maestre. Vorbeşte-i pentru noi; ea te va asculta. Fii apărătorul cauzei noastre, naşul tinerei noastre Libertăţi. Mai aminteşte-i încă Franţei că suntem fiii ei, că ne-am luptat pentru dînsa pe baricade. Adaugă că ceea ce am făcut, după pilda ei am făcut, că timpul calculelor strîmte ale politicii a trecut, că noi suntem de altminteri paza ei dinspre Rusia şi că sîngele nostru vărsat ar cădea asupra ei"[395]. Acest text a fost şi este încă evocat pentru a ilustra legătura extrem de strînsă, istorică şi sentimentală ce-i lega pe români de Franţa. Aproape două secole de relaţii

---

[395] D. A. Sturdza, *Cuvîntări în memoria lui Ion C. Brătianu*, vol 1, [f.a]. Bucureşti, p. 13 (traducere din „Le Courier Français", 1848, 31, VII).

privilegiate o atestă. Dar au existat şi voci care au văzut în patosul acestui text doar o formulă diplomatică, un act de condescendenţă sau pur şi simplu un strigăt disperat[396]. E adevărat că scrisoarea a fost trimisă în plină desfăşurare a revoluţiei la Bucureşti sub ameninţarea invaziei ruseşti. Spiritul ei este însă cît se poate de autentic, deoarece o cantitate mare de corespondenţă între revoluţionarii români şi între aceştia şi cei francezi, numeroase articole de presă şi poziţii publice în adunări şi banchete politice confirmă această legătură de mare apropiere. Cel puţin la nivelul partidei liberale, mai accentuat, dar şi în rîndurile conservatorilor s-a dezvoltat în România un cult pentru Franţa. Este adevărat că, la o aplecare asupra conţinutului moderat al unor elogii, vom constata foarte uşor că liderii conservatori vedeau în Franţa pe marele actor al politicii europene, marele centru cultural şi sursa unui sprijin practic la menţinerea autonomiei ţării noastre. Respingeau însă cu vehemenţă Franţa republicană, Franţa comunistă, Franţa revoluţionară. Liderii conservatori chiar făceau o distincţie între marile personalităţi politice şi culturale care reprezentau Franţa prin diplomaţie, forţă militară sau cultură şi agitatorii revoluţionari de extrema stîngă, alogeni şi cosmopoliţi, „gunoaie ale societăţii" care răsturnaseră ordinea Marii Puteri europene. În acest punct, încă o dată şi categoric, conservatorii români se aflau într-un conflict total cu liderii liberali radicali care îi considerau pe Ledru-Rollin, Louis Blanc, Edgar Quinet, Jules Michelet drept mentori personali şi adevăraţi părinţi ai ideilor revoluţionare. Ion Ghica – un revoluţionar cu toate atributele, dar lucid – avea să scrie în 1853: „Prea aprinşi ca să nu se exalteze pînă la entuziasm la cuvintele lui Michelet şi ale lui Quinet, nefiind încă îndeajuns de copţi ca să cîştige altceva decît o admiraţie pasionată faţă de ideile revoluţionare, ei şi-au făcut

---

396 Olimpiu Boitoş, *Raporturile românilor cu Ledru-Rollin şi radicalii francezi în epoca Revoluţiei de la 1848*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1940, p. 23.

din elucubraţiile profesorilor lor, ale lui Louis Blanc şi Lamartine, lectura favorită; nu izbuteau să intre în legături decît cu agitatorii societăţii; erau adăpaţi cu toţii de doctrinele cele mai primejdioase"[397]. Este cert că liberalii români au încercat să facă la Bucureşti în 1848 o revoluţie după model francez şi au eşuat pentru că revoluţia din Franţa era burgheză, în timp ce în România, aşa cum am mai arătat, nu se putea obţine cu succes mai mult decît o răscoală – adică, o revoltă ţărănească –, clasele sociale puse în mişcare fiind complet diferite. Continuarea procesului revoluţionar şi-a găsit însă aplicaţia în importul de instituţii „revoluţionare" franceze în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Liderii liberali radicali nu au negat mult timp aderenţa lor la modelul francez, încercînd pe rînd să aducă în România comitete revoluţionare, reforme in-stantanee şi republica. Unii dintre ei, cum au fost C. A. Rosetti sau Eugeniu Carada, au murit cu numele republicii pe buze. Se poate stabili un arc neîntrerupt peste timp între anul revoluţionar 1848 şi momentul de trezire din vraja revoluţionară survenit peste 50 de ani, cînd, în finalul vieţii sale, Ion C. Brătianu recunoştea eroarea importului nediscriminatoriu de modă franceză. Într-un articol din publicaţia comunistă „La Democratie Pacifique", apărut la Paris în 26 iulie 1848, se vorbea astfel românilor în numele Franţei: „Ideea franceză este mereu ideea română, dar transformată de către un popor cavaleresc. Roma a fost o mamă vitregă care voia ca popoarele, copiii ei, să se aplece în mod egal sub legile sale. Franţa este o soră mai mare care caută mai de grabă *să fie imitată* de alte naţiuni decît să le cucerească"[398]. Acest îndemn poate fi urmărit pas cu pas o jumătate de secol în declaraţiile şi acţiunile liderilor liberali radicali. Problema acestui proiect remarcabil nu este atît copierea modelului revoluţionar francez, cît faptul că *Franţa l-a schimbat între timp în mod categoric*, devenind, chiar prin aceeaşi

397 *Ibidem*, p. 11.
398 *Ibidem*, Anexa XXII, p. 127 (originalul în franceză).

persoană, din Republică – Imperiu, în timp ce liberalii români nu şi-au schimbat idealul. Mai grav este că nu au schimbat nici metodele revoluţionare franceze pe care mentorul lor cel mai înalt, împăratul Napolen al III-lea, după ce le-a glorificat, le-a combătut cu tunul. Aşa se face că, la peste două decenii de la revoluţia burgheză, în 1870, în momentul în care patria sentimentală a liberalilor a pierdut războiul cu Germania – patria sentimentală a domnitorului Carol I –, Ion C. Brătianu, C. A. Rosetti şi Eugeniu Carada au organizat în România o lovitură de stat, atît din loialitate faţă de Franţa, cît şi din dorinţa de a continua la Bucureşti vechiul ideal călcat în picioare de trupele prusiene.

Războiul franco-prusian

Spre sfîrşitul secolului al XIX-lea, filozoful Ernest Renan, atent observator al principiului naţionalităţilor, descria Europa anilor '40 ca pe o imensă citadelă cu foişoare legate subteran prin canale pline cu praf de puşcă. Cineva – şi Ernest Renan nu a vrut să numească această organizaţie – umblase foarte dibaci cu butoiul de pulbere prin toate aceste dedesubturi ale continentului, lăsînd o dîră neîntreruptă între posturile de veghe ale citadelei. Europa era astfel pregătită ca, un incendiu pus într-un loc, să izbucnească simultan şi în celelalte locuri. Izbucnirea revoluţiei din 1848 în mai multe Capitale era astfel descrisă plastic de un savant detaşat de patima politică. El ilustra, în sinteză, întregul proces revoluţionar declanşat prin anul 1848 şi nu-şi putea reprima durerea pentru înfrîngerea Franţei sale. Napoleon al III-lea forţase unificarea Italiei, ceea ce a echivalat cu punerea focului într-un capăt al Europei. La celălalt capăt se ridica imediat problema unificării germane. Dacă în Italia nucleul în jurul căruia s-a produs fenomenul de unificare a fost Piemontul, în statele germane acesta a fost reprezentat de Prusia. Statul prusian era interesat de slăbirea Imperiului austriac – principal adversar

al Franţei în chestiunea italiană – pentru a uşura ascensiunea sa ca factor unificator. Prusia avea în anii '60 configuraţia unui stat cu politici ferme de Dreapta, în sensul unei conduceri autoritare prin elite, a unei solide baze economice şi a unei armate de temut. Puterea se afla în mîna lui Otto von Bismarck, supranumit „cancelarul de fier" datorită deciziilor sale categorice şi acţiunii fără menajamente în slujba patriei sale. Bismarck a descris doctrina unificării Germaniei atunci cînd a afirmat: „Eroarea diplomaţiei prusace de atunci era de a crede că alţii ar putea să facă pentru noi ceea ce nu îndrăznim să facem noi înşine". În spatele acestei doctrine *prin noi înşine* se aflau economia şi forţa militară. După ce manevrează abil în problema ducatelor germane Schleswig, Holstein şi Lauenburg, Bismarck reuşeşte să debilizeze Austria prin dispersia forţelor sale, creîndu-i probleme în Italia, la frontiera cu Danemarca, în Transilvania şi în Balcani. În cele din urmă, este provocat şi conflictul militar direct, care se încheie cu victoria Prusiei de la Sadova, în Boemia, la 3 iulie 1866. În urma acestei victorii Prusia anexează Hanovra, Hesse-Kassel, Nassau, Frankfurt, iar împreună cu statele germane din nord formează o nouă confederaţie în jurul statului Hohenzollernilor. „Din acest moment, politica «cancelarului de fier» este bine definită. El are nevoie de un război naţional pentru a pune definitiv Germania sub autoritatea prusacă, ideal fiind ca acest război naţional să fie îndreptat împotriva Franţei, devenită «duşmanul ereditar» şi principalul obstacol în calea desăvîrşirii unificării"[399]. De fapt, planurile Prusiei se sprijineau pe realitatea că Bismarck o transformase în principalul actor european, înlocuind Franţa din această poziţie, că dinamismul diplomatic şi militar al Prusiei surclasase deja Imperiul austriac, iar Franţa însăşi se epuizase în chestiunea italiană. În acest context, faptul ca Bismarck l-a sfătuit pe Carol de Hohenzollern să accepte tronul României, ba chiar

399 Serge Berstein şi Pierre Milza, *Istoria Europei*, vol. 4, Institutul European, Iaşi, 1998, p. 162.

să se deplaseze clandestin în ţară, s-a înscris perfect în maniera faptului împlinit folosită de Franţa, la care aceasta nu putea riposta. Credinţa lui Napoleon al III-lea că, prin legăturile secundare de rudenie, Carol I va fi un pion francez în România s-a dovedit un act de mare naivitate, fiindcă, sub aspectul temei generale a unificării Germaniei, Bismarck ascundea tema monumentală a vechiului Imperiu romano-german, a *Reich-ului* milenar inaugurat de Otto cel Mare în 962 la Roma.

Sigur pe traseul manevrelor sale europene, Bismarck încearcă să dea lovitura decisivă lui Napoleon al III-lea prin instalarea unui avanpost în spatele Franţei. Astfel, el promovează candidatura unui Hohenzollern pe tronul Spaniei, urmînd să aleagă între Carol de Hohenzollern, aflat deja pe tronul României, şi Leopold de Hohenzollern, vărul regelui Wilhelm I. Coroana este oferită mai întîi lui Carol care însă este bruiat de intervenţiile confidenţiale ale unor forţe politice de la Bucureşti, cu vaste legături europene. Candidatura lui Leopold stîrneşte însă protestul diplomatic al Franţei, la care Wilhelm I răspunde cu indiferenţă. Bismarck foloseşte audienţa ambasadorului francez la regele Prusiei drept sursă diversionistă pentru naşterea unui scandal public şi pune naţiunea franceză în faţa unei situaţii umilitoare. La 4 iulie 1870, sub presiunea străzii şi încrezător în delirul eroic al ministrului său de război, mareşalul Leboeuf, Franţa declară război Germaniei. Războiul franco-prusian declanşează la Bucureşti o criză a regimului, opunînd categoric partida liberală domnitorului ţării.

Criza politică a României

Cu ocazia vizitei pe care a efectuat-o în Occident între septembrie şi noiembrie 1869, domnitorul Carol a avut ocazia să se întîlnească şi cu împăratul Franţei. Prinţul României l-a informat asupra intenţiei de a se căsători cu o principesă germană, iar Napoleon al III-lea i-a cerut să nu uite că Franţa a provocat

Războiul Crimeii pentru a bloca influenţa Rusiei în Principatele Române. „Acum România n-ar trebui să uite aceasta" – a insistat împăratul. Presa franceză nu a scăpat nici ea prilejul pentru a sublinia datoria pe care o are faţă de sora sa mai mare: „România acum împreunată şi regenerată va fi chemată de a face în răsăritul Europei un serviciu analog, dacă nu mai mare decît acela pe care l-a făcut Belgia în vestul Europei"[400]. Domnitorul român a dat asigurări că naţiunea pe care o conduce nu şi-a schimbat sentimentele faţă de protectoarea sa.

Întors la Bucureşti, Carol se confruntă însă cu o situaţie extrem de agitată: opoziţia liberală forţează răsturnarea guvernului prin banchete publice şi violenţă jurnalistică (în cîteva rînduri domnitorul este ameninţat cu moartea); „problema evreiască" ia amploare prin amplificarea protestelor faţă de continua şi masiva imigrare din Moldova, precum şi prin apariţia incidentelor antisemite zgomotos şi ameninţător mediatizate în Occident; zvonul că Rusia pregăteşte o nouă lovitură în Moldova cu scopul desfacerii Unirii, căutînd să influenţeze partida liberalilor radicali pentru declanşarea unei revoluţii. La 28 ianuarie 1870, Carol îl primeşte în audienţă pe Ion C. Brătianu cu scopul de a potoli spiritele în tabăra liberală. Este de subliniat – pentru a observa raporturile între cei doi bărbaţi de stat la acea dată – că domnitorul se mai întîlnise cu şeful opoziţiei într-o întrevedere violentă pe parcursul a cinci ore şi că relaţiile au fost extrem de reci. Brătianu a cerut atunci declanşarea unor alegeri anticipate care să aducă partida liberală la Putere, menţionînd că nu mai garantează controlul asupra forţelor pe care le reprezintă liberalismul român, în special pătura mic-burgheză orăşenească. Aceasta este radicalizată, francofilă şi în bună măsură republicană. Conform mărturiilor lăsate de Carol I, în acea întîlnire Brătianu a fost suficient de ameninţător, dar domnitorul nu a cedat, făcîndu-l

---

400 *Memoriile regelui Carol I al României de un martor ocular*, vol. 2, Editura Scripta, Bucureşti, 1993, p. 45.

responsabil pe liderul liberal de orice abuz care ar veni din partea forţelor pe care, în realitate, le controlează[401]. În februarie, Dimitrie Ghica, demisionat din funcţia de prim-ministru şi ministru de interne la 27 ianuarie, îi scria domnitorului pentru a-l avertiza: „Conjuraţia contra actualei stări de lucruri s-ar fi întins şi ar fi ajuns atît de departe încît explozia ar fi apropiată! N-ar exista, mai ales, o poliţie a Capitalei vrednică de acest nume, iar puţinii funcţionari destoinici ar fi partizani personali ai lui Kogălniceanu sau ai opoziţiei roşii; garda naţională ar fi toată în mîinile urzitorilor de turburări. Administraţia oraşului Bucureşti ar fi paralizată; toţi funcţionarii Prefecturii de Ilfov ar conspira pe faţă şi n-ar aştepta decît ca stindardul răscoalei să fie ridicat de alte judeţe. Moldova ar fi minată de mult timp"[402]. Într-adevăr, în primele luni ale anului 1870 se constata o vie activitate opoziţionistă la Piteşti, dar mai ales la Ploieşti. În capitala Prahovei situaţia lua o turnură periculoasă pentru Carol I: se dezvoltase un nucleu republican, întreţinut permanent de o presă ostilă monarhiei, în general, şi domnitorului german, în particular: „Localitatea cea mai agitată din toată ţara sunt Ploieştii; trebuie să se ia măsuri energice ca să nu se sape acolo o mină, care ar putea să ameninţe întrea-ga ţară"[403]. În iunie, cu ocazia alegerilor pentru Colegiul al III-lea, la Piteşti forţele de ordine deschid focul, împuşcînd mai mulţi demonstranţi liberali (acesta era bazinul electoral al lui Ion C. Brătianu), iar „la Ploieşti izbucnesc turburări; oraşul ăsta e un focar de agitaţii. Se trimit acolo trupe să restabilească ordinea"[404]. Carol reacţionează cu calm, dintr-un motiv care certifică şi calităţile sale de om politic versat: el ştie că suportul principal al grupării liberal-radicale, a „roşilor", cum sunt porecliţi pentru a fi identificaţi mai uşor cu socialiştii,

---

401 *Ibidem*, p. 77.
402 *Ibidem*, p. 82.
403 *Ibidem*, p. 88.
404 *Ibidem*, p. 104.

se află în Franţa şi că aceştia ajung extrem de uşor şi eficient pînă la împărat. De aceea el manevrează pe frontul diplomatic pentru a rupe legăturile ombilicale dintre liberali şi Paris. Carol joacă inteligent candidatura sa la tronul Spaniei, luîndu-şi în faţa lui Napoleon al III-lea anagajamentul de onoare de a încerca să-l convingă şi pe Leopold să-şi retragă candidatura. El însă nu poate trece peste forţa de convingere a cancelarului Bismarck şi peste argumentul interesului naţional german cu care acesta reuşeşte să împiedice orice refuz.

Între timp, ceea ce mai multe decenii s-a numit „problema orientală" se concentrează acum asupra unui fenomen surprinzător, atît pentru substanţa sa politică, dar şi pentru evoluţia sa în timp. „Problema orientală" în anul 1870 constă în concluzia la care au ajuns Marile Puteri protectoare că *celebra Constituţie liberală din 1866, copiată după cea a Belgiei – scrisă, de altfel, într-o noapte de C. A. Rosetti şi Eugeniu Carada – este inadecvată României, nu se potriveşte cu nivelul politic şi de civilizaţie al ţării şi se află la originea tulburărilor sociale care străbat ţara.* Nicolae Iorga a dat un verdict pentru istorie acestei prime Legi fundamentale: „Constituţia de la 1866 este izvorîtă dintr-o simplă operă de traducere a unei Constituţii apusene; ea n-are absolut nici un fel de legătură cu trecutul nostru propriu şi nu reprezintă nici o elaborare particulară nouă"[405]. Practic, mitul celei mai avansate Constituţii europene votate de români se prăbuşea după numai patru ani de existenţă. Imediat ce această concluzie a început să circule în subteran, presa din marile capitale europene a preluat-o şi nimic nu i-a mai stat în cale pentru a crea un curent de opinie pregătitor unei schimbări bruşte a Constituţiei României. Acest lucru nu se putea obţine decît printr-o lovitură de stat, adică repetînd soluţia lui Alexandru Ioan Cuza. La exact patru ani după detronare, calea aleasă de domnitorul Unirii se

---

[405] Nicolae Iorga, *Istoricul Constituţiei româneşti*, în *Constituţia din 1923 în dezbaterea contemporanilor*, Editura Humanitas, 1990, p. 25.

dovedea viabilă chiar în ochii Marilor Puteri. Imediat, apar aspecte de neînţeles în pregătirea alegerilor, Alexandru Ioan Cuza fiind sondat în exil să candideze ca deputat, iar judeţul Mehedinţi îl şi alege în lipsă, inclusiv – dar deloc întîmplător – în oraşul Turnu Severin, unde Carol de Hohenzollern păşise pentru prima oară pe pămînt românesc! În spatele mitului neuitării lui Cuza de către poporul român se afla un interes politic precis, parte a unui scenariu sprijinit din Occident.

Presa europeană avea un ton categoric: „Starea de lucruri din România nu îngăduie o constituţie liberală; în toate păturile populaţiei lipsesc individualităţile care să aibă priceperea trebuincioasă. Constituţia slujeşte doar ambiţiei şefilor de partide şi încarcă pe principe, fie el slab sau energic, de lanţuri grele"[406]. Într-un raport confidenţial al lui Ioan D. Strat, agentul diplomatic al României la Paris, este reprodusă discuţia acestuia cu contele Andrassy pe tema sprijinului primit de liberali din partea Franţei şi, mai recent, din partea Rusiei: „Libertatea de agitaţie asigurată prin Constituţia română înlesneşte orice fel de propagandă în ţară şi *nenorocita libertate a alegerilor*, pe care tocmai miniştrii cinstiţi o respectă cel mai mult, aduce întotdeauna în Parlament numeroase fracţiuni mici ce se unesc îndată spre a răsturna fiecare cabinet, ca numaidecît după aceea să se dividă iarăşi; urmarea acestei stări de lucruri e nepu-tinţa de a se da ţării un minister (guvern) omogen, şi ea aduce veşnice schimbări şi nesiguranţă în afaceri"[407]. Tema se regăseşte încă de la sfîrşitul lui mai în corespondenţa de familie a domnitorului; Prinţul regal de Prusia îi scria lui Carol: „Ar trebui să credem că stai pe un butoi cu praf de puşcă şi că numai o lovitură de stat în vederea schimbării Constituţiei ar mai putea să te scape!"[408] La aceste sugestii, Carol a răspuns că admite modificarea obligatorie a Constituţiei, în

---

[406] *Memoriile regelui Carol I de un martor ocular*, vol. 2, p. 106.
[407] *Ibidem*, p.108.
[408] *Ibidem*, p.102.

sensul limitării libertăţilor publice şi a legiferării dreptului de intervenţie împotriva tulburărilor civile, ca o condiţie a rămînerii sale pe tronul României, dar că vede rezolvarea pe calea paşnică a crizei constituţionale printr-o revizuire a Legii fundamentale, urmată de un plebiscit[409]. Echilibrat şi realist, punctul de vedere al domnitorului a triumfat, fără însă ca tema loviturii de stat să nu fi ajuns la urechile liberalilor. Ei au legat posibila acţiune a domnitorului şi eventuala lor reacţie de rezultatul conflictului franco-german.

Criza sentimentală a României

Mersul conflictului franco-prusian era urmărit la Bucureşti cu sufletul la gură. Presa română abunda de detalii, dar o privire atentă şi lucidă ar fi constatat destul de repede că presa, mai ales cea liberală, refuza să creadă în eşecurile repetate ale armatei franceze şi încerca în mod hilar, de la Bucureşti, să producă victorii franceze în locuri unde trupele germane învingeau fără apel. Pur şi simplu România refuza să creadă. „În ce priveşte opinia publică românească, ea era determinată şi atunci de motive cu totul deosebite: sentimentul foarte sincer de solidaritate latină, sentimentul foarte onorabil de iubire pentru Franţa şi încă un sentiment cu care ne putem mîndri: sentimentul cavaleresc de respect pentru cel slab, de admiraţie pentru acela care, deşi slab, izbuteşte totuşi să apere teritoriul său, să ţie onoarea steagului său. Dar era şi influenţa asupra acelora care-şi făcuseră studiile la Paris, element, desigur, cu totul inferior celorlalte. Foarte multe persoane ar fi vrut apoi să guverneze atunci, să răstoarne pe cei care erau la putere: ele se mişcau, se frămîntau într-un chip extraordinar, mergînd pînă la cele mai reprobabile escese şi uitînd, în pasiunea

---

[409] Este tema ironiilor lui I.L.Caragiale, atît în *O noapte furtunoasă* („pactul fundamentale, sfînta Constituţiune"), cît şi în *O scrisoare pierdută* (celebrul discurs electoral al lui Farfuridi).

aceasta personală, interese foarte importante ale Statului."[410] Într-adevăr, ţara, îndoctrinată cu dragostea de Franţa, fără a înţelege că mitul „gintei latine" era o creaţie propagandistică – în timp ce poporul român este într-adevăr de origine latină, francii sunt de origine germanică – îşi îmbrăţişase sora mai mare cu toată dragostea. Aşa ceva în politică, dacă nu este sprijinit pe o relaţie colonialistă directă sau pe un condominiat recunoscut, reprezintă o greşeală elementară. Românii declanşau atunci, în momentul în care echilibrul de forţe se modifica dramatic în Europa, o politică de inimă în locul unei politici de cap. Manifestaţiile de simpatie şi sprijin pentru Franţa au dominat viaţa oraşelor româneşti, iar ziarele conduse de C. A. Rosetti („Românul") sau Bogdan Petriceicu-Hajdeu („Traian") au provocat permanent un sentiment de ostilitate faţă de „neamţul" care se găsea pe tron. În acest timp, trupele germane le nimiceau pe cele franceze una după alta. În timp ce comandamentul armatei germane se instala deja pe pământ francez, la Bucureşti se proclama victoria apropiată a „nebiruitei oşti francese". Titu Maiorescu sintetiza perfect situaţia: „Fără nici o cunoştinţă a armatei prusiene şi a conducătorilor ei, fără nici o altă informaţie autentică, liberalii de la 1870, luînd dorinţa simpatiilor lor drept realitate şi încrezîndu-se în ştirile false răspîndite de crîmpeiul de guvern terorizat în Paris, escomptau izbînda francezilor tocmai în momentul în care – după împrăştierea armatei lui Mac Mahon la Woerth, 27 iulie (6 august), şi după bătăliile de la Colombey, Vionville şi Gravelotte (2/14-6/18 august) – armata lui Bazaine era aruncată şi izolată în Metz şi, prin urmare, trista soartă a Franţei inevitabil hotărîtă"[411].

---

[410] Nicolae Iorga, *Politica externă a regelui Carol I. Lecţii ţinute la Universitatea din Bucureşti*, Editura Carol Goebl, Bucureşti, 1916, p. 86.

[411] Titu Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 21.

În culise, după încercarea lui Ion C. Brătianu de a-l aduce pe Cuza din nou pe tron – eşuată din cauza refuzului fostului domn –, partida liberală pregătea răsturnarea lui Carol, în cazul unei victorii prusiene, sau proclamarea republicii, în cazul unei victorii franceze. Legăturile strînse cu Parisul prin intermediul francmasoneriei permiteau în acel moment liderilor liberali să cunoască mersul real al conflictului înaintea organismelor oficiale ale statului, guvernului şi domnitorului Carol I. De aceea, deşi continuau public să afirme încrederea în victoria franceză, în subteran pregăteau o soluţie proprie a României la războiul franco-german. Pentru atingerea acestui obiectiv, care se sprijinea fundamental pe un act moral de loialitate, liberalii au activat reţelele de luptători naţionalişti români din Transilvania, cu misiunea de a crea probleme Austriei astfel încît aceasta să nu poată interveni în România şi au intrat în contact conspirativ cu Rusia pentru o eventuală protecţie împotriva unei acţiuni militare otomane. Demersul s-a dovedit extrem de riscant, deoarece Rusia nu putea avea alt plan decît cel vechi, de ocupare permanentă a statelor dunărene, şi nu intenţiona să-i privească pe liberali decît ca instrumente vremelnice ale strategiei sale balcanice. De altfel, guvernul era deja informat că Rusia, deşi complota cu „roşii" din ţară, ceruse pe cale diplomatică revizuirea Convenţiei de la Paris şi că Franţa se opusese. Într-o altă variantă, confirmată de memoriile Sabinei Cantacuzino[412], o victorie a Prusiei ar fi produs o cedare a României către Austria. Natura extrem de complicată a politicii momentului 1870 pe plan european, în care războiul se ducea izolat, doar între două ţări, în timp ce toate celelalte forţe importante pîndeau pe cel mai slab şi se pregăteau pentru o intervenţie ulterioară, l-a readus pe Brătianu la prudenţă. Trecerea primelor săptămîni de război l-a convins pe liderul român că

412 Sabina Cantacuzino, *Din viaţa familiei I. C. Brătianu (1821 – 1891)*, Editura Universul, Bucureşti, 1933, p. 90.

imaginea sa despre un conflict generalizat în Europa, la marginea căruia ţara noastră să-şi obţină independenţa, ca republică democratică, este complet distorsionată. În al doilea rînd, forţa principalului scenarist al liberalizării prin vehicolul democraţiei – francmasoneria – se dovedea complet luată prin surprindere de un inamic al său foarte subtil şi ataşat cu totul altor valori: regim autoritar, militarist şi războinic, milenarist autohton, din Europa, expansionist economic şi extrem de creştin. Statele germane unificate aveau la conducerea lor regi şi prinţi a căror principală legitimare era rasa. Pentru prima oară, fără a fi încă dogmatizat, se năştea principiul *masă contra rasă*. Şi faţă de aceste mişcări profunde ale civilizaţiei europene, naţiunea română rămînea ataşată idealului său de independenţă, fără a depăşi însă poziţia marginală şi absenţa din contextul continental. Abia în primul război mondial ea avea să joace un rol suficient de substanţial.

În Parlamentul acelui an 1870 poziţiile politice urmau aproape în monom opinia publică vrăjită de loialitatea faţă de Franţa. Încă de la 30 iunie, deputatul Nicolae Blaremberg face o interpelare prin care cere ca România să-şi precizeze poziţia în eventualitatea unui conflict între Prusia şi Franţa, întrebînd retoric dacă „e oare hotărît să urmeze unica politică posibilă, întemeiată pe simpatii de rasă, sau se va lăsa călăuzit de consideraţiuni şi de interese personale şi egoiste". Opoziţia, informată asupra demersurilor pentru modificarea Constituţiei printr-un act politic violent, dorea să prevină o folosire a conflictului franco-german ca ocazie pentru instaurarea unui regim dictatorial. Primul-ministru Manolache Costache Epureanu răspunde că România are un rol prea modest în Europa şi va păstra o strictă neutralitate. Blaremberg protestează, sugerînd că România ar putea oricînd intra într-o alianţă de partea Franţei. La 5 iulie, deputatul A. I. Gheorghiu face o altă interpelare către ministrul de externe, întrebînd „ce atitudine va păzi guvernul în aceste evenimente grave; dacă atitudinea sa va fi

conformă Constituţiunii noastre sau dacă va fi o atitudine dictatorială, contrară instituţiilor ce avem"[413].

La această interpelare a răspuns ministrul de externe, Petre P. Carp. Acesta a avut o intervenţie semnificativă pentru verticalitatea şi pregătirea politică superioară pe care conservatorii de regulă o arătau. Mai întîi a îndepărtat temerile că guvernul ar putea lua decizii fără consultarea Parlamentului: „În gravele împrejurări în care ne aflăm, dacă guvernul va fi pus în poziţiunea de a lua o deciziune oarecare, această deciziune nu va fi decît în conformitate cu dorinţele şi în conformitate cu aspiraţiunile dumneavoastră, nu numai cum le înţelegem noi, dar cum le veţi dicta dumneavoastră (*aplauze*), căci într-un asemenea caz vă vom convoca (*aplauze*). De aceea era inutil să facă d-l Gheoghiu alusiune la Cavour. Îl rog însă să nu creadă dumnealui că un om, fie el Cavour, poate să săvîrşească fapte mari fără un popor puternic din care-şi trage inspiraţiunile sale. *Nu oamenii cei mari fac pe popoarele cele mari, ci popoarele cele mari pe oamenii cei mari.* Şi sunt convins că în împrejurări grave poporul român va găsi şi el în sînul său omul acela al cărui braţ puternic îl va conduce spre menirile sale"[414]. Aceste cuvinte venite de la unul dintre cei mai însemnaţi lideri ai conservatorilor, acuzat pentru atitudinea sa vădit filogermană, au făcut istorie. Pînă la perioada comunistă, declaraţiile sale din momentele cele mai grele ale României erau cuprinse în manualele şcolare. În al doilea rînd, Carp a exprimat clar relaţia între un guvern românesc şi sentimentul filofrancez al naţiunii române, arătînd că nu poate exista o discordanţă între alegători şi cei aleşi, cu toate că partida conservatorilor avea o altă opinie, mult mai pragmatică şi dedicată interesului naţional, printr-o apropiere de Germania: „Domnilor, onoratul domn

---

413 P. P. Carp, *Discursuri 1868-1888*, vol. 1, Editura Socec, Bucureşti, 1907, p. 31.
414 *Ibidem*, p. 32.

Petre P. Carp (1837 – 1918)

Gheorghiu a mai făcut şi o paralelă: a făcut o paralelă între politica de la '67 şi '68 şi politica guvernului actual. În această privinţă, d-lor, am conştiinţa foarte împăcată, şi eu cred că nimeni dintre d-voastră nu va fi care să declare că se pune alături cu guvernul. Dacă nu mă înşel, politica de la '67 pînă la '68 a fost rezumată în următoarele cuvinte ale d-lui Ion Brătianu: acolo unde este ortodoxia, acolo este România. Daţi-mi voe să rezum şi eu politica noastră în cuvinte tot atît de precise: acolo unde sunt ginţile latine, acolo va fi şi inima României! (*aplauze prelungite*

şi îndelung repetate)"[415]. După cum se poate observa din reacţia sălii, răspunsul a adus la entuziasm clasa politică românească şi a liniştit apele. Aceste cuvinte ale lui Petre P. Carp au fost ani de zile evocate ca asociere a conservatorilor la curentul de opinie francofil, ca solidaritate cu Franţa eternă. Analiza atentă a declaraţiei lui Carp, precum şi observarea evoluţiei politicii conservatoare din următoarele decenii, arată că semnificaţia acelei intervenţii era cu totul alta. Aluzia la adeziunea lui Brătianu la statele ortodoxe era muşcătoare, fiindcă ascundea în substrat informaţia despre negocierile secrete duse cu puterea de la Răsărit ale liderului liberal, negocieri pe care Carp, în calitate de ministru de externe, le cunoştea prin intermediul agentului său diplomatic la Paris: „Revoluţionarii, sprijiniţi de Rusia, ar proclama neatîrnarea ţării şi ar da astfel un altor popoare din Orient semnalul ca să facă la fel – aşa s-ar redeschide chestiunea Orientului şi asta spre cel mai mare folos al Rusiei"[416]. În al doilea paragraf, afirmaţia că *inima* României va fi acolo unde sunt naţiunile latine nu contrazicea realitatea, dar nici nu angaja guvernul într-un act riscant de aderenţă, politica adevărată fiind rezultatul inteligenţei, nu al iubirii. La 7 iulie, în momentul cînd declaraţia de război a Franţei a devenit publică, Petre P. Carp împiedica o moţiune de neîncredere şi căderea guvernului într-un moment periculos şi făcea o nouă declaraţie liniştitoare: „Unde fîlfîie steagurile Franţei, acolo sunt interesele şi simpatiile noastre". Schimbul de replici din Parlament din zilele de 5 şi 7 iulie sunt în esenţa lor o ilustrare a *democraţiei în straturi* care se compunea fidel din două planuri: unul demagogic şi inofensiv în Parlament, altul foarte activ, autoritar sau subversiv înafara acestuia. Pe acest

---

415 *Ibidem*, p. 33.

416 *Memoriile regelui Carol I al României de un martor ocular*, vol. 2, p. 109.

fond, în care victoriile militare germane au rolul lor secundar, liderii liberali pregătesc lovitura de stat.

Defecțiunea de la Ploiești

Pînă astăzi-așa numita „Republică de la Ploiești" a rămas ca un episod ridicol, acoperit de neseriozitate și ironizat de Caragiale cu arta sa inegalabilă. În realitate, la Ploiești s-a rupt o verigă slabă dintr-un lanț destul de bine împletit.

Autorul planului de răsturnare a domnitorului Carol a fost Eugeniu Carada, născut în 1836 la Craiova într-o familie de origine franceză. Atașat cu loialitate de C. A. Rosetti, a fost redactor al ziarului „Românul" și nu a încetat vreodată să renunțe la ideile sale republicane. Devenit după mulți ani președinte al Băncii Naționale și conducător al *Ocultei* – organizație de tip francmasonic cu caracter național –, Carada va elimina din discursul său ideile republicane, deoarece, prin puterea pe care o deținea și prin testamentul lăsat de Ion C. Brătianu el susținea din umbră o republică mascată, stat în care regele Ferdinand făcea figurație, iar Ionel I. C. Brătianu făcea istorie din postura unui președinte de republică. Carada a fost un patriot naționalist autentic, omul din umbră al Partidului Național Liberal, implicat în cele mai importante acțiuni secrete, de la răsturnarea lui Cuza, la întreținerea, înarmarea și pregătirea militanților români din Transilvania. În timpul războiului austro-prusian din 1866, Carada a încercat să profite de moment pentru a produce o ridicare generală a românilor transilvăneni: „Travestit, trece Carpații de mai multe ori și discută problema cu luptătorii care se găseau în fruntea românilor. Nu are nici o clipă de odihnă. Ziua și noaptea organizează neîncetat revoluția. Comanda răsculaților i-o încredințează profesorului craiovean Constantin Olteanu, nepotul lui Petru Maior. În tăinuitele văi ale munților, Carada făcuse mari depozite de arme și muniții. Totul era gata. Nici un amănunt n-a fost uitat. Se aștepta semnalul

răzvrătirii. Dar fulgerătoarea victorie a Prusiei de la Sadova, a frînt aripile avîntului"[417].

Ştim astăzi doar o parte a activităţii secrete duse de Carada din ordinul lui Brătianu în Transilvania. Un fragment a fost înfăţişat de Liviu Rebreanu: „În împrejurări grele, cînd oamenii conducători ai ţării libere nu puteau sau nu îndrăzneau să facă nimic pentru noi, Carada plătea amenzile tribunalelor ungureşti care ţineau să înnăbuşe ziarele, subvenţiona publicaţiile noastre, ne ajuta să ne susţinem şcolile şi să clădim biserici..." Într-adevăr, o dezvăluire publicată în ziarul „Adevărul" dinainte de război arăta că Eugeniu Carada subvenţionase mişcarea naţională din Ardeal cu peste 700 000 lei-aur (echivalentul a 30 de milioane în 1937, adică aproximativ 30 de milioane de mărci!). Felul cum a cheltuit 425 000 de lei din aceşti bani a fost descoperit în hîrtiile sale după moarte: „Liceul din Blaj-80 000 lei; liceul din Brad – 70 000 lei; şcolile din Bihor, Sălaj şi Sătmar – 40000 lei; editarea cărţilor – 10 000 lei; jurnalul din Pesta prima instalaţie, tipografie etc.– 110 000 lei; *birou de informaţii Viena* – 20 000 lei; *birou de informaţii Pesta* – 6 000 lei; secretar – 6 000 lei; *agenţi politici* – 10 000 lei; amenzi plătite tribunalelor ungureşti, ziarele din provincie etc. – 70 000 lei, cheltuieli de propagandă – 10 000 şi adunări şi conferinţe – 20 000 lei"[418]. Cînd Dimitrie A. Sturdza, din imprudenţă, a făcut public secretul finanţării şcolii şi bisericii româneşti din Şcheii Braşovului, declanşînd un conflict diplomatic cu Ungaria, Carada l-a declarat pe preşedintele Partidului Naţional Liberal şi prim-ministru „trădător de ţară". Asta echivala cu execuţia politică. În urma unor acţiuni psihologice, a infiltrării neîncrederii între membrii familiei sale, a înscenării unor accidente cotidiene minore, Dimitrie A. Sturdza a sfîrşit prin a-şi pierde minţile: „La o şedinţă a Consiliului de Miniştri, D.A. Sturdza a început să plîngă, strigînd înfricoşat: «Să iasă d-l Carada

---

[417] Mihail Gr. Romaşcanu, *op.cit.*, p. 131.
[418] *Ibidem*, p. 353.

Eugeniu Carada (1836 – 1910)

de sub masă!», (presa a consemnat că D. A. Sturdza umbla în patru labe pe sub masă, lătrînd la un Carada imaginar)"[419]. Înainte să moară, în 1910, Eugeniu Carada a lăsat moştenire o reţea de agenţi, activişti şi luptători naţionalişti transilvăneni care vor constitui corpul dur şi hotărît al Partidului Naţional din Ardeal, actor principal al Marii Uniri din 1918. Pe statele lui secrete de plată se aflau avocatul Iuliu Maniu, care practica la

[419] Ioan Scurtu, *Ion I.C. Brătianu*, Editura Muscion, Bucureşti, 1992, p. 19.

Budapesta, medicul Alexandru Vaida-Voevod şi episcopul Caransebeşului, viitorul patriarh Miron Cristea, fonduri sustrase controlului şi destinate bisericilor româneşti din Ardeal. În septembrie 1906, Carada l-a adus în secret pe Miron Cristea la moşia Florica, unde înaltul ierarh a depus un jurămînt pe mormîntul lui Ion C. Brătianu împreună cu fiul acestuia, Ionel I. C. Brătianu, primul angajîndu-se să unească Biserica naţională, iar al doilea Statul naţional, sub pedeapsa blestemului lui Dumnezeu. Cei doi şi-au îndeplinit jurămîntul la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia.

Am făcut acest excurs prin biografia lui Eugeniu Carada pentru a se înţelege cine era organizatorul loviturii de stat de care ne ocupăm.

În 1870 Carada primeşte, aşadar, ordinul să pregătească o acţiune cu ramificaţii cît mai extinse în ţară. Planul prevedea declanşarea unei campanii de presă menite să desacralizeze şi să compromită persoana domnitorului, mari manifestaţii antidinastice în mai multe oraşe, mişcări de trupe cu afluire spre Bucureşti şi un asalt al palatului de către un grup bine instruit, care să forţeze abdicarea. În tot acest plan exista un amănunt pe care chiar mulţi dintre complotişti nu l-au înţeles: iniţial, acţiunea antidinastică îl viza pe Carol I, ca prinţ german, şi nu instituţia monarhică: „Revoluţia, aşa cum o concepuse el, urma să izbucnească concomitent în cele şapte oraşe prevăzute în planul său, după care le vor urma şi altele. La Bucureşti urma a se institui – după detronare, desigur – *o regenţă,* iar un congres va hotărî *să cheme pe tronul rămas vacant pe Prinţul Napoleon, fiul lui Jérôme Bonaparte.* Carada avea de acum în mînă frîiele mişcării şi fixase ziua şi ora cînd trebuia să izbucnească răscoala"[420]. Pentru organizarea loviturii, Carada a apelat la vechii săi colaboratori C. Ciocîrlan, Lecca, Pillat şi alţii cu care îl răsturnase pe Cuza. Totodată, au fost reactivate legăturile cu Armata. Declanşarea loviturii era prevăzută la Iaşi, unde Lecca urma să proclame

---

[420] Costant Răutu, *op. cit.*, p. 147.

detronarea lui Carol, să-i convingă pe comandanţii militari şi pe partizanii politici liberali de necesitatea actului şi să se deplaseze cu trupele pe linia Prutului pînă la Brăila. Aici intenţionau să facă fuziune cu trupele de dorobanţi şi grăniceri şi împreună să se deplaseze spre Tecuci. În acest oraş avea loc concentrarea de forţe şi înarmarea a circa 20 000 de ţărani. Armele erau procurate dintr-un arsenal secret, constituit încă de pe vremea lui Cuza, în perspectiva declarării independenţei şi a unei eventuale rezistenţe.

Un alt centru puternic era stabilit la Craiova, unde mişcarea trebuia să preia puterea în oraş şi în judeţ la primele ore ale dimineţii de 8 august 1870, să mobilizeze trupele, aflate acolo în număr mare, şi să susţină, la nevoie prin afluirea unităţilor, actul iniţiat la Iaşi şi amplificat la Tecuci. Importanţi lideri liberali olteni erau pregătiţi să preia, pe posturi, conducerea administraţiei Olteniei: Boicea Radianu, Anastase Stolojan, Gheorghe Chiţu, Ion Theodorian, Pera Opran, oameni pe care îi vom regăsi în guverne liberale ulterioare sau în poziţii cheie ale administraţiei. Alte centre importante erau Ploieşti şi Piteşti. Activarea centrelor de revoltă urma a fi făcută prin staţiile de telegraf la care, în marea majoritate, Carada plasase din timp oameni de-ai săi. Pentru asigurarea confidenţialităţii transmisiilor fusese compus un cod secret cifrat. Prin aceleaşi staţii de telegraf, comandanţii garnizoanelor urmau să primească ordine din partea regenţei, ordine care erau deja întocmite sub semnăturile lui Ion C. Brătianu şi Nicolae Golescu şi transmise în plic sigilat şefilor conspiraţiei din fiecare oraş. Unul dintre ordine suna astfel:

„*Vă fac cunoscut că Prinţul Carol I s-a detronat astă noapte de către popor. În numele Guvernului provizoriu, vă ordon a lua comanda garnizoanei şi pe dată a supune armata la jurămînt pentru noul guvern. Tot odată vă veţi pune la ordinele prefectului ....., veţi menţine ordinea, iar de urmare ne veţi raporta pe dată*".

Alte telegrame de acest tip erau adresate altor comandanţi de unităţi din ţară şi unor ziare din străinătate. De exemplu, telegrama pregătită pentru ziarul „Albina" din Budapesta şi trimisă de la Ploieşti suna astfel: „Principele Carol este răsturnat. Guvernul provizoriu înfiinţat sub titlu de regenţă. În Ploieşti mare entuziasm"[421]. În seara zilei de 7 august, Eugeniu Carada primeşte însă un mesaj cifrat de la Focşani prin care i se cerea amînarea declanşării acţiunii, sub două motive: trupele nu sunt încă pregătite iar dincolo de Prut se mişcă unităţile ruse în perspectiva unei intervenţii. În aceste condiţii era evident că Rusia îşi manifesta din nou intenţiile agresive, şi trupele române de pe direcţia de invazie nu puteau părăsi dispozitivul de apărare. Carada ia măsuri de anulare a acţiunii în toate oraşele pregătite pentru lovitură, prin mesaje cifrate, şi trimite doi curieri spre Focşani cu misiunea de a cerceta situaţia garnizoanei. Ei primesc ordin să treacă şi prin Ploieşti unde aştepta şeful conspiraţiei de acolo, nimeni altul decît fostul căpitan Candiano-Popescu. Deşi informaţia asupra acestui ultim fapt rămîne confuză, toate probele duc către un refuz al lui Candiano-Popescu de a se supune ordinelor de la Bucureşti. Din start, alegerea lui Candiano-Popescu în postura de şef al acţiunii de la Ploieşti fusese o greşeală a lui Carada, deoarece acesta era un excelent executant, un om de acţiune şi nicidecum un conducător. A face însă din Candiano-Popescu un om ridicol este, în egală măsură, o greşeală.

„Eroul Republicii de la Ploieşti", cum a fost batjocorit mai tîrziu, a fost un agent important al mişcării naţionale, trimis în misiuni de cercetare în Transilvania de către Brătianu. În 1867 el se întîlnise la Braşov cu Gheorghe Bariţiu şi Diamandi Manole, apoi a urcat în Munţii Apuseni, întîlnindu-se cu protopopul Balint şi cu Avram Iancu. Misiunea sa conţinea şi cercetarea posibilităţilor de a trece clandestin în Transilvania 50 de arme aflate într-un depozit secret din Sinaia. Coborînd din Apuseni el a fost

421 *Ibidem*, p. 150.

arestat sub acuzaţia de „agitator daco-român" şi aruncat în închisoare. Candiano-Popescu a rezistat la 36 de interogatorii în închisoarea din Arad fără să divulge nimic din misiunea sa, declarînd în permanenţă că este „om de litere" şi că vrea să scrie istoria Transilvaniei. A supravieţuit unei tentative de otrăvire şi a scăpat cu greu de un linşaj al unui grup de agitatori unguri. A fost eliberat de Ion C. Brătianu care, în calitate de ministru de interne la acea dată, a remis cancelariei de la Viena o notă de avertisment în termeni duri, sub ameninţarea că va expulza din România pe toţi cetăţenii austrieci. Austria l-a eliberat imediat. La Cozia i se făceau deja pomelnice ca martir al luptei pentru unitatea naţională. Aşadar, Candiano-Popescu nu era un individ oarecare, un aventurier, dar a făcut cîteva greşeli din pripeală şi prea mult zel.

Agitaţia antidinastică din Ploieşti avea un aspect continuu, mai ales după ce garda naţională (municipală) fusese desfiinţată acolo din cauza implicării ei în manifestările politice cu ocazia alegerilor recente. Totodată, guvernul trimisese în oraş o comisie de anchetă asupra acestor tulburări. Deoarece comandanţii trupelor din oraş n-au putut fi atraşi în complot, se pare că Eugeniu Carada reuşise să retragă mare parte a efectivelor garnizoanei, pentru a limita posibilităţile de ripostă[422]. Or, Candiano-Popescu miza tocmai pe reînarmarea gărzii naţionale (municipale) cu armele militarilor din garnizoană. Nu în ultimul rînd, la Ploieşti se dezvoltase un curent de opinie republican, care depăşea limitele fixate de conspiraţie – înlocuirea domnitorului Carol cu prinţul Napoleon – fapt care va condiţiona succesul iniţiativelor lui Candiano-Popescu.

În noaptea de 7 spre 8 august, în jurul orelor 3.30, Candiano-Popescu, în uniformă de căpitan, împreună cu deputatul şi

---

[422] Victor Slăvescu, *Corespondenţa lui Ion Ghica cu Dimitrie Sturdza (1860-1880)*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice", Seria III, tomul XXV, Mem. 28, Monitorul Oficial, Bucureşti, 1943, p. 61/1307.

ziaristul Constantin T. Grigorescu, cu Matache Nicolau, fost deputat şi primar al oraşului, cu un anume Ghiţă Ionescu şi alţi cîţiva aderenţi, între care şi un preot, pătrunde în clădirea Prefecturii şi, sub ameninţarea armelor, preia cotrolul asupra telegrafului şi a birourilor. De aici Candiano-Popescu se proclamă prefect şi emite ordinele pregătite din timp, în numele „regenţilor" Ion C. Brătianu şi Nicolae Golescu. În jurul orei 5.00, grupul de complotişti, la care se adăugaseră pompieri militari şi membri ai gărzii municipale, se îndreaptă cu drapelul naţional în frunte spre cazarma dorobanţilor, care era apărată de 7 dorobanţi şi de cîţiva recruţi, şi intră în posesia a nouă arme. În această formaţie – evaluată ulterior de agenţii Poliţiei la aproximativ 3 000 de oameni --, insurgenţii se îndreaptă spre cazarma trupelor de linie, aflată atunci sub comanda maiorului Polizu. Ofiţerul, „nevoind a da crezămînt unei depeşe ce i s-a prezentat ca din partea Ministerului de Război subscrisă «Ion Brătianu», la apelul ce-i făcuse de înfrăţirea oştirei cu rebeliunea, i-a răspuns cu baioneta în mînă, apărînd cazarma contra năvălitorilor"[423]. În faţa acestui eşec, Candiano-Popescu ordonă să se bată clopotele şi organizează o mare manifestaţie în centrul oraşului. Aici informaţiile sunt nesigure, deoarece nu cunoaştem numărul ploieştenilor care au participat la această manifestaţie, producîndu-se în timp o confuzie cu momentul atacului asupra cazarmei garnizoanei. Pare mult mai realistă reconstituirea scenariului conform căruia grupul de insurgenţi pe care l-a înfruntat maiorul Polizu era cel iniţial şi redus ca număr, iar cifra de 3 000 de oameni dată de Poliţie să fie a participanţilor la mitingul din centru oraşului. Oricum, manifestaţia se radicalizează printr-un mesaj republican deschis. Inclusiv în ipoteza că Alexandru Candiano-Popescu ar fi cunoscut limitele dinastice ale complotului, el nu avea nici o şansă de a mobiliza masele decît urmînd curentul de opinie local. Astfel se explică şi decretarea Republicii la Ploieşti. Un amănunt care i-a

---

423 Constant Răutu, *op. cit*, p. 152.

scăpat conducătorului acţiunii a fost acela că telegraful din Ploieşti era legat, din raţiuni militare, cu cel de la Predeal, unde se afla graniţa vremelnică a ţării şi unde se găsea o unitate de grăniceri. Importanţa misiunii acestui corp militar l-a făcut pe comandantul trecătorii Predeal, căpitanul Georgescu, să fie foarte circumspect în privinţa ordinului primit de la Candiano-Popescu în jurul orei 10.00, de a părăsi dispozitivul de apărare a graniţei şi de a se îndrepta spre Ploieşti. Este evident că refuzul maiorului Polizu de a se conforma ordinelor noului prefect, l-a făcut pe acesta din urmă să apeleze la cel mai apropiat comandant de unitate. Căpitanul Georgescu nu s-a mişcat de pe graniţă, punîndu-şi unitatea în alarmă pentru a preveni o acţiune militară austriacă pe fondul crizei din ţară. Mai mult, operatorul telegrafului din Predeal, Iuliu Filipescu, a luat legătura cu Bucureştii în jurul orei 11.00, interesîndu-se asupra veridicităţii informaţiei că domnitorul Carol a fost răsturnat, punînd la dispoziţia guvernului conţinutul ordinelor emise de Candiano-Popescu şi colaborînd cu administraţia centrală pentru înnăbuşirea insurecţiei. Iuliu Filipescu a intrat în legătură cu operatorii telegrafului din Ploieşti, Iorgulescu şi Constantinescu, pe care insurgenţii îi obligaseră sub ameninţarea armelor să telegrafieze ordinele şi anunţurile loviturii de stat şi împreună au coordonat informaţiile între Ploieşti şi Bucureşti. Importantă a fost difuzarea în capitala Prahovei a ştirii că guvernul a trimis spre Ploieşti o unitate militară sub comanda maiorului Gorjan. Era una şi aceeaşi persoană care dezvăluise prefectului Alexandru Beldiman detaliile conspiraţiei din 11 februarie 1866[424]. Factorul decisiv în risipirea manifestaţiei republicane de la Ploieşti a fost însă deplasarea rapidă acolo a lui Eugeniu Carada. Acesta a avut o explicaţie cu Candiano-Popescu, mai ales asupra nerespectării ordinului de amînare a revoltei trimis în seara de 7 august, astfel că în noaptea de 8 august liderul

[424] August Gorjan a devenit prefect al Poliţiei Bucureştilor în 1873, director-general al Poştelor în 1891 şi general în 1896 sub guvernări conservatoare.

ploieştean abandonează acţiunea şi se refugiază la Buzău. Cei doi liberali au analizat situaţia, inclusiv din perspectiva unei continuări a acţiunii, avînd în vedere că aveau control inclusiv asupra ofiţerilor din batalionul de infanterie trimis de la Bucureşti: „Majoritatea ofiţerilor de sub comanda lui Gorjan erau amestecaţi în acest complot şi dacă Eugeniu Carada ar fi dat semnalul, credem că şi Gorjan ar fi fost arestat. Dar Carada, care avea sentimentul prevederii şi răspunderii faptelor n-a voit să compromită o dată cu mişcarea şi nişte oameni care nu aveau altă vină decît că se încrezuseră în el"[425]. La acea oră, guvernul se afla în posesia conţinutului documentelor emise de Candiano-Popescu prin intermediul staţiei de telegraf din Predeal şi trecuse deja la arestări în Bucureşti şi Piteşti. La Craiova sunt descoperite documente compromiţătoare şi apar primii martori.

Asupra evenimentelor de la Ploieşti există un document descoperit de istoricul Gheorghe Duzinchevici în arhiva unei biblioteci din Varşovia şi care provine din Biroul de presă otoman la Bucureşti. Este vorba de o notă informativă din 22 august (stil nou) a unui agent care opera în Ţara Românească (probabil sub acoperirea de jurnalist) şi care se dovedeşte bine informat, destul de exersat în organizarea materialului şi bun cunoscător al limbii franceze. Textul nu este un articol de presă sau o corespondenţă pentru un ziar cosmopolitan, ci raportul unui spion. Acesta avea acces la telegraf şi ţinea legătura cu diferite oraşe româneşti, între care certifică Piteşti şi Craiova. Din prima frază rezultă că nu s-a grăbit să informeze imediat asupra evenimentului, deoarece acesta s-a derulat pe intervalul unei singure zile şi telegraful a făcut deja cunoscut în afara României eşuarea loviturii. Două mici particularităţi ale textului – Ion Ghica apare *John Ghika*, iar pluralul *dorobanţi* este scris *dorobantzis* – poate sugera un englez în persoana agentului otoman. Agentul îşi informa baza de la Constantinopol că „insurecţia trebuia să izbucnească la

425 *Ibidem*, p. 149.

20 (august, stil nou), dar dl. Carada, pretextînd că armele scoase din arsenal n-au putut ajunge, la acea dată, la punctele destinate, a trimis în data de 19, fără să aibă autorizarea comitetului, o telegramă la diferiţi şefi pentru a le anunţa că ziua declanşării insurecţiei a fost amînată"[426]. Autorul notei lasă în mai multe locuri de înţeles că nu exclude o trădare chiar din partea lui Carada, dar nu are argumente pentru a susţine această ipoteză. În schimb arată că unitatea militară trimisă din Bucureşti a făcut o intervenţie în Ploieşti, reprimînd acţiunea şi lăsînd în urmă „122 de cetăţeni morţi sau răniţi"[427]. Cifra victimelor s-ar putea înscrie în tonul unor exagerări lansate de ziarele liberale, dar este prea precisă pentru a nu fi luată în seamă. Gravitatea momentului este dată şi de măsurile de securitate luate de Guvern, Poliţia şi Armata patrulînd pe străzi în timp ce Palatul domnitorului era păzit cu trei cordoane de militari. Agentul otoman nu scapă ocazia pentru a informa precis, în finalul mesajului său, asupra surselor acestui eveniment: „Două curente au condus mişcarea populară: unul venea din partea patrioţilor români, celălalt provocat de Rusia, care spera să poată interveni în afacerile Principatelor Unite la umbra dezordinii. Dl. Mosoloff, ofiţer de stat-major rus, a cărui sosire la Bucureşti v-am anunţat-o, după ce a fost primit de prinţ, a plecat spre Viena, lăsînd (în urmă) cîţiva ofiţeri şi agenţi civili, care străbat ţara sub diferite pretexte comerciale şi industriale"[428].

Eugeniu Carada se întoarce la Bucureşti deghizat în cerşetor şi se duce direct acasă la C. A. Rosetti. Acolo îi găseşte pe Ion C. Brătianu, pe fraţii Goleşti şi pe C. A. Rosetti (sic!) care plănuiau să fugă în străinătate. Conform biografiilor apărute după moartea sa, Carada i-ar fi convins să rămînă: „ Este nedemn ca unii să

---

[426] Gh. Duzinchevici, *Un document sur l'émeute de Ploeşti (8-20 août 1870)*, Editura Datina Românească – Vălenii de Munte (Roumanie), 1937, p. 5.
[427] *Ibidem*, p. 5.
[428] *Ibidem*, p. 6.

putrezească în ocnă şi eu, cu care i-am pus la cale, să mă plimb nestingherit de nimeni la Paris"[429]. În continuare, conjuraţii distrug toate urmele activităţii lor conspirative, iar Carada publică în ziarul „Românul" un articol ofensiv, prin care căuta să-şi construiască un prim alibi. S-a înregistrat o singură slăbiciune în rîndul organizatorilor loviturii de stat: C. A. Rosetti, într-un moment de panică – sau de laşitate, după opinia conservatorilor –, fuge la Giurgiu şi se refugiază pe un vas austriac pentru a nu fi arestat. Cu toate acestea, un număr impresionant de lideri liberali este reţinut, în frunte cu Ion C. Brătianu. Chiar şi felul în care s-au produs aceste arestări, precum şi comportamentul anchetatorilor a demonstrat simpatia de care se bucurau conjuraţii, comisarii şi subcomisarii oferindu-le liderilor liberali în mai multe rînduri ocazia să fugă sau să distrugă documentele compromiţătoare. Francofilia acţiona ca un remarcabil filon al solidarităţii. Curînd, Justiţia a constatat că nu-i poate judeca pe conspiratori la Ploieşti sau Piteşti, pentru că exista riscul izbucnirii unei noi revolte populare, de data asta cu caracter generalizat în oraş. Din acest motiv, o parte din arestaţi, în frunte cu Carada, a fost mutată la Tîrgovişte, transportarea lor făcîndu-se noaptea. Însă oraşul îi aştepta cu lumînări şi sfeşnice aprinse „aşezate între geamuri", iar prefectul Rizu i-a întîmpinat ca pe nişte oaspeţi ai judeţului, anunţîndu-i că se pune la dispoziţia lor. Lotul lui Ion Brătianu a fost dus la Cîmpulung Muscel. Aici situaţia s-a repetat cu şi mai mare amplitudine. Povesteşte fiica lui Ion C. Brătianu: „Lucrul se simţise însă şi se svonise că pe drum îi vor face scăpaţi şi îi vor împuşca, deci, în dimineaţa pornirii, cînd îi urcase în trăsurile escortate de călăraşi (mama tot cu tata), un şir de birji cu

---

[429] *Ibidem*, p. 154 (Autorul face o confuzie în privinţa prezenţei lui C. A. Rosetti la Bucureşti imediat după eşuarea loviturii de stat. Rosetti se afla la Paris în data de 8 august, a revenit în ţară pe 15 august şi s-a refugiat într-adevăr pe un vas austriac pentru a nu fi arestat, aproape pe nedrept. Versiunea ar fi valabilă numai dacă Eugeniu Carada a stat ascuns pînă în 15 august, dar, în acest caz, nu se putea întîlni cu Brătianu care era arestat la acea dată).

cetăţeni fruntaşi ai oraşului se luară după ei ca să-i păzească. În Stîlpeni, la jumătate drumul, îi deteră în primirea cîmpulungenilor, sosiţi întru întîmpinarea lor cu acelaşi ceremonial. La intrarea în oraş, ieşi vlădica de la mănăstire şi spuse autorităţilor însoţitoare că pune mănăstirea la dispoziţia acuzaţilor şi locuinţa sa privată la a tatei, căci deţinuţii politici nu pot fi băgaţi în bordeele înconjurate cu un gard de nuele, care constituiau atunci puşcăria oraşului. Aşa se instalară"[430]. Mai este de arătat că pentru a-i apăra în acest proces s-au oferit să pledeze 35 de avocaţi constituiţi într-un corp redutabil, din care făceau parte Ion Cîmpineanu, A. Papiu-Ilarian, Anastase Stolojan, Nicolae Fleva, şi că presa a declanşat o campanie furibundă împotriva Guvernului, a Domnitorului şi a Justiţiei. Arestaţii sunt declaraţi „patrioţi eminenţi" iar guvernul îi insultă, îi tîlhăreşte, îi „torturează după miezul nopţii" şi „îi ucide în temniţă". Domnitorul îşi dă seama că se află singur împotriva ţării şi se lasă impresionat de scrisoarea pe care o primeşte de la tatăl său în 29 septembrie 1870, în care îl sfătuia: „Convingerea că o izbîndă a Franţei ar fi fost urmată de detronarea ta, ar fi trebuit să te scîrbească de mult de situaţia ta. Nu-i o chezăşie pentru viitor faptul de a fi susţinut de biruinţele germane, căci rădăcinile guvernării tale trebuie să se găsească în România, nu în Germania!"[431] Între timp, „Germania" învinsese la Sedan.

Întreaga desfăşurare a procesului şi, mai ales, prelungirea lui au creat o aură eroică liberalilor, cu toate că probele aduse împotriva lor erau, la o cercetare profesionistă, indubitabile. Se adăugau actele iresponsabile de scoatere a trupelor Armatei din dispozitivele de apărare ale teritoriului, exact pe graniţa cu Austria şi pe cea cu Rusia, într-un moment cînd în Europa se dezvolta un conflict între Marile Puteri. Cu toate acestea, aşa cum se va mai întîmpla în România modernă, verdictul a rămas în amintire

---

[430] Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 94.
[431] *Memoriile regelui Carol I...*, vol. 2, p. 129.

doar prin anecdota sa. Ministrul de justiţie, Alexandru Lahovary, îl cheamă de la Paris pe fratele său, Jean Lahovary, şi îl numeşte procuror general pentru a fi sigur că va obţine condamnarea grea a inculpaţilor. Jean Lahovary, crescut de copil în Franţa, nu vorbea bine româneşte şi nu înţelegea scrisul. În plus, este primit cu ostilitate la Cîmpulung Muscel şi pus în situaţia ridicolă de a nu găsi o gazdă, de a nu fi primit în nici o casă. El cere atunci o întrevedere cu arestatul Ion C. Brătianu şi acesta intervine pentru ca procurorul-general să poată locui în oraş pe timpul procesului. În sfîrşit, în ziua procesului Jean Lahovary susţine o violentă acuzare şi apoi telegrafiază grăbit fratelui său la Bucureşti: *J'ai été sublime. Condamnation certain.* (Am fost sublim. Condamnare sigură). Peste două ore toţi acuzaţii erau achitaţi şi se întorceau acasă în triumf, duşi pe braţe de mulţime. Pînă şi Dumitru Brătianu avea să recunoască într-un articol de presă că „în timp normali, unii dintre acuzaţii de la Ploeşti ar fi fost osîndiţi pentru că au expus ţara lor la o criză"[432].

Carol I a luat acest verdict şi atitudinea publică drept un afront personal. El vrea să abdice şi chiar pregăteşte un memoriu care ar urma să apară în ziua părăsirii Tronului. Cu toate că s-a speculat pe seama dragostei sale faţă de România, ataşamentului faţă de misiunea primită de la Germania şi pe devotamentul său, motivul principal pentru care a rămas în continuare pe Tron se pare că a fost situaţia complicată a contractului *Stroussberg* încheiat pentru construcţia de căi ferate în România. Pentru acest proiect se depuseseră două oferte: de la firma anglo-austriacă *Oppenheim* şi de la firma germană *Stroussberg*. Prima se oferea să construiască fiecare kilometru cu 240 000 lei, iar cea de-a doua cu 270 000 lei. În mod surprinzător, licitaţia a fost acordată firmei germane, preţul total fiind cu 27,5 milioane lei aur mai mare decît cel cerut de *Oppenheim*. Pentru supravegherea lucrărilor a fost angajat un comisar în persoana şambelanului

---

432 „Românul" din 19/31 octombrie 1870, p. 3.

Casei de Hohenzollern, Ambronn, cu toate că prin Constituţie acest post trebuia ocupat de un înalt funcţionar român. Contractul a fost garantat de stat – la un moment dat, chiar domnitorul s-a pus garant –, urmînd ca în caz de faliment plata întregului capital să fie asigurată de România. În septembrie 1870, Carol I era deja informat că afacerile concernului *Stroussberg* mergeau prost. Acesta dă faliment, acţionarii şi deţinătorii obligaţiunilor se constituie în sindicat şi într-o societate pe acţiuni condusă de băncile germane *Disconto Gesellschaft* şi *S. Bleichroder*, iar Carol rămîne în cea mai dificilă situaţie. O părăsire acum a Tronului României ar fi dezonorat şi numele său şi Casa de Hohenzollern. Din acelaşi motiv el nu abdică nici anul viitor, cînd un alt puseu violent anticarlist zguduie România.

Incidentul din 10/22 martie 1871

Din memoriile domnitorului Carol I aflăm că tentativa de lovitură de stat organizată de liberalii radicali l-a convins pe acesta că nu poate conduce România, cel puţin din două motive: (1) orice act de reformă sau de întărire a autorităţii puterii se lovea de o Constituţie impracticabilă, aberantă în raport cu societatea românească şi (2) atitudinea antigermană a unei părţi importante a populaţiei (venită uneori din confuzia cu Austro-Ungaria), precum şi poziţia politică anticarlistă a partidei liberale, formaţiune cu adîncimi evidente în societatea românească.

Pornind de la aceste două considerente se conturau şi alte argumente colaterale, în rîndul cărora se înscria şi refuzul lui Carol I de a da o lovitură de stat, la rîndul său, pentru motive simple: simţea că nu este făcut pentru rolul de dictator; nu era sigur de reacţia Marilor Puteri la o astfel de acţiune; nu avea nici un sprijin politic pentru o lovitură care să diminueze puterea parlamentară şi nici nu-şi constituise o camarilă. La sfîrşitul lui noiembrie 1870, Carol încă era împins de sentimentul puternic al abdicării, motiv pentru care a trimis tuturor Marilor Puteri, cu

excepţia Porţii, un memoriu prin care explica faptul că nu poate stăpîni pasiunile politice din ţară şi cerea dezbaterea problemei româneşti la Congresul de Pace convocat în urma încheierii războiului franco-prusian. La mai puţin de două săptămîni după această iniţiativă, „principele primeşte ca o lovitură de trăznet ştirea că *Stroussberg* nu vrea, nici nu poate plăti cuponul obligaţiunilor căilor ferate ce scade la 1 ianuarie!"[433] În aceste condiţii, aşa cum am arătat, Carol nu mai poate abdica. La memoriul trimis, Bismarck îi va răspunde: „Alteţa voastră nu poate să se aştepte din partea străinătăţii la nici un ajutor"[434]. Franz Josef răspunde subtil şi vag ameninţător: „Guvernul meu nu numai se va sili, ca şi în trecut, să evite tot ceea ce ar fi de natură a adăuga la dificultăţile sarcinii ce poartă A. V. S., dar va profita cu grăbire de orice ocaziune ce-i va fi oferită, spre a dovedi prin fapte interesul ce poartă unei ţări unite printr-atîtea legături cu Imperiul meu"[435]. Regele Italiei, Victor Emanuel, va da un răspuns neangajant: „Am recomandat atenţiunii guvernului meu obiectul scrisorii A.V.S. El nu va avea decît să urmeze tradiţiunea statornică a politicei sale, pentru a nu se inspira decît din simţimintele prieteneşti ce unesc Italia cu România"[436]. Mult mai aproape şi mai bine informat de realităţile României, ţarul Alexandru al Rusiei îi dă singura soluţie viabilă: „Pretutindeni, numai inerţia oamenilor de bine face succesul revoluţiunilor. Elemente conservatoare există în România. Teama de dezordinea ce ar urma după retragerea Voastră, poate va contribui pentru a-i grupa împrejurul Vostru"[437]. Poarta împreună cu Anglia considerau că există suficiente dovezi că România, în forma sa unită, nu este guvernabilă şi că trebuie produsă o separare în două

---

433 *Memoriile regelui Carol I*.....vol. 2, p. 138.
434 Dimitrie A. Sturdza, *Domnia regelui Carol I*..., p. 601.
435 *Ibidem*, p. 602.
436 *Ibidem*, p. 605.
437 *Ibidem*, p. 606.

principate stabile şi destul de bogate. Situaţia personală a domnitorului Carol I este dramatică şi datorită faptului că în ultimele luni, pe fondul dorinţei de a abdica, s-a pripit să acţioneze ca om politic, luînd o serie de iniţiative personale care i-au făcut numai deservicii. La 10/22 decembrie 1870, el scrie scrisoarea de adio destinată publicităţii, dar pe care n-o mai expediază. Printr-o indiscreţie, scrisoarea este publicată la 15/27 ianuarie 1871 în „Augsburger Allgemeine Zeitung" şi reprodusă de presa română în 21 ianuarie/ 2 februarie. Un pasaj anume din ea a produs efectul atît de mult aşteptat, acuzîndu-i pe liberalii radicali şi apropiindu-i pe conservatori. Cuvintele domnitorului României rămîn şi astăzi un patetic semnal de alarmă: „ Mă întreb adesea a cui e vina? – A mea oare, care n-am cunoscut firea acestui popor, sau chiar a acestui popor, care nu vrea să se lase să fie condus şi nu ştie să se călăuzească el însuşi? Prin numeroasele mele călătorii în toate ţinuturile ambelor principate şi prin venirea la contact felurit cu toate păturile sociale, cred că am ajuns la neclintita convingere că imputarea nu mă poate atinge îndeosebi nici pe mine, nici întregul popor, ci mai curînd pe aceia care s-au erijat ei înşişi ca diriguitorii acestei ţări în care s-au născut! – Într-adevăr, aceşti oameni, care cei mai mulţi s-au dus să-şi caute întreaga lor cultură intelectuală şi politică în străinătate, au uitat apoi prea mult lucrările ţării şi n-au altă ţintă decît de a transplanta în patria lor, prezentate sub formă utopică şi fără experienţă, ideile ce domnesc acolo şi de care sunt înflăcăraţi. Astfel, această nenorocită ţară, care a fost totdeauna sub jugul cel mai aspru, se pomeneşte trecînd fără tranziţie de la un regim despotic la o constituţie atît de liberală încît nici un popor din Europa n-are alta la fel!"[438]

Este fascinant cum această viziune asupra societăţii româneşti a viitorului rege se identifică cu opinia politică – mereu constantă, niciodată alterată – a unor mari gînditori şi oameni de cultură români: Mihai Eminescu, Ion L. Caragiale, Titu Maiorescu,

---

[438] *Memoriile regelui Carol I...*, vol. 2, p. 140.

Nicolae Iorga. La fel de enigmatică rămîne şi alianţa politică survenită în 1876 între Carol I şi Ion C. Brătianu, liderul „diriguitorilor erijaţi", din care va rezulta cea mai lungă guvernare liberală, Independenţa României şi Regatul! Aceste secrete profunde ale statului român au nevoie de lumină. Altfel nu vom înţelege niciodată cum a fost posibil ca prinţul de Hohenzollern să domnească încă 43 de ani după ce, în dimineaţa zilei de 11 martie 1871, îşi formulase actul de abdicare şi îl predase în mîinile locotenenţilor domneşti de la care luase puterea în 10 mai 1866.

Pentru seara de 10/22 martie, colonia germană din Bucureşti organizează un banchet în onoarea împăratului Wilhelm I, dorind a sărbători ziua de naştere şi victoria în război. Banchetul se desfăşura în sala *Slătineanu* (localul *Capşa),* aflată în apropierea Palatului domnesc. Consulatul german făcuse toate demersurile pentru ţinerea acestui banchet şi primise garanţii de la primul-ministru Ion Ghica şi de la prefectul Poliţiei că nu vor exista incidente. În jurul orei 20,00 sala este atacată cu pietre de un grup turbulent condus de studenţi. În prealabil, după un scenariu deja clasic, felinarele stradale au fost stinse iar clopotele bisericii din Sărindar au început a fi bătute în dungă. În urma atacului cu pietre mai mulţi participanţi la reuniune sunt uşor răniţi, între care consulul-general Radowitz. În foarte scurt timp numărul atacatorilor se măreşte şi strada se umple cu o mulţime violentă care scanda: „Trăiască republica! La palat!" Aghiotantul domnitorului îl informează pe acesta că mulţimea este asistată de poliţie, care nu intervine. În urma unui ordin de la Palat, generalul Solomon, comandantul Diviziei militare teritoriale de Bucureşti, scoate trupele în stradă şi se pregăteşte să intervină, inclusiv cu folosirea armelor de foc, dar este oprit de primul-ministru. La cererea lui Ion Ghica, generalul Solomon îi răspunde dur: „Demoralizaţi trupa prin şovăirea dumneavoastră". În sunetul clopotelor de la biserici mulţimea sporeşte cu membri ai partidelor, deputaţi, funcţionari, angajaţi ai Poliţiei. Domnitorul, şocat de această

situaţie, trimite în trei rînduri după Ion Ghica, dar acesta nu se prezintă, fiind şi el între manifestanţi. Conform surselor istorice, Ion Ghica, un moderat, încerca să potolească spiritele. Carol cheamă atunci la palat pe Dimitrie Ghica şi îl însărcinează să formeze un nou guvern. Acesta însă refuză pe motiv că este implicat în afacerea *Stroussberg*. După două ore şi jumătate de proteste şi manifestaţii antigermane, după ce toate geamurile sălii *Slătineanu* au fost sparte, iar salonul s-a umplut de pietre, ministrul de externe Calimachi-Catargiu reuşeşte să-l scoată pe consulul german din clădire apărîndu-l cu propriul corp. La ora 1.00 noaptea Ion Ghica vine la palat şi are o explicaţie cu domnitorul. care îi cere demisia. Fără Guvern şi fără Poliţie, în condiţiile în care manifestaţiile au durat toată noaptea pe străzile Bucureştilor, Carol I hotărăşte să convoace Locotenenţa domnească, pe Lascăr Catargiu, Nicolae Golescu şi colonelul Haralambie. Acesta din urmă se afla în străinătate. Audienţa are loc la ora 11.00 în ziua de 11 martie. Domnitorul îi anunţă că a hotărît să abdice şi că depune în mîinile lor mandatul încredinţat în mai 1866. Peste noapte el poruncise deja să i se facă bagajele. Lascăr Catargiu, calm şi înţelept, îi face o descriere a mentalităţilor româneşti, minimalizează conflictul în comparaţie cu misiunea pe care o are domnitorul în România şi îi refuză abdicarea. Nicolae Golescu, membru de frunte al partidei naţionale, arestat în urma „Republicii de la Ploieşti", se solidarizează cu Lascăr Catargiu şi insistă pentru rămînerea pe tron. După toate probabilităţile, revolta nu a fost organizată de liberali şi a avut un caracter spontan, pornind totuşi de la nişte grupuri deja formate. Ea a pus autorităţile într-o situaţie limită, datorită imposibilităţii oamenilor Poliţiei de a reprima o manifestaţie care exprima şi sentimentele lor. Carol cere celor doi locotenenţi domneşti să formeze un guvern şi Parlamentului să se întrunească pentru o sesiune specială. La ora 18.00 Adunarea Deputaţilor îşi încheie şedinţa fără nici un rezultat, într-o hărmălaie generală, cu acuze şi violenţe verbale. Între timp, o dată cu căderea serii, populaţia se adună din nou pe străzi

Nicolae Kretzulescu (1812 - 1900)

şi începe să se apropie de Palat în marşuri ameninţătoare. Se scandează: *Vive la France!* În jurul orei 20.30, Carol îi convoacă la Palat pe reprezentanţii Marilor Puteri, care sunt dispuşi să accepte o abdicare. Deşi se afla sub presiunea maselor, Carol primeşte pe la miezul nopţii pe Lascăr Catargiu care îi prezintă lista noului guvern. La 23 martie, Carol scria împăratului Wilhelm I: „Speriaţi de acest pericol ameninţător, toate fracţiunile partidului conservator s-au unit şi au format noul minister"[439]. Era exact soluţia dată cu clarviziune de ţarul Rusiei.

---

[439] Dimitrie A. Sturdza, *Domnia regelui Carol* ..., p. 607.

Versiunea este confirmată de Nicolae Kretzulescu, un om politic remarcabil prin moralitatea şi probitatea sa, unul dintre cei foarte puţini capabili de actul demnităţii, care îi cere suveranului la 27 mai să-i permită retragerea din guvern, după ce apele s-au liniştit şi criza a trecut. Kretzulescu îi scrie că „ideea abdicării Înălţimei voastre umpluse de groază inima tuturor oamenilor de bine. Am văzut prăpastia în care ţara mea era să fie aruncată"[440]. Relaţia între domnitor şi naţiunea sa trebuie să fi fost într-adevăr destul de tensionată dacă de Paştele aceluiaşi an, în Vinerea Mare, în timpul ritualului de ocolire a bisericii mitropolitane, Carol I a mers înconjurat de toţi miniştrii şi apărat cu trupurile lor împotriva unui atentat[441].

Aşa cum este bine cunoscut din percepţia populară, *Republica de la Ploieşti* a rămas în istorie ca un eveniment ridicol, iar autorul ei, Alexandru Candiano-Popescu, poartă
şi astăzi povara unui nume penibil. Ambele sunt proiecţii deformate ale realităţii: în vara anului 1870 era pregătită în detaliu o lovitură de stat menită să-l înlocuiască pe domnitorul Carol I. Defecţiunea de la Ploieşti a făcut ca această acţiune să eşueze, aruncînd un aer de frivolitate asupra întregii operaţiuni. Este de menţionat că imaginea de ridicol aruncată asupra *Republicii de la Ploieşti* s-a datorat în primul rînd autorilor ei – liderii liberal-radicali – care s-au apărat în procese prin ridiculizarea incidentului din capitala Prahovei. Propaganda liberală, animată de condeie strălucite, la care trebuie să adăugăm felul balcanic de a trece peste întîmplările grave, minimalizîndu-le şi transformîndu-le uşor în anecdotă, a reuşit să acopere dimensiunea periculoasă a ultimei tentative de lovitură de stat din agitatul secol al XIX-lea românesc. Pentru România modernă noaptea de 11 martie 1871 rămîne o dată istorică fundamentală,

---

[440] A. D. Xenopol, *Nicolae Kretzulescu. Viaţa şi faptele lui 1812 – 1900*, Editura Socec, Bucureşti, 1915, p. 106.
[441] Memoriile regelui Carol I..., vol. 2, p. 173.

Lascăr Catargiu (1823 - 1899)

alături de Unirea Principatelor şi Marea Unire de la Alba Iulia. Formarea cabinetului Lascăr Catargiu, boier şi proprietar al moşiei Golăşei, marchează încheierea procesului revoluţionar paşoptist şi aduce naţiunea în starea de responsabilitate democratică. Analiştii politici şi militari lucizi ai vremii ne-au lăsat o reprezentare corectă asupra însemnătăţii acelui moment de cumpănă: „Boierul de la Golăşei va respinge atacul *roşilor*, va guverna cinci ani, va lăsa dinastia consolidată şi va deschide o nouă eră în istoria modernă românească, era guvernelor de durată, a parlamentarismului disciplinat, a muncii constructive.

Marile calităţi de ctitor ale lui Carol I se vor putea desfăşura în voie. La 11 martie 1871 Lascăr Catargiu poate fi salutat ca deschizătorul de drum al istoriei contemporane româneşti"[442]. Marele bărbat de stat conservator va demisiona la 30 martie 1876, după ce, la 14/26 ianuarie fusese victima unui atentat. În momentul când se dădea jos din trăsură pentru a intra în clădirea Parlamentului, primul ministru al României este izbit bestial cu o bîtă în cap, apoi lovit pînă cade la pămînt în stare de colaps. Avea 53 de ani.

De la 24 iulie acelaşi an, România intră în guvernarea liberală de 12 ani, în timpul căreia Ion C. Brătianu, beneficiarul unui stat democratic consolidat, obţine Independenţa ţării şi proclamă Regatul, înscriind România în circuitul politic, economic şi financiar al statelor europene importante.

---

[442] Mihail Polichroniade şi Alexandru-Christian Tell, *op. cit.*, p. 267.

Capitolul VI

ROLUL FRANCMASONERIEI ÎN CONSTITUIREA STATULUI ROMÂN MODERN

Moto:

„De ce nu se mai construiesc piramide?" întreba cineva pe un prieten.

„Pentru că piramidele sunt opere de secole, de mii de oameni pietrificaţi în blocurile ce le înalţă. De ce aş fi bloc la bază şi nu vîrf?"

Orice istorie a epocii de constituire a statului modern român care nu tratează, măcar pasager, istoria francmasoneriei române este incompletă şi, implicit, inexactă. Lojile francmasonice naţionale au fost implicate direct, prin membrii săi de valoare, prin proiecte gîndite în detaliu, prin fondurile financiare şi prin influenţa lor internaţională în efortul de emancipare a naţiunii române. Se analizează în acest volum acea epocă eroică şi încă plină de mister în care poporul român a ajuns la maturitate politică, a creat o naţiune modernă şi un stat pe măsură, depăşind o multitudine de crize sau provocîndu-le, s-a implicat în războaie şi în apariţia altor naţiuni moderne, a îmbogăţit cultura europeană. Masoneria a avut un rol distinct şi pe alocuri determinant în evoluţia societăţii europene şi americane în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, născînd sau însoţind curente politice creatoare sau distructive pe care astăzi istoriografia continuă să le pună în dezbatere. Dacă un tratat de istorie conţine majoritatea faptelor reconstituite în dezvoltarea lor cronologică, precum şi analiza cauzelor, a influenţelor şi a consecinţelor acestora, studiul

activităţilor francmasonice din epocă poate răsturna cele mai solide argumentaţii. Ca organizaţie ocultă, întemeiată pe principii generoase şi dedicată secretului, francmasoneria trebuie mai întîi înţeleasă pentru a fi plasată corect în istorie.

Acest volum tratează exclusiv rolul francmasoneriei între 1821 şi 1878, ocupîndu-se de caracterul său istoric, în afara oricărei conexiuni cu masoneria actuală[443].

Dicţionar

Francmason şi *mason* sunt termeni folosiţi de regulă ca sinonime, pentru că desemnează aceeaşi identitate. Totuşi, chiar dacă *Enciclopedia Catolică* acceptă originea cuvîntului latin *matio* sau *machio* pentru constructorul de ziduri sau tăietorul în piatră din epoca medievală, etimologia acestuia este destul de incertă. Sensul vocabulei franceze *maçon* este acela de meşter pietrar sau zidar, adică de lucrător specializat, de artist sau conducător de atelier. În latina antică meşterul era *machinator*, cu rădăcina *machia*, care se găseşte şi în *machio* deja invocat, adică acel şef de echipă care folosea şi acţiona mecanismele de construcţie. Sensul se

---

[443] Ca autor al acestui demers dificil şi plin de obstacole – fie rezonabile, fie artificiale – găsesc necesar să-l informez pe cititor că nu am fost, nu sunt şi nici nu intenţionez să devin mason. În calitate de creştin ortodox practicant acord întregul respect masonilor, ca exponenţi ai unei opţiuni libere, şi masoneriei, ca organizaţie înregistrată legal în România. Instrumentul pe care îl folosesc este cercetarea istorică şi analiza cît mai obiectivă asupra informaţiilor la care am putut avea acces. Unele informaţii au un caracter public, deşi izolate, altele, cu toate că sunt publice, au o circulaţie extrem de restrînsă şi aproape confidenţială, iar altele se găsesc în arhive, în documente inedite şi în memoria unor martori. Din respect pentru confidenţialitatea acelor oameni care m-au ajutat să înţeleg, cu modestie, o serie de aspecte ale istoriei acestei organizaţii, care mi-au dat acces la unele documente secrete şi mi-au expus opinia lor, acest capitol nu va conţine trimiteri la note de subsol.

păstrează şi în epoca medievală, cînd mason primeşte forma fixă *francmason*, asupra căreia există mai multe explicaţii.

1. Varianta profesională. Masonul era un meseriaş specializat în tăierea şi zidirea pietrei prelucrate artistic, ornamentale, spre deosebire de pietrarul comun care aşeza în construcţie blocul brut de piatră. Calitatea de mason presupunea cunoştinţe avansate de geometrie, stilistică şi edificare, unele dintre ele de provenienţă antică şi aflate sub embargoul unor secrete profesionale. Şeful unui *atelier* masonic era *maestrul*, calitate la care se ajungea prin învăţarea progresivă a tehnicilor de construcţie şi prin *ini-ţiere* în secretele atelierului, proces care se desfăşura simultan în cadrul organizat al atelierului şi era însoţit de un rit specific. Faptul că un meşter reuşea să ajungă la acel nivel suprem al iniţierii în tainele construcţiei, dar şi faptul că în timp i se transmisese o influenţă spirituală care îi ridicase calităţile umane, îl făcea foarte respectat, adică *venerabil*, termen acordat apoi şi oamenilor bătrîni şi înţelepţi.

2. Varianta Speth. Pornind de la denumirea în principalele limbi occidentale, care conţin prefixul „liber" – *free-mason*, *freimetzer*, *Freimauerei*, *vrijmetselaar* –, francmasonii formau ateliere sau echipe itinerante, aflate în afara controlului autorităţilor oraşului în care lucrau. Ei aveau dreptul să călătorească, să contracteze servicii şi să construiască în mod liber, în oricare loc erau solicitaţi, fără a se supune legislaţiei locale în privinţa taxelor. De aici şi termenul *franciză* – scutire de taxe. Conform acestei versiuni, prefixul *franc* din francezul *francmaçon* înseamnă „liber", nicidecum „deschis", „franc" în accepţiunea dicţionarului, cu varianta populară „franş" din expresia „i-am spus franş în faţă".

3. Varianta Begemann. Francmasonii erau meseriaşi ai prelucrării pietrei necesare în construcţia catedralelor gotice, piatră care, *eliberată* (debitată) în blocuri, primea o prelucrare savantă şi o aşezare în operă ingenioasă, fapt constatat şi astăzi, după

opt-nouă secole. Această versiune se apropie de cea a atelierelor profesionale, dar se revendică de la calitatea pietrei (*free-stone*) şi nu de la cea a meseriaşilor.

La noi în ţară au fost puţine acele personalităţi credibile care să dea prin autoritatea lor ştiinţifică un gir teoriei francmasonice. Istoricii au evitat subiectul, datorită accesului limitat la documente şi impreciziei informaţiilor, dar a existat un corp de istorici ai artei pentru care subiectul reprezenta o parte însemnată a cercetării. Răzvan Theodorescu este unul dintre acei analişti lipsiţi de complexe şi de la care lumea profană primeşte acele informaţii pertinente prin care se completează lanţul înţelegerii istoriei: „Aflîndu-şi originile îndepărtate în practica cioplitorilor în piatră ai goticului din secolul al XIV-lea – de unde simbolistica francmasonică cuprinzînd *echerul* care e pămîntul, *compasul* indicînd cerul, *mistria* care uneşte punînd mortarul –, adunaţi în bresle, păstrătoare straşnice ale tainelor meseriei, din care a ieşit în secolul al XVI-lea tovărăşia meşteşugărească ce purta în Franţa numele de «compagnonnage» – prin care vor veni, în ierarhia francmasonică, gradele de «ucenici» şi «companioni» –, această mişcare internaţională a timpurilor moderne îşi trage denumirea din cuvîntul englezesc «free mason», înregistrat pentru întîia oară, pare-se, în 1376; termenul desemna fie, potrivit unei ipoteze, pe cioplitorul de piatră om liber («free»), fie, potrivit alteia, pe sculptorul de pe şantierul unei catedrale care îşi punea dalta şi ciocanul – alte semne francmasonice actuale – pe o piatră moale, un calcar denumit în Anglia «freestone». În orice caz, «lojile» evului mediu tîrziu, aflate la poalele construcţiilor sacre şi profane, unde se adăposteau pentru muncă cioplitorii care lucrau piatra pusă în operă («opus») erau cele care au născut aşa-numita «masonerie operativă», ce a existat atît timp cît s-au întreprins marile campanii colective de înălţare de lăcaşuri sfinte occidentale pînă la Reformă".

Esoterismul. În cărţile cu limbaj elevat întîlnim destul de des adjectivul *ezoteric* pentru a desemna ceva ascuns, secret, care nu este cunoscut decît de iniţiaţi. Esoterismul este „miezul lăuntric, mai puţin cunoscut al unei doctrine, al unei tradiţii. El se deosebeşte atît de *erudiţie*, care nu este decît cunoaştere cu ajutorul minţii, respectiv simplul mod de a şti, cît şi de *ocultism*, care este mai mult o învăţătură aplicată în care dorinţa de cunoaştere este depăşită de dorinţa de putere". De aceea, se dovedeşte fundamental a înţelege că folosirea adjectivului *ocult, ocultă* pentru a descrie o organizaţie, o activitate sau un ritual presupune o referire la folosirea cunoştinţelor provenite din iniţiere, a secretelor sau a informaţiilor dobîndite confidenţial pentru a le transforma în instrumente ale puterii. Aşadar, atunci cînd întîlnim o descriere a francmasoneriei ca organizaţie ocultă, înseamnă o trimitere la implicarea acesteia în politică, situaţie care se aplică însă numai anumitor loji. Există francmasonerie care nu se implică în politică.

Antonimul lui *esoteric* este *exoteric*, care se aplică scrierilor populare, accesibile tuturor, iar legătura între cei doi termeni poate fi explicată frust prin trecerea de la exterior(*exo*) spre interior(*eso*), prin dezvăluirea progresivă a unor cunoştinţe secrete care transformă un individ profan într-o persoană iniţiată. În filozofia francmasonică, „această trecere implică o *iniţiere*, ceea ce echivalează cu *o a doua naştere*, cu o trezire într-o nouă stare sau, într-o exprimare sugestivă, cu *o naştere în cunoaştere*".

Iniţierea. Cuvîntul este folosit cel mai des cu semnificaţia sa exterioară, de suprafaţă, prin care un deţinător al unui secret îl încredinţează altei persoane pentru a o face să înţeleagă un fenomen. Omul se naşte în condiţiile cunoscute, primeşte primele secrete ale vieţii de la părinţii săi, apoi de la educatori, de la profesori, din anturaj sau din lecturi. În tot acest proces, omul, de la copil la individ matur, primeşte de la persoanele aflate pe lanţul

educaţional acele „secrete" care îl ajută să devină o fiinţă socială. Mama îşi ţine copilul de mînuţe pentru a-l învăţa să facă primii paşi, tatăl îl învaţă să pună capacul în filetul unui borcan cu dulceaţă, educatoarea de la grădiniţă îl învaţă să stea în rînd cu ceilalţi copii, profesorul îl învaţă literele şi cifrele, cărţile îi arată civilizaţia umană şi îl aşază în contemporaneitate, meşterul sau profesorul universitar îl învaţă „tainele" meseriei, muzeul îi dezvăluie detaliile trecutului etc. Pe acest traseu omul se naşte, este educat, se căsătoreşte, procreează, munceşte, se pensionează şi moare. În raport cu acest traseu profan, francmasoneria afirmă că există şi un alt plan la care omul poate ajunge prin iniţiere. „Iniţierea este iluminativă, antrenînd o re-creare trăită în lăuntrul fiinţei. Iniţierea constă în transmiterea unei influenţe spirituale printr-un rit practicat de o persoană calificată, într-un cadru organizat în care se continuă o muncă metodică prin care se obţine o realizare efectivă a ceea ce iniţial a fost transmis doar virtual". Altfel spus, individul este ajutat să îşi descopere calităţi nebănuite şi căi de a-şi perfecţiona natura umană pînă la anumite niveluri superioare ale înţelegerii vieţii, de unde poate privi şi acţiona în lume pentru a o face mai bună. Nu întîmplător, o serie de mari personalităţi culturale, ştiinţifice sau politice ale lumii au fost şi mari iniţiaţi. Ei şi-au dobîndit iniţerea prin francmasonerie, în timp ce alţii – cum au fost numeroase personalităţi germane, britanice sau române naţionaliste – au primit iniţierea printr-o emanaţie a unei zone sacre de tip Ultima Thule, Stonehenge sau Vîrful Omul. Din doctrina menită să ducă spre atingerea nivelului de *Om universal* îşi extrage francmasoneria conceptul de „şcoală de înaltă morală, urmărind desăvîrşirea personalităţii omului". Aşa cum vom vedea în acest capitol, conceptul generos a fost deformat de ocultism, motiv pentru care *trebuie făcută distincţia permanentă între francmasoneria autentică şi francmasoneria ca putere ocultă*.

Companionajul era o formă inițiatică și colectivă bazată pe practicarea unei meserii. „Breslele, guildele și toate celelalte organizații profesionale medievale funcționau în această formulă inițiatică". Ceea ce vom întîlni în texte cu denumirea de *masonerie operativă* originară a fost „un caz particular de inițiere colectivă bazată pe practicarea meșteșugului de zidar și pietrar. Această formă inițiatică meșteșugărească specializată a luat amploare cînd francmasoneria a devenit *ordinul terțiar* al *Templierilor*, promovînd în toată Europa medievală arta numită *gotică*, dar care nu avea nimic comun cu goții.

Pentru înțelegerea corectă a terminologiei folosite de francmasonerie, am apelat la un cercetător al fenomenului și ale cărui observații sunt confirmate de francmasonerie. „Deoarece despre francmasonerie au scris și scriu și ignoranții, se vehiculează incorect o serie de termeni, sporind confuzia. Din păcate, este greu de controlat dacă un autor cunoaște sau nu înțelesul adevărat al unui termen sau dacă îl folosește, chiar și cu bună-credință, din inerție. În această situație ingrată se află termenii: *Obedientă – Ordin – Regim – Rit*. Această serie de termeni – conform analistului Gelu Voican-Voiculescu – nu trebuie privită ca o ierarhie, ci ca o dezvoltare orizontală de sensuri. Ei formează un continuum semantic care are în termenii extremi doi poli, ceilalți doi termeni fiind intermediari.

Obedientă desemnează structura administrativă în care se inserează ritul. Reprezintă o federație de loji. [*Obedienta* francmasonică nu trebuie confundată cu sinonimele sale de dicționar *supunere*, *ascultare*, *docilitate* – n.a.].

Ritul este sistemul masonic în privința scării sale de grade și a ritualurilor aferente fiecăruia.

Ordin are semnificația unei trimiteri la unitatea elementelor componente. Uneori se folosește pentru a desemna ansamblul masoneriei, definindu-i unitatea.

Regim era în secolul al XVIII-lea sinonim cu *Rit*, astăzi fiind mai puţin uzitat. El indica un sistem ierarhic bine organizat şi structurat şi care era în funcţiune.

Lojile, *atelierele*, *templele* sunt unităţile masonice de bază."

Ritul Scoţian Vechi şi Acceptat. În ciuda denumirii sale, „*ecosismul* ca atare este de fapt o particularitate a francmasoneriei franceze, ritul scoţian dezvoltîndu-se în special în Franţa. Caracteristica sa o reprezintă «gradele înalte» apărute mai întîi numai în Franţa, în număr de 7, iar mai apoi răspîndite şi în Germania". Particularitatea acestui Rit se reduce, la nivel exterior, la operaţiunea de mărire a numărului de grade, de la cele 3 ale francmasoneriei operative originare, la 33 ale unei francmasonerii speculative. Nu s-a găsit încă o explicaţie verosimilă pentru baza istorică şi legitimă a dezvoltării atelierului francmasonic de la 3 la 33 de grade.

Problema principală a celui dintîi subiect dezbătut în privinţa francmasoneriei este măsura în care francmasoneria modernă, înregistrată în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, are vreo legătură cu masoneria medievală, cunoscută cu 600 de ani în urma acesteia. Adică, în ce măsură francmasoneria modernă a fost o continuare fluentă a breslelor medievale, ritualul modern avînd o tradiţie neîntreruptă, sau francmasoneria modernă s-a constituit pe alte baze, folosind doar ritualurile vechii masonerii. Precizez că termenul de francmasonerie modernă este convenţional, urmărind etapele istorice cunoscute: antichitate, ev mediu, eră modernă şi eră contemporană. Nu trebuie confundată, aşadar, cu actuala masonerie, care acţionează în contemporaneitate.

Ritul Memphis. A fost precedat de *Ritul Miţraim*, care se revendica din pretinse vechi ritualuri egiptene şi „conţinea grade de inspiraţie evreiască, nemaiîntîlnite în restul masoneriei". Ritul Miţraim avea 90 de grade. Ritul Memphis s-a constituit în 1838,

„ca o imitaţie a Ritului Miţraim", dar avînd 95 de grade. Din 1881, cele două Rituri se unesc în *Ritul Memphis-Miţraim*, cu 98 de grade!, sub conducerea unui *hierophant mondial*. Primul *hierophant mondial* a fost Garibaldi, care însă a decedat curînd după alegere, în 1882. Escaladarea numărului de grade în francmasonerie a îndepărtat-o şi mai mult de lojile operative ale Evului Mediu.

Loji albastre. Este denumirea atelierelor francmasonice din primele 3 grade: ucenic (discipol), calfă (companion) şi meşter (maestru).

Scurt istoric

Francmasoneria consideră că etapa sa modernă, cu debut la începutul secolului al XVIII-lea, „este născută din vechile asociaţii operative ale constructorilor Evului Mediu. Acelea erau ele însele moştenitoare ale tradiţiilor care coboară pînă în Antichitate". În prelungirea unei tradiţii neîntrerupte, încă din secolul al XVII-lea un număr de intelectuali, între care Bossuet, Leibniz, Spinoza, Locke, Newton, au început „să se elibereze de dogme", influenţînd apariţia unor „asociaţii de reflecţie mai mult sau mai puţin secrete, care căutau o soluţie împotriva războaielor şi a conflictelor religioase care sfîşiau continentul". Opera acestor asociaţii consta în „căutarea unei înţelepciuni pierdute care, dacă va fi regăsită, ar permite o nouă înţelegere a Divinului, Universului şi a Omului". Acest ansamblu de legitimări istorice şi umaniste punea în discuţie supremaţia dogmelor religioase şi căuta o soluţie de emancipare a comunităţii umane care să traverseze drumul cunoscut şi previzibil al istoriei, ca pe un traseu oarecum greşit şi care trebuie corectat cu o altă direcţie a omenirii. Altfel spus, se considera că lumea avusese un traseu glorios în trecut, plin de realizări omeneşti remarcabile, care a fost deturnat prin apariţia

şi dezvoltarea conflictuală a unor dogme, instituţii şi regimuri politice parazitare.

Toate aceste considerente sunt contestate de curentul antimasonic, extrem de puternic din epoca modernă şi pînă astăzi. În fruntea curentului antimasonic se situează Biserica romano-catolică, instituţie care a văzut încă de la început un pericol în existenţa şi activitatea lojilor masonice. Antimasoneria consideră revendicarea istorică a masoneriei moderne ca ficţionară, complet falsă şi artificială: „Faptele dovedesc că masoneria modernă nu este, cum afirmă Gould, Hugham şi Mackey, o renaştere a vechiului sistem, ci mai degrabă este un ordin nou fără o vechime mai mare de primul sfert al secolului al XVIII-lea". Această afirmaţie se sprijină pe constatarea că primele asociaţii moderne aveau un caracter social, în sensul unor grupuri de bărbaţi organizaţi într-un club în care se petrecea timpul împreună, luînd masa, bînd sau comentînd, şi că documentele accesibile ale acestei perioade arată că „spiritul caracteristic masonic s-a dezvoltat încet în timp". În final, spiritul masonic imprimat acestor asociaţii sau societăţi „era în contradicţie cu ceea ce îi animase pe vechii masoni". Istoria francmasoneriei are însă de partea ei un avocat extrem de convingător, chiar dacă nu şi-a ţinut vreodată întreaga pledoarie: istoria Cavalerilor Templieri. Fie că sunt într-adevăr descoperitorii Arcei Făgăduinţei, de sub stînca Templului din Ierusalim, şi cărăuşii ei spre Scoţia sau Etiopia, este destul de evident că avuseseră acces la o serie de secrete antice – pe care unii le cred pierdute în incendiul Bibliotecii din Alexandria –, secrete care au fost transmise *Ordinului Templier* din Europa. Nimeni nu a putut arăta pînă astăzi pe acel arhitect genial care a hotărît să „spargă" arcul rigid şi închis al bazilicii romane şi să inventeze *ogiva* din care s-a înălţat spre cer, inexplicabil istoric, catedrala gotică. Cunoştinţele provenite din opera matematică dublată de cea filozofică a lui Pitagora constituiau secrete pe care le putem

identifica doar în atelierele masonilor constructori. Se dovedeşte, de asemenea, straniu că istoria artei este obligată să vorbească mai întîi de maeştri pietrari şi constructori celebri şi apoi de arhitecţi cunoscuţi. Arhitectura este o ştiinţă care nu s-a inventat în Evul Mediu. Este straniu să cunoaştem numele marilor arhitecţi ai Antichităţii şi să nu cunoaştem numele arhitecţilor medievali. În lume şi mai ales în Europa s-au construit edificii grandioase care rezistă şi astăzi. Nu pot fi opera unor diletanţi. Pînă şi în tratatele de Istoria Artei editate în Rusia comunistă – stat predispus la demitizarea şi despiritualizarea operei de artă prin apelul la ştiinţă, la informaţia seacă, la explicaţii materialiste –, arhitectul medieval, în lipsa unui nume atestat, este prezentat ca un lucrător ceva mai instruit: „El participa direct la construcţie, lucra alături de zidari, cioplind piatra cu lovituri răsunătoare de ciocan, pentru a-i da forma dorită, sau se urca pe schelele care ascundeau formele incipiente ale catedralei aflate în plină construcţie" (Alpatov). Nimeni nu ne spune la ce şcoală superioară învăţase acest „muncitor" arta arhitecturală. Ghildele pietrarilor vor duce peste timp informaţiile, chiar dacă n-au mai construit catedrale, pentru că intrarea arhitecturii în faza sa civilă europeană va răspîndi geometria pînă la construcţia unei simple porţi. În acelaşi context se înscrie cazul lui Horea, supranumele constructorului de biserici Vasile Nicola-Ursu din Albac, meşter capabil să ridice singur o biserică de lemn din temelii şi pînă la cruce, fără planuri şi schiţe, doar pe baza unei memorii arhitectonice, constructive şi decorative extrem de precise, exersată în continuarea unei *iniţieri* profesionale. Acest iobag al statului stăpînea elementele complete ale vederii în spaţiu, care sunt comparabile cu calitatea ieşită din comun pe care o prezenta Michelangelo de a „vedea" viitoarea statuie, în detalii, în interiorul blocului de piatră încă neprelucrat. Mai este de semnalat

că părinţii lui Horea au schimbat prenumele Vasile al fiului lor în Ursu în momentul în care a atins un anumit prag în meserie, în baza unei datini locale particulare pe care nimeni nu o poate explica. *Urs* este denumirea profesională confidenţială a grinzii longitudinale de susţinere a podului de lemn al unei construcţii. La bisericile de lemn româneşti aceste grinzi constituie echivalentul arcelor portante din bolta catedralei gotice.

Revenind la analiza istorică a francmasoneriei, într-o notă din cartea *René Guénon*, autorul Gelu Voican-Voiculescu, un fin cunoscător al domeniului, trasează evoluţia fenomenului: „Asupra acestei faze pur operative a francmasoneriei există puţine documente. În general, breslele ţineau de ordinul benedictinilor. O serie de ghilde meşteşugăreşti au depins de templieri care acordau *le droit de franchise* zidarilor, pietrarilor, dulgherilor. După desfiinţarea brutală a ordinului, templierii s-au refugiat în aceste confrerii meşteşugăreşti în special în Flandra şi Scoţia. În continuare, oficial, breslele fuseseră trecute sub patronajul *Ordinului Ospitalierilor – Sf. Ioan de Ierusalim* (deveniţi din 1530, *Cavalerii de Malta*), ca moştenitor al tuturor bunurilor, drepturilor şi privilegiilor acordate templierilor. Confreriile meşteşugăreşti degenerînd cu timpul, au început să aibă, în special în Anglia, şi preocupări caritabile. Apărînd obiceiul de a admite străini de meşteşugul zidăriei sau pietrăriei – aşa-zişii *acceptaţi* – aceste organizaţii şi-au pierdut treptat caracterul operativ, în favoarea unuia speculativ. Preocupările filozofice-religioase au devenit mai importante, cu cît numărul acestor intruşi din rîndul clerului şi al nobilimii era mai mare. Au intrat şi numeroşi filosofi hermetişti sau alchimişti. Translaţia aceasta de la *operativ* la *speculativ* a avut loc în Anglia, pentru că numai aici se mai păstrase o francmasonerie tradiţională (adică meşteşugărească), încă vie, aflată însă în mare declin sub aspectul activităţii artizanale".

Conform celei mai bune analize asupra evoluţiei fenomenului masonic, care este cercetarea fundamentală germană, masoneria modernă a început cu apariţia *Marei Loje* a Londrei la 24 iunie 1717, iar organizarea sa esenţială a fost completată în 1722 prin adoptarea noii *Cărţi a Constituţiilor (Book of Constitutions)* şi prin perpetuarea celor trei grade: discipol (ucenic), companion (calfă) şi maestru (meşter). Argumentele curentului antimasonic sunt ajutate şi de faptul că aceste prime loje masonice din Anglia sau numai din Londra s-au constituit din membri ai faimoasei societăţi savante *Royal Society*, care „au reaprins flacăra" vechii masonerii operative, adunînd laolaltă personalităţi care nu aveau o legătură directă cu arta construcţiei de catedrale din Evul Mediu şi care proveneau din alte profesii. Oricum, catedrale nu se mai construiau şi breslele vechi medievale se pierduseră în comunităţile burgheze. Asocierea a fost favorizată şi de faptul că, în acea epocă a debutului marilor descoperiri ştiinţifice gestionate de *Royal Society*, acestea presupuneau păstrarea secretului, activarea instituţiei patentului şi folosirea cunoştinţelor în dezvoltarea tehnologiei moderne, inclusiv militare. În sfîrşit, idealul căutării unei „soluţii împotriva războaielor şi a conflictelor religioase" este ridiculizată de antimasoni ca pură propagandă, demagogie şi neseriozitate.

A doua mare problemă, după cea a revendicării istorice, este legată de unul din principiile fundamentale ale francmasoneriei moderne. Francmasoneria admite că în perioada redeşteptării lojilor englezeşti a fost *acceptată* primirea de membri de altă profesie decît constructori (arhitecţi), dar care se aflau „în căutarea unei noi spiritualităţi şi a unei dezbateri a ideilor tolerante". Aceştia au devenit *masonii acceptaţi*, formulă pe care o vom regăsi curent în terminologia lojilor de mai tîrziu. Fenomenul de pătrundere a masonilor acceptaţi în lojile de sorginte edilitară era o constatare în secolul al XVIII-lea şi marchează trecerea

francmasoneriei de la esența sa *operativă* (adică de breaslă), la conținutul său *speculativ*, adică de gîndire filozofică tolerantă. Astfel, pentru o înțelegere mai bună a termenilor la care se recurge în lucrările de istorie, francmasoneria a fost împărțită în *masonerie operativă* (cea veche, medievală) și *masonerie speculativă* care a fost masoneria modernă, avînd alte scopuri – generoase, umanitare, caritabile, culturale etc. – decît preocupările ornamental-arhitecturale ale breslelor de constructori ai catedralelor. Ceea ce a unit în mod evident cele două tipuri de masonerii a fost caracterul lor ermetic, întemeiat pe inițiere și pe păstrarea secretului. Acest aspect este extrem de important pentru demersul volumului de față, care tratează rolul francmasoneriei în *edificarea* statului modern român, construcție care este descrisă în mii de cărți de istorie sub aspectele sale cronologice, pe alocuri analitice, dar care continuă să fie o prezentare de suprafață a unui fenomen cu multe profunzimi ascunse. Curentul antimasonic, condus mult timp de Biserica romano-catolică și preluat apoi cu violență de mișcările naționalist-creștine de Dreapta, întărește lupta sa împotriva francmasoneriei moderne (speculative) cu un argument considerat decisiv: s-au păstrat Constituții ale lojilor masonice operative – unele chiar mai noi de secolul al XVIII-lea! – după care se conduceau constructorii goticului, și care toate începeau cu o formulă indestructibilă și definitorie: *Prima sarcină este să fii drept-credincios al lui Dumnezeu și Sfintei Biserici și să nu faci nici un păcat sau erezie.*

De fapt, principala acuză adusă francmasoneriei moderne este abandonarea caracterului creștin și ecleziastic și introducerea *credinței liberale* în legea morală, în onoare și onestitate legate direct de om fără intermedierea unei religii cunoscute sau vreunei dogme religioase promovate de Biserică. Asta echivala cu îndepărtarea de Christos și abandonarea credinței în Dumnezeu, punînd în centrul atenției și universului *Omul,* liber de orice

constrîngere, asociat tot liber (*liberal*) al unei umanităţi (*humanitas*) de indivizi egali. În această concepţie văd numeroşi antimasoni originile comunismului. Analiza lor începe cu primul articol al *Constituţiei lui Anderson* din 1723:

„I. Despre Dumnezeu şi Religie

Un MASON este obligat prin Apartenenţa sa să se supună Legii morale şi dacă va înţelege bine Arta, nu va fi niciodată un Ateu stupid, *nici un* Libertin nereligios. *Dar, deoarece în vremurile antice masonii au fost constrînşi în fiecare ţară să aparţină religiei acelei ţări, indiferent care era ea, se consideră astăzi, cu toate acestea, ca mult mai expeditiv* să se supună numai acelei Religii pe care o acceptă toţi oamenii, *lăsînd fiecăruia (dreptul la) opinia sa particulară, şi care* constă în a fi oameni Buni şi Loiali sau oameni de Onoare şi de Probitate, *indiferent care ar fi denumirile sau credinţele care ar putea să le distingă. Astfel,* masoneria devine Centrul de Unire (Uniune) şi Mijlocul *de a hrăni o veritabilă Prietenie între* persoanele care sunt nevoite a rămîne pentru totdeauna Îndepărtate".

Textualitatea acestui articol a pulverizat orice încercare de a menţine sentimentul unei înţelegeri creştine ceva mai aparte din partea fenomenului masonic. Analiştii antimasoni arată că fraza despre masonul care nu va fi niciodată un ateu stupid sau un libertin nereligios, nu exclude acceptarea în loji a ateului inteligent şi care nu se pretează la libertinaj. Apoi, devine evident că în lojă pot fi admişi indivizi de diferite confesiuni care acceptă legea morală, onoarea şi onestitatea, astfel încît masoneria să devină un Centru şi un Mijloc al concilierii şi prieteniei, în afara conceptelor identice vehiculate de *Noul Testament*. În finalul articolului, antimasonii văd o trimitere directă la evrei, persoane care

au rămas pentru totdeauna îndepărtate de Templul lor. De altfel, sediul unei loji masonice se numeşte *Templu.* Chiar dacă nu o fac întotdeauna explicit, anti-masonii sugerează că apariţia francmasoneriei speculative este legată de pătrunderea evreilor în loji şi de folosirea fondurilor imense de care dispuneau pentru dezvoltarea fenomenului masonic ocult şi anticreştin. Oricum, legătura între titlul articolului şi conţinut descrie destul de clar un atac la adresa noţiunii de Dumnezeu în accepţiunea creştină şi, mai ales, la adresa religiei. *Constituţia lui Anderson* a fost modificată în 1738 o dată cu transformarea *Marei Loje a Londrei* în *Marea Lojă a Angliei.* Primului articol i s-au adus anumite modificări, între care francmasonii sunt denumiţi acum *adevăraţi fii ai lui Noe (Noah)*, masoneria este un Centru de uniune, dar numai al fiilor lui Noe – masoni, iar deosebirea faţă de creştini şi religia creştină devine mult mai evidentă. Un nou document emis de francmasonerie în 1747 introduce de data asta anumite *cuvinte cheie*, pe care le vom regăsi în terminologia perioadei istorice moderne, în pregătirea, desfăşurarea şi consecinţele revoluţiilor dintre 1789 şi 1917: *toleranţă*, luptă împotriva *sectarismului* (a nu se confunda cu lupta împotriva sectelor religioase), *cosmopolitism* (în sensul pozitiv, al egalităţii între semeni), *naţiuni*, dar mai ales „principiul esenţial al masoneriei" care este *umanism* (umanitate, Humanitas). Toate aceste cuvinte cheie vor fi „speculate" în anii următori de diferite curente francmasonice, astfel încît putem descoperi astăzi că în scurt timp după explozia europeană a fenomenului francmasoneriei moderne, funcţie de diferite interpretări ale principiilor sale, apare o multitudine de loji organizate apoi în structuri mai ample numite *Mare Lojă* sau *Mare Orient,* care, unele, vor continua perfecţionarea gîndirii, iar altele vor iniţia sau sprijini activ Revoluţia Franceză, apariţia Statelor Unite ale Americii, Revoluţia din 1848, republica şi comunismul. Pe urmele acestor

variante ale ritului, şi cuvintele cheie au deviat de la înţelesul lor iniţial, luînd astăzi alte înţelesuri.

A treia mare problemă a dezbaterii este primul principiu al *Codului masonic* care arată că masonul „adoră pe Marele Arhitect al Universului", formulă care înlocuieşte cuvîntul simplu Dumnezeu. Aici francmasonii speculativi arătau că au constatat existenţa mai multor Dumnezei, ai diferitelor religii, şi că au avut nevoie de găsirea unui termen pentru acel Dumnezeu unic mai presus de religii. Este anulată în acest fel evoluţia cronologică a unor religii dominante, pe traseul monoteismului mediteranean iudaism-creştinism-islamism, faptul că ele au evoluat din una în alta, dar mai ales este anulat principiul fundamental, esenţial şi imprescriptibil al creştinismului conform căruia Isus Christos este Mesia anunţat de *Vechiul Testament* şi care a coborît pe pămînt pentru a lua asupra Lui toate păcatele omenirii. Se presupune că apariţia acestui concept al Marelui Arhitect este mai degrabă legat nu de egalizarea credincioşilor iudei, creştini şi musulmani sub acelaşi Dumnezeu, dar cu ritualuri diferite, ci de întrebările pe care şi le-au pus iniţiatorii englezi asupra marilor religii din Extremul Orient cu care intra în contact zilnic Imperiul britanic, precum şi de chestiunea Dumnezeului Egiptului antic, Mesopotamiei sau Greciei antice. Să nu uităm că tot în această perioadă încep şi marile descoperiri arheologice în care *Royal Society* a jucat un rol decisiv. Oricum, legătura între *Royal Society* şi problema universală a Divinităţii este poziţia faţă de ştiinţă. Accesul la informaţii matematice, de fizică şi biologie, precum şi trecerea de la astrologie la astronomie a produs în rîndul savanţilor de la *Royal Society* o vădită înclinaţie spre curentul naturalist, numit de alţii materialist. Exemplul marilor realizări arhitectonice ale Antichităţii, ridicate înainte de Christos, i-a surprins şi i-a împins către un dubiu existenţialist, fără să observe sau ignorînd că *Semnul Crucii luminează ambii versanţi ai Istoriei.*

Chiar dacă problema Dumnezeului unic frămîntă şi astăzi orice om pus în faţa unui conflict religios, trebuie cumva înţeles că soluţia Marelui Arhitect al Universului, aflată mult mai aproape de ştiinţă şi de astronautică, a pus în legitimă alertă Biserica şi a produs o reacţie pe care şi astăzi o observăm nespus de energică. Biserica este întărită în lupta sa de exemplul clar pe care îl înfăţişează apariţia şi activitatea catastrofală a comunismului, genocidul psihologic şi fizic pe care l-a lăsat în urmă sistemul comunist instituţional, răspîndirea tot mai agresivă a sectelor, satanismul şi practicile păgîne. Dar, trebuie totodată să subliniem că, din momentul în care principiul esenţial al atitudinii faţă de Dumnezeu şi religie a devenit subiect de interpretare şi a făcut loc ideilor atee, republicane şi comuniste, nu mai putem vorbi de o unitate universală a francmasoneriei. Din acest motiv folosirea termenului general de francmasonerie pentru perioadele modernă şi contemporană pînă la prăbuşirea Uniunii Sovietice nu corespunde precis realităţii, noţiunea de *francmasonerie speculativă* desemnînd, prin uz şi abuz, mai degrabă lojile anticreştine. În tot acest timp, atît în Europa, cît mai ales în Statele Unite au continuat să funcţioneze loji francmasonice credincioase în Dumnezeu şi ataşate creştinismului. Este şi cazul *Marei Loji a Germaniei, Lojei Nationale din Berlin, Marei Loji a Suediei, Marei Loji a Norvegiei, Marei Loji a Danemarcei*, precum şi al *Marei Loji Royal York*, care s-au declarat instituţii creştine şi au refuzat iniţierea şi accesul evreilor. Este de remarcat că, în general, germanii şi germanicii nordici aveau o atitudine potrivnică prezenţei evreilor în lojile francmasonice şi nu putem găsi deocamdată o altă explicaţie decît aceea că erau văzuţi ca vinovaţi ai crucificării lui Christos. Această atitudine nu a împiedicat şi apariţia lojilor francmasonice atee în ţările germanice, dar a adus contactul exploziv foarte aproape între cele două structuri, făcînd mai ales din Germania un loc al celui mai periculos potenţial de conflict.

Ştim acum că în prima jumătate a secolului al XX-lea acest lucru a devenit evident şi foarte sîngeros. Mult timp însă lojile creştine nu au ieşit în evidenţă şi nu au atras atenţia analiştilor, pentru că au evitat pe cît posibil implicarea în politică. Cea mai rapidă mişcare de infestare a francmasoneriei cu politică s-a produs în Rusia.

Evoluţia francmasoneriei ruse

Primele loji francmasonice din Rusia au fost formate din străini, reprezentanţi ai unor agenţii comerciale şi ai unor misiuni diplomatice. Spre sfîrşitul domniei împărătesei Elisabeta, lojile intră în atenţia Poliţiei secrete ţariste, sunt cercetate şi declarate inofensive, dar infiltrate oricum de agenţi guvernamentali, ceea ce face ca încă de timpuriu să funcţioneze sub supravegherea autorităţilor. Dezvoltarea lojilor naţionale ruse se produce în timpul Ecaterinei cea Mare, dar este subminată de diversitatea prea mare de rituri şi obedienţe, care corespundea şi unor influenţe externe engleze, suedeze sau franceze. În faţa pericolului de a pierde controlul asupra multitudinii de loji francmasonice apărute pe vastul teritoriu al imperiului, de la Sankt Petersburg pînă în Siberia, precum şi sub permanenta bănuială că ele reprezintă rezidenţe ale spionajului străin, organizaţiile devin ţinta represiunii. Fascinaţia occidentalizării trăită de prinţii şi marii duci ai Rusiei nu poate împiedica ascensiunea lojilor către conducerea statului, pe fondul pătrunderii tot mai multor nobili de sînge în francmasonerie. Cîteva fenomene timpurii au marcat evoluţia francmasoneriei ruse către forme care vor influenţa şi istoria României, de cele mai multe ori indirect, dar întotdeauna subversiv. Dacă la început originea britanică a ritului a condus către imitaţii ale cluburilor londoneze, mai ales în ce priveşte ritualul bahic – la care înlocuirea rafinatelor vinuri de Porto sau a celebrului *cherry*

cu vodca a făcut adevărate ravagii –, în deceniul nouă al secolului al XVIII-lea francmasoneria rusă intră sub influenţa puternică a „Masoneriei Germane care se afla sub conducerea lui Frederic cel Mare al Prusiei, vechi adversar al Ecaterinei". Numeroşi lideri sunt arestaţi şi mai multe loji intră în adormire pînă la venirea ţarului Pavel I pe tron în 1796, cînd regimul de interdicţie se relaxează. Urmează o perioadă de renaştere, dar mecanismul de control exercitat permanent de Poliţia secretă transformă francmasoneria într-o structură subordonată ţarului, preluînd astfel tocmai modelul prusian. Un alt fenomen, mult mai important, este acela al infiltrării în Armată, unde devine extrem de extinsă, influenţată religios de componenta ortodoxă a mişcării şi foarte curînd dedicată eliberării Sfîntului Mormînt din Ţara Sfîntă. Astfel, lojile militare se pliază rapid pe marea ofensivă antiotomană, avînd drept ţintă declarată trecerea Locurilor Sfinte sub jurisdicţie creştină, dar manifestîndu-se timp de două secole ca o continuă campanie de impunere a sferei de influenţă ruseşti din Balcani pînă în Orientul Apropiat. Doi sfinţi patroni se vor impune din apologetica estică: Sfîntul Andrei şi Sfîntul Vladimir. În primul deceniu al secolului al XIX-lea, francmasoneria rusă de inspiraţie engleză se apropie de cea rosicruciană pentru a forma în 1810 *Marea Lojă Directoare a Sfîntului Prinţ Vladimir al Ordinului* cu pronunţat caracter creştin şi panslavist. Dacă Tudor Vladimirescu „a primit lumina" şi decoraţia militară Sfîntul Vladimir în perioada angajării sale în armata rusă, atunci evenimentul trebuie legat atît de existenţa lojilor militare, cît şi de fenomenul de unificare al francmasoneriei ruse din această perioadă. Faptul că în jurul anului 1815 se produce o nouă ruptură în unitatea francmasoneriei ruse, prin impunerea *Marei Loji Astreea* din Sankt Petersburg, că trăsăturile particulare ale lojilor militare conduceau adînc în temporal, precum şi imposibilitatea eroului român de a frecventa efectiv o lojă, ne împiedică astăzi să urmărim un

LIBERTÉ - ÉGALITÉ - FRATERNITÉ
GRAND ORIENT DE FRANCE
GRAND COLLÈGE DES RITES
SUPRÊME CONSEIL POUR LA FRANCE & SES COLONIES

Diplomă a Marelui Orient sub lozinca utopică
„Libertate-Egalitate- Fraternitate"

eventual traseu de francmason al lui Tudor Vladimirescu. Apariţia şi dezvoltarea *Eteriei* în Rusia este şi ea legată de încercarea puterii ruse de a folosi francmasoneria ca un instrument al politicii externe, organizaţia revoluţionară a grecilor încadrîndu-se din debut în mecanismele complicate ale procesului de politizare şi iniţiere a societăţilor secrete de tip masonic. De altfel, cu ocazia Congresului de la Laybach destinat problemei carbonarismului italian, Metternich a reuşit să-l convingă pe ţarul Alexandru al Rusiei de nocivitatea organizaţiilor secrete de acest tip, făcîndu-i un larg expozeu asupra identităţii doctrinare şi metodologice între carbonari şi eterişti. Ne apropiem din nou de problema societăţilor secrete de tip masonic. Organizarea lor interioară aducea – totuşi vag – cu structura unei loji, aşa cum a arătat J. Heron Lepper în cartea sa *Les Sociétés Secrètes de l'Antiquité a nos jours*. De exemplu, conform versiunii lui Thomas Frost, *Eteria* avea 5 grade: 1. *Marele Arche*, care exercita puterea supremă.

2. *Prelaţii*, care aveau acces la informaţii secrete şi supravegheau provinciile. 3. *Preoţii de Eleusis*, care erau ţinuţi la curent cu mersul revoluţiei. 4. *Novicii* (după altă interpretare-*vasalii*), care cunoşteau că eliberarea Greciei se va obţine prin revoluţie şi aveau obligaţia să fie mereu pregătiţi. 5. *Adelfii* (fraţii), care *depuneau jurământ de păstrare a secretului şi de fidelitate fără să fie iniţiaţi în scopul real al societăţii.* După cum simplu se observă, primele patru grade erau atribuite numai grecilor, în timp ce ultimul, acela de *frate*, era atribuit oricui, dar dublat de un jurământ. Rolul său era de a asigura fidelitatea negrecilor angajaţi pentru cauza *Eteriei*. Un astfel de *frate*, şi nu mai mult, a fost probabil Tudor Vladimirescu, amplasat în cel mai exterior grad al *Eteriei* şi asasinat, conform statutului, pentru „părăsirea cauzei". Starea de ruptură funcţională între „centrul" organizatoric şi financiar ţarist şi grupul paramilitar eterist pătruns deja în Moldova a dat naştere deviaţiilor comportamentale ale *Eteriei* în Principatele Române, precum şi trecerii mişcării lui Tudor la scopul naţional declarat.

În anii care vor urma, agentura rusă în România va folosi din plin infiltrarea în francmasoneria română, mulţi membri ai lojilor slujind o politică de care nu vor fi întotdeauna conştienţi.

Politizarea unor loji masonice

Despărţirea francmasoneriei speculative în diferite tendinţe a fost favorizată de răspîndirea lojilor din Marea Britanie spre continent. Pornind de la originile sale moderne, în contextul fenomenului „acceptării" arătat mai sus, al trecerii asociaţiilor secrete de la stadiul de club britanic la loji francmasonice speculative, a fost iniţiat *Ritul Scoţian Antic şi Acceptat*. Urmînd tradiţia speculativă, ritul acesta ar avea ca sursă legenda aducerii de către cavalerii templieri a Arcei Făgăduinţei din Ţara Sfîntă şi

ascunderea ei într-un castel din Scoţia. Mai important este că acest rit s-a răspîndit repede în Franţa, unde a creat în anii '60 ai secolului al XVIII-lea loji care căutau să se deosebească între ele prin modificări ale dramaturgiei originare şi care au înaintat pînă la împărţirea în organizaţii creştine şi atee, acestea din urmă încă străbătute de o terminologie vagă dedicată omului şi libertăţii sale de conştiinţă. Restructurarea corpului masonic francez în ceea ce va fi cunoscut ca *Marele Orient al Franţei*, sub semnul căreia va funcţiona şi francmasoneria română, s-a produs în 1773 printr-un fenomen de „federalizare, armonizare şi codificare a ansamblului de structuri şi de ritualuri în vigoare. Acesta a reprezentat un avans considerabil, decis *democratic* de către *deputaţii* lojilor". Procesul de armonizare, fixat în 1785 şi consacrat în 1801 prin apariţia unui *Régulateur du Maçon*, a dus la apariţia Ritului Francez care a influenţat activitatea *Marelui Orient al Franţei*. În anul 1789 *Marele Orient al Franţei* avea deja 30 000 de membri şi cîteva mii de ateliere. Francmasoneria refuză să recunoască rolul decisiv în declanşarea Revoluţiei franceze printr-un „complot masonic", dar nu poate contesta legătura directă între ideile şi scenariile universaliste produse de aceasta şi ideologia revoluţiei, la fel cum antimasonii arată că în 1746 a fost dezvăluit programul masoneriei franceze, că el a fost introdus prin sisteme conspirative în Germania şi recunoscut ca avînd „un surprinzător grad de coincidenţă cu programul Marei Revoluţii din 1789". Încă o dată, curentul antimasonic a fost certificat de folosirea pe scară largă a simbolurilor lojilor francmasonice speculative franceze în toate structurile instituite de revoluţie. Cel puţin două dintre ele nu mai lasă loc de comentarii: cîntecul masonic *La Marseillaise*, compus de ofiţerul de geniu Claude Joseph Rouget de Lisle, frate mason, a devenit imnul naţional al Franţei (1879); Simbolul şi supranumele Republicii franceze a fost sintetizat în celebra *Marianne*, femeia cu bonetă frigiană, simbol de extracţie

masonică. Perioada Marei Terori şi cea care a urmat pînă în 1830 a cunoscut o trecere a *Marelui Orient al Franţei* într-o relativă adormire, dar a înfăţişat mai degrabă o direcţionare a activităţii spre exterior, în perfecta tradiţie şi continuitate a ideilor de comuniune universală a oamenilor, astfel că se înregistrează acum o răspîndire rapidă în toată Europa, inclusiv în Principatele Române. Este etapa în care, pe fondul influenţelor ruseşti şi a lojilor estice asupra mişcării revoluţionare a lui Tudor Vladimirescu şi a cărvunarilor moldoveni, pătrunde dinamic obedienţa franceză, iar tinerii boieri români încep să frecventeze şcolile pariziene, în loc să le mai urmeze pe cele ruseşti. Tot acum, se produce o activare pe un plan mult mai accentuat ideologic şi totodată militant a carbonarismului italian combinat cu republicanismul francez. Francmasoneria consideră că reprezentanţii acestui curent radical şi „roşu" s-ar fi organizat cumva „în culisele anumitor ateliere", dar este nevoită să accepte că „francmasoneria franceză a început să se politizeze şi să încarneze aspiraţiile republicane în anii care au precedat A Doua Republică. Ea a participat cu entuziasm la evenimentele anului 1848. Majoritatea membrilor Guvernului Provizoriu sunt masoni sau vor deveni masoni iar mare parte din ideile şi măsurile luate se regăsesc [în programul francmasoneriei – n.a], începînd cu abolirea sclavajului, de către Victor Schoelcher, pînă la instaurarea sufragiului universal. Chiar Lamartine, cu această ocazie, a adus omagiu şi recunoaştere credinţei conform căreia tripticul republican *Libertate – Egalitate – Fraternitate* este de origine masonică". Ceea ce s-a dovedit adevărat. Implicarea francmasoneriei speculative, mai ales prin aripa sa francmasonică de stînga, în revoluţia de la 1848 a introdus în ecuaţiile scenariului european şi corpul revoluţionar român format în majoritate copleşitoare din francmasoni. Cercetarea acestui aspect este însă plină de neprevăzut şi complicaţii pentru cititorul profan,

deoarece francmasoneria românilor a cunoscut fenomene particulare cu pronunţat iz naţionalist, chiar dacă se sprijinea pe mesaje internaţionaliste generoase. În sfîrşit, diferenţa axială de percepţie publică între *Ritul Scoţian Antic şi Acceptat* şi *Marele Orient* este surprinsă de Gelu Voican-Voiculescu: „Masoneria în cursul secolului al XIX-lea s-a implicat într-o serie de manifestări străine de spiritul ordinului. Este vorba de o serie de exteriorizări politice, legate de mişcările revoluţionare din 1848 şi în general de mişcările de emancipare naţională. Dacă *Marele Orient* s-a lăsat mai mult atras în participarea la viaţa publică, urmînd curentele de opinie, *Ritul Scoţian*, fidel tradiţiei sale independente, s-a abţinut de la angajarea în mişcările politice". Coborîrea francmasoneriei în mediul profan a expus-o ideologiei, astfel că a fost nevoie de un curent regenerator în „timpi moderni", care a urmat filonul francmasoneriei discrete, păstrătoare a ritualului şi semnificaţiilor originale. Activitatea acestor loji nu este cunoscută.

Carbonarismul

Fenomenul carbonarismului a fost considerat în România ca specific Italiei, implicat în mişcarea pentru unitatea Peninsulei şi ilustrat prin cîteva nume celebre şi în ţară la noi, cum au fost Mazzini şi Garibaldi. Conform celor mai serioase enciclopedii masonice, între care cea a lui Ligou, fenomenul carbonarist nu poate fi disociat de francmasonerie, faţă de care a urmat fie un drum paralel, dar plin de similitudini, fie a cunoscut un proces de contopire. Conform unei versiuni larg răspîndite, originile carbonarismului se trag din mişcarea naţionalistă romană declanşată încă din secolul al X-lea, între familiile Frangipani, Orsini, Gaetani şi Savelli care îşi împărţiseră Roma în zone de influenţă şi se luptau pentru controlul papalităţii. Activitatea lor a fost

descrisă la noi de Alexandru Odobescu în a cincea lecţie din Tratatul său de Arheologie. Ulterior, aceste clanuri s-au unit împotriva Imperiului romano-german, dezvoltînd o lungă şi tenace luptă de eliberare. În mod paradoxal, din aceeaşi origine se revendică şi *Mafia*, care, spre deosebire de carbonarism, ca extracţie a luptei naţionale, îşi caută rădăcinile în conflictul propriu-zis dintre aceleaşi familii, dar pentru asigurarea controlului economic. Ca un detaliu pitoresc, regele Carol I se trăgea din cea mai puternică familie romană naţionalistă – Colonna –, care dominase asupra Cetăţii Eterne între „Procesul cadavrului" papei Formosus din 896 şi masacrul ottonian din 964, lăsînd urme în sîngele unor mari familii europene.

În acest loc îmi permit un scurt comentariu asupra legitimării istorice.

Există în lume o istoriografie antiromânească, mai mult sau mai puţin profesionistă, care atacă tema continuităţii poporului român cu argumentul că românii şi-au dobîndit conştiinţa naţională în secolele XVII – XVIII şi că ceea ce numim astăzi epoca eroică a afirmării identităţii naţionale este doar un produs artificial al intelectualităţii revoluţionare din secolul al XIX-lea. Această teorie, menită să argumenteze un drept al Ungariei asupra provinciei româneşti Transilvania, speculează două situaţii reale:

1. A existat un fenomen istoric de redeşteptare a conştiinţei naţionale condus de intelectualitate pe fondul unei imagini vagi pe care o avea statul românesc în percepţia ţăranului stabil, stat aflat de un secol sub suzeranitate otomană accentuată şi sub conducere fanariotă. Înainte însă de această etapă, provinciile româneşti trecuseră printr-un lung proces de centralizare a puterii şi de luptă împotriva ocupaţiei otomane. De aceea, termenul corect este de *redeşteptare naţională*. La argumentul cultural al redeşteptării naţionale produs de intelectualitate trebuie să

adăugăm contribuţia păturii negustoreşti, autohtone, asimilate sau alogene, ai cărei reprezentanţi aveau ocazia să identifice precis statul – căci ce se pune aici în discuţie este principiul teritorial al naţiunii –, fie numai prin simpla obligaţie de a străbate graniţele sale. Apoi, produsele de export şi import ce îşi aveau originea/piaţa direct în mediul sătesc sau prin intermediul tîrgului/oraşului ajutau cel puţin imagistic la înţelegerea noţiunii de limită statală, circumscrisă autorităţii reprezentate de funcţionari. În al treilea rînd, stăpînirea străină a produs întotdeauna şi pretutindeni o accelerare a sentimentului personal sau comunitar al identităţii naţionale, prin tuşa apăsată a diferenţei. Fenomenul speculat de curentul antiromânesc nu este o invenţie a intelectualităţii române, ci o *redeşteptare accelerată* şi de aceea însoţită de excese – cum sunt cele de lexic la Ion Heliade Rădulescu, August T. Laurian sau Alexandru Odobescu –, dar care au fost corectate strălucit în timp prin apariţia unei *reacţii* culturale critice, reprezentate de marii creatori români conservatori: Mihai Eminescu, Ion Luca Caragiale, Ion Creangă, Titu Maiorescu. Totodată, o altă zonă a exceselor a fost istoria naţională, prezentată exclusiv eroic cu scopul de a trezi în români sentimentul luptător, constructiv, al unităţii naţionale.

2. Prea mulţi istorici români au făcut cu obstinaţie sau teamă o eroare prin refuzul de a privi Istoria României în ansamblul evenimentelor sale, pozitive, negative, eroice sau catastrofale, cu victorii şi laşităţi, judecate cu egală măsură ştiinţifică. Unii dintre ei au fost iniţiatorii *curentului eroico-mitic*, alţii au preferat să-l continuie dintr-o permanentă nevoie didactică. El a atins şi forme paranoice în perioada comunistă. Tot acest fenomen face din istoricii români autori ai unei opere extrem de vulnerabile în faţa diferitelor curente antiromâneşti care, prezentînd în detaliu şi fără resentimente acele părţi ale istoriei noastre care lipsesc, folosesc argumentele documentare şi

pentru a legitima alături de acestea şi aberaţii politice, teritoriale sau etnice. Au existat în istoria României moderne şi represiunea de la Craiova din 1860 şi mişcarea separatistă de la Iaşi din 1866, cu intervenţii sîngeroase ale Armatei române sau ale dorobanţilor împotriva românilor, au existat şi agenţi ruşi, austrieci sau otomani printre români. Unii dintre ei, cum a fost Moruzi, au vîndut Basarabia la ruşi, fapt cu care se legitimează şi astăzi diferite demersuri diplomatice, iar incidente sîngeroase ca cele evocate s-au tot repetat. Important astăzi este că unele din aceste acţiuni îşi prelungesc consecinţele în contemporaneitate, iar altele nu au avut nici un rol determinant. Ele trebuie însă înfăţişate şi explicate. Altfel, aşa cum arăt în acest volum, nu vom înţelege niciodată de ce a căzut Alexandru Ioan Cuza într-o noapte în care naţiunea română dormea dusă.

De ce am găsit necesar să introduc aici această paranteză? Pentru că legitimarea istorică – aşa cum a fost ea folosită de carbonarism – a însoţit toate fenomenele naţionaliste de constituire a statelor moderne, inclusiv în Ungaria, Polonia, dar mai ales Italia, şi că România nu a făcut excepţie de la o regulă. La urma urmei, cercetarea istorică a demonstrat că unele familii romane naţionaliste din care s-a revendicat în secolul al XIX-lea carbonarismul italian aveau origini germane, lucru pe care, încă o dată, Carol I îl considera un titlu de mare onoare.

Revenind la istoricul carbonarismului este de semnalat că enciclopediile masonice plasează apariţia (sau reapariţia) sa în Italia la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, ca o influenţă venită din Franţa şi în legătură cu francmasoneria britanică şi iluminismul bavarez. Astfel, carbonarismul italian ar fi o dezvoltare a francmasoneriei care a găsit în Peninsulă o anumită stare de aşteptare politică şi un mediu favorabil dezvoltării unor societăţi secrete. Se dovedeşte dificil de cîntărit în ce măsură elementele doctrinare, de ritual şi

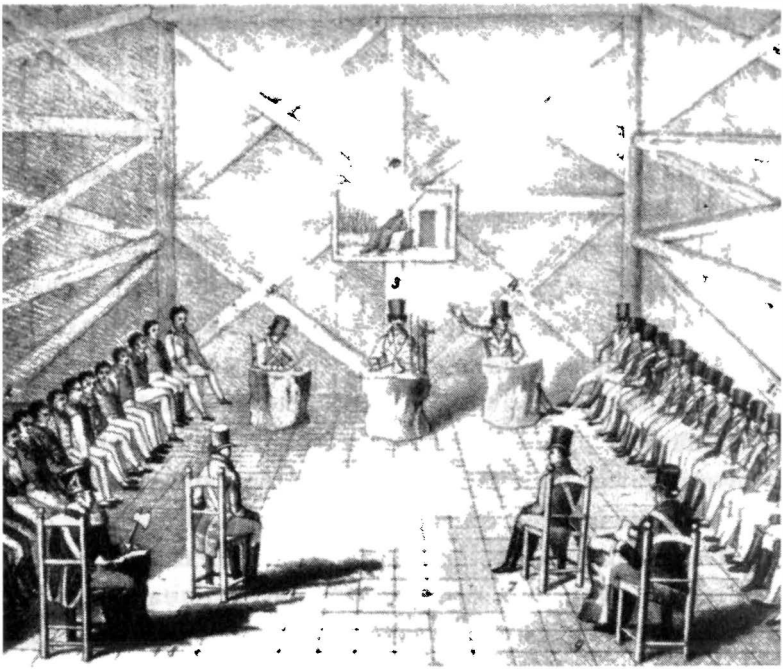

Loja carbonară. Se observă numărul mare de militari.

scopuri filantropice ale francmasoneriei speculative au avut succes în acest mediu, dar în momentul în care se descriu primele activităţi ale carbonarismului se constată că această prelungire italiană a lojilor britanice avea deja anumite particularităţi. Existenţa lor a făcut de la început diferenţa, deoarece în jurul anului 1819 „carbonarismul napolitan acorda un spaţiu larg afirmării religioase, mistice" şi era dominat de „ostilitate împotriva ocupantului austriac". Aşadar, fie că-şi reluase tradiţia veche naţionalistă antigermanică, fie că renăscuse sub semnul eliberării naţionale, carbonarismul a avut încă de la debut un caracter politic pronunţat.

Al doilea fenomen constatat în primele decenii ale secolului al XVIII-lea a fost acela al unei infuzii masive de francmasoni

francezi refugiaţi după eşecul mişcării insurgente din 1820, care „se găseau în legătură cu membrii carboneriei în timpul celor cîteva luni ale regimului constituţional şi-şi propuneau ca *la întoarcerea în Franţa să producă acolo o adaptare a metodelor şi organizării napolitane*". Pasajul este fundamental pentru înţelegerea evoluţiei şi tipului de francmasonerie în care au intrat studenţii români de la Paris, precum şi a originii bipolare francmasonerie – carbonarism a ideilor sub care au acţionat apoi în ţară.

Deocamdată, partea cea mai interesantă a activităţii acestei grupări franceze este cea legată de înfiinţarea şi răspîndirea rapidă a *lojilor militare* în Franţa, prin care s-au făcut mai multe tentative de pactizare a unor întregi unităţi, atacare a cazarmei din Saumur, sabotare a unor intervenţii armate, preluare a controlului regional prin comandanţi militari francmasoni. După reprimarea acestei mişcări s-a produs migrarea unor supravieţuitori şi a metodelor de infiltrare în armată pe teritoriul Italiei, o dată cu fenomenul arătat mai sus. O posibilă explicaţie pentru acest interes are cel puţin patru aspecte: 1. Convingerea că punerea în aplicare a proiectelor politice provenite din lojile francmasoneriei speculative are nevoie de conflict armat şi de cucerirea puterii prin arme. 2. Ofiţerii erau deja familiarizaţi cu spiritul de disciplină, ordine, patriotism şi, mai ales, aveau educaţia păstrării secretului (militar). 3. Într-o structură ierarhică rigidă, cum încă era armata, a fost extrem de uşor să se introducă ideea de egalitate caracteristică unei loji francmasonice speculative, unde coaforul stătea alături de prinţ şi cizmarul alături de bancher, astfel încît natura ierarhică profană a gradelor militare se pierdea. Tot astfel, într-o lojă se găseau pe picior de egalitate sau în poziţii „răsturnate" sergenţi şi generali, ierarhizaţi după gradele masoneriei. Pentru acestea se puneau în discuţie calităţi personale şi aptitudini masonice, nu traseul rigid al carierei militare. Introducerea

în lojile militare a acestor criterii – după versiunea antimasonică, *gradele* masonice sunt importate, ca terminologie, din armată – a produs o rapidă infiltrare la nivelul gradelor inferioare, printre veleitari, frustraţi şi refulaţi, astfel că mulţi militari au văzut în apartenenţa la lojă un salt rapid în grad. Acest fapt este prea evident în mai multe cazuri, din Franţa şi pînă în România – vezi înaintările în grad din timpul adunării de la Islaz – şi se pare că-şi are originea în formula napoleoniană: *în raniţa fiecărui sergent se află bastonul de mareşal*. 4. În sfîrşit, legătura tradiţională cu vechii luptători templieri ducea firesc la militarii de elită, ca indivizi selectaţi şi cărora li se încredinţează un ordin superior de mare confidenţialitate.

Transferul de experienţă între carbonarismul italian şi carbonarismul francez se află la originea infiltrărilor de grupări şi persoane conduse de idei republicane şi antiecleziastice în francmasoneria speculativă franceză, astfel încît se produce la un moment dat un fenomen de preluare a unor loji francmasonice de către carbonari. Pentru a face distincţia, enciclopediile masonice identifică acele loji republicane sub denumirea de *carbonarism francez*, cu toate că primul corp fundamental de idei se orienta către problema libertăţii sociale, a republicii – de inspiraţie italiană, unde exista exemplul de succes al republicilor *marinare* –, în timp ce carbonarismul italian a rămas mult timp fidel mişcării de eliberare naţională de sub austrieci. Intrînd în contact cu acest fenomen aflat într-o fază a maturităţii sale, studenţii români de la Paris vor fi atraşi de cele două curente – republican şi naţionalist –, unii chiar vor oscila între ele, datorită realităţii particulare a Principatelor Române, care aveau ambele probleme: eliberarea naţională şi criza de sistem a autorităţii supreme. Încă o dată vom recunoaşte în domnul-cetăţean Alexandru Ioan Cuza soluţia ideală, dar tranzitorie pentru ambele proiecte.

Istoria României cunoaşte un episod carbonar autentic prin mişcarea şi *Constituţia cărvunarilor* moldoveni din 1822. Exegetul de prim rang al acestui fenomen politic, D. V. Barnoschi, arată în lucrarea sa *Originele democraţiei române. „Cărvunarii". Constituţia Moldovei dela 1822* că influenţa carbonară a fost primită de boierii progresişti prin intermediul refugiaţilor polonezi şi ruşi francofoni, precum şi prin profesorii francezi aduşi în Moldova. Boierii cărvunari aveau dreptul să se întrunească şi să discute, apoi să întocmească proiecte de legi „în adunări deliberative". Din această activitate a ieşit Constituţia Moldovei din 1822 atribuită inginerului Ionică Tăutu, act care stă la baza sistemului democratic român, ca operă a unor români destinată românilor. Axul principal al acestei prime Constituţii moderne a românilor cu 77 de articole era *principiul conducerii poporului prin elite*, ceea ce ne duce imediat la o constatare şocantă: prima iniţiativă constituţională românească, născută cînd Nicolae Bălcescu avea trei ani, iar Ion C. Brătianu doar un an, se construia în jurul ideologiei liberale de Dreapta. Ea se va numi mai tîrziu liberalism moldovean moderat sau liberalism centrist, dar numai după ce cărvunarii lui Ionică Tăutu vor constitui împreună cu domnitorul cărvunar Ioniţă Sandu Sturdza elita politică a ţării, reurcînd la boierie familii în declin ca Asachi, Alecsandri, Carp, Cuza, Conachi, Catargiu, Hurmuzachi, Kogălniceanu, Lecca, Negruzzi, Pisoschi, Pogor, Neculce. Descendenţii acestora sunt numele celebre care fac cîteva decenii mai tîrziu statul modern român. În continuare spectaculos de precis, cărvunarii moldoveni enunţă un alt principiu al Dreptei liberale: *lozinca republicană* Libertate şi egalitate *este o anomalie socială şi politică* şi trebuie respinsă a priori. Comentează Barnoschi: „«Libertate şi egalitate!» va rămîne în istoria lumei *una din cele mai stupide formule omeneşti*... Libertatea este firească: pentru ea popoarele ca şi indivizii luptă din toate puterile fiinţei lor. Egalitatea însă, este închipuită de

oameni şi luptă pentru ea numai naivii şi ipocriţii. Dar libertate şi egalitate în acelaşi timp, n-a putut să conceapă decît o minte prinsă de friguri utopiste. Cărvunarii au realizat tot ce era fecund şi cinstit realizabil din sfera magică a noţiunei egalitate: Egalitatea politică este perfectă, dar în limitele unei formule scoase din realitatea lucrurilor (Articolele 20, 48, 51, 72). Egalitatea civilă este aproape tot aşa de largă ca şi a codului Napoleon. Articolele 8, 12, 18, 65 proclamă solemn egalitatea tuturor înaintea legilor, selecţiunea urmînd să se facă după merit". Identificarea de forţă a acestor idei în Constituţia cărvunarilor din 1822 ne duce spre concluzia că, dacă a existat o influenţă francmasonică sau carbonară asupra boierilor moldoveni, atunci aceasta a fost curată, extrasă din sîmburele magnific al vechii masonerii operative, unde legile spiritualităţii universale construiau o societate interioară realistă. Barnoschi sugerează afilierea francmasonică: „Dar poate erau cu adevărat carbonari şi focul de la 1828, mistuind capitala Moldovei, să fi distrus şi vreo subterană în formă triunghiulară, cu catedra «marelui ales» şi ornată cu simbolurile societăţii secrete mondiale căreia să fi fost afiliaţi şi ei". Calea deschisă de boierii cărvunari moldoveni a fost frîntă într-o cumplită aproximaţie şi dezordine politică, sub regimul luptei Marilor Puteri pentru negocierea statutului Principatelor Române. „Lumina" a venit o dată cu anul revoluţionar 1848 mai întîi ca o beznă, apoi ca o intersecţie haotică de fascicole. Carbonarismul a pătruns încă o dată în România, dar deja transformat în republicanism mazzinian.

În privinţa metodelor, revoluţionarii români de la 1848 au reuşit să repete într-o anumită măsură infiltrarea în armată şi au încercat să aplice cele două tehnici aflate în dispută în francmasoneria pariziană: *pronunciamentul militar* sau *insurecţia civilă*. Secvenţa munteană a revoluţiei românilor de la 1848 apare acum sub o explicaţie plauzibilă: Nicolae Bălcescu şi Alexandru Golescu vin în ţară şi pregătesc împreună cu ofiţerii masoni

Magheru, Pleşoianu, Christofi o mişcare revoluţionară menită să impună un pronunciament militar, un *puci* care prin paralizarea puterilor executive ale domniei să ducă la instalarea Guvernului provizoriu, intenţie confirmată şi de toate manevrele din Oltenia şi de acţiunea asupra unităţilor de cavalerie şi dorobanţi din Bucureşti. Gruparea Heliade – Magheru, adeptă a acestui proiect, rămîne însă izolată la Islaz, porneşte oarecum neinspirat invers, spre Craiova, în timp ce la Bucureşti gruparea Nicolae Bălcescu – Ion C. Brătianu – Alexandru Golescu (Arăpilă) declanşează *insurecţia civilă*, întărită de cîteva argumente decisive: formula fusese folosită în revoluţia din februarie de la Paris; Bibescu a cedat extrem de rapid printr-un atentat; componenta „burgheză", urbană, învingătoare la Paris, era valabilă numai în Bucureşti, iar o răscoală ţărănească în Oltenia ar fi trezit la reacţie militară două forţe inexistente în capitala Franţei: armata otomană şi armata rusă. Un motiv în plus pentru primele demersuri ale Guvernului provizoriu pe lîngă Înalta Poartă pentru a da asigurări că acţiunea revoluţionară este anti-rusească. Se simte în acest scenariu gîndirea de excepţie a lui Nicolae Bălcescu. De altfel, Heliade Rădulescu nu le va ierta niciodată lui Bălcescu, Brătianu, Rosetti şi lui Alexandru Golescu alegerea acestui drum şi îi va considera în textele sale ulterioare nişte trădători, deşi în mod evident o soluţie militară ar fi fost o catastrofă. Dintre aceşti revoluţionari români, unii vor milita exclusiv pe varianta francmasonică a eliberării naţionale, alţii pe varianta republicană sau pe ambele. De acum încolo, cele două curente vor sluji *principiul liberal* şi *principiul naţional*. De regulă, revoluţionarii moldoveni vor activa pe frontul eliberării şi al Unirii, în timp ce o grupare mică, dar formată din personalităţi pline de vitalitate, hotărîte şi tenace, în frunte cu Ion C. Brătianu şi C. A. Rosetti, va rămîne fidelă ideilor republicane. Rosetti pînă la moarte, Brătianu pînă la Războiul de

Independenţă. Unificarea principiului liberal cu cel naţional va primi contur în apariţia oficială a Partidului Naţional Liberal.

De la carbonarism ne-au rămas şi două cuvinte ciudate: *ciocoi* şi *filfizon*. Termenul de *ciocoi* nu are o etimologie cunoscută, singura explicaţie, de natură strict anecdotică, este legătura cu purtarea ciocului de către boierii tineri, după moda apuseană. Oricum, ciocoii au fost iniţial boierii ridicaţi la rang prin activitatea politică a mişcării cărvunarilor din Moldova, precum şi prin deciziile domnitorului Ioniţă Sandu Sturdza. Aristocraţia, reprezentată de marii boieri, îi considera parveniţi, adică ajunşi la funcţii şi ranguri în mod artificial, printr-o forţare a arhondologiei. Deşi explicabilă, atitudinea aristocraţiei – în bună parte străină – eluda o realitate mult mai veche, deoarece ciocoii erau reprezentanţii unor familii româneşti scăpătate, coborîte uneori la răzăşie, dar care proveneau din fostele familii boiereşti ale neamului din epoca medievală. Exemplul cel mai simplu este familia *Neculce*, despre care nimeni nu poate spune că a apărut peste noapte şi a fost înnobilată ilegitim. Numele *Catargiu*, cu toate că i se atribuie o origine grecească, este identificat numai la familii de boieri români care au dat, încă de pe vremea lui Mihai Viteazul, mai mulţi bani ai Craiovei şi „mareşali" ai Moldovei. Ulterior, prin uz diversionist, ciocoii au devenit simbolul parvenitismului, care însă nu mai avea nici o legătură cu remarcabila reformă carbonară. Cuvîntul *filfizon* şi-a găsit o explicaţie la Nicolae Iorga, reluată recent de Emanuel Bădescu: „Filfizonii au fost carbonari. Denumirea lor deriva din versul «vive le son...» al celebrului cîntec revoluţionar *La Carmagnola*, pe care aceste odrasle de boieri «luminaţi» îl cîntau cît îi ţinea gura în bolta de la hanul Sf. Gheorghe-Nou, spre disperarea mahalagiilor care, orientîndu-se după vers, i-au botezat cu obidă *filfizoni*". Modul lor vest-european de a se îmbrăca şi comportamentul neobişnuit va genera sensul pe care îl dau astăzi dicţionarele.

Francmasoni români la Paris

De la începutul secolului al XIX-lea şi pînă în ultimul deceniu al primei jumătăţi se înregistrează la Paris două valuri de tineri boieri, militari şi intelectuali, din care cel de-al doilea conţine marile figuri revoluţionare ale anului 1848. Radu R. Florescu, un istoric american de origine română, prezintă în cartea sa *The Struggle against Russia in the Romanian Principalities 1821-1854* cîteva aspecte ale activităţii studenţilor români în capitala Franţei. Majoritatea frecventa cursurile la *Collège de France*, o instituţie care organiza prelegeri, pe durata a doi ani, destinate de regulă studenţilor străini şi care oferea două avantaje majore pentru un străin cu mijloace reduse, în contrast cu studiile aprofundate şi dificile de la Universitate: „nu exista obligaţia învăţării pentru curs şi nu se susţineau examene". La aceste cursuri predau însă mai toţi profesorii socialişti şi comunişti ai epocii, între care A. Lamartine, J. Michelet, E. Quinet şi A. Mickiewicz, pe care mulţi studenţi români ajunseseră să-i divinizeze. Cercul prietenilor se completa cu alţi radicali de stînga, între care Ledru-Rollin şi Paul Bataillard. Practic, putem vorbi de o adevărată şcolarizare socialistă şi republicană, la care trebuie adăugată cultivarea spiritului internaţionalist care în acea epocă bîntuia ideile revoluţiei europene. Adunaţi în jurul meselor cafenelei *Corneille*, românii dezbăteau problematica liberalizării provinciilor româneşti în contextul transformărilor revoluţionare care urmau să aibă loc în Europa. Analiza primelor idei enunţate de studenţii români şi cuprinse în corespondenţa lor spre ţară arată că mai întîi s-au încadrat în programul inter-naţionalist, fiind preocupaţi de pregătirea revoluţiilor din Italia, Polonia, Ungaria, cum, de fapt, era şi planul de răspîndire a mişcărilor insurecţionale dinspre Vest spre Est. În acest program, ei s-au angajat să acopere partea românească, pe care o reprezentau prin nume ca Nicolae Bălcescu, fraţii Brătianu, fraţii şi verii Goleşti, Ion Heliade Rădulescu, Ion Ghica,

C. A. Rosetti, cărora li s-a adăugat din 1839 Ion Câmpineanu. Aparitia acestuia în grupul de la Paris a adus adepților „turismului socialist", adică al „plimbării" revoluției dintr-o țară în alta, o serioasă confruntare cu un om politic încercat și realist. Grupul încă diletant a fost trezit la realitate de ideologul și organizatorul Ion Câmpineanu, care le-a semnalat că problematica românească este practic necunoscută în Vest și că se iluzionează la gîndul că cele cîteva impresii de călătorie ale unor agenți francezi vor putea ține loc de propagandă în favoarea românilor. Se declanșează astfel marea campanie publicistică în toată presa de stînga și în unele publicații serioase din Franța, Marea Britanie și Italia. Atunci a fost prezentată Occidentului problema „capitulațiilor", istoria eroică a luptei antiotomane și pericolul pe care îl reprezenta influența rusească în Principate. Tot atunci au apărut și primele forme de organizare în asociații și cluburi naționale formate din români, la care aveau acces francezii ce aderaseră la problematica românească. Ca o paranteză, celebrele „capitulații" – documente emise de sultanii otomani care ar fi atestat autonomia Țărilor române – invocate de revoluționarii români și de prietenii lor francezi în memoriile adresate Marilor Puteri erau o eroare istoriografică. Documentele se constituiau de fapt în descrieri întocmite de boierii patrioți români și extrase din tradiția populară și istorică, prezentate autorităților rusești în 1772 și acceptate de acestea ca reproduceri ale unor acte oficiale pierdute. Istoricul Mihai Maxim a demonstrat într-un text din 1984 că prin „capitulații" trebuie înțelese, în realitate, documentele de *politică externă* otomane care tratau Țările române ca partenere și nu ca vasale, state ocupate sau clientelare pentru care Poarta emitea documente de *politică internă* (ca în cazul Bulgariei sau Ungariei, de exemplu).

Un aspect încă neelucidat este sursa fondurilor însemnate cu care gruparea națională română din Paris a finanțat efortul

uriaş de propagandă, pregătirile logistice pentru declanşarea revoluţiei în Principate şi numeroasele călătorii politice pe care le făceau în interesul cauzei naţionale sau internaţionale. O versiune încă neconfirmată cu documente acreditează ideea unor prime contacte cu marea finanţă evreiască, pe care o vom regăsi mai tîrziu implicată direct la Bucureşti, precum şi a introducerii cu această ocazie a problematicii evreieşti în programul revoluţionar românesc. Fenomenul şi-a avut ecoul cert în articolul 21 din *Proclamaţia de la Islaz*, unde se cerea „emanciparea israeliţilor". Mult timp, oamenii politici de Dreapta şi publicistii conservatori au văzut aici debutul unui pact făcut cu evreii pentru acordarea cetăţeniei, apoi pentru constituirea unui cămin evreiesc în nord-estul ţării, pentru care gruparea liberal-radicală, aceeaşi de la Paris, a trebuit să suporte atacurile românilor din ţară şi a evreilor nemulţumiţi din exterior. Dacă se dovedeşte adevărat, finanţarea nu poate fi privită decît ca o contribuţie substanţială a evreilor la constituirea statului modern român. Deja, la începutul anului 1848, Franţa revoluţionară era conştientă de particularităţile naţionalităţii, afinităţilor lingvistice şi ale necesităţii unirii românilor.

Simultan cu acest proces de maturizare politică a corpului revoluţionar român, are loc şi pătrunderea membrilor săi în lojile francmasonice. Fenomenul este descris cu probitate – ca sursă de încredere constantă pe acest subiect – de istoricul Dan Berindei, autoritate a istoriografiei române pentru perioada premodernă şi modernă a României. Sublinierea acestei autorităţi este necesară, pentru că asupra apartenenţei românilor la francmasonerie s-a scris puţin, s-a scris demult şi cu prea multe aproximaţii. În lucrarea sa *Românii şi Europa în perioadele premodernă şi modernă*, academicianul Dan Berindei surprinde un moment care aduce la realism problematica formării corpului revoluţionar român la Paris şi deschide perspectiva înţelegerii procesului

ideologic pe care l-a urmat acesta, ambele aspecte ajutînd la explicarea atitudinii tinerilor români pe care revoluţia din 1848 îi va transforma în personalităţi. Există un pasaj dintr-o scrisoare a lui Ion Ghica către Alecsandri pe care mult timp lucrările de istorie l-au evitat: „Nu ştiu cum, nici în ce fel, dar ne-am pomenit deodată amestecaţi şi braţ la braţ un muntean cu-n moldovean; vorbeam fiecare limbagiul provinciei noastre şi ne înţelegeam parc-am fi vorbit aceeaşi limbă. Ce revelaţiune! Dintr-acel moment nu am mai fost nici munteni, nici moldoveni. Eram toţi români". Această scenă petrecută pe Quai Voltaire în drum spre Champs Elysées identifică perfect nivelul de la care s-a pornit în demersul naţional şi subliniază sintetic valoarea imensă a rolului pe care l-au jucat paşoptiştii în destinul naţiunii române. Faptul că reprezentanţii intelectualităţii române, boierii tineri, ofiţerii şi cărturarii se întîlneau prima dată la Paris şi descopereau acolo că vorbesc aceeaşi limbă arată şi gradul de alienare, criza profundă în care căzuse societatea românească, dar şi dimensiunea efortului de recuperare făcut de aceşti adevăraţi creatori ai statului modern. Pentru că, adevărata revoluţie, aici, în faptul redeşteptării conştiinţei naţionale s-a produs şi mai puţin în tentativele lor politice de pînă la Unire. Cu toate acestea, originea activităţii francmasonice a românilor din Paris se afla în România.

Lojile francmasoneriei speculative au apărut pe teritoriul României spre a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Caracteristic pentru toate era prezenţa încă din debut a unei componente politice, mai ample sau mai diminuate, ceea ce îndepărta societatea secretă de acurateţea rituală a unei loji francmasonice. O privire de ansamblu asupra informaţiilor care pot fi studiate din istoria francmasoneriei române, cel puţin pentru primul său secol de existenţă, arată că lojile francmasonice româneşti s-au format încă de la început ca *societăţi secrete cu scopuri politice*. Această nuanţă conduce spre două concluzii: că francmasoneria a fost un

vehicul de idei subordonate integral aspiraţiilor de emancipare generală a românilor şi că proiecţia în material a acestor idei era progresul general al societăţii româneşti spre modernitate, unitatea şi independenţa naţională; că s-a constituit mai degrabă ca o mişcare carbonaristă, decît ca una autentic francmasonică. Este posibil ca această tendinţă să se fi imprimat încă de la început, adică de la primele loji masonice atestate pe teritoriul României şi înfiinţate de italianul Antonio Maria del Chiaro în 1734 la Galaţi şi Iaşi. Caracterul politic naţional al lojilor româneşti a fost accentuat şi de influenţa refugiaţilor polonezi ai războaielor napoleoniene, precum şi de activitatea simpatriotă şi comunitar-europeană a lui Rhigas Velestinlis. Aşadar, din orice parte ar fi provenit sursa constituirii lojilor francmasonice în Principatele Române, ea a conţinut direcţia militantă naţionalistă, ceea ce dovedeşte că mediul în care au fost implantate era perfect absorbant. Numeroasele desfiinţări sau represalii ordonate împotriva lor şi-au avut originea în intervenţia categorică a Marilor Puteri vecine, din motive lesne de înţeles. Prin particularitatea sa genetică, francmasoneria română a funcţionat mult timp ca organizaţie/organizaţii *de tip masonic*, dînd o importanţă mai mică acurateţei ritualurilor şi consistenţei sale spirituale şi împrumutînd de la surorile mai mari partea cea mai necesară: educaţia secretului. Nu ştim în ce măsură a fost un act deliberat din partea unor lideri spirituali sau ideologici ai lojilor româneşti, dar putem constata că într-un mediu cu înclinaţii evidente spre cultivarea exibatoriului, zvonului şi bîrfei, mecanismele disciplinei secretului puse în mişcare de francmasoneie a făcut din aceasta *singura formă viabilă de conducere a unui program de emancipare naţională* care a cunoscut, iată, nu întîmplător grupuri subversive, grupări politice, revoluţii, lovituri de stat şi numeroase conspiraţii. Fie şi numai din acest considerent, a judeca superficial prezenţa majorităţii clasei politice româneşti

în lojile francmasonice, ca o apartenenţă la o structură străină de ţară, ocultă şi pe alocuri antinaţională, este o generalizare abuzivă sau diletantă. Cei mai cunoscuţi români ai epocii, membri ai lojilor francmasonice au fost: Vasile Alecsandri, Grigore Alexandrescu, Gheorghe Asachi, toţi boierii Balş, generalul Constantin Barozzi, I. A. Bassarabescu, Ioan Bălăceanu, Nicolae Bălcescu, Simion Bărnuţiu, Emanoil Băleanu, Gheorghe D. Bibescu, Dimitrie Bolintineanu, Cezar Bolliac, Dumitru Brătianu, Ion C. Brătianu, George Gr. Cantacuzino, Petre P. Carp, Ion Câmpineanu, Carol Davila, Manolache Costache Epureanu, Nicolae Filimon, Ion Ghica, Dinicu Golescu, Ştefan Golescu, Dimitrie Gusti, Spiru Haret, Ion Heliade-Rădulescu, Mihail Kogălniceanu, Gheorghe Lazăr, Gheorghe Magheru, Titu Maiorescu, Matei Millo, Eftimie Murgu, Costache Negri, Costache Negruzzi, Iacob Negruzzi, Anastase Panu, Petrache Poenaru, Eufrosin Poteca, Emanuel Pache-Protopopescu, C. A. Rosetti, Alecu Russo, Ioan Strat, Dimitrie A. Sturdza, Ioniţă Sandu Sturdza. Nicolae Suţu, Barbu D. Ştirbey, Ionică Tăutu, Christian Tell. Sunt bănuiţi ca francmasoni, fără a se putea produce o probă, Horea, Tudor Vladimirescu, Avram Iancu, Alexandru Ioan Cuza, cu precizarea că în cazul lui Horea se încearcă în continuare identificarea unor documente care să ateste existenţa unei „societăţi ţărăneşti" tradiţionale cu rădăcini în civilizaţia dacică a lemnului, asupra căreia s-au abătut şi aberaţiile protocroniste, dar care continuă să rămînă un subiect serios de cercetare. A reduce toată această impresionantă listă la o înşiruire de membri ai unei societăţi oculte este o teribilă greşeală. La fel cum este o eroare să consideri că cei care n-au fost masoni erau mai români decît cei de pe listă. Cîteva nume strălucite ale culturii şi politicii româneşti nu au fost masoni: Mihai Eminescu, I. L. Caragiale, Barbu Catargiu, Lascăr Catargiu, Barbu Delavrancea. Toţi, oameni cu vederi de Dreapta şi nuanţat antimasonice.

Prima societate secretă serioasă *de tip* masonic din România a fost celebra *Frăţia*, întemeiată de Ion Ghica, Nicolae Bălcescu şi Christian Tell, la care se bănuieşte şi afilierea lui Alexandru G. Golescu. Informaţiile care s-au păstrat despre această organizaţie, prin intermediul lui Ion Ghica, arată clar atît tipologia carbonară, cît şi caracterul ei autohton, adaptat unei realităţi româneşti pentru care aplicarea unor principii şi ritualuri francmasonice pure ar fi reprezentat o îngustare dramatică a posibilităţii sale de difuzie. Pentru anul 1843 în Ţara Românească era deja o performanţă organizarea *fraţilor* în formaţiuni de zece membri, „fiecare frate cunoscînd numai pe şeful său imediat, diacon, preot sau arhiereu, acel care-l catechisise, îl iniţiase, de la care şi prin care primea ordine şi instrucţiuni şi căruia datora ascultare şi supunere cu pericolul vieţii şi al averii, păstrînd secretul cel mai absolut". Analiza acestui text conduce la concluzia vădită că *Frăţia* era o organizaţie secretă de factură politică militantă, deja îndepărtată de constituţia şi procedeele unei loji francmasonice regulate, deoarece constituirea în grupuri de 10 membri, folosirea terminologiei creştine ortodoxe pentru gradele organizaţiei – corespunzătoare ucenicului, calfei şi maestrului din Lojile albastre –, jurămîntul cu preţul vieţii şi al averii – greu de precizat cum s-ar fi acţionat împotriva averii! – demonstrează un autohtonism inconfundabil. Şi pasajul cu păstrarea secretului absolut, în ultimă instanţă, este caracteristic pentru orice organizaţie subversivă, de la asasinarea lui Filip al II-lea şi pînă astăzi. Ceea ce dădea însă consistenţă organizaţiei *Frăţia* era suportul ideologic rotund, bine conturat şi însoţit de o metodologie revoluţionară inspirată de curentul francmasonic speculativ occidental. De fapt, ar fi mult mai corect să constatăm că *Frăţia* era primul răspuns ceva mai coerent al românilor la un fenomen politic european care se folosea de lojile francmasonice ca

acoperire pentru o activitate politică altfel reprimabilă şi în multe locuri chiar reprimată.

În Occident, infiltrarea în lojile francmasonice aducea curentului naţionalist şi republican o indirectă protecţie prin aura de mister şi îngăduinţă cu care era privită o lojă, în general, şi o protecţie directă prin prezenţa efectivă în loji a unor înalte notabilităţi administrative, inclusiv din Poliţie, a deţinătorilor unor grade mari din Armată sau a unor personalităţi publice mai presus de bănuiala neseriozităţii. La noi, sentimentul de protecţie avea o foarte mică importanţă, funcţionînd mai mult cel de prudenţă din partea autorităţilor, situaţie minimală, dar care a permis *Frăţiei* să funcţioneze un timp, iar faţă de membrii de rang ai acesteia, chiar şi încarceraţi, o anumită deferenţă. În cazul lojilor româneşti se poate constata, cel puţin în faza timpurie, o extensie în disimulare a activităţii curente, astfel că în templu, de faţă cu unele notabilităţi, se desfăşura un ritual, iar deciziile de acţiune se luau numai între anumiţi membri ai lojii, în afara templului. Partea insuficient cercetată este cea care a privit soarta luptătorilor de rînd ai *Frăţiei*, care au rămas în istorie acoperiţi de formula vagă *fraţi căuzaşi*, adică de adepţi ai cauzei. Doar un mic cartier din Bucureşti, în pericol de a-şi pierde şi el vechea identitate, a supravieţuit într-un oraş cu bulevarde şi străzi dominate cîndva de numele francmasonilor români şi francezi. Acei sute de căuzaşi grupaţi cîte zece în formaţiunile *Frăţiei*, celebrii tăbăcari, măcelari şi mici meseriaşi, au rămas pe loc şi au suferit represiunea cea mai violentă, subiect al rememorării pline de remuşcare din *Jurnalul* lui C. A. Rosetti.

Refugiaţi la Paris, tinerii intelectuali români dedicaţi cauzei naţionale au pătruns în scurt timp în cea mai republicană lojă franceză, înfiinţată – după cum afirmă Gerard Şerbănesco în *Histoire de la Franc-Maçonerie* – încă de prin 1820 şi care se numea *Athénée des Etrangers* (în traducere liberă *Templul Străinilor*, de

la elinul *athenaion* = Templul zeiţei Athena). Din lojă făceau parte, după reconstituirea dată de Gerard Şerbănesco, liderii patrioţi I. Heliade-Rădulescu, Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, Ion Ghica, fraţii Goleşti, fraţii Brătianu, Nicolae Bălcescu şi alţi foarte cunoscuţi cărturari şi oameni politici români de mai tîrziu. Chiar dacă informaţiile furnizate de Şerbănesco sunt pe alocuri nesigure, cercetarea fundamentală făcută de Dan Berindei în arhivele lojei *Athénée des Etrangers* arată un număr mai mic, dar sigur, de membri români care vor constitui nucleul dur al revoluţiei de la 1848 din Principatele Române. Tot academicianul Dan Berindei semnalează transferul membrilor acestei loji româneşti spre loja franceză *La Rose du Parfait Silence (Trandafirul liniştei desăvîrşite)* petrecut în toamna anului 1846, ca urmare a presiunii autorităţilor regelui Ludovic Filip. Motivul era ideologia prea radicală şi activitatea politică, ilustrată mai ales prin presă. În urma plîngerii înaintate de Paul Bataillard către *Marele Orient al Franţei,* în care se cerea intervenţia asupra autorităţilor, loja iese din adormire la 1/13 august 1847. Între timp însă se produsese trecerea în loja *La Rose du Parfait Silenc*e, unde în numai cîteva luni românii şi prietenii lor francezi din vechea lojă ocupă aproape toate demnităţile înalte. În momentul declanşării revoluţiei din Paris cei mai importanţi lideri politici români erau membri ai lojilor francmasonice franceze.

Mici detalii ale Revoluţiei franceze de la 1848

Pe fondul accentuării contrastului între dezvoltarea industrială şi mecanismul sufocant al impozitelor, muncitorimea franceză „descoperă că libertatea sa se limitează doar la necesitatea de a-şi vinde forţa de muncă pe o piaţă liberă", unde acţionează legi şi actori pe care nu-i putea controla. La începutul anului 1848,

muncitorimea şi, într-o anumită măsură, ţărănimea franceză se confrunta cu „excesele capitalismului" şi se familiarizase cu mesajele insidioase ale unor intelectuali – marginali în societate, dar foarte convingători – care le vorbeau despre „exploatarea omului de către om" şi îi mobilizau cu formula „Proletari din toate ţările, uniţi-vă!". La nivel politic, republicanii socialişti şi internaţionalişti proveniţi din lojile francmasonice atee au devenit extrem de activi în lupta pentru modificarea sistemului electoral în favoarea votului universal, mijloc de a mări baza de acţiune pentru democratizarea societăţii. Aşa cum arată ultima ediţie *L'histoire de la révolution de 1848* , interzicerea reuniunilor politice i-a determinat pe liderii republicani să organizeze o serie impresionantă de banchete, la care însă se desfăşurau adevărate mitinguri de protest. François Guizot, adevăratul stăpîn al Franţei monarhiste, interzice un astfel de banchet care urma să aibă loc la finalul unei demonstraţii de stradă cu deplasare în cortegiu în 22 februarie 1848. Demonstraţia se transformă într-o amplă manifestaţie de stradă care continuă şi peste noapte, studenţii şi muncitorii intrînd în conflict cu trupele trimise în zona Place Concorde. Pe la prînz, în ziua de 23 februarie, unităţile Gărzii Naţionale trec de partea manifestanţilor în Place des Victoires. În Paris începe ridicarea baricadelor. Ca într-un debut de scenariu care se va repeta în istoria modernă şi contemporană a oricărei ţări, inclusiv în România, un foc de pistol diversionist tras în Boulevard des Capucins declanşează deschiderea focului producînd cîteva victime. Cadavrele sunt urcate în nişte căruţe şi plimbate prin mai multe cartiere ale Parisului, fiind arătate cetăţenilor drept mostre ale unui măcel de mii de oameni care ar fi acoperit centrul metropolei cu puhoaie de sînge. Grupurile de cetăţeni revoluţionaţi printr-o inteligentă manipulare îşi îndreaptă acum cu furie acţiunea împotriva regelui, luînd cu asalt Palatul Tuileries sub lozinca *Vive la République*. Louis Philippe abdică

şi mulţimea în delir invadează palatul Bourbonilor care este devastat, începînd cu tronul. Unul dintre cei care au sfîşiat căptuşeala tronului era Nicolae Bălcescu. El a acţionat în oraş împreună cu prietenul său şi unul dintre conducătorii mulţimii, influent asupra Gărzii Naţionale, Adolphe Crémieux. Acesta devine membru al guvernului provizoriu instalat în clădirea Primăriei. Aici are loc o scenă semnificativă pentru rolul jucat de români în organizaţiile secrete franceze care pregătiseră revoluţia: în ziua de 24 februarie, Ion Brătianu prezintă noii municipalităţi steagul tricolor al României viitoare, care era atunci numai al revoluţionarilor, deoarece Moldova şi Ţara Românească aveau drapele diferite: Moldova albastru cu alb, iar Ţara Românească roşu cu alb. Prin asocierea culorilor dominante ale Moldovei şi Munteniei, rezulta un tricolor roşu, alb, albastru, dar care era identic cu al Franţei. În consecinţă, a fost aleasă culoarea de legătură galben, într-o combinaţie care mai fusese folosită şi înainte neoficial. Astfel, tricolorul românesc a apărut înaintea României şi a fluturat mai întîi pe Primăria Parisului.

La începutul primăverii anului 1848, Parisul se goleşte de revoluţionarii români, care pornesc spre ţară, purtînd în minte imaginea vie a instalării republicii în Franţa, a rolului unei Gărzi Naţionale, a dimensiunii conspiraţiei europene. Confruntarea directă cu realităţile Principatelor Române, în absenţa elementelor de suport popular – burghezie şi muncitorime – duce la instituirea unei republici extrem de fragile la Bucureşti şi la eşecul previzibil al revoluţiei în numai 3 luni.

„Revoluţia intelectualilor"

Folosirea acestui subtitlu nu este întîmplătoare, pentru că el funcţionează ca un concept activ în mediile culte şi este titlul unui studiu al lui Dan Amedeo Lăzărescu, Mare Suveran Comandor

al *Marii Loji Naţionale Române* şi reputat istoric. Abordarea subiectului are la Dan A. Lăzărescu nu numai aura fascinantă a privirii din interior, dar şi farmecul unui enunţ cu dezvoltări arborescente prin planurile complicate ale politicii europene. Cunoscut pentru discursul său luxuriant, Dan A. Lăzărescu devine extrem de sintetic în scris: „Difuzarea ideologiei revoluţionare prin intermediul societăţilor secrete, cu un program în cea mai mare măsură inspirat de liberalul radical şi paneuropean Giuseppe Mazzini, întemeietorul Societăţii *Giovanna Europa* (1845), s-a făcut conform unui mecanism admirabil pus la punct, de la Paris pînă la Prut. Biruitoare la Paris în seara de 24 februarie 1848, trei zile mai tîrziu, la 27 februarie, toate lojile masonice din întreaga Germanie, inclusiv Austria şi Ungaria, îşi trimit delegaţii la un *Convent* extraordinar convocat la Mannheim, unde se hotărăşte dezlănţuirea mişcării revoluţionare în toate statele reprezentate. Şi se mai hotărăşte convocarea unui *Convent* suprem la Frankfurt-am-Main pe data de 13 martie. În aceeaşi zi revoluţia izbucneşte la Viena şi Metternich este silit să fugă. Două zile mai devreme, la 11 martie, ea izbucnise la Praga, în timp ce Dieta maghiară, în plină sesiune, se transferă la Budapesta şi dezlănţuie o revoluţie patriotică împotriva Austriei la 15 martie". Mişcarea revoluţionară din Moldova şi revoluţia din Transilvania şi Muntenia au fost înscrise de la început în planul european. Dar, aşa cum am arătat, avem obligaţia să facem o distincţie între planurile paneuropene şi acţiunea propriu-zisă a românilor în ţară, fiindcă altfel nimeni nu va putea explica de ce misiunea încredinţată de liderii carbonari şi masoni din Occident francmasonilor români prezenta un caracter naţional, în timp ce acelaşi nucleu planificator cerea cu insistenţă integrarea românilor din Transilvania în Ungaria! Dan A. Lăzărescu sugerează, de altfel, caracterul preponderent internaţionalist al interesului masonic vest-european arătat românilor: „Nu încape îndoială că afiliaţii

români ai lojilor pariziene *au fost folosiţi* în cadrul ideologie mazziniene. Lamartine personal i-a sfătuit pe Nicolae Bălcescu pe fraţii Brătieni, pe C. A. Rosetti şi pe alţii, să se înapoieze cî mai repede în patria lor şi să aştepte acolo un semnal din parte lui, pentru a dezlănţui revoluţia naţională împotriva protectora tului regulamentar al ţarului Nicolae I. Lamartine a făgăduit că v proteja revoluţia română pe plan diplomatic şi eventual chiar mi litar, cu sprijinul Angliei lordului Palmerston. În acest sens, î vreme ce Bălcescu – influenţat probabil de cneazul Adam Czartc ryski – călătorea iniţial spre Polonia prusiană şi se înapoia apoi î ţară pe Dunăre, avînd tainice întrevederi cu ofiţerii garnizoanelo dunărene afiliaţi societăţii *Dreptate şi Frăţie*, misterioase cuvint de ordine – venite, poate, cum presupunea N. Iorga, din Bucovin austriacă – puneau la cale o mişcare boierească revoluţionară încă de la 27 martie/ 8 aprilie 1848, îndreptată mai puţin împotriv protectoratului rusesc, cît împotriva malversaţiunilor strigătoar la cer ale acelui excelent administrator care a fost, ca şi Barb Vodă Ştirbey, mai tîrziu, Mihalache Vodă Sturdza". Revoluţia d la Bucureşti nu s-a declanşat nici mai devreme, nici mai tîrziu dec la 9 iunie 1848, moment în care Nicolae Bălcescu a primit sem nalul de atac trimis de Lamartine prin dr. Louis Mandl.

A doua fază a programului revoluţionar

Atitudinea Înaltei Porţi faţă de revoluţionarii români de l 1848 riscă să rămînă încremenită în imaginea unei represiuni bru tale, datorită simplificării practicate mult timp de istoriografi pentru întărirea temei conflictului de secole româno-otoman. D aceea, este ciudat cum revoluţionarii ajung după revoluţie la Cor stantinopol fără a fi anchetaţi sau închişi, după care se deplaseaz în Franţa, mulţi dintre ei primind pensii de la Imperiul otoman Francmasoneria îşi instalase de timpuriu un centru în capital

Imperiului, mai ales în rîndul ambasadorilor, al consilierilor europeni angajaţi în Armată şi în rîndul funcţionarilor de bănci, iar Franţa a reuşit să preia în bună măsură modernizarea sistemului educaţional otoman. În plus, diplomaţia contura deja perspectiva colaborării franco-otomane pentru constituirea Principatelor Române ca stat-tampon împotriva Rusiei.

Evoluţia problemei româneşti prin Războiul Crimeii şi prin înţelegerile de la Paris din 1856 şi 1858 a fost dominată de preluarea iniţiativei modernizării europene de către statul francez şi de exponentul acestuia, fostul ofiţer carbonar devenit împărat Napoleon al III-lea. Liberalii români – mai puţin cei moderaţi şi mai mult cei radicali – vor fi derutaţi timp de cîteva decenii de evoluţia Republicii franceze în Imperiu, considerată de ei o involuţie, şi se vor concentra pe folosirea scenariilor politicii externe franceze – dedicate tot mai mult hegemoniei politice şi culturale – pentru obţinerea unităţii naţionale. Iniţial, unii luptători liberali au crezut că traseul democratizării ţării poate trece printr-o republică de scurtă durată, dar care să introducă rapid instituţiile moderne, urmată de o monarhie constituţională cu regim liberal. În bună măsură ei au reuşit, prin soluţia intermediară Cuza şi aducerea lui Carol de Hohenzollern pe tron în 1866, dar rezistenţa vechii societăţi şi implicarea permanentă a imperiilor vecine în politica internă au pus obstacole greu de trecut. De aceea, filozofia liberală de luptă s-a concentrat pe *constituirea statului modern român naţional România, capabil să genereze mai tîrziu, pe măsura întăririi forţei sale statale şi a relaţiei privilegiate cu Parisul, o republică orientală a Franţei sau o monarhie fraternă.* Din această poziţie putea ataca decisiv problema Transilvaniei şi a Basarabiei. Visul cel mai îndepărtat era un mare stat românesc, putere regională francofonă, care împreună cu Polonia unită să constituie osatura Europei Centrale. Toate aceste proiecte proveneau din francmasonerie, indiferent

de versiunile rituale pe care le adoptau. Omul care a fost cel mai aproape de înţelegerea acestui grandios proiect şi care a acţionat cu o inteligenţă remarcabilă, mult deasupra colegilor săi de luptă, s-a numit Nicolae Bălcescu. Este singurul de care putem vorbi ca încarnare a calităţilor ideologice cu cele pragmatice pentru urmărirea acestui proiect. „Cazul Bălcescu" în istoriografia noastră nu poate pune în discuţie valoarea marelui revoluţionar, ci în ce măsură proiectul pe care îl slujea era realist. Exemplul lui a fost preluat pentru scurt timp de Mihail Kogălniceanu, apoi de Ion C. Brătianu. Evoluţia evenimentelor europene către confruntarea militară între imperii, poziţia geografică defavorizată a României şi mersul greoi al emancipării populaţiei la stadiul de naţiune modernă au produs o nouă defazare accentuată între proiecte şi posibilităţi. Lansaţi în lupta pentru unirea Moldovei şi Ţării Româneşti, liberalii români vor constata foarte repede cît de vulnerabilă este construcţia şi cît de urgent trebuie să se ocupe serios de apărarea ei. De aici se dezvoltă trei direcţii fundamentale ale acţiunii liberalismului românesc: 1. Păstrarea şi întărirea *legăturii politice* cu Franţa, cu consecinţa benefică a occidentalizării instituţiilor democratice româneşti, dar şi cu producerea unui şoc distructiv în sistemul tradiţionalist al civilizaţiei româneşti. 2. Lupta pentru deţinerea *puterii politice* în dezavantajul unei puternice grupări conservatoare – dedicate şi ea problemei naţionale, dar expusă influenţelor austriece sau ruseşti –, scopul fiind acela de a garanta implementarea deplină a instituţiilor democratice. 3. Transformarea lojei francmasonice naţionale într-o adevărată *partidă politică* militantă şi care va duce la apariţia Partidului Naţional Liberal, ca principal actor al primei modernizări a României.

În Occident, încă din 1850 se ajunge la o formă organizată a ideilor paneuropene prin înfiinţarea la Londra a *Comitetului Central Democratic European*, condus de Giuseppe Mazzini şi

din care făcea parte şi Dumitru Brătianu. În subordinea sa se găsea *Comitetul Europei Răsăritene*, avîndu-i pe Ion Ghica, Nicolae Bălcescu şi Alexandru G. Golescu din partea românilor, împreună cu importanţi colegi polonezi, unguri, ruşi, bohemi şi moravi, slavi de sud – după cum arată Horia Nestorescu-Bălceşti –, ambele organisme fiind construite pe temelia unei obedienţe francmasonice politizate. Acest nucleu revoluţionar şi din ce în ce mai socialist lupta pentru impunerea conceptului de *Statele Unite ale Europei*, formă modernă incipientă a proiectului Unităţii Europene de astăzi, dar cu diferenţe fundamentale în privinţa regimului politic şi economic prin care se putea ajunge la transformarea continentului european într-un *Centru de Putere* mondial care să iradieze libertăţile enunţate de Marea Revoluţie Franceză în toată lumea. Acest ideal a fost considerat utopic, cu toate că în locul unde francmasoneria a rămas ataşată creştinismului şi a putut construi în linişte, acest Centru de Putere s-a creat şi poartă denumirea de *Statele Unite ale Americii*.

Ar mai fi de consemnat că, după trecerea francmasoneriei speculative din Anglia pe continent, centrul francmasonic de cea mai mare influenţă s-a instalat într-o localitate care poseda catedrale gotice construite între secolul al XII-lea şi al XV-lea, care fusese declarat *oraş liber* încă din 1201, de care rămîn legate două nume fundamentale ale civilizaţiei moderne – Gutenberg şi Calvin –, şi care va fi obiectul de dispută al celor mai mari războaie europene, şi în 1870 şi în 1918. Numele oraşului: Strasbourg. Aripa atee a francmasoneriei a construit pînă la urmă conglomeratul Uniunea Sovietică, ridicat însă pe modul de producţie asiatic şi solidarizat artificial prin teroare.

Deocamdată putem observa că nucleul organizatoric de la Londra s-a transformat într-un Centru Politic din care, pe fondul dificultăţii preluării puterii politice pe continent, s-au desprins diferite curente epigonice, între care comunismul şi forma sa cea mai sălbatică – bolşevismul. Bolşevismul este

succesul transformării Centrului politic utopic de la Londra în Centru de Putere la Moscova. Trebuie de semnalat tot aici că drumul prefigurat de mişcarea europeană de stînga, împreună cu excesele sale comuniste, a născut o înlănţuire paralelă de curente politice adversare, de la conservatorismul imperial la mişcările naţionalist creştine ale unor popoare vest şi est-europene. Confruntarea lor s-a materializat în lunga serie de războaie moderne care au sfîşiat Europa în ultimii 130 de ani.

Din această perspectivă şi întorcîndu-ne la cele trei direcţii fundamentale ale acţiunii liberale din România vom constata că ansamblul acestor demersuri se înscrie perfect în cercul ideii de constituire a unui Centru de Putere naţional, care îşi putea pune în aplicare programul prin conducerea statului cu un partid liberal puternic aflat la guvernare şi asociat politicii franceze în Europa.

Refacerea lojilor francmasonice româneşti în România după Conferinţa de la Paris din 1858 este şi astăzi învăluită într-un mister care însă nu este al secretului foarte bine păstrat, ci al confuziei. Problema gravitează în jurul existenţei lojii *Steaua Dunării*, pe care Gerard Şerbănesco o plasează pe rînd la Galaţi, Iaşi şi Bucureşti. Informaţiile lui sunt combătute cu temei atît de Horia Nestorescu-Bălceşti, cît şi de academicianul Dan Berindei. Este posibil ca elementul de eroare să provină din bănuiala că apariţia la Iaşi a ziarului „Steaua Dunării" în ziua de 1 octombrie 1855, sub conducerea lui Mihail Kogălniceanu, era expresia publică a existenţei unei loji cu acelaşi nume. Nicolae Iorga, cel care consemnează apariţia ziarului în *Istoria presei române*, citează primul editorial: „Ţelul politic al «Stelei Dunării» este de a ţine publicul român într-o cunoştinţă lămurită şi continuă, nu numai despre întîmplările cele mai importante ale zilei, dar tot odată şi despre spiritul şi tendinţele marilor luptători". Fără îndoială că ziarul „Steaua Dunării" era un instrument de luptă al partidei unioniste şi faptul că liderii acestei grupări erau francmasoni a condus spre concluzia că în spatele lor ar trebui să se afle o lojă. Se mai ştie că

la 24 septembrie/6 octombrie 1856 ia fiinţă la Bucureşti o lojă cu numele *Etoile danubienne (Steaua dunăreană)* sub obedienţa *Marelui Orient al Franţei*, condusă de Auguste Carence şi formată exclusiv din cetăţeni străini, dar şi asupra acestei loji planează unele semne de întrebare. În simbolistica ei apar diferenţe de semne, sigiliul fiind în franceză şi purtînd şapte stele în cinci colţuri sub inscripţia *Etoile danubienne. Orient de Bucharest*, în timp ce pe steagul lojii din 1857 apar o singură stea pentagramă şi semnul crucii, inscripţionarea fiind în română: *Steaoa Dunărei*. Loja *Steaua dunăreană* de la Galaţi, din care ar fi făcut parte şi Alexandru Ioan Cuza, nu este probată cu nici o dovadă a existenţei sale. Ce se cunoaşte sigur este transformarea în *Marea Lojă Steaua Dunării* la 1 iunie 1859, cu amendamentul că se bănuieşte alegerea ca prim Mare Maestru a lui Ion C. Brătianu. Din această evoluţie fragmetată putem înţelege că revoluţionarii români funcţionau într-o grupare unitară, moldoveni şi munteni, ca membri ai unei partide politice care nu a impus pe moment şi constituirea unei loji francmasonice. Este de observat că din momentul în care Cuza a fost ales în ambele Principate, *Steaua Dunării* apare la Bucureşti ca Mare Lojă, dar românească. Faptul că ulterior, încă din decembrie 1859, în loja străinilor *Etoile danubienne* izbucnesc conflicte care conduc spre excluderea lui Auguste Carence sub acuzaţia că a primit români în lojă – Matei Millo şi Em. Ionescu – ne duce spre concluzia firească a *existenţei paralele a două loji* cu nume apropiate şi care nu trebuie confundate. Numai aşa se poate explica de ce loja *Steaua dunăreană* (probabil *Etoile danubienne*) intră în adormire în decembrie 1860 şi *Steaua Dunării* îl are ca venerabil în 1861 pe Ion Heliade-Rădulescu, apoi, din 1864, pe doctorul Iuliu (Iehuda) Barasch, membru fondator în 1859.

Aparatul logic ne poate ajuta să descifrăm cîte ceva din misterele acestei probleme. În preajma anului 1859, luptătorii liberali moderaţi şi radicali erau deja constituiţi ca grupare politică

neoficială, având drept scop comun Unirea Principatelor. Centrul lor de Putere se afla în Occident, compus din prietenii francezi, din presa socialistă şi liberală, din înalţi funcţionari britanici la Londra şi Constantinopol şi din bancherii evrei finanţatori ai partidei unioniste. În România erau sprijiniţi de mai toţi reprezentanţii oficiali ai Franţei, iar toţi comisarii trimişi pentru a supraveghea alegerile erau francmasoni. Statul francez acţiona direct pe cale diplomatică în favoarea Unirii, iar Poarta se lăsa influenţată din considerente strategice. În aceste condiţii nu a fost necesară probabil constituirea unui Centru de Influenţă la Bucureşti, pentru că el exista la Paris, iar ceea ce s-a construit la Bucureşti trebuia să fie un Centru de Putere care să gestioneze puterea preluată. Oricum, activînd deschis pe plan politic, liberalii înţelegeau prin Centru de Putere guvernul însuşi, cu toate pîrghiile sale administrative în care acţionau fraţi masoni, în timp ce existenţa unei Mari Loje naţionale putea funcţiona ca Centru de Influenţă. De aici apare scopul real al implicării liderilor revoluţionari în francmasonerie – preluarea puterii politice – şi cauza adîncă a dificultăţilor pe care le-a cunoscut Alexandru Ioan Cuza din partea lor în momentul în care le-a blocat accesul la guvernare prin numirea succesivă a unor guverne conservatoare. În clipa în care „deviaţia" lui Cuza a devenit evidentă, la Bucureşti apare o nouă lojă masonică cu numele *Înţelepţii din Heliopolis,* tot sub obedienţa *Marelui Orient al Franţei,* dar adoptînd ritul de Memphis. Iniţiată de acelaşi insistent Auguste Carence la 14/26 iunie 1863, loja *Înţelepţii din Heliopolis* adoptase încă din debut ritul de Memphis, care avea o structură a gradelor mult mai amplă, dar şi mult mai îndepărtată de loja albastră clasică, în care intră foşti membri ai lojei *Steaua Dunării.* Două comentarii se pot face, în condiţii de mare probabilitate, asupra acestei mişcări din interiorul francmasoneriei române cu scopul de a încerca o explicaţie logică la un fenomen greu de documentat:

1. În ianuarie 1863 se creează la Bucureşti *Societatea de cultură israelită* sub conducerea doctorului Iuliu Barasch şi – aşa cum arată H. Nestorescu-Bălceşti – cu sprijinul domnitorului Alexandru Ioan Cuza şi a secretarului său Baligot de Beyne „aflat în timpul şederii sale la Constantinopol în relaţii cu bancherul evreu Camando, venerabilul lojii din acest oraş şi viitor demnitar al *Alianţei Israelite Universale* de la Paris". Această legătură nu poate fi disociată de succesele repetate ale lui Cuza la Constantinopol în faţa sultanului, precum şi de uşurinţa cu care a obţinut în 1864 recunoaşterea loviturii sale de stat. Tot în 1864, doctorul Iuliu Barasch devine Mare Maestru al lojii *Steaua Dunării*. De asemenea, relaţia Cuza – Barasch nu poate fi despărţită de o problemă cheie a politicii româneşti, care a fost pentru foarte mult timp „chestiunea evreiască". Dacă toate aceste legături au condus către o preluare de către evrei a lojii *Steaua Dunării*, ca o prelungire a activităţii *Alianţei Israelite Universale*, atunci apariţia lojii *Înţelepţii din Heliopolis* a fost cert o replică anticuzistă, pentru că vechiul camarad de luptă din revoluţia franceză de la 1848, Adolphe Crémieux, preşedintele acestei organizaţii, va intra de timpuriu în conflict cu liberalii români.

2. Componenţa lojii *Înţelepţii din Heliopolis*, care aduna lideri liberali radicali şi moderaţi şi lideri conservatori, precum şi pe cei mai importanţi bancheri evrei implicaţi în finanţarea dezvoltării economice a tînărului stat modern român – Hilel Manoah, Sabatay Halfon şi Jacques Cohen – conduce către concluzia că a reprezentat nucleul de influenţă al „monstruoasei coaliţii". Ea avea la dispoziţie acea societate literară *Progresul* sub acoperirea căreia se desfăşurau întrunirile politice, care exclud o componentă antisemită şi includ o asociere de circumstanţă pentru răsturnarea lui Cuza. De altfel, acesta a reacţionat destul de prompt, inspirînd incendierea templului lojii de către agenţi ai Poliţiei în noaptea de 7 spre 8 octombrie 1864. Chiar alegerea ritului de Memphis, care permitea o ierarhizare mai amplă şi putea face astfel loc

membrilor de orientări politice diferite, pare să fie o soluţie pentru rezolvarea problemei coagulării polului anticuzist din adversari politici atît de opuşi. Tipul de conflict în care s-au angajat lojile francmasonice *Steaua Dunării* şi *Înţelepţii din Heliopolis* le îndepărtează de orice legătură reală cu francmasoneria autentică şi le dă alura unor organizaţii oculte, în absenţa constituirii lor ca partide politice în adevăratul înţeles modern al expresiei. În perioada 1864-1865 loja *Înţelepţii din Heliopolis* atrage tot mai mulţi ofiţeri din cadrul Armatei, ca aspect secret şi strategic pentru planul de îndepărtare a lui Alexandru Ioan Cuza şi constituie deja corpul ofiţeresc pregătit să pună planul în acţiune. Aşa cum am arătat, ofiţerii care l-au arestat pe Cuza erau francmasoni – în sensul de membri ai lojii *Înţelepţii din Heliopolis* –, bănuiţi a fi instigatori ai evenimentelor din august 1865 de la Bucureşti şi puşi permanent sub urmărirea poliţiei secrete. Aşadar, nucleul „monstruoasei coaliţii" a fost loja francmasonică *Înţelepţii din Heliopolis* în care însă trebuie să vedem centrul unei conspiraţii politice protejate de regulile stricte ale secretului pe care atunci numai francmasoneria ştia cît de cît să le păstreze. Conflictele repetate cu domnitorul îi argumentează ostilitatea faţă de această lojă şi pune serios în prim-plan posibilitatea extrem de redusă ca Alexandru Ioan Cuza să fi fost membru al francmasoneriei române.

Se încheia o etapă a implicării francmasoneriei în procesul de constituire a statului modern român, lăsînd în urmă o moştenire politică şi metodologică ale cărei fragmente se vor regăsi în traseele diferite pe care le va lua francmasoneria română pînă spre sfîrşitul secolului al XIX-lea.

A treia fază a francmasoneriei române

Îndepărtarea lui Alexandru Ioan Cuza şi aducerea pe tron a lui Carol de Hohenzollern produce cîteva fenomene importante

în sînul francmasoneriei, care ne pot ajuta să înţelegem altfel unele evenimente istorice. Bineînţeles, nu trebuie căzut în păcatul de a vedea în francmasonerie o organizaţie aflată undeva deasupra ţării şi conducînd din umbră istoria României, ci numai faptul că a fost implicată în prea multe evenimente pentru a lipsi din istoria României. Primul aspect este, de fapt, o confirmare a rolului de necesitate imediată pe care l-a jucat loja *Înţelepţii din Heliopolis*, care intră în adormire în 1867. Întîmplarea marchează destrămarea „monstruoasei coaliţii", care nu-şi mai avea rostul sub Carol I, membrii săi întorcîndu-se la viaţa publică a partidelor lor şi alimentînd din nou vechiul conflict politic. Al doilea aspect este o constatare a unui istoric al francmasoneriei, reprodusă de H. Nestorescu-Bălceşti: „masoneria se destramă prin intrigi şi certuri. Îi lipsea elementul motor, idealul". Această afirmaţie este şi ea o confirmare a ipotezei că *francmasoneria a fost folosită de români pentru a-şi atinge scopurile naţionale şi că unii lideri politici chiar au intrat în conflict cu ea atunci cînd lojile au acţionat pe alte trasee decît cele care slujeau un interes naţional*. Se prefigurează astfel o nouă etapă în evoluţia politicii discrete din care românul de rînd nu a cunoscut pînă acum decît efecte, evenimente disparate şi elemente de propagandă antimasonică. Se pot identifica cel puţin două trasee.

Chestiunea evreiască. Cu toate că a privit în mod direct soarta evreilor de pe teritoriile româneşti, situaţia juridică a evreilor români, ca problemă, îşi are originea în afara ţării. Iniţial, ea s-a născut dintr-un fenomen firesc ataşat foarte strîns de întreaga revoluţionare modernă a Europei şi Americii, de ansamblul concepţiilor şi strategiilor revoluţiei burgheze şi socialiste care a dominat trecerea spre modernitate. Atunci cînd s-a lansat principiul revoluţionar *Libertate – Egalitate – Fraternitate*, acesta nu se limita doar la popoarele europene, ci, în accepţiunea sa naturală şi integrală, îi includea şi pe evrei, ca popor existent, vizibil şi uşor identificabil sub formă de comunităţi mai mici sau

mai mari, mai compacte sau mai izolate în diferite state europene. Problema evreiască europeană a fost din debut aceea că, pe măsură ce principiul naţionalităţilor funcţiona pentru a *coagula* popoarele în naţiuni generatoare de state independente, rezolvarea situaţiei evreilor implica *internaţionalizarea* fenomenului. Tot atunci, problema evreiască lua două direcţii aparent opuse, dar care trebuie tratate ca distincte. Una vizează rezolvarea problemei evreieşti prin impunerea principiului naţionalităţilor şi pentru evrei, astfel încît aceştia să-şi poată construi un *stat propriu*. Ideea a fost susţinută din interiorul comunităţii evreieşti internaţionale prin sionism şi a generat un curent secundar al prezenţei temporare a comunităţilor pe teritoriul unui stat în perspectiva emigrării în Palestina. Curentul sionist a dat multă bătaie de cap statelor naţionale, mai ales celor din Est abia apărute, din cauza faptului că, pe de o parte evreii sionişti rezistau integrării sau asimilării, păstrîndu-şi nealterate principiile iudaice ancestrale în perspectiva readucerii lor curate în Palestina, iar pe de altă parte complicau procesul de încetăţenire şi, implicit, de obţinere a drepturilor egale, se izolau în statutul de cult religios aparte şi nu o dată dădeau impresia unui corp străin aflat pe teritoriul unei ţări creştine. În acelaşi context putem identifica o perioadă scurtă de cîteva decenii în care Biserica, aflată în defensivă peste tot, dar mai ales la Roma, uită conflictul său milenar cu evreii. Au fost cîţiva ani critici în care evreimea europeană putea obţine o integrare rapidă sau o stabilizare rezonabilă a statului său, dar eşuarea proiectului revoluţiei internaţionale şi naşterea viguroasă a naţionalismului în noile state moderne au produs o abandonare grăbită a tovarăşului de drum. Nu a trecut mult şi eşuarea Celei de-a Doua Republici în Franţa a dat semnalul pentru o distanţare precaută, în unele locuri, şi violentă, în altele, faţă de problema evreiască (în sensul dat acesteia de evrei). Fenomenul de întoarcere a marii finanţe evreieşti de la cei pe care i-a sprijinit,

împotriva acestora, se sprijină pe argumente solide, dacă privim cu ochii de astăzi şi în contextul drepturilor omului, ca principiu de socializare a omenirii dintotdeauna, dar afirmat cu tărie abia în revoluţiile franceze.

Cea de a doua direcţie a fenomenului a fost generată de interesele geopolitice ale Marilor Puteri în Orientul Mijlociu şi în toată zona arabă afro-asiatică, unde politica de atragere a marilor comunităţi arabe către un imperiu european sau altul se lovea dureros de interesul evreilor de a-şi încheia exilul care ţinea de 1 800 de ani, prin întoarcerea în Palestina. Punctul de accent al problematicii acestei direcţii este acela că în Occident, imperiile – în primul rînd cel britanic – ştiau bine că n-au de gînd sub nici o formă să accepte o recolonizare evreiască în Palestina, pentru a nu pierde aliatul arab, pornit şi el pe calea constituirii statale, în timp ce ţările răsăritene, mai ales Ucraina, Polonia şi România, vor aştepta mult şi bine semnalul pentru părăsirea teritoriului lor de către evrei. În aceste condiţii, la presiunile tot mai insistente ale conştiinţei evreieşti mondiale, Marile Puteri occidentale lansează programul încetăţenirii şi al protecţiei drepturilor evreilor din Europa, ca o amînare menită să permită fie supravieţuirea, fie asimilarea comunităţilor pînă în momentul cînd se va găsi o soluţie pentru constituirea statului evreu. Politica „emancipării israelite" s-a înscris perfect în concepţia liberală burgheză, dar numai teoretic, pentru că practic ea s-a lovit de decalajul istoric şi social care despărţea Vestul de Est în Europa. Dacă în Occident acordarea cetăţeniei a fost relativ uşor de pus în aplicare, pe fondul adaptării organice a sistemului democratic la nivelul de dezvoltare culturală, psihologică, economică şi socială al societăţilor, în Răsărit emanciparea evreilor s-a suprapus emancipării naţiunilor indigene şi, mai ales, procesului de constituire a burgheziei pe suportul unei economii capitaliste comerciale şi financiare. În multe locuri, cum a fost şi România,

evreii au ocupat rapid şi solid poziţii dominante în economia de schimb şi financiară, intervenind mult mai puţin în marea producţie industrială. De aici s-a născut un conflict mocnit cu burghezia română reprezentată de elementele sale avansate şi naţionaliste liberale, care se va zbate între nevoia de a atrage cît mai mult capital străin şi dorinţa de a respinge condiţionarea venirii acestuia de rezolvarea chestiunii evreieşti. Un exponent al conflictului care se va întinde pe decenii între naţionalismul românesc, cu nimic diferit de naţionalismul altor popoare, şi comunitatea evreiască internaţională a fost Adolphe Crémieux.

Conform *Les Archives Émile Zola*, (Isaac Moshe Adolphe Crémieux) (1796 – 1880) provenea dintr-o familie de rabini din localitatea Crémieu. Originea sa este însă legată de oraşul Nîmes unde alte biografii îl prezintă ca provenind dintr-o familie de negustori. Urmează avocatura şi se instalează din 1830 la Paris cu sprijinul comunităţii evreieşti de aici. A fost ales deputat în 1842 şi 1846 şi a îndeplinit mai multe funcţii în aparatul magistraturii, în care a excelat prin profesionalism şi corectitudine, mai ales la Curtea de Casaţie. În 1848 era cunoscut ca un adept al curentului „monarhist de stînga", o mică fracţiune a moderaţilor care se rezuma la susţinerea ideii unei monarhii constituţionale controlate de o legislaţie elastică. Întreaga sa activitate de maturitate a fost legată şi de problematica evreilor, fiind ales în 1843 preşedinte al Consistoriului Central Evreiesc. Implicarea sa în politică s-a înscris în curentul emancipării evreilor simultan cu transformările revoluţionare dramatice cunoscute de Europa. Ca magistrat francez, el înţelegea necesitatea modificării regimului politic, dar printr-o acţiune „legală", privind revoluţia violentă ca pe o „nefericire publică", iar ca lider evreu nu putea disocia soarta conaţionalilor săi de procesul liberalizării şi democratizării societăţii franceze. În februarie 1848 el a încercat să oprească un conflict sîngeros între manifestanţi şi Garda Naţională şi, prin

statutul său de reputat magistrat şi om al dreptăţii, este principalul autor al fraternizării Garzii Naţionale Franceze cu revoluţia, fiind aşezat în fruntea mulţimii şi pus să conducă negocierile cu regele Ludovic-Filip. După o altă versiune, Crémieux a participat la luarea cu asalt a palatului Tuileries. Este numit ministru de justiţie în noul guvern revoluţionar şi asistă la primul gest de distanţare a revoluţiei francezilor de egalitatea cu evreii: pentru ca noul ministru de justiţie evreu să nu avizeze numirea episcopilor prin autoritatea Biroului pentru Culte, aflat în subordinea Ministerului de Justiţie, acest Birou este trecut la Ministerul Instrucţiei Publice. Dedicat reformei juridice, cu anexa inconfundabilă a celor 30 de *Decrete Crémieux* destinate statutului juridic şi drepturilor evreilor, omul politic moderat francez este curînd strivit între extremele politice şi atacat violent de presa liberă. Cererea sa de introducere a principiilor Drepturilor fundamentale ale omului „a nimerit între surzi". Se retrage din guvern şi îl regăsim ca oponent al lui Napoleon al III-lea în 1851, arestat, închis şi apoi revenit la practica avocaturii. Evoluţia lui Crémieux de la partizanat la aversiune faţă de un Napoleon preşedinte de republică devenit împărat este exponenţială pentru fenomenul pe care îl trăia comunitatea evreiască în procesul revoluţionar european. În 1863 devine preşedinte al *Alianţei Israelite Universale*. A fost tot timpul membru al francmasoneriei.

Alianţa Israelită Universală (*Alliance Israelite Universelle*) a fost creată, conform scurtului istoric publicat de *Fundaţia Cinquième Centenaire*, în 1860 „de un grup de şase personalităţi evreieşti dintre cele mai proeminente din Paris, cu concursul lui Adolphe Crémieux, care va prelua mai tîrziu preşedinţia. Alianţa dorea să suplinească absenţa unei structuri sociale centrale în comunitatea evreiască şi primise ca misiune să devină *un centru de progres moral, de solidaritate religioasă şi de protecţie pentru toţi cei care au de suferit de pe urma calităţii lor de evrei.*

Programul său se sprijinea pe tripticul: *solidaritate, emancipare, regenerare*". Inspiraţia francmasonică a acestui program nu poate fi ocolită, cu condiţia să acceptăm că enunţul Alianţei se constituia mai degrabă ca un program *complementar* integrat ideilor generoase ale francmasoneriei şi revoluţiei liberale. Prin *regenerare* se înţelegea aspectul cultural şi tradiţional cu prelungire în „ameliorarea poziţiei sociale a poporului evreu". De aici se subînţelege înlănţuirea naturală a problemei păstrării acurateţei cultului iudaic şi autenticităţii comunităţii evreieşti în simultan cu accesul la toate libertăţile acordate prin statutul de cetăţean. În Franţa acest proces părea viabil; în România, de exemplu, el a fost o catastrofă, cele două componente ale regenerării iudaice fiind tratate de statele estice într-un raport de total conflict de interese. Am ales chiar exemplul României, deoarece în foarte scurt timp, mai precis în 1851, programul emancipării evreieşti atinge Imperiul otoman, din care încă mai făceau parte Principatele Române, prin înfiinţarea *Comitetului Regional al Alianţei Israelite Universale* la Constantinopol. Aici lucrurile au o evoluţie cît se poate de serioasă, prin implicarea marilor bancheri evrei în finanţarea sistemului de învăţămînt evreiesc, în paralel cu finanţarea reformei învăţămîntului destinat cetăţenilor turci din Imperiu. Trebuie arătat încă de aici că nu putea exista o bază mai solidă pentru influenţa *Alianţei Israelite Universale* asupra politicii României, ca platforma ce unea Parisul cu capitala Imperiului otoman şi cu organizaţiile evreieşti din America. Practic, întreaga rezistenţă a politicienilor români la presiunile insistente de încetăţenire a evreilor se poate compara cu lupta între David şi Goliath. Intrăm astfel într-un domeniu al diplomaţiei europene care va influenţa direct destinul statului modern român. În februarie 1866, *Alianţa Israelită Universală* se implică în susţinerea candidaturii lui Filip de Flandra, provenind dintr-o familie de francmasoni şi se arată circumspectă la aşezarea lui Carol I pe

tronul României. În iulie 1866, la Bucureşti soseşte Adolphe Crémieux care avea şi calitatea de Mare Comandor al francmasoneriei de rit scoţian şi care se întîlneşte oficial cu Manolache Costache Epureanu, vechi francmason şi preşedinte al Adunării Deputaţilor. Subiectul discuţiilor a fost articolul 7 din noua Constituţie, adoptată în iunie, care îi excludea pe evrei de la încetăţenire. Epureanu a promis revenirea asupra prevederii restrictive, dar posibilităţile practice de rezolvare erau iluzorii. În ultimele decenii se accentuase imigrarea masivă a evreilor din zona Rusiei spre Basarabia şi Moldova, mulţi evrei stabiliţi pe teritoriul României îşi păstrau cetăţenia străină care îi proteja de autorităţile administrative româneşti, unele comunităţi nici nu voiau să se integreze, iar cele care îşi anunţau adeziunea la statul român nu puteau furniza o evidenţă precisă, în timp ce la nivelul satelor apăruseră deja conflicte de interese între elementul comercial alogen şi cel autohton. Acestea din urmă vor lua în timp un caracter antisemit, trecînd de la natura lor economică la cea etnic-religioasă. Pe undeva, emanciparea evreilor din România nu a avut un sprijin sentimental din partea domnitorului, Carol I fiind extrem de rezervat şi faţă de protestele evreieşti şi faţă de francmasonerie, în general. În toamna anului 1866, Iancu Suţu, venerabil al lojii *Steaua României,* îi propune domnitorului să devină francmason şi şef al Francmasoneriei Române: „Principele Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, catolic practicant, nu era şi nu va deveni francmason, cu toate că în anturajul său erau mulţi membri ai lojilor masonice. Carol nu numai că a refuzat propunerea, dar îl informează pe primul-ministru, Ion C. Brătianu (el însuşi vechi mason); reacţia acestuia faţă de ingerinţele străine a fost promptă. El merge pînă acolo încît închide loja din Brăila, formată în cea mai mare parte din negustori greci şi evrei". Iată dar că istoria a avut două trasee: dacă la suprafaţă, prin dezbateri parlamentare şi prin

confruntarea deschisă între Brătianu şi Petre P. Carp, problema evreiască a urmat un traseu public, plin de argumente şi contraargumente, la nivel discret Brătianu a lovit dur interesele francmasoneriei pro-evreieşti.

Desprinderea francmasoneriei române de legăturile sale vechi poate fi urmărită şi prin destinul lui August Carence, eliminat din loja *Steaua Dunării* în 1860, iniţiator al lojii *Înţelepţii din Heliopolis* din care va fi exclus în 1874, reprezentant al *Marelui Orient al Franţei* la inaugurarea lojii *Steaua României* în 1868 şi eliminat definitiv din masonerie în 1874. În acest an, el îl denunţa *Marelui Orient al Franţei* pe venerabilul lojii *Înţelepţii din Heliopolis*, nimeni altul decît fostul ofiţer care l-a arestat pe Cuza, Anton Costiescu, pentru faptul că *intenţiona să creeze o Putere Masonică suverană în România: Marele Orient al României*, ceea ce echivala cu unificarea şi autonomia francmasoneriei române.

Traseul liberal. Nucleul liberalilor radicali a urmat o direcţie cît se poate de inconfortabilă pentru domnitorii României moderne. Ion C. Brătianu, C. A. Rosetti, Nicolae şi Ştefan Golescu se considerau adevăraţii creatori ai României şi nedreptăţiţi, sabotaţi sau marginalizaţi de conducerea statului. Radicalismul lor a fost acuzat de republicanism, de complot mazzinian şi de comunism. Caragiale îi numea colectivişti; alţi conservatori îi numeau conspiratori şi cooperatişti. Adevărul este că pînă la debutul guvernării de 12 ani, începută în 1876, liberalii radicali au ocupat acea parte politică numită curent *Stînga*, datorită discursurilor populiste – cărora li s-a atribuit mereu şi nu tocmai corect atributul demagogice – şi a programului politic reformist. Aşezarea lor în aripa stîngă a vieţii politice româneşti poate fi surprinsă într-un instantaneu revelator încă din anul 1857, după Congresul de la Paris. În acel moment partidele au simţit nevoia să-şi prezinte programul politic în vederea alegerilor din Adunările ad-hoc şi primul care a făcut-o a fost partida boierilor

(conservatoare) printr-o broşură editată la 19 martie 1857. Este bine să-l citim *in extenso* pentru a distruge încă o dată falsurile propagandei antinaţionale care a făcut din conservatori nişte boieri feudali învechiţi şi obtuzi:

1. Respectul suzeranităţii Înaltei Porţi şi a integrităţii autonomiei românilor, *potrivit cuprinderii tractatelor încheiate la 1393, la 1460 şi 1513 între Domnii moldo-români şi Înalta Poartă.*

2. Unirea Principatelor moldo-române într-un singur stat, *a cărui neutralitate se fie chezăşuită într-un mod special.*

3. Un principe ereditar din familiile domnitoare ale Europei, *al cărui moştenitor să fie crescut în religia ţării.*

4. Forma guvernului să fie reprezentativă, cu Capul Statului inviolabil, *miniştri răspunzători şi reprezentanţa naţională în raport cu starea morală şi materială a românilor.*

5. *Supunerea tuturor străinilor la legile ţării.*

6. Egalitatea românilor înaintea legilor *şi supunerea lor la toate sarcinile statului fără nici o deosebire.*

7. Primirea tuturor românilor în toate funcţiunile publice, după moralitatea şi capacitatea *lor.*

8. Respectul absolut al proprietăţii *de orice natură şi libertatea absolută a muncii sătenilor, încetînd pe viitor orice lege îndatoritoare pentru proprietari şi locuitori, şi rămînînd drept bază a daravelilor dintre ei buna învoială.*

Textul programului conservator este şocant, constituindu-se într-o autentică politică liberală modernă, cu pronunţat caracter civilizator. Dar şi mai surprinzător este faptul că partida „roşilor", cum era numită gruparea condusă de Ion C. Brătianu, îşi publică propriul program în ziarul „Concordia" 11 zile mai tîrziu, pe 30 martie 1857, copiind pur şi simplu programul conservatorilor cu excepţia unui singur articol: *anulează garantarea proprietăţii*, bază a oricărei politici liberale.

Chiar şi numai pentru acest motiv, românii trebuie familiarizaţi cu realitatea istorică greu de acceptat după decenii de îndoctrinare că, pînă la Războiul de Independenţă, liberalii autentici în România au fost reprezentanţii Dreptei conservatoare progresiste, iniţiate de Barbu Catargiu, şi că ceea ce am numit pînă la dezastrul din 1947 Partidul Naţional Liberal, a fost la începuturile sale reprezentantul Stîngii socialiste.

În momentul în care Ion C. Brătianu a renunţat la idealurile republicane şi socialiste şi a venit la guvernare pe un program liberal de reforme, aplicat unei naţiuni care începuse asimilarea

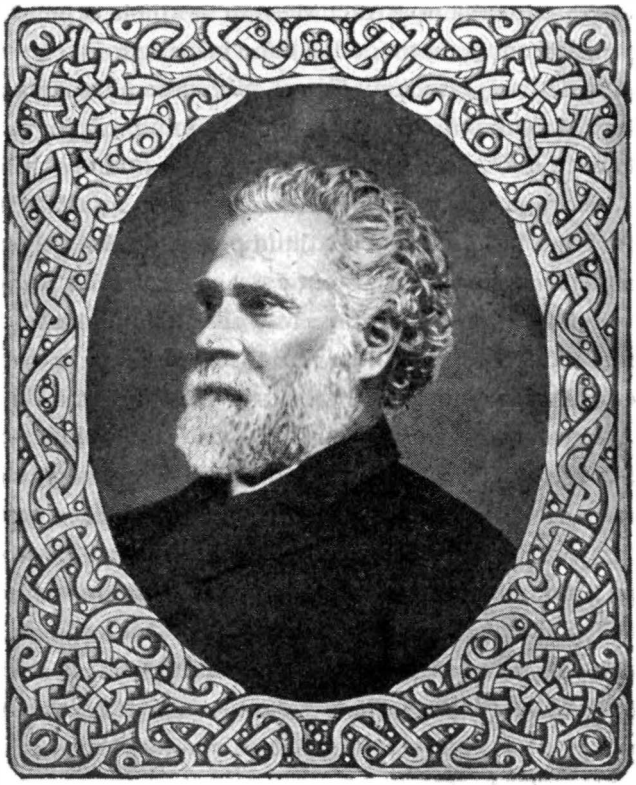

Ion C. Bratianu (1821 - 1891)

organică a transformărilor spectaculoase produse de guvernarea Cuza cu mai bine de 12 ani în urmă, acest mare bărbat de stat a avut curajul şi puterea de a-şi recunoaşte greşeala: „În loc să ne croim noi viaţa noastră socială, cu ochii aţintiţi atîta timp asupra societăţilor civilizate, am voit îndată să ne ridicăm la nivelul lor. În loc să ne ducem să studiem pe ce căi acele societăţi au mers ca să ajungă la un grad de prosperitate aşa de mare, noi am voit ca cu aparitiunea noastră pe această nouă cale să facem o impresiune celorlalte societăţi civilizate, şi ne-am apucat să facem ca bădăranul de la ţară cînd crede că are ceva bani şi ne-am îmbrăcat în hainele care nu erau de talia noastră". Mesajul se află la originea celor două principii enunţate tot de Brătianu la inaugurarea guvernării sale întemeietoare: *principiul liberal* „Noi suntem Dreapta acum" şi *principiul naţional* „Prin noi înşine". Diminuarea importanţei Partidului Conservator şi apoi dispariţia sa ca entitate politică unitară îşi au originea în preluarea hotărîtă şi responsabilă de către Partidul Naţional Liberal a spaţiului politic de Dreapta, a programului economic liberal autentic şi a soluţiei dinastice, nu din motivul ridicol al rămînerii conservatorilor în feudalitate.

Fenomenul este simultan cu distanţările progresive de francmasoneria occidentală. Istoricul Apostol Stan are meritul unei remarcabile sinteze: „Se consemnează astfel că forţa mişcării masonice decurgea şi din legătura strînsă cu organizaţiile similare din Franţa. Pentru radicali erau incomode, deoarece propagau abţinerea de la activitatea politică şi reunirea oamenilor de «bine» doar pe terenul luptei pentru răspîndirea instrucţiei şi luminilor culturii, al influenţei şi ajutorului reciproc [...] Iniţiat cu mult timp înainte în tainele masonice – intrînd chiar în loja de la Bucureşti, fondată înaintea aceleia de la Iaşi, dar blamată de aceasta întrucît cuprindea ofiţeri amestecaţi în detronarea lui Cuza – I. C. Brătianu se orientase spre asociaţii secrete cu caracter revoluţionar de tip carbonarist, care aveau doar o aparenţă masonică [...]

Văzînd în aceste loji masonice centre potenţiale ale unei opoziţii conservatoare, radicalii îşi propun nimicirea lor". Acţiunea de distrugere a influenţei francmasonice nu a constat doar în trecerea forţată a lojilor în adormire, ci în programul de dezvoltare teritorială a reţelelor de partizani ai grupării radicale, cu care de altfel a organizat conspiraţii, tentative de lovitură de stat şi lovituri de stat. Asistăm, de fapt, la constituirea unui partid politic pe principiul cel mai sănătos al construcţiei de jos în sus.

La 24 mai 1875 liderii „diferitelor fracţiuni liberale, printre care I. C. Brătianu, M. Kogălniceanu, G. Vernescu, A. G. Golescu – revenit şi el în sînul curentului liberal –, precum şi conservatorul disident M. C. Epureanu, făceau legămînt să acţioneze laolaltă pentru triumful principiilor liberale. Ei fac şi pasul decisiv, pecetluind alianţa parlamentară printr-o reuniune care punea bazele partidului liberal". Conservatorii au văzut în reuniunea ţinută pe strada Enei în casele maiorului englez Lakeman (Mazar paşa) adunarea vechilor conspiratori într-o nouă coaliţie secretă, numind-o de aceea *Coaliţia de la Mazar paşa*. În realitate, acolo se constituia *Partidul Naţional Liberal*. El se va identifica timp de o jumătate de secol cu activitatea politică a lui Ion C. Brătianu şi Ionel I. C. Brătianu. Conform mărturiilor păstrate în interiorul partidului, bătrînul Brătianu a fost dezgustat de implicarea francmasoneriei în *Comuna din Paris* care l-a îngrijorat în privinţa a două aspecte: 1. Denaturarea caracterului naţionalist al revoluţiei burgheze spre un profil internaţionalist, cu o perspectivă care anula rapid naţionalitatea. 2. Internaţionalizarea revoluţiei avusese în timpul *Comunei din Paris* un simptom extrem de periculos care demonstra că formele comunismului adună oameni de diferite naţionalităţi în slujba unei noi „religii", le anulează naţionalitatea sub acoperirea termenului uniform de comunişti şi permite ca revoluţia unei naţiuni să fie făcută violent de cetăţeni ai altor naţiuni (în cazul *Comunei* – evrei, polonezi, unguri, români).

În al doilea rînd, din ziua de 13 septembrie 1877, *Marele Orient al Franţei*, în obedienţa căreia se afla şi francmasoneria română, la propunerea pastorului Desmons şterge din Constituţia sa recunoaşterea existenţei lui Dumnezeu şi nu mai acceptă conceptul de nemurire a sufletului, rupînd astfel cu vechea legătură creştină a masoneriei medievale. La 10 septembrie 1878, *Marele Orient* elimină din ritual referirile la creştinism, ca simbol al Marelui Arhitect al Universului, şi scoate *Biblia* din templu. Scîrbit de jocurile necinstite ale învingătorilor reuniţi în Congresul de la Berlin, Ion C. Brătianu decide să-şi ducă lupta împotriva internaţionalismului francmasonic, împotriva ocupaţiei ruseşti şi a capitalului străin condiţionat. Acum se produce scena în care liderul Partidului Naţional Liberal îşi cheamă fiii, pe Ionel (14 ani), Dinu (12) şi Vintilă (11) şi le ordonă să nu devină francmasoni.

Originile antisemitismului în România

Una din erorile de comunicare în relaţia istorie – opinie publică este izolarea fenomenului antisemit în faza sa paroxistică din intervalul 1938-1941. Deja orice enunţ despre antisemitism produce o asociere mentală cu Mişcarea legionară şi mareşalul Ion Antonescu, fapt ce simplifică existenţa Mişcării legionare la o grupare violentă antievreiască, iar din Antonescu face un conducător român care s-a trezit peste noapte să-i martirizeze pe evrei. Persistenţa acestei erori de interpretare a unui fenomen întins pe aproape un secol nu va duce niciodată la curăţarea istoriei de zgura partizanatului politic şi a propagandei. Mai mult, confuzia care se alimentează în jurul antisemitismului românesc are aspecte nocive asupra înţelegerii unor procese politice desfăşurate în cadrul sistemului democratic, cum ar fi identificarea incorectă a curentului politic de Dreapta (cu componentele sale parlamentare, culturale sau economice) cu Mişcarea legionară sau

cu antisemitismul. O privire mai atentă ar putea observa că *în momentul în care identifici Dreapta cu antisemitismul, prin mecanismul simplu al logicii trebuie să identifici Stînga cu evreii.* Şi în acest loc, adepţii incriminării Dreptei se pun în situaţia de a fi nevoiţi să explice de ce extremiştii de Dreapta erau numiţi de comunişti *reacţionari*, ca să înţelegem exact la ce anume reacţionau ei. Jocul periculos al identificării Dreptei cu antisemitismul conduce direct la identificarea comunismului cu evreii, şi aici lucrurile se complică rău pentru evrei. Chiar generalizarea fenomenului de xenofobie antievreiască prin folosirea nediscriminatorie şi globală a cuvîntului *antisemitism* provoacă o întreagă reacţie nediscriminatorie şi globală care suprapune comunismul cu evreimea. Ori, ambele construcţii imagologice sunt false. Dacă vorbeşti de evrei, în general, atunci identificarea evreilor din America, cofinanţatori ai celui mai avansat capitalism, a evreilor din România care, în momentul victoriei comunismului prin ocuparea ţării de către trupele sovietice, au preferat să emigreze în masă în loc să rămînă în regimul aparent creat de ei, a evreilor din Israel care imediat ce au avut ţara pe mînă au făcut acolo un stat capitalist, nu comunist, aliat cu SUA, nu cu URSS, dacă generalizezi, aşadar, asociaţia evrei-comunism, matematica faptelor nu o poate susţine. La fel, dacă identifici curentul de Dreapta din România cu fascismul care a fost o mişcare socialistă în căutarea statului social în Italia, sau cu nazismul care îşi trage numele de la Partidul Naţional *Socialist* al *Muncitorilor* din Germania (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – NSDAP), rişti să te confrunţi cu ridicolul. Antisemitismul românesc nu s-a născut din conflictul comunism – capitalism, ci din conflictul *naţionalism – internaţionalism*. El provine din interiorul sistemului democratic. Ajungem astfel din nou la marea întrebare dacă sistemul democratic introdus în România a administrat un popor pregătit pentru noul sistem. Mişcarea de eliberare naţională este un concept

independent de sistemul democratic, nu s-a născut la români o dată cu apariţia ideilor liberale, motiv pentru care este uşor de constatat că peste tot unde sistemul democratic a fost introdus înainte ca popoarele respective să-şi rezolve problema naţională au apărut şi cea mai puternică reacţie naţionalistă şi cel mai puternic antisemitism. Faptul că Germania se unificase înainte nu este un contraargument, pentru că din punctul de vedere al germanilor procesul nu se încheiase, ideea continuării unificării germane aflîndu-se la originea conceptului de *Lebensraum*.

La originea antisemitismului românesc se află însuşi procesul de constituire a statului modern român. În clipa în care, urmînd principiul naţionalităţilor, revoluţionarii români au declanşat procesele profunde de implementare a instituţiilor democratice, au fost nevoiţi să conducă acest proces paralel cu constituirea păturii, apoi clasei de mijloc liberale. Ori, acest loc fusese rapid ocupat printr-o migrare masivă de evrei, care în cîţiva ani a atins sute de mii de oameni, producînd un dezechilibru etnic în nord-estul ţării şi o dominaţie economică extinsă. Fenomenul n-ar fi fost atît de acut dacă evreii ar fi acceptat o integrare rapidă, dar proiectele sioniste – absolut legitime, în fond – i-a derutat şi pe ei într-o perioadă cînd abia îşi găsiseră un cămin vremelnic şi tolerant. Nu întîmplător mişcarea naţionalistă cu accente antisemite s-a născut la Iaşi, veche capitală a Moldovei care a ajuns în a doua jumătate a secolului al XIX-lea să aibă o populaţie majoritar evreiască. Pierderea statutului de Capitală, cu toate frustrările sale, a făcut din Iaşi un centru al „chestiunii evreieşti", care va sfîrşi în pogromul din 1941. Reacţia românească a urmat un curs care poate fi plasat între primele atitudini antisemite din 1839 de la Darabani şi pînă la ultima lozincă antisemită din 1944: Jos iudeo-masonii! Istoria acestui proces este descrisă – pe baza accesului la Arhivele *Marelui Orient al Franţei* – de istoricul Mihai Dimitri

Sturdza în studiul său *Junimea – societate secretă*, apărut în revista *Ethos* din Paris în 1973.

Cu toate că M. D. Sturdza pune eronat în simultaneitate apariţia lojii *Steaua României* (martie 1866) cu apariţia *Junimii* (1863), *Ordinul Masonic Român* recunoaşte că *Junimea* a devenit o societate „de faţă" a lojii, împreună cu primele sale publicaţii – „Constituţiunea", „Gazeta de Iaşi" şi „Gazeta Naţională". Considerată „un refugiu, ca un organism de apărare, unde intelectualii de origină străină, veniţi în bună parte de la Societatea de Medici şi Naturalişti din Iaşi, făceau bloc cu boierimea conservatoare şi cu negustorii evrei din fosta capitală", loja *Steaua României* a fost identificată ca o societate secretă a evreilor aflată în legătură cu *Societatea de Cultură Israelită* a doctorului Barasch, cu loja străinilor *Farul Ospitalier* din Brăila şi cu *Alianţa Israelită Universală* condusă de Adolphe Crémieux. În realitate, pe baza documentelor care s-au putut consulta, această legătură funcţională şi timpurie nu se poate dovedi. Imaginea de „reţea" francmasonică evreiască s-a produs mai tîrziu, o dată cu izbucnirea „chestiunii evreieşti" prin intervenţia în politica românească a lui Crémieux şi a *Alianţei Israelite Universale*. Fenomenul infiltrării evreilor în lojile francmasonice este sintetizat de Mihai Dimitri Sturdza: „Pe de altă parte, a doua jumătate a secolului al XIX-lea cunoscu începuturile mişcării iudaiste. Lupta dusă de comunităţile evreieşti, răspîndite prin Europa, pentru cîştigarea de drepturi civile şi politice se desfăşura, din motive lesne de înţeles, în condiţii foarte diferite de aceea întreprinsă de alte naţiuni. Francmasoneria, organizaţie ocultă, ramificată în lumea întreagă, aşezată sub semnul toleranţei naţionale şi religioase, deveni unul din obiectivele de căpetenie ale eforturilor de penetraţie ale comunităţii israelite. Numărul evreilor din lojile masonice se va înmulţi în mod considerabil, prezenţa lor fiind înfăţişată ca o garanţie de umanism şi toleranţă; mai mult, în virtutea unei teorii

recente a acelor evrei amestecaţi în luptele revoluţionare, naţiunea evreiască, cea mai oropsită dintre naţiuni, era asimilată cu proletariatul mondial, cea mai oropsită şi deci cea mai revoluţionară dintre clasele sociale. Adevărata democraţie nu putea deci fi concepută în afara unui program politic menţionînd drepturile comunităţilor israelite din ţara respectivă". Dar cum clasa politică românească nu intenţiona să legitimeze statutul naţional al sutelor de mii de evrei emigraţi ilegal din Rusia şi Polonia, *Alianţa Israelită Universală* a început să se implice în politica românească pentru a o influenţa. Societăţile culturale evreieşti şi lojile francmasonice pe care le dominau au fost chemate să se afilieze programului Alianţei care – este încă o dată de subliniat – acţiona în înţelegere cu guvernul francez şi cu cel otoman. Mai întîi s-a implicat în susţinerea lui Alexandru Ioan Cuza, în schimbul acceptării continuării emigraţiei evreieşti în Moldova, apoi în alegerea contelui de Flandra, cu care Anastase Panu activase împreună în loja franceză *Sincère Amitié*. Loviţi de alegerea unui german pe Tronul României, conducătorii *Alianţei Israelite Universale* încearcă mai întîi, cum am văzut, asocierea lui la francmasonerie şi, după reacţia violentă a lui Brătianu, declanşează un proces de transformare a societăţilor evreieşti din diferite oraşe ale României în filiale ale Alianţei, în interior, şi o campanie furibundă antiromânească în presa occidentală. Înţelegerea dedesubturilor acestei confruntări, care se află la originea campaniilor de denigrare a statului român din 1867 şi pînă astăzi, îşi găseşte o cale în analiza luptei parlamentare între Petre P. Carp şi Ion C. Brătianu pe „chestiunea evreiască".

Petre Carp explica izbucnirea problemei evreieşti pe plan internaţional printr-o manevră politică internă a lui Ion C. Brătianu. Liderul liberal-radical constatase că, după unirea Principatelor, bazinul său electoral este extrem de fragil în Moldova şi atunci a intrat în colaborare cu fracţiunea „taurilor sălbatici",

grupare animată de naţionalişti ardeleni care se află la originea curentului naţionalist antisemit din România. Consulul Franţei îi considera „evreofagi, oameni fără nume, fără capacitate reală, fără avere", dar care era în realitate compusă din profesori şi preoţi naţionalişti asociaţi în jurul lui Simion Bărnuţiu. Concepţia lor a fost dezvăluită public de Petre P. Carp: „Urîm pe evrei, îi urîm din convingere, însă nu voim mijloace arbitrare". Se căuta, aşadar, o soluţie administrativă. Gruparea naţionalist-xenofobă a lui Bărnuţiu se afla într-un conflict deschis cu *Junimea*, cu partida boierilor conservatori şi cu tot ceea ce conţinea „pericol pentru ginta latină", motiv pentru care îi acuza „de a voi să germanizeze Ţările române şi de a vinde ţara evreilor". Ca o concesie făcută acestei fracţiuni, care urma să constituie nucleul liberal moldovean al partidei radicale din Ţara Românească, Brătianu emite din calitatea de ministru de interne o serie de circulare către prefecţi, printre care cea cu nr. 75 împotriva vagabondajului îi atingea direct pe evreii imigraţi ilegal şi fără stare materială, dar care erau doar partea cea mai nenorocită a fenomenului imigraţionist. Totodată, alte circulare cereau prefecţilor să oprească activitatea negustorilor sau întreprinzătorilor evrei din momentul în care expiră licenţele acordate pentru libertatea activităţii lor comerciale şi de servicii. *Este actul evident al politicii de blocare a ocupării păturii de mijloc, burgheze şi liberale, de către evrei şi înlocuirea acestora cu burghezia naţională românească.* În acelaşi timp, programul politic pregătea oprirea imigraţiei şi îndepărtarea elementului evreiesc nedorit prin imposibilitatea de a le acorda acestora cetăţenia română. Una din circulare avea următorul conţinut:

„*La toate prefecturele de judeţe*

Prin art. 50 anexat la litera P. a regulamentului şi pagina 60 a colecţiei întîia judecătoreşti pentru partea României de peste Milcov, se legiuieşte oprirea Israeliţilor de a fi arendaşi de moşie, prin

diferite circulări repetate şi cu cea sub No. 2.269 din 1866 Februarie 5, sunt luate dispoziţiuni pentru România de dincoa de Milcov de a se opri Israeliţilor aşezarea prin comunele rurale, cum şi de a se face întreprinzători de hanuri, cîrciume şi arendaşi de moşie. M-am informat că aceste dispoziţii nu se păzesc pretutindenea cu exactitate; vă invit dară să observaţi dispoziţia, faceţi a se păzi cu toată strictеţea.

Ministru, I. Brătianu"

Petre P. Carp va reprezenta plastic reacţia forţelor externe la măsurile administrative ale guvernului, intuind cu perfectă luciditate consecinţele campaniei antiromâneşti: „Mă tem de acea intervenţiune care va zice: A, d-lor! Dumneavoastră înfruntaţi legile omenirei! Ei bine, vom ţepui ţara dumneavoastră şi vom opri orice contact între dumneavoastră şi restul lumii. Şi atunci vom vedea că răul ce îl facem noi evreilor ni se va înapoia cu camătă".

În apărarea sa, Ion C. Brătianu a explicat că circularele emise erau doar o punere în aplicare a unor ordine venite de la Poartă, ca putere suzerană. Într-adevăr, Constantinopolul transmisese la Bucureşti o serie de cereri energice pentru reprimarea „bandelor înarmate de vagabonzi, trecînd clandestin Dunărea, venind din Rusia, în ajutorul comitetelor naţionale bulgăreşti". Era vorba despre o mişcare de sprijin a unor grupuri de bulgari naţionalişti, iniţiată de Rusia în continuarea programului său balcanic, prin agenţi acoperiţi, dar care se ocupau şi cu topometria, cartografiind România de la nord la sud. Brătianu ştia că în acţiune sunt implicaţi şi finanţatori evrei, dar şi oameni simpli cărora li se dădea astfel un căpătîi. Aşadar, sub autoritatea Porţii şi îndemnul insistent al Franţei, inteligentul Brătianu a dat circularele împotriva vagabonzilor care îi loveau în primul rînd pe evrei, căci „bandele bulgăreşti" se aflau în realitate sub totalul control

al omului său, Eugeniu Carada. Ca o paranteză, gruparea naţionalistă bulgară va intra în acţiune în mai 1876 prin revoluţia pornită de la Giurgiu de agentul Serviciului de Informaţii român, eroul bulgar Hristo Botev.

Ion C. Brătianu a ţinut atunci, în aprilie 1868, un discurs memorabil care conţine esenţa „chestiunii evreieşti" şi se identifică şi astăzi ca singura explicaţie logică, din contemporaneitate, pentru atitudinea românilor şi a statului român: „Astfel, cînd România s-a emancipat şi a intrat în drepturile şi autonomia ei, acei care se aflau în ţară n-au fost nici decum goniţi – căci ei deveniseră români, se identificaseră cu noi, şi s-au putut bucura de aceleaşi drepturi ca şi indigenii în Ţara Românească. Foarte puţini mai rămăseseră care păstrau încă urme de originea lor străină. În Moldova însă n-a fost tot aşa, fiindcă Moldova a avut de vecini pe poloni şi pe ruşi care se aflau în aceleaşi condiţiuni ca şi noi, adică cu o clasă privilegiată şi cu una legată de glebă, de pămînt. Acolo străinii şi mai ales evreii aveau aceleaşi avantaje în comerţ ca şi grecii în Muntenia. Dar în Polonia, ca şi în Ungaria, ei erau expuşi la o persecuţiune religioasă foarte mare. Prin urmare, israeliţii, găsind în Moldova aceleaşi condiţiuni de speculă şi o protecţiune absolută religioasă, aceasta a făcut ca ei să năpădească cu toţii în Moldova. Iată dar cauza invaziunii lor în partea de peste Milcov. Prejudecăţile timpilor trecuţi însă tot existau; se credea că religiunea mosaică e inimica perpetuă a religiunii creştine şi că creştinii trebuie să fie într-o inimiciţie eternă cu israeliţii [...] Cînd a venit emanciparea poporului român, cînd ţăranul nu a mai fost ţintuit de pămînt, cînd era destul să fie cineva român de orice treaptă socială ca să fie respectat, au vrut şi românii să se ocupe cu comerţul şi industria, să se facă şi ei arendaşi, cîrciumari, însă au găsit locurile acelea pline, ocupate de un element străin".

În continuarea acestei logici, pe măsură ce Brătianu devenea marele om politic recunoscut, devenea omul de stat responsabil pe care îl ştim şi se îndepărta de accentele aspre ale confruntării sale cu invazia evreiască din Moldova şi Basarabia, mişcarea naţionalistă xenofobă şi-a continuat drumul său independent, căutînd o cauză a acelei invazii. Aşa apar tezele naţionalismului creştin de mai tîrziu, pe care le-a adoptat şi Mişcarea legionară incipientă, înainte să nască binecunoscutul curent filofascist italian, pe de o parte, şi să fie infiltrată masiv cu comunişti, pe de altă parte:

1. Prezenţa masivă şi ilegală a evreilor în Moldova, precum şi acapararea comerţului sunt consecinţa *compromisului* făcut cu evreii de clasa politică românească. Ea trebuie pedepsită.

2. Marea migraţie evreiască a fost o acţiune pusă în aplicare de Rusia pentru a-şi crea o *bază politică prorusă* într-o ţară unde poporul îi ura pe ruşi. De aici, ideea că evreii sunt agenţii ruşilor. În perioada bolşevismului, imaginea aceasta s-a conturat definitiv.

3. Activitatea societăţilor culturale, afiliate *Alianţei Israelite Universale*, a lojilor francmasonice conduse de evrei şi a celor româneşti influenţate de aceştia, la care se adăuga acţiunea ostilă României venită public din partea organizaţiilor evreieşti mondiale, condiţionarea politicii româneşti, a recunoaşterii internaţionale şi a dreptului de implant economic străin au condus la conceptul de *iudeo-masonerie* – inamic deschis al poporului român.

Un alt fenomen, pornit însă din interiorul comunităţii evreieşti, s-a adăugat acestui proces de denaturare a sensului revoluţionar al emancipării evreilor. În memoriile sale, Carol I citează concluzia agentului francez Desjardins care la începutul călătoriei de informare în România era favorabil evreilor, iar la sfîrşitul ei şi-a schimbat atitudinea: „Evreii sunt străini pe

pământul României, nu numai prin limbă şi obiceiuri, ci şi prin spirit şi vor să rămînă străini". Ultimele cuvinte sintetizează – poate întîmplător – toată drama. „Vor să rămînă străini" înseamnă refuzul de a se integra, de a fi asimilaţi, înseamnă tentativa de a prelungi un statut incert: străini, dar cu drepturi egale cu cetăţenii români, aşezaţi în interiorul unui stat, dar pregătiţi oricînd să plece. Bineînţeles că dincolo de această indecizie se aude strigătul de deznădejde al unui popor condamnat să umble prin lume în căutarea statului său, dar cuvintele de ordine ale sionismului incipient i-a pus în situaţia de a intra în conflict direct cu naţiunile europene din Est care se grăbeau să se constituie. Asupra realităţii constituirii unui corp francmasonic evreiesc în România – acela invocat de legionari cu termenul de *iudeo-masonerie* – istoricul Mihai Dimitri Sturdza ne pune la dispoziţie scrisoarea trimisă de Armand Lévy lui Crémieux la 31 august 1879, în care scria: „Mi se pare că singurul mijloc pe care îl avem pentru a împiedica un mare rău este de a provoca, prin intermediul societăţilor sioniste, formarea unui număr mare de loji, în principal de *Rit Scoţian Antic şi Acceptat*, în parte aflate sub obedienţa *Marelui Orient al Italiei*, în parte sub obedienţa *Supremului Consiliu al Franţei*. Şi asta, în condiţiile în care, din fiecare grupă sionistă, vreo zece membri, fără a înceta să aparţină mişcării sioniste, să constituie o lojă masonică care să facă apel la acei creştini care ar fi disponibili să intre".

În condiţiile transformării Partidului Naţional Liberal în principal luptător al cauzei independenţei, însoţit de rezervele şi reacţiile sale dure la adresa intereselor economice evreieşti, *Alianţa Israelită Universală* a încercat apropierea de membrii Partidului Conservator şi de *Junimea*. Ideea era aceea a constituirii unui partid opus liberalilor şi favorabil evreilor, dar momentul ales a fost cît se poate de nepotrivit. Cu excepţia lui Mihail Kogălniceanu care a acceptat oferta din oportunism

politic, toţi ceilalţi lideri conservatori marcanţi au mers doar o scurtă bucată pe acest drum. Lojile francmasonice înfiinţate din inspiraţia *Alianţei Israelite Universale*, cu scopul de a constitui nucleul dur al viitorului partid, au sfîrşit prin a fi lovite de Brătianu, izolate în afara puterii politice şi identificate ca „evreieşti". Ele şi-au continuat activitatea sub cele mai fanteziste denumiri – *Alexandru cel Bun, Aprodul Purece, Călugăreni, Horea, Marea Neagră, Mihai Viteazul, Mircea cel Mare, Ştefan cel Mare, Unio Dacorum*. Prezenţa evreilor în loja *Unio Dacorum (Unirea dacilor)* a trezit prin 1925 destule ironii.

Destrămarea programului Alianţei prin lojle francmasonice este ilustrată de dispariţia vechii loji *Steaua României*. Istoricul Mihai Dimitri Sturdza descrie cele patru fragmente rămase pe urma acestei disoluţii:

1. Junimea devine o societate literară fundamentală pentru cultura română şi pentru încheierea procesului de emancipare a poporului român.

2. Evreii se grupează în loja francmasonică *Paix et Union*.

3. Boierii atraşi de politică se constituie în aripa junimistă a Partidului Conservator.

4. Gruparea mondenă din Iaşi constituie *Jockey*-clubul.

Istoricul evreu Carol Iancu afirmă în lucrarea sa *Le combat international pour l'émancipation des Juifs de Roumanie* că „evreii din România au fost ultimii din Europa cărora să li se recunoască dreptul de cetăţenie, abia la sfîrşitul primului război mondial, în 1919". Este o constatare egală cu realitatea istorică. Cum subiectul prezentului volum nu este „problema evreiască", ne vom rezuma să arătăm că ea a influenţat istoria consolidării statului modern român şi că a produs în timp o identificare a lojilor francmasonice cu nişte nuclee evreieşti antinaţionale. Constituirea Partidului Evreiesc şi a Uniunii Federaţiilor Evreieşti din România, cu reprezentanţi în Parlamentul României,

finanţate de la buget şi cu activitate publică transparentă, nu va îndepărta bănuiala constantă că sub acoperirea cererii legitime de dobîndire a cetăţeniei se ascundea intenţia de a obţine controlul asupra ţării.

Abia recent teza conform căreia francmasoneria este de origine evreiască a primit o lovitură demolatoare. Istoricii francmasoneriei considerau că începuturile acesteia se află în timpul regelui Solomon, care ar fi adus din cetatea Tyr pe arhitectul şi constructorul Hiram Abif pentru a construi Templul din Ierusalim. Nu exista o atestare documentară a acestui fapt, ci doar o tradiţie păstrată în mediile francmasonice, pe baza căreia se sprijină şi unele ritualuri iniţiatice. Hiram ar fi fost asasinat de trei calfe, după ce i-ar fi smuls secretele construcţiei. De aici ar fi început istoria francmasoneriei. Iată însă că doi cercetători britanici, Cristopher Knight şi Robert Lomas, demonstrează într-o lucrare publicată în 1996 (*The Hiram's Key*) că începuturile francmasoneriei se găsesc în Egipt, cu mult înainte de domnia regelui Solomon. Ei au identificat o similitudine evidentă între idealul masonic şi conceptul central al spiritualităţii teologice a Egiptului antic – zeiţa M'aat (Maat), pe care l-a noi l-a descris exemplar marele egiptolog Constantin Daniel: „Evoluţia proceselor din natură, dar şi *prezenţa bunelor moravuri* în viaţa obştească a oamenilor se întemeiază pe Maat. În Maat se concentrează astfel toate forţele şi tendinţele juste pe care e construită *ordinea naturală şi socială*; Maat se traduce cel mai exact prin *adevăr şi dreptate* [...] Egipteanul trebuia să se aducă pe sine însuşi (la ofrandă) o dată cu zeiţa Maat, deci să fie în starea ei, să se identifice cu ea. Această identificare nu se realizează doar prin mijloace exterioare, ci printr-o *transfigurare totală a omului, a cărui viaţă trebuie să fie dreaptă şi să genereze dreptate*". Cercetătorii britanici au găsit, de asemenea, similitudini frapante între ritul egiptean de consacrare a faraonului şi cel de

iniţiere în gradul 3, acela de *maestru*, din francmasonerie. Cele două coloane devenite simbol al francmasoneriei erau cele două coloane pe care erau aşezate, în mitologia egipteană, Egiptul de Jos şi Egiptul de Sus. Cele două simboluri ale zeiţei Maat erau *şarpele* (îl regăsim în simbolul medicinii moderne şi încolăcit pe două coloane în simbolul dolarului) şi *ochiul*, a cărui înscriere într-un triunghi nu mai are nevoie de exemplificări. Sinteza acestei similitudini este raportul direct şi organic între material şi spiritual, reprezentat prin construcţia fizică şi intelectuală la care omul poate fi iniţiat, fie că învăţă să edifice o piramidă sau o catedrală (ca aspect exterior), fie că învăţa cum să se edifice pe el, ca aspect interior şi superior al umanităţii sale.

Pe fondul conflictului între capitalele Theba şi Xois (Sais) ale celor două regate egiptene, în jurul anului 1570 î.Ch., s-a produs un acces al unor înalţi demnitari egipteni de origine evreiască – este numit marele vizir Iosif, personajul biblic – la secretele iniţierii şi la geometria de origine cosmică a marilor construcţii. Fenomenele au, aşadar, o origine foarte îndepărtată şi nu trebuie suprapuse perioadei de aur de sub domnia fericită a regelui Solomon (970 – 931 î.Ch.). Va trebui însă să constatăm că din perioada napoleoniană şi pînă la al doilea război mondial, în Europa s-a declanşat o adevărată „febră egipteană" a descoperirii secretului piramidelor, a hieroglifelor, a mormintelor faraonilor, a dezgropării monumentelor egiptene şi aducerii lor în Europa şi Statele Unite. Cîteva mari capitale au în centrul lor urbanistic un obelisc egiptean autentic (Washington, Paris, Roma). Elefanţi împăiaţi sau construiţi din piatră au devenit simbol al revoluţiei (sala în care s-a decis alegerea lui Cuza se numea „a Elefantului"). Parcă, o dată cu victoria ideilor revoluţionare, cineva îşi căuta rădăcinile. Căutarea s-a făcut în Egipt, nu în Palestina.

Mişcarea francmasonică din secolul al XVIII-lea, implicată în politic, specula tendinţa de socializare a societăţii, accentuînd principiul vechi al egalităţii. Unii monarhi care nu conduceau doar regate şi imperii, ci şi procese de conştiinţă – cum a fost Friedrich al II-lea în Germania –, căutau o înţelegere şi o apropiere de alt tip cu supuşii săi cei mai umili. Monarhii luminaţi – o formulă prea bine suprapusă pe sinteza actului iniţiatic francmason pentru a nu fi de inspiraţie francmasonică – erau tocmai acei regi şi împăraţi aflaţi în căutarea unui sistem de comunicare cu naţiunile. De aici provine şi constatarea surprinzătoare că într-o lojă francmasonică un cetăţean oarecare putea avea egal un prinţ, aspect care în lumea profană s-a numit *romantism* şi a generat întregul curent cultural, de la poveştile Fraţilor Grimm şi *Nunta lui Figaro* la filmele hollywoodiene cu oameni simpli care ajung prinţi, regi, oameni foarte bogaţi şi fericiţi. Atunci a fost iniţiată industria *happy-end*-ului. În momentul în care moştenitorul de sînge al unui titlu nobiliar, împreună cu întreaga sa legitimare divină, acceptă să nu mai fie intermediar privilegiat între Dumnezeu şi oameni, se produce *o reformă*, iar în clipa în care este înlocuit în această funcţie de orice cetăţean instruit (iniţiat), avem de a face cu *o revoluţie*. Mai explicit: avem de a face cu partea cea mai adîncă a unei revoluţii, cu începutul ei imperceptibil şi exclusiv ideatic. De aici a pornit o transpunere profană în ceea ce s-au numit revoluţii moderne, cu toate schimbările lor violente pe care le cere orice trecere de la idee la practică. Înţelegerea exactă a revoluţiei s-a produs întotdeauna postrevoluţionar, căci în faptul imediat al revoluţiei acţiunile au fost de jos şi pînă sus pornite ca mişcări inconştiente ale unui ideal. Fenomenul francmasoneriei speculative poate fi confundat cu un scenariu doar în măsura în care se poate demonstra – vezi la François Furet înlocuirea statului cu un ideal despre stat – că la originea apariţiei sale moderne se

află o soluţie pentru egalizarea indivizilor. Se poate constata că principiul naţionalităţilor lăsase o problemă nerezolvată – cea evreiască – şi că în momentul în care evreii europeni au început organizarea lor solidară şi lupta pentru obţinerea drepturilor de care beneficia lumea civilizată, principiul naţionalităţilor s-a întors împotriva lor. Marea finanţă care susţinuse revoluţia europeană revine acum la destinul etnic, declanşînd o imensă campanie de regenerare internă şi de revendicare externă internaţională. Este ceea ce a răscolit sentimentul proaspăt naţionalist şi a condus la constituirea mişcării naţionalist-creştine de Dreapta în Europa. Faptul că în 1877 *Marele Orient* a decis să renunţe la semnificaţiile creştine şi la ritualul cu *Biblia* pe altar, luînd direcţia sa atee, a pus şi Biserica în poziţie de confruntare deschisă. Exagerările şi excesele antisemite declanşate de curentul naţionalist creştin au făcut ca inclusiv credibilitatea unui scenariu francmasonic de revoluţionare socială a Europei să scadă, iar multitudinea de catastrofe întîmplate de atunci în Europa – Revoluţia franceză şi Teroarea, primul război mondial, al doilea război mondial, holocaustul evreiesc şi comunismul – demonstrează că dacă a existat o idee iniţială şi un scenariu francmasonic, acestea s-au terminat de fiecare dată extrem de prost.

Studierea rolului jucat de francmasonerie în constituirea statului modern român se adaugă conceptului modern de istorie paralelă. Vom constata că, dincolo de istoria oficială bine cunoscută, a existat un filon secret care, asemeni unui rîu subteran, a curs neştiut şi cu propriile sale meandre, alimentînd la suprafaţă istoria cunoscută, tocmai de aceea plină de salturi, cotituri neaşteptate şi acţiuni contradictorii, aparent inexplicabile. Toate loviturile de stat şi tentativele de lovitură de stat petrecute în secolul al XIX-lea în România au cunoscut un grad mai mic sau mai mare de implicare a francmasoneriei. Nevoia de a acţiona

secret împreună cu tentaţia de a schimba conducerea ţării prin lovituri politico-militare au fost simptome ale tranziţiei spre statul democratic modern, la care, odată ajuns, partidele politice făceau politică la lumina zilei, iar regele reprezenta un stat independent şi suveran autentic.

* * *

Statueta egipteana a zeului Serapis, purtind crucea pe cap, simbol al „vieţii care va sa vie".

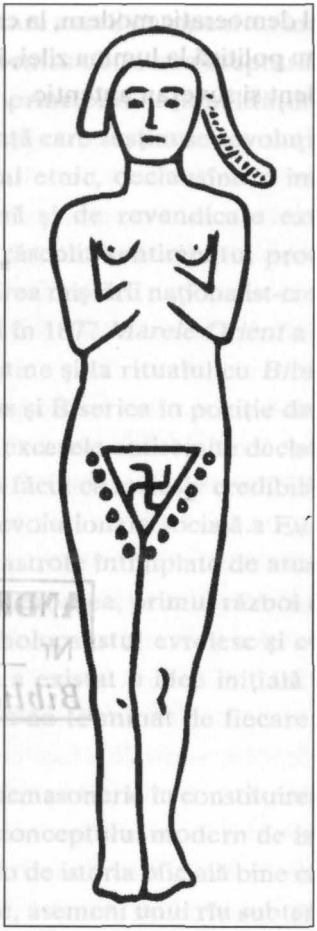

Statueta descoperita de Heinrich Schliemann la Troia, purtind svastica drept simbol al fertilităţii.

Filosoful Ernest Renan (1823-1892)
„Națiunea înseamnă să ai o glorie comună în trecut și o voință comună în prezent."

Soldatul în revoluție: „Nu-ți face probleme, vei fi împușcat." (gravura de epoca).

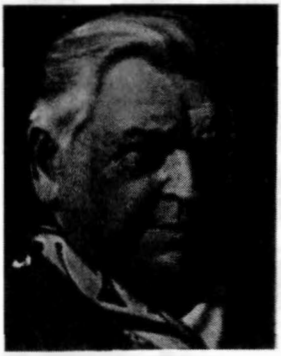

M. SADOVEANU

MARCEL SHAPIRA

ION DELASTUPARU

CONSTITUȚIA
ȘI
REGULAMENTUL GENERAL
ALE
FRANCMASONERIEI UNIVERSALE

CU UN ISTORIC AL FRANCMASONERIEI
AB ORIGINE MUNDI
ȘI CU EXPLICAȚIILE NECESARE

BROȘURĂ MASONICĂ